

İSLÂM SİYASÎ
DÜŞÜNCESİNDE
DEĞİŞME VE
SÜREKLİLİK

HİLAFET RİSÂLELERİ

Hazırlayan

İSMAİL
KARA

4. CİLT
II. MEŞRUTİYET DEVRİ

İSLÂM SİYASÎ DÜŞÜNCESİNDE DEĞİŞME VE SÜREKLİLİK

HİLAFET RİSÂLELERİ

4. CİLT

II. MEŞRUTİYET DEVRİ

HAZIRLAYAN:
İSMAİL KARA

KLASİK

KLASİK

3. Kitap / 4. Cilt

DÜŞÜNCE

Osmanlı Siyaset Düşüncesi 1

İslâm siyasi düşüncesinde değişme ve süreklilik

HİLAFAFET RİSÂLELERİ

4 Cilt / II. Meşrutiyet Devri

Hazırlayan İsmail Kara

Proje Sekreteri Nergiz Yılmaz

ISBN 975-8740-01-6 Tk. No.

ISBN 975-8740-16-4 4. Cilt

Birinci Basım: Haziran 2004.

Tasarım/Kapak Salih Pulcu

Baskı Cilt Kurtiş Matbaacılık

klasik@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

KLASİK

Millet Cad. Gülsen Apt. 19/9 34300 Aksaray İstanbul

Tel 0212. 589 15 76 Faks 0212. 589 15 48

SUNUŞ

Hilafet Risâleleri'nin 4. cildi, II. Meşrutiyet devrinin ikinci kısmı olarak 1916-1920 yılları arasında telif edilmiş-basılmış 10 risâleden ve aynı yıllarda yayınlanmış ek metinlerden oluşmaktadır.

Bu ciltteki metinlerin en önemli hususiyeti harp yıllarının zor şartlarının içinden gelmiş olmaları ve kaydadeğer bir kısmının Teşkilât-ı Mahsusa'nın faaliyetleri etrafında vücut bulmasıdır. Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında I. Cihan Harbi'ne girmiş olması sadece Almanya'nın cihad, ittifak-ı İslâm ve Osmanlı hilafeti meselelerinin ve politikalarının aktif bir unsuru haline gelmesi ile neticelenmemiş, hususen Kuzey Afrika'da sömürgeleri ve siyasî hesapları olan Fransa ve İtalya'nın daha önceki dönemlerde rastlayamayacağımız ölçüde hilafet meseleleriyle doğrudan ilgilenmelerine ve bu sahada risâleler neşretmelerine de yol açmıştır. Bu vâkıya paralel olarak, artık Fransızlar ve İtalyanlar da Osmanlı hilafetini savunan Müslüman müelliflerin tenkit ve reddiyelerinin muhatapları arasında yer alacaktır. Bilindiği üzere II. Abdülhamit devrinde tenkit ve reddiyelerin muhatabı nerde ise tamamen İngiltere ve İngiliz politikalarını savunan İngiliz müellifler, onlara destek veren Arap asıllı Müslümanlar ve İttihatçı çevrelerdi.

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında harbe katılmasından ileri derecede rahatsız olan İngiltere'nin desteğinde ve hilafet talebiyle ortaya çıkan Şerif Hüseyin isyanı bu dönemin bir diğer önemli meselesidir. Osmanlı hilafeti lehinde tavır alan müellifler, açık veya örtük olarak bu harekete karşı çıkarken Şerif Hüseyin ve Fas sultanıyla irtibatlı olarak "halifenin Kureyş soyundan olması" problemini de tartışmaktadır. Batılı müellifler ise Osmanlı hilafetini başlangıcından itibaren gayrimeşru hale getirmek için hem Yavuz Selim'in hilafeti devralması hem de Osmanlı sultanlarının Kureyşli olmaması meselesini gündeme getirmektedir.

Meşrutiyet İdaresinin ve savaş şartlarının, bir taraftan hilafet düşüncesinin, hilafet müessesesinin, daha genel bir ifade ile İslâm siyasî

düşüncesinin, idame ve muhafazasına daha bir vurguda bulunulan unsurlarını veya değişen ve farklılaşan yönlerini kuvvetlendirdiği de müşahade edilmektedir. Yabancı müelliflerde ise Osmanlı hilafetinin "sözde" bir hilafet olduğu fikri giderek kuvvetlenecektir.

I. Cihan Harbi ve cihad fetvası sebebiyle, daha önce de örneklerine rastladığımız cihad ve ittifad-ı İslâm risâlelerinin sayısında hem İstanbul hem de diğer Müslüman ülkelerde ve Avrupa başşehirlerinde büyük bir artış müşahade edilmektedir. Bu metinler, ilk cildin Sunuş'unda mufassal olarak temas edildiği üzere, hilafet meselesiyle doğrudan veya dolaylı olarak alakalı olsa da meşrutiyet risâleleri gibi müstakil bir tür oldukları için ihmal edilmişlerdir.

Son olarak 1919 yılında Paris'te basılan ve Yunan delegasyonu tarafından Paris Barış Konferansı'na katılanlara dağıtılan *Aperçu sur l'Illegimité du Sultan Turc en tant que Khalife...* başlıklı broşürün, elde edilemediği için tercümesinin bu cilde alınamadığına işaret edelim. Büyük bir ihtimalle Şerif Hüseyin'in beyannamesinin ardısıra ve muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla onunla irtibatlı olarak Arapça ve Türkçe neşredilen önemli bir beyannameyi de bulamadığımız için eklere alma imkânımız olmadı. Orijinal Türkçe başlığı "Mekke-i mükerreme ulema-yı fuzelâsı tarafından âlem-i İslâmîye hitab-ı umumi" olan iki sayfalık bu müstakil ve uzun beyannamenin telif-neşri tarihi, metni ve imza koyan ulemanın isimleri okunamayan faksimilesi ve vasıfsız, eksik Latin harfli neşri yapılmıştır¹. Akademik olarak kullanılmaya elverişli olmayan bu neşre fikir edinmek için bakılabilir.

Teşekkür listemiz de bir taraftan büyüyor. Yardım ve katkılarına yeni mazhar olduğumuz Emin Aşıkutlu, Enes Kabakçı, Ahmet Kanlıdere, Hulusi Kılıç ve Sinan Kunalp beyefendilere müteşekkirim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır, tenkit ve tekmile de sizden olsun.

Bağlarbaşı, 22 Mayıs 2004

İsmail KARA

1 "Arap ulemasının İttihatçılara ve hilafete hücum eden beyannamesi", *Yeni Tarih Dünyası*, II/14, 31 Mart 1954, s. 583-86 (Bu yazıdan bizi haberdar eden arkadaşım Ömer Hakan Özalp'e müteşekkirim).

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

RİSÂLELER VE MÜELLİFLERİ HAKKINDA BAZI BİLGİLER

İsmail Kara

3

HİLAFET RİSÂLELERİ

•• 33. RİSÂLE ••

İKÂZU'L-İHVÂN

Lİ-DESÂİSİ'L-A'DÂİ VE MÂ YAKTEZİHİ HÂLU'Z-ZEMÂN

Şeyh İsmail Efendi es-Safâiyihî

41

•• 34. RİSÂLE ••

İSLÂMA VE İSLÂM HALİFESİNE KARŞI

FRANSIZLARIN DESİSELERİ

ŞERHU DESÂİSİ'L-FRANSİS ZIDDE'L-İSLÂM VE HALİFETİHİ

Şeyh Salih eş-Şerif et-Tunusî

145

•• 35. RİSÂLE ••

HİLAFET VE OSMANİYET

Şeyh Salih Yâfi Efendi

161

•• 36. RİSÂLE ••

HABLÜ'L-İ'TİSÂM

VE

VÜCÜBÜ'L-HİLÂFE Fİ DİNİ'L-İSLÂM

es-Seyyid Muhammed Habib Efendi el-Ubeydî

171

•• 37. RİSÂLE ••

HİLAFET-İ İSLÂMÎYE

Şeyh Abdülaziz Çaviş

243

•• 38. RİSÂLE ••

HİLAFET

Carlo Alfonso Nallino

265

•• 39. RİSÂLE ••

HİCAZ'DA SALTANAT TESİSİNİ

DİN-İ İSLÂM MEN EDER

Mahmud [Nedim] Ma'an

295

•• 40. RİSÂLE ••

HİLAFET VE PANİSLÂMİZM

Dr. Georges Samne

301

•• 41. RİSÂLE ••

TÜRKİYA İSLÂM İMPARATORLUĞU'NUN

İSTİKBALİ

Şeyh Müşir Hüseyin Kidvai

321

•• 42. RİSÂLE ••

TÜRKİYE VE HİLAFET

Said Halim Paşa

391

E K L E R

•• EK 1 ••

MESELE-İ HİLAFET

Celal Nuri [İleri]

411

•• EK 2 ••

HİLAFET-İ MUAZZAMA-İ İSLÂMÎYE HAKKINDA
İNGİLİZLERİN HEZEYANLARI

Salih eş-Şerif et-Tunusî

415

•• EK 3 ••

ŞERİF HÜSEYİN'İN BEYANNAMESİ

419

•• EK 4 ••

HİLAFET-İ İSLÂMÎYE

Şeyh Salih eş-Şerif [et-Tunusî]

423

•• EK 5 ••

DİN VE DEVLET
YAHUT HİLAFET VE SALTANAT

432

•• EK 6 ••

SÂBIK MEKKE EMİRİ HÜSEYİN
VE

HİNT MATBUATI

439

•• EK 7 ••

HİLAFET

Seyyid Bey

443

GİRİŞ

RİSÂLELER VE MÜELLİFLERİ HAKKINDA BAZI BİLGİLER

İSMAİL KARA

Bu kısımda, okuyucuların kitaba ve meseleye daha kolaylıkla ve üst düzeyde dahil olmalarını mümkün kılmak maksadıyla dördüncü cilde alınan risâleler ve yazarları, farklı kıstaslara göre tasnif edildikten sonra müelliflerin hal tercümeleri ve eserlerin muhtevalarını tanıtan, hususiyetlerine dikkat çeken, problemli noktalara işaret eden bazı bilgiler verilecek, özetler ve değerlendirmeler yapılacaktır. Hal tercümesi bilinen/kolay bulunabilen zevat hakkında bazı ansiklopedik kaynaklara işaret etmekle iktifa edilirken hal tercümesi bilinmeyen müellifler için bulunabilen malumat aktarılmış ve kaynaklara atıf yapılmıştır. Burada yapılmak istenen uzun biyografiler yazmak değil risâlelerin anlaşılmasına yarayacak muhtasar malumat aktarmaktır. Risâlelerin bir kısmı hakkında verilen bilgilerin de diğerlerine göre uzun tutulduğu görülecektir. Bunun sebebi büyük ölçüde eserin veya yazarın önemi, bazan da risâlenin uzun bir metin oluşudur. Yazar ve risâlelerin tanıtım ve değerlendirme akışı, kitaptaki sıralamaya uygun olarak büyük ölçüde kronolojiktir.

1. Risâle ve Yazarların Tasnifi İçin Kıstaslar

Bu cilde aldığımız hilafet risâleleri ve ek metinler ile bunların yazarları ve mütercimleri, farklı kıstaslarla tasnif ve değerlendirilmeye tabi tutulduğunda üzerinde çalıştığımız meselenin dinî, siyasî, coğrafi ve kültürel hatta dōnensel boyutlarını daha rahat takip etmek imkân dahiline girecektir.

1. Kıstaslardan biri müelliflerin mensup oldukları meslek veya grupla alakalı olarak tesbit edilebilir. Bu cildin akışına bakıldığında yazar ve mütercimler arasında ilmiye mensuplarının (İsmail Safâîyîhî, Salih Şerif et-Tunusî, Salih Yâfî, Habib Efendi, Abdülaziz Çavîş, eklerde yine Salih Şerif et-Tunusî ve

Seyyid Bey) öne çıktığı görülecektir. Onları, aydın-gazeteci-siyasetçi grubu (Müşir Hüseyin Kıdvai, Said Halim Paşa, eklerde Celal Nuri) ve askeriyeden (Mahmud Nedim Maan) zevat takip edecektir. Eklerde beyannamesine yer verdiğimiz Şerif Hüseyin hem ilmiyeden hem de siyasî alandan bir kişi olarak mütalaa edilebilir. (Mukayese imkânı vermek için 1 ve 2. ciltlerde ilmiye ve tarikat mensubu yazar ve mütercimlerin, 3. ciltte ise mülkiye-adliye mensupların sayı olarak önde olduklarına işaret edelim. Bu ciltte -bilebildiğimiz kadıyla- tarikat mensubu ve şeyh müelliflerin olmayışı da diğer ciltlerden en önemli farklılık olarak tesbit edilebilir). Bu ciltteki Müslüman olmayan iki müelliften Georges Samné, Ortadoğu tarihi ve meseleleriyle ilgilenmiş, muhtemelen Arap asıllı bir tabip, İtalyan Carlo A. Nallino ise birden fazla sahada çalışmalar yapmış önemli bir şarkiyatçı, İtalya Koloniler Bakanlığı'nda görev verilecek kadar siyaseten önem atfedilen bir kişiliktir. Önemlerine binaen Ekler'e aldığımız iki metnin ise yazarı bilinmemektedir.

2. İkinci kıstas bu ciltteki eserlerin dinî-siyasî istikameti ve buna bağlı olarak muhtevası ile alakalıdır. 3. cildin Giriş'inde de ifade edildiği üzere II. Meşrutuiyet devri ciltlerinde, 1 ve 2. ciltlerde olduğu gibi siyasî tavır ve üslup itibarıyla birbirinden tamamen farklı iki Müslüman müellif grubundan bahsetmek artık söz konusu değildir. Hatta İttihatçı muhalif çevrelerin, II. Abdülhamit devrinde padişah-halifenin konumunu zayıflatmak gayesine matuf olarak zikretmekten ısrarla kaçındıkları hilafetle alakalı mânevî-metafizik unsurların, itaat hattını takviye eden nasların ve rivayetlerin Sultan Reşad, Sultan Vahidettin veya onların statüsü için yine aynı çevrelerce bu dönemde rahatlıkla kullanıldığı görülecektir. I. Cihan Harbi şartlarının ve Şerif Hüseyin'in başı çektiği Arap isyanının, Arap hilafet hareketinin bu hattı daha da takviye ettiği açıktır.

Hilafet risâleleri açısından I. Cihan Harbi şartlarının güçlü bir unsur olarak gündeme getirdiği bir diğer husus Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetleridir. Bu teşkilatın Osmanlı topraklarında (Hicaz, Suriye, Kuzey Afrika...), Hindistan ve Afganistan'da, Berlin-Almanya merkezde olmak üzere Avrupa büyük şehirlerindeki çalışmaları, teşkilata mensup kişilerin irtibatları ve hilafet-cihad-ittihad-ı İslâm eksenli eser, yazı ve beyanname-türündeki metinlerinin siyaseti, akışkanlığı, telif-tercüme nüshalarının basımı, dağıtımı gibi hususlar başlıbaşına bir çalışma alanı olacak cesamettedir.² Bu ciltte metinlerine yer verdiğimiz İsmail Safâiyî, Salih Şerif et-Tunusî, Abdülaziz Çaviş gibi Kuzey Afrikalı ve ilmiyenin güçlü mensuplarının bu teşkilatın içinde aktif olarak yer almış olmalarının altı çizilmelidir. Aynı teşkilata mensup olan ve Tunusî ile Çaviş'in eser ve yazılarının Türkçe mütercimi Mehmet Akif'in, mer-

•••••

² Teşkilat-ı Mahsusa ve faaliyetleri konusunda bk. Philip H. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa*, çev. T. Demirel, İstanbul, Arba Yay., 1993.

kezî bir kişilik olarak bu faaliyetlerin içinde yer almış olması, Osmanlı hilafeti meselesi etrafında *Sebilürreşad* mecmuasını İstanbul'daki en önemli ve etkili yayın organı haline getirmiştir. Bu konularla ilgilenenler için *Sebilürreşad*'ın XII-XV. ciltlerinde yer alan telif-tercüme metinler başka yayın organlarıyla kıyaslanamayacak hacme ve öneme sahiptir.

Şerif Hüseyin ve Arap hilafet hareketi bu cildin döneminin doğrudan ve ya dolaylı olarak en önemli ve tehditkâr meselelerinden biridir.³ Risâlelerin hemen hepsinde bu meseleye temas edilmiş, hem dinen hem de siyaseten yanlışlığı vurgulanmış, İngiltere ile irtibatı gündeme getirilerek gayrimeşruluğu kuvvetlendirilmiştir. (iki gayrimüslim yazar olarak Samné ve Nallino'nun meseleye sıcak baktıklarını hatırlatmaya gerek yoktur). Fas sultanının hilafet iddiası ise metinlerde yer almakla beraber geride kalan ve tehditkârlığı itibarıyla zayıf bir unsurdur.

3. Üçüncü kıstas, metinlerin telif edildiği ve basıldığı coğrafya (bölge, şehir) ve bu coğrafyaların Osmanlı hilafeti ve yürüttüğü siyasetle irtibatıdır. Bu cilde alınan risâlelerin yazıldığı-basıldığı yerler arasında belli bir merkez öne çıkmamakla beraber Teşkilat-ı Mahsusa ile irtibatları hesaba katıldığında müdür fikrin İstanbul'da olduğu rahatlıkla söylenebilir. Üç risâle İstanbul'da (Safâiyî, Çaviş, Mahmud Maan), iki risâle Beyrut'ta (Salih Yâfi, Habib Efendi), bir risâle Paris (Samné), bir risâle Roma (Nallino), bir risâle de Londra'da (Kıdvâi) basılmıştır. Salih Şerif et-Tunusî'nin eserinin üzerinde baskı yeri olmamakla beraber muhtemel yerler Berlin veya İstanbul'dur. Said Halim Paşa'nın eseri ise yakın senelere kadar yazma olarak muhafaza edilmiştir. Eserlerin künye bilgilerini verirken aktardığımız üzere telif yeri ile başki yeri farklı olan metinler de vardır (Tunusî, Mahmud Maan. Said Halim Paşa'nın metni, telifine muhtemelen Malta'da sürgünde iken başlanmış, Roma'da devam edilmiş nâtamam bir metindir).

4. Dördüncü kıstas olarak risâlelerin telif edildikleri dile bakılabilir. I. Cihan Harbi'nin hususi şartları ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın muhatap kitlesi itibarıyla başat dil Türkçe ve Arapçadır. Tunusî'nin, telif dili Arapça olan eserinin kısmî tercümesi eşzamanlı olarak bir makale halinde *Sebilürreşad*'da yayınlanmış, Salih Yâfi'nin eseri Arapça ve Türkçesi bir arada basılmış, Çaviş'in metni Arapça ve Türkçe olarak aynı tarihte ve aynı yerde ayrı ayrı neşredilmiş (ayrıca Akif'in yaptığı ayrı bir Türkçe tercümesi *Sebilürreşad*'da makale olarak yayınlandı), Kıdvâi'nin kitabı da İngilizce ve Türkçesi ayrı ayrı olmak üzere aynı tarihte ve aynı yerde basılmıştır. Safâiyî ile Habib Efendi'nin kitaplarının dill Arapçadır. Nallino'nun eserinin ilk neşri İtalyanca olmakla beraber iki sene içinde hem Fransızca hem de İngilizceye tercüme edilerek yayınlanmıştır. Samné ve Said Halim Paşa'nın eserlerinin dili ise Fransızcadır.

•••••

3 Şerif Hüseyin'in İsyanı konusunda özet bilgi için bk. Stoddard, *age*, s. 116-22.

5. Bu cilde aldığımız risâleler arasında telif tarzı itibariyle sistematik bir benzerlik yoktur. Belki bu çerçevede bazı müelliflerin Teşkilat-ı Mahsusa ile irtibatlarına tekrar işaret edilebilir.

2. Risâlelerin Muhtevaları ve Müellifleri

33. Bu cildin ilk risâlesi, ilmiyeden ve Tunus eski Hanefî kadısı **Şeyh İsmail Safâyihi**'nin (Tunus 1 Ocak 1856-İstanbul 27 Aralık 1918), I. Cihan Harbi'nin daha başlarında Osmanlı hilafetini savunmak maksadıyla kaleme aldığı *İkâzu'l-İhvân li-Desâisi'l-A'dâi ve mâ Yaktazîhi Hâlu'z-Zeman* başlıklı Arapça risâlesidir.⁴ Eser takdim, mukaddime, ikisi de dörder babdan müteşekkil bir ve ikinci kısımlar ile hâtmeden meydana gelmektedir.

Mukaddime'de (s. 4-9) insanın tab'an medeni yani "ictima" halinde yaşamaya mecbur oluşu, buna bağlı olarak birlikte yaşayan insanların aralarındaki münasebetleri ve hukukî muameleleri düzenleyecek, eşitliği sağlayacak mevzuata ve yönetici kişiye (melik, emir) muhtaç oldukları üzerinde durulur.

Dört baktan müteşekkil Birinci Kısım (s. 10-56) mülkün şer'î yönüyle alakalıdır. Birinci bab "Mülkün hakikati, hilafet ve imametın mânası"na tahsis edilmiştir (s. 10-14). Himaye sahibi olan melik olmadan ictima tamamlanamaz. Melik için ise güç ve itaat gerekir. İtaat ve inkiyad heva ve hevesten dolayı olursa galebe ve kahra dayalı bir melikten bahsedilebilir; buna karşılık yûrûlûge konan kanunlar ve bunlara dayalı icraata yaslanırsa "siyaset"e istinat eden meliklik sözkonusudur. Kanunlar Allah tarafından indirilmiş şeriatın müteşekkil ise buradaki melikliğin adı "hilafet"tir. Şeriatla mukayyed olmayan meliklik sadece dünya maslahatlarına ve saadetine odaklanırken şeriata istinat eden, "şeriat sahibi adına dini korumak ve dünyayı idare etmek" mânasına gelen hilafet hem dünya hem de ahiret maslahat ve saadetine dönüktür.

"Ümmetin hilafet mansıbının hükmü ve şartları hakkında ihtilafı" başlıklı ikinci bab (s. 15-35), halife nasbetmenin şer'an/sem'an veya aklen vücubu ile itikada veya fûrûa ait bir mesele oluşu meselesini tartışarak ve mezheplerin bu konudaki fikirlerini özetleyerek başlıyor. Hilafetin, sonuncusu ihtilafı olmak üzere beş şartı vardır: İlim, adalet, kifayet (yeterlilik, "haddleri uygulama ve harplere katılma hususunda cesur ve basiret sahibi olmak"), re'y ve icraya tesir edebilecek azaların salim olması, Kureyşilik. Müellif, Osmanlı hilafetini meşru bir çerçevede savunmak ve karşı görüşlere cevap vermek maksadıyla Kureyşilik meselesi üzerinde hususi olarak durur ve bu konudaki hadisleri bir hadisçi titizliğiyle metin açısından tenkide tâbi tutar

.....

⁴ İstanbul, Matbaa-i Askeriye (Süleymaniye), 1331 rumî [1915], 154 s. Son sayfada eserin telifinin bitiş tarihi 9 Eylül 1331 [22 Eylül 1915] olarak verilmektedir.

ve hadîs kaynaklarından, önem atfederek İbn Haldun'dan istifade ederek yorumlar (s. 18-35). Vardığı netice şudur: Halifenin Kureyşten olması hükümü mutlak değil mukayyeddîr. Hükümü kayıt altına alan asıl şart kifayet (hilafet vazifesi için yeterlilik) ve kısmen de istihkak, bilgi, adalet ve sosyal mutekabiliyettir.

“Kısacası biz o dönemde Kureyşlikten maksûd olana rûcû ettik ki o da kifâyettir. Sanki şöyle denilmiştir; ‘İmamlar Kureyş'tendir. Zira onların neseple himaye (gücû) vardır'. Hükûm illete bağlıdır. Kureyşin himaye gücü kalmaz ve Allah onlardan başka bir ehl-i himaye ortaya çıkarırsa işte hadîs bu mânaya uygun olur. Bununla birinci mânâ arasındaki fark şundan ibarettir: Birinciye göre kaydın gerçekleşmemesi halinde hilafet onlarda olmaz. Bu mânâda ise kayda itibar edilmez. Bilâkis hadîsle ne kastedildiğine, maksûd olana ve Kureyşliğin niçin şart koşulduğuna bakılır. Dolayısıyla maksûd hâsıl olduğundan Kureyşlilerden sonra Müslûmanların başına geçenler hakkında da hadîs geçerli ve sâdık olur. Kureyşlilerden olmasa da” (s. 25).

Üçüncü bab “Halifenin taaddûdû ve halifeye itaatin vücubiyeti” meselesine tahsis edilmiştir (s. 35-42). Klasik kaynaklarda hilafet merkezinden yönetilemeyecek kadar uzak Müslûman beldelerde ikinci bir halifenin meşru olabileceğini savunan görüşler vardır. Müellif Safâiyihî ise kendi dönemi için buna lüzum ve ihtiyaç görmemekte, direnmesi halinde ikinci halifenin boyunun vurulmasını emreden hadîse de yaslanarak tek hilafeti ısrarla savunmaktadır. Fas, Hicaz ve hatta İran bölgesinde Osmanlı halifesinden başka bir halifenin tartışılmaya başlandığı bir zaman diliminde bu ısrarın sebebini anlamak zor değildir (ikinci bir halifenin dinen caiz olmadığı fikri, Arap hilafet hareketinin ortaya çıktığı dönemden itibaren Osmanlı hilafeti lehine tavır alan müelliflerde güçlü bir unsur olarak yer alacak, hadîs gereği ikincinin öldürülmesi lüzumu açıkça ortaya konacaktır). Onun teklifi uzak bölgelerdeki Müslûmanların emir vb. adlarla işbaşına gelecek veya atanacak kişiler tarafından kısmen veya tamamen muhtar olarak yönetilmesi, bütün emirlerin tamamen veya bazı bakımlardan bağlı olacakları halifenin ise tek olmasıdır. Bu bölümdeki itaat bahsi, itaati büyük ölçüde mutlaklaştırmak istisna edilirse bir özelliğe sahip değildir. Birinci kısmın dördüncü babında (s. 42-56) Müslûmanların birliği, itaat ve halifenin vazifeleri konuları işlenmektedir.

Kitabın dört babdan müteşekkil uzun ikinci kısmı (s. 56-138) aslında bir siyasî tarih özetidir ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, İngiltere, Fransa ve Rusya ile münasebetleri, nihayet I. Cihan Harbi ve cihad-ı mukaddes üzerine yoğunlaşmaktadır. Doğrudan hilafetle alakalı olmadığı için ihmal edebileceğimiz bu bölümün tamamını almaya bizi icbar eden sebep, yazarın hilafetle aynileştirdiği ve hilafete istihkak açısından savunduğu Osmanlı Devleti-

ti'nin, İslâm dünyasını müdafaa maksadıyla Hristiyan ve sömürgeci Avrupa devletlerine karşı yürüttüğü siyasî ve askerî mücadeleleri veya hilafet merkezi olduğu için Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni mahkûm ve mağlup etme, parçalama istikametindeki çabalarını, "desise"lerini vermek suretiyle Müslümanların hilafet merkezine bağlılıklarını takviye etmek istemesidir.

"Hatime" kısmında (s. 139-54) müellif önce İslâm dünyasındaki sömürgeleştirme faaliyetlerine ve harp içindeki Osmanlı Devleti'nin durumuna temas eder:

"Geçen asrın tamamı İslâm [Osmanlı] devletine karşı dahilî ve haricî harplerle geçti. Osmanlı Devleti'ni zayıf düşürüp kendi beldelerinde çeşitli problemler çıkarınca ellerini memâlik-i İslâmiyeye uzattılar ve adım adım onları istilâ ettiler. Önce Cezayir, daha sonra Tunus, Mısır, Uzak Mağrip (el-Mağribü'l-aksâ), Trablus[garp], Bingazi'yi işgalle başladılar. Daha sonra açıkça Hindistan'ı istilâ edeceklerini açıkladılar. Afrika ve İran memleketlerini ve diğerlerini parçaladılar. Son olarak dörtlü Balkan ittifakını gerçekleştirdiler ve bütün güçleriyle buna yardım ettiler. Neredeyse devletin temellerini yıkıp İstanbul'a hakim oluyorlardı. Allah bir şekilde bu meseleyi çözümleme imkânı bahşedince bu konuda biricik İslâm [Osmanlı] devletini mahvetme emellerine ulaşamadılar. Bunun üzerine bu gayeyi gerçekleştirmek için kendi takdirlerince galip gelecekleri hesabıyla bu harpte bir araya geldiler. Allah ise onlara kahr ve idbar ile karşılık verecektir" (s. 140).

Bu değerlendirmenin akabinde yazar bütün Müslümanları müstevli düşmana karşı birliğe ve Osmanlı Devleti saflarında cihada davet eder.

Tunus'ta doğan müellif İsmail Safâiyî Medresesi'nde yetişti. Tunus'un meşhur medreselerinde müderrislik ve idarecilik, nihayet Hanefî kadılığı görevlerinde bulundu. 1906'da (Salih Şerif et-Tunusî ile aynı tarihte) İstanbul'a geldi ve ömrünün geri kalan kısmını burada geçirdi. Yazar yayınladığımız kitapta *el-Efkârü'l-Fârûkiyye* adlı bir eserinin daha olduğunu söylüyor (s. 143).⁵

.....

⁵ Hal tercümesi için bk. Arnold H. Green, *The Tunisian Ulama 1873-1915*, Leiden, Brill, 1978, s. 281 (Arapça tercümesi, *el-Ulemâu't-Tunûsiyyûn*, Tunus 1995, s. 364). Salih Şerif et-Tunusî ile birlikte Berlin'de Arapça olarak kaleme aldıkları *et-Tescîl alâ Fransa fî Katri Tunus ve'l-Cezâir-Beyanu Tevahhuşi Fransa fî'l-Katri't-Tunûsî[ve]'l-Cezâirî ve'l-İstîncâd ileyh* (baskı yeri ve tarih yok, 21 s.) başlıklı bir beyanname-risâle metninin Türkçe tercümesi *Sebilürreşad*'da üç yazı halinde tefrika edilmiştir: "Tunus ve Cezâir'in istiklâli", XIV/354-356, s. 122-25, 131-33, 138-40, 1332. Hem Safâiyî hem de Salih Şerif'in aynı tarihte, 1906 yılında Tunus'tan İstanbul'a gelmiş olmaları da İstanbul'la irtibatları ve yakınlıkları açısından calib-i dikkattir.

34. I. Cihan Harbi yıllarında cihad-ı mukaddes ve Teşkilat-ı Mahsusa ile de irtibatlı olarak Osmanlı Devleti ve hilafeti lehine yürütülen faaliyetlerde önemli fonksiyonlar icra eden ve bu çerçevede İstanbul'la, *Sebilürreşad* ekibiyle, hususen Mehmet Akif'le birlikte hareket eden kişiler arasında Tunus ulemasından **Şeyh Salih Şerif et-Tunusî**'nin (Tunus 1869-İsviçre 1920) özel bir yeri vardır. Bu ciltte metinlerine yer verdiğimiz ve fikirleri, istikametleri itibarıyla birbirlerine yakın olan, bundan da öte aynı organizasyon içinde yer alan, birlikte hareket eden Tunus eski kadısı İsmail Safâyihi, Abdülaziz Çavuş, Mehmet Akif, Enver Paşa, Eşref Sencer Kuşcubaşı ile daire tamamlanmaktadır. Mehmet Akif'in hem Salih Şerif et-Tunusî ve Abdülaziz Çavuş'un Arapça eserlerini Türkçeye çeviren kişi oluşu hem de bu iki âlimin İngiliz ve Fransız politikaları ve basınına karşı Osmanlı Devleti ve hilafetini savunan, Arap dünyasındaki Osmanlılara karşı muhalefeti kırmaya çalışan risâle, yazı ve beyannamelerini *Sebilürreşad* çevresinin eşzamanlı olarak bazen Arapçalarıyla birlikte tercüme edip yayınlaması dikkat çekmektedir.⁶ Bu kişilerin İstanbul merkezli olarak Kuzey Afrika, Hicaz, Suriye ve Berlin'de birlikte faaliyetlerde bulundukları da bilinmektedir.

II. Abdülhamit devrinde Osmanlı hilafeti lehine tavrı koyan Arap ulemasından Salih Şerif et-Tunusî'nin hilafetle ilgili metinlerinden biri, Arapça olarak kaleme aldığı ve -büyük bir ihtimalle Akif tarafından yapılan- özet Türkçe tercümesi *Sebilürreşad*'da yayınlanan⁷ *Şerhu Desâisi'l-Fransis Zidde'l-İslâm ve Halifetihî* başlıklı risâlesi,⁸ 10 Kasım 1915 tarihli *Matin* gazetesinde yayınlanan "İslâm ve harp" başlıklı Fransızca yazıya cevap ve reddiye olmakla beraber asıl gerçekleştirmek istediği şey, Kuzey Afrika'daki yaşayan-

6 Salih Şerif et-Tunusî ve Abdülaziz Çavuş'un *Sebilürreşad*'da neşredilen yazılarının adetleri ve muhtevası konusunda bir fikir edinmek için bk. Abdullah Ceylan, *Sırat-ı müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., s. 145, 352-54, 429.

7 "Hilafet-i İslâmiye", *Sebilürreşad*, XI/359, 21 Zilhicce 1334/6 Teşrinievvel 1332, s. 175-77 ve XI/360, 28 Zilhicce 1334/13 Teşrinievvel 1332, s. 190-92. Bu muhtasar tercüme metin de tarihî önemine binaen bu cildin Ekler'ine alınmıştır. Doğrudan hilafetle alakalı "Hilafet-i muazzama-i İslâmiye hakkında İngilizlerin hezeyanları" başlıklı metni de *Sebilürreşad*'da yayınlanmıştı: XIII/333, 16 Cemaziyellevvel 1333/19 Mart 1331, s. 159-60. Bu metin de Ekler'e alınmıştır.

"Hilafet-i muazzama-i İslâmiye hakkında İngilizlerin hezeyanları" makalesi, *Sebilürreşad*'daki dizgi kullanılarak fakat mecmuanin anteti ve ismi olmadan arkalı-önüli iki sayfalık bir beyanname şeklinde de basılmış ve dağıtılmıştır. Rıza Tevfik'in evrakı arasında çıkan bir nüshasının başında şu not yazılmıştır: "29 Teşrinievvel 1331 tarihine müsadık olan Pazartesi günü havadis salonundan meccanen alınmıştır". (Bu müstakil neşrin fotokopisini lütfeden Abdullah Uçman'a müteşekkirim).

8 Basıldığı yer ve tarih yok, 20 s. Kapağında Teşkilat-ı Mahsusa amblemi ve işareti olarak da kullanılan ayıldızlı hilâl var. *Sebilürreşad*'daki tercümesinden yola çıkarak 1916'da basıldığı kesin olarak söylenebilir. Muhtemel baskı yeri İstanbul veya Berlin'dir.

lar başta olmak üzere Müslümanları Fransızların yürüttüğü hilafet karşıtı fikir ve hareketlerden; desiselerden korumak ve uzaklaştırmaktır.

Eserin daha başında halifenin vazifeleri sadedinde sayılan hususlar bu siyasetin bir uzantısı olarak dinî ve siyasî alanları hayli aşan bir karakter gösterir:

“İslâm halifesinin bu dünyadaki vazifesi, Resulullah’ın (s.a.v.) tebliğ ettiği Allah’ın birliğine iman edilmesini sağlamak; kulluğu yalnızca O’na has kılmak; aklı doğru felsefeye yönlendirmek ve her türlü yanlış, özellikle de beşerî, kim olursa olsun bir yaratılmışa kulluğa götüren yanlış felsefeden temizlemek; ahlâkî olgunlaştırmak; nefisleri şerefe ve kemâle erdirmek ve bozuk ahlâkın sefaletinden kurtarmak, önemsiz işlerden uzaklaştırmak; beşerî dayanışma ve yardımlaşma ile saflığı, mutluluğu ve güvenliği kemâle erdiren sükunet verici edeple fertleri terbiye etmek; insafa, kanaate, doğruluğa dayanan ve haksız arzudan, yalandan, hileden uzak meşru yöntemlerle zenginlik yollarını temin etmek; adaleti sağlamak, hak sahiplerine haklarını vermek; mazlumin hakkını, güçlünün gücünü gözetmeksizin ve zayıfın zayıflığına, akrabanın yakınlığına ve düşmanın düşmanlığına şefkat göstermeksizin zalimden korumak; ilim ve sanatları bütün çeşitleriyle geliştirmek; ümmetin işlerini tam bir ihlas, samimiyet ve yakaza haliyle idare etmek; beşerin kudretinde bulunan bütün imkânlarla âcil durumlara karşı hazırlıklı olmak; *nerede olursa olsun* İslâm âlemini, hem uhrevî hem de dünyevî saadete kefil bu güzel dünya hayatının gölgesinde bulunan *tek bir bayrak altında* yani Muhammedî bayrak altında toplamak; İslâm âleminin saflarına katılmak isteyenler ile tam bir ihlas ve emanetle anlaşma ve ittifak yapmak; onlar ile bütün insanlara menfaat tedarik edecek ve kötülükleri savuşturacak biçimde karşılıklı yardımlaşmak; insaf, emanet, doğruluk ve herkesin hakkını gözeterek menfaat alış verişinde bulunmak; *İslâm âlemine yahut onun bir parçasına kötülük etmek isteyenlere karşı koyup savaşmaktır*” (s. 1-2).

Halifenin bu büyük ve önemli vazifelerine karşılık İslâm âlemi de ona itaat etmek zorundadır. Bu itaat Allah’a ve Peygamber’e itaatın bir parçası ve devamıdır. “Halifenin sahip olması gereken şartlar” başlığı altında hilafetin akıl, Müslüman olmak, iktidar gibi şartlarına temas eden müellif, Kureyşli olmaktan hiçbir şekilde bahsetmez, buna karşılık saltanat sistemini meşrulaştırmak için biat edilmiş bir halifenin vasiyet (şer’î vasiyet) ettiği kişinin hilafetinin de meşru olduğunu savunur. Bir sonraki başlık “Yüce Osmanlı halifeleri”dir. İlk Osmanlı sultanı halife olmamakla beraber saltanatını “Allah’ın kitabını muhafaza ve onunla amel etme üzerine” kurmuş yani halifelerin yapması gerekenleri yapmış ve hilafete hak kazanmıştır. Mısır’daki

son Abbâsî halifesi Mûtevekkil'in hilafet hakkını ve emanât-ı mukaddeseyi Yavuz Selim'e devretmesi de hilafetin temel şartlarının tümüne onun sahip olmasına istinat eder. Bundan itibaren Osmanlı hilafeti hem şer'î vasiyet (saltanat, veliahtlık) hem de "şer'î teslim ve şer'î teselsül"le devam etmiştir. Bu durumda Osmanlı hilafetine karşı çıkan veya hilafet iddiasında bulunan Müslümanlar bir taraftan şer'î olarak teşekkül etmiş bir hilafete karşı çıktıkları hem de bu yolla İslâm birliğini bozdukları için büyük bir mesuliyet ve vebal altına girmektedirler. Yazara göre İslâm dünyasının farklı bölgelelerinde yaşayan Müslümanlardan Osmanlı hilafetine karşı çıkanların büyük çoğunluğu zalim düşmanın sömürgesi, baskısı ve tehdidi altında bulundukları için böyle yapmaktadırlar. Buna kimse aldanmamalıdır (s. 4-6).

Matin gazetesi yazarının İslâm dünyasını tesir altına almak için Osmanlı halifesinin Alman nüfuzu altında olduğunu vurgulamasına karşılık müellif, Osmanlı-Alman ittifakını savunur ve Almanların Fransızlara ve İngilizlere göre hilafetin değerini anlamak konusunda birçok bakımdan üst bir noktada bulunduğunu, ittifakın bir diğer sebebinin de "yüce halife hazretleri ile haşmetmeab [Alman] imparator[u] ekselansları, iki milletin her türlü maslahatını tedarik etmek, her türlü kötülüğün kaynağını kurutmak, boğazlarına kadar dayanan düşmanlarının entrikalarına karşılık verebilmek ve gelecekte şerhlerinden emin olabilmek için aralarındaki ortak, karşılıklı menfaatin nüfuzu altına" girmiş olduklarını belirtir (s. 8).

Salih Tunosî, makale yazarının "İslâm dünyasının birlik halinde olmadığı, sultanın onlar üzerinde bir nüfuzunun bulunmadığı, zaten Osmanlı hilafeti otoritesinin sağlam temelleri olmayan 'tarihi' bir otoriteden ibaret olduğu" yolundaki iddialarını cevaplamak için ittifak-ı İslâm meselesine intikal eder. İslâm birliğinin ana temelleri, öncelikle Müslümanların tek bir Allah'a inanmaları, yüce ahlâkî değerleri özümsemeleri, bütün peygamberleri tasdik etmeleridir. "Hep birlikte Allah'ın ipine sınırsız sarılın, parçalanmayın" âyeti gereği her Müslümanın "İslâm halifesine itaat ile bayrağı altında bulunmasının farz olduğu" gerçeği, İslâm birliği anlayışının vazgeçilmez bir unsurudur ve ilk üçüyle zaruri irtibatlıdır. Bunlar ve diğer unsurlar Müslümanlar arasında hem itikat hem de fiilî olarak dururken bu türden iddialarda bulunmak, İslâm dünyasını hilafet merkezinden, İstanbul'dan koparmaya çalışmak ve sömürgeleştirme fırsatlarını artırmaktan başka bir şey değildir (s. 9-16).

Sultan Reşad'ın cihad-ı mukaddes ilânının İslâm âleminde karşılık bulmadığı iddiası da hilaf-ı hakikattir. Çünkü; emiru'l-müminin cihad ilânından sonra "Dârülhilafe'ye bilfiil katılması mümkün olan bütün Müslümanlarda genel bir nefret hasıl oldu; hepsi orduya koştu; bir neferi düşmanın ona bedel, milyonluk büyük bir ordu oluşturdular", yüzyıldan beri en büyük düşmanlarının İngiliz, Rus ve siz Fransızlar olduğuna dair kalplerindeki şüp-

he tamamen kalktı. Hep bir ağızdan birlik ve kardeşlik çağrısı yapan âyetleri ve hadisleri tekrarladılar ve böylece düşmana set çektiler. Allah yolunda cihad adına Çanakkale'den Süveyş Kanalı'na, Kafkasya'ya, Aden'e, Irak'a, Basra'ya uzanan büyük bir cephe teşekkül etti. Bunun sonucu sizin için tam bir başansızlık, karada ve denizde hezimet ve tükeniş oldu. Saflarınıza kattığınız Müslümanlar düzeninizi bozdular ve en zor zamanda sizleri terk ettiler. Nihayet müttefikleriniz İngiliz, Moskof ve İtalyanların Mısır, Trablus, Sahara ve Acem [İran] topraklarında başlarına geleni gördünüz. Bütün bunlar cihadı mukaddesin söylediğinin aksine İslâm dünyasında karşılık bulduğunu açıkça göstermektedir (s. 16-17).

İ. Cihan Harbi yıllarında İstanbul ve Teşkilat-ı Mahsusa ile irtibatlı olarak Osmanlı hilafeti, cihadı mukaddes⁹ ve ittifadı İslâm üzerine birçok metin kaleme alan, birçok seyahat ve konuşma yapan Salih Şerif et-Tunusî, bir ulema ailesinin çocuğu olarak medrese tahsilini Zeytune Medresesi'nde tamamladı ve 12 yıl burada müderrislik yaptı. Fransa'nın Tunus ve Cezair üzerindeki müstemlekeci faaliyetlerine karşı çıkan ulema grubunda yer aldı. Muhammed Abduh ve Reşid Rıza ile Vehhabilik konusunda sert tartışmaları oldu. 1906'da ilk defa İstanbul'a geldi. İtalyanlara karşı yürütülen Trablusgarp Savaşı'nda Enver Paşa'nın yanında önemli roller üstlendi. Teşkilat-ı Mahsusa'da görev alarak Kuzey Afrika dairesinin irtibat amirliği ve mümeşşillliği görevlerinde bulundu. Akif'le beraber Berlin'e ve Necid'e gitti. Almanya'da birçok faaliyete katıldı, bir kısmını bizzat yürüttü. Savaşın kaybedilmesi üzerine Abdülaziz Çaviş ve Tunuslu arkadaşlarıyla birlikte Berlin'e kaçtı. 21 Kasım 1918'den sonraki hayatı İsviçre'de geçti.¹⁰

35. İlk sayısı 1 Kânunısânî 1910'da, Beyrut'ta çıkan *Reşid* gazetesinin kurucusu olmasından başka hayatı hakkında bilgi bulamadığımız, Beyrut ulemasından **Şeyh Salih Yâfi**'nin, Salih Abdül'âl tarafından *Hilafet ve Osmanîyet* başlığıyla Türkçeye tercüme edilen risâlesi, *el-Hilafe ve'l-Osmaniyye*

.....

9 Cihadı mukaddese dair yazdığı Arapça *Hakikatu'l-Cihad* risâlesi Almanca ve Fransızca-ya tercüme edilerek basılmıştır: *Die Wahrheit über den Glaubenskrieg*, trc. K. E. Schabinger, Berlin, Verlag Dietrich Reimer, 1915, 18 s.; *La Vérité au Sujet de la Guerre Sainte*, Berne, 1916, 14 s. Son iki sayfada müellifin hal tercümesi yer almaktadır. Bu risâle de yine büyük bir ihtimalle Akif tarafından Türkçeye tercüme edilerek *Sebilürreşad*'da yayınlanmıştır; "Fi-sebillillâh cihadın hakikati, gayesi, hükmü, mücahidinin vezâfî", XIII/315, 13 Teşrinisânî 1330, s. 20-24.

10 Hayatı, eserleri, gazeteciliği ve faaliyetleri hakkında bilgi ve kaynaklar için bk. Düccane Cündoğlu, *Bir Kur'an Şairi-Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli*, İstanbul, Birun Yay., 2000, s. 61-67 ve 183-85; David Dean Commins, *Osmanlı Suriyesi'nde Islahat Hareketleri*, trc. S. Ayaz, İstanbul, Yöneliş Yay., 1993, s. 215, 240-42; Arnold H. Green, *The Tunisian Ulama*, s. 286-87 (Arapça tercümesi, *el-Ulemâu't-Tunûsiyyûn*, 362. Bu kaynakta Tunusî'nin vefat yeri olarak Şam gösterilmektedir).

serlevhalı Arapça metni ile birlikte basılmıştır.¹¹ Eser 7 arabaşıktan oluşan hacim olarak küçük bir metindir.

"Mâna-yı hilafet" arabaşlığında hilafeti, Peygamber Efendimiz'e din ve dünya işlerinde niyabet-i âmmе olarak tarif eden müellif hemen alt paragrafta halifenin aynı zamanda "halifetullahi fi'l-arz" olduğunu da ilave eder. "Halifenin lüzumuna mütedâir beyanat" arabaşlığında, insanın tab'an medenî yani cemaat halinde yaşamaya mecbur oluşundan yola çıkılarak adalet ve nizamı sağlayacak, muaveneti temin edecek, münazaaları ve mahkeme konusu olan hususları hallûfası edecek nüfuz ve iktidar sahibi, "idare-i siyaset-i dünya" edecek kişiye sultan dendiği belirtilir. Halife-sultan bunlarla birlikte dinin muhafazası ve dinin emirlerinin icrası ile de mükellef olan zattır. Allah'ın dininin muhafazası ve hükümlerinin infazı aynı zamanda dinî bir emir olduğu için hilafet de dinî bir emirdir. Bir sonraki arabaşık "Halifenin birden ziyade olmasının adem-i cevazı" meselesine tahsis edilmiştir. Aynı dönem de ikinci bir halife çıkar ve biat isterse hadis gereği boynu vurulmalıdır.

"Halifeye itaat" başlığında itaatın, fıkıh istılahlarıyla "ibadet"lerden itaatsizliğin de "haram"lardan olduğu vurgulanarak bu görüşü takviye eden âyet ve hadisler zikredilecektir. Halifenin "izhar-ı şiddet" etmesi itaati ortadan kaldırmaz. Çünkü "halifenin izhar-ı şiddet etmesi, tebeasına âtîfet ve şefkat irâe eylemesi Allahu te'âlâ hazretlerinin iradesidir" (Yazarın "adaletsizlik" veya "zulüm" kelimelerini değil de daha hafif ve umumi bir ifade olan "izhar-ı şiddet"i kullanması dikkat çekicidir). "Allah'ın ve Resulü'nün halifesi" gibi yüce bir mertebeye sahip olan halifenin emirlerine itiraz etmek, sarıh dinî hükümleri inkâr etmekten başka bir şey değildir. Müellif muhtemelen iki halife tartışmalarının önüne geçmek ve Osmanlı hilafetini bütün İslâm dünyası için geçerli kılmak amacıyla ona itaatın sadece yönetimi altında olan memleketler için değil -"memâlik-i ecnebiyede" ikamet edenler dahil- hangi hükümete tabi olursa olsun, nerede bulunursa bulunsun bütün Müslümanlara şamil bir dinî emir olduğunu vurgular.

Eserin son üç arabaşığı gayrimüslimlerle alakalıdır. İslâm dışında başka dinlere mensup olmanın Yüce Allah'ın iradesinin bir tecellisi olduğunu ifade eden yazar, ardından Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere tanıdığı haklara ve hürriyetlere intikal eder ve giderek daha fazla itaatsizlik, düşmanlara muavenet ve ayrılıkçılık gibi problemler çıkarmaya başlayan gayri-

.....

11. Beyrut, Matbaatu'l-İkbal, 1334 h. [1916], Arapçası 12, Türkçesi 11 s. Türkçeye tercüme eden, Beyrut İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Başkâtibi Salih Abdül'âl.

Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin kitapları arasında (nu. 185) müellif tarafından Sultan Mehmed Reşad'a ithaf edilmiş bir nüsha bulunmaktadır. İthaf yazısı şöyledir: "Ukad-dimuhû li-a'tâbi emîri'l-mü'minin ve halifetillâhi fi'l-âlemîn hazreti seyyidînâ ve mevlâ-nâ es-Sultan el-Gâzi Muhammed Reşad hafazahullâhu ve enâlehu Mennân, âmin. Min 'abdi'd-dâ'i müellifihi Salih el-Yâfi. Beyrut ulemasından".

müslimlere kendilerine karşı gösterilen hüsn-i niyet ve iyi muamelelere yakışır davranışlarda bulunmaları gerektiğini hatırlatır, etmezlerse sert tedbirlere muhatap olacaklarını ifade eder:

“Dinen ve namusen devlet-i metbû’alarına karşı ihlas ve sadakat izharıyla medyûn olması lâzım gelen gayrimüslim olanlardan her kim nakz-ı ahd ederek peydâ-yı şikak eder veyahut devletin düşmanlarına muavenette bulunur veya her ne suretle olursa olsun emniyeti sû-i istimal eder veya ihtilaf ve müftereyâta kalkışır ve devletin hâl-i muvaffakiyetine rû-yî memnuniyet ve iftihar göstermezler ise vacibât-ı diniye ve vataniyenin esaslı noktaları itibariyle ahdslık ve vefasızlık ve daha doğrusu hıyanet demek olacağından neticeleri kanun-ı adalete ait ve râcidir”.

“Hürriyet, adalet, müsavat nökta-i nazarınca Müslümanlardan farkı olmayan, hürriyet-i mezhebiye ve vâcibât-ı diniyeleri her gûna taarruzdan mâsûn bırakılan” gayrimüslimler kendi iyi durumlarının kadrûkiyetini bilebilmek için Hristiyanların idaresi altında yaşayan Müslümanlarla kendilerini kıyas etmelidirler. (Eserin Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı, Protestan misyoner okullarının bulunduğu Beyrut’ta telif edildiği ve basıldığı hesaba katıldığında gayrimüslimlerle ilgili bu beyanlar daha bir anlam kazanacaktır).

36. Kaynaklarda eş-Şeyh Muhammed Habib b. Süleyman el-Mevsilî olarak geçen, ilmiyeden ve 1922’den vefatına kadar Musul müftüsü olan es-Seyyid Habib Efendi el-Ubeydî’nin (Musul 1296/1879-1963)¹² *Hablü’l-İtîsam* ve *Vücûbu’l-Hilâfe fî Dini’l-İslâm* başlıklı Arapça risâlesi¹³ takdim, mukaddime, üç fasıl ve hâtimeden meydana gelmektedir.

12 Hayatı ve eserleri için bk. Kehhâle, *el-Müstedrek alâ Mu’cemi’l-Müellifin*, Beyrut, Müessesetü’l-Risâle, 1985, s. 622; Corcis Avvâd, *Mu’cemü’l-Müellifine’l-İrâkiyyin fî’l-Karneyni’t-Tâsi’ Aşer ve’l-Hşrîn*, Bağdad, Matbaatü’l-Hrşâd, 1969, III, 131-132; Zirîklî, *el-A’lâm*, VI, 78-79; E. Serkis, *Mucemu’l-Matbuâtî’l-Arabiyye ve’l-Mu’arrebbe*, Mısır, Matbatu Serkis, 1346/1928, II, 1304.

13 Beyrut, Matbaatu’l-İlmiye, 1334 h./1916, 160 s. (Fotokopisini temindeki yardımlarından ötürü meslektaşım Cüneyt Köksal’a ve künye sayfasının fotokopisini Diyarbakır’dan lûtfeden Hulufî Kılıç hocamıza müteşekkirim).

Müellif eserin telif hikâyesi konusunda şunları söylemektedir: “Telifine Kudûs-ı şeriften dönerken 15 Receb 1333 [Mayıs 1915]’te Beyrut’un Nablus bölgesinde başladığım bu risâleyi 2 Ramazan’da Dimeşk’in Mezze köyünde bitirdim. Lübnan’ın Süfer bölgesine giderken Türkçe olarak yazdığım dört önemli risâleyle beraber bu risâleyle de kaybettim. Sonra aynı senenin 20 Şevval Perşembe günü Suriye’nin çeşitli yerlerini dolaşırken Halep’te bu risâleyi yazmaya tekrar başladım. (...) 1 Muharrem 1334’te yüce hilafet yurdunun başkentinde risâleyi bitirdim. Pekçok yeri dolaşan ve bu sebeple dört bir yana dağılmış olan bu risâleyi bazen inip çıkan tekerleğin hareketinden, çöllerini dolaşan trenin ve denizleri geçen buharlı geminin sarsıntısından dolayı oldukça bozuk bir şekilde; bazen de kulaklarında Çanakkale sahillerindeki savaş ve ölüm meydanlarındaki top ve tüfek sesleri çınlarken kaleme aldım” (s. 154-55).

Mukaddimede 350 milyon Müslümanın son dönemlerde sömürgeleştirilme, esaret, haklarının gasbı, hürriyetlerinin ellerinden alınması gibi bir sürü felaket ve elim hadiselerle karşıkarşıya kaldığına, ama o gün için artık bir silkinme, uyanış ve diriliş devrinin başladığına işaret edilir. Mevcut hastalığın sebebi Müslümanların kendi istedikleri gibi bir Müslümanlığı benimsemeleri, tefrikaya dalmaları; tedavisi ise Allah'ın istediği üzere bir Müslümanlığa, birliğe, ittihad-ı İslâma doğru yönelmeleridir. Bunun için de bütün Müslümanların, vücuttaki kalp mesabesinde ve dinin bir parçası olan ittihad-ı İslâmı gerçekleştirecek hilafetin dindeki yerini bilmeleri gerekir. İslâm birliği ve buna bağlı diriliş sadece Müslümanlar için değil bütün insanlık için büyük faydalar sağlayacaktır. Risâle de bu önemli görevi yerine getirmek için telif edilmiştir. Çünkü çağdaş medeniyet bütün insanlığı işbölümünü gerektiren büyük bir aile veya büyük bir beden haline getirmiştir ve bu aile/beden içinde Müslümanlara düşen mühim görevler vardır (s. 7-17).

Birinci Fasıl "İslâm hilafetinin menşei" meselesini ele alır. "Peygamberlerin Allah'ın yeryüzündeki halifeleri olduğu"nu beyana tahsis edilen Birinci Giriş'te insanın dört devresi (yokluk, varoluş, irşad, ceza ve sevap görme devreleri) üzerinde durulur. Hilafet peygamberlerle başlamaktadır, çünkü insan kendisiyle başbaşa kaldığında kötülüğe iyilikten daha yakın duran bir tabiata sahip olduğu için kendilerine peygamber ve şeriat gönderilmiştir; Hz. Adem'den beri gelen bütün peygamberler de Allah'ın, kullarını doğru yola ilâten yeryüzündeki halifeleridir. Peygamberlerden sonra dinin tebliği, muhafazası, icrası ile görevli olan kişiler halifelerdir.¹⁴ Dolayısıyla halifenin varlığı ve nasbı din ve insan açısından vücup derecesinde bir hadisedir (s. 18-25). Hilafetin vacip oluşu hem aklen hem de şer'andır. Aklen vaciptir çünkü beraber yaşamak zorunda olan insanlar tabiatları itibarıyla "zulümlere engel olup aralarındaki anlaşmazlıkları çözecek bir lidere" ihtiyaç duyarlar. Müslümanlar için bu lider halifeden, ulû'l-emrden başkası değildir. Şer'an (naklen) de vaciptir çünkü Kur'an ve sünnette açık naslar (bunlar metinde zikrediliyor) bulunduğu gibi bu konuda icma da vaki olmuştur.

Aklen ve şer'an vacip olan hilafet diğer bütün dinî meselelerden önce ele alınması gereken bir mevzudur. Çünkü İslâmdaki hac, Cuma ve bayram namazları gibi bazı ibadetler ile muamelatın icrası ve geçerliliği, görevlere atama yapılması, kaza (yargı) müessesesinin kurulması ve işlemesi için Müslümanların İmamının olması gereklidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların, -Hz. Peygamber'in defni dahil- bütün dinî-dünyeye-

.....

14 İlerleyen sayfalarda müellif, "İslâm hilafeti, Allah'ın hükümlerinin uygulanması için halîf kıldığı Hz. Peygamber'in hatta bütün peygamberlerin halefidir" cümlesine yer vermektedir (s. 79. Benzer bir ifade için bk. s. 80).

vî meseleleri bir tarafa bırakıp halifenin seçimi ile uğraşmaları da onun dinin en önemli meselesi olduğuna açık bir işarettir. Nitekim Maverdî ve Gazalî konu üzerinde bu çerçevede durmuşlardır.

Ulû'l-emre, halifeye itaat bir diğer önemli meseledir. Bu konuda da açık ve kesin hüküm ifade eden âyet ve hadisler vardır. Müellif, muhtemelen İslâm dünyasının değişik bölgelerinde üst seviyede görevlerde bulunan veya bulunabilecek olan gayrimüslim yöneticileri hesaba katarak bazı açıklamalar yapmaktadır. Buna göre itaat âyetinde [Nisa, 4/59] ulû'l-emr için geçen "minkûm: sizden" ifadesi, a) Müslümanların işlerinin bir gayrimüslim tarafından yerine getirilmesinin dinen caiz olmadığına ve b) Bir gayrimüslimin Müslümanların herhangi bir işini üstlenmesi durumunda ona itaat etmenin vacip olmadığına işaret etmektedir (s. 81-95).

"İslâm hilafetinin varlığının Osmanlı Devleti'ne bağlı oluşu" başlıklı İkinci Fasıl'da, şeriat ve siyaset açısından tam bir Osmanlı hilafeti savunması ve konumlandırması yapılmaktadır. Müellife göre imamet ve hilafet, biri Hz. Ebubekir örneğinde olduğu gibi ehl-i hall ü akdin seçimi, ikincisi de Hz. Ömer örneğinde olduğu gibi önceki imam/halifenin bir sonrakini tayini/vasiyeti (veliahtlık sistemi) olmak üzere iki yolla gerçekleşir. Osmanlı hilafetinde bu iki şart başından beri vardır. Çünkü son Abbasî halifesi Mutevekkil'in Ayasofya Camii'nde Sultan Selim'e beyat etmesiyle bir önceki halifenin tayini/tavsiyesi şıkkı, ehl-i hall ü akdin beyat etmesiyle de öbür şık tahakkuk etmiş ve ilk Osmanlı halifesi Yavuz Selim'den itibaren hep böyle vasiyet ve beyat yoluyla devam etmiştir. Müellifin mevcut halife Sultan Reşad'ı seçen ehl-i hall ü akd olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında bulunan seçilmiş milletvekillerini zikretmesi o günlerde yaygın olmaya başlayan bir yorum olarak dikkat çekicidir. Ayrıca,

"Osmanoğullarından gelen halifeler aldıkları beyatları her sene yinelemekteldir. Bizim 'Cülûs bayramı' olarak isimlendirdiğimiz gün, onların hilafete geliş günlerini anmaktan ibarettir. İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden gelen kutlama heyet ve mektupları, Cuma ve bayram günlerinde Osmanlı Devleti'nin sultanının ismiyle hutbe okunması, yeryüzünün doğusundan ve batısından Müslümanların bir araya geldiği hacda, hac emirinin sultanın vekili olması vb. durumlar İslâm hilafetine yapılan ayrı ayrı birer beyattır. Meseleyi bu açıdan ele alan kimse, İslâm hilafetinin, yeryüzünün her tarafındaki bütün Müslümanların seçimiyle Osmanlı saltanatı tarafından temsil edildiğini görür".

Siyasî açıdan bakıldığında da Osmanlı hilafeti dışında bir hilafet mümkün değildir. Çünkü Avrupa devletleri nezdinde meşru olan, kabul edilen ve

onlarla mücadele edebilecek tek devlet Osmanlı Devleti olduğu gibi Müslüman ülkeler nezdinde en itibarlı olan, nüfusça fazla, uluslararası bilgi ve tecrübe sahibi, asrın ruhuyla irtibata geçmiş devlet de odur. Kureyşilik meselesine hiç temas etmeyen müellifin bu son değerlendirmesinin Arap memleketlerindeki hilafet hareketlerine karşı dolaylı bir tenkit ve cevap olduğu açıktır (s. 96-103).

“İslâm hilafeti siyasî bir bedendeki dinî bir ruh gibidir, onun bedeni ise Osmanlı Devleti’dir” cümlesiyle başlayan Üçüncü Fasil, “İslâm hilafeti devletinin Osmanlı Devleti’nin ortadan kalkmasıyla son bulacağı ve bir daha onun yerine başka bir hilafetin tesis edilemeyeceğine dair” başlığını taşıyor. Açıklama ve savunma mantığı itibarıyla bir önceki faslın devamı ve tahkimi gibi gelişen metin, iddiasını şöyle isbat etmeye çalışıyor: 1. Hilafet, sınırları geniş, istiklâline sahip bir devletin varlığına ihtiyaç gösterir. Osmanlı Devleti dışında bu istidada sahip herhangi bir devlet yoktur. Osmanlı hilafeti yıkılsın, başka bir hilafet kuralım fikri savunulamaz çünkü var olanı koruyamayan ortadan kalkanı tekrar kuramaz (bu satırlarda zımnî olarak hilafet iddiasında bulunan Müslüman çevreler, hususen Arap hilafet hareketi tenkit edilmektedir), 2. Bugün hilafetin devletlerarası münasebetlerde tanınması ve nafiz olması için eskiden olduğu gibi aşiret ve zenginlik yetmez, uluslararası anlaşmalarla meşruluğunun ve gücünün olması gerekir. Bu şart da sadece Osmanoğullarında vardır. Netice şudur:

“Osmanlı Devleti’nin -Allah göstermesin- ortadan kalkması neticesinde toplumun şerefine kaybolması, birliğinin dağılması ve bütünlüğünün yitirilmesi yoluyla Müslümanlar parçalanıp din yok olacağına, düşmanlarına boyun eğip horlanma, esir düşme, kötü durumlarla yüzyüze gelme, zulüm, istibdat, bozgunculuk ve köle haline gelme gibi durumlarla karşılaşacağına göre sana bu durumda düşen nedir?

“Osmanlı Devleti’nin ortadan kalmasının sonucunun, ardından izzetin gelmeyeceği bir zillet, tekrar dirilişin olmadığı bir ölüm, ıslahî mümkün olmayacak bir bozukluk, hiçbir emniyetin gideremeyeceği bir korku, peşisıra mutluluğun gelmeyeceği bir mutsuzluk, herhangi bir umut parıltısının karanlığını ortadan kaldıramayacağı bir umutsuzluk olacağına göre ey Müslüman, böyle çetin bir durum karşısında nasıl bir tavır takınmalısın?” (s. 104-15).

Habib Efendi sözü nihayet İngilizlerin Müslümanlara, İslâm dünyasına, Osmanlı Devleti’ne yönelik politikalarına getirir ve ağır tenkitlerde bulunur. “İngilizlerin İslâma ve Müslümanlara karşı en çok düşmanlık besleyen millet olduğuna dair” başlığını taşıyan bu “Hâtime” kısmı, 14 madde halinde düzenlenmiş maddî, mânevî, askerî, siyasî “suç”lar, hileler ve desiseler lis-

tesidir. Bu mufassal dökümün hedeflerinden birinin İngiliz politikalarına yakın duran ve Osmanlı hilafetine karşı çıkan çevreler olduğu rahatlıkla söylenebilir (s. 115-30). Yapılması gereken üç şey var: Tedbir, intikam ve tarihî muhasebe. Tarihî muhasebe bir taraflıyla Müslümanların olup bitenleri hesaba katarak kendilerini bir muhasebeye tabi tutmaları, diğer taraflıyla da büyük mahkemeye hazırlanmalarıdır (s. 130-52).

Eserin, yazıldığı dönemle alakalı iki hususiyetine daha temas edilmelidir. Bunlardan biri müellifin eserini İttihat ve Terakki'nin ikinci adamı Cemal Paşa'ya ithaf etmesidir. 1915 yılında Suriye bölgesinde birçok Arap ileri gelenini idam ettiren ve bu yüzden Arap müelliflerin ateş püskürdüğü bir Osmanlı paşasına Musullu bir âlimin aynı yıl içinde bu ölçüde sahip çıkması ve onun hakkında takdim yazısında (s. 3-5) ancak halife için söylenebilecek uzun medihkâr beyanlarda bulunması dikkat çekicidir. İkincisi ise eseri şeyhulislâm Musa Kâzım Efendi'ye bizzat takdim etmesi ve şeyhulislâmın kendi ifadeleriyle şu yolda bir taltif almasıdır:

"Beyne'l-İslâm hilafetin derece-i ehemmiyet ve mertebe-i kudsiyyeti ve bu hilafetin ancak Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ile kıyâm ve bekâsını edile-i mukni'asiyla isbata dair olan bu eserin müellifi Musul ulemasından es-Seyyid Habib el-Ubeydî Efendi şâyan-ı tebrik ve taltiftir".

Teşkilat-ı Mahsusa ile irtibatı olup olmadığı konusunda bir bilgi edinemediğimiz müellif Habib Efendi, tahsilini Musul'da tamamlayarak Türkçe ve Farsça öğrendi, 1910-1912 yıllarında İstanbul'da bulundu, 1914'te de Suriye'ye gitti. Suriye'deyken I. Cihan Harbi başladı ve savaştan sonra İngilizler tarafından önce Hindistan'da ardından da Mısır'da tutuklandı. 1919'da serbest bırakıldı ve 1920'de İngilizlere karşı yapılan Irak Devrimi'nden sonra 1921'de Şam'a gitti. 1922'de Musul Müftülüğü'ne getirilen Habib Efendi, vefat edinceye kadar bu görevde kaldı ve rivayete göre bu süre boyunca hiç maaş almadı. 1935'te Musul'dan mebus seçildi, 1945'te evinde inzivaya çekildi, 1963'te Musul'da vefat etti.

Birçok eseri bulunan Habib Efendi'nin matbu kitaplarından biri Balkan Harbi (*Hutbetu Nâdi's-Şark*, Musul, 1331, 88 s.), diğeri Çanakkale zaferi (*Sada'l-Hakika*, 1916, 56 s.), bir diğeri de İngilizlerin insanlığa ve İslâm dünyasına yaptığı zulümlerle (*Cinayâtü'l-İngiliz 'alâ Beşerin 'Ämme'ten ve 'ale'l-Müslimîn Hâssa'ten*, Beyrut 1334-1916, 160 s.) alakalıdır ki bu durum, müellifin Osmanlı hilafeti ve siyasetiyle yakın ilgisini göstermektedir. Tercümesini verdiğimiz kıtapta da İstanbul'a gelip gittiği ve şeyhulislâm Musa Kâzım Efendi ile (muhtemelen sarayla ve diğer devlet ricaliyle de) görüştüğüne dair bilgiler bulunmaktadır.

37. I. Cihan Harbi yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa içinde hususi vazifeler üstlenen ve Osmanlı hilafetini İngiliz ve Fransız basınına, hilafet iddiasında bulunan Arap çevrelere karşı müdafaa eden, İstanbul-Mısır-Berlin üçgeninde birçok siyasî faaliyete katılan, dergiler çıkaran Tunus asıllı, ilmiyeden, maarifçi, gazeteci **Şeyh Abdülaziz Çaviş'in (İskenderiye 1876-Kahire 1929),¹⁵ *Hilafet-i İslâmiye* başlıklı risâlesi,¹⁶ İstanbul'da, Türkçe tercümesi ve Arapçası¹⁷ ayrı ayrı olmak üzere fakat aynı tarihte ve aynı matbaada basılmıştır. Arapça ve Türkçe baskısının kapağındaki ayıldızlı hilâl, eserin Teşkilat-ı Mahsusa yayını olduğuna işaret etmektedir. V. ciltte hilafet risâlesine yer vereceğimiz İstanbul'daki Mısır asıllı gazetecilerden Muhammed Safa Bey'in idaresindeki el-Adl Matbaası'nda basılmış olması da bu açıdan önemlidir.**

Müellife göre Fransa ve İngiltere'nin yıllardan beri İslâm dünyasını istihfaf etmelerine sebep olan şey, Müslümanların tefrika ve gaflet içinde olmaları, yöneticilerinin de zulüm etmeleridir. Fakat içinde bulunulan I. Cihan Harbi Müslüman siyaset adamlarına ve aydınlarına gerçeği göstermiş, basiretlerini açmış, onları gaflet uykusundan uyandırmıştır. Farkettikleri gerçek şudur: Osmanlıları olmasaydı bugün İslâm beldelerinin siyasî varlığı olmayacaktı (s. 2-3). Bu tesbitten sonra yazar, önce İngilizlerin, bilahere Fransızların gündeme getirdiği halifenin Kureyş kabilesinden olması gerektiği, bu sebepten de Osmanlı hilafetinin hakiki hilafet olmadığı tezlerine intikal eder; hadisler zikrederek hilafetin Kureyşe ait olmasının, hükümleri icra ve Müslümanların işlerini idare etmede iktidar sahibi olmalarına bağlı olduğunu, bu şartlar ortadan kalkınca Kureyşin böyle bir hakkının olamayacağı görüşünü serdeder. Çünkü hadislerde de ifade edildiği gibi fazilet dışında

•••••

15 Hayatı, eserleri, gazeteciliği ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Rıza Doğrul, "Abdülaziz Çaviş", *İslâm-Türk Ansiklopedisi*, II, 365-71; Muhammed Eroğlu, "Abdülaziz Çaviş", *DİA*, I, 187-88; Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi-Mehmed Akif ve Kur'an Meâli*, s. 67-71, 186-88.

16 [İstanbul], el-Adl, Matbaası, 1334 h. [1916], 24 s.

Mütercim adı belirtilmeyen bu tercüme Türkçe itibarıyla anızdır. Teşkilat-ı Mahsusa içinde müellifle birlikte çalışan ve birçok metnini Türkçeye kazandıran Mehmet Akif, büyük ihtimalle bu tercümeyi beğenmediği için aynı yıl içinde eserin başka bir tercümesini yapmış ve yine "Hilafet-i İslâmiye" başlığıyla *Sebilürreşad* mecmuasında yayınlamıştır; XIV/353, s. 113-20 (8 Receb 1334/28 Nisan 1332). Kitap olarak basılanı tercih etmek prensibi dolayısıyla biz de daha vasıflı olduğunda şüphe olmayan Akif'in tercümesini ihmal etmek mecburiyetinde kaldık (Kaynakların çoğunda kitap olarak basılan tercüme de yanlış olarak Akif'e nisbet edilmektedir).

17 *el-Hilafetu'l-İslâmiyye-Redden alâ mâ Tektubuğu fî Hâzihî'l-Eyyâm Cerâidu Fransa ve İnciltera fî Emri'l-Hilafeti'l-İslâmiyye*, [İstanbul], Matbaatu'l-Adl, 1334 h., 20 s.

Bu eser, Türkçe tercümesinin Latin harflerine aktarılmış şekli, Arapça aslı ve Arap harfli Türkçe tercümesinin tıpkıbasımıyla birlikte *Hilafet-i İslâmiye ve Âli Osman* başlığıyla neşredilmiştir, İstanbul, Bedir Yay., 1993.

Arapla Arap olmayan arasında fark olmadığı gibi, kafası küçücük bir Habeşli bile olsa idareciye itaat edilmesi emredilmiştir. Hz. Ömer'in Kureyşe mensup olmayan Muaz b. Cebel için "Eğer sağ olsaydı onu hilafete veliaht ederdim" veya azatlı köle olan Salim için "Huzeyfe'nin kölesi. Salim hayatta olsaydı onu veliaht edinirdim" demesi de bunu gösterir (s. 3-4). İlk üç halifenin nasıl halife oldukları hakkında bilgi veren müellif neticede Kureyşten birinin tercih edilmesinin ana sebebi olarak, İbn Haldun'u hatırlatırcasına "o zamanda umum Arap, Kureyşten gayrisına baş eğmemekte bulunmuş olduğundan, o sıralarda asabiyet ve kuvvet sahibi, bütün Ceziretül-Arap nüfusu üzerinde azim nüfuzu bulunmuş" olmasını zikreder (s. 7 vd.). Halifenin vazifeleri ("ikame-i hudûd, hıfz-ı hukuk, nâsi zulm u udvândan muhafaza, câmiâ-i İslâmiyenin mesâlihi olan vesâil-i medeniye ve nizamiyenin tedbiri") de "siyaset-i medeniye ve siyaset-i âmmeyi idareye kâdir, dâhi ve ahkâm-i siyaset-i İslâmiyeyi mütebedbir" birinin halife olmasını gerekli kılar (s. 11).

Yazar doğrudan bahsetmemekle beraber eser boyunca, o sıralarda hilafet iddiasında bulunan kişilerin bu vasıflara sahip olup olmadıklarını satıralarında okuyucu ile birlikte sorgulamak ister; netice hep menfi çıkacaktır. İleriki sayfalarda daha net ve ağır ifadeler yer alır:

"Bu gibilerin [Kuzey Afreka'da ve Hicaz'da hilafet iddiasında bulunanların] halife olması caiz olabilir. Fakat İslâmın biatı ile değil belki Fransız ve İngiliz biatı ile" (s. 14).

"Müslümanlarda Latin [Fransız, İtalyan] ve İngiliz muharrirlerinin yoluna sâlik olanlar bulunduğu takdirde bunlar da şüphesiz Fransız ve İngiliz müsta'merâtı Müslümanlarından bazı hain-i dinlerden ve onların yetiştirmelerinden ibarettir" (s. 16).

"Semen-i bahs ve derâhim-i ma'dûde [az bir para] ile memleketlerini, ırzlarını, dinlerini ve celil tarihlerini Fransa'ya teslim eden bu raht [Kuzey Afrika-lılar] için merasim-i hilafet ve mezâhiri emâret ile aldanmak olacak mıdır?" (s. 22). "Bu rahtın Kureyşe ittisal-i nesebi ne faide verir?" (s. 23).

Halifenin vazifeleri ve bu vazifeler için gereken şartlar gözönüne alındığında bu vazifeye Osmanlılarından daha layık birilerinin olduğu söylenebilir. Son Abbâsî halifesi Mutevekkil bu liyakati gördüğü için "hakikatı olmayan bir isimden ibaret kalan" kendi hilafet hakkını Yavuz Selim'e devretmiştir (s. 12-13). Bugünkü harp içinde Osmanlılarında ictimâ eden liyakatın, kuvvet ve iktidarın hilafet için lüzumu sarîh olarak bir daha ortaya çıkmıştır.

İngiltere ve Fransa'nın harp içinde Osmanlı hilafetine yüklenmelerinin ve doğru olmayan birçok iddiada bulunmalarının bir sebebi de Osmanlı Devleti'nin Almanya ile girdiği ittifaktır. Almanya ve onun imparatoru ile Os-

manlı Devleti'nin yaptıkları ittifak Müslümanlara kötü ve tehlikeli gösterilerek bu yolla hilafetle olan bağları zayıflatılmak istenmektedir. Halbuki bu ittifak iki tarafın da birbirlerinin kadr u kıymetini bilip anlamalarına istinat eden bir ittifaktır.

İngiliz ve Fransızların Müslümanlar arasında yaymaya çalıştıkları başka hilafî hakikat haberler de var. Bunlardan biri uzak bölgelerdeki Müslümanların Osmanlı halifesi hakkında bilgilerinin olmadığı, onu tanımadıklarıdır. Bu haberi tekdip eden en bariz husus her yıl Mekke ve Medine'ye giden binlerce hacının orada Osmanlı hilafetinin izlerini ve hizmetlerini görmesi ve bunları memleketlerine döndüklerinde anlatmalarıdır. İkinci iddia halifenin cihad ilânına Müslümanların katılmadığı, bunun da artık halifeden yüzçevirdiklerinin işareti olduğu istikametindedir. Bu haber olsa olsa meşru mazeretlerinden dolayı harbe iştirak edemeyen fakat yürekleri kan ağlayan Müslümanlar için doğru olabilir (s. 16-17). Birden fazla halifenin olabileceğine dair şayiaları da Müslümanlar nezdinde kabul görmeyecektir. Çünkü İslâm âlemi halifenin zayıf olduğu veya Müslüman emirler arasında ihtilafların vukubulduğu dönemlerde Müslümanların ne tür tefrika ve zaafiyetlerle karşılaştıklarını bilmektedir (s. 18 vd.).

Müellifin son sayfalarda vurguladığı şey harbin Osmanlı Devleti'ni ve hilafeti İslâm dünyasında kuvvetlendirdiği ve ileride daha da kuvvetlendireceğidir. Çanakkale Savaşı bunun canlı ve aktüel şahididir.

38. Roma Üniversitesi İslâm tarihi ve müesseseleri profesörlerinden, 1921'de Româ'da Instituto per l'Oriente ve *Oriente Moderno* dergisinin kurucusu, İtalyan şarkiyatçılardan **Carlo Alfonso Nallino**'nun (Torino 1872-Roma 1938)¹⁸ I. Cihan Harbi devam ederken telif ettiği ve 1917 yılında Roma'da basılan *Appunti sulla Natura del 'Califfato' in Genere e sul Presunto 'Califfato Ottomano'* başlıklı metni,¹⁹ aslında Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren doğrudan Osmanlı hilafeti problemiyle karşı karşıya kalan İtalyan Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuş altı bölümlük ve birçok bakımdan önemli bir

.....

¹⁸ Hayatı ve eserleri için bk. Enno Littmano, "Carlo Alfonso Nallino", *ZDMG*, sayı: 92, Leipzig, 1938, s. 633-52; Michelangelo Guidi, "Carlo Alfonso Nallino", *Rivista Degli Orientali*, XVIII, Roma, 1940, s. 155-71; Zirikli, *A'lâm*, VI, 65-66; Necib Akıki, *el-Müşteşrikün*, Kahire, 1980, I, 432-34; A. Bedevî, *Mevsû'atu'l-Müşteşrikîn*, Beyrut, 1984, s. 408-14.

Nallino Osmanlı Devleti ile İtalya arasında cereyan eden Trablusgarp Savaşı'ndan sonra İtalya Koloniler Bakanlığı'nda görev almış ve birçok çalışması yanında Libya'da konuşulan mahalli Arapça ve Libya topografyası üzerinde de eserler vermiştir. Bu konuda bk. V. Strika, "Carlo Alfonso Nallino e l'impresa Libica", *Annali della Facoltà di Scienze Politiche dell'Università di Cagliari*, IX, 1983, s. 9-20.

¹⁹ Roma, Tipografia del Ministero Degli Affari Esteri, 1917, 31 s.

rapordur. Bu özelliklerinden ötürü nerde ise eşzamanlı olarak İngilizce ve Fransızca da tercüme edilmiştir.²⁰

"Halifeliğin mahiyeti" başlıklı Birinci Bölüm (s. 1-8) Sünnî hilafet anlayışı ve tarihi hakkında özet bilgiler vermekle başlıyor. Bu kısmın en önemli hususiyeti halifenin idarî ve siyasî yetkilerle sınırlı bir konuma yerleştirilmesi; dinin yorumlanması, dinî birliğin sağlanması, geleneğin devamının temini (icma, icthad) görevlerinin ulemaya ait olduğunun vurgulanmasıdır. Müellife göre Sünnî İslâmî görüşte kilise hiyerarşisi ve statüsü (ruhban sınıfı) olmadığı için "otorite" anlayışı da farklıdır. Ulemanın genel olarak hak ve yetkilerini resmi makamlardan alan bir devlet organı olarak değil de halk nezdindeki itibarlarından ve fonksiyonlarından dolayı bir statüye sahip olması onlara hususî bir konum kazandırmaktadır. Bu sınıfa mensup olan kişilerin kadılık, müftülük gibi resmi görevler alması, devlete danışmanlık yapmaları bu genel statülerini değiştirmez. Vardığı netice şudur:

"Halife Müslüman dininin başı değil 'inananların lideri (müminlerin emiri)' ve Müslümanların evrensel hükümdarı (kralı)dır. Öğreti ve dinî uygulama karşısında o, ulema tarafından korunan geleneklerle sınırlı basit bir müminidir (...)"

"Halife, ancak hakimiyet alanının tüm Muhammedî dünyaya yayılmış olması ya da böyle kabul edilmesiyle diğer Muhammedî yöneticilerden (sultanlar, hükümdarlar, emirler vs.) ayrılmaktadır; ayrıca o, Muhammedîler arasında siyasî birliğin ve toprak bütünlüğünün korunması ve kaynaklarının elverdiği ölçüde tüm kâfir devletleri fethetmesi idealleriyle de diğer yöneticilerden ayrılır".

"Halifeliğin mahiyetinin Avrupa'da yanlış algılanması" başlıklı iki sayfalık kısa İkinci Bölüm'de (s. 8-9), 1788 yılından itibaren d'Ohsson'un Paris'te basılan eserinin etkisi altında teşekkül eden Avrupa'daki Osmanlı hilafeti algısının yanlışlığı ve bunun neticesinde ortaya çıkan kabullerin doğru olmadığı vurgulanıyor. Üçüncü Bölüm'de (s. 9-14) esas itibarıyla yeni ve tabii olarak hem dinî hem de siyasî açıdan zayıf (sözde) bir Osmanlı hilafetinin "doğru" profili çizilmeye; dönemin Avrupa siyasetini tehdit edemeyeceği var sayılan yeni bir Osmanlı hilafeti inşa edilmeye çalışılmaktadır. Eserin başlığında yer alan "Sözde Osmanlı Hilafeti" ibaresi de bu niyete ve bakış açısına işaret ediyor.

.....

20 1. İngilizce tercüme İngiltere Arap Bürosu (Kahire) Genel İstihbarat Birimi'nden teğmen F. R. Rodd tarafından yapılmış ve *The Caliphate* adıyla basılmıştır, Kahire, 1918, 24 s.; 2. Fransızca tercüme: *Notes sur la Nature du 'Califat' en Générale et sur le Préten-du 'Califat Ottoman'*, Roma, Imprimerie du Ministère des Affaires Etrangères, 1919, 32 s. Görüldüğü gibi Fransızca tercümesi de İtalyan Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılmış ve bastırılmıştır. Burada neşrettiğimiz tercüme İngilizcesinden yapılmıştır.

Müellif Osmanlı hilafetinin “sözde” (farazi: *prétendu*) bir hilafet olduğunu isbat için söze, hilafetin, Hûlagu’nun 1258’de Bağdat’ı yerle bir edip Abbasî soyunu ortadan kaldırdığında resmen ve fiilen bittiğini ifade ederek başlar. Dört yıl sonra Mısır’da ortaya çıkan ve Sultan Baybars’ın menfaatlerine uygun düştüğü için tanıdığı halife, Abbasîlere mensubiyeti olmayan, Müslümanların hepsi tarafından hilafeti tasdik edilmeyen, hiçbir zaman dinî bir hususiyet ve ulema nezdinde maddî-mânevî bir iktidar kazanamayan “geçmişî karanlık bir adam”dır. Mısır’ı fethedip Memlûk sultanlığına son veren Yavuz Sultan Selim’in hilafeti devraldığı Abbasî halifesi el-Mütevekkil’in, hilafeti Osmanlı sultanına devrettiğine dair tarihî kayıtlar olmadığı gibi önemsiz bazı ifadeler hariç sultanlar da mübalağalı elkab ve unvanları arasında hilafeti fazla kullanmamışlardır. Kureyş kabilesine mensup olmayan biri için halife unvanını kullananlar, padişahın etrafındaki “yağcı” kâtipler ve eserlerini ona ithaf eden bazı müelliflerdir.

Osmanlı hükümdarının resmen ve açıkça hem sultan hem de halife olarak zikredilmesi, Osmanlı diplomatlarının “Rusları gerçekte mevcut olmayan bir mânevî hakimiyetin varlığına inandırmaları” veya “muhaliflerinin cehaletinden yararlanmaları” neticesinde 1774 tarihli Küçük Kaynarca Anlaşması’nın 3. maddesi sayesinde mümkün oldu. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan ve bu 3. maddeyi de iptal eden 1783 tarihli anlaşmadan sonra Avrupalıların lûgatinden bu hilafet ibaresi kalkmalıydı fakat bu sefer de Osmanlı Ermenisi d’Ohsson’un eserindeki “saçma ve kötü etki” ortaya çıktı. Bu etki sayesinde Osmanlı Devleti uzun zamandır kaybetmekte olduğu maddî nüfuzunu, sözde hilafetle mânevî olarak tekrar kazandı. II. Abdülhamit gittikçe kuvvetlenen bu mânevî nüfuzdan yararlanarak bir taraftan Müslümanlara hamilik diğer taraftan Avrupa devletlerine karşı bir tehdit veya müzakere unsuru olarak kullanacağı ittifad-ı İslâm (panislâmizm) politikalarını üretmeyi başardı ve nüfuz alanını Osmanlı topraklarının dışındaki Müslüman bölgelere, hutbelerde Osmanlı halifesinin adı zikredilecek ölçüde yaydı. 1876 tarihli Kanun-i Esasî’nin 3 ve 4. maddeleri hilafeti bu mânada üst bir hukuk normu haline getirdi. Avrupalıların doğuya, batılı gözlüklerle bakması ve bunun bir uzantısı olarak İslâm dünyasında Hristiyanlıktaki papalığa benzer bir otorite ve seremoni merkezi aramaları da meseleyi Avrupalılar için zihnî olarak daha içinden çıkılmaz hale getirdi.

“Osmanlı hilafeti ve Lozan Anlaşması” başlıklı Dördüncü Bölüm (s. 14-19), Trablusgarp Savaşı sonrasında, 18 Ekim 1912’de Osmanlı Devleti ile İtalya arasında yapılan ve hilafet konusunda yanlış temellere dayanması itibarıyla Küçük Kaynarca Anlaşması’nı hatırlatan Lozan Anlaşması’nın bu “sözde” Osmanlı hilafeti ile ilgili unsurları anlaşılabilir bir şekilde nasıl kabul ettiğiyse alakalıdır. İtalya hükûmeti bu anlaşma ile Osmanlı hilafetini ve bu hilafetin Libya’da savaştan sonraki durumda haklarını (hutbelerde halifenin

adının okunması, bölgenin başkadısının İstanbul tarafından tayininin benimsenmesi, vakıfların idaresi vb.) kabul etmekle bir taraftan İtalya için Libya Savaşı'nı gayrimeşru hale getirmiş, bir taraftan da, hilafet şartlarından en azından birini (Kureyşli olmak) taşımayan kişiyi tebeasının halife olarak tanımamasının yolunu açmakla onların inancına ters davranmıştır. İtalya hükûmeti Osmanlı hilafeti ile alakalı bu yanlışlıkları ancak 22 Ağustos 1915 tarihli Kraliyet Fermanı ile tashih edebilecektir.

Beşinci Bölüm "Osmanlı hilafeti lehine deliller ve mukaddes mekânların hakimiyeti meselesi"ne tahsis edilmiştir (s. 19-22). Osmanlı hilafetini "sözde" hale getirmek için müellif, başka açıklamalara da teşebbüs etmektedir: Bugün bir halifenin varlığı için sadece belli topraklar üzerinde hakimiyetinin olması yetmez, Müslümanların çoğunluğu tarafından tanınmış olması da gerekir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı hilafeti "bağımsız" yönetimler olarak Arabistan, Afganistan, Belucistan, Fas (hatta Fransız işgalinden sonra Cezayir) gibi memleketlerdeki yönetimler tarafından kabul edilmemektedir. Ayrıca tarihî atıf kaynaklarına ve hadislerle istinat eden halifenin Kureyş kabilesine mensup olması şartı da Osmanlı halifelerinde yoktur. Bu problemi aşmak için Avrupalı müelliflerin yazdığı kitaplarda yer verilen fakat XVI. yüzyıl Arap ve Türk kaynaklarında yer almayan Abbasî halifesi Mutevekkil'in, hilafeti Yavuz'a devrettiği rivayeti bir hikâyeden ibarettir ve d'Ohsson'un rivayetinden öteye geçmemektedir. Böyle bir devir (feragat) doğru olsa bile Müslümanlar açısından gayrimeşrudur çünkü halifenin başka biri lehine feragat etmesi meşru değildir. Bu sebeple Yavuz Sultan Selim (ve onu takip eden Osmanlı sultanları) hiçbir zaman halife olamazdı ve olmadı. Osmanlı hilafetini savunmak için ileri sürülen bir diğer delil kutsal topraklara, Mekke ve Medine'ye hakim olmasıdır. Burada Mısır'ın fethiyle birlikte Memlûklulara bağlı olan Hicaz bölgesinin Osmanlı hakimiyetine geçmesi ile bu bölgenin Osmanlı sultanını halife olarak tanınması birbirine karıştırılmaktadır. "Eğer Türk sultanı gerçekten halife olsaydı halihazırdaki Mekke şerifi Hüseyin'in ancak bir kısmına gerçek anlamda sahip olduğu Hicaz'ın kralı olduğu iddiasıyla isyan etmesinin, halifenin konumu ya da saygınlığına hiç bir halel getirmemesi gerekirdi".

"Halifenin varlığı ve tabiatına ilişkin hatalı Avrupalı algılayışın sonuçları" başlıklı son bölüm (s. 22-24) şu cümlelerle başlıyor:

"Anlaşılan, İstanbul sultanının ya da başka bir Müslüman emirinin halife olarak tanınmasının Avrupa güçlerinin vatandaşları olanlar da dahil Muhammed'in takipçilerinin tümü üzerinde bütün gerçek Müslümanlar açısından mânevî değil de siyasî bir hükümlanlık anlamı taşıdığı gerçeğidir. Ayrıca bu, onda Allah'ın yardımıyla tüm inananları son kertede birleştirecek ve onları kâfirlerin kölesi olmaktan ve bu kâfirlerin İslâm topraklarına soktukları şeri-

ata aykırı her türlü bidatten koruyacak bir kral figürü gördükleri anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, halife Muhammedîlerin Avrupa dünyasını nihai ve tam olarak fethetme ümitleri için zemin oluşturmaktadır.

"Müslümanlar için halifelik yüzyıllar boyu ölü sayılmaktaydı ve sadece kutlu bir çağın şerefli hatırası anlamı taşıyordu. Geçen yüzyılda bu fikrin canlandırılması, Avrupa hükümetlerinin Müslümanların işleriyle ilgili bilgisizliklerinin bir sonucudur. Avrupa hakimiyeti altındaki tüm Müslümanların sempatisini kazanmanın yolunun, İslâmın 'en yüksek din otoritesi' olduğu düşünülen bir halife vasıtasıyla onların mânevî mutluluklarının güvence altına alınması olduğuna inanılıyordu. Avrupalılar en yüksek dinî liderliğin İstanbul sultanına ait olduğuna ve bu sebeple onun aynı anda hem Osmanlı topraklarının dünyevî lideri hem de tüm Muhammedîlerin mânevî halifesi olabileceğine samimi niyetlerle inanmışlardı".

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün Müslümanlar bu hatalı Avrupalı hilâfet anlayışının meyvelerini devşirdiler. Ayrıca birçok Müslüman beladenin Avrupalı devletlerin işgal ve istilâsıyla karşıkarşıya kalması da baş vurulacak ve, maddî-mânevî destek alınacak bir merkez olarak Osmanlı hilâfetini, İstanbul'u güçlü hale getirdi. Avrupa'nın cehaletinden yararlanan II. Abdülhamit siyasî ittifak-ı İslâm politikalarıyla Müslümanların birliği fikri ile halifelîği, buna bağlı olarak Hristiyan devletlerin Müslüman beldelerdeki hakimiyetinin gayrimeşruluğunu aynı şey haline getirdi. Nallino'nun son cümleleri herhangi bir şarkıyatçının aynı zamanda ne kadar siyasî bir kişilik olduğunu göstermesi açısından önemlidir:

"(...) Vazifeleri dinî birliği ve bütünlüğü korumak olan fakihler ya da ulema, halifelerle hiçbir zaman mânevî, ahlâkî ya da bürokratik bir ilişki içinde olmamışlardı. Muhammedî vatandaşları olan Avrupalı bir devlet için halifenin tanınması onların dinî ya da mânevî ihtiyaçlarını karşılamak anlamına gelmez, aksine bu, kendi hükûmetine yeni filizlenen ama oldukça tehlikeli dış bir hükûmetin müdahalesi anlamına gelir. Muhammedî halkların çoğunluğunun farklı bir halife tanımaları ciddi bir siyasî mesele çıkma ihtimali taşır. Son olarak bu durum, kâfir devletlerin İslâmın dünya çapındaki güç ve fetihleri karşısında darmadağın olmasıyla, Muhammedîlerin çok da uzun olmayan bir süre içinde kutlu geçmişî geri getireceklerine dair inançlarını muhafaza etmelerine katkıda bulunmaktadır"²¹.

.....

21 Nallino hilâfetin ilgası aşamasında da -muhtemelen ciddi katkılarda bulunduğu bir sürecin tamamlandığını görmüş olmanın hissiyatı içinde- uzun bir makale neşredecektir: "La Fine del così detto califfato Ottomano", *Oriente Moderno*, IV/3, 15 Marzo 1924, s. 137-53.

39. Eserlerinde kendisinin aktardığı bazı bilgiler dışında hayatı hakkında fazla bilgi bulamadığımız askeriye'den Sühumlu **Mahmud Nedim Maan**'ın *Hicaz'da Saltanat Tesisini Din-i İslâm Men' Eder* başlıklı küçük risâlesi,²² müellifin ilk sayfada belirttiğine göre Paris'te toplanan konferansta Şerif Hüseyin için "Hicaz kralı" sıfatının kullanıldığını gazetelerde okuması ve hayrete düşmesi üzerine, hem İngilizleri hem de Şerif Hüseyin'i yanlış yoldan çevirmek maksadıyla bir makale olarak kaleme alınmıştır. Kur'an'da Allah'ın emri ile yasaklanmış bir teşkilatı (krallık, saltanat, hükümdarlık) İngilizler kurmaya kalkmakla Kur'an'ın hükümlerini tağyir. etmelerinden dolayı Müslümanların infialini celbedecek ve Şerif Hüseyin de bile bile buna razı olmakla "Allah'ın emrini değiştirmeye kalkışan bir Müslim sıfatıyla ehli İslâm tarafından hürmetsizlikle yâd olunacaktır".

Mahmud Maan'a göre İslâm dini demokrasi ve cumhuriyet üzerine kurulduğu, Hz. Peygamber, ailesini "âlem-i İslâma tahakkümden men ettiği" ve bu sebeple dört halifeden sonra gelen Emevî, Abbasî ve Osmanlı "saltanat"ları Hicaz'da değil de Şam, Bağdat, Mısır ve İstanbul'da teessüs ettikleri için şimdi Hz. Muhammed'in asıl ülkesinde saltanat-krallık ve hükümdarlık kurmak Müslümanlar tarafından makbul olamaz. Çünkü fazla siyâsî nüfuz ve salahiyet sahibi bir hükümdarın hakimiyeti, şiddetli bir istibdat şeklinde tezahür eder. Şerif Hüseyin'in I. Cihan Harbi sonunda Mekke ve Taif'in düşmesinin akabinde Osmanlı askerlerine yaptığı zulüm bu istibdadın nerelere varacağını gösteren ilk işaretlerdir. Osmanlı halifeleri "Allah'ın bu emrine ve din-i İslâm'daki demokrasi esasına far-tı riayetlerinden nâşi Arabistan üzerine hakimiyetlerini ilân etmeyerek 'hâdim' [hâdimu'l-Haremeyn] sıfatını taşımakta bulunmuşlardır ki oradan vergi almamaları da bunu" teyid etmektedir. İngilizler tarihî düşmanlıkları bir tarafa bırakır ve bu bölgede İslâmın ahlâna uygun bir rejim kurulmasını sağlarsa buna başta Osmanlı Devleti olmak üzere bütün İslâm âlemi minnettar kalacaktır.

I. Cihan Harbi sonrasının sıkıntılı günlerinde, 1919 yılında İstanbul'da basılan bu makale-eserin doğrudan Osmanlı hilafetini desteklemediği, hatta saltanata karşı çıkması ve demokrasiyi savunması hesaba katılırsa kısmen aleyhte bir metin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bununla beraber İstanbul'da esere gösterilen ilginin, İngilizlerin Şerif Hüseyin'i destekleyerek Hicaz bölgesinde müstakil bir hükümet kurmalarına karşı çıkmasına bağlı olduğu düşünülebilir. Kitabın sonunda eğer İngilizler Hicaz bölgesinde Hz. Peygamber'in soyundan gelen bir kişiye bir hükümet kurduracaklarsa, bunun hilafet hakkından feragat eden Hz. Hasan'ın soyundan gelen şeriflerle değil de hilafet konusunda mücadele ederek şehit olan Hz. Hüseyin'in so-

•••••

²² İstanbul, Ali Şükrü Matbaası, 1337 h. [1919], 7 s. Eserin sonunda yazıldığı yer olarak Berlin, tarih olarak 2 Cemâziyelevvel 1337 /3 Şubat 1919 ibaresi yer almaktadır.

yundan gelen seyyidlere verilmesinin tarihî tecrübe açısından daha uygun olacağını savunması da Şerif Hüseyin'i devreden çıkarmaya dönük bir siyasetinin olduğu intibahı vermektedir; bu husus da geçici bir politik tercih olarak İstanbul tarafından benimsenmiş olabilir.

Eserlerinden derlediğimiz bilgilere göre Mahmud Maan, Hortum Muharasası başladığında 12 yaşındadır ve Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi son sınıfında okumaktadır. Sonra Kuleli Askerî İdadisi'nde tahsilini sürdürmüştür. Dayısı Mısır muhafız muavini Süleyman Bey'dir. H 1331 (1913)'de Taif'te tabur kumandanı (bu yılın hac mevsiminde Mekke'de taburuyla görev yapmıştır), 1915'te Kûtu'l-Emmâre muhasarasında 35. Fırka'nın kumandanıdır. *Rus Çarlığı* kitabını 14 Ramazan 1336/27 Haziran 1918'de Göztepe'de, *Nil ve Fırat* kitabını ise 15 Şaban 1343/10 Mart 1925'te Amasya'da tamamlamıştır.²³

40. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulamadığımız, büyük bir ihtimalle Arap asıllı Hristiyanlardan tabip **Georges Samné**'nin (1877-1938) *Le Khalifat et le Panislamisme* başlıklı Fransızca eseri,²⁴ panislâmizm (ittihad-ı İslâm) etrafında hilafet meselesini ele alan bir metin olması açısından önemlidir.

Yazara göre düşmanlarını ve düvel-i muazzamayı korkutmak için Sultan Abdülhamit'in elinde iyi bir silah olan panislâmizmin Avrupalılar tarafından ele alınışı mübalağalıdır. Fetihçi ruh ve İslâmî yayma talebinin (cihad) desteklediği siyasi birlik fikri, başından beri İslâmın tabiatında vazife (farz) olarak var olan dinî bir husustur. Haçlı seferleriyle hamleleri kırılan ve "küffar" tarafından durdurulan Müslümanlar o gün için dünyaya hakim olmakla alakalı bütün ümitlerini kaybetmiş durumdaydılar. Filî durum bu olmakla beraber onların çoğunda "boş bir ideal" de olsa bir gün intikamlarını alma ve İslâmî yayma ümidi gizlice muhafaza edildi. Türkler (Osmanlılar) sayesinde ortaya çıkan durum sadece direniş iradesini sürdürmekle kalmadı, Ortaçağın sonunda ikinci bir zafer ve yayılma dönemi de vücuda getirdi. XX. yüzyıla ge-

.....

23 Mahmud Nedim Maan'ın tesbit edebildiğimiz diğer eserleri: *Hâbnâme-i İbn Maan, 1: İskender-i Kebir'in Hitabe-i Hak-cüyânesi*, Dersaadet, Matbaa-i Hayriye, 1333 h., 24 s.; *Rus Çarlığının Gayesi*, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1335 h., 32 s.; *Rus Çarlığının Enkazı Üzerinde*, İstanbul, Ayıldız Matbaası, 1336 h., 36 s.; *Mühendis-i Eşher Presel'in Layihaları*, İstanbul, Ayıldız Matbaası, 1336; *Vilson'un Öndört Maddesi*, İstanbul, Hukuk Matbaası, 1338 h., 16 s.; *Gazi Paşa Hazretleri Amasya'da ve İslâm'da Müftülük*, İstanbul, Âmedî Matbaası, 1340, 36 s.; *Nil ve Fırat*, İstanbul, Âmedî Matbaası, 1344/1925, 23 s. (Eserin son sayfasında müellifin ismi "Maanoğullarından Mahmud Nedim" şeklinde geçiyor); *Samsun-Sivas Demiryolu Amasya İstasyonunun İşletmeye Kışadî Hatırası* 21 *Teşrinisânî* 1927, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1927, 11 s.

24 Paris, Imprimerie Dudois et Bauer, 1919, 20 s. Eserin sonunda telif tarihi olarak Ocak 1919 tarihli yazılıdır. (Fotokopisinin temindekî yardımlarından ötürü Enes Kabakçı ve Ahmet Kavas'a müteşekkirim).

Müellifin tesbit edebildiğimiz diğer üç eseri: *La Vie Politique Orientale en 1909*, Paris 1910; *La Liban Autonome*, Paris 1919; *La Syrie*, Paris 1921.

İlindiğinde Osmanlılar da tamamen fetihlerden kesildiler, ayrıca Şîi olması dolayısıyla Osmanlı hakimiyetinin dışında kalan İran bir tarafa bırakılsa bile Afrika ve Asya'daki birçok Müslüman belde, Avrupalı büyük güçlerin silah gücü ve diplomasisi önünde yenik düştü.

Yazara göre, o gün İslâm birliği fikri geçerliliğini kaybetmiştir. Çünkü modern yaygın eğitim Müslümanların kâfirlere karşı olan nefretlerini zayıflatmış, gittikçe artan ahlâkî zaafırları onları netice verecek ittifak ve birlik fikrinden uzaklaştırmış, İslâma bağlı olmalarına rağmen her toplumun kendine has gelenekleri ve menfaatleri öne çıkmıştır; milliyetçilik fikirlerine paralel olarak "dinî vatandaşlık", yerini "ictimâî ve millî vatandaşlık"a bırakmıştır. Buna rağmen İslâm dünyasında "yaşadıkları döneme uyum sağlamayı reddeden" gelenekçiler ve "aşırı uçlarda yer alanlar", farklı şekillerde de olsa panislâmizm fikrini yaymakta ve kuvvetlendirmektedir. Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh, Mustafa Kâmil örneklerinde olduğu gibi terakki ve modern eğitim taraftarı ve bir ölçüde milliyetçi olanlarda ise, Avrupalıların sömürge faaliyetlerine karşı çıkmaları, ittifak-ı İslâm, İslâmî canlanma (intibah-ı İslâm) ve dârü'l-İslâm fikrini hatta paradoksal olarak mücadele ettikleri taassubu (İslâm fanatizmini) kuvvetlendirmektedir (s. 3-6).

Avrupa'nın önemseydiği fakat hata ettiği panislâmizm, emiru'l-müminîni öne çıkaran hilafet ve bütün hakîkî Müslümanların amacı olan cihadın gölgesinde neşvünema bulmaktadır ve bu açıdan hilafetle doğrudan alakalıdır. Burası doğrudur fakat Avrupalılar halifeyi papa gibi düşünmekte hata ediyorlar, o olsa olsa Kapesyenler dönemindeki Fransa kralı gibi olabilir. Çünkü halife, papa gibi kutsal metinleri yorumlama hakkına sahip değildir, bu görev ulemaya ve şeyhulislâmlara aittir. Halifenin, gücünü dinî hukuktan alan bütün hükümdarlardan farklı olan güçlü statüsü, dinî hayatla siyasî hayatı sıkı sıkıya irtibatlandıran İslâmî alakalı bir mesele olarak anlaşılmalıdır. Fakat İslâm tarihi tek millet ortaya çıkaramadığı için bu güçlü statü o ölçüde bir güce sahip olamamıştır; karşımızda "Bağdat'ta parlak, İstanbul'da zorba" bir halife bulunmaktadır (s. 6-8).

Cihad konusunda da kısa açıklamalar yapan ve halifenin emriyle yapılan her savaş cihad olduğu için I. Cihan Harbi'nin başında Osmanlı halifesinin cihad fetvası yayınlamasının mantıksızlığına işaret eden (s. 8-10) Samné, kısa bir halifeler tarihi özeti yaptıktan sonra Osmanlı hilafetine intikal eder. Ona göre Yavuz Sultan Selim'in Kahire'deki Abbasî halifesi Mutevekkil'den hilafeti devralması -kaynaklar dikkatle incelendiğinde görüleceği üzere- bir gaspti ve Osmanlı sultanı Kureyşli olmadığı için hukuken hiçbir hilafet unvanına sahip değildi. Fakat "Muhammed'in sancağını yeniden zafere taşıyan" Türk fütühâtına ve siyasî hakimiyetine boyun eğen bütün Müslümanlar, Osmanlı sultanının unvanlarının yanına halifeyi de koymakta zorluk çıkarmadılar. Sultan Abdülhamit'in değerlendirmesine göre İslâm ve hilafet

hâlâ iyi durumda idiler. Bunlar öne çıkarılarak hem Avrupa devletlerinin İslâm dünyasına yönelik iştihaı gemlenebilir hem de zulme uğrayan Müslüman halkların talepleri cevaplandırılabilirdi. Halifeliliğini sultanlığının önüne çıkarması ve İttihat-ı İslâmî cesaretlendirmesi bu düşünceye yaslanıyordu. Padişahın bu yeni hilafet inşası Avrupalıları yanılgıya düşürdü, giderek daha fazla "sultanın ordularından korkmuyor fakat ayrıcalığından çekiniyor, haksız yere onu bütün Müslümanların en yetkilisi gördüğü için gözetiyordu". Bu ise Sultan Abdülhamit'in panislâmizm politikasının gayesine ulaştığı mânâsına geliyordu (s. 11-14).

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra iktidara gelen İttihatçılar kısa bir müddet için fikren yakın oldukları milliyetçi politikalar izledilerse de Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren Enver Paşa'nın önderliğinde tekrar İttihat-ı İslâm ve buna bağlı olarak hilafet politikalarına yöneldiler. Almanya'nın arzusu üzerine halife ve şeyhulislâm tarafından ilân edilen cihad fetvası bu süreci takviye etti ve süratlendirdi. İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanların karşı hareketleri güç kazandı. "Bu gözlemlerden anlaşıyor ki İslâm birliği cahil ve dar kafalı müminlerin taassubu için ilk önce Abdülhamit, ardından Alman hükûmeti tarafından özenle canlandırılan ve iyi korunan ilgi çekici bir nazariyedir" (s. 17). Bu fikir, batılarcaya atfedilen ölçüde bir tehlike olmamakla beraber Müslümanlarla gayrimüslimler arasında her yerde kargaşa ve nefret tohumları ekmektedir. Halbuki İslâm çok yüce bir dindir, dünya barışı yolunda Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki münasebetlerin iyiye gitmesi için çaba sarfedilmelidir. Suriyeli Arap Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki gittikçe artan kardeşçe münasebetler, birlikte vatan fikrini ve milliyet düşüncesini geliştirmektedir (s. 15-18).

Son olarak yazar "Hilafet meselesini nasıl çözmek gerekir?" sorusunu sorar. Ona göre artık İslâm âleminin dünyevî önderi mânâsına bir hilafet fikri, miadını doldurmuştur. Ayrıca İslâm dünyasında gittikçe yaygınlaşan milliyetçi fikirler dinî-siyasî birlik fikrinin aleyhinde gelişmektedir. İttihatçılar şu anda İslâm birliği fikrini hâlâ kullanmayı denemelerine rağmen Türk birliğini ve milliyetçiliğini kabul ederek dinî birlik düşüncesine darbe vurdular. Bu gelişmeler hesaba katıldığında birden fazla halifenin varlığı kabul edilmelidir. Samné, "her millete uygun düşen bir halife ihtimali", "her Müslüman ülkenin kendi halifesine sahip olmasında fayda vardır", "hilafetin parçalanması" ifadeleriyle bir tür millî hilafet anlayışını savunmakta ve "Müslüman devletler ve hükümdarlar kadar müminlerin emiri (halife) vardır ve var olabilir" diyen, Kureyşten olmamasını gündeme getirerek Osmanlı sultanlarının halife unvanını gaspla ele geçirdiklerini söyleyen ve şeriflerle Fas sultanını hilafete daha layık gören Kaddûr ben Gabrit gibi kendisine yakın görüşler serdeden Müslümanlardan da örnek vermektedir (s. 18-20).

41. *Hilafet Risâleleri*'nin II. cildinin eklerinde hilafetle ilgili bir tartışma mektubuna yer verdiğimiz (s. 435-37), Osmanlı Devleti taraftarı Hint Hilafet

Hareketi ve ittifad-ı İslâm faaliyetleri içinde önemli bir yeri bulunan, Encümen-i Huddâm-ı Kâbe kurucularından, Hindistan Cemiyet-i Merkeziye-i İslâmiyesi fahri kâtibi-umumisi, hukukçu ve siyaset adamı **Müşir Hüseyin Kıdvai**'nin (Hindistan 1878-1937)²⁵ *Türkiye İslâm İmparatorluğu'nun İstikbali* başlıklı risâlesi,²⁶ biri M. Pickthall'a ait olmak üzere iki takriz, bir medhal, yedi müstakil kısım ve dört ek (zeyl)den oluşmaktadır. Dikkat ve itina ile telif edilen eser, ilk bakışta doğrudan ve bütünüyle bir hilafet metni olarak gözükmekle fakat yapılmak istenen şey, savaş sonrası şartlarda Osmanlı Devleti'ni İngiltere'nin yanında siyasî istikrara kavuşturmak, ıslahatları yapabilecek kıvama getirmek ve bu sayede hilafeti güçlendirmektir.

Medhal'de (s. 1-6) Osmanlı Devleti ile alakasının dinî olduğunu, çocukluğundan beri bu alaka ile yaşadığını, ömrünün son yirmi yılını ise bu "Devlet-i İslâmiye"nin meselelerini tetkikle geçirdiğini, bu çerçevede hem Sultan Abdülhamit ("idare-i mutlaka")²⁷ hem de meşrutiyet devrinde İstanbul'u ziyaret ettiğini belirten müellif, esas yapmak istediği şeyin Osmanlı Devleti ile İngiltere'yi yakınlaştırmaya çalışmak olduğunu fakat bu konuda başarısız kaldığını belirtir. I. Cihan Harbi sonrasında telif edilen eser, bu uğurda son bir gayrettir.

Asıl soru şudur: Osmanlı Devleti bundan sonra hangi esas üzerine bina edilmelidir? Kıdvai'nin cevabı nettir: Wilson prensiplerinin ve Cemiyet-i Akvâm'ın imkânları da hesaba katılarak merkezi İstanbul olmak üzere İslâm halifesi ve meşrutiyet idaresinin sultanının hakimiyeti altında bir "müttehid veya müttefik hükümetler heyeti" kurulmalıdır. Berlin Muahdesi'nden önce Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bütün memleketler ve Rusya'nın anavatanından cebren koparıp aldığı Türkçe konuşan bütün Müslümanlar, muhtariyet sahibi birer "cüz-i mürekkeb" olarak bu hükümetler heyetine dahil olacak-

.....

25 Hayatı, mücadelesi ve eserleri için bk. Azmi Özcan, "Kıdvai", *DİA*, XXV, 395-96.

Abdülâhad Davud'un "Panislâmizm ve Cemiyet-i Umumiye-i İslâmiye", (*Beyan-u'l-hak*, I/13, s. 284-86, 4 Zilhicce 326/10 Kânun-ı evvel 324) başlıklı makalesi 1903'te Londra'da kurulan "Cemiyetu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye" ve Kıdvai'nin 1908'de yine Londra'da basılan *Pan-Islamism* kitabı hakkında yazılmış müsbet bir yazıdır. Makalenin başında Kıdvai'nin iki sene önce (1906'da, Sultan Abdülhamit devrinde) Hintli Şeyh Abdülkadir'le İstanbul'a gelip görüşmelerde bulunduğu da zikrediliyor.

26 Londra, Londra Cemiyet-i Merkeziye-i İslâmiyesi, 1919, 67 s. *The Future of the Muslim Empire Turkey* başlıklı İngilizce metni de aynı yılda Londra'da basılmıştır. (Eserin kim tarafından Türkçeye tercüme edildiği tasrih edilmemekle beraber Londra'daki Türkler tarafından veya İstanbul'un muavenetiyle yapıldığı düşünülebilir. Bu tahmin doğrusa eser müşterek siyasî bir kararın ve çabanın mahsulüdür). A. Zeki İzgöer tarafından yapılan sadeleştirme de Türkçeye çevrilen diğer eserleri ve yazılarıyla birlikte yayımlandı: Müşir Hüseyin Kıdvai, *Osmanlının Son Dostları* kitabı içinde, İstanbul, Nehir Yay., 2004, s. 131-34.

27 1906 yılında gerçekleşen bu ziyaretle ilgili iki arşiv belgesi ve çevirilmeyazıları için bk. Müşir Hüseyin Kıdvai, *Osmanlının Son Dostları*, s. 349-52.

tır. Müellif Cemiyet-i Akvâm'ın Müslümanlara âdil ve eşitlik prensibi üzere davranacağından şüpheli olmakla beraber bundan ümitlidir.

Harp sonrası şartlarda Osmanlı Devleti ile İngiltere'yi yakınlaştırma çabası içinde olan müellifin ilk çözmek istediği problem, Osmanlıların Sultan Abdülhamit devrinde ve I. Cihan Harbi'nde niçin Almanya ile ittifak ettiği, başka bir ifade ile niçin İngiltere karşısında yer aldığıdır. Çünkü İngilizler nazarında en büyük cinayet ve felâket budur. Kıdvaî'ye göre buna yol açan iki önemli sebep var ve ikisine de İngilizler sebebiyet vermişlerdir; biri Gladstone'la günyüzüne çıkan ve giderek şiddetlenen Türk husumeti ve Rusya ile ittifak etmeleri. İngiltere'nin Fransa, Rusya ve İtalya'nın İslâm âlemine ve Osmanlı topraklarına yönelik işgal ve sömürge faaliyetlerine karşı çıkmaması da bu iki unsuru kuvvetlendirmiştir. "Türkiye ne için düvel-i merkeziye ile birleşti" başlıklı ilk kısım (s. 7-13) "Türkler nasıl harp ettiler" başlıklı ikinci kısım (s. 13-18) bu konulara temas eder. "Türklerin kabahati" başlıklı üçüncü kısım (s. 19-23), birçok hususiyetleri olan Osmanlıların son asırlarda niçin Avrupa medeniyeti ve fikriyatından istifade edemedikleri sorusu etrafında şekillenir ve çoğu Osmanlıları mazur göstermeye dönük muhtemel cevaplar verilir.

Bir sonraki kısım (s. 24-28) "Türklerle meydan verilmelidir" başlığını taşır. Yazar burada Osmanlı modernleşmesinin unsurları ve siyasî maliyeti üzerinden Avrupa'yı, hususen İngiliz politikalarını tenkit etmektedir. Avrupa devletleri kendi ülkelerinde ve sömürgelerinde gerçekleştirmeyi düşünmedikleri ve yapmadıkları ıslahatı Osmanlı Devleti'nden talep ettiler, Osmanlı Devleti bu düzenlemeleri yaptığına ise hem buna razı olmadılar hem de aks-i istikamette teşebbüslerde bulundular: İdare-i mutlakadan uzaklaşıp meşrutî idarenin gelmesini teşvik ettiler fakat II. Meşrutiyet'in ilânından sonra yehî idareye destek vermedikleri gibi birçok Osmanlı toprağında karışıklıkların çıkmasını teşvik ettiler; gayrimüslimlerin eşitliğini istediler, Osmanlı Devleti bu düzenlemeyi yapınca gayrimüslim Hristiyan unsurlar arasındaki ayrılıkçı teşebbüslere daha fazla yol verdiler; Osmanlılar Hicaz bölgesine ve Araplara hususi bir itina göstermelerine rağmen karşılarına hilafet iddiasıyla Şerif Hüseyin çıkarıldı; dünyanın dörtbucağından kovulup gelen Yahudilerin Filistin topraklarında iskânına Osmanlılar tarafından müsaade edildi, şimdi o topraklarda yaşayan Müslümanlara tahammül etmeyen ve bu uğurda mücadele veren unsurlar, devletler ortaya çıktı...

"Türkler kadar sû-i muameleye düçar olan mağdur bir ırk yoktur. Halbuki fezâil-i hakikiyeyi hilekârlığın ve her türlü ihtirasâtın fevkinde tutan Türk ırkı kadar da fena muameleye en az müstahak bir ırk yoktur. Türklerle nail olamadıkları fırsatı bahşediniz (...) Ne olur yirmi beş sene Türkleri kendi hallerine bırakınız ve sonra hükmünüzü veriniz" (s. 27).

"İslâmiyet ve Türkler" serlevhâlı beşinci kısma (s. 28-31) yazar, "Umumi, demokratik ve sosyalistik olan büyük din-i İslâmın en ibtidâî esasâtına vukuf peyda eden herkes tasdik eder ki İslâmiyetin herhangi bir ırk, millet, renk ve memleket hakkında hududu yoktur" cümleleriyle başlar. Türklerin de bu anlamda özel bir yeri yoktur hatta İslâmâ hizmetleri, medeniyetleri ve mukaddes beldeler açısından Arap ve İranlılarla mukayese edildiklerinde üstünlüklerinden de bahsedilemez. İngilizler gibi, kendilerine hoş görünmeyen şeylere yabancı gibi duran, kendilerine ait olanları dünyanın en iyisi kabul eden gururlu ve müftehir Türkler, bu hususiyetleri sebebiyle Arap dehasından istifade edemediler ve bu yüzden bedbahttılar. Fakat Hicaz Araplarının, Endülüslülerin, Mısırlıların, Hint Moğollarının ve İranlıların gerileyip çökmesinden sonra sadece Türkler "bütün Hristiyanlığın kendileri ve bizzat İslâmiyet aleyhine açık veya gizli bir surette mütehid ve süreklî mesaisine rağmen râyet-i İslâmî [İslâm bayrağını] üç kıta üzerinde temevvüc ettirdiler [dalgalandırdılar]" (s. 29). Hz. Peygamber'in müjdelediği İstanbul'un fethinin Türklere müyesser olması ve Yavuz Selim'in hilafeti ve mukaddes emanetleri devralması ile İstanbul "Daru'l-hilafe" oldu, Osmanlı sultanı da İslâm âleminin meşru halifesi tanındı.

Kıdvâî, bu tesbitlerden sonra, İngilizlerin veya Avrupalı gayrimüslim herhangi bir devletin himayesi altında istiklâlî olmayan bir hilafet düşüncesini veya İslâm dünyasında birden fazla halifenin ortaya çıkması yolundaki teşebbüsleri, halifenin Kureyşten olması yolundaki aktüel tartışmaları devre dışı bırakmak için itinalı bir dille görüşlerini açıklar. (Açıktır zikretmediği tenkit hedefi İngilizlerin himayesinde Hicaz'da²⁸ veya Fransa'nın himayesinde Fas'taki hilafet teşebbüsleri olmalıdır): Halife ahkâm-ı ilâhiye dahilinde yalnız Müslümanlara karşı mesul bir müstakil hükümdar olmalı ve bütün Müslümanlar halifenin istiklâlini muhafazada ve gayrimüslim bir devletin himayesi altına girmemesi hususunda yardım ve gerekirse cihad etmekle mükelleftir. Hindistan'da kurulan Huddâm-ı Kâbe Cemiyeti'nin, bütün Müslümanların istiklâliyeti olan ve mukaddes beldelelerin koruyucusu tek bir halife taînatmalarını nizamnamesine dahil etmesinin sebebi de budur.

"Altıncı Sultan Mehmed [Vahideddin], sancak-ı şerifin, hırka-i saadetin hâfiz ve sahibi, halife-i müslimindir. Onun bir Osmanlı Türkü veya neseb itibarıyla şerif veyahut da Avrupalı, Afrikalı veya Asyalı olup olmaması zerre kadar hâiz-i ehemmiyet değildir. Bir Habeş esiri bile İslâm olduktan sonra, Müslümanlar nazarında hâlis Kureyşî bir Arap kadar hâiz-i itibardır. İslâm düşmanı Hristiyanların tertip edecekleri fesat ve ihtiyâl tuzaklarından hiçbirisi ahkâm-ı esasiye-i İslâmiyeyi tağyire zafer-yâb olamayacaktır. Bunlar, Türkleri ne kadar

.....

28 Müellif sonraki sayfalarda sabık Mekke emiri Şerif Hüseyin'in İngilizlerden para ("kirli akçe") aldığını açıkça söyleyecektir (s. 35).

iftiralarla, bühthanlara boğarlarsa boğsunlar, Osmanlı halifesinin Müslümanların nazarında mevkii küçültülemeyecektir. Halifenin itibar veya adem-i itibarı hakkında hüküm verebilecekler, ancak Müslümanlardır. Eğer Türkler, hakikaten terk-i İslâmiyet ederek dinsizliğe sapmışlarsa o halde Müslümanlar, bunu artık halife tanımayacak ve râyet-i İslâmı bundan almak için ellerinden geleni yapacaklardır. Bunlar, bu işlerini başarmak için gayrimüslim devletlerin imdad ve muavenetine müracaat edebilirlerse de bütün bu [meseleler]. Müslümanların kendi ihtiyarlarına terk edilmek lâzımdır" (s. 30).

Milliyetçi temayüller taşıyan İttihat ve Terakki idaresi altındaki Türkler (Osmanlılar) Turancılığı İslâmcılığa (ittihad-ı İslâma) tercih edecek kadar ahmaklık gösterirlerse bu Osmanlı halifesinin İslâm âlemindeki durumunun değişmesi mânasına gelecektir. Ama Turancılık İslâmcılığı teyid eden bir tercih olarak düşünülüyorsa (yazar bunu mümkün görüyor) o zaman Türkçe konuşan ve Rus esareti altında bulunan tamamı Müslüman Türkleri hilafet kurumuna kazanmak mânasına gelecektir ki bu doğru bir siyasettir. Halbuki Arapçılık veya Arap ittihadı İslâmın menfaatlerine tamamen mugayirdir. "Arapçılık, cihan-ı İslâma tefrika sokar ve İslâmiyetin ilga etmiş olduğu millî farkları yeniden ortaya çıkarır" (s. 31). Ayrıca "Arapçılık"ın tarihî hiçbir dayanağı da yoktur çünkü İslâmiyetten önce Araplar bir millet olmadıkları gibi bir siyasi organizasyonları (imparatorlukları) ve medeniyetleri de yoktur.

Sulh Konferansı ve Cemiyet-i Akvâm'dan beklentileri dile getiren altıncı kısım "Devlet-i Osmaniye hakkında serd edilen adalet ve nasfet mutalebâtı nelerden ibarettir?" başlığını taşıyor (s. 32-36). En önemli vurgu Cemiyet-i Akvâm'ın, ahalisi ekseriyet itibarıyla Müslüman olan Arnavutluk, bütün Trakya, Trablusgarp, Mısır, Tunus, Kırım ve Rusya tarafından cebren alınan İslâm beldelerinin adalet gereği Osmanlı Devleti'ne geri verilmesine, bu beldelerde yaşayan Müslümanların da bunu talep etmesinedir. Cemiyet-i Akvâm bu bölgeleri Osmanlı hakimiyetinden ayırır, ırk meselesi olmayan İslâm dünyasında "milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı" ilkesi bahane gösterilerek Araplarla Türkleri ayrı millet olarak tefrik eder ve müstakil Müslüman devletlerin; Filistin'de de Yahudi devletinin kurulması yolunu tercih ederse fesat ve nifak tohumları ekmiş olur ki büyük bir hata ve kötülüğe müncer olur.

Müellif Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması konusunda ciddi endişelere sahiptir ve bunu engellemek için gayret sarfeder. İleri sürdüğü görüşlerden biri de eğer Cemiyet-i Akvâm'ın, "milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı"na yaslanarak Yahudi devletinin kurulmasına müsaade edecekse o zaman daha büyük ve daha bir arada bir millet olarak Hindistan'ı da İngilizlerden alıp Hintlilere vermek mecburiyetinde olduğudur.

"İngiltere ve Devlet-i Osmaniye" başlıklı son kısım (s. 37-46) eserin bir bakıma sebab-i telifi olan, harp sonrası şartlarda İngiltere ile Osmanlı Dev-

leti arasında her iki tarafın da iktisaden ve siyaseten lehinde olacak bir yakınlaşma arayışı ve bu yolla Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına mani olma teşebbüsüdür. Kıdvaî mantikî deliller serdettikten sonra Cemiyet-i Akvâm ve İngiltere'yi bekleyen yakın tehditleri gündeme getirir:

"(...) Millet-i İslâmiye, Yahudiler gibi yaşamayacak bir teşekküle mâliktir. Bu millet, bu vaziyet müvâcehesinde behemehal müthiş bir ciddâle girişecek ve bu ciddâl, gizli olduğu nisbette korkunç bir şekil alacaktır. Muhammed aleyhi's-selâm, çarmlıha gerilmeye kâil olmadı. Neşrettiği dini ve tevâbi'ini mahv u izâle etmeye çalışan bir cihan-ı husamâyâ karşı sell-i seyf etti. Hiçbir Cemiyet-i Akvâm, emri ilâhîden daha yüksek değildir ve İslâmiyeti, kanlarının son damlasına kadar muhafazaya çalışmak, Müslümanlara Allah'ın emridir. Eğer İngiltere, son İslâm imparatorluğunun [Osmanlı Devleti'nin] inkisâmına hizmet edecek olursa düşman-ı İslâm mevkiini almış olacaktır. Çok geçmeden İslâmiyetin tedâfûî hücumu, İngiltere'nin başında patlayacaktır" (s. 38-39).

Müellif, kapıda olan bu tehlike ve tehditleri ete kemiğe büründürmek için Hintli Müslümanların kurdukları teşkilatların Osmanlı hilafeti etrafındaki faaliyetleri ve bu faaliyetlerde serdedilen görüşleri özetler; konuşma ve beyannamelerden metinler aktarır.

Eserin sonunda yer alan zeyillerin ilki kitapta atıfta bulunulan Felix Val-yi'nin "Türklerin son mukavemeti" başlıklı metnidir (s. 47-51). "Umum Hindistan Cemiyet-i İslâmiyesi kabul heyeti" başlıklı ikinci zeyl, Cemiyet'in ileri gelenlerinden Doktor Ensarî'nin yaptığı ve İslâm dünyasının genel durumu, Hindistan Müslümanları, hilafet, mukaddes beldeler meselelerine temas eden uzun bir konuşma metnidir (s. 51-61). "Hint Millî Kongresi" başlıklı üçüncü zeyl (s. 61-64) ve "Umum Hint Müslümanları Cemiyeti'nin Delhi'de 11'inci ictimar" başlıklı dördüncü zeyl (s. 64-69) hemen aynı meseleler etrafındaki konuşma ve kararlardan müteşekkildir. Başlıklarından tahmin edileceği üzere son üç zeyil, Hint hilafet hareketi ve Hindistan Müslümanları ile Osmanlı Devleti ilişkileri açısından da önemli metinlerdir.

Kıdvaî'nin *İslâma Çekilen Kılıç yahut Alemdarân-ı İslâmı Müdafaa* adıyla Türkçeye çevrilen kitabının²⁹ sonunda da Hindistanlı Müslümanların Osmanlı Devleti ve hilafeti lehindeki toplantı ve temennileriyle alakalı haberlere yer verilmiştir. Müellifin hilafetle alakalı bu ilgisi Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da devam edecektir.

.....

²⁹ Londra, Huddâmü'l-Kâbe Neşriyatı, 1919, 123 s. İngilizce'de *The Sword Againsts Islam or Defence of Standart Bearers of Islam* adıyla aynı yıl Londra'da basılmıştır. Ahmet Zeki İzgöer'in sadeleştirmesi ise önce *Paris Sulh Konferansı ve Osmanlı'nın Çöküşü* başlığıyla müstakil olarak (İstanbul, Nehir Yay., 1991) daha sonra Müşir Hüseyin Kıdvaî, *Osmanlı'nın Son Dostları* kitabı içinde (s. 1-130) yayınlandı.

42. Çağdaş Türk düşüncesinin önemli isimlerinden, Kavalalı Mehmed Ali Paşa torunlarından, İttihat ve Terakki mensubu, I. Cihan Harbi yıllarında Osmanlı Devleti Hariciye nazırı ve sadrazamı **Said Halim Paşa**'nın (Kahire 19 Şubat 1864-Roma 6 Aralık 1921)³⁰ "Türkiye ve Hilafet" başlıklı metni, aslında müstakil bir kitap değil, yakın yıllarda yayınlanmış Fransızca hatıralarının hilafetle ilgili bölümüdür.³¹ Fakat hem fikirleri hem de bu cildin kronolojisi itibarıyla önemli olan siyasî görevleri hesaba katılarak "Ekler" arasında değil de müstakil bir metin olarak alınması daha uygun görülmüştür.

Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerdeki yerini doğru ve tam tesbit edebilmek için onun İslâm dünyası ile olan gerçek alakasını tesbit etmek gerekir. Gerçek alaka hilafettir, bu sebepten ötürü Avrupa devletleri arasındaki Osmanlı Devleti ile ilgili tartışmalar bugün bu mesele etrafında cereyan etmektedir. Yalnız gayrimüslim ülkelerde İslâmın "organik teşkili ve işleyişi"³² konusundaki bilgiler yetersiz olduğundan, dinî otorite ve hilafet meselesi de yerinde ve doğru olarak ele alınmamaktadır. Burada bir vuzuh gereklidir.

İslâm siyasî, sosyal ve sivil kurallar mecmuası; dinî hükümlerle ifade edilmiş ve tatbikatla hayata aktarılmış bir devlet sistemi, bir teokrasidir. Yalnız İslâm, bir ruhban sınıfına sahip olmadığı ve ilmiye sınıfı esas itibarıyla sivil³³ bir teşkilatlanmaya sahip olduğu, bir başka deyişle "her Müslüman Yarattıcı ile daimi ve doğrudan irtibat halinde" bulunduğu ve "dinî"- "dindışı" (profan, laik) ayırımı olmadığı için teokrasinin ilk akla getirdiği örneklerle

.....

30 Hayatı siyasî kişiliği ve eserleri için bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnâl, *Son Sadrazamlar*, 3. bs. İstanbul, Dergâh Yay., 1982, IV, 1893-1932; Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, ts., s. 11-41; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, genişletilmiş 3. bs., İstanbul, Kitabevi Yay., 1997, I, 155-254; M. Hanefi Bostan, *Said Halim Paşa*, İstanbul, İrfan Yay., 1992.

31 *L'Empire Ottoman et la Guerre Mondiale*, İstanbul, İsis Yay., 2000, s. 97-110. (Eserin bu kısmının tercüme ve neşrine müsaade eden sayın Sinan Kunalalp'e müteşekkirim).

32 "İslâm, ferdin ve cemaatin bütün faaliyetlerine ilâhî iradeyi müdahil kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, tezahür eden insan faaliyetlerinin tamamına dinî bir anlam vermiştir. Bunun bir sonucu olarak, ahlâk nokta-i nazarından, İslâm'da bir tarafta dinî diğer tarafta sivil, askerî, hukukî vb. anlayışlar şeklinde hiçbir ayırım yoktur. Dinî kuralları ifade için kullanılan kavramlar, aynı zamanda adaletle ilgili kuralları ifade eden kavramların aynısıdır. Hz. Peygamber'in kanununda, kilise ile devlet birdir. Birini diğerinden ayırmak mümkün değildir. Tek kelimeyle, Jean Jacques Rousseau'nun Sosyal Sözleşme'sinde (*Contrat Social*) aynı bir başlık halinde ele alıp açıkladığı sivil dindir (*la religion civile*)" (s. 99).

33 "(...) Dinî yetkinlikleri ile alakalı olan hürmet haricinde, ulema siyasî anlamda bir güce sahip olmadıkları gibi sosyal anlamda da özel bir konumdan istifade etmemektedirler. Hiçbir imtiyaza sahip olmadıkları için, kendi çıkarlarını milletin çıkarları ile içiçe geçirmiş vaziyettedirler" (s. 99).

uyuşmayan bir yapı gösterir. (Müellif bu görüşünü açıklamak için ulema ve onun üst kurumu olan şeyhulislâmlığın statüsü ve görevlerinin sınırları hakkında bilgiler verir). İslâm batılı mânada “din”den (*religion*) öte bir şey olduğu ve “[bizde] kilise ile devlet tek bir şeyi meydana getirdiği” için bunları birbirinden ayırmak, ayırmaya teşebbüs etmek İslâmî ortadan kaldırmakla aynı şeydir. Türkiye’deki bir takım Müslüman aydınların da Tanzimat’tan itibaren bu yolda “sapkın” fikirler besledikleri, bazı sahalarda maddî-mânevî/dinî-dünyevî ayırımı yaptıkları bilinmektedir.³⁴ Halbuki İslâmda mânevî olan maddî olandır (s. 97-101).

Hilafete gelince; Said Halim Paşa burada bir taraftan İngiliz ve Fransız politikaları etkisinde yürüyen birden fazla halifelik fikrine, diğer taraftan da hilafetin iktidardan yoksun bir mânevî kurum haline dönüştürülmesine karşı durmaktadır: Özü itibarıyla bir siyasî ve sosyal kurallar manzumesi olduğu için bir devlet formunda var olan İslâmda kilise-devlet, maddî-mânevî ayırımları olmadığından “cemiyetin dinî başkanı aynı zamanda siyasî başkanıdır. Diğer bir ifadeyle halifelik vasfı zorunlu ve kaçınılmaz olarak hükümdarlık/saltanat vasfını da beraberinde taşır”. Bunun tabii bir neticesi olarak siyasî ve dinî otorite içiçedir.

“Halife sadece doğrudan doğruya kendi emri altında bulunan cemiyetin/cemaatin değil aynı zamanda bütün bir İslâm yurdunun (dârul-İslâmın) da kesinlikle hükümdarı olmalıdır. Bu durum, bir yandan siyasî birlik ilkesine diğer yandan ise sosyal kardeşlik ilkesine dayanmaktadır. İslâmda, ırk ve renk ayırımı olmadığı gibi ülkelerarası sınırlar da yoktur. İslâm yurdu birdir ve merkezi hilafet makamının bulunduğu yerdir (...) Hangi otorite altında yaşarsa yaşasın herbir iyi Müslümanın hükümdarı halifedir. Dininin emirleri hilafına bir takım görevleri yerine getirmek zorunda bırakıldığı durumlar dışında, bir Müslümanın gayrimüslim bir güce itaat etme mecburiyeti yoktur. Gerçekte, Müslüman bir toprağın işgal edilmesi sebebiyle, bir Müslümanın gayrimüslim hakimiyetine boyun eğmesi, ancak zorlayıcı bir gücün varlığı nedeniyle sadece geçici olarak boyun eğme şartına bağlıdır. Yapacağı girişim sonucunda başarıma şansının olduğunu gördüğü anda hürriyetine kavuşması ve halifenin imparatorluğu ile bütünleşmesi için var gücüyle bu duruma karşı çıkması açıkça emredilmiştir” (s. 101-02).

.....

34 Müellif muhtemelen, kendisinin de reis-i umumi seçildiği 1916 İttihat ve Terakki Kongresi’nde yeniden gündeme gelen ve ardısıra tartışılan “din-diyânet”, “dinî otorite-siyasî otorite” meselelerine işaret etmektedir. Bu tartışmalar için bk. “İttihat ve Terakki Kongresi”, *İslâm Mecmuası*, sayı: 48, 49, 50, 1335/1332, s. 975-78, 987-94, 1002-07; Mete Tunçay, *Cihat ve Tehcir*, İstanbul, Afa Yay., 1991.

Müellif, buradan Osmanlı hilafetinin sahihliği çerçevesinde tartışma konusu olan halifenin Kureyşten olması meselesine intikal ediyor. Halifenin Kureyşe mensup olması Hz. Peygamber'in kendisinden sonraki seçimler için bir tayin ve tavsiyesi olmakla beraber kesin bir emri değildir. O hilafet gibi önemli bir vazifeyi Müslüman cemaatin küçük bir bölümünün ayrıcalıklı bir mülkü haline getirmeyi düşünmemiştir, düşünmüş olduğu farzedilse bile bu kanbağıyla değil itibar ve Müslümanların menfaatlerini koruma gücünün o gün için Kureyşte olmasıyla alakalıdır, çünkü İslâm tasavvurunda ırk ve renk ayırımı fikri yoktur. Ayrıca ehliyet ve liyakata yapılan dinî vurgu da Kureyşlik meselesinin mutlaklaştırılmasına mânidir. Osmanlı hilafetini belirleyen şey de kuvvettir; o gün olduğu gibi bugün de Türkiye İslâm dünyasının en kuvvetli ülkesidir.

Tarihte Osmanlı hilafetini tanımayan sadece iki Müslüman devletin oluşu da caleb-i dikkattir. Bunlardan biri İran'dır; Şii olması ve hilafet hakkını sadece Hz. Ali soyundan gelenlere münhasır görmesi dolayısıyla tanımamanın sebebi anlaşılabilir. İkincisi Fas'tır; bunlar Hz. Peygamber soyundan geldikleri için kendilerinde hilafet hakkı görmekte fakat evrensel bir otorite iddiasında bulunmamaktadırlar. Türk sultanlarının, Fas hariç İslâm dünyası üzerindeki otoritesini kabul etmesi bunun en açık işaretidir. Evrensel bir dinî otorite iddiası hiç taşımamış olmaları onların kendilerinin hilafet hakkından şüphede olduklarının açık delilidir. Çünkü böyle bir hak ve yetki bölünme kabul etmez. Aynı ırka, coğrafyaya ve kültüre mensup olmalarına rağmen Tunus ve Cezayir'in, Fas'ın dinî otoritesi yerine Osmanlı otoritesini tanıması da tarihî bir gerçek olarak hesaba katılmalıdır. I. Cihan Harbi'nde Osmanlı hakimiyetine karşı çıkan ve siyasî olarak bağımsız olan Hicaz halkının, Şerif Hüseyin'in ve arkasındaki İngilizlerin çabalarına rağmen dinî olarak sultana bağlı kaldıkları da bir gerçektir. Bu örneklerin hepsi hilafete istihkak konusunda "en güçlü Müslüman devlet" olanın Hz. Peygamber'in neslinden olmaktan daha geçerli olduğunu göstermektedir. Batılı yazarların Osmanlıların hilafeti "gasp" ettikleri yolundaki beyanları şaşırtıcıdır çünkü karşılarında, bir hakkı kendilerinden gasp edecekleri bir güç yoktur.

"Bugün, Türkiye eski büyüklüğünü kaybetmiş vaziyettir. Ancak, hâlâ en önemli ve en saygılı Müslüman güç olmaya devam etmektedir. Coğrafi konumu, batı ile olan doğrudan ilişkileri, ileri medeniyeti ve modern araçlara sahip oluşu bakımından hâlâ İslâmın entellektüel, ahlâkî, ictimai ve maddî kalkınmasına hizmet edecek bir vasıta olarak diğer Müslüman ülkeler arasında en iyi duruşa sahip olan ülkedir. İslâm dünyasının bütün ümidi ondadır. Kaldı ki bu âlemin yeniden dirilişinden çekinen İngiltere'nin, hilafet görevinin Türkiye'nin dışında başka bir hanedana geçmesini istemesi ve bu gaye için giriştiği kampanyalarda başarılı olamayınca Türk gücünü yok etmeye girişmesinin altında yatan belli başlı gerekçelerden biri de budur" (s. 106-07).

Bunun dışında Türkiye'nin toprak bütünlüğüne dokunmak da halifenin maddî iktidarını zayıflatmak anlamına geleceği için onun mânevî gücüne, hilafete saldırmak mânası taşıyacaktır. Son yıllarda İslâm dünyasının, özellikle Hindistan Müslümanlarının Avrupa devletleriyle savaşlarda siyasî ve fiilî olarak Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları, maddî güçle mânevî güç arasındaki irtibatı anladıklarının ve maddî güç elden giderse halifenin alaşağı edileceğini bildiklerinin açık işaretidir (s. 101-07).

İslâm dünyasının hilafete verdiği önemin yeni bir hadise, dolayısıyla da sunî ve geçici olduğu istikametindeki yorumlar hatalıdır. Eğer İslâm tarihinde siyasî iktidarın yanında hilafetin önemine dair bir zayıflama olmuşsa bu İslâmın muzafferâne ilerleyişinin durmasıyla, uyumsuzlukla alakalı olabilir, yoksa iki kuvvet birbirinden hiçbir zaman tefrik edilmemiştir. Sultan Abdülhamit'in sonsuz sabrı ve sanatkârâne dikkati sayesinde İslâm dünyasının hilafet etrafında birliği tekrar sağlanmış, İslâmın siyasî uyanışı daha belirgin hale gelmiştir. Bu sûrecin ictimâî, ahlâkî ve entelektüel yeniden doğuşla, modernleşme ile birlikte yürütülmüş olması da önemsenmelidir. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra da bu uyanış ve köklü reformlar devam etmiştir.

İngiltere'nin İstanbul'u, hilafet merkezini işgal etmekle hoş görülemeyecek bir durum yarattığını ve kendisine karşı İslâm dünyasındaki tepkilerin artacağını, buna karşılık İngiltere'nin "kendi elleriyle, bir daha çözülemeyecek şekilde İslâmın bağlarını yeniden sağlamlaştırdığını" söyleyen Said Halim Paşa, metnin sonlarında Milli Mücadele'ye ve yeni teşekkül etmekte olan Ankara'nın hilafetle ilgili temayüllerine de itinalı bir dille temas etmektedir (s. 109-10).

• • •

Bu cildin Ekler'ine aldığımız ilmiyeden, hukukçu, Darülfünun müderrisi, İttihat ve Terakki mensubu, İzmir mebusu ve Cumhuriyet devrinde Adliye vekili **Mehmed Seyyid Bey**'in (İzmir 1873-İstanbul 8.3.1925)³⁵ metni, aslında hem muhtevası hem de istikameti itibarıyla başlıbaşına ele alınmaya değer bir metindir. Fakat müellifin, bu metnin devamı ve tamamlayıcısı mahiyetinde olan iki eseri 6. ciltte yer alacağı için geniş değerlendirme o cilde bırakılmıştır.

• • • • •

³⁵ Hayatı siyasî kişiliği ve eserleri için bk. Sami Erdem, "Seyyid Bey: Hayatı ve eserleri", *Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyyid Bey Sempozyumu* tebliğleri kitabı içinde, İzmir, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1999, s. 11-41; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, genişletilmiş 3. bs., İstanbul, Kıtabevi Yay., 1997, I, 257-58.

HİLAFET
RİSÂLE-
LERİ

İKÂZU'L-İHVÂN
Lİ-DESÂİSİ'L-A'DÂİ VE MÂ YAKTEZÎHÎ HÂLU'Z-ZEMÂN

TELİF:
ŞEYH İSMAİL EFENDİ ES-SAFÂYİHÎ
SÂBIK TUNUS KADISI

TERCÜME VE TAHRİC:
DR. MÜJDAT ULUÇAM

İSTANBUL,
MATBAA-İ ASKERİYYE, SÜLEYMANİYE
1331 RÜMÎ

إيقاظ الأخوان لدسائس الأعداء وما يقتضيه حال ،

• الزمان •

تأليف العلامة المحدث الأستاذ الشيخ اسماعيل أفندي

الصفياحي القاضي بتونس سابقا

استانبول

مطبعة عسكرية - سليمانيه

١٣٢١

lemin müdebberi ve Ademoğluna yeryüzünün hilafetini ihsan eden Allah te'âlâya hamdolsun. Yüceliklere irşad edip noksanlıklardan ve cerîmelerden alıkoyan şeriatı getiren Efendimiz Hz. Muhammed'e, birliktelikle riyle dinin güçlendiği Ehl-i Beyt'ine ve ashabına ve onlara tâbi olan tâbiîn ve etbâu't-tâbiîne salât ü selâm olsun.

Müslümanların zalimlerin tasallutundan kurtulmaları birlik olmalarına bağlıdır. Bu ise halifelerinin gayreti olmadıkça kolay değildir. Bu zamanda birlik gayesine ulaşmayı engellemek maksadıyla en büyük mani olması için hilafet konusunda bir takım engelleyiciler ortaya çıktı. Özellikle cahillerin ortalığı kapladığı, dedikoduya cüret ettikleri, hidayet ve dalâleti yaydıkları bir zamanda ben örtüyü kaldırmak ve hataya düşülen noktalarına dikkat çekmek istedim ki başarıya yönelen mesafe alsın, şaşkınlığa düşmesin, hastalığa ilacını yetiştirsın ve revaç bulmadan bâtıla engel olsun. Zihinleri bulanıklıktan kurtarmayı ve dalâlet ölüsünü kazanı yapmaksızın terketmeyi arzuladım. Bunun için bazı ibretli fasılları özetledim, bunlara selefin ileri gelenlerinin, hatırlı ve kadri yüce zatların sözlerini, hakkında soru sorulan konulara dair fikir beyân eden ve en güzellerini ortaya koyanların faydalı görüşlerini ilave ettim. Böylelikle mülkle ilgili bazı meseleler bir araya gelsin ve dağınık bilgiler bu kitapta intizam içinde sunulsun istedim. Bununla da zamanın durumunu gözeterек insanlığın bir araya gelmesi, en sağlam mizan olan şeriat mizanına arzeditil-

mesi ve güç ve imkân ölçüsünde Devlet-i Âl-i Osman'ın içinde yüzdüğü tarih çemberine yönelmenin mümkün olmasını amaçladım. Bize gerekli olan umrânın aslını açıklayarak bu meseledeki karıştırmaya noktalarına ve noksanlığa işaret ettim. Böylelikle zihinleri bulandıran hususlara karşı savunma mümkün olsun. Bu çalışmamla dine hizmet etmeyi, hidayet üzere olanlara hatırlatmada bulunmayı ve gafilleri de müfsitlerin entrikalarına karşı uyarmayı amaçladım. Eserime *İkâzu'l-İhvân li-Desâisi'l-A'dâi ve mâ Yaktezihi Hâlu'z-Zemân* adını verdim. Mukaddime, kitap ve hâtıme şeklinde tertip ettim. Hatimeyi daha önce anlatılanların bir özeti mahiyetinde bıraktım. Melikü'l-Vehhâb'dan muvaffak kılmasını dileyerek okuyucularıma arzettim.

MUKADDİME

Ümmetin mülkten (ve melikten)¹ önce geldiğinde şüphe yoktur. Çünkü mülk (ve melik), ictimâ'ın (birlikte/cemaat halinde yaşamının) fer'idir. Fer' ise nev'in vücudundan sonra ârız olur. Mülk (ve melik) ise bu birliği koruyandır. Bu şöyle açıklanabilir; beşer nev'i, ehl-i bâdiye ve ehl-i hadar olmak üzere iki kısımdır. Her birinin kendine mahsus hususi ve müşterek avârızı vardır. Birinci kısma gelince, ehl-i bâdiyenin ziraat, hayvancılık ve buna benzer hususlarda bir araya gelmelerinde faydalar vardır. Ehl-i hadar ise bunun aksine, sanat ve ticaretle bu faydayı hasıl eder. Ehl-i bâdiyenin bu hususlarda meşguliyeti zaruri olduğu gibi, aynı zamanda maişetlerinde de çoğunlukla bu hususlarla yetinirler. Ehl-i hadar ise öyle değildir. Ehl-i bâdiye, ihtilatlarının azlığı sebebiyle fitrat üzere kalmalarından, zorluk ve meşakatlere tahammüle ve düşmana karşı müdafaaya alışkanlıklarından dolayı iyilik ve kahramanlığa daha yatkındırlar. Muhtelif topluluklarla ihtilat eden, rahat ve kolay bir yaşantıya ve hükümetin kendilerini müdafaasına alışkın ehl-i hadar ise öyle değildir.

Bâdiyenin sâkinleri, kendi aralarında yardımlaşan kabileler halinde yaşarlar. Böylece birbirlerini akrabalık bağıyla himaye etmeleri mümkün

.....

¹ Arap harfleriyle yazılışı itibariyle "mülk" (devlet, idare) ve "melik" (devletin temsilcisi, yönetici) kelimeleri arasında bir fark yoktur. İslâm siyaset literatüründe ve hususen Osmanlılarda "Adalet dairesi" olarak bilinen adalet-şeriat-mülk kavramları ile padişah-tebea-asger, bir başka ifade ile yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin mantığını ortaya koyan şemada geçen kelime *mülk* olarak da *melik* olarak da okunup anlaşılmaya müsaittir. Bu sebeple tercümede bazen parantez içinde bu harırlatına yapılmıştır. [I.K.].

olur. Böyle olmasaydı evleri boşlukta, açıkta ve malları da meydanda olduğundan her vakit hükümete ihtiyaç duyarlardı. Ehl-i hadar da ise bunun aksidir. Zira onlardan herhangi birine saldırı halinde onu hükümet müdafaa eder. Üstelik malları da kapalı, sağlam yerlerde muhafaza edilir.

Ehl-i bâdiye, kendilerinde olanla yetindikleri takdirde, zaruri olan şeyler mevcut olduğu için dışarıya ihtiyaç duymazlar. Bitkileri yerler, hayvan derilerinden giyinirler, mağara ve ormanlarda yaşarlar. Ehl-i hadara ise mamul eşyalar, dirhem ve dinarlar kâfi gelmez. Çünkü şehirlerin ehl-i bâdiyeye ihtiyacı zaruridir. Ehl-i bâdiyenin ihtiyacı ise (zaruri) ihtiyaç oranında ve tahsîniyyat kabilindendir. Bu husus gayet açık olmasına rağmen İbn Haldun aksi görüştedir. İbn Haldun, bedevinin şehirliye ihtiyacını zaruri kabul etti ve onları ehl-i emsâra mağlup olanlar (*mağlûbîn li ehlî'l-emsâr*) olarak isimlendirdi. Halbuki durum tam aksidir. Bu nasıl olabilir ki? Bizzat kendisi bedeviliğin medeniyetin (*hadar*) aslı olduğuna hükmetmiştir. Çünkü medeniyet (*hadârat*) bedevilikten (*bedâvet*) sonra ortaya çıkan bir durumdur. Şayet bedeviler medeniyetin oluşumundan sonra şehir ehline zaruri olarak muhtaç iseler medeniyetin vücut bulmasından önce nasıl yaşadılar?

Kemâl ancak Allah'a mahsustur.

Müslümanların Avrupalılarla bugünkü durumu da bunun benzeridir. Müslümanlar, bedeviler gibi zaruri olanla meşguller, Avrupalılar da hadarîler gibi zaruri olanın dışındaki şeylerle iştigal ediyorlar. Her iki taraf gerçek anlamda ilişkilerini keserlerse başkalarına muhtaç olan ortaya çıkar. Bizden her biri elinde olanla yetinirse hayatımızı idame ettiririz, fakat onlar yaşayamazlar, biz müstağni, onlar muhtaç olurlar. Çünkü onların kendileriyle rızıklarını temin ettikleri mallarının revaç bulması, zaruri maddelerde bize muhtaç olmalarına bağlıdır. Bizim onlara ihtiyacımız ise zevâid (fazla) kabilindendir. İbn Haldun'a göre ise tam aksidir. Bu ise doğru değildir. Şayet o bunu öncelik bakımından zincirin onyedinci halkasında kabul ediyorsa kabul edilebilir. İnsan hevasına tâbi olduğu sürece şehvetinin kuludur ve başka bir şeye değil, ona mağluptur. İngilizlerin sömürgeleri ve ticaretinin revaç bulduğu bölgelerle şu anki durumu bu görüşümüze daha da açıklık getirir. Çünkü İngilizler sömürgelerine zaruri olanlarda muhtaç iken, onlar zaruri olmayan, yapılması veya müstağni kalınması mümkün olan hususlarda muhtaçtır. Özellikle İngiliz efkâr-ı umumiyesinin sanayie ve malların revaç bulması için bütün âlemin pazar olmasını gerektiren büyük ticarete yönelmesinden sonra. Ki böylece toplum, hayatını, alışmış olduğu zenginlik ve medeniyetle birlikte sürdürebilsin ve toplumun bütün tabakalarını alıştıkları şeylerde kullanmak mümkün ol-

sun. Dolayısıyla İngilizler bu sömürü sebebiyle geri kalmıştır. Bazı sömür-gelerin sömürüden kurtulmaları veya sömürülen halkların onların ürün-lerini almaktan vazgeçmeleri sebebiyle fabrikaları ve işçiler âtil kalmıştır.

İşte bunlar ehl-i bâdiye ile ehl-i hadarın birbirlerinden ayrıldıkları ba-zı hususlardır. Her ikisinde de müşterek olan husus ise insan nev'ine son-radan ârız olan ictimâ'dır (birlikte/cemaat halinde yaşamaktır). Çünkü ne ehl-i bedavet ne de ehl-i hadar ictimâ'dan müstağnidir. Bunun sebebi de tek başlarına işlerini ve ihtiyaçlarını gidermekte aciz kalmalarıdır. Çünkü insan nev'i, hayatını ancak gıda ile sürdürebilecek bir surette ya-ratılmıştır. Bu ise ancak her biri farklı aletlere ve pekçok sanayie ihtiyaç duyan çalışmalarla gerçekleşir. Bir kişinin gücü bunların tamamına yet-mez. Bilâkis hem kendisi hem de diğerleri için azık temin edilebilmesi, kendi cinsinden pekçok kimsenin bir araya gelmesini gerektirir. Birbirle-rine yardım ettikleri zaman onlardan daha fazla insana kat kat yetecek miktar elde edilir.

İnsan azığını temin etmek için bir araya gelmeye muhtaç olduğu gibi düşman toplulukların ve vahşi hayvanların saldırılarını defetmek için de yardımlaşmaya muhtaçtır. Bu ise ancak düşmanın fikrî, ilmî ve silahlı gü-cüne karşı koymak için savunma aletleri yapmanın yanı sıra yardımlaş-ma niyetiyle bir araya gelmeleriyle mümkün olur. O halde ictimâ, insanın tabii özelliklerindendir. Şeriat-ı mutahharanın hükümleri de -ileride be-yan edileceği gibi- ictimâ üzerine bina edilmiştir.

İnsanlar bir araya gelip, karşılıklı muamelelerde bulunduklarında ara-larında bir takım husumetler doğdu. Çünkü bazılarının tabiatında riya-set sevgisi, zayıfa musallat olma ve diğerinden hoşlanmama duygusu mevcuttur. Bu sebeple bazılarının diğerlerine kötülüğünü defedecek bir engelleyiciye ihtiyaç duydular. İnsanların güzel ahlâkla bezendiklerini ve kendiliklerinden bunlardan vazgeçtiklerini farzetsek, maslahatları ikâme etmek ve mefâsidi defetmek dahi onları iki açıdan emire muhtaç kılar. Bi-rincisi, bazı maslahatları sağlamak bazan insanların içinden belli bir şah-sa zarar verebilir. Emir olmadığı takdirde kişi bu maslahatı işlemekten imtina eder ve o da ihmal edilmiş olarak kalır, ya da bunu yapmaya kud-reti olmayanlara teslim edilir. İkinci olarak, ümmet arasında maslahatla-rı gerçekleştirmeyi tevzi etmek o toplumun ihtiyaçlarına göredir, kendi rağbetlerine göre değil. Aksi takdirde insanlar kendilerinin rahat ettiği, fi-kirlerine nüfuz kazandırıp bol rızık temin ettikleri işlere yönelirler. Me-muriyette dereceden dereceye terfiye yönelmeleri gibi. O zaman da geri kalan maslahatlar terkedilir. Halbuki onlardan her bir grubun sadece bir maslahata yönelmesi arzu edilir. Ki böylece başkalarına ihtiyaç duyma-

yacak nisbette bağımsız olabilsinler ve bir kısmı diğerinin ihtiyacını gidersin. Dolayısıyla ihtiyaç mahalline bakıp ona lüzumu oranında rağbet edecek bir kimse gerekli olmuştur. Bu ise maslahatlara genel bir bakışı olan emirden başkası değildir.

Şüphesiz başlangıçta mülkün teessüsü, melike yardım sağlayan kabile sayesinde. Kabileler, kudretlerine, sayıca çokluğuna, hükümetin ihtiyaçlarını karşılamalarına, akrabalık bağlarının genişliği ve darlığına, gayelerinin büyüklüğü ve küçüklüğüne göre birbirlerinden farklıdır. İletişim imkânları keşfedilip gözler fütühâta yöneldikçe, malumatın çeşitlenmesiyle birlikte ihtiyaçlar arttıkça mülk asabiyeti (*asabiyyetü'l-mülk*) bunların tümünü yerine getirmekten aciz kaldı. Bunun üzerine ümmetin tamamı arasında hükümetin ihtiyaç duyduğu hukuk alanında eşitliği sağladılar. Bütün toplum da bu hukuku korumak vazifesini üstlendi ve her birinin hükümte görev almak hakkı oldu. Bunun için ümmeti aynı şuru hissetmeleri yönünde eğiten bir takım bürolar açtılar. Böylece toplumun her bir ferdi bu hukuka sahip çıkma ve onu muhafaza hususunda eşit olur. Bunun kaynağı da İslâmî terbiyedir. Bismark'ın 70 harbinde muvaffak oluşundan sonra bu anlayışı resmi eğitime soktuğu ve mekteplerdeki muallimlerin toplum tarafından teşekkürü hak ettiklerini ifade ettiği nakledilmiştir. Komutan Moltke (?) de ona, "Bu askerî eğitime aittir ve her ikisi de doğrudur, mutlaka gereklidir" şeklinde cevap vermiştir.

Bundan da her devletin öğretim alanında kendi taleplerine uygun olan bazı usul ve prensipleri bulunduğunu, vazifelerin de devletlerine sevgi ve onun maslahatına riâyetle yetişerek mekteplerden mezun olanlara hasredildiğini görürsün. Bu, mekteplerde tahsil edilen ilimlerden dolayı değildir. Çünkü bazen bu terbiyeyi almamış bir âlimin hükümetin maslahatlarını gerçekleştirmeye elverişli olmadığı görülmektedir.

Terbiye usulünde benimsenen hususlardan birisi de toplumunun güzel, iyi yönlerini açıklamak, hatalarını tashih değil tevil etmek, birliği sağlamanın sebeplerine ve faydalarına dikkat çekmek, bu esbaba alışmaya teşvik ve kendi milletine mensubiyetle iftihar etmeye alıştırmaktır. Ayrıca mevcut olanla keyifli bir hayat sürmeye alıştırmak, hayatın pekçok şartların gerçekleşmesine bağlı olduğu fikrinden uzaklaştırmaktır. Çünkü ancak mevcut olanla dilediği gibi yaşamaya alışan kimseler rahat eder. Ancak bu şekilde terbiye edilen milletlerde meşakkatlere tahammül eden ve bulundukları her yerde hükümetin maslahatlarını gerçekleştirmeye çalışan insanlar bulunabilir.

Kitap mülk hakkındadır ve iki kısımdır. Birinci kısım mülkün şer'î yönüyle alakalıdır.

[BİRİNCİ KISIM]

BİRİNCİ BAB MÜLKÜN HAKİKATİ VE KISIMLARI, HİLAFET VE İMAMETİN MÂNASI

Kendisi olmaksızın ictima tamamlanmayan melikin himayesi vardır. Bu sebeple diğer insanlar siyasetle, kuvvetle ve malları celb yoluyla ona boyun eğer; melik ordular gönderir ve sınırları korur. Onun gücü üzerinde daha kudretli başka bir güç yoktur. Bunlardan herhangi birini yapmaya gücü yetmeyen kimse ise nâkıs melik (*melikü'n-nâkıs*)tur; bir devletin bünyesindeki bölge ve eyalet emirleri gibi. Devlet genişlediği oranda bu hususta onlara ihtiyaç vardır. Nitekim İslam devletinin başlangıcında doğuda ve batıda bu tür melikler vardı. Ancak birliği sağlama, yardımlaşma ve ihtiyaç anında dayanışmayı temin edecek bir şekilde olması şartıyla. O zaman bu nevi mülkte bir zarar yoktur.

Şayet inkiyâd, hevâ ve hevesten dolayı olursa o melik, *melikü'l-galeb ve'l-kahr*dır; nadiren istikamet üzere olur. Çünkü hevâ zaptedilemediği için ondan ümmete tahammülü ağır gelen, birbirine muhalif hükümler sadır olur. Dolayısıyla bazen kararsızlıktan (*'ademü'l-inzibât*) bazen de maslahatı gözetmediği ithamıyla ona itaat zorlaşır. Bu takdirde de gücü zayıflar.

Ya da inkiyad yürürlüğe konulan siyasî kanunlardan dolayı olur; bu kanunları toplumun tamamı kabul eder ve hükümlerine boyun eğler. Bu da *melikü's-siyasî*dir. Siyasî meliklik, nazar-ı aklî muktezasınca toplumun tamamını, dünyevî maslahatları celb ve zarar veren şeyleri defetmeye sevkettir. Şüphesiz aklın bu konuya bakışındaki dayanağı tecrübeler ve adetlerdir, burhanî deliller değildir. Bu nedenle birbirine muha-

lif partilerin varlığının gerekli olmasından dolayı bazan aralarındaki hassetten, bazan de kanun koyucuların şahsî menfaat gözetmekle itham edilmesi gibi sebeplerle hatalar olur. Bu da hiç şüphesiz toplum arasında tefrikaya yol açar. Zira insan tecrübî ilimlerde selâmet zannına ancak müteaddit hataları işledikten sonra ulaşır. Bu esnada da toplum bir müddet ilerleme kaydedemez.

Ya da inkiyâd, indirilmiş olan şeriatın ahkâmına olur. İşte bu mülk, hilafettir. Bu ise dünyanın ahirete giden bir yol olduğuna itikad edenlerin tamamını nazar-ı şer'î muktezasınca dünyevî maslahatlara sevkettir. Şeriatın ahkâmı, akl-ı selimin muktezasına muhalif olmadığı gibi, şer'î hükümlerle amel edildiğinde hizipler, düşmanlık ve bölünme de meydana gelmez. Çünkü bu hükümler onların toplumlarına uygun olduğu gibi, tamamı tarafından da kabul edilip rızalarını kazanmıştır. Bu hükümlere temessük eden, tecrübeler sayesinde vaktini harcamaktan kurtulur. İslah yoluna hızla gider. Toplum da bu hükümleri kendi aralarında hakkıyla uygulayan kimseden başka hiçbir şeye muhtaç olmaz. O da halife ve onun kadı vb. nâibleridir.

İbn Haldun, hilafeti, nazar-ı şer'î muktezasınca uhrevî maslahatlara sevk etmek olarak belirledi. Dünyevî maslahatların da uhrevî maslahatlara râci olduğunu benimsedi. Bunu Şârî' nazarında dünya ahvâlinin tamamının ahiret maslahatlarına râci olduğu şeklinde temellendirmesi doğru değildir. Zira bizzat kendisi, hilafeti, şeriat sahibi adına dini korumak ve dünyayı idare etmek olarak açıklamıştır. Halifenin tevhid ve furû nev'inden ahkâmı koruduğunda şüphe yoktur. İnsanları dünyada bu ahkâmla idare eder. Çünkü bunların tamamı, insanın aklına güvenerek hakkıyla yerine getireceğini zannettiği ve gerçekleştirmeyi üstlendiği insan haklarını sağlamaktır. İnsan bu hususta aciz kaldığı için Allah, hiçbir hata ve yanılmanın karışmadığı tarîk-ı müstakîme irşad eden peygamberleri göndermiştir. Çünkü tarîk-ı müstakîm her şeyi bilen hikmet sahibi Yüce Allah'tan sâdır olmuştur.

Bu hükümlere imtisâl eden, dünyada mutlu bir hayat sürer; imtisâli sebebiyle de ahirette mükâfata nail olur. Meşru kılınan hükümlere muhalefet edilmesini engelleyecek bir koruyucuya ihtiyaç vardır. Bu ise ancak ahkâmı vaz edenden korkuyla sağlanır. O da Allah te'âlâdır. İnsan ya murakabe ya da gaflet halindedir. Murakabe ehline göre, imanda, bednî ibadetler ve zikirlerde, insanlık hukukundan olan şükür ve bundan daha ziyade Allah te'âlâyı hatırlatma vardır. Bunlar ise şer'î hükümlere muhalefet etmekten korunmak için en büyük muhafızlardır. Allah te'âlâ;

“Şüphesiz namaz edepsizlikten ve iğrenç şeylerden vazgeçirir. Allah'ı anmak, elbette en büyük (ibadettir)” [Ankebut, 29/45] buyurmuştur.

Gaflet ehline gelince, onları şer'î hükümlere muhalefetten muhafaza etmek ancak sultanla mümkündür. Sultan, itikadî konularda bidat çıkaran bidat ehlini, bidatlerini neşretmekten alıkoyar ve bozguncuların fesatlarını engeller. Bunun faydası dünyadadır. Aynı şekilde bu amellerden ahirette fayda beklemek ise ancak niyetlere göredir. Çünkü beşerin kalplere tasallutu mümkün değildir.

Hilafetin gözetimi amellerin zahiriyle sınırlıdır. Bir insanın şer'î hükümleri Allah'ın emrine imtisâlen değil de makûl ve faydalı olduğu için yaptığını farzederek o kimseye ahirette hiçbir sevap yoktur. Bununla birlikte halife onun zahiren bunları yapmasıyla yetinir. Allah en iyi bilendir. Bunu Gazzâlî'nin *Ihyâ'da* [I, 21] zikrettiği şu sözleri de desteklemektedir:

“Niçin fıkıh 'dünya ilmi'ne ve fukahayı da 'dünya alimleri'ne ilhak ettin dersin bil ki Allah, Adem'i topraktan yarattı. Onun zürriyetini de çamurdan bir 'sülâle'den ve atılan bir sudan yarattı. Sonra onları sulblerinden rahimlere, rahimlerden dünyaya çıkardı. Sonra kabre, arza (amellerin arzı), Cennet veya Cehenneme çıkardı. İşte bu insanoglunun başlangıcı, sonu ve menzileleridir. Dünya ahiretin bir azığı olarak yaratılmıştır. İnsan o dünyadan ahiret için azık olacak şeyleri elde edebilsin diye, ki onlar da salih amellerdir. Şayet insan onları adaletle elde etseydi husumetler kesilir ve fukahaya da ihtiyaç olmazdı. Fakat insanlar dünya nimetlerini şehvetleriyle elde ettikleri için husumetler doğdu. Bu da onları idare edecek bir sultana ihtiyacı doğurdu. Sultan ise kendisiyle insanları sevk ve idare edeceği bir kanuna ihtiyaç hissetti. İşte fakih siyaset kanununu bilen kişidir. Fakih, sultanın muallimi ve onu, halkın istikametiyle dünya işlerinin bir nizama kavuşması için halkı yönetme ve zaptetme yollarına irşad edendir. Allah'a yemin ederim ki aynı zamanda o dinle de ilgilidir. Fakat bu bilgi, bizatihi değil, dünya vasıtasıyladır. Çünkü dünya ahiretin tarlasıdır. Din ancak dünya ile tamamlanır. Din asıldır, sultan ise koruyucudur. Temeli olmayan bir şey yıkılır. Koruyucusu olmayan bir şey de zayı olur. Mülk ve zabt ise ancak sultanla tamamlanır. Husumetleri giderme konusundaki zapt yolu ise fıkıhlardır. Halkı saltanatla idare ve yönetim, birinci derecede din ilminden olmayıp bilâkis dinin ancak kendisiyle tamamlanacağı bir şeye yardım edici olduğu gibi siyaset yolunu bilmek de böyledir”. (Intehâ bi-ihtisâr).

Bu mansıb, dini ikâme ve milletin mülkünü koruma hususunda Resulullah'ın (a.s.) hilafetini temsil eder. Bundan dolayı da *Mevâkıf*'ta tercih edilen görüşe göre ümmetin tamamının ona ittiba etmesi vaciptir. Kendisine iktida edildiği için "imam" olarak isimlendirilir. Sarihtir ki ona mütabaat ma'siyet teşkil etmeyen hususlardadır. İslâm ümmeti hakkında Resulullah'ın halefi olması sebebiyle izafet olmaksızın "halife" veya "halifetü Resulillah" denilir. Fakat cumhura göre "halifetullah" (Allah'ın halifesi) denilemez.

İKİNCİ BAB

UMMETİN, HİLAFET MANSİBİNİN HÜKMÜ VE ŞARTLARI HAKKINDA İHTİLAFI

Müslümanların cumhuru, halifeyi nasbetmenin vacip ve furûa ait meselelerden bir mesele olup itikadla ilgili olmadığı görüşündedir. Allah'a, Hz. Peygamber'in risâletine ve O'nun getirdiklerine iman gibi halife nasbetmeye itikad etmek vacip değildir.

Bir fırka masum imama itikad etmeyenin de kâfir olduğunu söylemiştir. Onlara göre vucûbiyet sem'îdir, aklî değildir. Bu da şeriatte sahabenin (r.a.) icmâi ile bilinmiştir. Çünkü Resulullah vefat ettiği zaman onlar derhal Hz. Ebu Bekir'e (r.a.) bey'at etmeye ve işlerini onun re'y ve görüşüne teslim etmeye koşmuşlardır. Onlardan sonra gelenler de onları izlemişlerdir. Aynı şekilde Hz. Ebu Bekir, Resulullah vefat ettiği zaman irad ettiği meşhur hutbesinde: "Dikkat edin! Muhakkak ki Muhammed ölmüştür. Bu dini ayakta tutacak biri mutlaka gereklidir" (*Mevâkif*, II, 464) dediğinde hiçbir kimse buna ihtiyaç olmadığını söylemedi, bilâkis bu konuda ittifak ettiler. Bu ise ancak onların, insanların etrafında toplanacakları bir imam olmaksızın yaşamalarının caiz olmadığını şer'î deliller vasıtasıyla bilmelerinden kaynaklanmıştı. Bu da onların bir icmâi oldu. İcma da şer'î delillerden birisidir.

Bazı fırkalar ise tasallut ve tegallübünden kaçınmak için ve şeriatın idarecileri zemmettiği ve ayıpladığını ileri sürerek halife nasbetmenin vacip olmadığını savunmuşlardır. Buna şöyle cevap verilir; li-zatihî, özünde idarecilik kınanmamıştır. Ancak bu zemmetme idareciden neşet eden kahr, zulüm, şahsî menfaat sağlama, insanların işlerini üstlenenlere nasihatte bulunmama, celb-i maslahat ve def-i mefâside ihtimam göstermeme gibi mefsedetler sebebiyledir. Ayrıca halife şeriat tarafından

övlümüŝ ve adaletle hükmettiğinde (kıyamet günü) Allah'ın gölgesinde bulunacağı bildirilmiştir. Nasıl övlümesin ki! Allah te'âlâ, Davud'u (a.s.) yeryüzünde halife tayin etmiş ve Süleyman'a (a.s.) büyük bir mülk (iktidar) vermiştir. Her ikisi de Allah'ın peygamberlerinden ve mahlukatın en seçkinlerindendir. Dolayısıyla zem idarecinin tasarruflarından dolayıdır. Pekçok şeyin durumu da böyledir. Şeyler, sonradan meydana gelen durumlara göre övlür veya kınanır.

[Hilafetin Şartları]

Bu mansıbın, üzerinde ittifak edilmiş dört şartı vardır: İlim, adalet, kıfâyet, re'y ve uygulamaya tesir eden his ve azaların selâmeti. Beşinci şart ise ihtilâfıdır. O da nesep bakımından Kureyşli olmaktır.

İlmin şart koşulması gayet açıktır. Çünkü halife, Allah'ın ahkâmını bilen birisi olduğu takdirde Allah'ın hükümlerini uygulayabilir. Allah'ın hükümlerini bilmediği sürece onları uygulayamaz. Fakat ictihâd mertebesine ulaşmış olmak kemâl şartıdır. Zira taklit noksanlıktır. İmamet ise yüce bir mertebedir. O mertebeye de vasıf ve hal bakımından kemâl münasiptir.

Adalet şartı ise hilafetin dinî bir mansıp olmasındandır. Diğer mansıplara bakıldığında adaletin bir şart olduğu görülür. Dolayısıyla burada evleviyetle bir şart koşulması gerekir. Çünkü halifenin vazifelerinden birisi de mevki ve makamları hak edenlere vermektir. Bu ise ancak adaletle gerçekleşir. Aksi takdirde halife tasarruflarında zalim olur.

Adalet ile *adaletü'ş-şehâde* kastedilir. Bu da Müslüman, âkil, balığ ve hür olmaktır. Zira kâfir Müslümanlar üzerine idareci olamaz. Âkil, balığ ve hür olmayanların ise kendileri hakkında velâyet hakları yoktur ki başkaları hakkında velâyetleri olsun! Ameli bakımdan fîsk sahibi olmaması da ittifakla benimsenmiştir. İtikadî açıdan fîsk sahibi olmaması ise ihtilâfıdır.

Sahibü'l-*Cevhere* gibi imamette sadece adalet şartının yeterli olduğunu savunanlar, adaleti diğer şartlara da şâmil olacak şekilde tefsir etmişlerdir. Adaletü'ş-şehâde ile iktidarı kasederler. Çünkü muktedir olmayan imamete layık (küfüv) değildir. Bu durumdaki bir kimsenin de o görevi kabul etmesi câiz değildir. *el-Câmiu's-Sağîr*'de yer alan ve Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde İbn Ömer'den rivayet ettiği "Zayıf imam melûndur"² hadisine göre bunu kabul ettiği takdirde fâsık olur.

.....

² Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, V, 209.

Kıfayet şartına gelince; bundan kasdedilen imamın hadleri uygulama ve harplere katılma hususunda cesur ve basiret sahibi olması, insanları harbe sevketmeye kefil, mülkü (iktidarı) koruyacak kimseleri ve onlara karşı uygulanacak gerekli siyaseti bilen kimse olmasıdır. Bu siyaset sayesinde onlar, üstlenmiş olduğu sorumluluğu yerine getirmede herhangi bir ifsad ve başa kakma olmaksızın onun yardımcısı olurlar. Ayrıca dehânın hallerini ve yollarını bilmeli, toplumun tamamına fayda sağlamak ve insanların birbirlerinden yararlanması için ahalinin her sınıfına hakkını verme uğruna siyasetin sıkıntılarına karşı dayanıklı olmalıdır. Çünkü Allah te'âlâ halkın (hiç) bir kısmını lüzumsuz olarak yaratmamıştır. Böylece ona yüklenilen dini himaye, düşmanla cihad, ahkâmı uygulama ve mesâlihî düzenleme görevini yerine getirmiş olur.

Hislerin ve azaların salim olması ile delilik, körlük, sağırılık, dilsizlik gibi noksanlıklardan, eller, ayaklar ve kulakların kaybedilmesi gibi yitirildiğinde amele tesir eden ve atalâte yol açan tüm noksanlıklardan salim olmak kasdedilir. Çünkü bunların, halifenin görevini tamamlama ve kendisine yüklenen sorumluluğu yerine getirmesinde tesiri vardır. Bu azalardan herhangi birini kaybetme halinde sadece görünüş bakımından bir olumsuzluk olsa bile bu noksanlıklardan salim olmak kemâl şartıdır.

Azaları kaybetmesi tasarruftan men edilme gibi değerlendirilir. Bu da iki kısımdır. Birincisi azaların selâmeti kapsamına dahil edilir. O da zorla kendisine bir şey yaptırılması, esir düşme ve benzeri durumlarda tüm tasarruflarından aciz olmasıdır. Diğer kısım ise buna dahil edilmez. O ise emri altındakilerden herhangi birinin isyan ve muhalefet olmaksızın makamını istilâ yoluyla onu hacr altına almasıdır. Bu durumda müstevlinin haline bakılır. Şayet dinin hükmü ve adalet doğrultusunda hareket eder ve güzel bir siyaset izlerse onu halife olarak ikrar câiz olur. Aksi takdirde Müslümanlar müstevlinin hakimiyetine mani olan ve onu oradan uzaklaştıracak kimseye, halife kendi icraatını uygulayınca kadar yardım ederler. Bu durum vezâretü't-tefvîz ve halifenin mesul olmadığı vezâretü'l-mesûl'e (sorumlu vezirlik) yani halifenin yetkilerini haiz vezir statüsüne uygun gelir.

Nesep bakımından Kureyşli olmak, cumhura göre hilafetin şartlarından dandır. Zira sahabe Sakîfe günü bunun şart olduğunda icma etmiştir. Ensar o gün Sa'd b. Ubâde'ye beyat etmeye niyetlenip, "Bir emîr sizden, bir emir de bizden" dediklerinde Kureyşliler, Ensara Hz. Peygamber'in (s.a.) "İmamlar Kureyştendir" sözünü delil getirmişlerdi. Aynı, *Sahih-i Buhârî*'nin Kitâbü'l-Ahkâm'ında yer alan "Emirler Kureyştendir" bâbını şerh ederken şunları zikretmiştir: Enes b. Mâlik; "Hükmettiklerinde âdil ol-

dukları müddetçe imamlar Kureyştendir”³ hadisini rivayet etmiştir. Bu hadisi Bezzâr rivayet etti.⁴

Kureyşliler, ayrıca “Resulullah (s.a.) bize, sizden iyi olanlarınıza ihsan- da bulunmamızı ve sizin kötülerinizi de affetmemizi tavsiye etti. Şayet emirlik sizde olsaydı sizin hakkınızda vasiyyet olmazdı” diyerek istidlâl- de bulundular. Buharî, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.), Ensârın muhsinlerine yönelin ve kötülerini affedin, sözü”⁵ bâbında bu hadisi rivayet etmiştir.

Kureyşin menâkıbı hakkında *Sahih-i Buharî*’de Abdullah b. Ömer’in şu rivayeti bulunmaktadır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Onlar- dan iki kişi bulunduğu müddetçe bu iş (hilafet) Kureyş’te olmaya devam edecektir”.⁶ Yine İbn Ömer’den gelen ve Kitâbü’l-Ahkâm’da yer alan bir rivayete göre Resulullah (s.a.v.) “Onlardan iki kişi bulunduğu müddetçe bu iş Kureyş’tedir”⁷ buyurmuştur.⁸ Kastallânî, “Müslim’in rivayeti ‘İnsan- lardan iki kişi kaldığı müddetçe’⁹ şeklindedir. Buharî’nin rivayetinde (minhüm’deki) mecrûr olan ‘hüm’ zamiri Kureyş’e râcidir” demiştir.

Kureyş’in menâkıbı hakkında Buharî’de yer alan bir rivayete göre Hz. Muaviye, Hz. Peygamber’i; “Şüphesiz ki bu iş dîni ikâme ettikleri sürece Kureyş’tedir. Onlara düşmanlık eden Allah yüzüstü yere vurur”¹⁰ buyu- rurken işittim demiştir. Buharî Kitâbü’l-Ahkâm’da da aynı rivayeti tekrar etmiştir.¹¹

el-Câmiu’s-Sağîr’de Hâkim’in *Müstedrek*’inden naklen Enes b. Mâ- lik’in Hz. Peygamber’den şu rivayeti yer alır: “Sizin aranızda üç şeyi yap- tıkları müddetçe emirler Kureyş’tendir. Merhamet istendiğinde merha- met ettiklerinde, taksimde bulunduklarında adaletli dâvrandıklarında ve hükmettikleri zaman adaletle hükmettiklerinde”.¹²

.....

3 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 129, 183; IV, 421; Neseî, *Sünen*, III, 467; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 143, 144; Ebu Ya’lâ, *Müsned*, V, 94; VI, 322; Tayâlîsî, *Müsned*, II, 384; Tabe- rânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, I, 152.

4 Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, XIX, 108.

5 Buharî, Menâkıbü’l-Ensâr, 11.

6 Buharî, Menâkıb, 2.

7 Buharî, Ahkâm, 2.

8 Müellif, Buharî’nin ilk rivâyetinde hadisin “len yezâlû”, diğerinde ise “lâ yezâlû” şek- linde vârid olduğunu belirlemek istemiş ise de Buharî’nin her iki rivâyeti de “lâ yezâ- lû” şeklinde rivâyet ettiği görülmektedir.

9 Müslim, İmâre, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 29.

10 Buharî, Menâkıb, 2.

11 Buharî, Ahkâm, 2.

12 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 501.

Kâdî Ebu Bekir el-Bâkılânî gibi bir grup İslam âlimi Kureyşliliğin şart olmadığı görüşündedirler. Bunu bir takım zahîrî delillere dayandırmışlardır. Meselâ Buhârî'nin Kitâbü'l-Ahkâm'ında, ma'siyet olmadığı müddetçe imâmı dinleyip itaat etmekle ilgili bâbda Enes b. Mâlik'ten rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Başı üzüm tanesi gibi olan Habeşli bir köle de olsa idarecilerinizi dinleyin ve itaat edin".¹³ Bu hadis bu konuda delil olamaz. Zira bu temsil amacıyla ve farz-ı muhal kabilinden söylenmiştir. Ya da imâmın herhangi bir seriyye veya bölgeye emir tayin ettiği kişi hakkındadır. Bu hadisin zahîrî mânasının kasdedilmediğini gösteren deliller de vardır. Zira *Şerh-i Mevâkıfta* zikredildiğine göre imâmın köle olması icma ile caiz değildir. *el-Câmiu's-Sağîr*'de Hâkim'in *Müstedrek*'inden nakledilen ve Beyhakî'nin *Sünen*'inde tahrir edilen Hz. Ali'nin rivayet ettiği şu hadis-i şerif de hadisin bu mânaya hamledilmesini teyit etmektedir. Hz. Ali'nin rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İmamlar Kureyş'tendir. Kureyş'in itaatkâr olanları itaatkârlarına umerâdır, günahkâr olanları da günahkârlarına umerâdır. Şayet Kureyş size bur-nu kesik Habeşli bir köleyi emir tayin ederse -sizden biri Müslümanlığı ile boynunun vurulması arasında muhayyer bırakılmadığı sürece- onu dinleyin ve itaat edin. Müslümanlığı ile boynunun vurulması arasında muhayyer bırakılırsa boynunun vurulmasını tercih etsin".¹⁴

Hız. Ömer'in şu sözyle de istidlâlde bulundular: "Huzeyfe'nin kölesi Sâlim hayatta olsaydı onu idareci atardım veya onun hakkında hiçbir töhmet bana ulaşmadı". Bu da aynı şekilde hüccet değildir. Zira bu Hz. Ömer'in görüşüdür. Çünkü sahabe kavlinin başkaları hakkında hüccet olup olmadığı İslâm âlimleri arasında ihtilaflı bir konudur. Ya da daha sonra açıklayacağımız nedenlerden dolayı hüccet değildir.

Halifenin Kureyşli olmasının şart olmadığını savunanları bu düşünceye sevkeden esas âmil, yaşadıkları dönemde Kureyş'in gücünün zayıfladığını, Kureyş'e mensup olmayanların (acemin) ona tegallüb ettiğini, hatta hall u akd (halifeyi tayin ve azil yetkisi) acemin yetkisine geçtiğini ve halifelere karşı istibdad uyguladıklarını idrak etmeleridir. Bu sebeple bu şartı iskat ettiler. Çünkü bu şartı düşürmemiş olsalardı, şayet bu hadis lafzen ve mânen bir ihbar ise haber-i sâdıkta tehallûf gerekirdi. Ya da mâna bakımından inşâ ise (emir ise) ümmetin isyan üzere olduğuna hük-

.....

¹³ Buhârî, Ezân, 4, 5, 156; Ahkâm, 4; İbn Mâce, Cihâd, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 114, 171.

¹⁴ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 76.

metmek gerekirdi. Ümmet ise bundan masumdur. Çünkü İslâm ümmeti dalâlet üzerine birleşmez. Sanki onlar hadiste Kureyşiliğin şart koşulmasını, varid olan bir delile temessük ederek kemâle hamletmekte, vucûba hamletmemektedirler. Böylece de bu konudaki hadisleri cem' etmektedirler. Ancak daha önce zikrettiğimiz sahabenin icması bu yorumu ve tevilî reddetmektedir.

Cumhur tarafından kendi zamanlarında hilafetin Abbasîlerde vücud bulmasına bakarak cevap verilmiş, halifenin bulunmasının yeterli olduğu, halifenin Müslümanların işlerini yapmaktan aciz olmasının tehallûf ve isyanı gerekli kılmadığı ifade edilmiştir. Buna karşı şöyle cevap verildi: Siz bu şartı muhafaza etmekle kefâet şartını nakzettiniz. Halbuki bu aramızda mücma'un aleyh olan bir şarttır. Çünkü siz, halifeye yardım eden ve emrini yerine getiren hiçbir kimse olmamasına rağmen nesebin şart olduğunu iltizam ederseniz halifenin güç ve kuvveti gider. Gücünün gitmesiyle de kefâet ihlâl olur. Acziyetten dolayı kefâet şartı ihlâl edilirse acizlik iddiasıyla ilim ve dine de hâlel gelir. O takdirde de bu mansıbın şartlarına itibar edilmez. Cumhurun az önceki cevabına karşılık bu itiraz ve cevap oldukça yerindedir. Fakat hadisler arasında cem' ve sahabenin bu konudaki icmaı sebebiyle doğru olan ise cumhurun Kureyşiliğin şart olduğu görüşüdür. Kureyşiliğin haberiyye ve inşâiyye tarzında şart koşulması halinde de bu durum değişmez. Ancak öne sürdükleri gibi hilafetin ebediyyen Kureyşîlerde olduğu veya Kureyşiliğin sulbe (soya) dayalı olarak şart koşulduğu şeklindeki cevaplarının bir delili yoktur.

Birinciye gelince; çünkü Bezzâr'ın tahrir ettiği Enes hadisi "hükmettikleri ve âdil oldukları" şeklinde mukayyedir. Buharî'de yer alan Muaviye hadisi de aynı şekilde "dini ayakta tutma" müddetiyle kayıtlanmıştır. *el-Câmiu's-Sağîr*'de yer alan Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği hadis hakkında da aynı durum sözkonusudur. Çünkü "üç haslet"le kayıtlanmıştır. Mefhûmu esas alanlara göre hadisin mânası, bu hasletler olmadığı takdirde imamlar Kureyşîlerden olamaz şeklindedir. Bezzâr'ın rivayet ettiği hadis de hâkim olmadıkları ve adaletli davranmadıkları takdirde imamların Kureyşîlerden olamayacağını ifade etmektedir.

Hâkim olup âdil davranmadıklarında veya bilindiği gibi bir kayıtlı mukayyed olan bir kelâmın başına olumsuzluk edatı geldiğinde hükmü tümüyle nefyetmesi halinde bu doğrudur. Bu da onların aczi veya zulmetmeleri durumunda imamların başkalarından olmasını ifade eder.

Mefhumu esas almayanlara (mantûku esas alanlara) göre hükmettikleri zaman âdil oldukları müddetçe imamlar Kureyşîlerdendir. Fakat di-

ger zamanlarda imametın onlarda mı yoksa diğerklerinde mi olacağı konusunda nas sükût etmekte, (herhangi bir açıklık getirmemekte)dir. Her iki durumda da ne haber yalanlanmakta ne de emre (inşâi) bir muhalefet yapılmaktadır. Diğerk iki hadis hakkında da aynı şey söylenebilir.

Herhangi bir kayıt olmaksızın mutlak olarak zikredilen Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiğı hadis ise burada ittifakla mukayyede hamledilir. Zira hem ıtlak hem de takyîd mahkûmun bih hakkındadır ki o da imametın İbn Ömer hadisinde mutlak bir ifadeyle, diğerk rivayetlerde ise bir takım kayıtlarla mukayyed olarak Kureyşe hasredilmesidir. Dolayısıyla hadise tektir. Haberler arasında tenakuz olmaması için burada mutlakı mukayyede hamletmek vaciptir.

Hilafetin Kureyşlilerde olmasını, bahsedilen kayıtlarla kayıtlamanın sırrı açıktır. Zira hilafet, şeriat sahibinden niyabeten dini korumak ve dinle dünyayı yönetmektir. Adalette hükmetmeyen veya dini ikâme etmeyen onu nasıl koruyabilir? *el-Câmiu's-Sağîr*'de yer alan ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Sevbân (r.a.)'dan, Taberânî'nin de *el-Mu'cemul-Kebir*'de Numân b. Beşîr'den rivayet ettikleri şu rivayet de bunu teyid etmektedir: "Size karşı istikamet üzere oldukları sürece siz de Kureyş'e karşı müstakim olun. Şayet size karşı müstakim olmazlarsa kılıçlarınızı onların boyunlarına indirin. Sonra da yaşayanlarının kökünü kazıyın". Şârihlere göre, ahkâm-ı şer'iyeye muhalefet ettiklerinde onların tamamını öldürün, demektir. Zira Allah te'âlâ, "Bir konu hakkında münazaa ederseniz onu Allah'a ve Resûlü'ne havale edin" [Nisâ, 4/59] buyurmaktadır.

Kureyşilik şartını şu şekilde tevcih etmek de mümkündür: Cumhurun dediğı gibi Kureyşilik her ne kadar hilafette şart ise de her durumda ebedî bir şart değildir. Şâri'in bu nesepten maksadı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vuslatla teberrük etme dışında bir şeydir. Böylece teberrük hasıl olsa bile bu makâsıd-ı şer'iyeden değildir. Aksi takdirde Kureyşilik değil, Hâşimîlik şart olurdu. Ancak bu nesepten kuvvetinden hasıl olan kefâettir. Bu kefâetle de himaye ve hakkını arama gerçekleşir, bu mansıba sahip olan kimsede bulunması halinde ihtilaf ve ayrılık ortadan kalkar. Ümmet onunla sükûn bulur ve aralarında ülfet oluşur. Geçmişte bunlar Kureyş hakkında geçerliydi. Zira onların izzeti sebebiyle Mudar'ın tamamının sözü bir olur ve diğerk Araplar da onlara boyun eğdi. Şayet bu iş başkalarına tevdi edilmiş olsaydı Kureyşlilerin muhalefeti ve boyun eğmemeleri sebebiyle birliğin dağılması beklenirdi. Şâri' ise birliğı sağlayacak şeyi biliyordu.

Arapların Kureyşliler dışındakilere boyun eğmedikleri, Hz. Ebu Bekir'in hutbesinde de sabittir. Hz. Ebu Bekir hutbesinde; "Biz umerâ, siz ise vezirlersiniz. Araplar, Kureyş'in bu kolu dışındakilere itaat etmez. Allah'ın fazlından kendilerine ihsanda bulunduğu bir hususta kardeşleri-nizle yarışmayın" diyordu.¹⁵

Mekke'nin fethi ve Kureyş'in inkıyâdından sonra insanların Allah'ın dinine fevc fevc girmelerinden de bu anlaşılır. Buharî'nin Kitâbü'l-Menâkıb'da Ebu Hureyre'den rivayeti de bunu desteklemektedir: "İnsanlar bu meselede Kureyş'e tâbidir. Müslümanları Müslümanlarına, kâfirleri de kâfirlerine tâbidir".¹⁶

Bu konunun odak noktası (medârı) nesep gücüyle kifâyet olunca biz de Kureyşiliği ona havale ettik. Kureyşilikle maksûd olanı kapsayan illeti de -ki o da nesebî korumacılıktır- gözardı edip Müslümanların işlerini üstlenen kişinin, kuvvetli bir hâmilîği ve o asırdaki diğer kavimlere üstünlüğü olan bir kavimden olmasını şart koştuk. Böylece diğerleri onlara tâbi olsun ve onlar sayesinde birlikleri sağlanmış olsun.

Kısacası biz o dönemde Kureyşilikten maksûd olana rûcû ettik ki o da kifâyettir. Sanki şöyle denilmiştir; "İmamlar Kureyştendir. Zira onların neseple himaye (gücü) vardır". Hüküm illete bağlıdır. Kureyşin himaye gücü kalmaz ve Allah onlardan başka bir ehl-i himaye ortaya çıkarırsa işte hadis bu mânaya uygun olur. Bununla birinci mânâ arasındaki fark şundan ibarettir: Birinciye göre kaydın gerçekleşmemesi halinde hilafet onlarda olmaz. Bu mânada ise kayda itibar edilmez. Bilâkis hadisle ne kastedildiğine, maksûd olana ve Kureyşiliğin niçin şart koşulduğuna bakılır. Dolayısıyla maksûd hasıl olduğundan Kureyşlilerden sonra Müslümanların başına geçenler hakkında da hadis geçerli ve sâdık olur, Kureyşlilerden olmasalar da. Bu durumda da cumhura karşı iki mahzûr ileri sürülür.

İbn Haldun'un *Bedâi'u's-Silk*'te takrir edip müstahsen bulduğu görüşünün hûlasası budur. Ancak o bunu Kureyşiliğin şart olmadığı görüşünü desteklemek gayesiyle yapmıştır. Fakat aslına vukufu bilinebileceği gibi bu doğru değildir. Onlara göre hadis bu mânaya hamledildiği takdirde ihtilaf lafzî olur. Keşke öyle olsa ne iyi. Fakat ihtilafı nakledenlerin tamamı bunu hakiki bir ihtilaf kılmaktadırlar.

.....

¹⁵ İbn Abdürabbih, *İkdi'l-Ferid*, II, 160.

¹⁶ Buharî, *Menâkıb*, I; Müslim, *İmâre*, I-3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 5, 101; II, 243, 261, 319, 395, 433; IV, 101; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 141; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 402, 403; İbn Hibbân, *es-Sahih*, XIV, 160; Bezzâr, *Müsned*, II, 149; Tayâlisî, *Müsned*, II, 313.

İkinci olarak hilafette şart koşulan Kureyşiliğin sulbe dayalı olduğuna dair bir delil yoktur. Sulbe bağlı olduğu kabul edilirse bu zikretmiş olduğunuz Hz. Ömer'in sözüne muarızdır. "Huzeyfe'nin kölesi Sâlim hayatta olsaydı onu idareci atardım." veya "Onun hakkında hiçbir töhmet bana ulaşmadı".

Daha önce geçtiği üzere Sâlim, İstahrî ve Fars kökenlidir. Ebu Huzeyfe'nin hanımı kendisini kölelikten azad ettiği için Ensardan ve Benî Ubeyd kabilesinden kabul edilir. Efendisinin azad etmesinden sonra Ebu Huzeyfe'nin onu evlat edinmesinden dolayı da Kureyşten ve Muhacirlerden sayılır. Ebu Huzeyfe'nin tam adı ise Ebu Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa b. Abdüşşems b. Abdümenâf el-Kureşî el-Abdüşşemsî'dir. Dolayısıyla Sâlim, aslîen acem, azad edilmesinin gereği olarak Ensarî, evlatlık edinilmeden dolayı da Kureyşli olmuştur. Muhtemelen Hz. Ömer, "Bir kavmin kölesi onlardandır"¹⁷ sözüne ve Kureyşliler de Sâlim hakkında idarecilik asabiyyetinin (*asabiyyetü'l-velâ*) hasıl olduğuna bakarak bunu söyledi. Nitekim nesebin şart koşulmasındaki fayda da budur. Hz. Ömer, hilafet meselesini önemli bulduğunu ve kendi kanaatine göre hilafetin şartlarının Sâlim'de tamamen gerçekleştiğini görerek bu sözü söyledi. Çünkü Sâlim'in saraheten bir nesebe sahip olmama dışında hiçbir eksiği yoktu. Onun da buna ihtiyacı olmadığını gördü. Zira nesepteki faide sadece himayedir. Bu da velâ ile hasıl olmuştur. İşte bu, Hz. Ömer'in Müslümanların durumunu düşünme ve onların işlerini kendisine hiçbir kınama ulaşmayacak kimseye verme arzusundan kaynaklanmıştır. Onun bu konuda bir sorumluluğu da yoktur. Eğer bu Hz. Ömer'in bir görüşü ise Ebu Hanife'ye göre sahabenin mezhebi (sahâbe kavli) hüccettir. Tahrir etmiş olduğumuz ihtimale binaen Kureyşiliğin şartı koşulmadığına dair bu sözle istidlâlde bulunulması sâkıt olur.

Belki de bu husus Buharî'nin Kitâbü'n-Nikâh'ta "Dini bakımdan denk olanlar"¹⁸ babında zikrettiği gibi Ebu Huzeyfe'nin, Sâlim'i kardeşi Velîd'in kızı Hind bt. Velîd'le evlendirmiş olmasıyla daha iyi anlaşılır. Bununla istidlâlde bulunmak ancak Kureyşlilerin (nikâhta) birbirlerine, Arapların da birbirlerine denk olduğunu söyleyen Hanefî mezhebine göre mümkün olur. Yani Kureyşli bir kadın Kureyşli bir erkeğe denktir. Velâ, neseb akrabalığı gibi bir akrabalık olduğu ve bir kavmin mevlâsı onlar-

.....

¹⁷ Buharî, Ferâiz, 24; Ebu Dâvud, Zekât, 29; Tirmizî, Zekât, 25; Neseî, Zekât, 97; Dârimî, Siyer, 82; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 448; IV, 35, 340; VI, 8, 10, 390.

¹⁸ Buharî, Nikâh, 15.

dan kabul edildiği için evlendirmek sahih olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), “Selmân bizden, Ehl-i beyttendir”¹⁹ buyurmuştur.

Meşârık’ta yedinci babta yer alan ve Buharî ve Müslim tarafından ittifakla rivayet edilen Kureyşli Fâtıma bt. Kays’ın, kiminle evleneceği konusunda Hz. Peygamber’le istişare ettiğini bildiren hadis de bu kabildendir. Hz. Peygamber Fâtıma’ya; “Ebu Cehm’e gelince, asâsını boynundan indirmez (yani kadınları çok döver). Muâviye ise fakirdir, hiçbir malı yoktur. Sen Üsâme ile nikâhlan”²⁰ buyurmuştur. Üsâme aslen Kelb kabilesine mensuptur ve babasından dolayı Hz. Peygamber’in mevlâsıdır. Çünkü babası Zeyd b. Hârise’dir. Annesi de Habeşli Ümmü Eymen’dir. Her ikisi de Hz. Peygamber’in mevlâsıdır. Dolayısıyla daha önce Sâlim hakkında söylenenler onun hakkında da söylenebilir.

Fakat *Reddü'l-Muhtâr*’da (III, 432) Cizye bahsinde konuyla ilgili olarak *Fethu'l-Kadîr*’den şunlar nakledilmektedir: “Tağlibli bir kimsenin mevlâsının -Kureyşli bir kimsenin mevlâsında olduğu gibi- cizye ve harac vermesi gerekir. Azad edene ilhak edilmez (efendisinin kavminden sayılmaz). ‘Bir kavmin mevlâsı onlardandır’ hadisinin umumluğu üzere anlaşılmayacağına icma edilmiştir. Çünkü Hâşimîlerden birinin mevlâsı kefâet bakımından Hâşimli bir kadına denk değildir. İmamette de böyledir. Bu hadis tahsis edilmiş âmm (*âmm mahsûs*) ise zikrettiğimiz şekilde tekrar tahsis edilebilir”.

Belki de *Fethu'l-Kadîr*’den nakledilen bu görüşler *mevla'l-itâka* (azad edilen köle) hakkındadır. Bizim sözkonusu ettiğimiz ise *mevlâ hulfîr*. Zira Sâlim Kureyş’te iken azad edilmemiştir. Ancak o -daha önce de bahsedildiği gibi- evlât edinme (*tebennî*) yoluyla haliftir. Zeyd b. Hârise de böyledir. Çünkü Hz. Peygamber onu azad ettikten sonra babası ve amcası gelip onu istediklerinde Hz. Peygamber onu muhayyer bırakmış, o da Resulullah’ın yanında kalmayı tercih etmişti. Babası oğlunun köle olarak kalmayı tercih etmesine üzüldü. Bunun üzerine Hz. Peygamber çıkıp Zeyd’i evlat edindiğini ilân etti.

Şöyle de cevap verilebilir: Bu evlendirme işinde din ve ilme itibar edilir. Nitekim Buharî de buna işaret etmiştir. Böyle bir durum daha belirgin olarak zuhur ettiğinde ise nesebe itibar etmeye tercih edilir.

.....

¹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 313; Hâkim, *Müstedrek*, III, 691; Heysemî, *Mecma'ü'z-Zevâid*, VI, 130; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 459.

²⁰ Müslim, *Talâk*, 35, 36; Radâ, 103; Ebu Dâvud, *Talâk*, 39; Tirmizî, *Nikâh*, 38; Neseî, *Nikâh*, 22; Dârimî, *Nikâh*, 7; Mâlik, *Muvatta*, *Talâk*, 67; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 412, 413.

Buna göre acemden olan (Arap olmayan) halifeler de velâ ve hulf yoluyla Kureyş'tendir. Çünkü onlar da i'lâ-i kelimetullah için birbirlerine yardım etmektedirler. Acemlerle Araplar arasında kavmi için mücadeleden ibaret olan cahiliyyet davası da olmamıştır. Araplar ve Türkler aynı safta yan yana durur ve düşmanlarına karşı savaşırlar. Onlardan hiçbir kavmi adına diğerlerine karşı yardım talebinde bulunmaz.

el-Bahru'r-Râik adlı eserde kefâet bahsinde acemin *mevâli* olarak isimlendirilmesi şöyle yorumlanmıştır: "Çünkü onlar, ehl-i harb kâfirlerle savaşta Araplara yardım ettiler. Yardım eden (nâsir) ise mevlâdır". Buna göre onlar hulf yoluyla Kureyş'tendir. Bu konuda bir risâle telif eden ve Arapları altı kısma ayırıp Müslümanların tamamını Arap kabul eden müellif de buna işaret etmektedir. Bu risâlenin aslı Tunus'ta Sâdikiyye Kütüphanesi'nde 4025 numarada kayıtlı olarak bulunmaktadır. Son sayfası eksiktir.

Kastallânî de Buharî'nin daha önce zikredilen hadislerini şerh ederken hadislerde yer alan ifadeleri "istihkâk" a hamletmiştir. Bu ise hilafetin Kureyşliler dışındaki kimselerde de olabileceği görüşüne aykırı değildir. Aynı de *Umdetü'l-Kârî* adlı Buharî şerhinde Sa'lebe b. Mâlik hadisini şerh ederken Hz. Ömer'in peştemallerin taksimi ile ilgili sözünü nakletmiştir. Hz. Ömer'e, peştemallerden birini Ümmü Gülsüm bt. Ali b. Ebî Tâlib'e vermesi işaret edildiğinde "Ümmü Selîl buna daha fazla hak sahibidir. Çünkü o Uhud günü, bize kırba ile su taşıyordu" demiştir. Buna göre Resulullah'a tâbi olanlar içinde O'na en yakın olanlar (evlâ) ilk Müslüman olanlar, O'na nusrette bulunanlar, mal ve canlarıyla yardım edenlerdir. Nitekim Hz. Ömer'in de peştemallerin taksimi hususunda Müslümanlığının, yardım ve desteğinin önceliği sebebiyle Ümmü Selîl'i Resulullah'ın torunundan daha hak sahibi kabul ettiği görülmektedir. Aynı şekilde Resulullah'tan sonra da hilafete evlatlık ve akrabalık sebebiyle hak sahibi olunmaması gerekir. Ancak Allah'ın zikrettiği gibi İslâm uğruna yarışma, infak ve Allah yolunda mukâtele ile hilafete hak sahibi olunur.

Nevâdiru'l-Usûl'de Câbir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Resulullah (s.a.v.)'i Arefe günü hac esnasında Kusvâ adlı devesi üzerinde hitap ederken gördüm. Onun şöyle dediğini işittim: "Ey insanlar! Size, kendisine sarıldığınızda sapmayacağınız şeyi bıraktım: Kitâbulah ve Ehl-i beytimin nesli".²¹

.....

²¹ Tirmizî, Menâkıb, V, 662, 663; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 14, 17, 26, 59; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 63, 66; a.mlf., *el-Mu'cemu'l-Evsat*, V, 89; Hakîm Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl*, Kahire 1988, I, 380; Ebu Ya'lâ, *Müsned*, III, 376

Hakim et-Tirmizî şu yorumu yapmaktadır; "Bu ise onlardan seyyid imamlar hakkında gerçekleşir, diğerlerinde değil. Karıştıran kötü kimse için örneklik olamaz. Onlar (ehl-i beyt) içinde de karıştıran kötü kimseler olabilir. Çünkü onlar da insanoğlunun şehvî duygularından arınmamışlardır ve nebîler gibi masûm değildirler. Kitâbullah da böyledir, Kur'ân'da nâsîh ve mensûh vardır. Mensûh olması sebebiyle hükmün yürürlükten kalkması gibi onlardan fakih ve âlim olmayanlar hakkında da *kıdve* olma özellikleri kalkar. İktidâ, imkânları dahilindeki fıkha ve ilmedir; kök ve soya değildir. İlim ve fıkıh onların soyları dışındakilerde olduğunda -ehl-i beyte iktida eder gibi- onlara da iktida etmemiz gerekir. Allah te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm'de 'Ey inananlar! Allah'a itaat edin. Resule ve sizden olan ulû'l-emre de itaat edin' [Nisâ, 4/59] buyurmuştur. Allah'ın şeriatındaki kasdını ve Resulullah'ın muradını kendisine ihtiyaç duyulan ilim sayesinde anlayanlar bizim işlerimizi üstlenebilir. Bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak Câbir, İbn Abbas ve Resulullah'ın ahabından bir gruptan, ulû'l-emrin ulema ve fukahâ olduğu nakledilmiştir. Kanaatimizce Resulullah da söz-konusu hadisiyle onlara (ehl-i beytten ulema ve fukahâ olanlara) işaret etmiştir. Çünkü soy güzel olduğunda ihtiyaç duyulan şeyi anlamakta yardımcı olur. Soyun iyiliği güzel ahlâka sevkeder. Güzel ahlâk da temiz ve nezih kalpliliğe sevkeder. Kalp nezih ve duru olduğunda ise nur daha yüce olur ve gönül onun nuruyla aydınlanır. Bu da Allah'ın şeriatından kendisine ihtiyaç duyulan konuları anlamada o kişiye yardım eder."²²

Geçmişteki halifelere bakın. Nasıl birbirlerine ilimle üstün olmaya çalışıyorlardı. Çünkü onlar İslâm'da tekaddümün ilimsiz olmayacağını çok iyi biliyorlardı. Ehl-i beyt de şereflerinin Nebî (s.a.v.)'ye inzâl edilen ve onun davet ettiği şeye bağlı olduğunu, kendilerinin onu diğer insanlardan daha fazla muhafaza etmeleri gerektiğini, onu terkettiklerinde sadece ne-seb sayesinde tekaddümün iktiza etmediğini biliyorlardı. Buharî'nin Kitâbü'l-Menâkıb'da Ebu Hureyre'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah şöyle buyurmuştur: "İnsanlar madenler gibidir. Câhiliyye döneminde hayırlı (asil) olanlar tafakkuh ettikleri takdirde İslâm'da da hayırlıdırılar".²³ Aynî, "Câhiliyye döneminde hayırlı işler yapan ve şerefli olanlar Müslüman olup dinde fakih olduklarında din sebebiyle elde ettikleri meziyyetlerle birlikte geçmiş iyiliklerini ve sabit olan şereflerini korumuş olur.

.....

22 Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, Kahire 1988, I, 380-382.

23 Buharî, *Enbiyâ*, 19; *Menâkıb*, I, 25; Müslim, *Fezâilü's-sahâbe*, 199; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 257, 260, 391, 438, 485, 498, 525, 539; III, 367; Dârimî, Sünen, I, 84; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 217; Hâkim, *Müstedrek*, III, 271.

Müslüman olmayan ise şerefini yıkar ve geçmişini zayi eder"²⁴ demektedir. Bir başka yerde "Muhakkak ki Hz. Peygamber sözünü 'fakih oldukları takdirde' şeklinde kayıtladı. Halbuki Müslüman olan herkes -Cahiliyye dönemindeki şerefli bir kimse gibi- Cahiliyye döneminde şerefli olmayan-dan daha hayırlıdır. Çünkü mâna bu şekilde değildir. Zira soylu olmayan âlim, şerefli bir cahilden daha hayırlıdır. İlim yüceltilmeyen herkesi yüceltir."²⁵ demiştir.

Bunu Allah te'âlânın şu âyeti de teyid etmektedir: "Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık. Ve sizi birbirinizi tanımanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en üstün olanınız (Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan) en çok korunanınızdır. Allah bilendir, haber alanıdır." [Hucurât, 49/13]. Yani Adem ve Havvâ'dan yarattık. Veya sizin her birinizi bir anne ve babadan yarattık demektir. *Şu'ûb*, kabilelerin başları demektir. Huzeyme *şa'b*, Kinâne *kabile*, Kureyş *imâre*, Kusayy *batn*, Hâşim *fahz* ve el-Abbâs *fastled*dir. Birbirinizi tanımanız, birbirinizden ayırdedilmeniz için, yakın, akraba olan diğerlerinden ayırdedilsin de ataları dışındaki kimselere nisbet edilmesin diye sizleri milletler ve kabileler halinde yarattık, yoksa baba ve ecdad ile övünülmesi için değil. Daha sonra Allah te'âlâ insanın diğer insanlara tercih edileceği ve Allah katında şeref ve soyluluk elde edeceği fazileti açıkladı ve "Allah katında en üstün olanınız sizin en çok korunanınızdır" buyurdu.

Mücahid, [âyetteki] "li te'ârafû" ifadesini "Fülânın oğlu fülân denilsin diye" şeklinde açıklamıştır. Aynî'nin Buharî'nin Kitâbü'l-Menâkıb'ını şerhinden almıştır.

Hz. Peygamber'in şu sözü de bu mânadadır: "Şüphesiz ki benim velim (dostum) Allah ve salih müminlerdir. Fakat onların akrabaları vardır. Akrabalık ilişkisinin güzelliğiyle mutlu olurum."²⁶ Bunun anlamı şudur: Ben hiçbir kimseyi akrabalık sebebiyle dost edinmiyorum. Ancak ben kullar üzerine vacip olan hakkından dolayı Allah'ı seviyorum. Salih müminleri de Allah rızası için seviyorum. Dost edindiğim kimseyi de imanı ve salâhi sebebiyle dost ediniyorum. Akrabamdan olsun veya olmasın fark etmez. Fakat akrabanın da hakkına riayet ediyorum.

Nevâdiru'l-Usûl'de 122. Asılda da buna benzer mânada bir ifade mevcuttur. "Bunun benzeri Benî İsrâîl'de de vardı. Bunu bize Kur'an-ı Kerim

²⁴ Aynî, *Ümdetü'l-Kârî*, VII, 482.

²⁵ Aynî, *Ümdetü'l-Kârî*, VII, 350.

²⁶ Buharî, Edeb, 14; Müslim, İman, 348, 366; Tirmizî, Tefsir, 36. Sûre; Nesef, Vesâyâ, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 333, 360, 519; IV, 203.

anlatmıştır. Allah te'âlâ, 'Musa'dan sonra, Benî İsrâîl'den ileri gelen kimseleri görmedin mi? Kendilerine gönderilmiş bir peygambere: 'Bize bir hükümdar gönder ki (onun komutasında) Allah yolunda savaşalım' demişlerdi' [Bakara, 2/246] buyurdu. Sonra Allah te'âlâ, 'Peygamberleri onlara: Bilin ki Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi, dedi. Bunun üzerine: Biz, hükümdarlığa daha layık olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünden geniş imkânlar verilmemişken o bize nasıl hükümdar olur? dediler' [Bakara, 2/247]. Hükümdarlığa en layık olan bulunduğu halde bunu yadırgadılar. Çünkü peygamberlik Lâvî b. Yakub'un (a.s.) nesline mahsustu. Musa ve Harun (aleyhime's-selâm) da bu soydandır. Idarecilik ise Yehûza'nın nesline mahsustu. Dâvud ve Süleyman peygamberler de bu nesildendir. Tâlût ise her ikisinden de değildi, Bün-yâmîn'in çocuklarındandı.

"Kendisine servet ve zenginlik yönünden geniş imkânlar verilmemişken", yani o fakirdir, elinde iktidarı sağlayacak miktarda mal bulunmamaktadır. Allah ise "Sizin başınıza onu Allah seçti" buyurdu. O sizin için menfaatinize olanı en iyi bilendir. Üstelik sizin iddia ettiğiniz gibi bu hususta temel dayanak nesep ve mal değildir. Bilâkis ilmin çokluğudur. Böylece ilimle siyaseti ve harp işlerini bilmesi mümkün olur. Bir de beden gücü ve şiddet esastır. Nitekim Allah te'âlâ, "Allah, onun ilim ve beden gücünü artırdı" [Bakara, 2/247] buyurmuştur. Gerçek mülk Allah te'âlânın olduğu için yaptığından sual olunmaz. "Allah, mülkünü dilediğine verir". Kullarından dilediğine verir. "Allah'ın (lütü) geniştir", fakirin rızkını bollastırır. Bir şeyin bir fakirin elinde tamamlanmasını murad ettiğinde onu zengin kılar. "Alîmdir". Bu nimetlere kimin layık olup olmadığını en iyi bilendir.

Halifelîğin sıhhati için Kureyşliliğin şart koşulması hususunda Ebu Hanîfe'nin cumhur ile aynı görüşte olduğu malumdur. Fakat Hamevî'nin *el-Eşbâh ve'n-Nezâîr* üzerine yaptığı şerhte bunun aksi ifade edilmektedir. *el-Eşbâh ve'n-Nezâîr*'in (II, 226.) sayfasında "Cem ve Fark fennî" bahsinde "İmâmetin şartları sekizdir" denildikten sonra Hamevî, hâşiyesinde "Ebu Hanife ve ashâbı, sultanın başa getirilmesinin sıhhati için Kureyşli, müctehid ve âdil olmasını şart koşmazlar" demektedir. Bunları Tarsûsî'den nakletmiştir. Şâfiîlerin bunları şart koştüğünü naklettikten sonra da "Bu şartlar Türklerde ve Acemlerde bulunmaz. Dolayısıyla Şâfiîlere göre Türklerin saltanatı sahih olmaz. Onların mezhebine göre Türklerden birini kadılık (kazâ) görevine getirmek de sahih değildir. Bundan dolayı biz 'Bizim mezhebimiz Türkler için Şâfiî mezhebinden daha uygundur' dedik" demektedir.

Ben derim ki Hanefî mezhebine göre halifeliğin sıhhati için Kureyşliliğin şart koşulması ile Türklerin kadılık makamına getirilmesinin sahih olmadığı görüşü arasında bir alaka yoktur. Çünkü mütegalibenin bu görevleri üstlenmesinin sıhhati konusunda ittifak etmişlerdir. Daha önce takrir ettiğimiz gibi eimmenin kavillerinin tamamı Osmanlıların hilafete getirilmelerinin sıhhatine racidir. Açıkladığımız üzere onlar mütegalibeden de değildirler. Çünkü onlar hilafet meselesinde hiçbir kimseyle harbetmediler ve daha sonra açıklanacağı gibi hiçbir hususta halifeye de isyan etmediler.

ÜÇÜNCÜ BAB HALİFENİN TEADDÜDÜ VE HALİFEYE İTAATIN VUCÛBİYETİ

“İmâmet akdi, Resulullah’tan gelen bir nassla veya Hz. Ebu Bekir’in (r.a.) yaptığı gibi, mevcut halifenin bir başkasını halife atamasıyla (*istihlâf*) sabit olur. Ya da ulemadan bir grubun veya *ehl-i re’y ve tedbîr*in beyat etmesiyle gerçekleşir. Eşarîlere göre re’y sahibi meşhur âlimlerden birinin beyat etmesiyle de imamet sabit olur. Ancak daha sonra inkâr edilmesini engellemek için şahitler huzurunda yapılması şarttır. Mutezile ise beş âlimin beyat etmesini şart koşturmuş. Hanefîlerden bir kısmı, belirli bir sayı sınırı koymaksızın, bir grup âlimin yeterli olduğu görüşündedirler.

“Bir belde veya farklı beldelerde farklı kişiler üzerinde ittifak olursa ilk önce kime beyat edildiği araştırılır. İlk beyat edilen tesbit edilirse onun halifeliği kararlaştırılır. Diğerleri ısrar ederse bâğilerdendir, Allah’ın emrine dönünceye kadar onunla savaşmak vaciptir. İlk beyat edilen (mütekaddim) yok ise veya var da bilinmiyorsa tümünün beyatını iptal etmek vacip olur ve seçilen bir kimseye yeniden bir beyat akdine başlamak gerekir”. *el-Müsâyere* ve *el-Mevâkıf* adlı eserlerden nakledilmiştir.

Bu açıklamalar imamın teaddüdünün kesinlikle câiz olmadığına delilidir. Bir kimsenin idare etmeye (*tedbîr*ü’l-*vâhid*) gücünün yetmediği geniş bölgelerde teaddüdü caiz görenlerin aksine sahih hadislerle uygun ve doğru olan da budur. Teaddüdü savunanlara göre Allah te’âlâ, halifeyi kullarının işlerini yerine getirmek, onları maslahatlarına sevk etmek ve zarar verecek şeylerden korumak için halife yapmıştır. Halife bununla muhataptır. Bir kimseye ancak yapmaya kudreti olduğu şey emredilir. Bütün dünya için seçilmiş tek bir halife ise üzerindeki sorumluluklarını yerine getiremez. İbn Haldûn ve diğerleri bu görüştedir.

Penârî, *Mevâkıf* hâşiyesinde “Zarar vermek ve zarara uğramak yoktur”²⁷ hadisi ve “Tamamı elde edilemeyen şeyin tamamı terkedilemez” prensibiyle istidlâlde bulunmuştur. Bu ise doğru değildir. Çünkü mânası, açık sahih hadislerle çelişmektedir. Buharî, “Yaratılışın başlangıcı hakkında Benî İsrâîl’den nakledilenler” bâbında Ebu Hâzim’den şunları rivayet etmiştir: Ebu Hâzim, “Beş yıl Ebu Hureyre’nin meclislerine devam ettim. Onu Resulullah’tan şunu rivayet ederken işittim: ‘Benî İsrâîl’i peygamberler yönetiyordu. Bir peygamber öldüğünde başka bir nebî yerine geliyordu. Muhakkak ki benden sonra peygamber gelmeyecektir. Pekçok halifeler olacaktı’. Ashap, ‘Bize ne emredersin?’ dediler. Resulullah, ‘İlk seçilene, ilk seçilenin beyatine vefalı olun. Onlara haklarını verin. Şüphesiz ki Allah, onlara göttüklerinden soracaktır’.”²⁸

Aynı’ye göre, hadiste geçen “tesûsuhüm”, peygamberler, ümera ve valilerin halklarına yaptıkları gibi halkın işlerini üstlenirlerdi anlamındadır. Siyaset, bir şeyi onu ıslah edecek şekilde yerine getirmektir. Şöyle ki, Benî İsrâîl, fesat ve bozgunculuk çıkardıklarında Allah, onlardan fesadı gideren ve işlerini düzelten, Tevrat hükümlerinde yaptıkları değişiklikleri izale eden peygamberler gönderirdi. “Halefuhu”, birincinin yerine, makamına gelip onun vazifesini üstlenen demektir. Hadisteki “fû” ise *vefâ* fiilinden emirdir. *Vefâ* fiili ise *leff-i mefrûk* fiillerdendir. Bu sebeple i’lâl sözkonusu olur. Çünkü illetli harflerden birisi fiilin ilk, diğeri ise son harfidir. “Kû enfüseküm” (Nefislerinizi koruyun) âyetindeki *vekâ* fiilinden gelen “kû” emri gibi.

“Bi bey’ati’l-evvel fe’l-evvel” (İlk’in beyatine, birincinin beyatine) ifadesi, bir halifeye beyat edildikten sonra başka bir halifeye beyat edildiğinde birincinin beyatı sahihtir, o beyata sadakat vaciptir; ikinciye yapılan beyat ise bâtıldır ve o beyate sadakat ise haramdır, anlamındadır. Birinciye yapılan beyatı bilerek veya bilmeyerek ikinciye beyat edilmiş olması, iki veya daha fazla beldede bulunmaları, içlerinden birinin önceki halifenin (munfasıl olanın) beldesinden olup olmaması durumu değiştirmez. Hz. Peygamber bu hadiste ikinci olarak beyat edilen kişinin hükmünü açıklamadı. Bu husus bir başka rivayette “boynunu vurun”, bir diğeri ise “kim olursa olsun onu kılıçla öldürün” şeklinde açıklanmıştır.

.....

²⁷ Malik, *Muvatta’*, Akdiye, 26; Mükâteb, 11; İbn Mâce, *Ahkâm*, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 313; V, 326, 327; Hâkim, *Müstedrek*, II, 66.

²⁸ Buharî, *Enbiyâ*, 50; Müslim, *İmâre*, 44; İbn Mâce, *Cihâd*, 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 297.

“Onlara haklarını verin” sözünün mânası, onlara itaat edin, dinlemek ve itaat etmek suretiyle onlarla iyi geçinin demektir. Zira Allah, onları halklarının durumuna göre hayır ve şerle hesaba çekecektir”. Bazı tasarruflarla iktibasımız bitti.

Sözkonusu hadis, Kastallânî’nin şerhinde (V, 421) de zikredilmiştir. Kastallânî, Nevevî’den naklen her halükârda ilk beyat edilene itibar edileceğini ve cumhurun bu görüşte olduğunu naklettikten sonra şunları söylemiştir: “Kurtubî, bu hadiste birinciye beyatın hükmü yer almaktadır. O beyata vefâ göstermek vaciptir. Fakat ikinciye beyatın hükmü konusunda sükût edilmiştir. Bu husus *Sahih-i Müslim*’deki Arfece hadisinde belirlenmiştir. Zira Allah Resulü, ‘Diğerinin boynunu vurun’²⁹ buyurmuştur. Bu ise tevbe etmek ve silâhı bırakmak suretiyle iddiasından vazgeçmediği ve bağyde ısrar ettiği zaman sözkonusudur. Zira Allah te’âlâ ‘Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın’ (Hucurât, 49/9) buyurmuştur.”

Fukahânın bağîler hakkındaki görüşlerinden bahsetmekte bir beis yoktur. *Tenvîr*³⁰ adlı eserde, “Bağîler, haksız yere gerçek (hak) imama karşı hurûc edenlerdir. Şayet onlar bu hurûcu imamın kendilerine yaptığı bir zulüm sebebiyle yapmışlarsa o zaman ehl-i bağyden değildirler. İmamın zulmü terketmesi ve onlara adaletle davranması gerekir. Böyle bir durumda insanların imama yardım etmeleri doğru değildir. Çünkü bunda zulme destek vardır. İmama karşı çıkan bu gruba destek vermeleri de doğru değildir. Çünkü bunda da onların imama başkaldırmalarına destek sözkonusudur. Şayet imama başkaldırı kendilerine yapılan bir haksızlık sebebiyle değil de hak ve velâyet iddiasından kaynaklanıyor ve ‘hak bizimledir’ diyorlarsa işte o zaman onlar ehl-i bağydir. Savaşmaya gücü yeten herkesin bu isyankârlara karşı Müslümanların imamına yardım etmesi gerekir. Çünkü onlar şeriat sahibinin diliyle lânetlenmişlerdir. Resullullah (s.a.v.), ‘Fitne uyumaktadır. Onu uyandırana Allah lânet etsin’³¹ buyurmuştur. *Câmiü’l-Fusûleyn*’in³² ilk faslının başlarında bu ifadeler yer almaktadır. Bunları *Câmiü’l-Fusûleyn*’den İbn Abidîn *Reddû’l-Muh târ* adlı eserinde nakletmiştir.

.....

²⁹ Müslim, İmâre, 59; Ebu Dâvud, Sünnet, 27; Neseî, Tahrîm, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 261, 341; V, 233; Ebu Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, s. 170.

³⁰ *Tenvîrü’l-Elsâr ve Câmiü’l-Bihâr* Timurtâşî’nin (öl. 1004/1596) Hanefî fıkına dair bir eseridir.

³¹ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, II, 83.

³² Şeyh Bedreddin Simâvî’nin fıkha dair eseridir.

Tenvir'de şunlar da ifade edilmiştir: "İmam, eşrâf ve a'yânın beyat etmesi ve kahrından ve galebesinden korkularak hükmünün raiyyesi arasında tenfiz edilmesiyle imam olur. Şayet insanlar imama beyat eder de galip gelmedeki aczinden dolayı insanlar arasında hükmünü yürürlüğe koyamazsa imam olamaz. Bir kimse imam olduktan sonra zulmederse üstünlük ve otoritesi olduğu müddetçe azledilmez. Çünkü tekrar zulüm ve kahrretmeye yönelir. Bu da hiçbir fayda sağlamaz. Aksi takdirde zulmünden dolayı azledilir. Bir Müslüman cemaat ona itaatten ayrılıp bir beldeye hakim olurlarsa imam onları kendine itaate davet eder ve şüphelerini keşfetmeye çalışır. Şayet topluca orada kalmakta direnirlerse o andan itibaren onların birliğini dağıtıncaya kadar savaşmak bize helal olur. İmamın kendisini bu konuda savaşa davet ettiği ve gücü yeten her kimsenin ona icabet etmesi farzdır". Sonra şöyle dedi; "Eğer bâğî, tevbe ettim der ve silah bırakırsa ona dokunulmaz". Kısaca ve bazı açıklamalarla böyledir.

Herhangi bir nas ve istihlaf sözkonusu değilse ehl-i hall ü akdin imasını seçmesi farz-ı kifâye olur ve imama nasbetmeleri kesinlik kazanır (teayyün eder). Halkın tamamının da "Allah'a itaat edin, Resul'e ve sizden olan ulû'l-emre itaat edin" [Nisâ, 4/59] âyetine binaen ona itaat etmesi vacip olur. İmama itaatin vücûbiyeti şeriatın hükümlerine muhalefet etmemesine bağlıdır. Aksi takdirde ona itaat etmeleri vacip değildir. Zira Allah te'âlâ, "Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resulü'ne götürün" [Nisâ, 4/59] buyurmuştur. Bir de Buharî'nin Kitâbü'l-Fiten'de Ubâde b. es-Sâmit'ten (r.a.) rivayet ettiği şu hadise binâen; "Resulullah (s.a.v.) bizi davet etti, biz de kendisine beyat ettik. Bizden aldığı sözler arasında: Neşeli ve kederli zamanımızda, darlığımızda ve varlığımızda, üzerimize tercih yapıldığında dinleyip itaat edeceğimiz, hakkında Allah'tan bir hüccet bulunan apaçık bir küfür görmedikçe emirlik hususunda ehil olanla kavga etmeyeceğimize dair aldığı beyat de vardı".³³

Şerhu'l-Mekâsûd'da³⁴ şu ifade edilmiştir: "İmamet akdi, irtidat, tedavisi imkânsız delilik, kurtulması umulmayan esir düşme gibi imametle maksud olan şeyleri izale eden durumlarda bozulur. Bilineni unutturan

.....

³³ Buharî, Ahkâm, 43; Fiten, 2; Müslim, İmâre, 41-42, 80; Neseî, Bey'at, 1-5, 8; İbn Mâce, Cihâd, 41; Mâlik, *Muvatta*, Bey'at, 1; Cihâd, 5; Ahmed b. Hanbel, *Mîsned*, II, 62, 81, 101, 139, III, 120, 172.

³⁴ Sadeddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) kelâma dair eseridir.

hastalık, körlük, sağırılık ve dilsizlik durumlarında da aynı durum sözkonusudur. Zâhiren belli olmasa da Müslümanların maslahatlarını gerçekleştirmekten aciz kaldığını hissettiğinde kendisinin görevden çekilmesi durumunda da aynı şey sözkonusudur. Bu durumda kendiliğinden güzelce görevden uzaklaşmanın (hal'u'l-hasen) sorumluluğu kendisine aittir. Hiçbir sebep olmaksızın görevi bırakması durumunda ise ihtilaf edilmiştir. Fısk sebebiyle kendini azletmesi durumu da ihtilafıdır. İslâm âlimlerinin çoğunluğu azl olunmayacağı görüşündedirler. İmam Şâfiî ve Ebu Hanîfe'nin tercih ettikleri (muhtâr olan) görüşleri de budur. İmam Muhammed'den ise farklı iki görüş nakledilmiştir. Ancak azledilmeyi hak ettiği ittifakla kabul edilmiştir".

Müsâyere adlı eserde de "Âdil bir kimse iş başına getirildikten sonra zulmeder ve fâsik olursa kendi kendini azledilmez, fakat fitneye yol açmadığı takdirde azledilmeyi hak eder" denilmiştir. *Mevâkıf*³⁵ ve *Şerhu'l-Mevâkıf*³⁶ "Azlini gerektiren bir sebep olduğu takdirde ümmetin imamını görevden alma (hal' ve azl) hakkı vardır, meselâ Müslümanların durumlarını bozmayı ve din işlerini tersine çevirmeyi gerektiren bir durumun kendisinde bulunması gibi. din işleri düzene girsün ve yücelsin diye imamı nasb ve destekleme hakları olduğu gibi görevden alma hakları da vardır. İmamı görevden el çekirme (*hal'*) bir fitneye sevkederse iki zarardan en hafifi tercih edilir" denilmektedir. Bu üç ictibâs da *Reddu'l-Muhtâr*'ın III, 479. sahifesinde nakledilmiştir. İşte imamın teaddüt etmeyeceği ve ona itaatın vücûbiyetinin açıklandığı deliller bunlardır.

İmamın teaddüdünün cevazı konusuna delil olarak, bölgelerin genişliği sebebiyle üstlenmiş olduğu sorumluluğu yerine getirmesinin zorluğunu ileri sürmelerine gelince, bu imamın kendisinin veya vekillerinin bizzat sorumluluğu üstlenmesi vaciptir dediğimizde doğrudur. Fakat her bir bölgenin emirleri olup, her biri kendi bölgesinden sorumlu olur, diğer bölgelerden mesul olmazsa imamın vazifesi Müslümanların tümüyle ve onların genel maslahatlarıyla ilgilenmektir. Emir de dahildeki özel maslahatlarla ilgilenir. Çünkü dahildeki meseleleri en iyi bilen ve ahalinin adetleri doğrultusunda en iyi uygulayacak olan odur. Halife ise sözkonusu emirlik ile müslim veya gayrimüslim komşu hükümetler arasındaki meselelerle ilgilenir. Bu hususta diğer Müslümanlar da kendisine destek olurlar. O da her hükümete kendini savunma gücünü kazanması için yar-

.....

35 Adudüddin el-İcî'nin (öl. 756/1355) akaid ve kelâma dair eseridir.

36 Seyyid Şerîf Cür'ânî'nin (öl. 816/1413) İcî'nin *Mevâkıf* adlı eseri üzerine şerhidir.

din eder ve diğerlerine de ihtiyaç anında yardımda bulunmalarını emreder. Bütün gücüyle aralarında ticaret, ziyaret, tanışma (*te'ârîf*) ve yardıma ihtiyaç duyulduğunda birbirlerini hiçbir engel olmaksızın himaye etmenin gerçekleşmesi için İslâm beldelerini birbirine rabtirmek için çalışır, birbirlerinden istifade etmelerini kolaylaştırır. Her bir toplumu kendi topraklarında yollar ve haberleşme ağlarını oluşturmak ve sınırlarını komşularıyla bağlantılı hale getirmekle mükellef tutmak suretiyle aralarında ulaşım ve iletişimin kolaylaşması için çalışır. Hülâsa onun bütün düşüncesi Müslümanların birliğini sağlamaktır. Ve o olmaksızın umera (emirler) bir araya gelemezler.

Bundan maksat bu kadar geniş beldelerde onun valiler ve kadılar vasıtasıyla tasarrufta bulunması değildir ki bu sebeple bütün bunları yapmaya bir halifenin kudreti yoktur denilebilsin. İşte bu takdirde hadis-i şerifin gereğince amel etmiş, birliğin dağılmasını gerektiren ve yasaklanmış olan teaddüdden kaçınmış oluruz. Ancak bizim farklı sayıda şerefli ume-ramız vardır. Çünkü zaruretlar haramları mübah kılar. Zira İslâmın başlangıcından beri halifenin tayin ettiği, atadığı emirler vardır. Şayet şimdi emiri halk belirliyorsa (tayin ediyorsa) bunda da bir sakınca yoktur. Halife ise, zikrettiğimiz sebeplerden dolayı, ancak bir kişi olur. Onun genel hakkındaki tasarrufu da açıkladığımız gibidir. Tamamı elde edilemeyen (idrak) bir şeyin tamamı terkedilmez. Çünkü halife olmaksızın şer'î gayeye uygun olarak birlik ve yardımlaşma gerçekleşemez. Ümmetin tamamı hakkında tasarrufu ona yüklemekle de bu mümkün olmaz. Dolayısıyla cem' bizim zikrettiğimiz gibidir. Nitekim şer'î delillerin gerektirdiği, sarih mânalarına muhalif olmayan ve ulemanın ekserisinin ifadelerine muvafık olan da budur.

Allah doğruya iletendir.

DÖRDÜNCÜ BAB SULTANIN DİNDEN FAYDALANIP FAYDALANMAMASI VE BİRLİĞİ SAĞLAMANIN YOLU

Bir önceki bölümde üç sınıf iktidarın oluşumunun (levâzımı) birbirinden farklı olmasını gerektiren şeyler zikredilmişti. Zira mülk-i galepte bedenlerin itaati yok gibidir. Çünkü halk o iktidarın devrilmesi için fırsat kollar. Ne kadar saklasalar da gizlice muhalefet ederler. Mülk-i siyasîde ise halk nizamı kendilerinin belirledikleri ve ona boyun eğdikleriyle övünseler de bu nizamât halktan bir kısmının karşı çıkmasından kurtulamaz. Bu sebeple bunların zaman zaman değiştiklerini görürüz. Bu da insanların tamamının ona bâtinen boyun eğmemesi neticesini doğurur. Bu durum ise nizamdan memnun olmayanların bir takım hilelere başvurmasını kolaylaştıran sebeplerden biridir.

İslâm hilafetine gelince; insan tabiatına aykırı bir nizam konulmasından uzak bulunduğu için onun bağlayıcılığı kalplerin itaatyledir, beşerî kanun koyucular dolayısıyla değildir. Ayrıca nefislerin aslında mevcut bulunan haset ve rekabet gibi kötü hasletleri gideren ve hakka yönelten dinî bir yöneliş mevcuttur. Dolayısıyla onlardan herbiri diğerine muhtaç olduğunu bilerek onu sever. İnsanlar hadis-i şerifte ifade edildiği gibi tek bir vücut olurlar. *el-Câmiu's-Sağîr*'de belirtildiğine göre, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve Müslim'in *Sahih*'inde Numan b. Beşir tarafından rivayet edilen hadis-i şerifte Resulullah (s.a.v.); "Birbirlerini sevmekte, birbirlerine merhamet göstermekte ve birbirlerine şefkat hususunda müminlerin misâli cesed gibidir. Vücutta bir uzuv rahatsız olduğunda diğer

uzuvlar uykusuzluk ve sıkıntı ile ona iştirake çalışırlar"³⁷ buyurmuştur. Dolayısıyla birliğin hakikatini ve insan toplumunun ahvalini bilen kâmil mümin, kendilerinden "tek bir cesed" olarak bahsedilen diğer kardeşlerinin bir uzvu gibi olur. Onlar onun faydasına çalıştıkları gibi o da onların faydası için çalışır, onların yaptıkları gibi o da onlara zarar veren şeyleri giderir. Kendi özel menfaatinin genel menfaatin gerçekleşmesine bağlı olduğunu düşünür. Genel menfaatle çelişmediği sürece kendi maslahatını talep eder. Umumi menfaatle irtibatlı özel menfaatini gerçekleştirmek için gayret eder. İşte müminler bu duygu ve düşüncelerle terbiye edildikleri takdirde birbirlerine olan muhabbetleri sabit ve sürekli olur. Çünkü muhabbet kendisiyle irtibatlandırıldığı şeye tâbidir. Muhabbet, bâki olan kemâlât ile irtibatlı ise muhabbet de o şekilde olur. Değişmeyen ve değişime uğramayan bir sebep ise muhabbet de böyledir. Üstelik din de onlara zorluk anlarında birbirlerine yardım etmeyi ve yardımlaşmayı emretmekte; şevinc ve kederlerini paylaşmayı öğütlemektedir. Nitekim bunlar âdâb-ı muâşeret ve hukukta yerleşmiş hususlardır. Bunun delilleri de Kur'an ve hadis-i şeriflerde pekçoktur. Bu delilleri serdederek konuyu uzatmak istemiyoruz.

Allah te'âlâ, müminlere onların ahlâkını bilen bir emir göndererek ih-sanda bulunduğu, o emir ahlâklarını güçlendirmede onlara yardım eder. Çünkü bunun faydası kendine döner. Çünkü en hayırlı ümmetin âmiri olması sebebiyle azaları kendine itaat eden tek bir cesedi idare eden o olur, sözü dinlenir, nüfuzu olur, iktidarı güçlenir ve devleti istikrara kavuşur. Bu ise ancak dinî bir terbiye ile eğitilen bir toplumda gerçekleşir. Cahil bir ümmet ise ne huzur verir ne de huzura kavuşur. Bu sebeptir ki Resulullah (s.a.v.); "Mümin ülfet eden ve ülfet edilendir"³⁸ buyurmuştur. Ahlâk ve terbiye sahibi olmayan bir kimse ise böyle değildir. Resulullah'ın "Kendisiyle ülfet edilemeyen ve ülfet etmeyen kimsede hayır yoktur" sözüyle de bu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, maslahat-ı âmmeye riayet edilmesi için de "İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır"³⁹ buyurmuştur. *el-Câmiu's-Sağîr*'de belirtildiğine göre bu hadisi Dârekutnî, *Ef-râd*'da ve Ziyâ el-Makdisî, Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmişlerdir.

.....

³⁷ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 270.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 400; IV, 335; Taberânî, *el-Mu'cemil'l-Eusat*, VI, 58; Hâkim, *Müstedrek*, I, 73; Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, VI, 270-271; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevaid*, VIII, 87; X, 273, 274.

³⁹ Kudât, *Müsnedü's-Şihâb*, II, 223; Ibn Hibbân, *Mecrûhin*, II, 78; Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 393.

Tarih de zikrettiklerimizin doğruluğuna delâlet etmektedir. İslâmın başlangıcında Müslümanlar aynı hedefte ittihad ettikleri için hiçbir şey onlara zor gelmedi, talep ettikleri devlet sayı ve tehzizat bakımından daha fazla olmasına rağmen hiçbir düşman onların gözüne, büyük gözükmedi. Düşmanlarının gayeleri, hayatı muhafaza hususunda birbirlerine yardımcı kesmeye sevkedecek derecede farklı olduğu için sayıca çoklukları onlara fayda vermedi. Müslümanlar ise birlik olduklarından sayı ve tehzizat bakımından azlıkları onlara zarar vermedi. Bu fazilet ve üstünlük ise sadece birbirine düşman kabileleri tek bir sancak altında toplayan dinî terbiyeden dolayıdır.

Din ahkâm ve haklar konusunda emir (yönetici) ile memur (yönetilen) arasında eşitliği sağlayıp emire de sorumluluğunda bulunan, -vazifeleri gerçek hak sahiplerine verme vb. konularda- hukuku sağlamasını emrettikten sonra emire itaati vacip kılınmıştır. Yüce Allah, "Muhakkak ki Allah size emanetleri ehline vermenizi emreder" (Nisa, 4/58) buyurmuştur. Sonra da başkasına ait hakları sahiplerine ulaştırmayı şu sözlerle emretmiş; "Allah, insanlar arasında hüküm verdiğinizde adaletle hükmetmenizi emreder" ve "Şüphesiz ki Allah size ne güzel öğüt verir" buyurarak bunu övmüştür. Bu emirlerle emredenlerin fiillerinin kendisine gizli kalmadığına dikkat çekmiş ve "Muhakkak ki Allah işiten ve görendir" buyurmuştur. İşte bundan sonra da insanların tamamına, kendisine ve Resulü'ne (s.a.v) itaat etmelerini emretmiştir ki Resul'e itaat Allah'a itaat demektir. Ümmette de umerâya itaati emrederek "Ey imân edenler! Allah'a itaat edin, Resul'e ve sizden olan emir sahiplerine (ulü'lemre) itaat edin" (Nisa, 4/59) buyurmuştur. İşte burada halifeye itaatin ya Şâri tarafından meşru kılınan hükümlerden dolayı veya bizzat onun vazettiği (*müşerri'*) olduğu hükümlerden dolayı olduğu söylenebilir. Birinci durumda tâat Allah te'âlâyadır. İkinci durumda ise onu tüm insanların şeriata ittîba etmesini sağlamak ve dini korumaktan sorumlu kılmanızdan dolayıdır.

Ben derim ki biz birinciyi tercih eder ve onun şer'î hükümleri uygulamakla mükellef olduğunu söyleriz. Dolayısıyla ona itaat bu vazifesine imtisâli sebebiyledir. Ya da onun emirlerine itaat edilmesinin onu müşerri' (kanun koyucu) olmasını gerektirmediğini söyleriz. Bu da şundan dolayıdır. Tekliflerden bir kısmı farz-ı ayndır. Bunlar insanların emredilen şeyi yapması ve nehyedileni terketmesiyle muhafaza edilir. Bir kısmı da farz-ı kifayedir. Şâri bunların her halükârda gerçekleşmesini ister ve bazı kimselerin onları yapması ile diğerlerinden talebi sâkit olur. Dolayısıyla farz-ı kifayelerin muhafazası onları yapacak olan kimseyi belirlemek su-

retiyedir. Emir insanlardan birini bunları yapmakla görevlendirdiğinde o kimsenin onu yapması farz-ı ayndır. Hatta mendup ve mübah olan bir şeyin emirin emretmesiyle vacip olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü onun emri maslahatla bağlantılıdır. Meselâ insanların hastalarla ilgilenenlere ve koruma görevini üstlenenlere muhtaç olmaları gibi. Emir insanlardan bazısını bu iki maslahattan birisiyle görevlendirdiğinde o kimse üzerine farz-ı ayn olur. Düşman saldırdığında onu defetmek için ahlinin bir kısmının savaşmasının yeterli olduğu, tamamının savaşmasının gerekmediği gibi. Çünkü bunu ve bunun dışındaki nasslara aykırı olmayan, veya şer'î bir prensibi ortadan kaldırmayan hususları belirlemek emire aittir.

Nitekim bu hususu âyetin devamında Allah te'âlânın şu sözü desteklemektedir: "Herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Resulü'ne götürün. Bu daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir" (Nisa, 4/59). Yani emirin emir ve yasaklarından herhangi birisi hakkında anlaşmazlığa düştüğünüzde hakkında tartışma konusu olan meseleyi Allah'ın Kitabı'na ve Resulü'nün sünnetine götürün. Eğer o ikisine muhalif değilse ona itaat edin. Eğer muhalif ise şüphesiz ki o bu kararından rücu eder. Şayet siz ve o, gerçekten Allah'a ve dünyada yapmış olduğunuz taat ve ma'siyete göre karşılığını göreceğiniz ahirete inanıyorsanız (böyle yapın). Emredilmiş olan Kur'an ve sünnete arzetme sizin için daha hayırlı ve bizatihi sonuç ve dönüş mercii olarak en güzeldir. Râzî, *te'vilin*, bir şeyin dönüş mercii ve akibeti anlamına geldiğini söylemiştir.

Buharî'nin Kitâbü'l-Cihad'da Abdullah b. Ömer'den rivayetine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ma'siyet emredilmediği müddetçe dinleyip itaat etmek bir haktır. Ma'siyet emredildiğinde ne dinlemek ne de itaat etmek sözkonusudur".⁴⁰ Kitâbü'l-Ahkâm'da yine İbn Ömer'den gelen bir diğer rivayet ise şöyledir: "Ma'siyetle emrolunmadığı müddetçe hoşlansın veya kerih görsün- müminin dinleyip itaat etmesi gerekir. Ma'siyetle emrolunduğunda ise ne dinler ne de itaat eder".⁴¹ Dolayısıyla ma'siyeti emreden hiçbir melikin kendisine itaat edilmesini arzulamaya hakkı yoktur. Şayet bir gün ma'siyeti yapmaya zorlarsa başka bir gün aynı felâketin kendisine dönmesinden başka bir şey beklenemez. Din, üzerlerine almış oldukları sorumluluğu sâbit ve müstakim bir şekil-

.....

⁴⁰ Buharî, Cihad 108.

⁴¹ Buharî, Ahkâm 4.

de tamamlamaları hususunda onlara yardım eder; özellikle İslâm hilafeti. Çünkü dinî birlik olmadıkça hilafetin hiçbir sonucu ortaya çıkmaz ve gelişmez. Müslümanların halife etrafında kenetlenmesi hilafet makamında oturanların dine bağlılıklarının ortaya çıkmasına bağlıdır. Bu olmadığı müddetçe -üçüncü bölümün sonunda zikrettiğimiz gibi- halifenin Müslümanlara yönelik vazifesini gerçekleştirmesi mümkün değildir. Hükümetin yönelişi dinî olmadıkça da bu olamaz.

Mülk ve dinin birbiriyle irtibatlı olduğuna *Menâr* dergisinde (XIV/3, 29 Rebiulevvel 1329, s. 178) yayımlanan ve masonluğu açıklayan bir mektup delâlet etmektedir. “Masonluk aslında siyasîdir. Dinî sultanın (iktidarın) olduğu her memlekette de hükümetten dinin rengi gidinceye ve melik ve emirlerin istibdadı son buluncaya kadar siyasî bir cemiyet olarak kalır. İşte o zaman cemiyet edebî ve ictimâî bir cemiyet olur”. Sonra devam ederek, “Bu maksatla dinde geri kalanların ittifak etmesi adeten tedricen ve maslahatın bununla sınırlı olduğuna ikna yoluyla olur. Bunun yollarından birisi de gazetelerde değişik üsluplarda defalarca dinin yerinin mescitler ve kiliseler olduğu, hükümetler ve dünyevî maslahatları olmadığı düşüncesinin yayılmasıdır. Bir diğeri de, vatandaşlık (*vatanîyye*) rabitasıdır. Vatandaşlık, vatan ehlinin hükümette ve hükümet işlerinde, tüm maslahatlar ve haklarda eşit olmasıdır”.

Gördüğün gibi bununla kastedilen, bu cemiyetin ilk ve öncelikli maksadının meliklerin sultasını yok etmek olduğudur. Meliklerin dine temesüklerinin güçlerini artırdığını ve gücüne güç kattığını gördükleri için öncelikle dinin rengini hükümetten gidermek için çalışmaktadır. Bu mebdin kendilerine yönelik zararını, özellikle de İslâmî hükümetlere ve dinle irtibatlı olan İslâm hilafetine zararlarını devlet ricâli çok iyi bilmektedir. Sonra bu cemiyet aslında siyasî bir cemiyet olsa da, ahkâmı siyasetin prensiplerine de şâmil olan İslâm açısından hükümetleri dinin sultanından çıkarmak için çalıştığı için dinî bir cemiyettir. Bu açıdan da hükümleri mükelleflerin bütün fiillerini kapsayan İslâm dinini yıkmak için çalışmaktadır. Şüphesiz ki İslâmın hükümlerinden bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr eden bir kimse, yani bazı meselelerde İslâmın ahkâmını icra etmenin lüzumuna itikad etmeyen bir kimse kâfirdir. Çünkü o meliklerin İslâmda şahsî bir otoritesi olmadığını, Kitap ve sünnetin hükümlerini açıklamalarımızdan sonra inkâr etmiştir.

Şayet bir kimse müminlerin yolu dışında bir yola girerse onu dinin sınırında durdurmak ve hak yola çevirmek bütün Müslümanların üzerine vaciptir. Onu ıslah etmek hükümeti dinden soyutlamakla olmaz. Nasıl

olabilir ki? Muhakkak ki İslâmın terakkisi dine temessükle gerçekleşmiştir. Gerileme ise (*teahhür*) dinle ameli terketme ve dinin ahkâmının felsefesinden uzaklaşmanın neticesidir.

Tarihe yönelmek bu iki hususu da teyid eder. Hükümetin İslâm toplumu için çalışması ancak haricî ve dahilî siyaseti gerçekleştiren insanlar vasıtasıyla olur. Çünkü Müslümanlar arasında rabıtayı sağlamak, İslâm âleminde istifade etmek için hükümetin nüfuzunu yaygınlaştırması ve ihtiyaç anında faydalı olabilmesi bu insanlar vasıtasıyla mümkün olur. Bu da kendisiyle tasarruf yollarını bilecekleri doğru bir dinî terbiyeyi gerekli kılar.

Dinin sultan nasb etmekten istifadesine gelince; birinci olarak bunda tevhide ve Allah'ın varlığına delil mevcuttur. Çünkü insanların işlerinin sultansız istikamet bulamaması nizam-ı âlemin işleyişinin ancak hikmet sahibi bir müdebbir tarafından gerçekleştirildiğine delildir. Bir belenin iki sultanla salah bulmasının imkânsızlığı da âlemi müteaddit (ilâhlara) isnad etmenin doğru olmadığına delildir. Aynı şekilde Müslümanların genelinin maslahatı, tek bir halife etrafında söz birliği etmeye ve muhtaç olunan karşılıklı yardımlaşmayı gerçekleştirmeye bağlıdır. Teaddüd ise bu nizamı bozar. Halife olmadığı takdirde bu eşsiz nizamı korumak için zikrettiğimiz hususlardan hiçbirisi hasıl olmaz. Nitekim Allah te'âlâ, "Şayet yer ve gökte Allah dışında ilâhlar olsaydı her ikisi de fesada uğrardı" (Enbiyâ, 21/22) buyurmuştur.

Hız. Ali (r.a.), "İki büyük şey vardır ki onlardan biri teferrüdle, diğeri de ancak müşâreketle salah bulur. Mülk ve re'y. İkinci de dini korumak ve muhafaza etmek". Birinci bölümün sonunda *İhyâ'dan* naklen bu söz zikredilmişti. Üçüncü bölümün başında zikredilen ve Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis de buna işaret etmektedir: "Benî İsrâîli peygamberler yönetiyordu. Bir peygamber öldüğünde Allah diğerini halef gönderiyordu. Şüphesiz ki benden sonra peygamber yoktur. Pekçok halifeler olacaktır". Ashap, "Bize ne emredersin?" dediler. Resulullah, "İlk seçilenin, ilk seçilene beyatine vefalı olun. Onlara haklarını verin. Şüphesiz ki Allah, onlara göttüklerinden soracaktır".⁴² Resulullah (s.a.v.) Benî İsrâîlin idarecilerinin, onların dinini tahrif ve tebdilden koruyan peygamberler olduğunu ve ve onları vaaz u nasihat ve talim yoluyla irşad edip gözettiklerini açıkladı. Bu şerefli vazife İslâm'da dini muhafaza eden, sözleriyle dini cahiller ara-

.....

⁴² Buharî, Enbiyâ 50; Müslim, İmâre, 44; İbn Mâce, Cihad, 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 297.

sında yayan ve dalâlet ehlinin şüphelerini gideren ulemaya aittir. Fakat bu ümmetle ilgilenmesi için onlara dini ikame edecek, tebdil, tahrif ve yürürlükten kaldırılmaktan korunmuş olarak aralarında dini uygulayacak bir kimseyi görevlendiriyoruz ki o da halife ve diğer umerâdır. Çünkü onların velâyette şart koşulan ilimle birlikte, her ne şekilde olursa olsun dini bozmak isteyenlerin fesadını giderecekleri güç ve kuvvetleri vardır. Çünkü onlar dinin fesada uğramasının saltanatlarının bozulması şeklinde kendi aleyhlerine döndüğünü çok iyi bilirler. Zira dinde fesat, birliğin dağılmasına sebep olur. Buna yol açan her şey de sultana zarar verir.

Şeriatı koruyanın varlığının ancak şeriatı muhafazaya bağlı olması da şeriatın hikmetlerindendir. Sultan, şeriatı muhafaza ederek iktidarını parçalanmaktan korumuş olur. Dolayısıyla hiçbir surette bundan gafil olması mümkün değildir. Evet, ümmeti dışarıdan yönetmek ve hâkim olmak isteyenler ümmet arasında tefrika çıkarmaya çalışırlar. Bu kimseler maksadına ulaşmak için ümmetin sultanla ittifakını bozarlar, birliğini parçalarlar. Bir toplumu istilâ eden (müstevli) ise tefrikayla uğraşmaz, tam olarak muktedir olmak ve iktidarını korumak için tefrikayı da istemez. Müslümanların sultanı ise Müslümanların birliğini sağlamak için onları yönetendir. Bu ise dinin hilafına davet edeni ve dine aykırı amel edenleri engellemekle mümkündür.

Sultan, kendi otoritesinin kaybolmasından endişe ederek cihadı emretmek, insanların mallarına, canlarına, kanlarına ve namuslarına uzanan azgın ellerin zulmünü engellemek, cahil insan tabakaları arasında bâtil inanışları yayan bidat ve dalâlet ehlinin belini kırmak suretiyle dini ayakta tutmak için hırs gösterir ve teşvik eder. Ka'bu'l-ahbâr'dan nakledildiğine göre; İslâm, sultan ve insanlar (arasındaki bağ) kıl çadır, orta direk, kazıklar ve çadır ipleri gibidir. Çadır, İslâmdır; orta direk sultandır, kazık ve ipler ise insanlardır. Onlardan hiç biri diğeri olmaksızın faydalı ve iyi değildir.

Üfvetü'l-Ezdi bu hususu şu sözleriyle tahkim etmiştir;

Sevinçleri olmayan insanları anarşi islah etmez

Cahilleri yönettikçe sevinçleri de olmaz

Ev, direk olmadıkça ayakta duramaz

Kazıklar çakılmadıkça direkler de olmaz

Eğer bir gün kazık ve direkleri bir araya getirirsen

Yitirdiklerine nail olurlar

Çünkü Allah te'âlâ, din ve dinin ahkâmını insanların dosdoğru bir yolda yürümeleri için vazetmiştir. Bazı insanların tabiatında gadap ve şehvetin muktezasına boyun eğip, taata meyletmeme sözkonusudur. Onlara ne nasihat ne de hüccet getirmek tesir eder. Kesin delillere (burhan) de kulak vermezler. Çünkü onlar herhangi bir fikhî veya itikadî mezhep aşabı gibi kendilerine ne kadar nasihat edilse ve deliller getirilse de görüşlerinden vazgeçmezler.

Sayet bidat ehlinin bidatlarını izhar etmelerine mani olan sultanın kahrı ve hevâsına uyanları tarik-ı müstakîme döndürmesi olmasaydı şer yaygınlaşır, fesat çoğalır, dinde inhilâl olur, ardından da mülk bozulurdu. Toplumuna din hürriyeti veren Avrupa devletlerinden herhangi birisinin mülkü (iktidarı) ile her kavimden insanın dahil olduğu mülk-i İslâmî mukayese etmek doğru değildir. Çünkü onlar itikadî bakımdan farklı olsalar da milliyetçilik (*kavmiyye*) ve vatanperverlik (*vatanîyye*) bağıyla birbirlerine bağlıdırlar. Özellikle halifenin vazifesini yerine getirme hususunda mukayese yapılmamalıdır. Bizimle onlar arasındaki fark oldukça büyüktür. Bundan dolayı masonluk, her şey bir yana, müntesipleri arasına tefrika sokmak suretiyle İslâmî siyasî bakımdan tahrip ediyordu.

Erdeşir, oğluna şunları söylemişti: "Ey oğulcuğum! Mülk ve din kardeşlerdir. Biri diğerinden müstağni değildir. Din temeldir, mülk ise bekçidir. Temeli olmayan şey yıkılır. Korumucusu olmayan şey de zayı olur". Mâverîdî de *Bedâi'u's-Silk* adlı eserinde bu görüşü doğrulamıştır: "Sultanı olmayan bir dinin ahkâmı tebdil edilir ve izlediği yol (sünnet) değiştirilir. Aynı şekilde sultan da dinden uzaklaştığında kahr (zulüm) sultanı ve devrinin müf-sidi olur". Müellif devamla, "Bu iki açıdan dolayı, dini koruması ve dinin sünneti üzere devam etmesi için sultanı nasb etmek vaciptir" demiştir.

Sultanın gerçekleştirdiği en önemli şey, dinlerini tebdil etmek ve kendisine boyun eğdirmek maksadıyla saldıran düşmanlarına karşı Müslümanların istiklâllerini korumasıdır. İstiklâlî muhafaza, saldırgan düşmanla savaşmayı gerektirir. İnsanların etrafında toplandığı bir emir olmaksızın savaşmak ise mümkün değildir. Bu sebeple İbn Abidin, *Reddül-Muhtâr*'da (III, 341) genel seferberlik (*nefiru 'âmm*) bahsinde *Fethu'l-Kadîr*'den naklen şunları söylemiştir: "İnsanların seferberliğe katılmaması (hurûc etmemesi), gevşeklik göstermeleri, sultanın savaşmaması ya da savaştan menetmesi durumunda seferberliğe (*hurûc*) katılmaya veya katılmamaya azmeden kimsenin günahkâr olmaması gerekir". Çünkü sultan olmadığı takdirde insanlar nadiren bir araya gelir. Buharî'nin *Kitâbü'l-Cihad*'da Ebu Hureyre'den naklettiğine göre Ebu Hureyre Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işitmiştir: "Bana itaat eden Allah'a itaat

etmiştir. Bana isyan eden de Allah'a isyan etmiştir. Emire itaat eden bana itaat etmiştir. Emire isyan eden muhakkak ki bana isyan etmiştir. İmam ancak kalkandır. Arkasında harp edilir ve onunla korunulur. Eğer Allah'tan korunmayı emreder ve adalet gösterirse bununla kendisine ecir verilir. Bundan başka bir şey söylerse ondan gelen aleyhine olur".⁴³

Aynî, *Umdetü'l-Kârî*'de (VII, 13) Hattâbî'den naklen şunları söylemiştir: "Kureyş ve onlarla birlikte diğer Araplar emirlik nedir bilmezler, kabilelerinin reisleri dışında kimseye de itaat etmezlerdi. İslâm geldikten sonra emirler idareyi üstlendiklerinde bunu yadırgadılar ve bazıları itaat etmekten kaçındı. Muhakkak ki Resulullah (s.a.v.) bu sözü, başlarına idareci olarak tayin ettiği emirlere itaat etmelerinin Resulullah'a itaatin gereği olarak vacip olduğunu bildirmek için söylemiştir. Bu husus Kurtubî'nin belirttiği gibi sadece bizzat Şâri'in imam tayin ettiği kimselere mahsus değildir. Bilâkis Müslümanların başına geçen adalet sahibi her emir hakkında genel bir emirdir. Muhalefet ve isyan durumlarında da bunun aksi sözkonusudur".

Ben de sebebin hususiliğine değil, lafzın umumuna itibar edilir derim. [Hadiste geçen] "cünne" kelimesi perde, örtü anlamındadır. Çünkü sultan, Müslümanları düşman ezalarının kendilerine ulaşmasından korkur. İnsanların birbirlerine eza vermelerini engellediği gibi, bunu da düşmanla savaş uğrunda onları bir araya getirmek, zararı defeden veya hafifleten hal çareleri düzenlemekle gerçekleştirir. Resulullah'ın "arkasında (*verâ*) savaşılır ve kendisiyle korunulur" ifadesindeki "verâ" sözcüğüyle imam mânası kastedilmiş olabilir. Ya da kelime asıl manası olan "arka" anlamında kullanılmıştır. Çünkü harplerin durumu değişir, emirlerin rütbeleri ve güçleri de farklı farklıdır. Onlardan bir kısmı ordularının önünde savaşmaya ve ordunun kendisini takip etmesine elverişlidir. Bir kısmı da çok sayıda fırkaya sadece işaret ve re'yle emirlik yapar. Bu durumda tek bir fırkanın hücumda bulunması ona yeterli olmaz. Çünkü bu esnada diğerlerine ne olacağını bilemez.

İkinci ihtimale göre, (yani *verâ* kelimesine arka anlamı verildiğinde) Resulullah'ın "kendisiyle korunulur" sözünün anlamı açıktır. Birinci ihtimale göre ise (*verâ* kelimesi öncü anlamında kullanıldığında) savaşa bilfiil katılanlar, sultan ordunun önüne geçmediğinde kendilerinin emiri koruduğuna inanmamaları için bir tenbih sözkonusudur. Bilâkis kendi-

.....

⁴³ Buharî, Cihad, 109; İ'tisâm, 2; Ahkâm 1; Müslim, İmâre, 32, 33; Neseî, Bey'at, 27; İbn Mâce, Mukaddime, 1; Cihad, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 93, 244, 252, 270, 313, 342, 382, 416, 467, 471, 511.

nin sultan sayesinde korunduğuna itikad etmesi gerekir. Çünkü o sultanın topluluğundandır. Onunla himmeti güçlenir ve birliği sağlanır.

Muzâfın hazfedildiği takdir edilerek verâ kelimesiyle sultanın re'y ve işareti kasdedilmiş olabilir. Onun mânası hissedilen cihet değildir. Öncü mânasında da değildir. Bilâkis sultanın harbe işaretine tâbi olandır. "Kendisiyle korunulur" ifadesine uygun olan da bu mânadır. Dolayısıyla emir, savaş hususunda kendisinden müstağnî kalınamıyandır. Bundan dolayıdır ki Benî İsrâil, kendilerine galebe çalanlarla savaşmak ihtiyacı belirince peygamberlerinden kendisiyle söz birliği edecekleri, işlerini toparlayacakları ve düşmanlarıyla cihad hususunda durumlarını düzelterekleri bir melik istediler. Allah te'âlâ şöyle buyurdu: "Musa'dan sonra İsrâiloğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerine: 'Bize bir hükümdar gönder, (onun önderliğinde) Allah yolunda savaşalım' demişlerdi" (Bakara, 2/246). Çünkü onlar melik olmaksızın karşılıklı savaşın tamamlanamayacağını çok iyi biliyorlardı. Savaş için o mutlaka lazımdı. Bu sebeple melik istediler, bazılarının dediği gibi onu savaşla mükellef tutmadılar. 'Ya size savaş emredilince savaşmazsanız?' dedi. 'Bizler neden Allah yolunda savaşmayalım ki; oysa biz yurtlarımızdan ve oğullarımız arasından sürüldük', dediler. Fakat kendilerine savaş emredilince içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah zalimleri bilir" (Bakara, 2/246). Allah onların isteklerine cevap verdi ve şu sözünü bunu haber verdi. "Peygamberleri onlara, 'muhakkak ki Allah size kral olarak Tâlut'u gönderdi' dedi." (Bakara, 2/247).

Dini muhafaza için savaşmakla mükellef olduğumuza ve o da emirsiz olamayacağına göre emir nasb etmenin faydası yine dine râcîdir. Dinin faydası da dini koruyan emire ve diğer külliyyât-ı hamseyedir⁴⁴. Bütün bunların faydası ise bizedir. Böylece cihad ilân edildikten sonra düşmanla savaşmayanların mazeretleri de bilinir. Onlar ya etrafında birleşecekleri bir kimseyi bulamadıkları ya da emirleri onları cihaddan menettiği için cihada katılmamışlardır.

İşaret ettiğimiz gibi, işi ancak dinle istikamet bulan bir kimseye dinin muhafaza etme görevinin verilmesi şeriatın hikmetlerindendir. Binaenaleyh emirin dini muhafazası aslında kendi emirliğini muhafazasıdır. Devlet ricâlinin tamamı devletin bekâsı için hırsıyla çalışırlar. Zira yüksek mevki ve makamlarının bekâsı ancak devletin bekâsıyla mümkündür. Devlet de ancak dinin bekâsıyla ayakta durur. Bunu bilen herkes dini korur ve bunu gerçekleştirir.

•••••

44 *Külliyyât-ı hamse* ile dinin korumayı amaçladığı akıl, nesil, mal, can ve ırz kasdedilmektedir.

İKİNCİ KISIM KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE OSMANLI DEVLETİ VE AHVÂLİ

BİRİNCİ BAB HİLAFETİN OSMANLI'YA GEÇTİĞİ ZAMANA KADAR DEVLETİN BAŞLANGICI VE KURULUŞU HAKKINDA

Bu devletin kurucusu emir Ertuğrul b. Süleyman Şaktır. Ertuğrul Bey, küçük Asya'ya (Asya's-suğrâ: Anadolu) gelen Türk kabilelerinin komutanlarından birisidir. Acem topraklarına dönerken iki ordunun birbiriyle harbetmekte olduklarını gördü. Bunlardan biri Konya sultanı Emir Alâeddin es-Selçûkî'nin ordusu idi. Ordusunda zayıflık ve yenilme alâmetleri ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Ertuğrul Bey, süvarileriyle diğerlerinin kalplerine korku salacak şekilde Alâeddin'e yardım etti. Neticede şiddetli hezimete uğradılar. Bu yardımlarından dolayı Sultan Alâeddin bazı bölgeleri ve şehirleri ona iktâ ederek onu mükâfatlandırdı. Sultan Alâeddin, bütün harplerde yalnızca Ertuğrul Bey ve adamlarına güvenir oldu. Bu hadise h. 17 Kanûn-ı evvel 666 tarihinde gerçekleşmişti. Osmanlılar da bu tarihi, hükümetlerinin kuruluş bayramı kabul ettiler. Sultan Alâeddin her zafer sonrasında ona yeni araziler iktâ ve pekçok mal ihsan ediyordu. Sürekli olarak ordunun önünde yer aldıkları için Ertuğrul Beyin kabilmesine "Mukaddimetü's-Sultan (Sultanın öncüsü)" lakabı verildi. Yardım ve nusretin tamamı onun ellerindeydi. Ertuğrul Bey h. 687'de vefat edince Sultan Alâeddin, Ertuğrul Beyin yerine onun en büyük oğlu Osman Bey'i Selçuklu Devleti'nin emirlerinden birisi olarak emir tayin etti. Emir Osman Bey tarafından Kolca kalesi ve civarı fethedilip bu büyük

fethin haberi, çeşitli değerli hediyeler ve esirlerle birlikte Sultan Gıyâsüddin b. es-Sultan Alâeddin es-Selçûkî'ye müjdelenincede Sultan Alâeddin çok sevindi, ona gayretlerinden dolayı teşekkür etti ve ona hayır duada bulundu, ona "sultan" lakabını verdi. Yazdığı fermana Eskişehir, İnönü ve bu beldelere bağlı yerlerde valiliğini (velâyet), müstakil bir yönetim ve tasarruf hakkını verdiğini bildirdi ve ona saltanat alametlerini gönderdi. Bu olay h. 699 yılında gerçekleşti. Bu haber Sultan Osman'a ulaşınca Alâeddin gelmiş gibi hürmeten ayağa kalktı, saygı ve yüceltme adımlarıyla sultanının kendisine gönderdiği şeylere yöneldi. Ferman okunup, kendisine hil'at giydirildikten sonra kapısının önünde kös (nevbet) çalındı. O ise ikinci namazı vakti gerçekleşen bu töreni sultana saygıdan dolayı ayakta izledi. *Beşâir* adlı eserde zikredildiğine göre ikinci nevbeti Osmanogullarının adeti olarak devam etti. Bunu hem kendileri hem de bütün çalışanları yapıyorlardı. Bu adet onların kendilerine bu vakitte sunulan nimete karşılık şükrü, tecdid-i şükr idi. Müellif der ki, "Tarihi bilen ve İslâm meliklerinin, Şarkta ve Garbta bütün yeryüzü sultanlarının ahvalini düşünen bir kimse bütün sultan veya meliklerin iktidara ayaklanma, kıyam ve öldürme ile geldiklerini görür. Osmanogulları hariç. Çünkü Osmanlı sultanları devletin kuruluşunda kılıçlarını, İslam ehlinde bir kimseyle savaşmak için çekmediler. Devletlerini bir başka İslâm devletin enkazı üzerine kurmadılar. Saltanatı gasbetmediler. Bilâkis onlar Abbasogullarının halifeleriyle anlaşma üzere olan Selçuklulardandılar. Allah cümlesine rahmet etsin".

Osmanlılar, fetihlerine ve istikametine, anlaşma ve sözlerini muhafaza devam ettiler. Komşularından bazı Rum (Bizans) emirleri Müslüman olup devlete katıldılar, bazıları da zimmilik statüsünü ve harac vermeyi kabul ettiler. Bir kısmıyla da devlet, düşman saldırılarından emin olacak tabii sınırlarına ulaşınca kadar savaşıldı. Küçük Asya ve Balkanlar tamamen fethedildi. Sultan Orhan b. Osman zamanında Eskişehir'den sonra Bursa'yı başkent yaptılar. Daha sonra Orhan Bey'in oğlu Sultan Birinci Murat zamanında Edirne başkent oldu. Fatih olarak anılan Sultan İkinci Mehmet zamanında da Kostantiniyye'yi başkent edindiler. Sultan Mehmet, ecdâdının hedeflerini tamamlayan pekçok fethi, özellikle de 29 Mayıs 857'de halen başkent (âsitâne) olan ve inşallah devletin başkenti olmaya devam edecek olan İstanbul'un fethini gerçekleştirmesi sebebiyle kendisine *Fatih* lakabı verilmişti. Eflâk (el-Felâh), Boğdan, Bulgar, Sırp, Arnavut, Boşnak, Mora ve diğer beldeler onun zamanında fethedildi. Bütün bunlar Timurlenk'in saldırısı neticesinde baş gösteren

kargaşa sona erip kaybedilen topraklar Sultan Birinci Mehmet zamanında ve daha sonraları geri alındıktan sonra gerçekleşti. Devletin sınırları ve gücü olaylardaki durumunu takip etmeyi gerektirecek şekilde genişledi ve merkezi bir güç oldu. Sultan Bâyezid b. es-Sultan el-Fatih zamanında Mısır sultanı ile Bâyezid arasında Adana ve Tarsus'un sınırları hakkında küçük çatışmalara yol açan bir tartışma çıktı. Çünkü Mısırlılar sınırı geçmiştiler. Tunus Sultanı Sultan Osman el-Hafı'sının tevassutu olmasaydı aralarında büyük bir harp çıkacaktı. Sultan Osman, elçilerini deniz yoluyla ve yanlarında mushaf-ı şerif, muteber kitaplar gibi değerli hediyelerle Sultan Bâyezid'e gönderdi. Edebî bir üslupla yazılmış mektuplarında her iki tarafı karşılıklı rızaya ve sulha davet ediyordu. Mektup, "Sulh, en hayırlı olandır" (Nisâ, 4/128) âyetinin mânasını eşsiz bir üslupla ifade ediyordu. Sultan Bâyezid, onlara izzet ve ikramda bulundu ve en güzel bir şekilde ağırladı. Bu nasihatler onun şerefli gönlüne tesir etti ve savaştan vazgeçti. Aslında bir takım sebeplerden dolayı Mısırlılarla ikinci kez ciddi bir muharebeye azmetmiş, Zeynüddin el-Arabî dışında dönemin bütün âlimleri de kendisine savaş fetvasını vermişti. Bu olay h. 894'ün Şaban ayında gerçekleşti.

Bâyezid'in oğlu Sultan I. Selim zamanında Acem [İran] şahı Şah İsmail es-Safevî ortaya çıktı. Şah İsmail, devletin dahilinde fesat tohumları ekmek ve seyrini engelleyecek tedbirleri almak suretiyle devletin kötülüğünü istiyordu. İlk önce babası Sultan Bâyezid'e, sonra da kardeşi Sultan Selim'e karşı Emir Ahmed'e yardım etti. Devlet içinde nüfuzunu artırmak ve asıl maksadı olan devleti yıkmak için Sultan Bâyezid'in oğullarından kendisine sığınan herkesi kabul etti. Daha sonra Mısır sultanına bir heyet göndererek ondan Osmanlı Devleti'nin gidişatını durdurmak için anlaşma yapmalarını istedi. İttifak yapmadıkları takdirde Osmanlı Devleti'nin tüm şiddeti ve gücüyle kendilerine saldıracağını ve mülkünü çekip alacağını açıkladı. Mısır Sultanı da bu davete icabet etti. Bunun üzerine Sultan Selim ilk önce Acem şahıyla savaştı. Çünkü nerdeyse hükümetin çözülmesine yol açan Timurlenk olayından sonra da bu nevi desiseleri gerçekleştiren bu devletin Osmanlı Devleti'nin bekâsını istemediği iyice anlaşılmıştı. Sultan Selim, bu muharebe esnasında Tebriz'i fethetti ve Tebriz'in en mâhîr sanatkârlarından kırk sanatkârı Asitâne'ye (İstanbul'a) gönderdi. Diyarbakır ve Musul'u fethetti. Büyük bir sıkıntı vermeksizin Kürt kabileleri Osmanlı'ya itaat etti (14 Recep 920).

Daha sonra Mısır Sultanı el-Gavri ile savaştı. Çünkü onun kadim bir düşman olduğu anlaşılmıştı. Babasıyla da sınır anlaşmazlığından dolayı

savaşmamıştı. Sadece korkusundan dolayı Osmanlı'yla harbetmekten vazgeçmişti. İki ordu Halep yakınında Mercidâbık Vadisi'nde harbe tutuştular. Mısır ordusu hezimeye uğradı. Ordunun hezimetini esnasında Sultan Gavrî öldürüldü (26 Recep 922). Gavrî'nin ölüm haberi Mısır'a ulaşınca Memlûklüler (Memâlik), Tûmân Bey'i halef olarak seçtiler. Sultan Selim, gönderdiği elçiler aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin Mısır'a hâkimiyetini kabul etmek şartıyla kendisine sulh teklif etti. Fakat Tûmân Bey bunu kabul etmedi. Osmanlı ordularıyla sınırda karşılaşmak için hazırlıklara başladı. 8 Muharrem 923'te Osmanlılar Kahire'ye girdiler. Tûmân kaçtı, bir müddet sonra yakalandı ve 21 Rebîulevvel 923'te idam edildi. Haremeyni'-ş-Şerifeyn ve Suriye beldeleri halkı Osmanlı hükûmetine savaşmadan boyun eğdi.

Mısır'da bulunan Abbâsî halifelerinin sonuncusu -ki hilafet sadece ismen kendisine aitti- sultanın iktidarını ve hilafeti muhafazaya yeterliliğini görerek onun adına hilafetten çekildi ve Hz. Peygamber'in emanetlerini ona teslim etti. Bu emanetler alem (sancak), kılıç ve hırka-ı şerif idi. Bundan sonra her Osmanlı sultanı "Emîrû'l-müminîn ve Rabbû'l-âlemîn'in Resûlü'nün halifesi" oldu. Hilafeti elde etmek için savaşmadıkları gibi talep de etmediler. Bunu kabul etmekle şeref buldular. Müslümanlar da hilafetleri dönemindeki uygulamalarından dolayı onlardan razı oldular. Bu sebeple o tarihten bu güne kadar hilafet konusunda Müslümanlardan hiçbir kimse onlarla münazaa etmedi. Böylece Osmanlıların kendilerine kötülük yapmak isteyenler haricinde Müslümanlarla harbetmedikleri anlaşılmıştır. Hiç şüphesiz bu, zulmün ardından kazanılan bir zaferdir. Bunu yapana da hiçbir meşru yol yoktur. Allah en iyi bilendir.

İKİNCİ BAB

HİLAFETTEN SONRA OSMANLILARIN AHVÂLİ

Geçen babta Osmanlı Devleti'nin nasıl kurulduğunu ve hilafetin kendilerine nasıl meşru bir yolla intikal ettiğini açıklamıştık. Şimdi ise bu mukaddes vazifeyi güzelce ifâ etmelerini ve hilafete yeterlilik hususuna nasıl delil getirdiklerini açıklayacağız. Diyoruz ki Kanuni Sultan Süleyman zamanında devlet hâkim olduğu beldeleri korumaya ve büyük fetihlerle mülkünü genişletmeye çalışmak suretiyle şanını yüceltmeye devam etti. Balkanlar'ın tamamen fethi gerçekleşti ve topraklarına katıldı. Bütün arzularını Akdeniz'e hâkim olmaya yönelttiler. Akdeniz'deki hâkimiyetini Trablus, Cezayir ve Tunus'u İspanyolların elinden kurtardıktan sonra oralarda deniz üsleri kurmak suretiyle pekiştirdi. Girit ve Kıbrıs gibi en önemli adalar başta olmak üzere Akdeniz'deki adalar fethedildi. Mağrib-i Aksâ'nın hâkimiyeti tekrar Melik es-Sa'dî'nin oğullarına verildi ve onları Portekizlilerin tasallutundan kurtardı. Buradan itibaren Kuzey Afrika'daki nüfuzu iyice pekişti. Orta Akdeniz'de Müslümanların şanı dört asırdan daha fazla bir süre devamlı olarak yükseldi. Avrupalıların tasallutundan emin olarak rahat ve huzurlu yaşadılar. Ta ki ecnebilerin desiseleri kendilerine sirayet edinceye kadar. Sultan Süleyman ile Fransa arasında Şariken'e karşı birlikte savaşmak ve Osmanlıların Fransa'nın bazı topraklarını işgalden kurtarıp Fransa'yı zevâlden koruması üzerine yapılan anlaşma gibi. Çünkü Fransa'yı karadan dört bir yandan kuşatmış bulunan düşmanın muharebeden sonra Fransa'yı birkaç parçaya bölmeye mümkün. Böylece Fransa o topraklar üzerinde yükselemez, bundan sonra da onu hiçbir kimse ayakta tutamazdı. Fakat Osmanlı Devleti kendine hiçbir faydası olmayan müteaddit harplere bütün gücüyle katıldı. Fransa, beş

defa Osmanlı Devleti'nden kendisiyle savaşmak üzere anlaşma talep etti. onlar da buna olumlu cevap verdiler. Fakat Fransa her defasında kendisinin 'İslâmî bir devletle birlikteliğinin ve Osmanlı Devleti'nin yardımının kamuoyu tarafından bilinmesini istemediğini belirterek anlaşmayı bitiriyordu. Sonra da ilk mazeretlerine dönüyordu. Neticede birlikte Nis şehrini, Korsika adasını ve diğer yerleri fethettiler. Fransa bu harpler sayesinde o günlerde tehlikede olan hayatietini korudu. Bütün gayreti Osmanlılarla Avusturyalılar arasında bir anlaşmayı engellemeye çalışmaktı. 19 Haziran 1547/h. 954 sulhu, ancak I. Fransuva'dan sonra tamamlanabildi. Bununla birlikte konsolosluk imtiyazlarıyla [kapitülasyonlarla] diğerlerine üstün tutulmuştu. İhtiyaçtan dolayı değil, Fransa'nın şanını yüceltmek içindi. Bu da sadrazam İbrahim Paşa tarafından imzalanan 1536/943 Şubat muahdesiyle sağlandı. Bu anlaşma, son zamanlarda hükümetin karşılaştığı sorunlara yabancıların müdahale etmesinin sebebi oldu. Bundan dolayı karışıklıklar meydana gelmekte ve bu anlaşma sebebiyle devlet, pekçok devletle harbetmek mecburiyetinde kalmaktadır. İleride buna değineceğiz.

Fransa bir takım imtiyazları elde etmekle yetinmedi, başkaları için de bunları talep etti. Bu muahedenin on beşinci bendinde; "Fransa kralı, bu muahedenen Papa'nın, ebedî müttefiki ve kardeşi İngiltere kralının ve Lykus (?) melikinin de faydalanmasını ve onların da bu anlaşmanın faydalarına ortak olma hakları bulunduğunu şart koşmuştur" ifadesi yer almıştır. Şayet onlar bir şart ileri sürmek isterlerse onu kendilerinin tasdik ettiklerini sultana bildirirler ve imzalandığı tarihten itibaren sekiz ay zarfında şartlarını yerine getirmesini isterlerdi. Pekçok anlaşma bu anlaşma esas alınarak yapıldı. Bundan sonra devletler, pekçok devlete verilen imtiyazların kendisine de verilmesini şart koşmaya başladılar. Hatta en son Japonya ticarî bir muahede imzalamak istediğinde kendisine imtiyazlar tanınmasını şart koştı. Devletin bundan imtina etmesi üzerine anlaşma imzalanmadı.

Bütün bunlar devletin o vakit güçsüz olan Fransa ile yaptığı anlaşmanın sonucu idi. Hiçbir zaruret olmadığı halde kendisine bekâ nimeti verilen ve ihsanda bulunulan Fransa'nın bu ümmete teşekkür olarak karşılığı ne oldu? Kendisine bu iyilikleri yapanlara mükâfatı Sultan IV. Murat zamanında Girit adasında isyan çıkaranlara açıkça yardım etmekte. Girit'e asker gönderdi. Osmanlı Devleti'yle muharebe etmesi için silahlı isyancıların Fransa'dan gönüllü asker toplamalarına izin verdi. Avusturyalılarını malî bakımdan destekledi ve 30 bin askerini onlara gönderdi. Bu

harbin sulhla sona ermesinden sonra Fransa Mağrip'teki donanmaya hücum etmeye devam etti. 1670/1081'de deniz kuvvetlerinden bir kısmını (*ımaretün bahriyye*) sadrazam Köprülü Ahmed Paşa'yı korkutmak ve taleplerine boyun eğmediği takdirde savaşa tehdit etmek için gönderdi. Çünkü sadrazam Ahmed Paşa, Fransa'nın küfrân-ı nimette bulunmasına ceza olarak imtiyazlarını kaldırmış ve ticaret mallarının Mısır'dan Hindistan'a geçiş hakkını engellemişti. Bu nevi gösteriler onu korkutmadı, bilâkis sefere karşı son derece sakin davranmış ve ona "Şüphesiz ki imtiyazlar sadece saltanatın bağış ve ihsanlarıdır. Zorunlu ve uygulanması gerekli anlaşmalar değildir" dedi.

İmtiyazları yenilemek için nezaket, yumuşaklık ve hudû dışında hiçbir şey Fransa'ya fayda vermedi. Aynı imtiyazları ise ancak üç yıl sonra elde edebildi. Çünkü kuvvet kullanmanın kendisine hiçbir fayda vermeyeceğini çok iyi biliyordu. Zira Osmanlı Devleti'yle harbedip savaşta galip geldiği ve galip olarak dilediği her şeyi şart koştuğu farzedilse de ahalinin kendisinden nefret etmesi, Şarkın kapılarını yüzüne kapatmış olacaktı ve mallarına yönelmeyeceklerdi.

1095 senesinde altı devlet Osmanlı'ya karşı "mukaddes ittifak" adını verdikleri dinî bir anlaşma imzaladılar. Bunun ardından Fransa harp ilan etmeksizin Sakız adası ve Cezayir'e girdi. Cezayir'den harp tazminatı aldılar ve Fransız esirlerini serbest bırakmakla ilzam ettiler. Bu alçakça eylemi ertesi yıl Batı Trablus'ta da gerçekleştirdiler. Devlet, mukaddes ittifakla muharebe etmekle meşgul olduğundan bu taşkınlıklarla ilgilenemedi. Bundan dolayı 1153'te Sultan I. Mahmud zamanında, Fransa Osmanlı'dan Avusturya'ya karşı birlikte savaş hususunda anlaşma istediğinde hükümet gadrinden ve anlaşmayı bozmasından çekinerek buna muvafakat etmedi. Bu harp "Avusturya kralının mirası" olarak maruftur.

Fransa 1213'de Mısır'ı işgal etti ve 1216'ya kadar işgalini sürdürdü. Hindistan yolunun kapanmasından korkan İngilizlerle birlikte Osmanlı'nın muharebeşi sonucu Fransızlar askerlerini Mısır'dan çekti. Napolyon, Sultan IV. Mustafa zamanında, 1222'de harp hususunda Türkiye Fransa'nın aracılığını kabul etmediği takdirde Avrupa Türkiye'sinin (Rumeli'nin) taksimi konusunda Ruslarla gizlice anlaştı. Osmanlı Devleti bunu kabul etti. Fakat Ruslar bunu tamamlamadı. Dolayısıyla harp Sultan II. Mahmud zamanına kaldı. Harp, Fransa'nın tahriki ve Osmanlı nüfuzunun artmasından korkan İngiltere ve Rusya'nın ittifakıyla oldu. General Sebastiyani, Sultan Mahmud'a Fransa'nın kendisine yardım etmeye hazır olduğunu izhar etti. Napolyon da Adriyatik sahillerindeki ordularına İngilizlere karşı Osmanlı'ya yardım etmelerini emretti. Fakat bunlardan hiç biri

gerçekleşmedi. Osmanlılar “Behârest” [I. Bükreş] anlaşmasıyla Ruslarla uzlaşınca bu Fransızların hoşuna gitmedi. Çünkü o zaman Fransa Rusya’nın bizimle meşgul olmasını istiyordu. Rusya ise kendi meselelerine yöneldi. Aslında bu harp Fransa’nın Osmanlı’yı tahrik etmesi ve yardım vaadleriyle çıkmıştı. Fakat bu gizli anlaşma dışında bize hiç faydası olmadı. Fransızların, bazı devletlerin bağımsız olması gerektiğinde ittifak ettiği Yunanlılara istiklâliyetini tamamlaması için ordular göndermesi de bunlardan biridir. İttifak devletleri Mısırlı İbrahim Paşa’yı Yunanistan’dan çekilmeye icbar ettiler. İbrahim Paşa’nın askerini çektiği her yere Fransız askerleri girdiler. Neticede 1244’te tamamen Yunan topraklarında yerleştiler. Bu ise Türk ve Mısır gemilerinin harp ilânı olmaksızın Fransız, İngiliz ve Rus donanması tarafından “Navarin”de imha edildiği hadiseden sonra gerçekleşti. 1246’da Cezayir’i işgal etti. 1247’de Mısır valisi Mehmed Ali Paşa’yı Osmanlı’ya karşı harbe tahrik etti ve nimete nankörlük hususunda aralarındaki benzerlikten dolayı onu destekledi. Çünkü kendisine boyun eğmiş Müslüman bir vilâyete bu adamı devlet atamıştı. İki defa devlete karşı harp açtı. Kendisinin orada ne kavmi ne de akrabaları vardı. Vilâyet devletindi, elde ettiği nüfuz da devlet tarafından verilmişti. Dolaşısıyla devletin güçleriyle devletle savaşmaya hiçbir hakkı yoktu. Şahsiyet ve kişilik açısından durumu budur. Şer’î bakımdan ise bâğîdir.

Fransa, Osmanlı’nın Mehmed Ali Paşa vasıtasıyla bu beldelerdeki nüfuzunu güçlendirdiğini görmüştü. Yıkma için çalıştığı devletin ortak olduğu beldelerden ayrılması ve müstakil bir krallığın oluşması gerekliydi. Böylece özellikle Hindistan yolu kendine açılmış olacak ve hükmü altına girecekti. Şayet vali bunu idrak etseydi başkalarının maksatlarını gerçekleştirmek için bir alet olmaya rıza göstermezdi. Sonra, muharebenin sebebi Mısırlıların onun zulmünden kaçmasıydı, devletten razı olanların değil. Çünkü Mehmed Ali Paşa firar edenleri geri çevirmesi için Akkâ valisine müracaat ettiğinde, Akkâ valisi, her iki bölgenin de tek bir sultana tâbi olduğunu, halkın bunlardan herhangi birinde ikamet etmesine sınır-lama getirilemeyeceğini söyledi. O da bunun üzerine Bâbiâli’ye müracaat etmeksizin veya edilmesine fırsat vermeksizin derhal asker sevketti. Şüphesiz ki Fransa başından sonuna kadar bu adamı haklı gördü ve neredeyse bu uğurda savaşmaya varıncaya kadar ona yardım etti. Bereket versin devletlerin tamamı Fransa’ya muhalefet ettiler.

Bir diğer husus da Fransa’nın 1257’de Lübnan katliamına sebep olmasıdır. Çünkü Mısırlıların Şam’dan uzaklaştırılmalarından sonra Şam’daki nüfuzunu güçlendirmek istedi. Katolik mezhebindeki Mârunîleri zahiren destekleyerek Dürzîlere karşı kışkırttı. Fransız nüfuzunun artmasından

korkan İngiltere de tam aksine Dürzîleri destekledi. Böylece onlar vasıtasıyla Mârûnîleri kahretmeyi ve kendi tarafına çekmeyi istiyordu. Neticede tüyler ürpertici olaylar yaşandı. 1261 yılına kadar onları tahrik etmeye devam ettiler. Problem Katolik liderlerine yıkıldı. Fakat Protestan misyonerlerine hiçbir eza ve sıkıntı gelmedi. Fitneler 1277'de tam bir kıyım oluncaya kadar devam edip gitti. Fransa, kamuoyuna açıkladığına göre Mârûnîleri himaye iddiasıyla askerî müdahalede bulundu. Devletin bu hususta gerekli olan şeyi yaptığını göstermek için Fransız komutan 1.500 askerini Lübnan dağlarına konuşlandırdı. Böylece Şam'daki Hristiyanlara kendisinin onları vahşi Müslümanların saldırısından koruduğu mesajını veriyordu. Ertesi sene oradan çekildiler. Osmanlı Devleti'nin faaliyetleri olmasaydı bu işgal daha fazla sürerdi. Çünkü devletler, Fransızlara işgal ordusunu 12 bin askere çıkarma iznini vermişlerdi. Halbuki olayların sebebi kendilerine tanınan imtiyazlar vasıtasıyla elde ettikleri nüfuzlarını artırmaktan başka bir şey değildi.

Karadağ emiri, kıyam etmesi halinde Hersek halkına yardım edeceğini işaret edince hükümet Müşir Ömer Paşa'yı bu ayaklanmayı yatıştırmak için gönderdi. Karadağ emirine sınırdaki askerlerini çekmesini, aksi takdirde kendisinin bunları çekmeye mecbur kalacağını bildirdi. Fakat o buna kulak asmayınca üç yönden dağa baskın yaptı. Yolu üzerindeki askerlerin tamamını hezimete uğrattı ve bu kuvvetleri dağın içine attı. Karadağ emirinin kendisine teklif edilen şartları imzalamaktan başka çaresi yoktu. Bu hadise 1279'da oldu. Hristiyan topluluğunun haklarını ortadan kaldırdığı gerekçesiyle Fransa ve Rusya başta olmak üzere devletler bu anlaşmanın yürürlüğe girmesine karşı çıktılar. Sanki Hristiyan toplulukları ancak fesat çıkarmak için yaratılmışlardı.

Aynı yıl devletler delegeleri arasında Sırp meselesini çözümlemek için bir kongre tertiplenince Fransız delegesi Osmanlıların Belgrad kalesinden çekilmesini ve Müslümanları hicrete ve mülklerini satmaya zorlamasını talep etti. Bu taassubun son noktasıydı. Fransa 1298'de Tunus'u işgal etti. Afrika sahrasındaki Müslümanların başına gelenlerin dışında en son olarak da Merakeş'i işgal etti. İtalyanları Şevval 1329'da Trablusgarb'ı işgal etmesi için tahrik ve teşvik eden İngilizlerle birlikte hareket etti. Sonra refikleriyle birlikte Balkan devletlerini bize karşı bir araya getirmesi ki fırınları İngiltere'nin kömürüyle tutuştu, Fransa'nın kibritiyle alevlendi, ateşleyen fırıncıları da Rusya'dandı. İşte onlar o ateşi tutuşturdular ve içine düştüler. "Zulmedenler yakında nasıl bir inkılabı uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir" [Zümer, 26/227]. "Yeryüzünde fesad, bozgunculuk için çalışırlar" [Mâide 5/64], "Halbuki Allah fesattan hoşlanmaz" [Bakara 2/205].

1332 Ramazan ayında başlayan ve üzerinden bir yıldan fazla bir zaman geçen bu umumi harbin muharrik sebebi Osmanlı Devleti'nin emlakine tasalluttan başka bir şey değildir. Muhakkak ki onlar bunu biliyorlardı. Fakat kaza tahakkuk ettiğinde kişi ile aklı arasına perde çekilir.

Kırım Harbinin sebepleri arasında şunu da zikretmişlerdir; Rusya çarı Nikolâ, İngiliz sefiri Hamilton Seymour'ın fikirlerini öğrenmek istemişti. Ona Fransa'nın Şarktaki nüfuzunu azaltmak için Rusya ve İngiltere'nin ittifak etmesinin zarurî olduğunu ve Devlet-i Aliyye'nin topraklarını parçalamak için tedbirler almak gerektiğini söyledi. Çünkü bu hastanın şifa bulması imkânsızdı. Ölümünden sonra mirasının dağılması endişesiyle İngiltere ile kolayca anlaşabileceğini, fakat projesini gerçekleştirmek için İngiltere'nin Mısır'ı ve Girit adasını kendisine vermek suretiyle yardım etmesinin şart olduğunu belirtti. Bunun üzerine İngiliz sefiri, bu hastayı tedavi etmenin daha uygun olduğunu, hastalığından kurtuluncaya ve eski gücüne kavuşuncaya kadar bakımına özen göstermek gerektiğini, çünkü öldüğü takdirde mirasının paylaşılması esnasında çok kan dökülecek harplerin meydana geleceğini söyledi.

Fransa'nın düşmanımıza maddî ve mânevî yardımları, harbin başlangıcında onların anarşik eylemlerine ve sefihçe davranışlarına göz yumması da nankörlüğünün kanıtıdır. Zannedildi ki biz onlara galip geliriz. Galip gelen de mağlup olanın topraklarından hiçbir şey almaz. Galip geldiklerinde ise bizim topraklarımızı mülk edinmede hiçbiri ihtilaf etmedi. Üstelik gazetelerinde hayasızca yazdıklarıyla bizi küçük düşürdüler ve istihza ettiler. Bir de 1333'te İngilizlerle birlikte askerlerini karadan ve denizden İstanbul girişine sevk ettiler. İstanbul'u ele geçirmeyi istiyorlardı. Allah, onları düşlediklerine ulaştırmadı. Bunu gerçekleştirmek için bir takım desiseler tertipletiler. Bunları inşallah İngilizlerin ahvalini anlatırken açıklayacağız. İşte bu zikrettiklerimiz devlet ve toplumun yaptıklarıdır. Meşhur Hanatoux'nun ve Seydo'nun *Hulâsatü Târihi'l-Arab* adlı kitabındaki desise ve tefrikalarına, keza *Tan* ve diğer gazetelerin inkılaptan (II. Meşrutiyet'in ilânından) sonra hükümet aleyhine yazdıklarına, hükümetle Müslümanlar arasına tefrika sokan ve devlet dahilinde fitneler doğuran iftiralarına gelince onları sorma. Devletin halini en güzel, şairin şu beyti ifade eder:

Ona her gün atıcılığı öğretirdim
İsabet etmek isteyince barutum ona yardım etti
Ona nice kafiye şiiirler öğrettim
Bir kafiye söyleyince beni hicvetti.

Kırım Harbinde İngiliz ve Fransızların Ruslara karşı bizimle harbetmesine gelince harp onların menfaati içindi ve devleti Kırım Harbine onlar sokmuştu. Fransa, Jaruzelem [Kudüs] şehrindeki Katolik kiliselerini Ortodokslara tercih etmek suretiyle nüfuzunu korumak istiyordu. İngiltere de Rusya'nın şarkta ilerlemesi ve denizlerde ortak olmasından korktuğu için harbe girmişti. Özellikle Rusya'nın Kudüs ve civarını himaye etmesi, İngiltere'yi Hindistan'daki sömürgelerine en yakın yol hakkında endişeye düşürüyordu. Buna göre istersen şöyle de diyebilirsin; onların menfaatlerini korumak için onlarla birlikte düşmanlarıyla harbettik.

Fransa'nın bize yaptıklarının bir kısmını tek tek saydık. Çünkü onları buna dinî düşmanlık ve iyiliğe nankörlükten başka bir şey sevketmemiştir. Ruslar böyle değildir. Zira Ruslarda dinî düşmanlığa tabii bir sâik eklenmiştir. Oluşum safhasında ondan gafil olduğumuz için de olanlar oldu. Çünkü ilk Rus devleti Moğolların saldırısının ardından parçalanınca Rus devletini 1481/886'da Üçüncü İvan kurdu ve eski şerefini iade etti.

Bu devlet mamur, güçlü olanla ilişki kurmakta oldukça istekli davranırdı. Osmanlı Devleti ile ilişkilerine Sultan II. Bayezid zamanında 1492/898'de başladılar. Zira ilk Rus sefiri İstanbul'a, yanında sultana verilmek üzere pekçok hediyelerle birlikte geldi. Bundan 4 yıl sonra İstanbul'a başka bir sefir geldi ve devletten Rus tüccarlarına bazı imtiyazlar verilmesini sağladı. Rusların Osmanlılarla ilk münakaşası, III. Murat zamanında Osman Paşa'nın 1583/991'de Dağıstan'ı fethettikten sonra ordusuyla kara yoluyla Dağıstan üzerinden Kırım'a geçmesi yüzünden gerçekleşti. Ruslar, onun yolu üzerinde kendisiyle uzaktan küçük çatışmalara girdiler. Ruslarla ilk muharebe ise 1677/1088'de IV. Mehmet zamanında oldu. O da Osmanlı hakimiyetini kabul ettikten sonra isyan eden Kazaklara yardım etmesi sebebiyledir. Harp 1681/1092 yılına kadar devam etti. Sonunda harp öncesi halin devamı üzerine sulh yapıldı. Sonra Avusturya, Polonya, Venedik, Malta rahipleri ve Papa ile ittifak yaptı. Bu harp Sultan II. Mustafa zamanında 1097'den 1111 yılına kadar, Karlofça Anlaşması imzalanıncaya dek sürdü.

Bundan da anlaşılıyor ki Rusya Osmanlı'dan korkuyordu. Çünkü Osmanlı Devleti ile tek başına savaşmak için öne çıkmadı. Son muharebeye kadar bu hal üzere devam etti. Karlofça Anlaşması ile Azak şehrini elde etti ve oraya donanmasını yerleştirdi. Böylece Rusların da Karadeniz'de bir gücü oldu. İttifak ve anlaşmadan anlaşıldı ki devletler öncelikle Devlet-i Aliyye'nin ilerlemesini engelleme, ikinci olarak da Osmanlı topraklarını kendi aralarında peyderpey paylaşma hususunda ittifak et-

mişlerdi. Daha önce zikrettiğimiz gibi Fransa da onlarla birlikteydi. Siyaset örfünde “Şark Meselesi” dedikleri şey de bu idi. Bunun mânası ise İslâm dininin yayılması ve Hristiyanlık dininin yerini almasından duyulan korku idi. Ya da putperestler arasında da olsa eskiden olduğu gibi inatlarından korkmaktı.

Sultan III. Ahmed zamanında İsveç kralına yardım için Ruslarla savaşıldı. Zira İsveç devletinin bekasıyla Rusların eli kolu bağlanmış oluyordu. Rus ordusu, Çar Büyük Petro ve karısı Katerina'yla birlikte kuşatıldı. Şayet muhasara biraz devam etseydi her ikisi de esir alınacak ve bu devletin işi bitirilecekti. Fakat sadrazam Baltacı Mehmed Paşa 1123'te imzalanan bir anlaşma ile yetindi. Bu anlaşma gereğince Ruslar Azak şehrini boşalttılar ve Kazakların işlerine müdahale etmeyecekleri taahhüdünde bulundular. Petro muahedenin şartlarından birini yerine getirmeyince İngiltere ve Hollanda harbi anında engellemek için müdahalede bulundular. Çünkü harp her ikisinin de ticaretlerine zarar verecekti. 1125'te bir anlaşma daha imzalandı. Bu anlaşma gereğince Ruslar, Karadeniz etrafındaki topraklardan çekildi. Karadeniz'de hiçbir varlığı kalmadı. 1136 senesinde Osmanlı Devleti ve Ruslar İran (Acem) topraklarından bir kısmını paylaştılar. Bundan dolayı harp çıkmak üzereydi. Fakat Petro, Osmanlıların mukavemet etmemesini sağlamak için İstanbul'daki Fransa sefirinden aralarında arabuluculuk yapmasını istedi. Bunun üzerine her iki tarafın, elinde olan topraklara malik olması şartıyla sulh yapıldı.

Sultan I. Mahmud zamanında Avusturya ve Rusya, Osmanlı'ya karşı savaşmakta ittifak ettiler. Fakat Osmanlı orduları muzaffer oldu. 1152'de Belgrat anlaşmasıyla sulh sağlandı. Anlaşma gereğince Azak limanının direkleri yıkılacak ve gelecekte de yenilenmeyecekti. Karadeniz veya Hazar denizinde ticaret veya harp gemileri inşa edilmeyecekti. Bilâkis Ruslar yabancı gemilerle ticaret yapacaktı. Daha önce fethettiği bölge veya beldeleri Osmanlı Devleti'ne geri verecekti.

Sultan III. Mustafa zamanında, Katerina'nın Polonya'nın iç işlerine müdahalesi sebebiyle Osmanlılarla Rusya arasında harp çıktı. Polonya'nın mevcudiyeti Osmanlı'nın lehine idi. Bu sebeple Mora, Trabzon ve Kırım gibi birkaç noktada harbettiler. Ruslar, Osmanlı gemilerini Sakız adası ile Asya sahilleri arasındaki boğazda yaktılar. Limni adasını işgal ettiler. Bundan sonra Osmanlı Devleti Çanakkale (Derdenil) Boğazı'nı sağlamlaştırmaya ve bazı ticarî gemileri harp gemilerine dönüştürmeye özen gösterdi. Kırım hariç, Rusları karada ve denizde mağlup etti. Ruslar Kırım'ı istila etti ve Şahin Giray'ı oraya han olarak atadı. Daha sonra harp

tekrar başladı ve Ruslar 1187'de korkunç bir yenilgiye uğradı. Sultan Mustafa vefat edince kardeşi Sultan I. Abdülhamid tahta oturdu. Rusya kaybettiği isim ve şerefi geri almak için hazırlanıyordu. Muharebeden sonra 1188'de bir antlaşma ile barış yaptılar. Bu antlaşmanın en önemli şartları; Kırım Tatarlarına, Besarabya ve Kuban'a, dinî meselelerde Devlet-i Aliyye'nin liderliğini korumak şartıyla istiklâliyet verilmesi, Rusya'nın işgal ettiği şehir ve bölgelerin tamamını Kırım hanına teslim etmesi ve Osmanlı emlâkından aldıklarını geri vermesi, resmî yazışmalarda ve antlaşmalarda Rusya imparatoruna "padişah" lakabı verilmesi vb. idi. Fakat Rusya daha sonra ahali arasında fitneler çıkardı ve oraları mülk edindi. Muahede şartlarına muhalefet etti.

Sultan I. Abdülhamid vefat edince Sultan III. Selim görevi üstlendi. Harp devam ediyordu. Fakat Macar kralı II. Jozef'in ölümü üzerine yerine geçen halefine şartlar yardım etmeyince iş kolaylaştı. Bunun üzerine 1206 Cemaziyevvelinde sulh yapıldı. Osmanlı Devleti zikretmeye değmeyecek bazı kayıplar dışında beldelerinden hiçbirini kaybetmeyerek zarara uğramadı.

Bonapart, 1221'de General Sebastiyani'yi Osmanlı'yla birlik ve sevgi bağını yenilemek üzere İstanbul'a gönderdi. Sebastiyani, Bonapart'ın sultana hitaben yazdığı bir mektupla İstanbul'a geldi. Sebastiyani İstanbul'da ikameti esnasında Rusya taraftarı Eflâk ve Boğdan emirlerinin azledilmesi için gayret gösterdi. Neticede her ikisi de azledildi ve onların yerine Devlet-i Aliyye'ye sadık iki kişi atandı. Bu olay Rusya'yı üzdü ve şarkta Fransız nüfuzunun artmasından korktu. Harp ilân etmeksizin ordularını bu iki vilâyeti işgal için gönderdi. Buna İngilizler de katılarak Çanakkale Boğazı'na saldırdı. Bu meseleye daha sonra İngiliz-Osmanlı ilişkileri bahsinde değineceğiz. Sultan IV. Mustafa tahta oturuncaya kadar harp devam etti. Fransa'nın ahvâlini anlatırken Fransızların Ruslarla Osmanlı topraklarını paylaşma üzerine gizli bir antlaşma yaptığına işaret ettiğimiz sulh yapıldı. Çünkü boyun eğme gerçekleşmemişti. Anlaşma masasında şartlar ortaya konulduğunda her iki taraf da lafzen bunları kabul ettiler. Fakat Ruslar Eflâk ve Boğdan'ı boşaltmadı. Antlaşmanın ilk ihlâli de bu idi. Savaş tekrar başlamadan ateşkes sağlandı. Ancak iki sene sonra, Sultan II. Mahmud'un saltanata gelişinin akabinde savaş tekrar başladı ve Osmanlılar Rusları mağlup edinceye kadar sürdü. Ruslar 1227'de "Behârest" [I. Bükreş] antlaşmasıyla sulh yapmaya mecbur kaldılar. Bu anlaşma gereğince Eflâk ve Boğdan Osmanlı'da kalacak ve Sırbistan Osmanlı'ya iade edilecekti.

Rusya çarı I. İskender [Alexander I] "Hayterî" cemiyeti oluşturdu. Cemiyetin merkezi Rusya ve Avusturya'daydı. Amacı Osmanlı beldelerinde problemler icad etmektir. Asıl maksadı ise Yunanistan'ı Osmanlı hakimiyetinden kurtarıp hürriyetine kavuşturmaktır. Yunanlıların isyanını Osmanlı Devleti onları perişan ederek bastırınca bütün devletler müdahalede bulundular. Osmanlı Devleti müdahaleyi kabul etmeyince Rusya, İngiltere ve Fransa, Osmanlı ve Mısır donanmasını yakma konusunda müşterek hareket ettiler. Daha sonra da Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan ettiler. Ruslar İnkışâriyye'yi(?) ilga edip, donanmayı yaktıktan sonra Osmanlı'ya savaş açtı. 1243'te Osmanlı Rusya'yla kendini zayıf düşüren Edirne antlaşması'nı imzaladı. 1269'da da Kırım'a saldırdı. Fransızların ahvali bahsinde işaret ettiğimiz gibi bu savaşta İngiltere ve Fransa da bizimle birlikte savaştı. Ruslar, Karadeniz'de Sinop limanında demirli bulunan Osmanlı harp gemilerini yakılar ve hepsini tahrip ettiler. Halbuki Rusya, Fransa ve İngiltere'ye gemileri Karadeniz'e girmedikçe Karadeniz'de düşmanca bir eylem içinde olmayacağı taahhüdünde bulunmuştu. Bu harp 1272/1856'da Paris antlaşmasıyla bitti. Sonra II. Abdülhamit dönemi geldi.

Osmanlı'dan koparılmasından sonra Hersek'i istila etmek isteyen komşularının veya Osmanlı Devleti'nin ıslahat çalışmalarıyla meşgul olmaması için sürekli sorun çıkartmak isteyenlerin teşvikleriyle Hersekîler 1293'te bağımsız bir yönetim düşüncesiyle tutuştular. Bu gafiller de diğerleri gibi bunda kendilerine bir hayr olacağını zannettiler. Devlet onların isyanını bastırınca devletler, fitnenin kendilerine hiçbir fayda vermeden sönməsinden korkarak başkaldıranların taleplerini desteklediklerini bildiren bir lâyiha'nın (notanın) Bâbü'lî'ye gönderilmesinde ittifak ettiler. Bu lâyiha "Covent Layihası" olarak bilinmektedir. Osmanlı Devleti bu lâyihayı kabul etmenin tartışmayı sona erdireceğini gördü ve sultan tüm zanlılar hakkında genel af ilân etti.

Selanik hadisesi de Hristiyanların İslâma karşı tassupları ve dinî hürriyetlere müdahaleleri sonucudur. Şöyle ki bir Bulgar kadın Müslüman olunca Rumlar ona taarruz ettiler, önce Amerika konsolosluğunda, daha sonra da önemli bir kimsenin evlerinden birisinde onu sakladılar. Bu olay duyulup şüyu bulunca Müslümanlar galeyana geldiler ve hükümetten bu kızın akıbetini araştırmasını istediler. Vali kızı getireceğini vadetti. Fakat halk bu konuda herhangi bir gayret görmeyince bazı camilerde toplanıp hükümeti kınayan şiddetli protestolar yaptılar. Fransız ve Alman konsolosları da olay yerine geldiler. Kızın Alman Konsolosluğunda olduğu şayiisi çıkınca galeyan arttı ve iki konsolos öldürüldü. Bunun

üzerine Rusya, Avusturya bakanları Almanya bakanı ile Berlin'de bir araya geldiler ve Berlin lâyihasını hazırladılar. Ferman-ı sultanide yer alan kararların uygulanmasını murakabe etmek ve Hıristiyanların halinin islahı konusundaki hükümlerin icrasını yürütmek üzere uluslararası bir meclisin oluşturulmasını kararlaştırdılar.

Bulgar ayaklanması ve bu olaylarda Müslümanlara zarar verilmesi de Rusların teşvikleriyle oldu. Çünkü Rus propagandacılar Bulgarları, Osmanlı ordusunun üstün gelmesi halinde Rusların ordularıyla kendilerine yardımda bulunmaya hazır olduğunu, telef olan mallarının bedelini ödeyeceklerini söyleyerek aldattılar. Ayaklanma, Müslümanlar öldürülerek ve Edirne'de yüz yerde, Filibe'de ise altmış noktada yangın çıkarılarak başlayacak, daha sonra üç bin kişi "Bârâçak"a (Pazarcık?) hücum edecekti. Bu plan tatbik edildi ve köylerin pek çoğunda katliamlar yapıldı. Silahsız oldukları için köylerdeki Müslümanların ekserisi öldürüldü. Vahşetli daha sonra maiyetindeki askerler ve halktan silahlandığı kimselerle birlikte isyanı bastırmayı başardı. Avrupâ'da ise tüm vahşeti Osmanlı askerinin işlediği şayiasını çıkardılar. Böylece kendi yönlendirmeleri sonucu Bulgarların Müslümanlara yaptıklarını gizlemek suretiyle kamuoyunu yanlarına çekmek ve Şark Meselesini tekrar gündeme getirmek istiyorlardı. Ruslar daha sonra Sırpları ve Karadağlıları Osmanlı'ya karşı harekete geçirdiler. Onlara Rus subayları komuta ediyordu. Osmanlı Devleti muzaffer olup ve onları zayıflatıp bölünmelerini sağlayınca gerisin geri kaçmaya başladılar. Belgrat'a ulaşmaya hiçbir engel kalmamıştı ki Abdülkerim Paşa'ya savaşı durdurması yönünde gizli emirler geldi. Osmanlı, bu durumdan önce kendisinden savaşı durdurmasını isteyen devletlere, ancak kendisinin istediği ve razı olduğu bir sulh yapabileceğini bildirdi. Tabii ki devletler buna rıza göstermedi. Üstelik Sırplar lehine bir takım taleplerin yanı sıra Bosna ve Hersek için de bazı isteklerde bulundular. Bosna ve Hersek ayaklanması ise bazı toprakların alınıp geri verilmesi, devletlerle bazı layihalar için uzun uzun toplantılar ve konferanslar neticesinde kısa bir müddet önce söndürülmüştü. Devletlerin, Devlet-i Aliyye'den isteklerinin tümü gayriâdil olduğundan devlet bu taleplerin tamamını reddetti. Bunların bir kısmı İngilizlerin ahvâli bahsinde açıklanacaktır.

Çünkü bu meseleyi büyüten İngilizlerdi. Harp 8 Cemaziyelevvel 1294/21 Mayıs 1877'de ilân edildi, 13 Temmuz 1878/1296'da imzalanan Berlin anlaşmasıyla sona erdi. Berlin anlaşmasıyla 3 Mart 1878'de akdedilen Ayastefanos anlaşması bozulmuş oldu.

Zikrettiklerimizden Rusların bizimle muharebe etmekten aciz olduğu anlaşılır. Bu da onların Osmanlı tebasını Osmanlı'yla muharebe etmek için öne sürmelerinden aşikâr olur. Bu maddî anlamda yardım istemektir. Siyasî olarak da diğer devletlerden yardım talep etmiştir. Şayet aynı şeyi biz Rusların tebasına yapmış olsaydık onları mânevî bakımdan böldüğümüzü söylerdiniz. Aktardıklarımızdan ortaya çıkan diğer bir gerçek de şudur; bu devleti bize düşmanlık ve harbe sevkeden, hayatını bizim tasallutumuzdan korumak kaygısı değildir. Çünkü buna kudretimiz olduğu zamanlarda bunun sözü bile edilmemiştir. Devletimizin gönlünden de böyle bir şey geçmemiştir. Halbuki o vakit bunu yapmak hem kolaydı hem de bize fayda verirdi. Ancak gerçek sâik, Büyük Petro'nun vasiyeti gereği dünyayı ele geçirme aç gözlülüğüdür. Bu vasiyetin pek çoğu yerine getirilmiştir. Bu sebeple bazen Batılı devletlerle aksi istikamette hareket ediyordu. Ancak kaybetmek istemediği fırsatlar doğduğunda onlara muvafakat ediyordu. Bununla birlikte kendini bu açgözlülükte haklı görüyordu. Çünkü hayatını idâme ettirmek buna bağlıydı. Zira Orta Akdeniz'de geniş topraklarına bitişik bir limana sahip değildi. Buna göre de hayatı devamlı surette tehlikede idi. Çünkü pekçok vakit kendini Avrupa'yı tamamen hükmü altına alma emellerine hapsedmekteydi. Dolayısıyla Rusya fetheden bir devlettir. Dünyaya malik oluncaya veya kendini bu uğurda helâk edinceye kadar da öyle kalacaktır. Bundan da onun siyasî açıdan İslâma düşmanlığının diğerlerine düşmanlığından daha fazla olmadığı anlaşılır.

Onun Osmanlı hakimiyetindeki Hıristiyanlara körü körüne şiddetli bir bağlılığı da yoktur. Ancak bunu, maksadına erişmekte bir engel olarak duran Osmanlı'nın zayıf düşmesinden istifade etmek için yapmaktadır. Bunun içindir ki bütün Hıristiyan tebasından vazgeçmiş olsa bile Osmanlı Devleti'nden hoşnut olmamaktadır. Devletin toprakları içindeki Hıristiyanları da siyasî gayesi dışında bir şeyden dolayı himaye etmemektedir. Hükümetimiz pekçok defa Rusları hoşnut etmek için Hıristiyanlara müsamaha gösterdiği halde Rusya'nın razı olmayışı da buna delâlet etmektedir. Binaenaleyh Ruslar açısından biz ve diğerleri eşittir.

Rusya'nın tüm Avrupa'ya hâkim olmak için türlü türlü siyaset ve hileleri vardır. Çünkü o çoğu zaman istediklerine Avrupalıların muvafakatıyla ulaşmak için Avrupalıları bize ve diğerlerine hırslandırır. Ashında bu, bir gün kendilerinin intiharına yol açacak bir muvafakattır. Çünkü Rusya bir planı uygulamakta, diğer Batılılar ise onu takip etmektedir. Dört yüz seneden beri Rusların elindeki bir şeyi Osmanlı Devleti dışında onun

elinden alan bir kimse çıkmamıştır. O da ancak bazı hadiselerde. Kendi hayatını ve dünyanın rahatını düşünen bir kimsenin Rusya'nın arzusunu uzun bir zaman tehir edecek şekilde Rusya'nın parçalanması için çalışması gerekir. Bunun da onu fırsat bulduğunda fetihler yapmaktan vazgeçireceğini zannetme. Dolayısıyla onun ahvalı gaflette bulunulmaksızın her an murakabe edilmelidir. Bu Rusların fazlaca cesaretlerinden kaynaklanmamaktadır. Çünkü sana aşikâr olmuştur ki onlar bizden sürekli olarak korkmuşlardır. Ancak bu gayret ve kendine güvenden kaynaklanmaktadır. Bir işe kuvvetle ihtiyaç duyulması, bir kimseye her türlü çözüm yollarını açar.

Fransa'ya gelince, Fransızlar, haksız yere böbürlenene, ne yaptığını bilmeyen, çoğu zaman başkalarının gayesini gerçekleştirmek için sevk edilen bir millettir. Şayet kendisinin bir gayesi olsa da o uğurda sebat etmez. Fakat hiçbir iş yapmaksızın insanların elinde olana tamah eder.

İngiltere'ye gelince ada kendisine yeterli gelmediği için başkalarına muhtaçtır. Ruslar gibi kendini fetihlerle uğraşmaya hasretmiştir. Ancak kendisiyle genişleyeceği özel bir toprağı ele geçirme gayesi olmadığından Rusya gibi muharebeye ihtiyaç duymaz. Bundan dolayı herhangi bir cihetten problem doğacak her fırsatı kollar ve tartışmaya gerek olmayacak şekilde bundan kazançlı çıkar. Bu beldeleri ithalat, ihracat, nüfuz kullanma ve bazılarında imtiyazlar elde etme şeklinde sömürür. Bundan dolayı dünyada fitne çıkarmak hususunda Rusya'dan daha fazla zararlıdır. Çünkü Rusya'yı her şeyden önce yolu üzerindeki şey ilgilendirir. İngiltere için ise bunun fazla bir önemi yoktur. Zira nerede kendi lehine bir fitne gerçekleşirse onu destekler. Fakat -her ne kadar insanlar bunu iyi talih olarak görseler de- halkın bütün gayretini sanayi ürünlerine ve ticarete sarfetmesi onun kötü talihidir. Halk yüksek maaşlar almaya alışmıştır. Bu ücretleri almadığı takdirde hayatlarını idame ettiremezler. Bundan dolayı zenginliğine rağmen dışarıya muhtaçtır. Mukaddimede işaret ettiğimiz gibi hâric ise onların ihtiyaç duyduklarına muhtaç değildir. Kendi durumunu ve sömürgelere mecburen ihtiyacı olduğunu düşünen İngiltere sömürgeleri muhafaza etmesi ve bu hususta hiçbir zorlamayı kabul etmemesi gerektiğine karar verdi. Çünkü onlardan herhangi birisi elinden çıksa o miktarda kendi ülkesinde noksanlık ortaya çıkar. Sömürgelerin tamamının kendi sömürsünden kurtulması halinde ise açlık ve susuzluktan ölür. Sömürgelerdeki nüfusun ekserisinin Müslümanlardan oluştuğunu, dinlerinin herhangi bir gün de olsa bağımsız olmaları gerektiğine hükmettiğini ve bunun en yakın yolunun da halife ile irtibatlı ol-

malarına bağlı olduğunu çok iyi bilen İngiltere sömürgelerde farklı siyaset izlemektedir. Bazan onların dinini methetmekte, bazan de kınamaktadır. Bazan onlara zulmetmekte, bazan de onlara dokunmamaktadır.

Hilafet meselesine gelince hilafeti zayıflatmayı ve ilk önce kendine kucak açılmasını istemektedir. Hükümet dine ve namusa muhalif bu açaklığa rıza göstermediği için İngilizler hilafetin Osmanlı'dan başkasına tahvil edilmesine çalışmaktadır. Çünkü bu takdirde diğerleri kendi gözetimi altında olacaktır. Devlet ricâli hiçbir asırda dine, Müslümanlara ve kendilerine ihanet etmeye hiçbir zaman rıza göstermemiş ve güçleri ölçüsünde İngilizlerden sakınmışlardır. Bu sebeple İngilizlerin Osmanlılarla ilişkilerini müstakil bir bölümde açıklamamız ve yaptıklarını fasıllar halinde nevilere ayırmamız gerekir.

ÜÇÜNCÜ BAB İNGİLİZLERİN OSMANLI İLE MÜNASEBETLERİ

**Birinci Fasıl: Osmanlı Devleti'yle İlişkisinin Başlangıcı,
Osmanlı'nın İngilizlere Yaptığı İhsanlar,
İngilizlerin Osmanlı'yı Karıştırmaya Yönelik Gayretleri**

Fransa'nın ahvalini anlatırken Fransa'nın Sultan Süleyman zamanında 943 yılında imzalanan bir anlaşma ile bazı imtiyazlar elde ettiğinden bahsetmiştik. Fransa, sekiz ay zarfında kabul etmesi halinde aynı imtiyazların İngilizlere de tanınmasını şart koşmuştu. İngilizler de kabul ettiler. Böylece ilişkiler başlamış oldu. III. Murat zamanında 985 senesinde İngiliz kraliçesi Isabella İngiltere tüccarına mahsus özel bir imtiyaz elde etti. O da şudur; İngiliz gemileri İngiliz bayrağı taşıy vaziyette Osmanlı topraklarına gireceklerdi. Daha önce onların bunu yapmasına izin verilmiyordu. Bilâkis farklı devletlere ait tüm gemiler, -savaş gemileri hariç- Osmanlı limanlarına Fransız bayrakları takarak girebiliyorlardı. Bu durum Sultan Süleyman, daha sonra oğlu II. Selim tarafından imzalanan ve teyit edilen anlaşmaların sonucuydu. Sultan III. Murad'ın ilk hâkimiyet günlerinde de yenilenmişti. Bu da Fransa'nın bu dönemde nüfuz bakımından diğer devletlere üstünlüğü bulunduğunun delilidir. Bir tercih ve ihsan olarak elde ettikleri bu imtiyazlara dayanarak devlete zarar verdiler ve devleti zaaf ve problemlere düçar ettiler. 1628/1038'de Sultan IV. Murat zamanında İngiltere ve Hollanda sefirleri Katoliklerin nüfuzunu azaltmak ve Protestanların etkisini artırmak amacıyla Cizvitlerin Âsitâne'den uzaklaştırılması gerektiğinde ısrar ettiler. Çünkü diğer Avrupa devletlerinin haricinde İngiltere ve Hollanda devletleri o zamanlar Protestandılar. Neticede amaçlarından bir kısmı gerçekleşti.

İngiltere daha sonra Osmanlı Devleti'ne tek başına nüfuz etme meselesiyle ilgilenmeye başladı. Böylece öncelikle onu zayıflatmayı, daha sonra da Abbâsî asabiyetinin çözülmeye başladığı dönemlerde meliklerin Abbâsî Devleti'ni hakimiyetleri altına aldığı gibi onu himayesine almayı arzuluyordu. İngilizlerin kendilerine tek hedef olarak belirledikleri Müslümanların tamamına hakim olma düşüncesinin bütünüyle gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti'nin daima kendisine muhtaç kalması, kendinin de onun hâmisî sıfatıyla devlet üzerinde ve Müslümanların genelinde tasarrufta bulunması gerekliydi. Planladıkları gibi Osmanlı Devleti yıkılınca da İslâma hükmedecek ve Osmanlı'nın vârisi olacaktı.

İngilizler bu işe ilk olarak 1797/1213 Ağustos ayının başlarında Fransız harp gemilerini Ebu Kayr'da tahrip etmekle başladılar. Ebu Kayr, Bonapart'ın İngiliz ticaret gemilerinin Mısır'dan Hindistan'a geçişini engellemek ve onları bu konuda sıkıştırmak için çıkartma yaptığı ve Mısır'ı işgal ettiği bir yerdi. Bundan sonra İngilizler Orta Akdeniz'e hakim oldular ve Fransa'nın Akdeniz'le bağlantısını kestiler. Bonapart Tulûn'da gizlice bir ordu hazırladı. Ordu, 36 bin eğitimli piyade ve 10 bin deniz askerinden oluşuyordu. Onları 20 harp gemisi, 72 kruvazör (*karâvîr*), 400 yük gemisinden oluşan donanma taşıyordu. İngilizler, Bonapart'ın Tulûn'dan çıkarma yaptığını öğrenince ardından donanmasını gönderdi. Fakat ona ancak İskenderiye'yi işgal ettikten sonra ulaşabildiler. Osmanlı Devleti, Fransızlarla savaşmak için hazırlık yapmaya başladı. İngiltere Fransızları Mısır'dan çıkarma hususunda Osmanlılara yardım teklifinde bulundu. Osmanlı Devleti de İngilizlerin yardımını memnuniyetle kabul etti. Aynı şekilde Rusya da Osmanlı'ya harp gemileriyle yardım etmek istediğini ve gemilerinin iki devletin gemilerine katılmasını teklif etti.

1213 yılının Rebiulevvel ayında Fransa'ya resmî olarak harp ilân edildi. Fransız askerlerinin en son kafilesi 1216'da Rebiulahr ayının sonlarına doğru (2 Eylül 1801) Mısır'ı terketti. Bonapart, cumhurbaşkanı tayin edilince Fransa'daki Osmanlı sefiri ile Osmanlı Devleti'nin İngiliz ve Fransızlarla ittifadının özellikle kendisine zarar verdiğini, Rusya'nın Yunan (Ege) adalarını işgal ettiğini, İngiliz askerlerinin Mısır'ı ve Şam bölgesini boşaltmayı geciktirdiğini söyleyerek mektuplaştılar. Neticede 1 Cemaziyelahr 1216/9 Teşrinievvel 1801'de bir antlaşma yapmakta ittifak ettiler. İngiliz orduları ancak 1217 Zilkade/1803'te Mısır ve İskenderiye'den ayrıldılar. Bonapart, General Sebastiyani'yi Osmanlı Devleti ile birlik ve dostluk bağıny yenilemek için İstanbul'a gönderdi.

Sebastiyan, İstanbul'da ikameti esnasında Rusya için şavaşılan Eflâk ve Boğdan emirlerinin azledilmesi için gayret gösterdi. 20 Ağustos 1806/1221'de her ikisi de azledildi ve onların yerine devlete sâdık iki kişi atandı. Bu olay Rusya'yı üzdü ve Fransız nüfuzunun genişlemesinden korktu. Bu iki vilâyetin emirlerinin değiştirilmesinin komşularının haklarına zarar verdiği gerekçesiyle ordularını harp ilân etmeksizin bu iki vilâyeti işgal için gönderdi. Daha önce geçtiği gibi Ruslarla Osmanlı Devleti arasında harp başladı. İngilizler, Rusya'nın taleplerini desteklemek suretiyle Ruslarla birlik oldu ve donanmasını Çanakkale Boğazı önlerine gönderdi. İngiltere sefirini, Osmanlı'nın İngiltere ile anlaşması veya Osmanlı donanmasının ve Çanakkale limanının İngiltere'ye teslim edilmesi, Osmanlı'nın Eflâk ve Boğdan vilâyetlerinden Rusya lehine çekilmesi, Komutan Sebastiyan'ın başkentten uzaklaştırılıp Fransa'ya harp ilân edilmesi, aksi takdirde İngiltere'nin Çanakkale Boğazı'nı geçip topraklarını İstanbul üzerine dökmeye mecbur kalacağını bildirmek için Bâbîâlî'ye gönderdi.

Osmanlı Devleti bu talepleri kabul etmedi. Boğaz'ı tahkim etmeye ve her iki tarafına kaleler inşa etmeye başladı. Geçiş engelleyecek şekilde Boğaz'ı tahkim etmeye yeterli vakit olmadığından İngilizler 20 Şubat 1807/1222'de gemilerinde zikretmeye degecek bir hasar olmaksızın Çanakkale Boğazı'nı geçtiler ve Gelibolu'ya ulaştılar. Limanda demirli bulunan Osmanlı gemilerinin tamamını tahrip ettiler. Bahsedilen lâyiha'nın uygulanmasını beklemek üzere İstanbul Boğazı dışında durdular.

Sultan III. Selim bu lâyihayı kabul etmemekte ısrar etti. Başkenti muhkem kılmaya, etrafına mendirekler inşa etmeye ve büyük topraklarla silahlandırmaya başladı. İstanbul'da bulunan Fransızlardan ekserisi topçu olan 200 kişilik bir müfreze kurdu. Aynı şekilde İstanbul'daki İspanyollar da, sefirleri İngiltere'nin şarkta izlediği siyasete karşı çıktığı için, Osmanlı'ya yardım ettiler. İstanbul'da bulunan herkes, yaşlı insanlar, çocuklar ve kadınlar dahi bu işle ilgilendiler ve umulandan daha fazla sıkıntılara göğüs gerdiler. Sultan bizzat kendisi çalışmalara nezaret ediyor, mendireklerin tamamlanması için gece gündüz çalışmaya teşvik ediyordu. Birkaç gün geçmeden beldenin güvenliği sağlanmıştı. Hücum edenleri engellemek üzere gemiler Boğaz'ın girişine konuşlandı. Bir taraftan da Boğaz'da tahkim çalışmaları sürüyordu. İngiliz amirali İstanbul Boğazı'na girmenin imkânsızlığını ve Çanakkale Boğazı'nın da tahkim edilmesinin sonuna gelindiğini görünce gemilerinin iki boğaz arasında muhasara edilmesinden korkarak 1807 Mart ayının başlarında Akdeniz'e kaçtı. 600 askeri

öldürölüp Çanakkale kalelerinden atılan bombalarla iki gemisi battıktan sonra orada kurtulmayı başardı.

Boğaz'ın girişinde Rus gemileriyle bir araya geldi. Daha sonra İngiliz amirali uğradığı bozgunu telafi edecek bir iş yapmak istedi ve 10 Muharrem 1222'de 5.000 piyadeyle İskenderiye'yi işgal etti. Ancak Mehmed Ali Paşa'nın mukavemeti sebebiyle İskenderiye'yi ele geçirmeye muvaffak olamadıklarından Recep ayında oradan ayrıldılar. Mısır halkı Mehmed Ali Paşa'yı Mısır valisi seçmiş ve Bâbîâlî'den bunu onaylamasını istemişlerdi. Osmanlı Devleti de 1805/1219 Temmuzunda onu vali tayin etmişti. İngilizler, Bâbîâlî ile temasa geçip teşebbüslerde bulunarak onun azledilmesini ya da başka bir vilâyete nakledilmesini talep ettiler. Bâbîâlî de İngilizleri dinleyip Mehmed Ali Paşa'nın Selânik'e naklini emretti. Fakat Mısır uleması ve ordu komutanları bunu kabul etmediler. Osmanlı Devleti'ne mektuplar yazarak Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da bırakılmasını istediler. Sultan da bunu kabul etti ve ona mevkiinde kalmasını emreden bir ferman gönderdi. Sultanın fermanı, 1221 Şaban ayının sonlarına doğru (Teşrinisânî 1806) kendisine ulaştı.

Şu zorba dostu bak! Nasıl da kendisine ticarete fayda veren imtiyazların ihsan edilmesi durumundan Fransa'ya karşı yardım durumuna intikal etti. Onun bunu Fransa ile aralarındaki düşmanlıktan ya da Fransız nüfuzunu kırmak, böylece bizimle ticarete tek başına kalmak için yaptığı zannedilebilir. Ya da Hindistan'a en yakın yollarının Fransızlar tarafından ele geçirilmesiyle Hindistan'la ticaretinin kesilmesinden korktuğu için yapmış olabilir. Devlet ise bunun bütün işlerde kendisiyle ortaklık için yapıldığını zannetmiyordu. Öyle olsaydı devletin yardımını kabul eder ve tek başına Fransızlarla savaşmazdı. Şayet devlet aciz olsaydı onu Mısır'dan çıkmaya imkân buluncaya kadar Mısır'da terkeder, elinde kalan topraklarda dilediği gibi tasarrufta bulunması için onu serbest bırakırdı. Dilediğiyle ittifak yapar ve beldelerinde dilediğini ibka ederdi. Sonra bu maksatlara nasihat ve irşadla ulaşmak mümkündü. Tahakküm ve harplere yol açan tedhiş hareketleriyle değil.

İşte bu büyükleme ve zorbalığa hiçbir kimse tahammül edemezdi. Bu sert ve acımasız düşmanın Osmanlı'ya düşmanlık yapması için hiçbir sebep yoktu. Ticaretine revaç kazandırmak ve beldeleri bizim beldelerimizden uzakta olmasına rağmen şanını yüceltmek için devletin ona ihsanda bulunması dışında hiç bir sebep yoktu. Fakat bize yönelik maksatları onu en büyük düşmanımız yapmıştı.

Bizi himayesine almak isteğinin yanlışlığı ilk teşebbüsünde ortaya çıkmış oldu. Bu sebeple gayesini gerçekleştirmek için düşmanlarımıza

yardım ederek bizi zayıflatan ya da bizi içeriden tahrip eden bir takım ön hazırlıklar yapmak istedi. Çünkü bu muharebenin ardından Sultan II. Mahmud zamanında 6 Kânunısânî 1809/1223'te bir sulh yapılmıştı. Yunan [Mora] isyanının ardından Osmanlılar Atina'yı fethettiklerinde, sulha rağmen isyancılara maddî ve askerî desteğin yanı sıra Atina'yı ve meşhur kalesini müdafaa edip Osmanlı'ya karşı harbeden İngiliz amirali Lord Kuşran'dı. Bu hadise 1826/1242 Haziranında vukubuldu.

İngilizler daha sonra Sultan II. Mahmud zamanında 25 Eylül 1826/1242'de yapılan Akkirman muahedesi'ni onaylatmak ve bize boyun eğdirmek için Ruslarla ittifak yaptı. Bu anlaşma gereğince Osmanlı'nın Rus gemilerini teftiş hakkı olmaksızın Rusya'nın Karadeniz'de ve Boğazlar'dan geçişte rehberlik hakkı bulunacak, Eflâk ve Boğdan vilâyetlerine yöneticilerini a'yânlar tarafından, yedi yıl süreyle seçme hakkı tanınacak ve bu yöneticiler ancak Rusların onayıyla azledilebilecekti. Sırp vilâyeti yaklaşık olarak bağımsız olacaktı. Bu muahedede Yunanistan'a dair hiçbir şey zikredilmemişti. Bilâkis İngiltere ve Rusya bütün güç ve nüfuzlarını -Bâbîâlî hoşlanmasa da- Osmanlı ile sürekli bir harbin planlarını çizmeye hasretmişlerdi. Avusturya, Prusya ve Fransa da buna muvâfık kaldılar. İngiltere 5 Şubat 1827/1242'de tüm devletlerle Osmanlı arasında arabuluculuk yapabileceğini resmî olarak teklif etti. Fakat Osmanlı Devleti bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Fransa, İngiltere ve Rusya, Yunanistan'a idarî bağımsızlığını bağışlaması için Bâbîâlî'ye güçle baskı yapma hususunda ittifak ettiler. Bu üç devletin gemileri 20 Teşrinievvel 1827/1243'te Osmanlı donanmasının ve onunla birlikte olan Mısır gemilerinin Navarin limanından çıkmasını engellemek için Navarin limanında toplandılar. Daha sonra bir hadise çıkardılar, bunu bahane ederek tüm topraklarını Osmanlı donanmasına çevirip ansızın bombardımana tuttular ve yok ettiler. Sonra da Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân ettiler.

Bütün bunlar, bizi zayıflattıktan sonra zorlanmış (*mükreh*) bir vaziyette onlara gidip itaatkâr boyun eğmişler olarak İslâm hilafetini kendi ellerimizle onlara teslim etmemiz için yapılyordu.

İngiltere'nin, Osmanlı'ya isyan ettiğinde Mehmet Ali Paşa'ya farklı davranmasına gelince bu öncelikle Rusya'nın, sâniyen Fransa'nın nüfuzundan çekindiği içindi. Çünkü Ruslar Mısırlıların Reşit Paşa'ya kaşı zafer kazandığını ve 21 Kanunievvel 1832/1248'de onu esir aldığını öğrenince Âsitâne'nin kendi elinden çıkmasından korktu. Zira Mehmet Ali Paşa ordu tanzimindeki imkânlarıyla belki de İstanbul'u Osmanlı'dan daha iyi müdafaa edebilirdi. Çünkü Osmanlı Devleti kara kuvvetlerini yitir-

miş, düşman da deniz kuvvetlerini yok etmişti. Valilerinden herhangi bir vali, devletine karşı bu eylemi gerçekleştirmişse yakında İstanbul'u ele geçirmeyi arzulayabilirdi. Çünkü hükümeti gözleyen birisi olarak Osmanlı'nın ıslah çalışmalarına fırsat vermek istemezdi. Bu sebeple Rusya, asker göndererek yardımda bulunmak istediğini Osmanlı'ya bildirdiler. Rusya, bu amaçla 15.000 askerini Anadolu sahillerine indirdi. Rusya'nın askerî sıfatla müdahalede bulunmasının kötü sonucundan endişe eden Fransa, İngiltere'den daha fazla olarak Mehmed Ali Paşa'ya bu fiilinde destek olmaya mecbur kaldı. İngiltere ve Fransa, gedik daha fazla büyümeden Osmanlı'nın Mehmet Ali Paşa ile ittifak yapması gerektiğinde ısrar ettiler. Mısırlıların Anadolu'yu boşaltması, Mısır vilâyetinin ömür boyu Mehmet Ali Paşa'ya verilmesi, ayrıca Şam'a tabi dört vilâyetin (Akkâ, Trablus[şark], Halep, Dimaşk) ve Girit'in valisi olması, oğlu İbrahim Paşa'nın Adana bölgesi valisi olarak Mehmet Ali Paşa'ya yardımcı olması konusunda ittifak yaptılar. Bu konudaki irade 5 Mayıs 1833/1248'de sâdir oldu ve "Kütahya Anlaşması" olarak isimlendirildi.

Rusya, askerlerinin Osmanlı topraklarında bulunması esnasında Osmanlı Devleti ile hücum ve müdafaa antlaşması gerçekleştirmeye imkân buldu (8 Haziran 1833/1249). Bu anlaşmaya Hünkâr İskeleyi Antlaşması adı verildi. Bu anlaşma gereğince Mısırlılar veya başkaları Osmanlı Devleti'ne saldırdığında Rusya onu müdafaa edeceğini taahhüt etti. Böylece Osmanlı'nın bir takım işlerine müdahale etmesi kolaylaşacaktı. Fakat her iki tarafın da bu anlaşmaya rıza göstermemesi yüzünden tekrar harp başladı. Mısırlılar 24 Haziran 1839/13 Rebiulevvel 1255'de Nusaybin'de zafer kazandılar. Bu haber Sultan II. Mahmud'a ulaşmadı. Zira altı gün sonra 19 Rebiulevvel 1255/Temmuz 1839'da ansızın vefat etti. Bu ızdıraplı dönemde yerine küçük yaşına rağmen oğlu Sultan Abdülmecid geçti. Henüz 17 yaşına basmamıştı. Sadrazamlığın Hüsrev Paşa'ya tevcih edilmesine sinirlenen Türk donanmaları komutanı Ahmed Paşa bütün harp gemileriyle yola çıktı ve donanmayı İskenderiye'de Mehmet Ali Paşa'ya teslim etti. Avrupalılar, Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetlerini kaybetmesinden dolayı İbrahim Paşa'nın Âsitâne üzerine yürümesinden, Rusya'nın da Hünkâr İskeleyi Antlaşması gereğince İbrahim Paşayla savaşmak için ordularını göndermesinden endişe ettiler.

Bâbıâli'ye 28 Temmuz 1839 tarihli ve Fransa, İngiltere, Avusturya ve Prusya sefirlerince imzalanmış bir lâyiha (nota) gönderdiler. Bununla Osmanlı'dan Mısır meselesiyle ilgili hiçbir şeyi kendileriyle birlik sağlamadan ve onların bilgisi olmaksızın tahrir etmemesini talep ettiler ve

kendilerinin bu meseleyi çözmeye hazır olduklarını bildirdiler. Bâbîâlî de bu lâiyhayı kabul etti. Sefirler 30 Temmuzda sadrazamın makamında bir araya geldiler ve Mehmet Ali Paşa'ya ne verilmesi gerektiğini görüştüler. İngiltere ve Avusturya elçileri Şam'ın Osmanlı'ya irca edilmesinin zaruri olduğunu beyan ettiler. Fransa ve Rusya sefirleri ise Osmanlı'nın Mısır ve Şam vilâyetlerine malik olmasında ittifak ettiler. Prusya sefiri ise ilk görüşü benimsedi. Bunun üzerine Şam'ın Osmanlı'ya verilmesi çoğunlukla karara bağlandı.

Rusya, Osmanlı Devleti'ni askerleri ve gemileriyle himaye etme hakkını veren muahedeye bağlı kalmaya devam edeceğini ve İbrahim Paşa'nın Şam hududunu çiğnemesi halinde harp ilân etmeksizin bütün emlâkını işgal edeceğini ilan etti. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'nden Rusya ve Mısır askerlerine karşı zaruret halinde Osmanlı'yı himaye etmek için gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçmesine izin verdiğini açıklamasını istediler. Rusya bunu engellemek için şiddetle tepki gösterdi. Avusturya da Rusya'yı destekledi. Bunun üzerine Bâbîâlî İngiltere ve Fransa'nın taleplerini reddetti.

1839/1255 yılı Eylül ayı başlarında İngiltere sefiri, İngiltere'nin Mehmed Ali Paşa'yı Türk donanmasını geri vermesi konusunda zorlamaya hazır olduğunu, fakat zaruret halinde Rusya'yı engellemek için gemilerini Âsitâne'ye sokma hakkı verilmesini şart koştuğunu Bâbîâlî'ye arz etti. Fransa, Kânunievvel 1839/1255 tarihinde donanma komutanına gönderdiği bir nota ile İngiltere ile birlikte Mehmed Ali Paşa hükûmetine karşı düşmanca hiçbir harekete girişmemesini emretti. Aralarındaki ihtilaftan dolayı Avusturya ve Prusya ise Osmanlı Devleti'ni kendi mülklerinden mahrum etmeyen iki devletten birine (yani İngiltere'ye) tarafgir olduklarını resmî olarak açıkladılar. Rusya da, İbrahim Paşa İslâmbol (İstanbul) üzerine yürümek istediğinde Bâbîâlî'nin yardımına koşması için Âsitâne'ye yakın Sinop şehrine bir ordu indirmesine müsaade etmesi halinde İngilizlere Mısır'da hareket serbestisi tanıyacağını ve Mısır vâlisini zelim etmek için yardıma hazır olduğunu bildirdi. İngiltere hâriciye bakanı Lord Palmerston bu teklifi hayli sıcak karşıladı. Fakat kamuoyu bu konuda ona muvafakat etmedi. Bunun üzerine Palmerston, Rusya'ya öncelikle Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın kendine tanıdığı Osmanlı Devleti'ni himaye hakkından vazgeçtiğini ilân etmesini teklif etti. Fakat Rusya bu öneriyi reddetti.

Mısır meselesinde uzlaşmak için karşılıklı yazışmalar 1840/1256 Temmuzuna kadar devam etti. Bu esnada Rusya, İbrahim Paşa'nın İslâmbol'a

hücum etmesi halinde Rusya'yla birlikte İslâmbol'u korumaları için İngiltere ve Fransa'nın Marmara denizine üç harp gemisi göndermesine hak tanıdığını Londra'ya bildirdi. Fakat isteğine nail olamadı.

Londra Konferansı toplanınca Fransa muhalefette bulundu. Hatta işi Mehmed Ali Paşa'yı cesaretlendirip yardım vadinde bulunmaya ve Bâbî-âli'yi de Mehmed Ali Paşa'yı razı etmek için boyun eğmediği takdirde bununla tehdit etmeye vardırı. İngiltere bundan dolayı Fransa'ya son derece öfkeleni. Sonunda Fransa, Mehmed Ali Paşa'ya yardım edemeyeceğini anladı. Donanmasına ilk önce Yunan sularına çekilmesini, daha sonra da Fransa'ya dönmesini emretti. Yardım vaadi ve adamı harbe teşci etmenin bedelini bu olayın sorumluluğunu üstlenen Mösyö Tirus 29 Teşrinievvel 1840'ta bakanlıktan istifa ederek ödedi. Çünkü Fransa'nın terörü fayda vermedi. İngiltere Mehmed Ali Paşa'yla muharebeye girişti. Avusturya ve Osmanlı Devleti de gemileri ve kara birlikleriyle İngiltere'ye destek verdiler. Kara birliklerini Beyrut yakınlarına indirdiler ve beldelerin tahliyesini talep ettiler. Tahliye geciktiği için iki gün boyunca beldeleri bombardıman ettiler. Neticede ekserisi yıkıldı ve Şamlıların gemileri yakıldı. Bunu gören Mehmed Ali Paşa yenilgiyi kabul etti, oğluna çekilmesini emretti ve Şam'ı teslim etti. Mısır'ı ona ve çocuklarına verdiler. O da Türk gemilerini Osmanlı'ya iade edecekti. Bu konularda 27 Teşrinisânî 1840'ta ittifak sağlandı. Bununla ilgili Sultan fermanı da 21 Zilkade 1256/13 Şubat 1841'de sâdır oldu.

İngiltere'nin bu meseledeki sa'y u gayreti sadece Osmanlı Devleti'ni himaye eden tek devlet olmak içindi. Çünkü donanmasının İstanbul'a girme hakkını şart koşmayı gerçekleştirmiş Osmanlı'nın hâmisî oldu. Bu görevi Rusya'dan çekip almak için çeşitli hileler tertip etti. Fransa'yı defetti. İslâm âleminde Mehmed Ali Paşa'ya dostluk beslemenin de hiçbir faydası yoktu. Kaldı ki İngiltere artık İslâm âleminden de korkmuyordu. Çünkü başı artık elindeydi. İngiltere daha sonra Fransa'nın nüfuzunu sona erdirmek ve kendisine memur olarak kalıncaya dek Osmanlı hükümetini zayıflatmak için Dürzîleri, dağda emir ve komutanın kendilerine ait olacağını vadederek Lübnân'daki Mârûnîlerle vuruşmaya tahrik etti. Bundan maksadı ise Mârûnîleri Katolik mezhebini terketmeye mecbur etmektir. Muahedeler gereğince onları himaye hakkı Fransa'ya aitti. Fransa Dürzîlere karşı Mârûnîleri desteklemekte kusur etmedi. Maksadının onların durumunu iyileştirmek ve terakki ettirmek olduğunu vehmettiyordu. Her iki taraf da bu kirli siyasetin içyüzünü anlayamadı. Bu siyaseti güdenler kendi gayelerinin gerçekleşmesi uğruna masum insanların kanlarını akıtmaya aldırıyorlardı.

Osmanlı Devleti ise bu durumun farkındaydı. Çünkü gerçekleştirdiği hiçbir ıslah, tahrikçilerin hoşuna gitmiyordu. Bundan dolayı büyük katliamlar oldu. 1841'den 1860/1277'deki meşhur Şam hadisesine kadar devam etti. Sonunda bütün devletlerin ve özellikle de Fransa'nın Mârûnîleri himaye gerekçesiyle müdahalesiyle nihayete erdi.

Muhakkak ki İngiltere'yi Kırım Harbine katılmaya sevkeden âmil Mehmed Ali Paşa'yla savaşılmaya sevkeden âmilin aynıdır. Çünkü Kırım Harbi aslında Osmanlı Devleti'nin mülküne ve reyâsına nüfuz etmek gayesiyle Kudüs'teki Katolik veya Ortodoks kiliselerinden birini diğerine tercih konusunda Fransa ve Rusya'nın ihtilafından kaynaklanmıştı. Katolik rahipler Kudüs'teki kiliseleri için çeşitli imtiyazlar elde etmişti. Rusya ise bu imtiyazları onlardan alıp Ortodokslara vermek için çalışıyordu. Fransa'nın harplerle meşgul olduğu bir sırada Ortodoks ruhanî liderleri Katolik keşişlerine zulmettiler. Bunun üzerine III. Napolyon Fransız kamuoyunu yatıştırmak için Osmanlı Devleti'nden meseleye nezaret etmesini talep etti. Bâbîâlî meseleyi eski antlaşmalar doğrultusunda çözümlemesi için muhtelif mezhep üyelerinden oluşan bir komisyon tespit etti. Komisyon Katoliklerin birkaç kilise ve manastırın mülkiyetine sahip olma hakkı bulunduğuna karar verdi. Rusya bu kararın uygulanmasına karşı çıktı. Bâbîâlî'yi bunu uygulamayı emretmesi halinde harple tehdit etti.

Osmanlı Devleti bu kararı infaz etmekte tereddüt etti. Fransa ise komisyonca kararlaştırılan haklarının ısrarlı takipçisi idi. Osmanlı Devleti bu karara muvafakat ettiği için sıhhatini itiraf ettiği şeyi uygulamak zorundaydı. Bu sebeple kararın mazmununu tenfiz etti. Ruslar da muharebeye karar verdiler. Rusya'daki İngiltere sefirini, Fransa'nın şarktaki nüfuzunu zayıflatmak için Rusya ve İngiltere'nin ittifak etmesi ve Osmanlı Devleti'ni bölmek için gerekli tedbirleri almak gerektiğine ikna etmeye çalıştılar. Çünkü Rusların iddialarına göre bu hastanın şifa bulması imkânsızdı. Ölümünden sonra mirasının parçalanmasından çekinerek İngiltere'nin kendisine planlarını gerçekleştirmede yardım etmesi halinde Mısır bölgesini ve Girit adasını vermekte İngiltere'ye müsamahalı davranacağını bildirdi. Bunun üzerine İngiliz sefiri, öncelikle bu hastayı tedavi etmek ve hastalığından kurtulup ayağa kalkıncaya ve eski gücüne kavuşuncaya kadar ona özen göstermek gerektiğini, çünkü öldüğü takdirde mirasının paylaşılması esnasında nehirler dolusu kanların akacağı savaşların meydana geleceğini söyledi. Bu da Rusya'nın İngiltere'nin siyasetini hâlâ anlamadığını göstermektedir.

Muhakkak ki İngiltere, Osmanlı Devleti'ni korumayı ve İngiltere'nin Müslümanlar üzerinde nüfuz sahibi olması için onu kendisine muhtaç kılacak şekilde aciz bırakmayı istemektedir. Rusya belki de bir başka gün İngiltere dahilinde halife namına fitneler çıkarmak için Mısır'ı kendisine arzetmişti. Bütün gayreti bu olan bir devlet Mısır'a nasıl razı olur? Bundan dolayıdır ki işittiğine göre İngiliz sefiri, devletin, Müslümanların çoğunluğuna hükmeden Osmanlı Devleti'nin dağılması konusunda Rusya'ya yardım edemeyeceğini ihsas ettirecek şekilde cevap verdi.

Daha sonra III. Napolyon kutsal topraklarla ilgili eski muahedeleri tenfiz etmek için Fransa'nın Bâbîâli ile ittifakta bulunacağını İngiltere'ye haber verdi. Böylece sayıları 11 milyonu bulan, Osmanlı'nın Ortodoks vatandaşları arasında Rus nüfuzunun yaygınlaşmaması amaçlanıyordu. Özellikle bu beldelerdeki Rus nüfuzu, onun en kısa yoldan Hindistan'a müdahale etmesini kolaylaştırıyordu. İngiltere Ruslara mukavemet etmenin lüzumundan kaçındı. Özellikle de Rusya'daki sefiri ile Rus Devleti arasında geçen müzakere dolayısıyla Rusların gerçek niyetlerini bildiği için. Aynı zamanda Fransa'nın tek başına Osmanlı'ya askeri yardımda bulunmasına da rıza göstermiyordu. Bu takdirde şarkta İngiltere'nin nüfuzu gider ve Fransa tek başına kalırdı.

Ruslar İngiltere'nin kendilerine muvafakat ettiğine dair bir işaret bulamayınca Rusya'daki Fransa sefirine mevzuyu açtılar. Fransa'nın Filistin topraklarında işleri istediği gibi yürütmesi hususunda Rusya'nın müsamahakâr davranacağını bildirdiler. Ayrıca Fransa'nın garpta nüfuzunu güçlendirmesi ve İngilizlerin Malta adasındaki icraatlarının murakabe etmesi için Tunus'u ele geçirmesinde Fransa'ya kolaylık göstereceklerini arz ettiler. Fakat Fransız sefiri bunlara kulak asmadı. Çünkü Napolyon'un bütün mesaisi Fransa'nın eski saygınlığını tekrar elde etmesine müteveccih, fikrini ve kuvvetini dağıtıp parçalayan fütûhata değil. Üstelik herkes biliyordu ki Rusya'nın bu seferki arzusu Petro'nun vasiyetini gerçekleştirmekti. Bunun zararından da hiçbir kimse kurtulamazdı.

Fransa 4 Nisan 1853/1270'te deniz kuvvetlerini Yunan sularına gönderdi. 1853 Temmuzunun başlarında Rusya, Eflâk ve Boğdan'ı işgal etti. Osmanlı Devleti de 2 Kasım 1853'te Ruslarla muharebeye başladı. Osmanlı Ruslara karşı apaçık bir zafer kazandıktan sonra bütün dünya Rusların hezimete uğradığını kabul etti. Fakat Ömer Paşa kış sebebiyle hezimete uğrayan Rusları takip etmedi ve kalelere çekildi. Rusya, Avusturya'yı yardıma çağırdı fakat Avusturya cevap vermedi. 30 Kasım'da Rus donanması Sinop'ta bulunan Türk harp gemilerine ani bir baskın düzenledi ve

tamamını tahrip etti. Halbuki Fransa ve İngiltere'ye, gemileri İstanbul Boğazı'nda bekler vaziyette olup Karadeniz'e girmedikleri takdirde Karadeniz'de düşmanca hiçbir iş yapmayacağı taahhüdünde bulunmuştu. Bu olay üzerine İngiliz ve Fransız gemileri 4 Kânunısânî 1854'te İstanbul Boğazı'na girdi. Londra'da toplanıp Osmanlı'nın emlâkını muhafaza edecekleri ve onlardan herhangi bir parçanın Rus beldelerine katılmasına mani olacakları hususunda ittifak ettikten sonra 27 Mart 1854'te Rusya'ya harp ilân ettiler.

Avusturya, 1855 yılı sonlarına doğru müttehid milletlerin tümüne Rusya'ya devletlerin taleplerini bildiren nihaî bir ultimatom verilmesini teklif etti. Şayet Rusya buna olumlu cevap vermezse 1856 baharında bütün şiddet ve keskinliğiyle savaşın başlamasını, Avusturya, İsveç ve Norveç ordularının da muharebeye hazırlık yapmasını önerdi. Diğer devletler de bu teklifi onayladılar. Rusya da şartları kabul etti. 25 Şubat 1856'da kongre yapıldı. 30 Mart 1856'da da muahede imzalandı. Osmanlı Devleti bu harpten hiçbir fayda sağlamadı. Şarkta nüfuzlarını teyid etmek, Rusya'yı zayıflatmak ve bütün devletlere müşterek faydası olan Osmanlı topraklarında yerleşmesini engellemek suretiyle bundan Fransa ve İngiltere istifade etti. Üstelik harbi tutuşturan da bu iki devlet olmasına rağmen. Bununla birlikte biz bundan dolayı her ikisine de teşekkür eder ve yardımlarının kadrini biliriz. Keşke bize karşı kötü niyetleri olmaksızın bizden faydalanmaya devam etselerdi ve keşke işlerimizi düzeltmemizi ve kendi kendimizi koruyacak kuvveti kazanmamızı engelleme iradeleri olmasaydı. Bir başka gün de biz onlara yardım ederdik. Fakat harp sona erer ermez Osmanlı Devleti'ni aciz bırakan sebepleri icad etmeye başladılar ki devlet daima onlara muhtaç olsun.

Şüphesiz ki onlar Ruslarla orta Akdeniz arasında bir engel olması için Osmanlı Devleti'ni ibka yolunu seçtiler. Bu sebeple Eflâk ve Boğdan vilâyetlerinin inzimâmını desteklediler, Sırp beldelerinde ve Karadağ'da pek çok problem çıkardılar. Böylelikle bizimle kendileri arasında bir set olması ve fırsat doğduğunda istilâ etmeleri kolay olsun diye Sırbistan ve Karadağ'ın istiklâline kavuşmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Bosna ve Hersek'te de fitne tohumlarını ektiler. Onlar da Sırp beldeleri gibi kendilerine imtiyazlar verilmesini talep ederek ayaklandılar.

Bunların yanı sıra Osmanlı'nın iç işlerine müdahale ediyorlar, devleti isyancıları tedib etmekten men edip ilişkileri kesmek, Osmanlı sefirlerini geri göndermek ve ayaklananların taleplerini sağlamak için harp gemile-

rini göndermekle tehdit ediyorlardı. Nitekim Fransa ve Rusya, Osmanlı ordularının Karadağ emirini Bosna ve Hersek'te ayaklananlara yardımlarından dolayı cezalandırmak maksadıyla bu bölgeye girmesini engellemek için gemilerini 1858'de Karadağ sahillerine göndermişti. İngiltere bu eylemlerde diğerlerine iştirak etmenin dışında Girit halkını Osmanlı'ya karşı kışkırttı. Mevcut durum Hristiyanları her gün isyana cesaretlendirdiği halde devleti Hristiyanlara müsamaha ile davranmaya sevketti. İngilizler, Müslümanların gözünde, özellikle de tebeası önünde hükümeti tahkir etmek için Cidde şehrini haksız yere yirmi saat ateşe tuttu. Bu durum aynı zamanda mücrimlerin devleti küçük görmelerine sebep oluyordu. Fransa'nın Şam'a 12.000 askerle göndermeye teşvik konusunda diğer devletlerle birlikte hareket etti. Burada tek başına nüfuz etme siyaseti farklılık arzetti. Halbuki daha önce zikrettiğimiz gibi bu dahili karışıklığı tahrik eden de İngiltere'ydi, Osmanlı devlet adamlarının bu gayretleri boşa çıkarmak için her türlü gayretlerine rağmen. Her halükarda Fransa Şam'daki Hristiyanlara kendisinin onları Müslümanların saldırısından koruduğunu vehmettirdi. Onlara devletlerinin zayıflığını gösterdi. Sanki Osmanlı Devleti Fransız askerlerinin varlığı sebebiyle onlara insafli davranmıştı. Bütün bunların sağlam vicdanlardaki derin tesiri aşîkârdır. Bu problemler Sultan Abdülaziz zamanına kadar devam etti.

Sultan Abdülaziz, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'yle Kırım ve diğer harplerde anlaşmasının Osmanlı'yı dahili işlerine müdahale yoluyla zayıflatmak, Osmanlı hâkimiyetindeki Hristiyan toplulukları ayrılık düşüncesiyle aldatmak ve Osmanlı memâlikinde hürriyet ve ilimleri neşir adı altında fitne ve fesat ruhunu yaymaktan başka bir neticesi olmadığını gördü. Bunun faydası ise kendini şu an Osmanlı Devleti'ni ele geçirmeye hasretmiş Rusya'ya râci idi. Avrupalı devletler ise Karadeniz'de dengeyi korumayı sağlayan Paris anlaşmasının en önemli şartlarından vazgeçmişti. Bundan dolayı Sultan Abdülaziz, devletin siyaseti için en faydalı ve evlâ olan şeyin garplı devletlerden uzaklaşıp Rusya ile anlaşmak olduğuna karar verdi. Bu plan şüyü bulunca Avrupalıların gözünden düştü. Bundan en fazla hoşlanmayan da İngiltere oldu.

İngiliz ajanları Sultan Abdülaziz'in müsrif ve devlet idaresine ehliyet ve liyakati olmadığı vb. vesveselerini yaymaya başladılar. Hatta vezirleri onu azletmenin ve devletin intizamı için hükümetten uzaklaştırmanın vacip olduğuna ikna ettiler. Tarih kitaplarında zikredildiğine göre vezirler, Meşihat makamından fetva aldıktan sonra onun hal'ine karar vermek

ve fetva sebebiyle öldüğü şayiasını çıkarmak üzere toplandılar. Fakat daha sonra bu fikirden vazgeçtiler.

İngiltere arzuladığı şeyleri kaybedince Osmanlı Devleti'ne daha önce Ruslarla Osmanlı aleyhine ittifak yaptığı şekilde bakmaya devam etti. Çünkü İngiltere'nin maksatları anlaşılmıştı. Hadis-i şerifte ifade edildiği gibi "Mümin bir delikten iki defa sokulmaz"⁴⁵. İngiltere ve diğerlerinden korunmak ve tümüyle eşit seviyede iyimserlikle muamele benimsendi. Fakat İngiltere Osmanlı hükümetini kendisiyle ilk zamanki ilişkiye dönmeye mecbur etmek istiyordu. Bu husus hükümetin Ruslarla harbinde sana daha iyi açıklanacaktır.

Rus Harbi 16 Nisan 1877/1294'te ilân edildi ve 10 Recep 1295/13 Temmuz 1878'te imzalanan Berlin anlaşmasıyla sona erdi. Rus cemiyetlerinin, Bulgarları bir takım şenaetler işlemeye tahrikleri ve valilerin de isyancıları ve emsallerini caydırmak maksadıyla şiddete başvurmalarından sonra vahşilerin bile irtikap etmeyeceği şeyleri Osmanlı askerlerinin Hristiyanlara yaptıkları şâyiasını çıkardılar. Halbuki yörenin vicdan sahibi sakinlerinin şehadetleri bu iftirayı reddetmektedir. Bu muhakkak böyledir. Çünkü bizzat belde halkı kendi lisanlarıyla bunun doğru olmadığını haykırmaktadır. Kamuoyunu yanıltmak için meseleyi korkunç ve iğrenç hale getirdiler. Bazı bakanlar Temsilciler Meclisi'nde (*Meclis-i Nüvâb*) Osmanlı hükümetinin onurunu zedeleyen konuşmalar yaptılar. Daha sonra geleceği gibi, özellikle devletin içyüzünü ortaya çıkaran İngiltere'deki Hürriyetçilerin lideri Gladstone tarihte benzeri işitilmemiş şeyleri Osmanlı Devleti'ne nisbet ederek iftira ve ta'nda bulundu, çeşitli konuşmalar îrâd etti ve risâleler yazdı.

İngiltere hâriciye nâzırı İstanbul'daki sefirine gönderdiği kitapta kendisinin Mr. Bearing'in tahririni esas aldığını söylüyordu. Mr. Bearing ve devleti bu kitabın mazmununu takip ediyorlardı. Bu tam ve mükemmel bir rapordu. Ona vurgulu ve belîğ bir üslupla bu bölgelerdeki memurların ihmalkârlığından ve Edip Efendi'nin tüm devletlere ulaştırdığı resmî tahririnin kifayetsizliğinden bahsetmesini emretti. Çünkü o taktirre itimadı yoktu. Aynı zamanda ona Osmanlı tahtına henüz oturmuş bulunan sultanla görüşmesini ve ona Mr. Bering'in raporunun özetini ulaştırmasını emretti. Sultana Şevket Paşa, Hafız Paşa, Tosun Bey, Ahmed Ağa ve diğer memurların isimleri zikredilerek yaptıkları münker işleri açıkladı-

.....

⁴⁵ Buharî, Edeb, 83; Müslim, Zühhd, 63; Ebu Davud, Edeb, 29; İbn Mace, Fiten, 13; Darîmî, Rikak, 65, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 115, 179.

lar. İngiltere halkı ve devleti adına adalet ve bedel istediler, yıkılan kilise ve evlerin yeniden inşa edilmesini, işlerin ve çalışmaların yeniden düzeltilmesi, fakirliğe düçar olanları kurtarmak için gerekli yardımların yapılması konusunda ısrar ettiler. Özellikle 81 kadının, durumları araştırılıp ailelerine iade edilmesi meselesini hatırlattılar. Ayrıca bu şenî fiillere iştirak eden veya bu konuda ihmali görülenlere ibretlik cezalar verilmesini ısrarla dile getirdiler. Kendilerine bir takım haksız gerekçelerle nişan ve rütbe verilen kimselerin soruşturulması, haklarında ileri sürülen şeyler fiilen gerçekleşmemişse mevkilerinden uzaklaştırılması gerekir. Güven ve emniyetin iadesi için yoğun bir gayret sarf edilmelidir. Bundan dolayı bünyesinde hercümerc meydana gelen devlet kurumlarının özellikle bu gayeye hizmet eden himmet ve atılım sahibi memurların emrine verilmesinin doğru olduğu aşikâr olur. Hristiyanlardan birisi olmadığı takdirde Hristiyanların kendine güvenip itimad ettiği Hristiyan danışmanları olması gerekir. Bu ve buna benzer taleplerde bulundular.

Bu da göstermektedir ki İngiltere, Osmanlı hükûmetine müdahalede bulunacağı bir şeyi yapıştırmak istemektedir. Aksi takdirde hangi sebeple şefirine, bunları sadrazama anlatmamasını, yakında tahta oturmuş sultana bizzat kendisinin söylemesini emretsin? Bunun sebebi, deneyimsiz ve tecrübesiz bir kimseyle konuşsun ki üzerinde tesiri olsun diye dir. Aynı şekilde hangi hüccetten dolayı iki rapordan birisini diğerine tercih etti? Kendisinin getirip ileri sürdüğü takirde sahih deliller meskun olan Hristiyanlardandır, önceki takrir ise kendisini ve devletini gözlemleyen bir kimsenin takriridir. Sonra bir bakanın valiye bile yapmayacağı bu taleplerde şiddet göstermesi, bu sultanı bunlarla bağlamak ve selefine yaptıkları gibi daha önceki duruma çevirmek içindi. Fakat bu sultanın halinden onun bu konuda bilgisiz olduğu anlaşılmaktadır. Yoksa muradı babasının zamanındaki duruma dönmek değildi. Eğer öyle olsaydı Sultan Abdülaziz zamanında 10 Haziran 1862/1278'deki hadisede onlara öfkelenmesine yol açan şey ortaya çıkmadan niçin Sırlara destek olmadı? Sırp emiri, İngiltere'nin Bâbiâli ile Sırlar arasında arabuluculuk yapmasını istediğinde hâriciye nâzırı Lord Russel, İngiltere'nin talepleri konusunda kendisini desteklemediğini, ancak hâkimiyet sahibi Osmanlı Devleti'nin emirlerine sarılmasını tavsiye ettiğini ifade ederek cevap verdi. İşte İngiltere'nin müstevli olduğu zamanki hali budur. Bazan teskin etmek, bazan da kıskırtmak. Sultan Abdülmecid zamanında ve Sultan Abdülaziz'in ilk dönemlerinde olduğu gibi. Sultan Abdülaziz'le ilişkisi hiçbir zaman eskisi gibi olmadı. Bazan fayda veriyor, bazan da zararı oluyordu.

Ondan sonraki dönemlerde ise İngiltere'den sürekli zarar vermekten başka bir şey görülmedi. Hükümet ister ona boyun eğsin isterse eğmesin fark etmedi. Bu durum ileriki sayfalarda vuzuha kavuşacaktır. Sana açıkladıklarımızı unutma. İngiltere'nin devlete faydası çok azdır. Bu da devleti himaye etmek, kendine yönelik bozgunculuk iddiasından emin olarak devlete ve Müslümanlara hakim olmak, devlet inkıza uğrayıncaya ve devletin mirasına konuncaya kadar bu statüsünü korumak için de hükümet içinde kargaşa çıkarmak niyetiyle yapılmıştır.

Şu misâl de bu iddiamızı teyid eder. Bâbîâlî Sırları kahrettikten sonra İngiliz Bakanı Derby gönderdiği mektupta Osmanlı Devleti'nin tüm taleplerinin kabul edilemeyeceğini; Avrupalı devletlerin, Sırbistan ve Karadağ'ın statüsünün harpten önceki durumuna dönmesini, Osmanlı'nın memurların işlerini murakabe hakkı bulunmak şartıyla Bosna ve Hersek'te bağımsız ve millî bir idare kurulması için diğer devletlerle ittifak anlaşması imzalamasını, aynı hakların Bulgarlara verilmesini, Sırlarla savaşın derhal durdurulmasını arzuladıklarını bildirdi. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Sultan Abdülaziz'in saltanatının ilk başlarında İngilizlerin Sırlara verdiği cevapla bunun arasında dağlar kadar fark bulunmaktadır.

Bâbîâlî, bu vilâyetlere idarî imtiyazlar verilmesini gerektiren hiçbir durum olmadığını, ayrıca Meclis-i Mebusan'ın yakında teşekkül edeceğini ve yeni mecliste istisnasız tüm vilâyetlerden üyelerin bulunacağını, dolayısıyla devletin bu hususta Avrupalı devletlerle yeni bir ittifak imzalanmasını zarurî görmediğini ifade etti. Abdülkerim Paşa'ya da savaşın aralıksız devam etmesini emretti. Osmanlıların harbi kazandığı haberi Rusya'ya ulaşınca Ruslar, diğer devletlere harbin altı hafta veya iki ay süreyle durdurulması için bir ittifak yapılmasını teklif etti. Osmanlı bunu kabul etmediği takdirde İstanbul'daki sefirini geri çekeceğini bildirdi. Bunun üzerine devlet, muharip askerlerine 30 Teşrinievvel 1876'dan 1877 Martına kadar iki aylık bir ateşkes ihsan etti. Sonra İstanbul'da bir kongre tertiplemeyi istedi. İngiltere, Salisbury'yi İstanbul'a gönderdi. Ancak kongre tertiplenmezden evvel diğer devletlerin bakanlarının fikirlerine muttali olması ve tümünün tam bir uzlaşma gerçekleştirebilmesi için İstanbul'a giderken Paris, Berlin, Viyana ve Roma'ya uğramasını istedi. Bakanlar İstanbul'da bir araya geldiklerinde ilki Rusya Sefareti'nde olmak üzere çeşitli toplantılar yaptılar. Fakat bu toplantılarda Osmanlı Devleti'nden hiçbir temsilciyi kabul etmediler. Bu da onların Osmanlı aleyhine hükmetmek ve Osmanlı temsilcisi ile bir araya geldiklerinde ortaya çıkaracakları bir takım hazırlıklar yaptıklarının delilidir. Bu toplantılar neti-

cesinde Bulgar topraklarının iki vilâyete taksim edilmesini ve yöneticilerinin Hristiyanlardan olmasını, Osmanlı ordularının limanlar ve bazı büyük şehirler dışında hiçbir yerde konuşlanmamasını, Osmanlı Devleti'nin yardım edeceği Hristiyanlardan bir polis gücü teşkil edilmesini, bu gücün komutanlarının Hristiyan ve Müslümanlardan seçilmesini kararlaştırdılar. Alınan kararlara göre Covent Lâyihası'nda açıklanan ıslahatların teñfizini murakabe etmek üzere uluslararası bir komisyon oluşturulacak. Bosna ve Hersek vilâyetlerine de aynı imtiyazlar verilecek, Sırlar ve Karadağlılarla Osmanlılar arasında akdedilmesi planlanan sulh anlaşmasında Osmanlı Devleti'nin bazı topraklardan vazgeçmesi şart koşulacaktı. Son olarak da bu teklifleri kabul etmediği takdirde Osmanlı ile siyasi ilişkileri kesmenin ve bu teklifleri kabul etmeye zorlamak için gerekirse zor kullanma yollarına başvurulacağını göstermek için kongre üyelerinin tamamı görüşmelerden çekilip İstanbul'dan ayrılacaktı.

Bunların tamamı bir hafta içinde gerçekleşti. Kongre resmî olarak 23 Kânunievvel 1876'da Bahriye Nezareti'nde Osmanlı Devleti'nin temsilcisi hâriciye nâzırı Safvet Paşa'nın başkanlığında toplandı. Toplantıya Berlin şefiri Edhem Paşa da katıldı. Kongrenin toplandığı gün *Kanun-ı Esasî* ilân edildi. Her tarafta toplar atıldı. Meclis'in birkaç toplantısından sonra Bâbü'lî, 18 Kânunısânî 1876'da devlet ricâli, a'yân ve ulema'dan, ruhbandan oluşan umumî bir meclisi topladı. Avrupalı devletlerin kongre vasıtasıyla dile getirdikleri tekliflerini onlara arzetti. Meclis üyelerinin tamamı bunu reddetmenin vacip olduğunu söylediler. Bu tekliflerin kabulüne en şiddetli karşı çıkanlar Ermeni patriği ve Yahudi hahamı idi. Her ikisi de bütün cemaat üyelerinin -tüm Müslümanlar gibi- hükümetin istiklâl ve şerefini müdafaaya hazır olduğunu, çünkü hepsinin kanun karşısında eşit Osmanlı kimliğini kazandığını bildirdiler. Bu toplantıya 200 temsilci katılmıştı.

20 Kânunısânide toplandıkları zaman Safvet Paşa, 18 Kânunısânide umumî meclisin aldığı kararları okuduktan sonra şunları söyledi: "Devlet, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da seçimle gelen meclisleri kabul etmeye hazırdır. Meclis üyeleri sadece bir yıl süreyle seçilecektir. Üyelerin yarısı Müslümanlardan yarısı da Hristiyanlardan olacaktır. Hükümet karışık komisyonları reddetmekte son derece ısrarlıdır. Güven açısından sultanın vaadi yeterlidir. Hükümet aynı zamanda Sırlara ve Karadağlılara topraklarından bir parça dahi vermemekte kararlıdır".

Üyelerden bazıları Osmanlı Devleti'ni kongreyi terketmekle tehdit eden konuşmalar yaptılar. Daha sonra Osmanlı Devleti temsilcisi olmak-

sızın 21 Kânunısânî akşamı toplandılar ve kongrenin faaliyet zabıtlarını imzaladılar. 23 Kânunısânide ise kongre üyeleri ve elçiler sultanla görüşmeden İstanbul'u terkettiler. Ancak komutan İgnatiyef, Karadeniz'deki evlilik merasiminden dolayı gecikti.

Her iki taraf da savaşa hazırlanmaya başladı. Rusya, gönderdiği elçileri aracılığıyla diğer devletlerle istişarelere başladı. Osmanlı Devleti de Rusya'ya gönderdiği sefirleri vasıtasıyla kongrede neler olup bittiğini öğrenmek istediğini ve bunu kabul etmenin mümkün olmadığını bildirdi. Bu durum karşısında Avrupalı devletler ne yapacağını şaşırdı. Sonra Osmanlı Devleti Sırplarla sulh yaptı. Rusya fırsatın kaçmakta olduğunu gördü. Çünkü önce Sırplarla sulh yapılmıştı. Muhtemelen bunu Karadağlılarla sulh takip edecek, sükunet ve huzur hakim olacaktı. Dolayısıyla da Avrupa kamuoyunu ikna edeceği hiçbir müdahale şansı kalmayacaktı. Özellikle de Hristiyanlar Kanun-ı Esasi gereğince Müslümanlarla müsavî olmaları sebebiyle yakın zamanda Osmanlı Devleti'nden razı olmaya başlayacaklardı.

Bunu gören Rusya, incelemesi için İngiltere'ye bir lâyiha (nota) gönderdi. Şayet bu lâyihaya rıza gösterirse bu lâyiha Londra'da diğer sefirlerle de takdim edilecekti. Onlar tarafından da kabul gördüğü takdirde imzalanacak ve bununla amel etmesi için Bâbüâlî'ye gönderilecekti. Aksi takdirde devletler Hristiyanların rahatını gerektiren şeyleri icra etmekte hür davranacaklardı. 31 Mart 1877 tarihli ve protokol olarak isimlendirilen bu lâyihanın içeriğinin hulâsası, Osmanlı Devleti kabul ettiği takdirde devletlerin Âsitâne'deki sefirleri vasıtasıyla ıslahatların murakabe edilmesi idi. Aksi takdirde devletler Hristiyanların menfaatinin temin etmek ve genel olarak barışı ibka için kendilerinin en uygun gördüğü vesileler edinmek ve ittifaklar kurmakta serbest olacaktı.

Osmanlı Devleti, sağlam delilden ve doğru bir üsluptan yoksun, tarihe mutaassıplar için kara leke olarak geçecek protokole cevaben ve tebliğ edilmek üzere altı devlet nezdindeki sefirlerine bir genelge gönderdi. Söz konusu genelgede sarih bir ifadeyle bu lâyihayı kabul etmediğini, devletlerin burada taassup gösterdiğini, lâyihanın muhtevasının geçersiz olduğunu ispatlayan ve bundan neşet edecek zararları ve işiten bir kimseyi kızdıran şeylerden uzaklaşmakla birlikte, devletin tarihinde görülmemiş seçkin mülkleri talep ettiğini beyan ediyordu.

Rusya, 16 Nisan 1877'de Romanya ile gizli bir muahede yaptıktan sonra 24 Nisan 1877'de harp ilân etti. Harbi ilân etmezden 24 saat önce Osmanlı topraklarını Romanya'dan ayıran Tuna nehrine doğru gitmek

üzere Romanya sınırını geçmişti. Osmanlı Devleti bu anlaşmaya karşı çıktı. Üstelik Osmanlı'nın Romanya üzerindeki hakimiyeti sona ermemişti. Fakat bunun bir faydası yoktu. Plevne ve Kars'ın düşmesinden sonra Rusların teşvikleriyle Sırp'lar da Osmanlı'ya harp ilân ettiler. Harp bu anlaşmayla sona erdi. Bu da sana Osmanlı Devleti'nin şecaatini ve Rusya'nın korkusunu açıklamaktadır. Çünkü Rusya ancak maddî ve mânevî olarak tüm Avrupa kendisiyle birlikte olduğu zaman Osmanlı'yla harbetti.

Böylece İngilizlerin yaptıkları sana aşikâr olmaktadır. Burada maksadımız da budur. Çünkü tarihin onlar adına kaydettiği bu cerimenin en büyük hissesi İngilizlere aittir. İşte bu tarihten itibaren gerçek devlet ricâli onlarla kesinlikle dostluk kurulamayacağına inandılar. Çünkü bizim onlara hiçbir zararımız olmadığı halde bizden istifade yoluna girmediler. Bu ise onlarla savunma ve hücum anlaşmaları yapmakla, onların da -islahatlar konusunda yardım etmeyi istemiyorlarsa- bizim dahili islahatları yapmamıza fırsat tanımasıyla olabilirdi. Dahilde fesat çıkarmasını gö-zardı edersek İngiltere'nin bizimle dostluğuna gelince Rusya'nın düşmanlığı İngiliz'in dostluğundan daha faydalıdır. Şayet İngiltere bizimle ilişkilerinde bu yolu benimsemiş olsaydı dünyayı korkuturdu. Fakat bizimle onlar arasındaki asıl mani bizim eski gücümüze kavuşmamızdan korkmalarıydı. Bu da Allah'ın kudretiyle onların müstakbelini ifsad ediyordu. Allah'ın kudretiyle de Müslümanların İngilizlerden kurtuluşu -bizi aldatmaya uğraşsa da- daha erken olur inşallah. Bundan dolayı devlet İngilizlerin siyasetine meyledenleri uzaklaştırmayı ilke edindi. Çünkü onlar maslahatin ruhuna muvafakat etmemektedirler.

Avrupalı devletlerin bu defa bir araya gelmelerinin sebebi Rusya'nın kendisi için belirlenmiş olan toprakları istilâ etmekle ilgili vasiyeti gerçekleştirmek için bu engeli kaldırmak istemesi ve Avrupalı devletlerin de ona muvafakat etmesidir. İngiltere'ye gelince bizimle hayati bir meseleden dolayı münazaa ettiği için devletin krizde olduğu vakitlerde Müslümanları sömürme arzusu şiddetlenmişti. Çünkü kibri, aşırı tamahı ve kendi şerefini asılsız bir temel üzerine inşa etmekten dolayı sül-i tedbiri, onu buna sürüklemişti. Sonra İslâm dininin bir ecnebîye boyun eğmeye müsaade etmediğini bildiğinden Müslümanlardan korktu. Onların güçlendiği zaman bu devletten korkuları ise daha büyüktür. Çünkü bu devlet hükmü altındaki insanlar için hayat iksiri (*ruhu'l-hayat*) mesabesindedir. Bundan dolayı kendi varlıkları uğruna onun muzaffer olması için gayret ederler.

İngiltere, Rusların emellerine kavuşmasına imkân vermeyecek ölçüde bizi zayıflatmak istemektedir. Bundan dolayı bütün sahiller bizim elimizde kaldı. Avrupa'da bizimle Ruslar arasındaki manialar Balkanlar'daki prensliklerdi. Her iki boğaz da bizim elimizde kaldı. Asya'da ise İngiltere, devletimizle savunma ittifakı gerçekleştirmişti Ruslar Batum, Ardahan veya Kars'ı aldığı takdirde Osmanlı'nın yanında yer alacaktı. Ancak Kıbrıs'ın kendisine bırakılması şartıyla. Bu anlaşma da kendine hiçbir zarar vermedi.

Fransa ise 1870'teki harpten sonra zayıflamıştı. Fakat şerefini korumak için -şayet varsa- muhalif olması mümkündü. Belki de onu bu anlaşmaya muvafık kalmaya ya hayatına sebep olan Osmanlı'nın tamamen mahvını isteme habisi düşüncesi sevk etmektedir -çünkü Osmanlı hayatı olduğu sürece kendini onun önünde hakir görecektir, dolayısıyla Fransa için Osmanlı'nın ölümü bekasından daha sevindiricidir- ya da Tunus'u istilâ arzusu buna sevk etmektedir -çünkü Tunuslu temsilciler Fransa Tunus'u işgal ettiği takdirde buna karşı çıkmayacaklarını vaad etmişlerdi-.

İtalya ise onlardan birisi olmakla iktifa ediyor ve gelecekte kendisine bir takım yardımların yapılmasını arzuluyordu. Allah'tan İtalya'nın bunlardan hiçbirisinde başarılı olmamasını temenni ediyoruz. Avusturya, Osmanlı'nın parçalanacağını bildiğinden kendine de bir hisse düşmesini istiyordu. Bu sebeple Osmanlı'ya yaklaşıyordu. Almanya, müttefiki Avusturya'ya yardım etmek, nüfuzunu güçlendirmek ve Rusya'ya olan borcunu ödemekle ilgileniyordu. 1870'teki harpte Rusya'yı Fransa'ya karşı dilediği gibi hareket etmesi için terk etmişti. Rusya'nın sükut etmesi ise Almanya'da hoş karşılanmıyordu. Ancak bu Almanya'nın Fransa'dan intikamı ve Kırım Harbinde kendisine yaptıklarına karşılık olarak bir cezasıydı.

Osmanlı Devleti bunları bildiği için ittifak sebeplerinin kesinlikle devam etmeyeceğine inandı. Çünkü ittifak, zikrettiğimiz benzeri şeylerle mualleldi. Siyasî ve maddî olarak gizlice hazırlık yapmak ve onları aldatmak için istediklerine şiddetli muaraza göstermemekle birlikte ittifakın bozulması için fırsatlar kollanmalıydı. Umulur ki bu durum onları ihtilafa düşürebilirdi.

Zahirde onların tümüyle eşit düzeyde dostluk politikası takip edildi. İngiltere bu görünümünden faydalanamadığı ve bununla yetinmediğinden desiselerine aralıksız devam etti. İngiltere'deki bu ahlâk sadece bizimle muamelesine mahsus değildi. Bilâkis kendisiyle dostluk kuran herkese

karşı bir adetiydi. Çünkü İngilizler sadece kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak üzere bir kimseyle dost olur. Kendine zarar verse de bu böyledir. Başlangıçta müşterek menfaati düşünen daha sonra hoşlanmadığı bir zararla karşılaşır.

İngiltere, Portekiz askerlerinden altmış binini Mısır'a götürdü. Bu durum Portekiz'i daha fazla asker sevk etmekten alıkoyan bir ayaklanmaya yol açtı. Hâfâs [Halifax?] Portekiz'de ayaklananların sâbık cumhurbaşkanı Alfonso Costa'yı öldürdükleri şâyiasını çıkardı. Portekiz'de krallık ilân ettiler. *Tan* gazetesi bu ayaklanmayı İngilizlerin tahrik ettiğini rivayet etti. İnsanların dikkat kesilmesi için imkânlar ölçüsünde İngilizlerin desiselerini anlatmaya devam edeceğiz.

İkinci Fasıl: İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne, Müslümanlara ve İslâma Karşı Entrikaları

İngilizler Müslümanlarla irtibata geçince sultanın otoritesi karşısında şaşırdı. Çünkü kendi dinlerinin sultanlarına bu gücü sağlamadığını biliyorlardı. İngiliz yazarlarının makaleleri bunu sarih olarak ifade etmektedir. *Morning Post* gazetesinde İngiliz yazar Horedifin'in bir makalesi neşredildi. O makalesinde şunları söylüyordu:

"Bugün İslâm âleminin Müslümanların halifesinin ağzından bir kelime işittiğinde ayağa kalkmasını gördüğümüzde şaşırıyoruz. Çünkü biz inanıyoruz ki yeryüzünün doğusundaki ve batısındaki Müslümanları tek bir kanun ve tek bir diyanet bir araya getirmektedir. Kanuna gelince o Kur'an'dır, diyanet ise Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği şeriat-ı garrâdır. Dünyanın etrafında dağılmış bir ümmeti tek bir kelime bir araya topluyor. Bu gerçekten dehşet verici, hatta şaşkınlık verici bir hadise. İşte biz bundan sonra bu asırda Resul'ün halifesidir diye inandıkları kimsenin davetine icabet ettiğini gördüğümüzde taaccüp etmiyoruz. Beni bu kısa açıklamayı yapmaya, bugün Mısır'da cereyan eden hadiseler ve hükümetimizin bu beldelerde yaptıkları işler sevk etmiştir. Umarım hükümet bu beyanımı hükümete bugz bağlamında değerlendirmez. Çünkü ben ve kanım İngilizdir. Fakat hak sözü mutlaka beyan etmek gerekir. Derim ki bugün Mısır'da on beş milyon Müslüman vardır. İngiltere onlardan beş bin sempazitan dışında kimseyi bulamamaktadır. Bugün kendini tehdit eden saldırıya karşı Mısır'ı himaye için hangi vasıtayı getirmiştir? Bunu hiçbir kınmadan korkmadan söylüyorum: İngiltere Hint askerlerinden bir kısmını

Mısır'a celbetmiştir. Onların Müslümanlara meylini gördünce onları geri göndermiş ve kendine seksen bin asker vermesi için Portekizlilere imtaz etmiş, fakat umduğuna nail olamamıştır. Çünkü Portekizliler kendi topraklarındaki ihtilâl sebebiyle vaadini yerine getirmemiştir. O zaman da altmış bin asker ve beş bin Mısırlıyla yetinmiştir. Bu sayı Mısır üzerine yürüyen kuvvete denk olur mu? Bu dahildeki milyonlardan sarf-ı nazar ettiğimizdeki durumdur. Halbuki gerçek harp onlarla olacaktır, hariçten gelenlerle değil. Muhakkak ki ben hükümetime karşı samimî bir vatandaş sıfıyla bu sebepleri açıklamayı gerekli görüyor, Mısır'a girmezden ve hesapta olmayan şeylerle karşılaşmazdan önce kendi durumunu tedebrütmesini tavsiye ediyorum".

Daily News adlı İngiliz gazetesindeki bir makalede şunlar ifade edilmiştir; "İslâmın gelişmesi ve Almanya'nın yanında yer alması, Şarklıları istilâ etmekle mukabele eden İngiltere, Fransa ve Rusya için büyük bir tehlike oluşturmaktadır". Gazete, İngiliz hükümetinin Mısır'a doğru yürüyen Osmanlı ordularını durdurmak için her türlü vasıtaya başvurmamasını talep etti. Bu orduların yürüyüşünün ve başarılı olmasının İngiliz beldelelerinde ayrılıklar oluşmasına yol açacağını da belirtti. İrlanda ve diğer yarı bağımsız bölgelerde ayaklanma ruhunu diriltebileceğini vurguladı. İngiltere bu bölgelerin hürriyetini çekip almış, halkını ezmiş ve onları zellil köleler yapmıştı.

Çünkü Kur'an'ın talimatlarından İslâmı bildikleri için bu kitab-ı kerim İngilizlere ağır geliyordu. Zira bu kitap kendine sınırsız hakları istiklâl sevk ediyor ve sukûttan muhafaza ediyordu. Bundan dolayı Gladstone İngiliz hükümetinin parlamentosunun ortasında, "bu kitap yeryüzünde hakim olduğu sürece Avrupa'nın rahat edemeyeceğini" haykırıyordu. Bu sadece onun şahsî görüşü değildi. Bilâkis İngiliz hükümetinin görüşüydü. Müslüman sömürgelerde Kur'an-ı Kerim'i avam tabakasına yasaklayan bir müzekkire takdim etmelerinden daha büyük bir delil mi istiyor-sun? İlk önce İslâmı siyasi gücünden tecrit etmek istediler ki böylece kendini silahla savunmaktan aciz kalsın. Daha sonra Müslüman halkı sapıtmak ve yüce meziyetlerden sıyırmak, sonra da küfre sürüklemek. Bu hedef bir nesilde gerçekleşmezse ondan sonraki nesilde tamamlanır. Bu İspanya'nın Endülüs'teki siyasetinin ıslah edilmiş halidir. İngilizler sömürgelerinde bu siyasetin ilk adımlarını tamamladılar. Fakat uzak vadede netice verecek çalışmalarının Osmanlı Devleti'nin güçlenmesiyle birlikte rüzgârda uçup gitmesinden korkmaktadır. Bundan dolayı da İslâm dev-

letini mahvetmeye sarılmıştır. Çünkü İslâmı mahvetmeyi tamamlayabilmesi için Osmanlı Devleti'nin gönüllü olarak onun hakimiyeti altına girmesi gerekir.

Bu mümkün olmazsa onunla; siyaset, düşmanlara yardım ve dost elbisesine bürünerek süslenme yoluyla muharebe eder. Halbuki o daha önce açıklandığı gibi en büyük düşmanlardandır. Bazan da bir kısım Osmanlıları elinde tutmak ve yeri geldiğinde Müslümanların zararlarına hizmet ettirmek için saptırır. Onlardan bir kısmı İngilizlerin maksatlarını bilmezler. Onların dostluğuna ve İslâmla muamelede Avrupalı devletlerin en iyisi olduğuna inanırlar. Bir kısmını da Allah bilgi üzerine saptırmıştır. Şahsî menfaati için çalışır. Bunun sonucuna aldırılmaz. Bu kısmında ise kendi aczi ve istikametten ayrılması sebebiyle mevcut halin ıslahından ümitsizlik galiptir. Birinci kısımdan bazıları ölünceye kadar cehalet üzere yaşar. Bazılarının gönlü ise hakikati anlar. Bundan dolayı ülkelerinin hayrını isteyen Jöntürkler (*şübbânü't-Türk*), ıslaha yardım etmelerini arzulayarak İngilizlere dostluk beslemekte icma etmişlerdi. Ancak İngilizlerin Osmanlı hükümetine ve İslâma zarar vermekten başka bir istekleri olmadığını görünce kendi hükümetlerine hüsn-i niyetlerinden dolayı İngilizlere düşman kesildiler, kendisinden İslâma zarar zuhur etmemiş olan Almanya'ya dostluk beslediler. Çünkü Almanya, İslâmı parçalama hususunda diğer devletlere iştirak etmemişti. İngiliz ve Fransızlar Afrika'yı paylaştılar, Fransızlar Merâkeş'i işgal etti. İtalyanları Trablusgarp'ı işgal etmesi için teşvik ettiler. Böylece Almanlarla aralarını açmak ve bu bölgedeki insanların kendi zulümlerinden kurtulma ümitleri kırılsın istiyorlardı.

İngilizler, daha önce de zikrettiğimiz gibi, devletimizle Kıbrıs'ı alma karşılığında Asya'da Ruslara karşı müdafaa anlaşması yaptıktan hemen sonra İran (Acem) topraklarını paylaşma hususunda Ruslarla muahede yaptılar. Böylece hudutlarımızın emniyeti kalmadı.

İngilizler daha sonra gazete sahiplerinin haklarını sattıkları gazeteleri kiralamaya başladılar. Müslümanları hükümetten nefret ettiren, hükümete düşmanlığa ve bazan da muhalefete davet eden şeyler yazıyorlardı. Osmanlıların şer'î bakımdan hilafete hakkı olmadığını, çünkü imamların Kureyşli olması gerektiğini yazıyorlardı. Sen birinci kısımda bu görüşün Müslümanlar arasında revaç bulmadığını öğrenmişsin. İkinci kısmın başlarından da Osmanlıların hilafeti hiçbir kimseden gasbetmediklerini biliyorsun. Ancak bu Allah'ın dilediğine verdiği bir ihsandır. Bununla birlikte hayâlarının azlığı onları açıkça hilafeti talep etmeye sevk etmiştir. *ez-Zühre* isimli Tunus gazetesi 25 Recep 1327 tarihli nüshasında Mr. İvan

Müller'in Hindistan Müslümanları umumî cemiyeti üyelerine hitaben Londra Caxton salonunda verdiği İslâm hakkındaki bir konferansını neşretti. Müller, konferansında İslâmı ve ahkâmını övdükten sonra, "Biz büyük Şark memleketinde 300 milyon insana hükmediyoruz. O halde biz Müslüman idarecilerinin halifeleriyiz. Onların elinde olan yetki bize intikal etmiştir" dedi. Müslümanların umumiyyun Osmanlı hilafetini tanımaktan nefret ettirmek için hilafeti Osmanlılara layık görmeyip yadırgayan ve hilafete talip olanları tahrik etmek suretiyle Müslümanlar arasında tefrika ve fesat çıkarmak isteyen İngilizler, İslâm dininden olmadıkları halde hilafete kendilerinin hak sahibi olduğunu iddia etmektedirler!

Bir diğer iddiaları da şudur, "Bu hükümet şeriatla hükmetmemektedir". Sanki insanlara hükümet ricâlinin deli olduğunu beyan etmektedirler. Çünkü din-i Muhammedî'nin kendine faydalarını bilen bir hükümet-i İslâmiye nasıl olur da bunu başkasına terkeder. Biz ilk başlarda bunu sana açıklamıştık.

Bazıları hükümet ricâline masonluk ithamında bulunur. Bunun zararını da daha önce açıklamıştık. Akıllı hiçbir kimsenin bu ithamda bulunması mümkün değildir. Zira bu cemiyetin prensiplerinin Karâmita mezhebinden ictibas edildiği maruftur. Tedlîs de onların mezhebidir; o da; cemiyete davet edilen kimselerin meylini artırmak için din ve dünya büyüklerinin kendilerine muvafık olduğunu iddia etmeleridir. Çünkü biz çoğu zaman işitiyoruz ki falanca vezir onlardandır veya falanca imparator reisleridir. Sonra da o kimseden masonluk prensiplerine tamamen muhalif ameller sudûr ettiğini görüyorsun. O halde hiçbir akıllı kimse hükümet ricâlinin hükümetlerini nakzeden şeyler yaptığını zannetmesin. Bundan dolayı İslâm âlimlerinin bu cemiyeti reddetmek için Cizvitler gibi ihtimam gösterdiğini göremezsin. Çünkü prensipleri gerçek maslahatlara uygun değildir. Hatta bu cemiyete giren kimsenin mutlaka rücû etmesi ve onun da fitneleriyle başbaşa kalması gerekir. Üstelik din, bir konuda Allah'ın hükmünü öğreninceye kadar Müslümanların herhangi bir şeye yönelmelerine cevaz vermemektedir. Bu da bilenlere sorarak olur. Sormaksızın amel eden ancak kendine zarar verir. "Sen de onun üzerinde gözetleyici değilsin". Nitekim İslâmî hükümetin kuvvet ve sebatı da ancak din sayesinde. İnsanların bir kısmı çoğu zaman bilmediği bir şeye mebnî olduğu halde bazı şeylerin caiz olmadığına hükmeder. Aslında bu gibi durumlarda *tahkiku'l-menât* metoduyla düşünmek gerekir.

Bazan da hükümet ricâlinin ülkeyi Almanlara teslim ettiğini söylerler. Hükümet, Allah'ın izniyle Müslümanları zalimlerden kurtarmak için on-

larla anlaşma yaptı, bunun her iki hükümete de faydası umularak. İngiltere kendisiyle muahedeyi *câiz*, başkalarıyla ise *lâ-vecûz* görüyordu. Sen bunu, onun, daha önce açıkladığımız maksadını tamamlamak için hilafet devletine yakınlığı bulunan her devletle yarışa girmesinden biliyorsun.

Mevcut hükümet Balkan Harbinden önce İngiltere'yi sınamak istedi. Çünkü sanayi mamullerini Osmanlılardan kıskanmış, kendisiyle dostluk bağı bulunanlara indirim yapmıştı. Osmanlılara da Rumeli'nde asker bulundurmanın gerekli olmadığına işaret etmişti. Çünkü Balkan emirliklerinin sakin olduğunu ve bir kötülük istemediklerini belirtmişti. Osmanlılar da onların tavsiyelerine uydular. Askerler dağıtılıp kendi memleketlerine ulaşmadan bu emirliklerin İngilizlerin çalışmaları ve İngilizlerden oluşan Balkan cemiyetinin teşvikleriyle Londra'da bir ittifak yaptıkları ortaya çıktı. İkinci defa asker toplandı. Düşmanlar da malum sebeplerden dolayı gecikmiş olan bu fırsatı değerlendirdi. Osmanlı bu olaydan sonra anladı ki düşmanlık şahıslarından dolayı değildir. Bu sebeple imkân ölçüsünde ıslah çalışmalarına yöneldiler.

İngilizlere öfkeleri de iyice artmıştı. Edirne'ye döner dönmez İngiltere'nin değiştirilemeyeceğini zannettiği Londra muahedesini bozdular. Allah her şeye galiptir. Fakat mütekebbir ve zorba İngilizler, Allah te'âlâ'nın zalimleri cezalandıracağını ve önceki asırlarda aynı şeyleri yapanları helâk ettiğini bilmiyorlar. Bütün sermayesi büyüklük taslamak ve böbürlenmek olan bir avuç İngilize de ne oluyor ki? Bundan önce de bu hizbi mevcut hükümeti devirmek için teşvik etti. Bu olay, Şevket Paşa'nın katledilmesinden sonra hükümetin bu hizbin reislerinden bazısını ele geçirip cezalandırmasıyla sonuçlandı. İşte bunlar İngilizlerin Müslümanlara ve Osmanlı Devleti'ne karşı bazı entrikalarıdır. Sömürgelerindeki halka yönelik çeşitli entrikaları ve Müslümanlara zulûmleri, Fransa'nın Yahudileri Müslümanlar üzerine salması ve dinlerini değiştirme konusunda Yahudilere itimat etmesi vb. bunlara şahit olan her akıl sahibini bildiği şeylerdir. Bunları tadâd etmenin faydası yoktur.

İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne yönelik diğer entrikalarını gelecek fasılda, harbin ahvalini açıklarken zikredeceğiz.

Üçüncü Fası: Osmanlı Devleti'nin Harbe Giriş Sebebi

Devlet-i Aliyye'mizin hiçbir kimseye garazı olmadığı açıktır. Balkan Harbi'nden sonraki tek maksadı kendi durumunu ıslah etmektir. İngiliz ve müttefiklerinden sadır olan her şeyi bir tarafa bırakmış, onların hepsiyle

iyi geçinmeye çalışıyordu. İngiltere'den deniz kuvvetlerini ıslaha yardım edecek bir uzman, Fransa'dan da maliyeye bir müsteşar göndermesini talep etti. Kara kuvvetlerinin eğitim ve düzeninde ise Alman modelini esas aldı. Almanya da bize eğitim için komutanlar gönderdi. 7 Ramazan 1332/17 Temmuz 1914'te Birinci Cihan Harbi patlak verince devletlerin çoğunluğu asker toplamaya önem verdi. Kendisine tecavüzden korunmak için Osmanlı Devleti de asker toplamaya başladı. Hükümet Mayıs 1911'de İngiltere fabrikalarına iki zırhlı sipariş vermişti. Bunlardan biri 23 bin ton kapasiteli, 15 kırat ayarında 13 topu mevcut Reşadiye zırhlısıydı. Bu, İngiliz donanmasındaki en büyük ayar idi. Kıymeti 3 milyon 100 bin İngiliz sterliniydi. Diğeri ise 27 bin ton kapasiteli ve 14 topu bulunan Sultan Osman zırhlısıydı. O dönemde İngiliz donanmasındaki en güzel zırhlıydı. Kıymeti de 3 milyon 150 bin İngiliz sterliniydi. Mukavelede bu iki zırhlının yapım ve Osmanlı hükümetine tesliminin Nisan 1914'ten önce tamamlanmasında ittifak edilmişti. Bedeli taksitler halinde ödenecek, en son taksit ise zırhlının teslim günü ödenecekti. Türkiye bütün taahhüdlerini yerine getirmeye hazırdı. Fakat İngiltere işi geciktirdi ve Sultan Osman zırhlısını 31 Temmuz 1914'te teslim edeceğini vadetti.

Osmanlı Devleti, varılan mutabakat gereğince 31 Temmuz 1914 günü öğleden sonra saat 3'te temsilcisini İngiltere Merkez Bankası'na gönderdi. Orada Donanma Komutanı Şarl Hatly'la buluştu ve 650 bin İngiliz sterlinini ona teslim etti. Sir Şarl onun elini sıkarak musafahalasta, İngiltere adına teşekkürlerini bildirdi ve telefona yöneldi. Fakat şirkete haber vermedi. Ancak Winston Churchill'e Osmanlı Devleti'nden söz konusu meblağı son kuruşuna kadar aldığını bildirdi. Osmanlı sefaretinde Sultan Osman zırhlısına Osmanlı bayrağının çekildiği haberinin ulaşması bekleniyordu. Birden Osmanlı donanma komutanının telefonu geldi. Kısık bir sesle Türkiye'nin külliyyen hüsrana uğradığını ve İngiltere'nin 45 dakika zarfında her iki gemiye de haciz koyduğunu bildirdi. Sefir ve yanındakiler ah vah ederek bağırışmaya başladılar. Ertesi gün Türkiye'de tam bir hayal kırıklığı hakimdi. Çünkü bu geminin bedeli ümmetin alın teriyle ödenmişti. Bağışlar, yardımlar, külliyyetli ve küçük miktarda hediyelerle. Fakirler de memleketlerinin rahatı ve komşuların saldırılarından korunmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaktan geri durmamışlardı. Bu hadise 31 Temmuz 1914'te cereyan etti. Fakat Türkiye ile harp ancak 5 Teşrinisânide ilân edildi.

Bu hadisenin akışından da anlaşılıyor ki İngiltere başından beri gemiyi teslim etmemeye kararlıydı. Fakat onlar harp sebebiyle meydana gelen

malî krizden dolayı bunun Türkiye'den kaynaklanacağını zannediyordu. Gerçekten Osmanlı Bankası sözkonusu meblağı nakit olarak bulmakta zorlandı. Bu yüzden mezkûr 650 bin İngiliz sterlinini nakden almak için 1 milyon 500 bin İngiliz sterlini değerinde hisse senedini İngiltere Bankası'na koymaya mecbur kaldı. Türkiye bu konuda üzerine düşeni yapınca onlara muhtaç olmamız, bizim zayıflamamıza mukabil Yunanlıları istedikleri gibi kullanmak ve Karadeniz'de Rusların merhameti altında kalmamız için diye İngiltere bu rezalete mecbur kaldı.

İngiltere'nin bize karşı hayasızca kötü niyetini bütün Müslümanlara gösteren bu muameleden dehşete kapıldığımızı gören Almanya, hali hazırda ve gelecekteki menfaatinin bizim güçlenmemizde ve şartların elverdiği ölçüde yaralarımızı sarmamızda olduğunu biliyordu. Almanya'nın dünyadaki en büyük ve en sağlam gemilerinden iki tanesi Cezayir halkını istiklâl talebine teşvik için Cezayir'de iki yeri bombardımana tuttular. Düşmanların takibi üzerine Almanlar onları Çanakkale Boğazı'na soktular ve her ikisini de bize sattılar. Fransa ve İngiltere öfkelerini bizden çıkarmak istediler ve iki geminin kendilerine teslim edilmesini ya da silahtan arındırılmasını talep ettiler. Çünkü onlara göre bu iki gemi onlardan kaçmıştı. Eğer kaçıp kurtulmasalardı her ikisini de paramparça edeceklerdi. Bu iki gemiyi, onlara ihtiyacı olan Avusturya donanmasına katmaları da mümkün olabilirdi. Kimin kimi kıracağını Allah bilir. Çünkü Hint denizindeki Alman hücumbotu İngilizleri aciz bıraktı. Her türlü hesaptan sonra tekebbürleri ve kendini beğenmişlikleri yüzünden kendilerinden başkasına ebediyyen hiçbir hak tanımazlar. İngiliz donanmasından kaçıp bize sığınan bu iki gemiyi kabul etme ve onlara sahip olma hakkımız yok mu? Birinci olarak bizim bu fiilimiz İngilizlerin yaptıklarından daha çirkin değildir. Çünkü şerri başlatan onlardır. Sâniyen İngilizler o iki gemiye muhtaç değildirler. Zira bu nevi gemilerden onlarda 22 parça gemi vardır. Allah Alman denizaltılarına onları tahrip etmeyi kolaylaştırsın.

Bize gelince biz buna muhtacız. Zaruret halindeki hükümler ihtiyar halindeki hükümlere aklen ve şer'an muhaliftir. Bundan dolayı Türkiye, Fransa ve İngiltere'nin taleplerini kabul etmedi ve onların buna hakkı olmadığını, özellikle de daha önce geçtiği gibi kendisiyle harbettikten sonra, buna hakları olmadığına düşündü. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere donanmalarını Boğaz'ın önüne konuşlandırdı. Hiçbir hakları olmaksızın Boğaz'a girip çıkanları teftiş etmeye başladılar. Çünkü devletimiz harbe girmemişti. Hükümet bundan maksatlarının, bir taraftan kendisini tah-

kir etmek ve günün birinde de paramparça etmek, diğer yandan da sana evvelce anlattığımız şekilde daha önce yaptıkları gibi harp ilân etmeksizin Boğaz'a hücum edip sahip olduğu tüm donanmayı bombardımana tutmak olduğunu hissetti ve ansızın Boğaz'ı yüzlerine kapattı. Her iki devletin gemileri Boğaz'ın önünde olduğu müddetçe de Boğaz'ı açmaya ihtiyacı olmadığını açıkladı. Böylece Rusların onlardan yardım alacağı ikinci yolu da kapanmış oldu. Çünkü Baltık denizi yolunu da Almanlar kapatmıştı. Dolayısıyla onların bize öfkelenmeleri zarar görmelerine sebep oldu. Bize bahsettiği güzel mevkiden dolayı Allah te'âlâya hamd eder ve şükrederiz.

Daha sonra hükümet kendi memâlikinde her devlete tanıdığı eski imtiyazların tamamını ilga etti ve tüm devletlere bunu tebliğ etti. Nitekim Almanya geçmişte bunların bir kısmına dikkatlerimizi çekmişti. İttifak devletleri bundan hoşlandılar ve Osmanlı Devleti'ne bu konuda hak vermekte gecikmediler. İtilaf devletleri ise buna cevap vermeyi tehir ettiler. Denildiğine göre onların cevabı -her ne kadar tek tek verilmiş ise de- Türkiye'nin harbe girmemiş olmasını ümit etmekte. Hindistan, Mısır ve diğer bölgelerdeki Müslümanlar, İngilizleri iki gemiyi vermekten imtina ettiği için sert bir dille knadılar. Bunun üzerine İngiltere onları hileyle aldatmayı ve teskin etmeyi isteyerek Türkiye harbe iştirak etmediği takdirde harpten sonra gemileri geri vereceğini açıkladı.

Ey akıl sahipleri! Bu soğuk ve bozuk kelâma bakın. Çünkü insanlar harbe ancak onun meydana getireceği hasardan daha büyük bir maslahatı talep etmek ya da bir mefseleti defetmek için girerler. Akıllı bir kim-seden böyle bir söz sadır olur mu? Fakat biz Yüce Allah'tan onların donanması ve gasp edip donanmasına kattığı diğer gemileri denizin dibine yollamasını ve bunların balıklara yem olmasını umuyoruz. Muhakkak ki Allah her şeye kâdir ve kabhârdır. Belki böylece bu devlet sapıklığından ve hatasından rücu eder. Hiç şüphesiz Allah te'âlâ, bu devletin düşüncesini bozdu ve büyük donanmasını çalışmaktan alıkoydu, muattal hale getirdi. Onlar bu donanmayı sulh için muhafaza ettiklerini, bununla sulhu hakim kıldıklarını iddia ediyorlardı. İngiltere, harp zamanında onun fayda vermeyeceğini anlamadı. Alman denizaltılarının saldırısından korkuyordu. O halde barış zamanında onun ne faydası olabilirdi, kim ona itibar eder ve değer verirdi?

Rusya kapıların üstüne kapanmasından dolayı harpte sıkıntıya düşünce Balkan devletlerinden Avusturya'ya karşı Sırlara yardım etmeleri-

ni istedi fakat onlar buna cevap vermediler. Romanya harbe girip girmekte tereddüdünden, Bulgarlar Balkan Harbinin sonunda başına gelenler yüzünden Sırlara ve Yunanlılara düşmanlığından dolayı, Yunanlılar da Devlet-i Aliyye'nin kendilerine yardım edebileceği ihtimaliyle Bulgarlardan korkması sebebiyle cevap vermediler. Bu çabalarından hiçbir fayda sağlayamayan Rusya, harp ilân etmeksizin donanmamızı yakmak suretiyle bize karşı hileli bir eylem yapmaya mecbur kaldı. Halbuki biz en yüksek sesimizle tarafsız olduğumuzu haykınıyorduk. Donanmamızın bir kısmı Karadeniz'de tatbikatta idi. Ruslar bu fırsatı değerlendirmek istedi. Gemilerinden bir kısmını Karadeniz'deki donanmamız üzerine kargaşa çıkarmak, diğer kısmını da İstanbul Boğazı'nın geçiş yerlerinin girişine mayın döşemek için gönderdi. Böylece dahildeki gemilerimizin Karadeniz'deki donanmamıza yardım etmesini engellemek ve onları yalnız bırakarak bombardıman etmek istiyordu. Bu esnada Yunanlılar rahatlayacak ve bizden korkmaksızın muharebe etmesi mümkün olacaktı.

Karadeniz'deki gemilerimiz tehlikenin farkına vararak hat olmaksızın kendisiyle konuşma yapılabilen alet (telsiz) yardımıyla kardeşlerinden yardım istedi. Onlar da derhal yola çıkarak onları kurtardılar. Düşmanın mayın döşemesini engellediler ve Rusların bir gemisini batırdılar. Rus sahillerini topa tuttular. Bu hadise 1332 yılında arife günü/6 Teşrinievvel 1330'da vukubuldu.

Bu konuda Rusya'ya müracaat edildi fakat hiçbir cevap vermedi. Sefirini de geri çekti. Birkaç birliğine Erzurum'da Osmanlı hududunu geçmelerini emretti. Aynı tarihte Fransa ve İngiltere de sefirlerini geri çağırdılar ve gemileriyle Çanakkale Boğazı'nı vurmaya başladılar. Kalelerden de gerekli mukabele gösterildi. İngiltere Conkbayırı'nı topa tuttu. Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'ya karşı kötü bir maksadı olmadığı halde her ikisi de Osmanlı Devleti ile harp halinde olduklarını ilân ettiler. Osmanlı ile aralarında bir sınır da yoktu. Müteaddit harplere göğüs geren devlet, refikleri Rusya adına korkulacak bir durumda da değildi. Şayet Osmanlı Devleti'ne harp ilân etmeyip kuvvetlerini tek bir mahalde odaklanmış olarak bıraksalardı bundan istifade ederlerdi. Böylece kendileriyle Osmanlı Devleti arasında güzel bir ilişki bulunduğunu göstermiş olurlar, Müslümanlara da harpten maksadın İslâm devletini izale etmek olmadığını söyleme imkânına kavuşurlardı. Fakat onlar bu devleti İslâmı zelil etmek için kullanmaktan ümit kestikleri ve Osmanlı Devleti'nin dinî sorumluluğunun gereği olarak Müslümanları onların zulmünden kurtar-

mayı arzuladığını çok iyi bildiklerinden onu mahvetmeyi ve ardından da Müslümanlar üzerinde hakimiyet kurmayı istediler.

Nitekim bunu Kitchener yıllar önce açıklamıştı. Onun İngiliz gazetelerinde yazdığı makalesini dünya gazeteleri birbiri ardına naklettiler. Bu makale Fransızca bir kitapta “İslâmiyet ve Hristiyanlık” adıyla neşredildi. Makalenin özü şudur; Lord Kitchener sadece mızrak taşıyan 20 bin İngilizle Mekke-i Mükerreme'ye girmeyi ısrarla istemektedir. Kesin olarak bilmektedir ki İslâm âlemi, bu eyleme karşı kızgınlığını ve kinini dahi göstermeye güç yetiremeyecek çürük bir bedendir. Daha sonra açıklamalarını İngilizlerin Arap yarımadasının sahrasına ve Hicaz'a İngiliz medeniyetini idhal etmekte ittifak ettiklerini belirterek sürdürdü. Bundan daha şiddetli olanı ise daha önce Hanatoux'nun Müslümanların nabzını harekete geçiren yazılarıydı. Bundan dolayı Devlet-i Aliyye bu üç devlete karşı cihad ilân etti. Bu sebeple halife şer'î fetvaya. [Cihad Fetvası'na] dayalı olarak yeryüzündeki tüm Müslümanları bu cihada katılmaya davet etti. Allah te'âlânın izni ve yardımıyla Mısır'ı en kısa zamanda İngilizlerin elinden kurtarmak amacıyla İslâm ordularının Mısır hududuna yönelmelerini emretti. İngilizler, Kıbrıs adasını ilhak ettikleri gibi Mısır'ı da ilhak edeceklerini ilân etti. Mısırlılara da Osmanlıların imtiyazları kaldırmak için Mısır'ı fethetmek istediklerini beyan etti. Bunun üzerine halife Mısır'ın fethinin bir Osmanlı vilayeti olması için değil, Mısırlılar için fethedileceğini ilân etti.

Biz birinci kısımda halifenin birden fazla olamayacağından dolayı ona dinî bakımdan bağlı pekçok umeranın gerekliliğinden bahsetmiştik. Bu durum onların tasarruflarını eksiltmez. Bilâkis parça parça olduklarında daha kolay olan ecnebi tasallutundan onları muhafaza eder.

Muhakkak ki bu akıllı kut olanları etkileyen bir entrika idi. Çünkü şu an bu imtiyazlardan İngilizlerin mahkûmu olan Mısırlılar faydalanıyorlardı. Tunusluların imtiyazları kalmamıştı. Merakeşlilerin istiklâlinden Merakeşliler istifade etmiyorlardı. Üstelik işgal altındaydılar. Ancak bunlar hiçbir haya ve utanma olmaksızın Müslümanlara söyledikleri bir takım laflardı. Müslümanlar nezdinde onların seslerinin bir yankı bulacağını zannediyorlardı. İşte bu galibin mağlubu küçümsemesidir. Müslümanların ekserisi ise bu zulümlerin insan nevinden sâdir olamayacağına inanıyorlardı.

Almanya, Osmanlı Devleti ile tüm haklarda -barışta ve savaşta- eşit olmak şartıyla birbirlerini müdafaa hususunda ittifak yaptı. Allah te'âlâ,

bizimle din hakkında savaşmayan ve bizi yurtlarımızdan çıkarmayanlara iyilik etmeyi ve onlara adaletli davranmamızı yasaklamamıştır.⁴⁶ Resulullah (s.a.v.) da Huzâa kabilesiyle anlaşma yapmıştı. Mekke'nin fethinin sebebi Kureyşlilerin, Huzâa kabilesinden Münebbih adlı bir adamın öldürülmesinde Benî Nefâse'ye yardım ederek Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozmalarıydı. Üstelik o kâfirdi.

İngiltere de uzun zamandan beri böyle bir ittifaktan korkuyordu. Çünkü bu Allah'ın izniyle onun sahte hakimiyetinin sonu demekti. Bundan dolayı Osmanlı hükümetini Almanya'dan uzaklaştırmaya çalıştı fakat her iki taraf da kendi maslahatını bildiği ve kısa zamanda harp başladığı için başarılı olamadı. Allah'ın kudretiyle itilaf devletlerinin bize karşı aczi ortaya çıktı. Allah'a hamdolsun, İngiltere ve onunla anlaşılan devletler Osmanlı Devleti'ne zalimce harple boyun eğdirmeye kudretleri olmadığını görünce eski rollerine dönerek dahili harp yoluyla entrikalarına başladılar. İngiltere ve benzerlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı gizli niyetlerine vakıf olan devlet ricâlini öldürmek suretiyle hükümeti devirmek için saldırılara geçtiler. Fakat ihsanı yüce Allah onların maskelerini düşürdü ve işlerini paramparça etti. Hükümet, casusları sayesinde bu girişimlere vakıf oldu ve muhabere aletleri, yakıcı mayınlar ve silahlar gibi pek çok şeyi ele geçirdi. Allah bu grubun tuzağını boynuna doladı, oklarını kendi göğüslerine çevirdi. Allah te'âlânın yardımıyla bizimle bu konuda savaş hususunda da tamamen başarısızlığa uğrayacaklar. Daha önce zikrettiğimiz gibi İngilizlerin 1221'deki harpte bozguna uğramaları gibi.

Hiç şüphe yok ki bu kez onların belâsını Allah verdi. Çünkü Allah, onların iki filodan oluşan ve bizim mukabele etmemiz mümkün olmayan deniz gücünü yok etti. Fakat onlar Allah te'âlânın uyarısına kulak asmayıp kara harbine giriştiler. Bu sebeple de eski topraklarını geri alma umudunu kaybettiler. Ruslara ulaştıracak bir yol bırakacak ve onlarla hiçbir şekilde bağlantıyı kesmeyecek şekilde Sırlara yardım edemediler. Onların İtalya'yı belli noktalarda muharebede sınırlı tutarak kendilerine katma çabaları da bir fayda vermez. Bir gün Sırlara ulaşmaya çalışacaklar fakat onu bulamayacaklar. Ruslarla ilişkileri tamamen kesilecek. Düşmanları Sırlara tamamen hakim olacak ve onun ismini dünya haritasın-

•••••

⁴⁶ Müellif bu ifadesiyle Mümtetine 60/8 âyetine işaret etmektedir. "Allah, sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adaletli davrananlardan hoşlanır".

dan silecekler. Onlar güçlerini birleştirmekte, birbirinin açığını kapatmaktadır. Herbiri diğerinin eksiklerini tamamlayacaktır. İşte o zaman İngiltere'nin sömürgelerinde İngilizlerin başına neler geleceğini göreceksin. Ateş başını nasıl saracak. İşte o an kendi topraklarında fesat ve bozgun gerçekleşecek. İşte bu daha önce kendisinden nakilde bulunduğumuz gazeteleri *Daily News*'in zannettiklerinin gerçekleşmesidir.

Onların Ruslara yardım etmek için bizim tarafımızdan yolu açmak gayesiyle bizimle Çanakkale'de kara harbine girmelerini doğru kabul etsek bile onların buna kudreti olmadığını anlamadılar mı? Onların gizli olmayan sebeplerle hâlâ arzularının devam ettiğini kabul etsek bile bu durum onların Sırlarla, Sırların da Rusya ile kendi aralarındaki iletişimi korumak için ihtiyatlı davranmalarını engellemez. Onların her iki cihet için de yeterli miktarda askeri olmadığı farzedilse bile bunu korumayı tercih etmek, hiçbir dostları olmayan bir yolu açmaktan daha kolay ve daha sağlıklıdır. Buna ilâve olarak Sırlara yardım etme şansları kalmadığında dünya önünde aciz düşmek de sözkonusu. İşte bunların tamamını intikam sahibi ve cebbâr olan Yüce Allah'ın bu azgınları başarı yolundan saptırmasıdır. Çünkü onların tedbiri kendi kendini tahrip idi. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.

DÖRDÜNCÜ BAB HÜKÜMETİN BU CİHADDAN MAKSADI

İslâm devletlerinin sahip olduğu vatanların Müslüman her ferдин vatanı olduğu aşikârdır. Müslüman fertler orada yerleşir, kendi memleketinde bildiği ahkâma göre orada ticaret yapar ve evlenir. Oranın halkından birisi gibi vakıflarından da istifade eder. Tabii ki gücü yettiği takdirde o vatanı savunur ve halkından kötülüğü gidermeye çalışır. Bundan dolayı fukaha, Müslümanların beldelerinden herhangi bir beldeye düşman saldırdığında gücü yeten herkesin bu cihada katılması gerektiğinde ittifak etmiştir. Şayet aciz kalır veya gevşeklik gösterirlerse o zaman en yakın komşularına, tedricî olarak şarkta ve garptaki bütün Müslümanlara cihad farz olur. Şayet bunu yapmazlarsa o beldeyi düşmana teslim etmiş olurlar. Buhârî, Kitâbü'l-Mezâlim ve'l-İkrâh'ta şu hadisi rivayet etmiştir; "Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona ne zulmeder ne de düşmana teslim eder."⁴⁷ Müslümanlar birbirlerine yardım etmezlerse nasıl yekvücüt olabilirler? Ulema, genel seferberlik konusunda icma ediliğine dair bunun dışında pekçok delil zikretmişlerdir. *Fethu'l-Kadir*'de seferberlik, muhtaç olana yardım kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun da Kitap ve sünnetten delilleri malumdur. Müslümanlara ârız olan bir takım sebeplerden dolayı bu farz-ı ayn muattal bırakılmıştı.

Bu İslâm devleti ise düşman saldırıları karşısında aciz Müslümanların yanında yer alıp onları müdafaa etmenin kendisine vacip olduğunu bilmektedir. Nitekim daha önce açıkladığımız gibi pekçok defa bunu yapmıştır. Çünkü bu devleti zayıflatma ve onu kendi iç işleriyle meşgul etme

.....

⁴⁷ Buhârî, Mezâlim, 3; İkrâh, 7; Müslim, Birr, 58; Ebu Davud, Edeb, 38; Tirmizî, Hudûd, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 91; IV, 104.

hususunda ittifak etmişlerdi. Ondan imtiyazlar elde etmek için başına üşüşmüşler, ona nüfuz etmek ve umerâ-yı İslâmı ona isyan için vesveseye düşürmek için gayret gösteriyor ve istiklâl davasını öne çıkarıyorlardı. Halbuki Tunus ve benzerleri bundan hiçbir şey elde etmemişti. İşte bunlar Müslümanların birliğinin dağılmasına yol açtı. Çünkü onların birliğini sağlayacak kimse yoktu.

Hilafet, az önce zikrettiğimiz durumlarda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek için vakti gelinceye kadar sükût etmeye mecburdur. Osmanlı Devleti onların Allah'a karşı savaşı amaçladıklarını ilân edince İslâm düşmanlarına karşı ona ve onun müttefiklerine yardım etmek gerekir. Böylece kendi içinde hürriyetine kavuşup Müslüman kardeşlerine yardım etmeye ve onların birliğini ve istiklâllerine kavuşmalarını sağlamaya imkân bulsun. Bundan dolayı halife, güçleri yeten Müslümanların tamamını bu zalim devletlerle muharebeye çağırdı. Bundan maksadı yeni fütühât ve memâlik-i İslâmiyeye hakim olmak değildir. Çünkü şu an elinde mevcut olan emlâk sayesinde onun devleti, en büyük devlettir. İnşallah devlet kendi emlâkını ıslaha imkân bulur -ki daha önce anlattığımız gibi buna düşmanların entrikaları mani olmaktaydı- ve fiilî olarak diğer Müslümanlarla onlara yardım etmek ve ihtiyaç anında yardım görmek için irtibat kurar. Biz bu meseleyi birinci kısmın üçüncü bölümünde açıklamıştık.

HATİME

**Zikredilenlerin Hülâsası,
Harpte Düşmanların Başına Gelenlerin Özeti ve
Şu An Müslümanların Yapması Gerekenler**

Birinci Fasl

İslâma ebediyyen hakim olmaktan hoşlanan ittifak devletleri ricâlinin isteklerinin özeti şudur; Müslümanlar amelî bir bilgiye (ilm-i amelîye) ve söz birliğine kalkışmasın. Bu düşüncüyü pekçok kimse ifade etmiştir. Hanatoux da *Türkiye ve Harbu'l-Müstakbel* adlı kitabında bu görüşlerini dile getirmiştir. Bu da onların Müslümanlarla ilişkilerini, Müslümanları cahil bırakmak, fakir düşürmek ve birbirlerinden ayırmak için desiselerini, türlü türlü hilelerle biricik devletlerini mahvetmeye olan niyetlerini göstermektedir. Bizi onların ve diğerlerinin kitaplarından ıktibasta bulunmaya, henüz düşmanların tasarruflarına maruz kalmayanlara onların Müslümanlar için neler arzuladıklarını kesin olarak bildirmek sevk etmiştir. Avrupalıların tasallutuna aldıkları beldelerdeki kimseler ise onların kötü maksatlarından kalemilerin beyan etmekten aciz kaldığı veya zikredilmekten haya duyulan şeyleri anlamaktadırlar. Zira İngiliz, Fransız, Rus ve aslında onlar gibi olan İtalyanlar -çünkü İtalyanlar da onların siyasetini takip etmekte, bize ise bunun aksi gözükmemektedir; bizim de bu görüntüden razı olmaktan başka çaremiiz yoktur- İslam devletlerini, cahil melikleri siyaset yoluyla istiklâle teşvik etmek ve onlardaki zaafıtan yararlanmak suretiyle parçalamaya çalıştıktan sonra Osmanlı Devleti'ni yıkmaya ve İslâm âleminin kalan son kuvvetini yok etmeye kalkıştılar. Öncelikle memleket dahilinde fesad ihdas ederek ve gayrimüslim reayayı kıskırtıp Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinden kurtulmaya teşvik ederek

Yunan, Sırp, Bulgar, Romen ve diğerlerine yardım ettikleri gibi yardım vaadinde bulunarak işe başladılar.

Geçen asrın tamamı İslâm devletine karşı dahilî ve haricî harplerle geçti. Osmanlı Devleti'ni zayıf düşürüp kendi beldelerinde çeşitli problemler çıkarınca ellerini memâlik-i İslâmiyeye uzattılar ve adım adım onları istilâ ettiler. Önce Cezayir, daha sonra Tunus, Mısır, Uzak Mağrib (*el-Mağribü'l-aksâ*), Trablus[gar], Bingazi'yi işgalle başladılar. Daha sonra açıkça Hindistan'ı istilâ edeceklerini açıkladılar. Afrika ve İran memleketlerini ve diğerlerini parçaladılar. Son olarak dörtlü Balkan ittifakını gerçekleştirdiler ve bütün güçleriyle buna yardım ettiler. Neredeyse devletin temellerini yıkıp İstanbul'a hakim oluyorlardı. Allah bir şekilde bu meseleyi çözümleme imkânı bahşedince bu konuda biricik İslâm devletini mahvetme emellerine ulaşamadılar. Bunun üzerine bu gayeyi gerçekleştirmek için kendi takdirlerince galip gelecekleri hesabıyla bu harpte bir araya geldiler. Allah ise onlara kahr ve idbar ile karşılık verecektir.

Bu hükümete (Osmanlı hükümetine) karşı ittifaklarıyla ondan alacakları payı daha düzenli hale getirmeyi arzulamaktadırlar. Biz önceki bahislerde bu devletlerin ilmî, siyasî ve ahlâkî bakımdan hatasını açıklamıştık. Onların vesveseleri, dinlerine bağlı ve dininin ahkâmına boyun eğen Müslümanlar arasında revaç bulamaz. Müslümanlar, gayrimüslimler için, özellikle de kendilerini istilâ etmek isteyenler adına birbirlerini kahredip zulmetmezler. Onların nasihatlerini ve sapıtmış taraftarlarından sadır olan bâtil fetvalarını bile dinlemezler. Daha önce açıkladığımız gibi onlar İslâma ve hilafet devletine (*devletu'l-hılâfe*) karşı işledikleri cinayetleri sebebiyle bu kızgın ateşe düştüler. Bunlar çeşitli halkalardan oluşan hadiseler zinciridir. Bu husustaki en son halka, Balkanlar'daki çalışmalarıdır ki bunun neticesinde bu harp zuhur etti ve oradan itibaren alevlenmeye başladı. Şanı yüce olan Allah te'âlâ bu hadiseleri onların eliyle meydana getirdi ki Allah'ın kudretinin onların kudretinden üstün olduğunu bilsinler. Onların tedbirlerinin tahriplerine yol açtığını anlasınlar.

Özellikle onlar İslâm beldelerinde tasarrufta bulundukları bu müddet zarfında, ya da Müslüman halkla birlikteliklerinin arttığı zamanda taşkınlık yaptılar ve zulmettiler. Çünkü onlardan herbiri girdikleri bu beldelerin halkına karşı kendini en üstün ırktan görüyordu. Bundan dolayı insanların nefretini kazandılar. Çünkü hiçbir kimse kendi memleketinde bir yabancı tarafından aşağılanmaktan hoşlanmaz. Onlar ise ülkeyi ele geçirip esir aldılar, ölçüp biçtiler fakat haksızlık edip zulmettiler, rızıklar

kendilerine verildi kesip biçtiler, belde halkını fakirleştirdiler. Onlara uygulağıkları hükümlerde zulmettiler, adaletli davranmadılar. Eğitim öğretim kendi tekellerindeydi. Dünyada fayda veren ne varsa ondan istifade sebeplerini engellediler. Din ve ahlâka gelince bir kısmı ondan yüz çevirdiler, bir kısmı da hakkı bâtula karıştırdılar. Kalpleri incittiler, bedenleri aç ve çıplak bıraktılar. Müminlerin dilleri seher vakitlerinde şöyle sesleniyor: "Dilediğinizi yapın! Muhakkak ki biz sabredenleriz. Haksızlık edin. Muhakkak ki biz Allah'a sığınıyoruz. Zulmedin. Muhakkak ki biz Allah'a şikâyet ediyoruz. Zulmedenler pek yakında nasıl bir inkılabı uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir" [Şuara, 26/227].

Allah zayıflara rahmet etti ve bu zalimlere üstlerinden, altlarından, sağlarından ve sollarından gelen ilâhî azabı musallat etti. Allah te'âlâ, onlara sarılanlardan tevfiğ ve hidayeti çekip aldı. Onların grubu sayıca çok olsa da kırılmıştır. Cemaatleri sayılarına ve vaadlerine rağmen mağluptur. Çünkü dünya âleme karşı en büyük deniz gücüne sahip olmakla böbürlen-en İngilizler, kendilerine Fransa donanması da eklenmesine rağmen Çanakkale Boğazı'nı geçmekte aciz kaldılar. Daha sonra deniz savaşından kara harbine yöneldiler. Kara harbinde ise Transfal [Transvaal] muharebesinde aciz kalmalarından sonra hiçbir kimse onların malumatına ve kuvvetine ehemiyet vermemektedir. İkinci fasılda zikredileceği gibi aynı şey Rusya ve Fransa'nın da başına gelmiştir. Dolayısıyla hükümet-i aliyye İngilizlerin kendisiyle karadan muharebesine aldırmamaktadır. Nitekim cehaletinden dolayı kuvvetlerini birkaç mevkiye dağıttığı için entrikalarla muzaffer olmayı ummaktadır. Bu ise kara harplerinde aciz olanların yoludur. Çünkü entrikalar devam etmez. Arif olan ise bunu zamana bırakır. Fırsat doğduğunda ise Allah'ın kendisine bahşettiği harp kuvvetiyle tamâmından intikam alır. Entrika yoluyla bir şeye hakim olanlara değeri vermez. Çünkü entrika, bu yola girene, üzerine elini koyduğu yeri muhafaza kudreti vermez.

İkinci Fasil: Başlangıcından Günümüze

Harp Vakalarının Hulasası

Az önce üçüncü bölümde Devlet-i Aliyye'nin muharebeye giriş sebebinden bahsetmiştik. Çanakkale Boğazı'nın muhasarasının sebebi ve buna bağlı olarak Rusya'nın zarar görmesi, deniz güçlerine aldan-an İngiltere ve Fransa hükümetlerinin aldatmasıyla olmuştur. Fransa ve İngiltere iki büyük donanma hazırladılar ve bu büyük donanmaya Çanakkale

Boğazı'ndaki kaleleri vurup fethetmelerini ve Âsitâne'yi işgal etmelerini emrettiler. 4 Rebiulâhîr 1333'te muharebeler başladı. İki ay müddetle muharebeler devam etti. Allah te'âlâ bizi onlara hakim kıldı ve onları haklamamıza imkân verdi. Donanmalarından büyük bir kısmını batırdık ve çoğunu da parçaladık. Denizaltılarımız ortaya çıkınca geri kalan gemileri de saklanmak zorunda kaldı. Herkes onların kuvvetini ve gücünü biliyordu. Harikalar çıkaran bu harpten önce, kendisiyle övünüp durdukları ve hiçbir kimsenin mukavemetlerini takdir edemediği donanmalarına rağmen deniz yoluyla Boğaz'ı geçemediler. Bu harp, daha önce *el-Efkârü'l-Fârukiyye* adlı kitabımızda yazdıklarımızın doğruluğuna delil oldu. Biz müstahkem mevkiilerdeki kalelere itina göstermek gerektiğini ve bazı insanların "Donanmalar seyyar kalelerdir, müdafaa ve hücumda onlara itimat etmek gerekir" şeklindeki beyanlarının doğru olmadığını ifade etmiştik.

İngiltere ve Fransa büyüklüklerini kaybetti. Her ikisi de dünya kalelerinin kendi merhametleri altında olduğunu iddia ediyorlardı. Eğer bir kısmını yıkmayı dileselerdi onları hiçbir şey engelleyemezdi. Bu arzuları boşa çıkıp hüsrana düşünce kara harbine döndüler. Her ikisi de Cemâzi-yelâhirenin onundan itibaren şu ana kadar istihkâmlarımızı zaptetmek için dünyanın dört kıtasından tam techizatlı asker sevk ediyorlar. Fakat yaklaşık altı aydan beri ilk olarak asker indirdikleri mahal dışında hiçbir noktayı ele geçirmeye muvaffak olamadılar. Bu müşahede edilen bir hakikattir. Hiçbir kimsenin yalanlaması mümkün değildir. Bunu *el-İhâu'l-Osmânî* adlı derginin 24 Şevval ve Ağustos tarihli 185. sayısında *Daily Sun* gazetesinin Temmuz ve Ramazan aylarında neşredilen nüshalarından naklettiği bilgiler de desteklemektedir.

Daily Sun gazetesi tarafsız bir gazetedir. Onun zikrettiğine göre Almanlar, kendilerine medeniyet ve güç bakımından yardım hususunda Türkiye'nin en büyük Avrupa devletleri karşısında durmak suretiyle gösterdiği cesareti itiraf etmekte gecikmeyeceklerdir. Almanlar ve Avusturyalılar, Rusları, İngiliz ve Fransızları çok meşgul ettikleri gibi Osmanlılar da benzerini yapmışlardır. Çanakkale savaşlarında olağanüstü şecaat göstermişlerdir. Türkiye'nin savaşa girmesiyle Almanya ve Avusturya'nın elde ettikleri faydalar şunlardır: Birinci olarak, İngiltere, ordusunun ekserisini Fransa ve Belçika'dan Çanakkale ve Süveyş kanalına nakletti. Bu ordulara sadece harp malzemesi sağlamak için 25 milyon altın harcamaya mecbur kaldı. İkinci olarak, İngiltere, donanmasını dağıtmaya mecbur kaldı. Donanmanın Çanakkale önlerinde tökezlemesiyle birlikte bir kıs-

mı battı, bir kısmı bu hisarlar önünde batma tehlikesine maruz kaldı. Diğer kısmının ise Almanya sahillerine hücum etmeye gücü yoktur. İngiltere'nin sıkıntılı vaziyeti ve donanmasının dağılmış olması Alman donanmasına İngiliz sahillerinin ekserisini bombardıman etme yolunu açtı. Üçüncü olarak, İngiltere'nin Singapur'daki konumu ve Müslümanların ayaklanmasını bastırmak için oraya ordunun bir kısmını göndermesi zorlaştı. Dördüncü olarak, Fransa'nın konumu ve donanmasının gücü sarsıldı. Beşinci olarak, Osmanlı'nın Çanakkale Boğazı'nı kapatmasından dolayı Rusya zayıf düştü ve harp malzemesini tüketti. Türkiye, Çanakkale Boğazı'nı ittifak devletlerinin yüzüne kapatmamış olsaydı harp şu an gördüğümüz dışında başka bir mecrada seyrederdi.

İşte bunlar *Daily Sun* gazetesinde yer alan düşüncelerdir. Bu da İslam düşmanlarının ulaştığı durumu ifade etmektedir. Zikrettiklerinin ekserisi herkes tarafından müşahade edilen şeylerdir. Çünkü Almanlar, Belçika ve Fransa'da büyük zaferler kazanıp, bizim de arazilerimizi ve istihkamlarımızı elimizde tutmamızdan sonra kendi mevkillerini sağlamlaştırdı, müdafaaya yetecek miktarda askerlerini oralarda bırakıp diğerlerini Ruslar üzerine sevketti. Avusturya ile birleşerek büyük zaferler kazandı, hiçbir muharebede benzeri görülmeyen mühim harp malzemeleri ve esirler ele geçirdi. Bu halde İngiliz, Fransız ve Belçikalılardan hiçbir kara kuvvetlerinin dağılmasından dolayı Almanların kendilerinden aldığı hiçbir şeyi geri almaya güç yetiremediler. İşte hataların en büyüğü bu idi. Onları buna, bizi zayıf düşürme isteği ve Ruslara yardım etme arzusu sevketti. Çünkü kendi sukûtlarını Rusların düşmesine bağlamışlardı. Avrupalıların bizimle muharebesiyle birlikte Rusların da topraklarını geri alma fırsatı gelmişti. Fakat Ruslara yardım yolunu açma maksatlarına nail olamadılar. Şu an biz daha önce olduğu gibi onların en büyük düşmanlarıyız. Fakat biz, İslâm düşmanlarından öç almaya muvaffak kulmasından dolayı Allah'a hamd ediyor ve O'ndan bunu arzu edilen en güzel şekilde tamamlamak için kolaylıklar vermesini umuyoruz.

Üçüncü Fasil: Müslümanların Bu Fırsatı Değerlendirmek İçin Takip Etmeleri Gereken Şeyler

Müslümanların tamamının Allah te'âlâya şükretmesi vaciptir. Sadece dil ile şükür de kâfi değildir. Bilâkis şükür ancak, Allah te'âlânın kullarına rahmet olarak bahsettiği bu nimetten birliği sağlamâ yönünde hırs göstermek suretiyle istifade etmek, insanlar arasında kin ve nefreti terket-

mek, mezhep ve tarikat ihtilaflarını başka bir vakte ertelemekle yerine getirilir. Çünkü Müslümanlar siyasî açıdan iki kısımdır. Bir kısmı Devlet-i Aliyye ve Afgan hükümeti gibi İslâm umerâsının idaresi altında kendi işlerinde bağımsız, bir kısmı da ya istilâya uğramış, ya da nüfuz bakımından bu düşmanların idaresi altındadır. Birinci kısmın şu an düşmanlarla cihad etmekte gecikmemesi gerekir. İslâm beldelerine saldırı tahakkuk ettiğinden dolayı gücü yeten her Müslümana cihad etmek farz-ı ayındır. Bundan geri duranlar günahkârdır. Cihadın farziyyetini tasdik etmeyen ise Müslümanlar arasında hakkında icma edilmiş bir meseleyi inkâr ettiği için kâfir olur. Sonra bu meseleyi ulemaya sormaları, dünyevî hazları, dinin otoritesini yüceltme (*i'lâ-yı kelimetü'd-dîn*) ve çaresiz Müslümanlara yardım için düşmanlarla cihad etmeye tercih eden cahillerin ve düşmanların bizim beldelerimize bir kasdı olmadığını söyleyenlerin sözlerine kulak asmamaları gerekir. Çünkü Müslümanların beldeleri birdir ve vatanları da tamamı arasında müşterektir. Beldeler şer'î bakımdan Müslümanlara aittir, orada yerleşen kabilelere değil. Müslümanlar bununla yekvücut oldular. Allah te'âlâ şöyle buyurdu: "De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazanmış olduğunuz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenleriniz Allah ve Resulü'nden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevgili ise Allah'ın emrinin gelmesini bekleyin" (Tevbe, 9/24).

Sakın ha onların bugünkü siyasetine aldanmayın. Çünkü bu halk için bir hile ve umumi istilâ için bir entrikadır. Şayet bugün Müslümanları müdafaa etmeyi terk ederseniz yarın mutlaka hor ve hakîr olarak onların eline düşersiniz. Sizden önce hakim oldukları kimselere yaptıkları gibi size de en kötü şekilde azap ederler. O halde süvariler gibi ayağa kalkın da vatanları ve namusları müdafaa edin. Eski kinleri başka bir zamana bırakın. Hükümetinizden şu an talep ettiklerinizi başka bir zamana bırakın. Bugünden sonra hiçbir tamahkâr size iştah duymasın. Öldürülmekten korkmayın. Her savaştan öldürülmez. Muhakkak ki ölüm ecelin önüne geçmez. Bu muharebe hakkında anlattıklarımızda anlayanlar için çok büyük ibretler vardır. Çünkü Allah, helâk olacağı zannedilen nice yerlerin durumunu tebdil etmiş ve bize orada hakim olma ve esir alma imkânı sağlamıştır. Şair şöyle söylemiştir:

Ölüm denizine dalandan düşmanlar korkar
Sulha yanaşmayanlar bile ona barış atar

İzzet yolunda öl ki arzulanasın
Gencin izzetle ölümü en değerli ganimettir

Onların saçtıkları mallara aldanmayın. Çünkü onlar sizi en şiddetli musibetlere düşürmek için kurulmuş tuzaklardır. Şayet onlar kat be kat daha fazlasını sizden alacaklarını bilmeselerdi o malları size dağıtmazlardı. Düşünen ve dinleyen kimse için zararı aşikâr olan tamahtan uzaklaşmak suretiyle onun emelini kesin.

İkinci kısım Müslümanlara gelince; onlar düşman taraftar edinmiştir. Düşman, onlardan bir kısmını, emri altına almak için kullandığı casusları vasıtasıyla zayıf düşürmeye çalışmaktadır. Bunların birliklerini sağlamak için çalışmaları ve casuslara şöyle demeleri gerekir: "Siz, ecdadınızın size yaptıklarının aksine, düşmana köleler olarak terkettiğiniz çocuklarınızın ve torunlarınızın paralarını yemekten bıkmadınız mı? Çünkü ecdadınız sizi memleketlerinizde hür ve sizin menfaatlerinize yardımcı olarak terkettiler. Siz ise zürriyetlerinizi, düşmanların istifadesine terk ediyorsunuz. Üstelik onların iradelerini ellerinden alarak. Bu, zararının sürekliliği ve bunu işleyenin ölümünden sonra gelecek nesillerde de zararının devam etmesi sebebiyle kız çocuklarını canlı canlı toprağa gömme şeklindeki cahiliyye fiilinden daha çirkindir. Çünkü diri diri gömülen kız çocuğuna (*mev'ûde*) yönelik fesat onunla sınırlıdır ve bunu yapanın ölümüyle son bulur. Zorla bir toplumu düşmanların hâkimiyeti altına almaktaki fesat ise sürekli'dir. Bunu yapandan sonra gelen, dininde ve dünyasında zarar gören herkes Allah katında ondan hesap sorar. Çünkü düşmanın memlekete gelip yerleşmesine imkân sağlamasından ve insanlar üzerinde tasarrufta bulunmasına yardımından dolayı dünya ve ahiretinin fesada uğramasına sebep olmuştur. Bunlar ahirete inananlardan birine söylenecek şeylerdir. Müslümanların yolu dışında bir yola giren ve ahiret gününü tasdik etmeyen kimseyi ise tarih, kendi milleti arasında kınayarak anacak, milletlerinin kurtuluşu için çalışanlara gösterdiği saygı ve yüceliği ona göstermeyecektir. Ey casus! Muhakkak ki sen bütün bunlarla birlikte kendi belde halkına muhalefet ettin ve her akıllı Müslümanın ve kâfirin korumaya riayet ettiği komşuluk hakkına hıyanet ettin".

Müslümanların da reislerine, umerâ, meşâyih ve ileri gelen büyüklere gelince, kendilerini tek bir çatı altında toplamaları, gizli ve aşikâr olarak Allah'ın kullarını gözetmeleri, sahte istiklâl şimşeklerini arzulamaları doğrultusunda çağında bulunmaları gerekir. Onların da Allah için yardımda bulunmakla riyasetlerini muhafaza etmesi ve Allah'ın kullarına

nasihat etmek suretiyle buna şükretmeyi arzulamaları icab eder. Allah'ın kendisine riyâset bahşettiği ve bununla insan nev'ini her türlü zulüm ve alçaklıktan koruma imkânı verdiği kimseye bu nimete karşılık lisan ile şükür kâfi değildir. Aksi takdirde Rabbi tarafından gelecek cezayı hakettiği gibi, uhdesinde bulunan bu emanet de yakın bir zamanda elinden çekip alınır.

Kur'an ve sünnette ifade edilen bunca uyanlara rağmen Müslümanlar nasıl olur da bir araya gelmezler? Allah te'âlâ şöyle buyuruyor; "Onlarla savaşın ki hiçbir fitne kalmasın" (Bakara, 2/193). Bizim içine düştüğümüzden daha büyük hangi fitne var? Sayısız ve hesapsız ahlâk bozukluğu, rızık sıkıntısı, Müslümanlar arasında ayrılık ve nifak. Şayet bu vakti zayi ederseniz, Allah bu vakitten sorduğunda ne cevap vereceksiniz? Dinin davetine cevap vermezseniz, dinin çağrısından sorduğunda ne diyeceksiniz? Allah onları parçalasın, düşman sizin sahanızda tasarrufta bulunurken ve küfür, -Allah onları desteksiz bıraksın-, sizi boğazlamak isterken yüksek himmetlerinizden nasıl hoşnut olursunuz? Müttegallibe size karşı ordular sevketti, ehl-i salîb ve diğerleri misyonerleriyle kollarını size açtı. Halbuki Allah onları kahretme imkânını verdi ve kendi işledikleri cinayetlerinden dolayı onları kalelerinden indirdi. Bu sizin dininizdir, ona yardım edin. Allah size bu fırsatı bahşetti. O'na şükredin, nankörlük etmeyin.

Bütün bu şer'î sorumluluklardan ve insanlık değerlerinden sarf-ı nazar ettiğimizi düşünelim. Hayvanların cibilliyetinde, saldırgan da olsalar, yabancı bir hayvan baskın yaptığında birleştiklerini ve onu öldürünceye veya uzaklaştırmıncaya kadar birbirlerine yardım ettiklerini görürüz. Bizi köleleştirip zelil etmek, namuslarımızı ve vatanlarımızı istilâ etmek isteyenlere karşı birleşmez ve onları def etmezsek hayvanlardan daha aşağı olmaya nasıl razı oluruz? Üstelik biz biliyoruz ki onlar ne büyüklere saygı gösterir, ne de namus, iffet tanır. Allah te'âlâ, "Eğer onlar size galip gelselerdi sizin hakkınızda ne and ne de andlaşma gözetirlerdi" (Tevbe, 9/8) buyurmaktadır. Allah zelil etsin, düşman silahlarımızı aldı, ne haklarımızı talep etmeye ne de tüm haklarımızı ondan almaya kudretimiz var demeyin. Çünkü bunlar gerçekliği olmayan, mücerret iddialardır. Zira bir kavim ne zaman ki dosdoğru olur, hakkını istemekte de söz birliği ederse, onların önünde ne çokluğu olan ne de tam hazırlıklı hiçbir kimse duramaz.

Resulullah (s.a.v.)'in küffarla yaptığı gazveleri, sahâbenin (r.a.) İran (Fârisiler) ve Bizansla (Rumlar) yaptığı harpleri unutmayalım. Onların

asker çokluğu, her nevi aletler ve filler üzerinde savaş imkânı vardı. Müslümanlar ise bunlardan hiçbirine sahip değildi. İşte Trablus[garp] ve Bingazi. Buraların halkının hali hiç kimseye gizli değil. Fakat onlar en büyük devletlerden birine dört yıldır mukavemet ediyorlar. Bu devletin şu an bu halklar karşısındaki durumu apaçıktır. İşte Osmanlı Devleti, içine düştüğü problemlere ve daha önce açıkladığımız harplere, kendisiyle karadan ve denizden muharebe eden Avrupalı devletlere karşı mukavemet göstereceği hiçbir hazırlığı ve malzemesi, özellikle deniz donanmaları olmasına rağmen Allah'a hamdolsun bütün vakalarda muzaffer çıktı. Hatta deniz yoluyla muharebeden ümit kestiler. Onlardan birisi de kendini "denizlerin kralı" olarak isimlendiren yaygaracı İngiltere'dir. Bütün mülkün sahibi ve ortağı bulunmayan Yüce Allah, bu konuda devletimize yardım etti ve bu mütekebbirlerin aciz olduğunu gösterdi.

Halbuki düşman sizin aranızda siyah öküzdeki beyaz kıl gibidir. Hayatınızın medarı olan ve şeriatınızın size sağladığı birliğinizi temin ettikten sonra ondan korkmanıza gerek yok. Çünkü bu vakitlerde onun hiçbir kudreti kalmamıştır. Bilâkis o bu vakitler, kışlasından size karşı sevk etmek için askerlere muhtaçtır. Özellikle isyan yayıldığında. Sizden başlangıçta sadece askerlerin kendi beldelerinden çıkmaması ve halkın da bu konuda onlara yardım etmeleri isteniyor. Daha sonra da Allah te'âlânın bahsettiği imkânlar ölçüsünde davranışlar bekleniyor. Her belde halkı kendi maslahatına uygun ve kurtuluşuna sebep olacak işleri yapar. Çünkü maslahat, zaman, mekân ve sebeplere bağlı olarak değişir.

Düşmanlara askerlerle yardım etmenin İslâm dininde hiçbir meşru yönü yoktur. Durum ne olursa olsun. Çünkü bu düşman çizmesini İslâm beldelerinde sabit kılmaktan başka bir netice vermez. Biz ise onları ihraç etmekle memuruz. Bunu insanlık ahlâkı da gerektirmez. Zira işte bu kavim Müslümana barış halinde bile hayvan muamelesi yapar. Niçin onlar şiddete başvurduğunda canlarımızı ve kanlarımızı müdafaa ediyor da evlatlarımızın yetim kalması ve fakirleşmesi için çalışıyoruz. Yoksa düşmanların bizim istediğimiz ve arzuladığımız gibi çocuklarımızın işleri ve terbiyesiyle ilgileneceğini mi düşünüyoruz. Hiç şüphe yok ki bunu ancak iradesi alınmış hayvanlar yapar. Birliğinizi sağlamadığınızı farzetsek, askerlerin kendi beldelerini terk etmemeleri ne sonuç doğurur? Sadece hapis. Olacak en kötü şey insanlık şerefini ve dinini koruma uğruna zulmen öldürülmektir. Almanya'nın İstanbul'a gönderdiği Afrikalı esirlerden, Fransa'nın Müslüman askerleri cepheye nasıl sürdüğünü, karşılaştıkları açlık sıkıntısını, sabahtan akşama aralıksız yaya olarak yürütmelerini, hastalarını te-

davi etmeye önem vermemelerini, onları ordunun önüne yerleştirmelerini dinlemiştim. Düşmanlar kendilerine saldırdığında Müslümanları toplarıyla düşmanlarına atarlar. Müslümanlardan çok azı kurtulur. Onlardan birisi kendisinin yürümekten dolayı hastalandığını, yürümekten aciz kalınca istirahat etmesi için bir yere yerleştirildiğini, Almanların da o yeri ele geçirmesi sonucu esir olduğunu anlattı. O halde şerefle ölmek, zelim olarak yaşamaktan evlâdır. Nasıl olmasın? Her iki halde de ölüm vardır. Sonra siz harpten sonra hayatta kalırsanız Yahudilerle eşit olacağınızı mı zannediyorsunuz? Asla. Çünkü bu ancak sizin alçaklığınızı artırır. Harpten önce sizin kanlarınızın diyeti Yahudilerin kanının diyetinden daha az ise, harpten sonra Yahudiler galip geldiği takdirde kanlarınızın ancak heder olacağını görüyorum. Allah onlara bunu takdir etmesin.

İşte bu dinî bir nasihattir. Bunu sadece kendi memleket halkıma tahsis etmiyorum, bilâkis diğer beldelerdeki iman ehlinen her kardeşimin buna dikkatini çekiyorum. Bundan önceki vakitlerde bütün Müslümanları sabır ve sükûna teşvik ediyordum. Fakat ahalin değişmesiyle birlikte ameller değişir. Zamanın değişmesiyle birlikte hükümler de değişir. Beni buna "Müslümanların işine önem vermeyen onlardan değildir"⁴⁸ hadis-i şerifinde varid olan tehdit korkusu sevketti.

Allah, cümlemizin amelini sadece Allah için kulsın ve bize güzel niyetlerimize göre sevap versin. Tüm amellerimizi doğruya yöneltsin. Herkesi razı olduğu şekilde dine ve dünyaya hizmete muvaffak kulsın.

Ey Rabbimiz! Ayaklarımızı ve sözlerimizi topuklarımız üzerinde duracak şekilde sabit eyle. Sıkıntımızı gider. Önderlerimizi yücelt. Bizi doğru yola, kulların ve beldelerin salahına ilet. Âmin.

• • •

13 Zilkade 1333/9 Eylül 1331'de tahrir edildi, son düzeltmeler yapıldı.. Evvelen ve âhiren, zâhiren ve bâtinen Allah'a hamdolsun. Efendimiz Muhammed'e (s.a.v.), O'nun âline ve ashabına salât ü selâm olsun. Allah bize kâfidir ve o ne güzel vekildir.

Sübhâne Rabbike Rabbi'l-izzeti ammâ yesifûn ve selâmün ale'l-mürselin ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn.

• • • • •

⁴⁸ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 320; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 279. Hâkim ve Beyhakî'nin rivâyeti, "Her kim Allah dışında bir şeyi arzularak sabahlarsa Allah'tan hiçbir şey beklemesin. Müslümanlara ehemmiyet vermeyen onlardan değildir" şeklindedir. Taberânî ve Ebu Nuaym el-İsfahânî de bu hadisi rivayet etmişlerdir.

İSLÂMA VE İSLÂM HALİFESİNE KARŞI FRANSIZLARIN DESİSELERİ

ŞERHU DESÂİSİ'L-FRANSÎS ZIDDE'L-İSLÂM VE HALİFETİHİ

ŞEYH SALİH EŞ-ŞERİF ET-TUNUSÎ

TÜRKÇESİ:
DR. ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

شرح
دسائس الفرنسیس
ضد الاسلام و خلیفته

İSLÂMA VE İSLÂM HALİFESİNE KARŞI FRANSIZLARIN DESİSELERİ

10 Kasım 1915 tarihli *Matin* gazetesinde “İslâm ve harp” başlıklı, yazarının, Fransız milletinin genelde İslâm âlemi özelde de Osmanlı Devleti hakkında bilgisinin olmadığını ve tabiatlarında kendileri dışındakiler için hilekârlık ve düzenbazlık bulunduğunu gösteren bir makaleye müttali olduk. Makalenin yazarı, açık bir ifadeyle ortaya koymuştur ki Fransız milleti İslâm âlemine yönelik kötülüğünde, fenalığında ve haksız siyasetindeki ısrarına son nefesine kadar devam edecektir. Biz burada halifeye ve İslâm âlemine karşı çevrilen bir hilenin hakikatini açıklıyor, sonra sözü, mezkûr makalenin bazı paragraflarına götürüp makalede mevcut olan cehaleti, İslâm âlemine karşı yürütülen komployu ve hıyaneti gözler önüne seriyoruz. Diyoruz ki:

İslâm Halifesinin Bu Dünyadaki Vazifesi

İslâm halifesinin bu dünyadaki vazifesi, Resulullah'ın (s.a.v) tebliğ ettiği Allah'ın birliğine iman edilmesini sağlamak; kulluğu yalnızca O'na has kılmak; aklı doğru felsefeye yönlendirmek ve her türlü yanlış, özellikle de beşerî, kim olursa olsun bir yaratılmışla kulluğa götüren yanlış felsefeden temizlemek; ahlâkî olgunlaştırmak; nefisleri şerefe ve kemâle erdirmek ve bozuk ahlâkın sefaletinden kurtarmak, önemsiz işlerden uzaklaştırmak; beşerî dayanışma ve yardımlaşma ile saflığı, muduluğu ve güvenliği kemâle erdiren sükunet verici edeple fertleri terbiye etmek; insafa, kanaate, doğruluğa dayanan ve haksız arzudan, yalandan, hileden uzak meşru yöntemlerle zenginlik yollarını temin etmek; adaleti sağlamak, hak sahiplerine haklarını vermek; mazlûmun hakkını, güçlünün

gücünü gözetmeksizin ve zayıfın zayıflığına, akrabanın yakınlığına ve düşmanın düşmanlığına şefkat göstermeksizin zalimden korumak; ilim ve sanatları bütün çeşitleriyle geliştirmek; ümmetin işlerini tam bir ihlas, samimiyet ve yakaza haliyle idare etmek; beşerin kudretinde bulunan bütün imkânlarla âcil durumlara karşı hazırlıklı olmak; nerde olursa olsun İslâm âlemini, hem uhrevî hem de dünyevî saadete kefil bu güzel dünya hayatının gölgesinde bulunan tek bir bayrak altında yani Muhammedî bayrak altında toplamak; İslâm âleminin saflarına katılmak isteyenler ile tam bir ihlas ve emanetle anlaşma ve ittifak yapmak; onlar ile bütün insanlara menfaat tedarik edecek ve kötülükleri savuşturacak biçimde karşılıklı yardımlaşmak; insaf, emânet, doğruluk ve herkesin hakkını gözeterek menfaat alış verişinde bulunmak; İslâm âlemine yahut onun bir parçasına kötülük etmek isteyenlere karşı koyup savaşmaktır. İşte bütün bunlar halifenin görevleridir.

İslam Âleminin Halifeye Karşı Vazifesi

İslâm âleminin görevine gelince, herbir ferdin, halifenin zikredilen vazifeler dairesinde emrettiği ve nehyettiği her şeye itaat etmesidir ki, bu vazifeler Resulüllah'ın sünnetini, Allah'ın kitabını, kısaca Cenabı Hakk'ın emirlerini ve nehiylerini kapsar. Bunlara itaat Allah'a itaate, Resulüllah'a itaate ve en nihayetinde halifeye itaate inkılap eder. Kısaca, burada işaret edilmek istenen, Cenabı Hakk'ın "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan ulû'l-emre itaat edin" [Nisa, 4/59] âyet-i celilesidir.

Halifenin Sahip Olması Gereken Şartlar

Halifenin temel şartlarından ilki akıldır. İkincisi İslâm dinine mensup olmak; üçüncüsü ümmetin bu din uyarınca amel etmesini sağlamak ve bu dinin esaslarını, kamu alanı İslâmî heyete sahip olacak şekilde muhafaza etmektir. Dördüncüsü İslâm topraklarını muhafaza etmeye ve savunmaya en muktadir kişi olmasıdır ki bu şartların en önemlisidir. Bu şartları haiz kimse Habeşli bir köle bile olsa, bu şartları haiz olmayan kimseler arasında hilafet biatına daha çok hak kazanır. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Size küçücük kafalı Habeşli bir köle bile idareci tayin edilse dinleyin ve itaat edin"¹.

.....

¹ Buhârî, Ezân, 4, 5, 156; Ahkâm, 4; İbn Mâce, Cihad, 39; Ahmed b. Hanbel, *Milsned*, III, 114, 171; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, I, 356.

Kendisine biat olunan kişi, kendisinden sonra mezkûr şartların bulunduğu başka bir kimseye halife olarak biat edilmesini vasiyet ederse, bu vasiyete uymak ve vasiyyet edilen kişiye biat etmek vaciptir. Böylece hilafet, aklî bir bozukluk yahut dinden çıkma gibi bir mani hasıl olana kadar müteselsilen devam eder.

Yüce Osmanlı Halifeleri

İlk Osmanlı sultanı, saltanatını İslâm dini ile Allah'ın kitabını muhafaza ve onunla amel etme üzerine kuran Hakan Osman'dır. O, İslâmın şerefini yüceltmeye, dağınık halde bulunan Müslümanları toplamaya ve İslâm dininin eski nüfuz ve gücünü geri kazanmaya çabaladı. Çocukları da, saltanat sırası Sultan I. Selim'e gelinceye dek bu hal üzere devam ettiler. Son Abbâsî halifesi el-Mütevekkil Alellah, kendisinin hilafet hakkunu yerine getirmediğini ve en önemlisi İslâm topraklarını korumaya gücü yetmediğini; Sultan Selim'in ise hilafetin temel şartlarının tümüne sahip olduğunu görünce feragat edip hilafeti gönül rahatlığıyla Sultan Selim'e teslim etti. Bundan başka ona, nezdinde bulunan âsar-ı Nebvî-yeyi [emanât-ı mukaddeseyi] de verdi. Bunu, şer'î kanun gereği hilafetin tevarüs şartlarından biri olarak değil onun bu emanetleri muhafaza etmeye daha layık olmasından dolayı yaptı. Bu vakitten itibaren hilafet-i İslâmîye şer'î kanunla Âl-i Osman'a geçti ve şer'î vasiyet yoluyla, nesilleri boyunca efendimiz Sultan Gazi, müminlerin emiri, âlemlerin Rabbi'nin Resulü'nün halifesi Sultan V. Mehmed Reşad'a gelinceye kadar devam etti. Cenabı Hak onu korusun ve onunla doğusuyla batısıyla İslâmı yeniden birleştirsün.

İşte Osmanlı hilafeti bu şer'î teslim ve şer'î teselsülle şer'î bir özellik kazanmıştır.

Mezkûr hilafete karşı çıkan yahut hilafet iddiasında bulunan kişilerin hepsinin, Nebî'nin (s.a.v.) "Cemaati kim böler yahut ümmet-i Muhammed'i parçalamak isterse onu öldürünüz; zira Allah'ın yardımı cemaatin üzerinedir; Şeytan ise cemaatten ayrılanlarla beraberdir"² sözüne ittiba ederek İslâm birliğinin bozulmaması için öldürülmesi İslâm âlemi üzerine vaciptir. Aynı şekilde İslâm âleminin tümünün halife-i a'zam Gazi V. Mehmed Reşad'a itaat etmeleri, emrettiği ve nehyettiği her şeye canı gö-

.....

² Nesefî, Tahrim, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 18, 26.

nülden tabi olmaları da vaciptir. Çünkü istisnasız bütün İslâm âlemi, her asırda halifesine canı gönülden bağlı olmuş; emirlerine ve nehiyelerine uymuş ve nerede bulunursa bulunsunlar hiçbir kötü niyetliye aldırma-sızın bu bağlılıklarını açıkça göstermişlerdir.

Evet! İslâm aleminin, zalim ve vahşi düşmanın kılıcının tasallutu altında bulunan bir kısmı, düşmanların kesinlikle yasaklamalarından ve şayet ısrar edip kalkışlırlarsa da şiddetle saldırmalarından dolayı bu bağlılığı bilfiil uygulamaya güç yetiremiyorlar. Gerçekten de onların ellerinde hayatlarını müdafaa edecekleri bir şey olsaydı kudretleri dahilinde bulunan her şeyi aldırmadan yaparlar, bunun için her türlü meşakkate katlanırlardı. Nitekim Trablusgarp harbinde olanlar buna şahittir: Öyle ki harp meydanına Afgan'a, Hint'e varıncaya değin her yerden mücahitler gelmiş, dünyanın her tarafından, hatta baskı altında yaşayan küçük topluluklardan bile yardımlar ulaşmıştı. Dile getirdiğimiz bu hakikatler okuyucuya, insanlar nezdinde, hilafet merkezi ile yüce Gazi Mehmed V. Reşat hazretlerinin makamının değerini göstermek içindir.

Şimdi *Matin* yazarının bazı ibarelerini ele alalım. Diyor ki:

“Türk sultanının Müslümanlar arasında bir önemi var mıdır? Alman nüfuzu altında bir emiru'l-müminin olan sultan bizim için bir tehlike oluşturur mu? Osmanlı Devleti sultanı her zaman Alman tesiri altındaydı; ancak şimdi bütün ruhu ve bedeniyle onların idaresi altına girdi”.

Sana şöyle sesleniyorum ey yazar: “İçinde gizlediğin kötü niyetlerden dolayı *Türk sultanı* diye adlandırdığın İslâm halifesi ve *emiru'l-müminin*, özelde İslâm dünyasında genelde ise, hakikatleri idrakte zorlanan insanlık âleminde çok büyük bir öneme sahiptir. Akıl ve muhakeme sahibi olan Alman milleti ile o milletin yüce imparatoru bu hakikati idrak etmiş, bu nedenle emiru'l-müminin ve milletiyle el sıkışmış; böylece millet iki ruhun bir bedende buluşması gibi birleşmişlerdir. Sonuçta bu milletlerden her birinin mensupları, müttefikinin kıymeti ile her iki kesim için bu birleşmeden doğan çok önemli menfaatlerin değerini takdir edebilmişlerdir.

Sana, mensup olduğun millete ve senin gibi düşünen diğerlerine gelince, siz Türk sultanının İslâm dünyası için sahip bulunduğu önemi idrak edemediniz. Tıpkı kendinizden başkalarını küçük görmemiz ve tahkir etmemizden dolayı hal-i hazırda savaşa hiçbir şey bilmediğiniz gibi. Şu

anda başınıza gelenler, aşağılık liderlerinizin sizden sakladıkları şeylere karşılık olarak, yakında her yanınızı çepeçevre saracak büyük kıyametin çok küçük bir kısmıdır.

“Emiru'l-müminin Almanya'nın nüfuzu altındadır” ile “Şimdi bütün ruhu ve bedeniyle onların hakimiyeti altına girmiştir” şeklindeki sözlerinize gelince; ey yazar bil ki sizin değişken, dönek, savaş ahlâkının hiçbir ilkesine sahip olmayan milletiniz, Hâlık (yaratıcı) ve Râzık'ına (rızk vericisine), karşı ilhadı (ateizmi) resmî bir din olarak benimsemekte, insanları sömürmek, köleleştirmek ve her türlü erdemsizliği gerçekleştirmek için sahte medeniyet giysisine bürünmektedir. Bu millet, kendisinden daha şerî olanların da katılımıyla 150 yıldan beri kötülüklerini arttırdı. İslâm âlemi ile savaşıyorsunuz, Prusya (Almanya) ile savaşıyorsunuz ve onları yeryüzünden silmek istiyorsunuz. Her iki millet de kötü niyetinizi kesin olarak bilmektedir. Bunun için de bu iki millet arasında, hem kendilerinin hem de bütün insanlığın hayatını bu vahşilerin tehlikesinden kurtarmak için dostça ve samimî bir ittifakın zorunluluğu konusunda kanaat hasıl olmuştur; öyle ki bu ittifak hem tabii hem mantıkî hem de zorunludur. Nitekim bu fikir her iki milletin mütefekkirleri arasında eskiden beri mevcuttur. Sizin ise İslâm âlemine ve hilafete karşı yaptığınız tek şey onur kırıcı davranışlar ile Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir gibi onun mülkü olan toprakları zorla zimmetinize geçirmektir.

Neticede sizden gelen tehlikeye karşı ortak olmamız yalnızca Alman dostlarımızın isteği üzerine vuku bulmadı. Çünkü bugün, en büyüğü, liderlerinizin mevcut durum hakkındaki cehaletleri ile gururları olmak üzere pek çok fırsat belirdiğinden, en hoş şekliyle bu dostça ittifak, yardımlaşma ve kaynaşma ortaya çıkmıştır. Yüce halife hazretleri ile haşmetmeap imparator ekselansları, iki milletin her türlü maslahatını tedarik etmek, her türlü kötülüğün kaynağını kurutmak, boğazlarına kadar dayanan düşmanlarının entrikalarına karşılık verebilmek ve gelecekte şerhlerinden emin olabilmek için aralarındaki ortak, karşılıklı menfaatin nüfuzu altına girdiler. Öyle ki imparatorun emiru'l-müminin katındaki nüfuzu, en ufak bir fark olmaksızın emiru'l-mümininin imparator katındaki nüfuzu gibidir. Sözkonusu 'nüfuz' gönülden gelen halis bir muhabbetle, her türlü entrikadan uzak ve ortak menfaati sağlayan tam bir dirayet üzerine bina edilmiştir. Bu şekildeki her ittifak, Hakk'ın yardımına ve O'na bağlı olmaya dayanır. Yoksa bu 'nüfuz', Lord Gray'in, Kitchener'in ve İngiliz komutanlarının sizin üzerinizdeki nüfuzu gibi değildir. Onlar sizi dilsiz bir alet gibi kullanıyorlar. Onlar için önemli bir şey, ya da yalnızca

kendi çıkarlarını gözettileri bir şey için mallarınızı ve canlarınızı feda ediyorsunuz.

Bütün dünya doğruları keşfedecek ve hırsızlar çetesi rezil olacaktır. Çünkü kötü hile yalnızca ehline döner. Bu şu demektir ki her Müslüman ve her Alman bu hileyi anlamaktadır. Ancak sen, hamakatin, İslâm âlemi hakkındaki cehaletin ve tahkirin nedeniyle yüce halifesi için bu saçma ibareyi kullanmaya cesaret edebiliyorsun. Bu şekilde İslâm ümmetine yukarıdan bakmaya yeltendin ve onu oyuna getirmeye çalıştın ama ne yazık! Çünkü bu ümmet bütün bunların üstündedir. Sen, milletin ve müttefikleriniz ise çok aşağılardasınız. İslâm âleminin her bir ferdi ise sizin kötü niyetinizi tam mânasıyla anlamıştır. Allah hainlerin entrikalarını sonuca ulaştırmaz.

“Bunda bizim için bir tehlike mevcut olabilir mi?” şeklindeki sözüne gelince, açıkça bil ki, sizi tehdit eden en büyük tehlike sadece şu ana kadar körü körüne takip etmekte olduğunuz liderlerinizin kötü idaresidir. Özellikle de bütün tavırlarında kendileri dışındaki herkes için hilekârlığı ve düzenbazlığı temsil eden İngilizler. İşte bu nedenlerle değerli pekçok insanınız ve servetinizin büyük çoğunluğu yalnızca aşağılık hırslar uğruna, Allah’ın yarattıklarına saldırma ve onları köleleştirme uğruna yok olup gitti. O kulların Rabbi ki sizler gibi zalimlere mühlet vererek hükmeder, ancak asla ihmal etmez, yakalamak isterse yakalar, bırakmaz. Fitne ve fesat baş gösterirse yalnızca liderlere has kalmaz, tersine herkesi içine alır, susanları da kılını kıpırdatmayanları da.

İşte vaktiniz doldu. Muntakim olan mutlak kudret sahibi Allah (c.c.), içinde bulunduğunuz hale ek olarak, üzerinize tepenizden ve ayaklarınızın altından azap yağdıracak; sizi gruplara bölecek ve bir kısmınıza diğer bir kısmınızın verdiği ızdırabı tattıracak; bu zalimler için hiç de uzak değildir.

[İttihad-ı İslâma Dair]

“Müslümanlar hal-i hazırda birlik değillerdir, sultanın Müslümanlar arasında bir nüfuzu yoktur; dinî otoritesi ise sürekli saygı ve metin temeller üzerine kurulmamıştır, yalnızca tevarüs edilen tarihî bir otoritedir”

şeklindeki sözlerine gelince: Her şeyden önce İslâmî bağların ve Müslümanların birliğinin üzerine inşa edildiği temellerin ne olduğunu bilmeli,

bü bilgini müşahadeyle (gözlemle) desteklemeli; sonra da Müslümanlar birlik mi değil mi diye hükmetmelisin. İttihad-ı İslâmın temeli Müslümanların felsefelerinin özündeki ittifaklarıdır. Bu öz, Vacibu'l-vücut olan Rab'lerine rabt-i kalb, iz'ân ve teslimiyettir. O Vacibu'l-vücut ki, her zerreleriyle bu âlemi yaratan, ona her türlü şekli veren, her durumunu tertip eden, her kuvvetini bahşeden; yarattıklarına her şeyi veren, doyuran, büyüten, hareket ettiren, sakinleştiren, her türlü işlerine müdebbir olanıdır. Bu kâinatın Rabbi, yarattığı âlemdeki hiçbir şeye ne zatında ne sıfatlarında ne de ef'âlinde benzer; hiç kimse mülküne ortak olamaz. O, bu âlemi en iyi şekilde yani mürettib ve en üst seviyede nizam sahibi olarak yaratmıştır.

Bu özelliklerden yola çıkarak kesinlikle biliyoruz ki O bilendir ve bilgisi bütün varolanları kuşatır; öyle olmasaydı her şeyi ve her şeyin uygun yerini bilmesi ile onları yakînî bir şekilde yerlerine koyması imkân dahiinde olmazdı. O Murid'dir; her şeyde iradesini uygulayandır; öyle olmasaydı yakînî bir şekilde her şeye uygun bir yer tahsis edemezdi. O her şeye Kadir'dir; yoksa bu âlemi yaratması, onu kuşatması ve yakînî bir şekilde onu bilmesi mümkün olmazdı.

İttihad-ı İslâmın kaidelerinden birisi de Müslümanların yüce ahlâkî değerleri özümseme ve onlara göre davranma hususundaki ittifaklarıdır. Bu ahlâkî değerler, Cenabı Hakk'ın "Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenler (...)" [Fussilet, 41/30] âyet-i celilesi gereğince davranan, temiz bir vicdanı, rahatlık veren bir nizamı, adalet ve ihsanı, iyilik ile takva üzerine dostluk ve yardımlaşmayı, yardımcı olmayı, nasihatte bulunmayı ve Allah'ın bütün yarattıklarına merhamet etmeyi içerir. Bu nedenle ulema "Din, mekârim-i ahlâk ve tevhid-i Hallâk'tan başka bir şey değildir" demişlerdir.

İttihad-ı İslâmın diğer bir temeli Müslümanların, bütün nebî ve resulleri tasdikte, hiçbirisini ayırt etmeksizin hepsine Allah katındaki makamlarının yüceliğine layık ihtiramda, hepsinin tek Allah tarafından kendilerine vahiy buyurulan bir noktada, tevhid-i Hallâk ve mekârim-i ahlâk noktasında müttefik olduklarına itikadda ittifaklarıdır. Bunlara eklenen, aklın imkânsızlığına ve saçmalık olduğuna hükmettiği ya da Allah'ın nebî ve resulleri arasında anlaşmazlık ile zıtlık olduğu ve taassup bulunduğu inancına dayanan hurafelerin hiçbirisi semavî dinlerden kaynaklanmaz; tersine bu hurafeler saf şeytanlık ile insanoglu arasında yalnızca şahsî çıkarlar için ayrılıklar yaratan cahillerin hileleridir. Cenabı Hak dinini, nebî ile resullerini ve diğer akıl sahiplerini bu hilelerden korusun.

Bu da Allah te‘ l n n Şu buyruğu gereğidir: “Ve deyin ki: ‘Biz Allah’a iman ettiğimiz gibi, bize ne indirildiyse, İbrahim’e ve İsmail’e ve İshak’a ve Yakub’a ve esbata [Yakub’un ahfadına/torunlarına] ne indirildiyse, Musa’ya ve İsa’ya ne verildiyse ve bütün peygamberlere Rablerinden olarak ne verildiyse, hepsine iman ettik. Onun rasullerinden [hiçbirinin arasını ayırmayız ve biz ancak O’nun için boyun eğen m slimleriz. Eğer böyle -sizin iman ettiğiniz gibi- iman ederlerse muhakkak doğru yolu buldular. Yok yüz çevirirlerse, onlar sırf bir Şikak [ihtilaf ve çekiŐme] içindedirler” [Bakara, 2/136-137].

İttihad-ı İslamın başka bir temeli her Müslüman ferdin Allah te‘ l n n “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın, parçalanmayın” [Al-i İmran, 3/103]  yet-i celilesi uyarınca İslâm halifesine itaat ile bayrağı altında bulunmasının farz olduğuna itikad etmesidir. Kim ki bu emirden kendisini müstesna görür ateşte de yalnız kalır.

İttihad-ı İslâmın bir diğer ilkesi Müslüman olmayanlarla en ufak bir hile ve en k  k k bir düşmanlık beslemeksizin birleŐmek, böylece zimmetine giren kimseyi malı ve canıyla muhafaza etmek, her türlü kötülüğe karşı onu savunmak, çokça nasihat ederek onun için hayır dilemek, zimmet hukukunu koruduğu sürece her Müslüman için olduğu gibi hakkını gözetmek ve gerektiğinde hak talep etmesini sağlamak, istikamet üzere bulunduğu sürece el sıkıŐmak, yardımlaşmak, onunla dost olana güvenmek, ondan Ő phelenmemek, kendisinde olana ve de topraklarında bulunana göz dikmemek, ona sığınan kimseyi -Müslümanlar için kötülük beslemiyorsa- korumaktır. Tıpkı Sult n II. Süleyman’ın [Kanunı Sultan Süleyman] sizinle birleŐtiđi ve sizi koruduğu gibi. O zamanki kralınız I. Frans ois, sultana teşekkür etmiş ve zor zamanındaki dostça davranıŐından dolayı Allah’tan Osmanlı Devleti’ne mukabelede bulunabilecek bir fırsat vermesini dilemiŐti. Yalnızca *fırsat* kelimesini düŐünmekle, borcunuzu  dediğinizi varsaydınız; Osmanlı Devleti ise dıŐarda savaŐlarla ve içerde karıŐıklarla meşgul idi.

Siz de topraklarına, Cezayir’e hücum ettiniz; sonra Tunus’u yutup yok ettiniz; İngilizlerin Mısır’ı almaları için kolaylıklar sağladınız. Son m k fat olarak da baş düşman Moskova’yla anlaŐtınız ve hadsiz hesapsız altınla Osmanlı Devleti’ni kalbinden vurarak zor duruma düŐürdünüz; Devlet’in baŐkentini istilaya yeltendiniz. Siyaset adamı Prens Bismark tabiatınızı ne de iyi biliyor. Öyle ki ona “Fransa gösterdiğiniz dostluğu dikakte alıyor” diyen Fransız General Pesidan’a Şöyle cevap vermişti: “Siz çabucak heyecana kapılan, hasedi ve kibri çok olan bir milletsiniz. Şimdi si-

zinle anlaşma yapsak elinize fırsat geçer geçmez bize hücum edersiniz. Sizden beklediğimiz dostluk bu kadardır". Elbette bu cümle onun söylediklerinin ihtisarıdır ve kavminin ahlâkını tam mânasıyla kavrayan bir sözdür; hatta bize yaptıklarınızın hepsi, başbakan Bismark'ın gözlemlediği şeyin ta kendisidir. Açıktır ki zulüm, alçak nefislerde gizlidir; zayıflık onu örter, güç ise ortaya çıkarır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "Her kınanmış nefis için, ona iyilik yapan kişiye kötülükte bulunana kadar dünyadan ayrılmayacağı yazılıdır"³.

İttihad-ı İslâmın başka bir temeli, ona her hücum edene veya onun için kötülük düşünene ya da içinde bir kötülük beslediğini hissettiği kimseye karşı savaşımdır.

İttihad-ı İslâmın diğer bir ilkesi, emiru'l-müminîne ve İslâmın halifesine -ki o yüce Gazi V. Mehmed Reşad şimdi işgal ve kuşatma altında olan İslâm topraklarını korumaya kadirdir- itaat etmenin farz olduğuna ve onun emrinden çıkmanın Allah'ın ve Allah'ın Resulü'nün emrinden çıkmak olduğuna; bunun da ebedî azabı gerektirdiğine iman etmektir.

İttihad-ı İslâmın temeli yabancı devlet tasallutundan/hakimiyetinden mümkün olan her şekilde kaçınmaya, bu yolda canını ve malını feda etmeye ve yabancı devlet tasallutunu kabullenmenin küfre yakın bir davranış olduğuna inanmaktır. Yalnızca bir çare bulamayan ve bir çıkış yoluna sahip olamayan zayıflar bu hükmün dışındadır.

İttihad-ı İslâmın başka bir direği, bütün müminlerin kardeş olmaları-na, bir uzvu acı çektiğinde diğer uzuvların da acı çekeceği yekpare bir beden gibi davrandıklarına, Cenabı Hakk'ın da bu ittihada sonsuza dek kefil bulunduğuna itikaddır.

Be adam! Bir ümmet ittihadını/birliğini bu güçlü esaslar üzerine bina etmişse nasıl oluyor da sen cehaletinle ona hücum ediyor ve "Müslümanlar hal-i hazırda birlik değillerdir, sultanın Müslümanlar arasında bir nüfuzu yoktur; dinî otoritesi ise sürekli saygı ve metin temeller üzerine kurulmamıştır, yalnızca tevarüs edilen tarihî bir otoritedir." diyebiliyorsun.

Be adam! Bu hezeyandan, İslâm âlemini tahkirden, onun her türlü şeref, hamîyyet ve millet duygusundan yoksun olduğunu söylemekten, dinlerini ve onunla amel etmeyi açıkça reddeden, koyun gibi, belki de kendi cinslerini görünce birbirlerine sokulmakta yarışan vahşî hayvanlardan daha sefil bir şekilde Rabbine teslim olduklarını iddia ederek kü-

.....

³ Kaynağı bulunamadı.

çük görmekten amacın ne? Şayet sana ve senin gibilere "Fransız milleti arasında ittifak mevcut değildir ve istiklâllerini savunmak için duyulan da yoktur" denilseydi kıyameti koparır, gösteriş yaparak ve böbürlenerek dünyayı doldurdunuz. Hey Fransız milleti! Kendinizi beğenmeyi ve kendiniz dışındakileri küçük görmeyi artık bırakın. İşte gününüz geldi; gerçekten de bu gün sizin için uzak değil.

Hukukun gasbında, milletleri köleleştirmede, hilelerinize ve aldatmacalarınızda kullandığınız kılıç ile bazı İslâm kavimlerini görünüşte Darü'l-hilafe'den [İstanbul'dan] koparmanız, Darü'l-hilafe'yi zayıflatmak için elinize geçen fırsatları ve iç karışıklıklara meşgul olmasını kullanmanız, merkezden uzak ve zayıf iradeli bazı yöneticileri kandırmanız, sahte umutlarınıza ve hayali korkularınıza kapılmaları neticesinde metbularıyla birlikte ağlınıza düşürmeniz sizleri oldukça yanılttı. Fakat sen bilesin ki, bir tutam akıldan daha azına malik bulunan herkesin bile idrak edebileceği gibi, zorla ve görünüşte olan bu ayrılmanın sebepleri şimdi zail oldu, Elhamdülillah! İşte Darü'l-hilafe, Allah'ın inayetiyle Fatih Sultan'ın zamanındaki kuvvetine ziyadesiyle dönmüştür.

Şimdi milletlerinden arta kalanları mahvetmek için birer alet olarak kullandığınız ellerinizdeki emirler/yöneticiler kendilerinin ve seleflerinin başlarına gelenleri; Allah'ın ve mahlukâtının yüzlerine vurduğu utanç yanında, kendilerine hakaret etmenizi, üzerlerine baskı kurmanızı, bütün kibriniz ve minnetinizle önlerine attığınız maaşlarındaki dirhemleri tasarruflarına kadar bütün şahsî iradelerini çekip almanızı tüm zerreciklerine kadar hissetmekteler. Hayattan umutlarını kestiler, ölüm onlar katında bu menfur durumdan daha lezzet verici hale geldi. Bütün güçleriyle üzerlerine atılmak için düşmanlarına karşı en ufak desteği bekler durumdalar. İşte gafletten uyanacağınız o gün gelip çatı. İslâm âleminin birlik olmadığına dair hükmünün, medeniyetin tabiatına ters olan bu gibi zevahire dayanmadığını biliyorsunuz.

[Cihad-ı Mukaddes]

"Bunun delili şudur: O kendisini denedi ve harbin başlangıcında Almanya'nın düşmanlarına cihad-ı mukaddes ilân etti. Ancak her tarafta başarısızlığa uğradı"

şeklindeki sözüne gelince... Şimdi ben sana Allah yolunda cihadın ilânıyla husule gelen şeylerden şu an açıklanması mümkün olan bazılarını ha-

tırlatacağım; böylece dediklerimi başarısızlıktan alt üst olmuş zihninin tahayyül ettiği şeylere uygulayabilirsin. Diyorum ki;

Emiru'l-müminîn düşmanlarına, müttefiklerinin ve insanlığın düşmanlarına karşı cihad ilân etti ve bunun birçok neticesi oldu. Bu neticelerden birisi: Darü'l-hilafe'ye bilfiil katılması mümkün olan bütün Müslümanlarda genel bir nefret hasıl oldu; hepsi orduya koştular; bir neferi düşmanın onuna bedel, milyonluk büyük bir ordu oluşturdular. Bir diğeri: İman nuru tevhid ehlinin kalplerini titretti ve yüzyıldan beri en büyük düşmanlarının İngiliz, Moskof ve siz Fransızlar olduğuna dair kalplerine vesvese veren örtü açıldı. Hep bir ağızdan tek bir söz söylediler: "Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz" [Hucurat, 49/10], "Hep birlikte Allah'ın ipine (İslama) sımsıkı yapışın; parçalanmayın" [Al-i İmran, 3/103], "Size karşı savaş açanlara siz de Allah yolunda savaş açın" [Bakara, 2/190], "Onları (size karşı savaşanları) yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın" [Bakara, 2/191], "Allahu ekber, Allahu ekber! Cihada koş, cihada. Cennet kılıçların gölgeleri altındadır".⁴

İşte böylece düşmana set çektiler; ve onların ellerinde bulunanlar yere düştü. Ortaya çıktı ki Müslümanlar arasında yayılan şeytanî tuzakların neticelerinden beklenenlerin hepsi, susuzluktan bitap düşen kişinin su diye koştığı, geldiğinde de hiçbir şey bulamadığı bir seraptır. Ancak Cenabı Hakk'ı kendi yanında buldu; ve O da karşılığını tam olarak verdi; çünkü O, Serü'l-hisab'dır, hesabı çabuk görür.

Neticelerden bir diğeri de: Allah yolunda cihad adına Çanakkale'den Süveyş Kanalı'na, Kafkasya'ya, Aden'e, Irak'a, Basra'ya uzanan büyük bir cephe teşekkül etti. Bunun sonucu sizin için tam bir başarısızlık, karada ve denizde hezimet ve tükeniş oldu. Bütün dünya bunu biliyor.

Yine bir diğer sonuç: Saflarınıza kattığınız Müslümanların düzeninizi bozmaları ve en zor zamanda sizleri terk etmeleridir; çünkü hiçbir Müslümanın kendi ihtiyarı ile İslâmın halifesi ve müttefiğiyle savaşması mümkün değildir.

Son olarak: Müttefikleriniz İngiliz, Moskof ve İtalyanların Mısır, Trablus, Sahra ve Acem [İran] topraklarında olan biteni size haber vermeleri... Mumtakimu'l-Cebbar'ın inayetiyle başınıza daha büyük belâlar gelecektir. Bundan ders al ey basiretsiz; ders al da ilân edilen cihadın her yönden başarısız olup olmadığını bir düşün.

.....

⁴ Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 403 (Buharî ve Müslim'den).

[Hâtîme]

Takdim ettiğimiz, bu en basit düşünceden bile nasibini almamış hezeyanların ardından bu 'mürşid' (!) yazar milletine şöyle diyor:

"Almanya'nın nüfuzu dışında bulunan İslâmın bütün dinî merkezlerini takviye edip güçlendirmemiz gereklidir. Fakat bu işte iki tehlikeden sakınmalıyız: Birincisi, bu merkezlerin daha sonra kendi aralarında birlik olmaları; ikincisi ise Avrupa'ya ait olan ilim ve fenlerin İslâm dünyasına aktarımı. Öyleyse ilk önce isyanlarından emin olmak için onlara hüsn-i muamelede bulunmalı; sonra da kafalarına, yavaş yavaş ve sanatkârane sözler yardımıyla hilafetin merkezi olduğu iddia edilen Osmanlı hükümetinin düştüğünü ve sönüp gittiğini sokmalıyız. Daha sonra, hilafetin dayandığı esasları değiştirerek saygı duyacakları ve tâbi olacakları yeni isimler ihdas etmeliyiz. Ancak bütün bunların küfür ehli tarafından düzenlendiğini de saklamaya çalışmalıyız".

Ey insanlık âlemi! Bu vahşî şeytanî tedbirler hakkında iyice düşünün: İslâm ümmetini Avrupa ilimlerinden men etti, ümmetin dinî ilkelerini tarumar etti, İslâm hilafetine karşı hissedilen her türlü yüce emeli silip yok eden sözde-cümleleri icad etti. Bunları yapmakla, alay edercesine ihtiram ediyormuş gibi, etrafındaki omurgasız manda sürüsü benzeri mücürim bir topluluktan yardım istemek zorunda kaldı. Böyle bir kişi, her türlü bilgidен, her türlü erdemden, her türlü onurdan ve bağımsızlık duygusundan gafil, eşek ve sığır gibi güttükleri hayvanlardan daha aşağıda bulunan bir sınıfa mensup olmalıdır. Bu fikrin yalnızca bu habis kişiye ait olduğunu düşünmeyin; tersine bu hepsinin fikridir.

Bu fikir yalnızca bugünün ve geleceğin düşüncesi değildir; aksine, kendileri dışındaki ülkeleri sömürmeye başladıklarından bu yana sahip oldukları fikirdir, hatta eylemleridir. Bu düşünceleri daha önce dile getirmiş; bir hutbemin mukaddimesinde Fransa'nın Tunus ve Cezayir'deki mezaliminin bir kısmını geniş bir biçimde beyan etmiştim. Bu adam açıklamalarıyla orada söylediklerimi açık bir şekilde teyid etmiş; hatta bu haliyle kendi milletinin durumunu gösteren bir vesika olmuştur.

İşte ey insanoğlu, bu yol beşeriyeti ve insanlığı mahvedecek baskı ve tasallut yolu değil midir? Bu yol insanlığı sefalete, cehalete ve barbarlığa sevkeden yol değil midir? Ey hakikatin koruyucuları! Bu davranış tamamıyla heva ve hevese uymak, yalnızca şahsî ihtiraslar yüzünden ilmi, ke-

mâli, şerefi ve insanlığı kurban etmek değil midir? Ey insanoğlu! Ne zamana kadar ölümünden gafil olacak, ne zamana kadar seni çepeçevre kuşatan ve ebedî bedbahtlığa sürükleyen bu musibetin altında sessizce kalacaksın?

Haydi uyan, uyan! Allah'a yemin ederim ki bunlar beşer kılığına bürünmüş şeytanlardır. Sana vebadan zarar gelmez çünkü vebanın zararını da şifasını da bilirsin. Vebanın sana vereceği en nihayetinde doğal bir ölümdür. Oysa bu adamlar seni beşer suretine bürünerek aldatırlar, ebedî olarak öldürürler; rahatını, dünyevî ve uhrevî saadetini çekip alırlar. Ey insanoğlu! Uyanmalı, derin derin düşünmelisin. Hakkın bayrağı altında toplanmalı, gözlerinin önündeki hida perdesini kaldırmalı; bu yılanlara karşı vebaya gösterdiğin mukavemetin çok üstünde bir direniş göstermeli, mutluluğunu özgürce yaşabilmesi için insanlığı onlardan kurtarmalıdır.

Ey gafil! Sözün özü: İslâm âlemi tamamıyla müttehiddir; köleliğinden kurtulmayı ve kuruluşundan bu yana olduğu gibi, dininin namazdan, oruçtan, hacdan önce değişmez önceliği olarak kendisine zorunlu kıldığı meşru hakkından faydalanmayı talep etmektedir: O da istiklâlidir. O âlem ki bütün gayretiyle istiklâlinin peşinden koşmaktadır; bu talebinde ihmalkâr davranmadı, davranmayacaktır da. Allah'ın inayetiyle onu elde etmesi kaçınılmazdır. Nitekim bir ictimâî kanun şöyle der: "Arkasından talibi olan hiçbir hak, güneş ve ay batıp gitse de kaybolmaz".

Bu kâinatın Rabbi hem bize hem size âdil olarak hükmeder.

HİLAFET VE OSMANİYET

NAMI TAHTINDA ULEMA-YI BENÂMDAN
ŞEYH SALİH YÂFÎ EFENDİ'NİN TELİF-KERDESİDİR

ŞEYH SALİH YÂFÎ EFENDİ

MÜTERCİMİ:
SALİH ABDÜLÂL

HAZIRLAYAN:
YASEMİN ERDİNÇ

HAKK-I TAB'İ MÜELLİFİNE MAHFUZDUR.

BEYRUT'TA
EL-İKBAL MATBAASI'NDA TAB' OLUNMUŞTUR
SENE 1334 H.

نور اوعيا امير المؤمنين وخليفة الله في العالمين
 السلطان الفارس محمد شاهر حق الله وانا رضاه امير
 الامم الراعي
 مؤلفه
 صالح الدين
 بيروت عكا

خلافت و عثمانيت

ناي نخبه

علمای بنامدن

شيخ صالح باغي افنديك

تأليف کرده سيدر

مترجمي

صالح عبد المال

حق طبعي مؤلفه

محفوظادر

بيروت « الانبال » مطبعة نخبه طبع اولتعداد

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM

Ba'de edâ-i mâ-vecebe aleyna: Ulema-yı benâmdan faziletlü Şeyh Salih Yâfî Efendi hazretlerinin bilcümle tebea-i müslime ve gayrımüslimenin şîâr-ı iftiharları olan *Hilafet ve Osmaniyet* ünvan-ı celili tahtunda cem' u telif ettiği kitab-ı müstetâbın müstenidün ileyhi bulunan ahkâm-ı diniye ve beyanât ve edille-i şer'îye ve akliye hadde-i mütalaadan geçirdim ve muhteviyâtını pek müfid gördüğüm için lisan-ı azbû'l-beyan-ı Osmanîye tercemesini münasip ve muvafık görerek ebnâ-yı vatana hizmet-i nâcizâne de bulunmak şerefini kesbetmek arzu-yı halisânesiyle bu eser-i pür-güheri terceme etmeye cüret-yâb oldum.

Beyrut İstinaf Mahkemesi

Ceza Dairesi Baş Kâtibi

Salih Abdul'âl

[HİLAFET VE OSMANİYET]

Mâna-yı Hilafet

Hilafet; Resul-i zî-şân efendimiz hazretlerinin din ü dünyada olan ni-yâbet-i âmmesine *hilafet* ıtlak olunur ve bu makam-ı azamet-ittisâmıda bulunan zât-ı akdes *halife* ıtlak edildiği gibi *imam* dahi denilir.

Din-i mübîn-i İslâmîde mefrûz olan cemaat namazının hîn-i edâsında imama nasıl ittiba olunmak lâzım gelirse halifeye bütün tebeanın ol suretle ittiba ve izhar-ı itaat eylemelerinin vücûbu nokta-i nazarıyla hilafete *imame[t]-i kübra* ıtlakı daha e'amm u evfak bir tabir-i hatîr olur ve ol zât-ı akdesin halife-i Resul-i zî-şân ve daha doğrusu "halifetullahi fi'l-arz" olmak itibariyle tanınması lâzım gelir.

Halifenin Lüzumuna Mütedâir Beyanat

Cümleye hafî olmadığı üzre fıtraten "medenî" olmak üzre halk buyurmuş olan âlemin, intizam-ı şuûn ve tekemmül-i hüsn-i idaresi ve bir medeniyet-i tâmmeyi idrak eylemesi insanın münferiden yaşamasıyla olamaz, ancak beyne'l-âlem idame-i adl u nizam ve bast-ı bisât-ı medeniyet ve intizam etmek, âleme lâ-büd olan ihtiyacât ve muaveneti temin, aralarında husul bulacak münazaât ve husûmâtın izalesi hususunda izhar-ı nüfuz-ı metin eylemeğ[e] kâdir ve kâhir bir sahib-i sultanın bulunmasına bir zaruret gösterir ki ol zâta "sultân" namı verilir.

Halife; muhafaza-i din ve idare-i siyaset-i dünya nam iki emr-i mühimmin mutasarrıf ve müdürüdür. Din hususundaki tasarrufu, tenfiziyle memur olduğu ahkâm-ı şeriyyeyi muhafaza, siyaset-i dünyeviye hususunda tebeasının zaruriyât-ı hayatiyelerinden olan mesâlih-i umraniyelerini temşiyet etmesiyledir. Bu iki madde taraf-ı ilâhîden benî beşere

tékîf edilen ehemmi-i vezâif-i hayatiyedir ki hiçbir suretle kâbil-i tebdîl ahvâlden olmadığı, "Allah'ın sünnetinde hiçbir değişiklik bulamazsın" [Ahzâb, 33/62] âyet-i celîle-i Kur'aniyesiyle sabit ve müeyyedir. Din nokta-i nazarınca manâ-yı hilafet ve Müslüman nezdlerinde makam-ı hilafet bu demektir.

Halifenin Birden Ziyade Olmasının 'Adem-i Cevazı

Asr-ı vâhidde halifenin birden ziyade olmasını[n] caiz olmadığı, bir imama mübâya'at eden her insanın ol imama itaat etmesi ve başka biri ol imamın hâiz olduğu hakkına muarız olursa münâzî' ve muarızın her kim olursa olsun boynuna [v]urulması yani öldürülmesi dâfi'-i şerr u gavâil olacağı "Kim bir imama biat ederse istitaatı elverdiği ölçüde ona itaat etsin. Başka biri gelir ve o halife hususunda münazaa çıkarırsa kim olursa olsun boynunu vurun"¹ mânasında olan hadis-i şerif-i nebevî ile sarîh bir hükümdür.

Halifeye İtaat

Halifeye itaat ehemmi-i erkân-ı ibadet ve ona el-'iyâzu billâh 'adem-i itaat irtikâb-ı muharremât ve menhiyyât demektir. Bu da "Emirime itaat eden bana itaat etmiş ve izhar-ı isyan eden bana izhar-ı isyan eylemiş ve bana isyan eden ise Allahu te'âlâ hazretlerine izhar-ı isyanda bulunmuş olacaktır" mânasında olan "Men etâ'a emîrî fekad etâ'anî..."² hadis-i şerif-i Peygamberînin fehvâ-yı celîlidir ve Allah ve Peygamber ve ulû'l-emre itaatın farz olduğu da "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin sizden olan ulû'l-emre de" [Nisa, 4/59] âyet-i celîlesinin muktezâ-yı hikmetidir.

Cemaat namazının künh-i meşruiyetini ve salât-ı ferdiyenin yirmi yedi misline efdaliyetini idrak ve fehme kendisine taraf-ı Rabbânîden kuvve-i aklıye bahşedilmiş olan her insanın cemaat namazındaki hikmetin cemiyet-i İslâmiyenin yekvücut olması, bir müdîrin hareketine tâbi bulunması olduğunu derhal anlar ve bu cemiyetin tezâmün ve irtibatı ve

.....

¹ Müslim, İmâre, 46, Fiten, 1; Nesefi, Bey'at, 25; İbn Mâce, Fiten, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 161, 169, 193.

² Buhârî, Ahkâm, 1; Cihad, 109; Müslim, İmâre, 32, 33, 34; Nesefi, Beyat, 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 244, 252-253, 270, 313, 342, 386, 416, 467, 471, 511.

ulü'l-emrin emrine itaat ve tevhid-i fikir eylemesiyle şevket-i diniyenin kesb-i kuvvet ve izzet etmesi Kur'an-ı azîmü'ş-şânın âyât-ı beyyinatından olan ve bu mânayı müfîd bulunan "Sizin için; dinden Nuh'a tavsiye ettiğini ve sana vahy eylediğimizi ve İbrahim'e ve Musa'ya ve İsa'ya tavsiye kıldığımızı teşrî buyurdu, şöyle ki; dini doğru tutun ve onda tefrikaya düşmeyin" [Şûra, 42/13] âyet-i kerimesinin delâlet-i hikemiyesidir. Şu halde Cenabı Hak bu meşru irtibatla bulunan İslâmların nasîr ve zahîridir, tefrika ve 'adem-i irtibat ise, "kurt koyunlardan yalnız ve sürüden uzak kalanı yer" [sürüden ayrılanı kurt kapar], mesel-i âdîsi medlûlüyle netice-yâb olur.

İslâmların Resul-i a'zamın halifesi olan emirü'l-müminîn ve imam-ı müslimîn efendimiz hazretlerinin evâmîrine inkıyâd-ı tâmda bulunmaları "İslâmın cemaate, cemaatin İslâma [muhtac olduğundan] daha ziyade muhtac olduğu" mânasında olan "el-İslâmu ile'l-cemaati ahvecu mine'l-cemaati ile'l-İslâm"³ hadis-i şerifinin mazmûn-ı âlîsidir.

Hâsıl-ı kelâm rabîta-i İslâmiyenin ber-karar kalması sıdk u ihlas ile umum Müslümanların halife-i zî-şâna mutî' bulunmaları, ahkâm-ı Kur'aniye ve ehâdis-i nebeviye ahkâmıyla bir farz demektir.

Yed-i ilham ve irade-i Rabb-i enâm ile müteharrikü'l-idare olan halifenin izhar-ı şiddet etse bile tebeanın muhalif-i rıza-yı Bâri olarak vuku bulan seyyiât ve hatîâtına matuf intikâm telakkisiyle İslâmların ol zât-ı akdesiye itaat etmekle mükellef ve dinen mecbur oldukları bir emr-i rehîndir. Halifenin izhar-ı şiddet etmesi, tebeasına âtîfet ve şefkat irâe eylemesi Allah-u te'âlâ hazretlerinin iradesidir.

"Halîfetullahî ve Resulîhî" mertebe-i âliyesini ihraz eden halifenin evâmîrine karşı itiraz etmek, el-iyâzu billâh ahkâm-ı diniye-yi sarîhayı inkâr etmek demektir ve "Allah, sultanın ahkâmıyla, Kur'an'ın ahkâmıyla def' edemeyeceği mehâzîri def eder" mânasında olan "İnnellahe le-yeze'u bi's-sultan mâ lâ-yeze'u bi'l-Kur'an"⁴ hadis-i şerîfi işbu kazîyyenin burhan-ı kâtî'dır.

Halîfeye itaat yalnız memleketi dahilinde, sultanı [sultası] altında bulunan Müslümanlara değil herhangi hükûmete tâbi ve nerede mukîm olursa olsun bütün İslâmların dinen ve şer'an arş-ı hilafet-i İslâmiye ile irtibat etmelerinin, halife-i şer'inin evâmîr ve nevâhîsine tâbi olmalarının mefrûz bulunduğu, Kur'an-ı azîmü'ş-şânın, Allah ve Resul-i a'zamın

.....

³ Kaynağı bulunamadı.

⁴ Hz. Ömer ve bazı sahabe'ye nisbet edilen bu söz, hadis kaynakları dışındaki eserlerde hadis olarak da zikredilmektedir; meselâ bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, Beyrut, 1969, III, 59.

eyâmîrine icâbet etmeleri hakkında ehl-i imana olan, "Ey iman edenler! Sizi kendinize hayat verecek şeylere davet ettiği zaman Resulü'yle Allah'a icâbet edin" [Enfal, 8/24] âyet-i kerimesinin sarahati iktizasındandır. Şu halde memâlik-i ecnebiyede mukim bulunan Müslümanların dahi şehriyâr-i a'zâmın i'lâ-yı şe'n-i ümmet ve ref'-i menâr-ı din ve düşmanların tenkili için vukû bulan davetine icabetle kesb-i saadet ve i'lâ-yı kelime-i tevhid ve şehadete müsâraat etmeleri vacibât-ı diniyelerinin erkân-ı mühimmesinden ma'dûd kalmıştır.

Hal böyle iken düşmanımız bulunan hükümetlerdeki İslâmların sâlib-i şe'âir-i diniye ve ihsâsât-ı İslâmiye olan ol hükümetlerin hükm-i sitemkârları altında kalmaları caiz [de]ğildir ve behemehâl hâmi-i din-i mübin olan halife-i a'zâmın livâ-yı adalet-ihtiva-yı zıllullahîlerine iltihak ve ilticaya şitâb etmeleri mukteza-yı ruh-ı şeriattır.

Gayrimüslimlerin Hıttâ-i Din Hususundaki Gidişleri

Her insanın dinini sevdiği ve bu sevişin kalbinde bir hal-i miknet itti-hâz eylediği ve uğrunda mal ve nefsi zâyî eder ise bile hoşnut olmasının tabii bulunduğu kazâyâ-yı müsellemedendir. Şu kadar ki bazıları muhabbet-i dini olduğu gibi anlamayarak ve o yolda pek aşırı giderek yani müfritâne davranarak envâ'-ı mezâlim ve cerâimi irtikâba koyuldular ve hubb-i din perdesi altında sitemkârâne ve hûn-rizâne harekât ve mefâsid îkâ' ettiler. Hayat-ı beşeriye kanunlarına ıttıla' [kesb] etmeyen, hey'ât-ı ictimaiyenin nizam ve usul-i idaresinde nâdân olan ol zümre bu güne icraatla tarih-i âlem sütunlarında kendilerine sū-i isr bıraktılar.

Medeniyet-i hakikiyenin istinad-gâhı ve saadet-i ebediyyenin melce u penâhı olan din-i mübin-i İslâm âlem-zuhur olunca bütün felâsife-i âlem ve hukemâ-yı ümemin heyet-i mecmûası bir araya gelip de el birliğiyle olsun çalışsalar uğraşsalar bir âyetine mûmâsil ve müşâkil bir âyet icadından izhar-ı acz edecekleri müsellemler-i âlem bulunan kanun-ı ilâhî inzâl buyurulunca İslâmların muhabbet-i diniyelerine zerre kadar halel îras etmeksizin ümem-i sâire meyanında ser-firaz olmuş bir surette kable'l-İslâm kalblerinde merkûz bulunan seyyiâtı ve benî beşere karşı olan kin ve ihtirasâtı izale ettiklerini tarih-i âlem isbat ediyor.

Bu mucize-i ilâhînin "Ey Muhammed! Allah irade etse idi bütün âlemi bir ümmet yapar idi. Allah'ın rahmetine nail olanlardan mâadâsı elân hâl-i ihtilaftadırlar ve [Allah] onları muhtelif olmak üzere yarattı" [Hûd, 11/118] manâsında olan ve "Sevdiğin kimseleri doğru yola hidayet ede-

mezsın, Allah arzu ettiğini hidayet eder" [Kasas, 28/56] mânasında olan âyât-ı kerimleri Müslümanların kalplerinde merkûz olan taassubât-ı diniyeyi bütün imha etti ve şu hikmetin mebniyyun aleyhi olduğu iki kaideden birincisi olan âlem-i beşeriyetin mebde ve gayesi nâ-mü'telif ve mezheb u mu'tekadâtca muhtelif cemaâtin icadı muktezâ-yı hikmet-i Cenabı Hallâk-ı âlem olduğunu ve bu emr-i ilâhîye karşı geleceklerin âsi ve nail-i gazab-ı Rabbanî olacağını ve ikincisi âlemin kabul-i din için vukû bulacak davetlerinin hikmet ve iyilikle irad-ı vaaz ve tabiat-ı beşere nefret-âver olacak ahvâlden tevakkî ile husul bulacağını öğretti.

Müslümanlar Kitab-ı mükerrerinden şu iki nazariyeyi anlayınca ihtilaf-ı edyândaki maksat ve hikmetin, bu vücudun tekemmül-i nizamı olduğunu idrak ettiler. İslâmların muhalif-i mezhep olanlara karşı ehâsin-i ahlâk ile muttasıf olacaklarını bellediler.

Tevhid-i edyâna olan kudret-i tâmmе-i mutlakası müsellemlen olan Cenabı Vacibu'l-vücut te'âlâ ve tekaddes hazretleri ol cihete iradesinin talluk etmediğini âmir olan ahkâm-ı diniyeleri, İslâmların zihinlerinde şu sîfât-ı sâmiye, şu menâkıb-ı aliyeyi karar-yâb eyledi.

Bu hususda olan hikmet-i ezeliye-i Sübhaniyenin künhü Hâlık te'âlâ hazretlerinin ilmine münhasır kaldı.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Gayrimüslim Tebea Hakkındaki Muamelesi

Gayrimüslim tebea-i Osmaniye ile Müslümanlar beyrinde fark ve te'fâvüt olmadığı hafî değildir. Devletin mahza eser-i lutf u âîfeti olmak üzere bir de hürriyet-i mezhebiye ve rüesâ-yı ruhaniyelerinin haiz oldukları imtiyazât bir zamîme-i ihsan, bir nimet-i bî-pâyândır.

Bu nimete karşı hüsn-i niyet u samim[iyet] ile bağlanmak icab etmez mi? Tabîdîr [ki] eder.

Bu nokta-i nazar Müslümanlara nâ-ehl-i insaf olan bazıları tarafından tevcih olunan sîfât-ı taassubu redde kâfi değil midir? Şüphesiz kâfidir. Din en ve namusen devlet-i metbû'alarına karşı ihlas ve sadakat izharıyla medyûn olması lâzım gelen gayrimüslim olanlardan her kim nakz-ı ahd ederek peydâ-yı şikak eder veyahut devletin düşmanlarına muavenette bulunur veya her ne suretle olursa olsun emniyeti sû-i istimal eder veya ihtilaf ve müftereyâta kalkışır ve devletin hal-i muvaffakiyetine rûy-i memnuniyet ve iftihar göstermezler ise vacibât-ı diniye ve vataniyenin

esaslı noktaları itibariyle ahdsizlik ve vefasızlık ve daha doğrusu hıyanet demek olacağından neticeleri kanun-ı âdalete ait ve râcidir.

Hürriyet, adalet, müsavat nokta-i nazarınca Müslümanlardan farkı olmayan, hürriyet-i mezhebiye ve vacibât-ı diniyeleri her gûna taarruzdan masûn bırakılan tebea-i gayrimüslime-i Osmaniye, düşmanlarımız bulunan devletlerin nezdindeki tebea nazarında cidden mahsûddur Devlet-i Osmaniye-i İslâmiyenin bu gûna lutf u âtûfeti suhuf-ı tarih-i âlemi tezyin ediyor. Ez-ân cümle sâkinü'l-cinân Sultan Mehmed Fatih hazretleri kemâl-i fahr u azamet ve şân u şevket ve mehâbetle Kostantiniye'yi feth buyurduklarında ahalinin can, mal ve ırzlarının masûn ve mahfûz olmasını, bu gibi taarruzâtta bulunacakların dūçar-ı mücazât olacağını muzaffêr ordu-yı Osmani'ye irade ve tebliğ ve tevzi-i ahkâm-ı adaletle beraber kazayâ-yı mezhebiyeleri için kendilerine bir de patrik nasb buyurdular. Bütün fütühât-ı Osmaniye'de bu siyâk-ı muamele düsturu'l-amel ittihaz olunuyor. Ehil olanlar ve vazife, rûtbe, nişan ve sair gûna taltif ve mükâfata nailiyet hususlarında da Müslümanlardan farklı tutulmuyorlar. Rûesâ-yı ruhaniyeleri haiz-i ihtiram-ı âmmeleri edâ-yı şehadet hususunda mehâkimce muteber bulunan tebea-i gayrimüslimenin perverde oldukları nimet-i şükür, hüsn-i niyet, samimiyet, muhabbet ile mukabele olunmamalı mıdır? Bu avâtîf, bu meâsir-i âliye, bu menâkıb-ı celîle kâbil-i inkâr mıdır?

Düşmanlarımızın hükümleri altında bulunan Müslümanlar hürriyet-i şahsiye ve mezhebiye hususlarında bu gibi imtiyazâta malik midirler? Hukukları, rahatları bu suretle müemmen midir?

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin beyne't-tevâif olan muamelesi hürriyet, adalet ve müsavat kaidesine tevfiik edilmiştir. Benî beşerin ihtiramı din-i İslâmın kavâid-i esasiyesinden olduğuna felâsife-i âlem bile itiraz edemez.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ahkâm-ı diniyeyi muhafaza etmekle beraber "Osmaniyet" sıfat-ı âliye ve gâliyesini tamamıyla gözetir ve benâberin hal-i harbde olmadıkları zamanlarda memleketi dahilinde mukîm ecnebileri bile adaletinden ve lutf u âtûfetinden dūr tutmuyor. Bunu da Allah te'âlâ hazretlerinin Resul-i a'zamına hitaben "Eğer müsâlemet talebinde bulunurlar ise Allah'a mütevekkilen kabul et" [Enfal, 8/61] mânasını müfîd bulunan âyet-i kerimesine tevfiik etmiştir.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin esirleri rencide, sıbyanı katl, insan ve hayvanı işkence, mağrûsâtı kat' u telef ettiği veya muharibi bulunanlardan mağlup olanlar hakkında dinin evâmiri haricinde muamelede bu-

lunduğu hakkında tarihin bir gûna beyanatı var mıdır? Herkes “yoktur” cevabını verir. Ama düşmanlarımız bulunan devletlerin vücudu sarsıtır, vech-i insaniyeti utandırır surette Müslümanlardan aldıkları esirleri ateşe düşürmek, müfteris hayvanların önlerine atmak, derilerine kaynamış katran ve petrol dökmek, hafif ateş üstünde günlerce asmak gibi ef’âl-i gaddarâneyi icra ettiklerini tarih-i âlem isbat ediyor.

Gayrimüslim Olan Tebea-i Osmaniyeye Bir Söz

Lutf u âtîfet-i Osmaniye ile kemâl-i huzur-ı bâl ile perverde olduğunuzu, din-i mübin-i İslâmiyetin tebeanın hüsn-i muamelesi hakkındaki beyanat ve nusûs-ı hikemiyesini ve muamelatca Müslümanların size rüchanları olmadığını edille-i kâtı’a ve berâhîn-i sâtı’a ile isbat ettik. Binaenaleyh Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’nize lutf u âtîfetini takdir ederek ve kuvvet u satvetinin ilâ mâ-şâallah mahfûz olacağını bilerek ve bütün tahayyülât-ı vehmiyye-i fâsideyi heman fikirlerden imha ve izale eyleyerek medâr-ı fahr u mübahatınız olan Devlât-i Aliyye-i Osmaniye’nize kalbî bir hüsn-i niyet ve samim[iy]et [ile] bağla[n]malısınız.

• • •

Cenabı Hak te’âlâ ve tekaddes hazretleri, Resul-i a’zam efendimiz
hazretlerinin halife-i zî-şânı, hâmi-i din-i İslâm, câlis-i serîr-i Osmanî
olan tacidâr-ı a’zam ve şehriyâr-ı erham
Gazi Sultan Mehmed Reşad Han efendimiz hazretlerinin
ömr-i şevket-i şâhânelerini firâvân u mansûr
ve rical-i devleti muvaffak
ve hilafet-i İslâmiye ve saltanat-ı Osmaniyelerinin
düşmanlarını perişan ve makhûr buyursun.
Âmin.

HABLÜ'L-İ'TİSÂM
VE
VÜCÛBÜ'L-HİLÂFE FÎ DÎNİ'L-İSLÂM

ES-SEYYİD MUHAMMED HABİB EFENDİ EL-UBEYDÎ

TERCÜME VE TAHRİC:
M. CÜNEYT KAYA-ÖZGÜR KAVAK

BEYRUT
MATBAATU'L-İLMİYE
1334 H./1916 M.

حَبْلُ الْإِعْتِصَامِ

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي لَدُنْهُ دِينُ الْأَشْيَاءِ

تأليف

المجيد العبد

الموصلي

وهي رسالة دينية عليّة اجتماعية سياسية غرضها الوحيد توحيد
الكلمة من أجل كلمة التوحيد رماً للصدع ولما للشتات، أحياء
لمجد القرآن ومن أنزل عليه القرآن، خدمة
الدين الحنيف وأبنائه، تفهم للمسلمين طيب الحياة
في الدنيا إذا استمسكوا بعروتها الوثقى
وساروا على طريقة المثلّي واعتصموا
بحبل الله المتين

يَحْبِلُ اللَّهُ إِعْتَصِمُوا جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُوا بَيْنَ الْأَنَامِ
فَإِنَّ اللَّهَ بِعَصَمِكُمْ إِذَا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِحَبْلِ الْإِعْتِصَامِ

في الطبعة الأولى في بيروت ١٣٢٤ هـ ١٩١٦ م

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Mevcudatı kudretiyle yoktan var eden, insanoğlunun fitratını değerli kılıp sonra da onlardan yeryüzünde halifeler edinen, şeriatlar inzâl edip hesap günü için dosdoğru ölçüler koyan [Allah'a] hamdolsun. O verdiği zaman fazlından verir, vermezse de bu O'nun adaletinden dir. Güç ve yetki O'nun elindedir. Dönüş ve son yine O'nadır. Salât ve selâm, peygamberlerinin en temiz, nebilerin sonuncusu efendimiz ve mevlamız, parlak bir kesin delil ve kolay bir dinle gönderilen Muhammed'in üzerine olsun. Hidâyet güneşi onunla doğdu, dalâlet karanlığı onunla aydınlığa erdi, kesin delil onunla geldi, yapılması gereken şey onunla açıklığa kavuştu. Onun engin feyiz bulutları yağdıkça yağdı. Allah onunla insanları doğru yola iletti. Ona, Onun tertemiz ailesine, irşadıyla doğru yolu bulan seçkin dostlarına ve Onun ardından Ona halef olanlara ve kıyamet gününe kadar en güzel şekilde doğru yola eren ve doğru yola ileten halifelere uyanlara salât ve selâm olsun! Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan hoşnutturlar. Onlar kurtuluşa erenlerdir.

İmdi, bu [risâle], hak davetçisinin beni çağırdığı, hakikat lisanının bana imlâ ettirdiği ardından da yazıya dökmeye zorladığı bir risâledir. Hak kimin şahidi, hakikat kimin önderi, Vâcibü'l-vücud kimin yönlendirici-siyse, sesi duyulmaya ve davetine icabet edilmeye en lâyık olan odur.

Derim ki: Bu [risâle], Allah'ın yüce kitabındaki daveti; Hz. Peygamber ve ashabının, fıkhn ve fakihlerin, milletin âlim ve efendilerinin, ümmetin emir ve önderlerinin haykırışıdır. Bu risâle, açıklamaya gerek bırakmayan muayyen bir vücûbun sesi, apaçık ortada olan maslahatın nidasıdır.

Bu sesi düğümleri çözecek, kalplerin kilitlerini açacak, gözlerdeki perdeyi, gönüllerdeki katılık ve pası kaldıracak şekilde [inanalara] ulaştırma-

sını ve böylelikle kulaklardaki ağırlığı ortadan kaldırmasını Allah'tan diliyor, bu konuda Nebîsini vesile ediniyorum: "Hatırlat, zira hatırlatma müminlere fayda ve menfaat verir" [Zâriyât, 51/55].

Bu risâleyi, isim müsemmâsına ve lafız mânâsına uygun düşsün diye *Hablü'l-'İtisâm ve Vücübü'l-Hılâfe fî Dîni'l-İslâm* olarak isimlendirdim. Allah'ın izniyle bu eser, O'nun ipine sarılmayı istedikleri takdirde muvahhidlerin birliğini sağlamaya yetecek, Müslümanların kendilerini toparlamalarına yardım edecek yeterliliktedir. Eseri iki arabaşıktan (*kutub*) oluşan bir mukaddime, üç fasıl ve bir hâtîme şeklinde düzenledim.

Birinci Arabaşıklık: Bu risâlenin telif sebebi ve Müslümanların durumunun anahatlarıyla açıklanmasına dairdir.

İkinci Arabaşıklık: Hilafetin gölgesi ve hilalin sancağı altında gerçekleşecek olan İslâm birliğine dairdir.

Birinci Fasıl: İslâm hilafetinin menşesine dairdir. Bu kısım dört giriş ve bir amaç (*maksûd*) içermektedir. Birinci Giriş: Allah'ın nebîlerinin O'nun yeryüzündeki halifeleri olduğuna dairdir. İkinci Giriş: Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.s.) nübüvvetinin ispatına dairdir. Üçüncü Giriş: Neslin mânâsının tespiti ve Hz. Peygamber'in şeriatının kendisinden önceki şeriatları neshettiğine dairdir. Dördüncü Giriş: Hz. Peygamber'in nebîlerin sonuncusu ve şeriatının da bu sebeple yeterli olduğuna dairdir.

Amaç: İslâm hilafetinin Hz. Peygamber'in, hatta bütün peygamberlerin halefi olduğuna ve bütün dinî vâcîplerden önce gelen bir vâcip olduğuna dairdir.

İkinci Fasıl: İslâm hilafetinin Osmanlı Devleti'yle kâim olduğuna dairdir.

Üçüncü Fasıl: İslâm Hilafeti Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasıyla son bulacağı ve bir daha onun yerine başka bir hilafetin tesis edilemeyeceğine dairdir.

Hâtîme: İngilizlerin İslâm ve Müslümanların en büyük düşmanı olduğuna dairdir.

Bu risâle bir dolunay misâli tamam olduğunda ve incileri sıralanıp onu yeni baştan yazmaya başladığımda gemi ikinci defa yol almaya başlamış oldu. Risâle tıpkı yuvasındaki boz güvercin, harem odasındaki bâkire gibi ortaya çıktı. (...) Ben de onun gökyüzündeki dolunay ve kıymetli bir gerdanlıkta dizili mücevherler gibi parıldamasını, faydasının herkeş kuşatmasını arzuladım ve onu değerli bir dengine (*küfüv*), büyük bir kahramana vermek istedim. (...) Bu kişi zulme karşı büyük bir kararlılıkla

karşı koyan, yüce himmet sahibi, kendini ümmet uğruna feda eden, ümmetin yeniden eski günlerindeki gibi birleşmesi, eski selâmetini bulması ve hilafet tahtını güçlendirmesi için uğraşan biri olmalıydı. Müslümanların tefrikadan kurtulmaları, millet ve dinin durumunun (*emr*) yücelmesi uğruna bütün hayatını vakfeden ve bu uğurda canını dahi vermeyi göze alan birisi olmalıydı. Doğrusunu söylemek gerekirse ben Allah'ın ümmete bu evsafı haiz birisini bahsettiğine şahitlik edebilirim; zira böyle birisi ile görüştim. O çok uzun ömürlü olmayı değil, bu dünya hayatında gerçekleştirmeyi düşündüğü hedefin tahakkukunu arzulayan, bunu gördükten sonra ölse dahi -Allah onun yokluğu ile bu ümmeti kederlendirmesin- gam yemeyecek birisidir. Onun bu gayesi, Tevhid dinine inananları topyekün Allah'ın ipine sımsıkı sarılarak, din kelimesinin toplayıcılığı altında birleşmiş ve bu din ile dine inananların yüksek, yüce ve güçlü bir konumda görmektir. Bütün bunları lisan-ı haliyle söylemekteydi, fakat onun duruşu Allah'a yemin olsun ki- aslında bütün bunları kelimelere döküyor gibiydi. Tıpkı bir kağıdın üzerindeki satırlarına benzeyen kıymetli yüzünün hatlarında bu teessürün çizgileri gözükmemektedir. Bu yüz hatları, kitabı sağından verilmiş bir müminin sahifesindeki yakini bilgi içeren kelimelerle ve nurdan bir mürekkeple oluşmuştur.

[Onunla karşılaştığım] bu andan sonra ye'si kabre koyup üzerine toprak attım. Ümide sarıldım ve onun Cennet-i na'imine bütün kapılardan girdim. Şu kanaate vardım: Eğer bir ümmetin, işlerini uhdesine alan ve kendisini korumaya kararlı kimselerde bu mukaddes hissiyat ve faziletli duygular ve yüce bir idrak kabiliyetinin örnekliği varsa o ümmet yaşama-ya lâyıktır. Nurun kendisinin yanında yürüdüğü ümit, merhaba sana; ve yanıbaşında karanlıkları barındıran ye's bizden uzak ol!

Fakat ben yalnızca onun sıfatlarını zikretmekle ve açıkça kim olduğunu söylememekle sana eziyet etmeyi arzulamadım; zira 'bazen kulak, gözden önce âşık olur'. Bu hususta şunları söyleyebilirim:

O, İslâm ittihadının kahramanı, İslâm sancağını taşıyan ve onun kıymetli mücevherlerle bezeli gerdanlığının iki ucunu birbirine tutturan kimsedir. O, İslâmın gökyüzünde parıldayan rüşd yıldızıdır. Onu övmek etrafa güzel koku yaymaya benzer. Onun eserlerine ve övgüye değer hallerine gözler ve kulaklar âşık olmuştur. O, devletli bir vezir, büyük mücahid, bahriye nazırı, dördüncü donanmanın amirali *Ahmed Cemal Paşa*'dır. Allah onun ömrünü uzun kılarak bu ümmeti de uzun ömürlü kılsın! Allah onun ömrünü devamlı bir lütuf ve rahmetle, gizlide ve açıkta ona destek olmak suretiyle uzun kılsın. O halihazırda yüce hilafetin gölgesin-

de ve hilalin sancağı altında yaptıklarıyla ortadadır, faziletleri zâhir, ikbal yıldızı parlaktır. Umutları tebessüm halindedir. O, düşmanlarının aydınlık günlerini kararttığı nisbette ümmetin karanlık geceleri aydınlanacaktır.

Bu risâleyi onun devletine (*makamına*) takdim ettim ki, İslâm âleminin konumunun yücelmesine ve işlerini tamamlamasına bir vesile olsun ve genelde Müslüman kardeşlerime, özelde onun devletine hizmet etmiş olayım. Bu risâle ümmetin büyük insanlarının eserlerinin bir kadir-bilirliğidir.

Mükâfatımı yalnızca Allah'tan bekler, O'na sarılır, O'na tevekkül ederim. Dönüşüm O'nadır.

MUKADDİME

Birinci Arabaşılk: Risâlenin Telif Sebebi ve Müslümanların Durumunun Anahatlarıyla Açıklanması

Hayat çeşitli evre ve aşamalardan oluşmaktadır. Bu evre ve aşamaların tezahür ettiği alan ümmetlerin ve halkların ictimai yapılarıdır. Bu zaman zarfında, bu evrelerin gereğini hakkıyla yerine getiren ve doğru bir şekilde hayatın gelişmelerine ayak uyduran kimsenin, bulunduğu halden daha iyi bir hale geçmesini öngören “tekâmül kanunu” hüküm sürmektedir. Tarihin yaprakları arasında hicrî on dördüncü yüzyılın ulaştığı ilerleme seviyesine ulaşabilmiş başka bir yüzyıl yoktur, ki bu husus cahillerin bile malumudur. Bu parlak ilerleme çağında mezkûr tekâmül kanunundan payını alamayan bir ümmet, bahtı kara bir ümmettir ve onun hayatîyetini sürdürdüğü söylenemez.

Hakikat meşalesini yükseltmesi ve beşeriyet âlemini iyi bir seviyeye ulaştırması için bir millet yerine başka bir milleti getirmek Allah'ın yaratıkları hakkındaki sünnetidir. Bu, beşeriyetin geri kalmış evlatlarını uyarlamak ve aşırı gidenlerini de küçültmek içindir. Ümmet ve halkların gelişiminin gerçekleştiği en büyük saha budur. Kimi halklar öne geçerken kimileri de onlara yetişmeye çalışır. Bunların dışındaki aciz ve zayıf halklar ise bu ikisinin ayakları altında kurban gider.

Bu, az da olsa akli olan hiç kimsenin inkâr edemeyeceği şekilde ümmetlerin tarihinin her satırında tecelli eden bir hakikattir. Bunu aynıyla müşahade etmek isteyen kimse, Müslümanlara ve son asırlarda onların başına gelenlere şöyle bir baksın! Tenkitçi bir bakış şunları hemen görecektir:

Üç yüz elli milyon Müslüman kapkara ve çok derin bir çukura düşmüş, hırsların mahkumu, arzuların kurbanı olmuştur. Gelişim sahasında

geri kalmışlar ve diğer ümmetler onları geçmiştir. Sonuçta da gelişmiş milletler geri kalanları boyunduruk altına almışlardır.

Kaderini kendi elleriyle çizemeyen ümmetler en çileli ümmetlerdir. İşte onlar Müslümanlardır: Ümmetler onları aralarında paylaştı, halklar onları köleleştirdi. Ardından da hevâları onları tahakküm altına aldı. Elbette güçlünün, zayıfın kötü durumundan faydalanmasından daha tabii bir şey yoktur.

İşte onların bütün beldeleri, yavaş yavaş sömürgeleştirilmiştir. Sömürgeleştirilmiş ümmetler, hayvanlardan farksızdırlar ve daima boyunduruk altındadırlar. Çobanlarının elinde bir oyuncak, onların arzularının bir tutsağı durumundadırlar. Kendilerine yapılan iyilikler, çobanın lehin; kötülükler de kendi aleyhlerinedir. İşte bu çok büyük bir imtihandır.

Sayının çokluğuna karşın kötü bir hayat: Nüfusu üç milyona dahi varmamış Hollanda hükümetinin otuz milyon Müslümana hükmettiğini görüyorsun; nüfusu kırk milyonu geçmeyen İngilizlerin yüz yirmi milyon Müslümanı köleleştirdiğini görüyorsun. Rusya'da otuz milyon Müslüman kuzeydeki ayının korkusuna boyun eğiyor. Fransa'da da yaklaşık aynı sayıdaki Müslüman, tavus kuşunun kibri karşısında zillet şarabını yudumluyorlar. Yeryüzünün doğusu ve batısındaki diğer Müslümanlar da aynı durumda: Kaya kuşunun kurduğu her tuzakta yolunu şaşırmış bir sürü vardır.

İncisi etrafa saçılmış, kopmuş bir gerdanlık. İnciler gerdanlığın zincirine yeniden dizilmediği müddetçe herhangi bir ümit de yok. Birlik tefrikanın elinde rehin olduğu müddetçe hasret devam edecek.

Müslümanların başlarına gelen sadece esaret zincirleri altında kaybolmakla sınırlı değil. Bunun da ötesinde felaketler, ağlayıp inlemeler ve aklına gelebilecek daha pek çok kötü şey: Gasp edilmiş haklardan tut da, yitirilmiş özgürlük ve zillet ile koruyamadığı şerefin yanyana oluşuna kadar daha pek çok şey. Öyle ki, [bir cahiliye şairinin de belirttiği üzere] "en zelillerin"¹ üçüncüsünün bile tahammül edemeyeceği bir şekilde dinlerinin dahi bir hükmü kalmamış durumda. Fakat bunun ayrıntılarına burada girmemiz uygun olmaz.

Bunun ardından gelen büyük felâket ise onların, milletlerin böylesi bir gelişim devresinde, yani bağımsızlık şerefi ve fikrî uyanış sayesinde

.....

1 Cahiliye şairinin ifadesi şu şekildedir: "Zulme uğrayıp ses çıkartımayan/Ancak iki zelil, yaban eşeği ile kazaktır/Bu düşüklük bizzat onlardan kaynaklanmaktadır/Birisi onlara zarar verse kimsenin umurunda bile olmaz".

ulaştıkları ilerleme ve övünç devresinde, dipsiz bir kuyu içinde durumlarının giderek daha da kötüleşiyor olmasıdır. Bundan daha da şaşırtıcı olanı ise hayat vesilelerine sahip oldukları halde ölüme razı olmalarıdır. Halbuki onları diri tutacak pekçok etken bulunmakta, fakat onlar bunun farkında bile değil.

İşte bu risâle, onları uykudan uyandırmak için yeterlidir. Bizzat bu arzu, bu risâlenin satırlarını olabildiğince güzel bir şekilde yazmaya beni sevk etti.

Eğer işitecek kulaklar, dikkat kesilmiş kalpler bulursam, artık bu ne güzel bir ümit, ne büyük bir göz aydınlığı ve ne hoş bir başlangıç olur. Aksi halde top gümbürtüsünün, demir şingirtisinin, tüfek sesinin uyandıramadığı kimseyi, kalem ucunun kağıt üzerinde çıkardığı ses nasıl hareket geçirsin ki?! Bu iki ses artık birbirine karışsın, zira gökyüzü kıyamete kadar bunları koruyabilecek genişliktedir.

Bugün Allah'ın izniyle İslâm âleminde esaret bağlarının koparılması, zincirlerin kırılmasına ve o eski köklü asalet ve şerefe dönüşü sağlayacak silkinme belirtileri, uyanış alâmetleri ve bir diriliş görülmektedir. Biz Müslümanların önünde, Allah'a hamdolsun, ilk belirtilerinin görülmeye başlandığı parlak bir gelecek bulunmakta. Bize düşen, bu geleceği karşılamak ve ellerimizden kayıp gitmesine fırsat vermemektir. Allah'ın izniyle biz, umduğumuzdan daha fazlasını elde edeceğiz.

Umutsuzluğa kapılmayın ey değerli satırlar! Sizler zamanın uhdesine bırakılmış birer emanetsiniz. [Unutmayın] nice söz vardır ki, kaba kuvvetten daha etkilidir.

İkinci Arabaşlık: Hilâfetin Gölgesi ve

Hilalin Sancağı Altında Gerçekleşecek Olan İslâm Birliğine Dairdir

Her derdin devası vardır. Bedenî hastalıklar gibi sosyal hastalıklar[ın tedavisin]de de başarı, onları teşhiste doktorların gösterecekleri maharete bağlıdır. Sosyal hastalıkların doktorları da ümmetin gayret sahibi çocukları ve mütefekkirleridir. Müslümanlar asırlardır hasta durumdadır ve sayılamayacak kadar çok sosyal rahatsızlığa dūcârdırlar. Fakat [hastalığın] kaynağı birdir, geri kalanlar ise tâli konulardır.

Müslümanın hastalığı, kendi istediği gibi Müslüman olmasıdır. Tedavisi ise Allah'ın istediği gibi Müslüman olmasında yatmaktadır.

Kelime-i tevhide inananların, tek vücut olmaktan başka, hayatta kalma şansları yoktur. Ölüm ise tefrikaya düşmelerindedir. İstersen yüce Al-

lah'ın şu sözünü oku: "Birbirinizle çekişmeyin, sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider" [Enfâl, 8/46] ve sonra da şu hadisi hatırla: "Cemaat rahmettir, tefrika ise azabdır".²

İslâm âleminin tek kurtuluş yolu, derisi tevhid, örtüsü ittihad olan bir ümmet olduğunu göstermesidir. Allah'ın istediği de budur. Bundan şüphe edersen, kelâmı yüce olanın şu sözünü oku: "Toptan Allah'ın ipine sarılın, tefrikaya düşmeyin" [Âl-i İmrân, 3/103] ve bu âyetin dikkat çektiği hususları iyice düşün.

Ümmetin ittihadının gerekliliği (*vücûb*) ve ümmetin fertlerinin üstünlüğünü vurgulayan âyet-i kerime ve hadis-i şerifler sayılamayacak kadar çoktur. Bu yüce hikmet sayesinde Müslümanlar İslâmın ilk dönemlerinde bütün dünyayı hayrete düşüren olağanüstü işler başardılar. O günlerde Müslümanlar dünyayı bütünüyle değiştirip ümmetlere yeni bir hayat tarzı sundular.

Bu yüce hikmetin içerdiği siyasî sırlar ve sosyal incelikleri[n doğruluğunu] önceki ve sonraki tecrübeler de ispat etmiştir, ki buna delil getirmeye bile gerek yoktur. İslâm ümmeti de kendi hayatında bu iki devreyi yaşamıştır. İslâm ümmeti başlangıçta ittihad ile hayat bulmuş, sonunda ise ayrılık onun ölümüne yol açmıştır. Başlangıçtaki haline dönmeden tekrar hayat bulması ise asla mümkün değildir. Zira ilk halifenin (r.a.) "Nefsim elinde olana yemin olsun ki, bu ümmetin son dönemlerinin düzgünlüğü, ancak ilk dönemlerini düzgün kılan şeye tutunmakla mümkündür" sözünde saklı olan sır buna işaret etmektedir.

Asırlar geçti, bu hakikatin ışığı ümmetin cehaletinin karanlığı altında saklı kaldı. Bu sebeple ümmet, Allah kendisine hastalığı bilen ve tedaviye yönlendirecek kimseleri nasip edene kadar gecelerin zulmüne ve günlerin azabına katlandı. Bu kimseler hakikatin kıymetini bildiler ve onun sonuçlarını gerçekleştirmek için çalışmaya başladılar ki, onlar mütefekkirlerdir.³

İslâm âleminin parçalanmışlığı ancak tek bir yolla giderilebilir. İşte bu yol, Allah'ın dinimizde, diğer bütün hedefleri gerçekleştirmenin kendisine bağlı olduğunu belirttiği hedeftir ki o da İslâm hilafetidir.

.....

² Aclûnî, *Keşfü'l-hafû*, I, 399.

³ Bunlar, Osmanlı Devleti'nin siyasî partilerinden birisi olan İttihad ve Terakki Partisi'ne mensup kimselerdir. Bu konuyu ayrıntılı bir şekilde öğrenmek isteyen, ilim heyeti üyesiyken başkentte verdiğim hutbelerin Arapçaya çevrilmiş şekli olan *Sada'l-Hakika* adlı risâleme müracaat etsin.

Ancak bu, bütün Müslümanların hilafetin dindeki yerini bilmelerine bağlıdır. Hilafetin dindeki yeri ise, vücutta canlılığı sağlayan kalp mesa-besindeir. Bu risâle, bu vacibi yerine getirmeyi üstlenmiştir.

Müslümanın aralarındaki ayrılık ne kadar [derin] olursa olsun Müslü-man kardeşiyle ittihadının vacip olduğunu ve bu ittihadın yani İslâm hi-lafetinin gerçekleştirilmesi uğruna kurban vermenin gerekliliğini bilip bunun gereğini yaptığı gün, Müslümanın öncelikli bir dinî vacibi yerine getirdiğinin ortaya çıktığı ve İslâm topraklarının korunduğu, Müslüman-ların izzetli hale geldiği gündür. O gün kalp neşe ve mutlulukla dolar ve biz Müslümanlar, o mutlu günün doğuşunu karşılarız. Fecrin doğuşun-dan sonra sadece ışık yayılır ve karanlığın örtüsü paramparça olur. Ardın-dan güneş gökte parıldar: Merhaba ey aydınlık; ışığı sevinç ufkundan ya-yılan ümit ne de güzeldir!

Hilafetin gölgesi ve hilalin sancağı altında gerçekleşecek olan İslâm it-tihadı düşüncesi bir vâkıdır. Zira bu düşünce dinin bir parçasıdır ve Cu-ma ve bayram günlerinde yeryüzünün doğusu ve batısındaki tebliğ min-berlerindeki hatiplerin çağrılarını seni bu düşünceye ulaştırır. Müslüman-ların muvahhid olduklarından şüphe eden kimsenin, onların birlik halin-de oluşundan şüphe etmesi mümkündür. Biz onları ittihada çağırımıyo-ruz, zira böyle bir şey zaten mevcut olanı elde etme kabilindendir. Biz on-ları buna dönmeye çağırıyoruz. Bu ikisi arasındaki fark, öncelikle ve biz-zat amaçlanan şeyle ikincil ve arazî olarak amaçlanan şey arasındaki fark gibidir. Meselâ, aynanın karşısında [arkanı dönmüş] durduğunu düşün; görüntün aynaya yansıyor, fakat sen bundan habersizsin. Ne kendini gö-rebiliyorsun, ne de elbisende sonradan ortaya çıkması muhtemel olan bir eksiklik veya fazlalıktan haberdarsın. Eğer aynaya dönüp bakarsan, onun önünde durmakla hedeflenen şey gerçekleşmiş olur.

İslâm ittihadına davetle biz sadece, gaflet ve kötü düşünme sebebiyle kaybettiğimiz faydayı elde edebilmemiz için onun amaç olarak gözönün-de bulundurulmasını istiyoruz. Bu durum büyük bir zahmet gerektirme-mektedir. Allah dinde bunun ortamını zaten hazırlamıştır ki, o da ancak uyandırılmaya ihtiyaç duyan kalplerdir.

İslâm ittihadiyla elde etmeyi istediğimiz fayda ise sadece Müslüman-lara has olmayıp, bütün insanlığı kapsayacak bir faydadır. Bu düşünce uğrunda çalışmak, insanlığa ve insanlara hizmettir. Bozuk hedeflere sa-hip bazı kimselerin ileri sürdüğü gibi bunda herhangi bir tehlike de bu-lunmamaktadır. Bu insanlar halka, bunun Müslümanları da kapsayacak bir tehlike içerdiği vehmini yaymaktadırlar.

Müslümanlar sıkıntılı bir hayat sürdükleri müddetçe insanlığın rahat eremeyeceğine kararsızlık kurbanları ve gurur sarhoşları bile inanır; cehalete kapılmışlar ve taklide esir olmuşlar bile bunu bilir. Dolayısıyla her insaflı düşünürün bu görüşüme katılacağını bildiğimizden biz bunu iddia ediyor ve bu iddiamızı şu şekilde ispat ediyoruz:

1. Çağdaş medeniyet, milletler ve halklar arasındaki ilişkileri, onları ve dünyayı bir evde oturan büyük bir aile haline getirecek derecede geliştirdi. Şüphesiz ailenin iyi yönetilmesi ancak fertleri arasında işbölümünün gerçekleşmesiyle mümkündür. Müslümanlar bu fertlerin büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Müslümanların kötü gidişatları ve gerilemeleri sebebiyle iş yapamaz hale gelmeleri bu büyük ailenin iyi yönetilmesi için gereken şeylerde bir eksiklik meydana getirmektedir. İnsanlığın, bu üçyüz elli milyon evladının çalışmasından yoksun kalması, insanlığa karşı işlenmiş büyük bir suçtur.

2. Halklar ve milletler arasındaki ilişkilerin artması, onları bir bedeni oluşturan organlar durumuna getirmiştir. İslâm ümmeti bu bedenin önemli bir uzvudur. Onun acı ve hastalıklardan şikâyet eden bir hasta olarak bırakılması, insanlığın, “organların vazifelerine dair ilm”in gerektirdiği şekilde tabii bir surette hayatın lezzetini almasına engel olmaktadır.

3. Güçlünün zayıfa, onun mutsuzluğuyla mutlu olmak arzusuyla tamah etmesi insanın bir içgüdüsüdür. Biz Müslümanlar zayıf olarak kaldığımız müddetçe tamahkârlar için bir fitne teşkil edeceğiz ve onlar bizim mutlu olmamıza asla fırsat vermeyecekler. Bunun ardından ise insanlığın çektiği acılardan kaynaklanan inlemesi her taraftan yükselecektir. Bizim zayıflarımız aleyhine çalışmak, insanlığın ızdırabına ve mutsuzluğuna sebep olacaktır. Zira üçyüz elli milyonu yutmak kolay bir şey değildir.

4. Çağdaş siyaset, dengenin korunması üzerine kuruludur. İslâm âleminin temelleri sarsıntıda olduğu müddetçe siyaset için bir kıtas kalmayacaktır. Savaşların tarihini dikkatli bir şekilde inceleyen kimse, bunların çoğunun bu tür kötülüklerden kaynaklandığını görecektir. Zira Müslümanların engel olacak güçleri ve siyaset terazisinde ağırlıkları olsaydı, bu umumî harbin volkanı patlamayacak, ateşi insanlığın kalbine acılar salacak ve telâfisi ikiyüz yıldan önce mümkün olamayacak yıkımlara sebebiyet verecek derecede yayılmayacaktı.

5. Patlama, tazyikin sonucudur. Müslümanlar küçümsenemeyecek sayıdadır ve geceler türlü garipliklere gebedir. Müslümanları bu etkenler zor durumda bıraktığında insanlık nasıl tehlikeden emin olabilir? Bu durumda tarih kendisini tekrarlar ve zaman milletleri birbirleriyle çarpıştı-

rır. Böylece yeryüzü ateşten bir top olur ve kâinatın, mürekkeple değil de insanlığın döktüğü kanlı gözyaşlarıyla başka bir haritası çizilir.

Müslümanlar siyaset odaklı bir dinleri ve dinî kaidelere bağlı bir hilafetleri olduğu müddetçe,⁴ varlık haritasını yok etmeksizin İslâm âleminin varlığını ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu iddia eden kimse hataya düşmüş ve haddi aşmıştır.

İslâm ittihadı [yok olma] tehlikesiyle mücadele etmekte ve insanlığı böylesi musibetlerden de korumaya çalışmaktadır. Böylece o, geçmiş asırlardaki milletlerin medeniyet tarihlerine az da olsa âşına olan kimsenin teslim edeceği üzere zulüm ve karanlık çağlarında hem Avrupa medeniyetine ışıklarını yaymış hem de onun parlaklığını ve kıymetini artırmıştır.

Öyleyse seni tenzih ederim Allah'ım! Dün insanlığı biz koruduk ve medeniyetin temellerini biz sağlamlaştırdık da bugün bunlar için bir tehlike mi teşkil ediyoruz?!

Bütün bunlar, hakikati çarpıtan ve bu uğurda her türlü fenalığı işleyen karaktersiz kimselerin bozuk hedefleri ve kötü amaçlarıdır.

.....

⁴ Bu mesele, ilerideki konularda açıklığa kavuşturulacaktır.

BİRİNCİ FASIL İSLÂM HİLAFETİNİN MENŞEİ

Birinci Giriş: Allah'ın Peygamberlerinin O'nun Yeryüzündeki Halifeleri Olduklarına Dair

İnsanın dört devresi vardır: Yokluk devresi, varoluş devresi, irşad devresi ve karşılık yani ceza ve sevap devresi. Bunları, Allah'ın değerli kitabındaki İnsan suresinde peşpeşe ve sıralı olarak bu diziliş üzere bulabilirsiniz.

Yokluk devresi, insanın henüz yaratılmadığı zamana tekabül etmektedir. Bu hususta yüce Allah şöyle buyurmuştur: "İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?" [İnsan, 76/1]. İnsan hakkında bu söz konusu zamana nispetle⁵ herhangi bir hüküm vermek mümkün değildir. Çünkü o yokluk halindedir ve Mantıkî'nin [Aristo?] belirttiği gibi ruh mutlak meçhule yönelmez. İnsan hakkındaki bilginin sınırı, onun yokluk devresinde Allah'ın iradesinin onu yaratmaya taalluk etmesine kadar toprak olarak bulunması, bunun peşinden de insan olmasıdır. Nitekim hikmeti yüce olan şöyle buyurmuştur: "Sizi topraktan yaratması O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra siz (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz" [Rûm, 30/20].⁶ Fakat onun toprak olması, insan olmasından farklıdır. İnsan bu açıdan anılmaya değer bir şey değildir.

Varoluş ve türün devamının sağlanması devresiyle ilgili olarak şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Gerçek şu ki, biz insanı katışik bir nutf-

.....

5 *İnsanla* Âdem'in, *zamanla* da insanın çamurdan şekil verilmiş olarak var olduğu kırk senenin kastedilmesi, ya da *insanla* mutlak anlamda insan cinsinin, *zamanla* da hâmilelik müddetinin kastedilmesi gibi durumların hepsi birer mecazdır, fakat hakikat olma ihtimali de taşımaktadır. Bu meseleyi işin ehline bırakıyoruz.

6 Bu âyet-i kerimde tekâmül kanununa yani gelişme ve ilerleme kanununa işaret vardır.

den (erkek ve kadının dölünden) yarattık; onu imtihan edelim diye kendisini iştir ve görür kıldık" [İnsan, 76/2]. Böylelikle Allah onu var etti yani ona topraktan şekil verip ruhundan ona üfledi. Nitekim O şöyle buyurmuştur: "(...) Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üflediğim zaman, derhal ona secdeye kapanın" [Sâd, 38/71-72]. Sonra onun için eş yaratmak ve sulblerden rahimlere giden nutfе bahşetmek suretiyle türünü korudu. Kelâmı yüce olan şöyle buyurmuştur: "Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır" [Rûm, 30/21].⁷

İnsanın katışık (*emşâc*)⁸ bir nutfeden yaratılması onu zıtların biraraya geldiği bir mahâl haline getirmiştir. Onu melekût âleminde kanat çırparken ve Allah'ı tesbih etmek konusunda meleklerle yarışırken gördüğün gibi; kanatları kırılmış olarak yere düşerken düşüklükleri benimseme ve kötülükleri yayma hususunda şeytanları dahi geçtiğini görebilirsin. Ondaki bu kabiliyet, imtihanın da konusunu teşkil etmektedir ki, sözkonusu kabiliyet onu bir anda şeytanın dostu haline getirdiği gibi Rahman'ın kulu da yapabilmektedir. Meleklığı şeytanlığına galip gelen kurtulmuştur; ikincisi birincisine galip gelen ise kendisine zulmedenlerden olmuştur.

.....

7 Bu âyet "neseblerin devamına" işaret etmektedir. Zira insanın devamı tenasülle gerçekleşir. Şüphesiz onun insan olması, toprak olmasından daha uygundur. Bu âyet aynı şekilde eşler arasında sevgi ve merhamet oluşturmak suretiyle aileler teşkil etmenin sırrına da işaret etmektedir. "Kıyamet kopacağı gün, işte o gün (müminlerle inkârcılar) birbirlerinden ayrılacaklardır" [Rûm, 30/12]'den başlayıp "(...) Göklerde ve yerde (tecelli eden) en yüce sıfat O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir" [Rûm, 30/27] âyeti ile son bulan âyetlerde dikkat çekilen hakikatleri ve bu âyetlerde yad edilen iki oluşun ilkelerini ve hayat felsefelerini ulûhiyetin en özlü ve en ince ifadeleriyle yüceliğine değinerek düşünen kimse, Allah'ın yüceliği karşısında secdeye kapanır ve bu Kur'an'ın her şeyden haberdar ve hikmet sahibinin katından gönderilmiş olduğuna kesin olarak inanır.

8 Tekili "*eytâm* – *yetim*" kelimelerindeki gibi "*meşic*" dir. Anlamı ise karışımıdır, zira nutfе; su ve ateş gibi soğuk, yaş, kuru ve sıcak arası ile toprak ve hava gibi ne yoğun ne seyrek birbirine zıt unsurların bir karışımıdır. Bu dört (unsur) yerinde bildirildiği üzere basit olmayan bileşiklerdir. Mahiyetler tabiatlarından ayrılamayacağından zorunlu olarak bu unsurlardan herbiri birer nesne ister. Bundan dolayı insan, başına gelen veya kendisinden sâdır olan her olaya uyum sağlayabilen gelişimin oğludur. İşte zıtların birleşmesi bundandır. Allah'ın "Biz onları imtihan ederiz" sözündeki imtihan da buradan gelmektedir. Fakat "karışık bir nutfе" sözünü, erkeğin suyunun kadının suyuna karışması durumunun kastedilmesine gelince, biz bunu kim savunuyorsa ona bırakıyoruz (zira biz bu görtüşü benimsemiyoruz).

Ancak insan kendisiyle başbaşa kaldığında kötülüğe iyilikten daha yakkın olur.⁹ Allah kulları için kötülük istemez.¹⁰ İşte peygamberlerin (r.a.) gönderilmesi ve onların yeryüzünde kötülüğün direncini kırmak için halife kılınmaları buradan kaynaklanmaktadır. Onlar olmasaydı, insanda sadece kötülük zuhur ederdi. Buradan, *irşad devresi* olarak isimlendirdiğimiz üçüncü devreye geçilebilir.

İrşad devresiyle ilgili olarak şunu yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör” [İnsan, 76/3].

İnsanın fitrî içgüdülerini ve bir mürşide ve kendisini doğru yola çağıran bir hidayet rehberine ihtiyacı olduğunu öğrendin. Öyleyse buna ulaşacak yol nedir?

Eğer insan tek başına kalırsa muhakkak şeytanlığı melekliğine galip gelecektir. Bu durumda insan tamamen kötü bir hale gelecek ve ilâhî hitâba ve melekî vahye mazhar olmaya asla güç yetiremeyecektir. Hikmet, davet edilenle edenin, hidayete erdirilenle hidayete götürenin arasında bir uyum olmasını gerektirir. Nitekim Cenabı Hak şöyle buyurmuştur: “Eğer peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak ki onu insan suretine sokar, onları yine düşmekte oldukları kuşkuyla düşürürdük” [Enâm, 6/9]. Allah risâletinin nasıl olacağını ve rahmetini kimê tahsis edeceğini en iyi bilendir. İnsanoğlu içinden meleklik cephesi şeytanlık cephesine üstün gelen fertler seçmiş, onlara ismet sıfatını bahşetmiş ve dilediğini yerine getirmeye onları ehil kılmıştır. Böylelikle onlar yeryüzünde Allah’ın halifeleri ve kendisiyle kulları arasındaki değerli elçileri olmuşlardır. Rahmet ve fazilet O’ndandır. Allah fazilet sahibi ve yücedir.

İşte böylece Allah kullarına [doğru] yolu göstermiştir: İçlerinden onlara âyetlerini okuyan, Kitap ve hikmeti öğreten peygamberler göndermiştir. O peygamberler kendilerine emredileni yerine getirdiler ve kendilerine indirilen, Allah’ın koyduğu şeriati ve hükümleri tebliğ ettiler ve bunları uygulama hususunda O’nun halifeleri oldular. Nitekim Allah bu

.....

9 Bunun delili şudur ki, isyankârlar itaat edenlerden daha çoktur ve iman ehli kâfirlardan daha azdır. Müminler kıyamet gününde “eser”de de belirtildiği üzere siyah öküzün derisinin ttiyleri içindeki beyaz bir nokta gibi olacaklardır. Bütün bunlar peygamberlerin gönderilmesi, kitapların indirilmesi, irşad nurunun yayılması ve kullar arasında hadlerin uygulanmasına rağmen böyledir. İşte bu durumda insan tek başına bırakılırsa hali nice olur?

10 Bundan Mutezilenin benimsediği bir görüş olan Allah’ın kulları hakkında en uygun olana riayet etmesi gerektiği anlaşılmamalıdır.

hususla yüce Kitab'ının bir başka yerinde şöyle temas etmiştir: "Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Heva ve hevese uyma, [yoksa] bu seni Allah'ın yolundan saptırır" [Sâd, 38/26]. Allah insanlar arasında hakla hükmetmeyi Davud (a.s.) eliyle gerçekleştirmiştir ki, bu onun yeryüzünde halife kılınmasının da bir sonucudur. Allah bunun karşısına ise arzulara uymayı koymuş ve bu durumu kendi yolundan sapmak olarak değerlendirmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Ben sizin bilmediğinizi bilirim, dedi" [Bakara, 2/30]. Allah'ın "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" sözüyle ilgili olarak *Celâleyn*'de, "insan orada hükümlerimi uygulamada hususunda bana halife olacaktır" denmiştir. "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" âyetiyle ilgili olarak da, "bununla Adem'i halife kılmaktaki faydayı kastetmiştir. Onun zürriyyetinden itaat eden de isyan eden de olacaktır ve bu şekilde aralarında adalet zuhur edecektir" denmiştir.¹¹

Allah ile melekleri arasında Adem ve onun halife kılınması hakkında geçen konuşmaya dair "yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?" ifadesine cevaben "Ben size muhakkak semavât ve arzda görülmeyenleri (oralardaki sırları) bilirim. Bundan öte, gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim?" [Bakara, 2/33] buyurması şeklinde cereyan eden konuşmada O'nun bize anlatıkları üzerinde iyice düşünen kimse, insan türünün yüceliğini; onun dünya işlerini çekip çevirme ve yeryüzünde halife kılınması noktasında sahip olduğu üstünlüğü bildiren birçok sırrın ve anlaşılması zor işaretlerin farkına varır. Fakat biz sözü uzatma korkusuyla kısaca değinerek bu hususa dikkat çekmekle yetiniyoruz.

Sözün özü, Allah'ın peygamberleri, O'nun kullarını doğru yola ileten yeryüzündeki halifeleridir. Kim doğru yola erişirse kendisi için erişmiştir, kim de doğru yoldan saparsa bu kendi aleyhinedir. İşte insan bu şekilde ya şükredici ya da nankör olur.

Delil ortaya çıktıktan ve ona ulaşma yolu da açığa kavuştuktan sonra iyilik yapan ve kötülük yapanın bulunması, iyilik yapanın mükâfatlandırılması, kötülük yapanın da cezalandırılmasını gerektirir. Bu durum, bu ikisinin arasını ayırmaya yönelik amacın, adaletin gereğini yerine getir-

•••••

¹¹ Krş. Süyutî, *Tefsîrül-Celâleyn*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, [t.y.], s. 6. [çev.].

menin ve bu ikisinin arasını ayırmanın hikmetini devam ettirme isteğinin bir sonucudur. Eğer vaad ve va'd olmasaydı, iyilik yapan ihmalkâr davranır, kötülük yapan da bu kötülükleri sürdürürdü. Böylelikle düzen bozulur, amaçlanan ortadan kalkar ve iş rayından çıkardı. İşte bu noktada dördüncü devre ortaya çıkmaktadır: Karşılık ve ceza devresi: "Doğrusu biz kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık. İyiler ise kâfûr katılmış kadehten (cennet şarabı) içerler" [İnsan, 76/4-5]. Bu âyetler ismi yüce Allah'ın "Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör" [İnsan, 76/3] âyetinden sonradır.

Sevap âyeti şükredene, ceza âyeti ise kâfire yöneliktir. Ancak her iki durum da ahirete mütealliktir. Her ikisine de terettüp eden şey, Allah'ın zâtına aittir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus bulunmaktadır. Şöyle ki:

Sevap ve cezanın herbirinin konusu, şeriatların teklif hususunda sınırını çizdiği amellerdir. Bu açıdan onlar iki kısımdır: Allah'ın kullar üzerindeki hakları ve kulların birbirlerine karşı olan hakları. İlk kısımdakiler, esas itibariyle ibadetlerden ibarettir. İkinciler ise muamelâta dairdir. Her ikisi de Allah'ın sınırlarını belirlediği konulardır. Şeriat ve dinlerde bunlardan öte bir şey yoktur. Allah hakları, üzerlerine sevap ve cezanın terettüp ettiği, diriliş ve hesap gününe ertelenmiş olan haklardır. Ancak bu dünyada yerine getirilmesi gerekenleri de bulunmaktadır. Kulların birbirlerine karşı olan hakları ise bu dünyada yerine getirilir, ayrıca ahirette de bunların hesabı sorulur. Bunlar dünyada "haklar", ahirette de "akıbetler" olarak isimlendirilir. Bunların hükmü ise bu dünyada verilir. Hadis-i şerifte de buyurulduğu üzere kul, hakkını almadıkça Allah o hakları ahirette bağışlamaz.

Bu anlatılanların ışığında, millet içinde ibadet ve muamelâtın bu dünyada yerine getirilmesi gereken hükümlerini uygulayacak birisinin bulunmasının vâcip olduğu ortaya çıkmaktadır. Aksi durumda ibadetlerin tamamı, muamelâtın bir kısmı hükümsüz kalacaktır. Din ancak bunlardan ibarettir. Bu durumda şeriatın sadece ismi, dinin ise sadece şekli kalır. Peygamberlerin gönderilmesindeki ve şeriatların konulmasındaki hikmet kaybolup gider. İnsan, dört devresinden ikisini, yani irşad devresiyle karşılık devresini kaybeder. Kötüye doğru gidişat ilk devreye yani varoluş devresine yönelir. Çok geçmeden insan yalnız kalır ve karanlık derinliklere dalmaya gider. İçgüdüleri ona galip gelir, arzuları ona hükmeder. Yaptığı kötülükler öyle bir duruma gelir ki, sonunda bütünüyle birbirini yiyen kötü insanlara dönüşürler. Böylesi kötü insanların sonu ise yok

oluştur. Daha önce zikrettiğimiz durum gerçekleşir ve o ilk devresine döner: "[Artık] anılmaya değer bir şey değildir".

Şeriatların ve dinlerin korunması konusu ve insanın insan olarak varlığını sürdürmesi, Allah'ın yeryüzündeki halifelerine bağlıdır. O'nun halifeleri de vahiy yoluyla ilâhî öğretileri getiren peygamberlerdir. Onlar esasları koyarlar, nur saçarlar, insanların kötülüklerini düzeltmeye çalışırlar. Şayet insanlar kendi başlarına bırakılsalar, azgınlıkları içinde boğulup giderler.

(...)12

İnceleme ve Muhasebe

Din bir şey, ona inananlar ise başka bir şeydir. Dinin ihmalkâr mensupları dini bağlamaz, hatta dini mensuplarıyla özdeşleştirmek, bu ikisi arasında bir zorunluluk ilişkisi olmadığından dolayı bir tür mantıkbilmezliktir. Nitekim efendi kölesine bir takım emirler verip bazı şeyleri yasakladığında kölenin efendisine isyan ederek emirleri yerine getirmeyip yasaklardan kaçınmaması durumunda o kölenin isyanının sorumluluğunu ona bu emir ve yasakları buyuran efendiye hamletmek insaf ve hakbilirliğe uygun olur mu hiç? Müslümanın, dini yalnızca ibadetlerden ibaret görmek suretiyle işlediği kusuru, dinin sadece ibadetlerden ibaret olduğu anlamına gelir mi? Dine inananın bu kusurunun sonucunu bizzat dine yüklemek hikmet ve iz'âna sığar mı? Bütün bunlar ancak şaşkın ve kör bir kimsenin benimseyip öne süreceği fâsit kıyaslardır. Bu tür kıyaslara ancak düşük gaye ve menfûr arzular elde etmeye bir araç olmaları için başvurulur. Batılı ilim adamları ve ileri gelenlerinin Müslümanları kınamak için onların dünya hayatındaki kötü gidişatlarını hanif dinlerine bağlamalarında da bu durum aynen görülmektedir. Onlar dinin ilerleme yolunda aşılmaz bir engel teşkil ettiğini (dinin mâni-i terakki olduğunu) iddia etmektedirler. Böylelikle gerçekleri çarpıtmak ve halkın aklını karıştırmak amacıyla dini mensuplarıyla özdeşleştirmektedirler. Arından da hem dinî hem de mensuplarını kınamak suretiyle bir taşla iki kuş vurmaktalar.

.....

12 Risâlenin 25-69. sayfaları arasında ikinci, üçüncü ve dördüncü "giriş"lerde "Hz. Muhammed'in nübüvvetinin isbatı", "nesih", "Hz. Muhammed'in son peygamber oluşu", meseleleri ele alınmaktadır; konuyla doğrudan ilgili olmamaları sebebiyle bu kısımlar tercüme edilmemiştir. [çev.].

Bu türden insanların başında İngiliz ilim adamları ve siyasetçileri, bunların ardından da bu uğurda kendilerine yüklü miktarda altın ve gümüş verilen elçileri gelmektedir. Bu insanlar havaya zehirli mikroplar saçmak için Müslümanların arasına girmektedirler. Bu işte o kadar ileri gittiler ki, siyaset adamları bu uğursuz işi siyasî elçilik kılıfı altında misyonerlik faaliyetine dönüştürdüler. Utanmazlıkları öyle bir hal aldı ki, daha önce kontrol altına alamadıkları ve zincire vuramadıkları Müslümanlar arasında İslâm dinine yönelik ithamlarını onların evlerinde yayıyorlar. Sonra da ithamlarını siyasî bir kılıfta ortaya atıyorlar. Cromer zamanındaki Mısır'da İngiliz siyasî elçisi olduğu dönemde yazdığı *Modern Mısır*¹³ adlı risâlesinde bu görüşleri dile getirmektedir. Bu incelememizde sözümüzü Lord'un hezeyanlarıyla sürdürüelim:

Lord'un bu risâlede hedef aldığı tek konu Hristiyanlık ve Müslümanlık arasında mukayese yapmak ve Hristiyanların ilerleme ve Müslümanların geri kalma sebebinin dinlerinden kaynaklandığını belirtmektir.

Biz dinleri¹⁴ hedef tahtası haline getirmeye karşıyız, ayrıca Cromer ve arkadaşlarının bizzat dine saldırma yolunu benimsemelerini de kabul etmemiz mümkün değil. Fakat biz hakikatin ortaya çıkması ve İslâmın dışındaki dinlerin siyasete karışmadıkları, dinlerin başarısının dünyevî faktörler ve medeniyet araçlarına bağlı olduğu yönündeki iddiamızı ispatlamak için Cromer ve benzeri görüşleri benimseyenlere hesap soruyoruz.

Buradaki yerimiz, konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almaya elverişli olmasa da Lord'a ve aynı görüşte olanlara bazı sorular sorup, bunlara cevap vermelerini bekleyeceğiz.

Onlara şunu soruyoruz: Hristiyanların ilerledikleri dönem ne zaman-
dı ve onlar bu dini ne zaman benimsediler? İşte tarih ortada ve iki dönem arasında çok uzun bir zamanın bulunduğunu gösteriyor. Eğer Hristiyanlık, Hristiyanların ilerlemesinin sebebi olsaydı, sebebin sebepliden ayrılmasının mümkün olmadığı kaidesi uyarınca, onların bu ilerlemeden Hristiyanlığı kâbul ettikleri andan itibaren istifade etmeleri gerekirdi. Fakat tarih, bunun aksi durumu göstermektedir.

.....

13 Söz konusu çalışma için bk. Cromer Kontu, *Modern Egypt*, The Earl of Cromer, London, Macmillan and Co., 1908, (XVIII, 594 s.). [çev.].

14 Bundan dolayı dinlerin farklılığını araştırdığımızda, bunun sebebinin dinlerin farklı asırlarda gelmiş olmasından kaynaklandığını, yoksa bunların birbirlerinden herhangi bir eksikliğinin olmadığını görürüz. Üç dini mukayese ettiğimizde şöyle deriz: "İncil ehli gevşeklik göstermiştir, Tevrat ehli ise dini zorlaştırmıştır, İncil'e inananlar ifrata kaçmışlar, Tevrat'a inananlar tefrite düşmüşlerdir". Bu şekilde fiili, dinin kendisine değil, din mensuplarına nispet ederiz.

Onlara katliamları ve engizisyon mahkemeleri, birbirlerini yedikleri ve ihtiraslarının kurbanı oldukları karanlık dönemleri ve barbarlık devirleriyle ilgili olarak şunu soruyoruz: O zaman Hristiyan değil miydiler?!

Onlara şunu soruyoruz: Haçlı seferleri sırasında Batı'nın Doğu'yla teması geçmesinden ve Endülüs'ten aydınlığı almadan önce Avrupa kıtası nasıl oldu? O dönemlerde Avrupa ışıktı mı saçıyordu, yoksa zulüm ve karanlıklar mı? Artık itiraf etsinler: O zaman Hristiyan değil miydiler?

Onlara şunu soruyoruz: Fransa'nın ileri gelenleri ve düşünürleri niçin din bağıni koparıp ve İklirus'u alaşağı ederek Vatikan'ın dayanaklarını, ileri ve rahat bir hayat sürmek amacıyla yıktılar? İlerlemeden ne zaman daha fazla pay alıp nasiplendiler? Hristiyanlığın otoritesi altında iken mi, yoksa din bağından kurtulup hür insanlar olarak yaşadıkları dönemde mi? Fransız Hristiyanı, İngiliz kardeşinin iddia ettiğinin aksini söyleyecektir ve tarih tamamen Fransız destekleyecektir.

Onlara şunu soruyoruz: Hristiyanlık İslâmdan altı yüz yıl önce gelmedi mi? Bu süre zarfında, Hristiyanlık müntesiplerini nasıl bir ilerlemeye kavuşturdu ki, daha sonra diğer millet ve halkları o seviyeye çıkardı? Niçin son devirde gösterdiği gelişmeyi, bu uzun süre içinde gerçekleştiremedi?

Onlara şunu soruyoruz -ki tarih şahidimizdir-: Biz Müslümanların, bu dine girmeden önce anılmaya değer bir şey değilken bu dini kabul ettikten sonra gösterdiğimiz olağanüstülükleri inkâr mı ediyorlar? Yoksa onların Hristiyanlığa girdiklerinde tıpkı bizim İslâma girdiğimizde gösterdiğimiz başarıları gösterdiklerine dair şahitleri mi var? Yoksa kendilerinin yalancı olduklarını haber vermesi için Herakl'i kabrinden çıkarıp şahit mi gösterecekler? Bu gerçeği sana, her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez.

Cromer ve onunla aynı görüşü benimseyenlerin iddia ettiklerinin aksine Müslümanların kötü gidişatında İslâm dininin herhangi bir sorumluluğu yoktur. Kusur biz Müslümanlardadır. İslâm, siyasî-ictimai, iktisadî-medenî, edebî-ahlâkî, ruhanî-cismanî, dünyevî-uhrevî bir dindir, müntesiplerinin iki dünya saadetini elde etmelerini temin eder. Fakat Müslümanlar gaflet seline kapılmışlardır. Cromer ve bu görüşü benimseyen diğer kimseleri böylesine büyük bir düşmanlık ve iftiraya sevkeden işte budur. Ancak kibir ve gurur sarhoşları anlayacaklar ki, bu durum Ashab-ı Kehf'in uykusu gibi değildir. Aksine artık göz kapakları açılmaya ve kendilerini esir eden uykuları dağılmaya başladı. Artık Müslümanlar yeni bir aşamanın eşiğindedirler.

Bu uyanışın belirtilerinden birisi de şudur ki, bu olmadan diğer amaçlara ulaşmak mümkün değildir: Hidayete destek olacak ve hevaları da engelleyecek şekilde icthadın önündeki engelleri kaldırmaktır.

“Uyarı” kısmının sonunda da belirttiğimiz gibi dinde icthada konu teşkil edecek nazari meseleler vardır. Daha önce de bildiğin üzere insan gelişime tâbidir ve buna ihtiyaç duyar. Maslahatların da, gelişimi takip etmesi gerektiğini bilmiyor musun? Bunun için de en uygun olan din İslâm dinidir. O, ümmetin yöneticilerine ve milletin âlimlerine, meseleleri Allah’ın Kitabı ve Peygamberi’nin (s.a.s.) hadisine müracaat etmek suretiyle her türlü icthad yetkisini vermiş, ümmetin de bu yöneticilere ve ulemaya itaat etmesini gerekli kılmıştır. “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Resul’e ve sizden olan ulû’l-emre de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız- onu Allah’a ve Resul’e götürün” [Nisa, 4/59]. İbn Abbas’tan (r.a.) gelen rivayete göre ulû’l-emr, yöneticiler; yöneticiler ise otorite ve yönetim sahipleridir. Âlimlere gelince onlar da Kur’an’dan ve hadisten hükümler çıkartan kimselerdir. Bu iki sınıf, insanın dört devresinden biri olan irşad devresinin gereklerini yapmayı üstlenen kimselerdir. Onlar şeriat ve dinin icablarını yerine getirirler, millet ve ümmete özgü muamelât, ibadetler ve itikadî konularda birbirlerine destek olurlar. Zaten din de sadece bu üç konudan ibarettir.

İleride açıklanacağı üzere İslâm dini yöneticiliğin Müslümanlar için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Hadis-i şerifte de vârid olduğu üzere bu ümmetin âlimlerinin, İsrailoğullarının peygamberleri mesabesinde olduğu da bu noktada ifade edilmelidir.

İctihad konusunda bize, vali olarak Yemen’e gideceği sırada vuku bulan Muaz (r.a.) hadisi ve İbnü’l-Âs’ın Hz. Peygamber’den (s.a.s.) merfû olarak naklettiği, müctehidin hata ederse bir ecir, isabet ederse iki ecir alacağına dair Buharî’de yer alan rivayet yeterlidir. Ayrıca yüce Allah’ın şu sözü de bu konuda dikkate alınmalıdır: “Onların her kesiminden bir grup, dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır” [Tevbe, 9/122].

Bu uyanışın belirtilerinden bir diğeri ise şudur: Bu hanif dinin âlimlerinin belirttiği üzere nakil ile aklın teâruz etmeleri durumunda naklin tevil edilip aklın hakem kılınmasıdır.

Denilir ki: Akıl bağı bir iptir. Yani sahibinin tasavvur aşamasında hakikatın dışına çıkmasına daha oluşum aşamasında iken engel olur. Bu sebeple o, bu açıdan zaman ve nesillerin değişimiyle değişmez. Bilâkis akıl

sahipleri ona müracaat ederek ilim nuruyla onu kuvvetlendirirler ve dünya ve ahirete dair meselelerde onu hakem kılarlarsa akıl her zaman ve mekânda, her ümmet ve nesilde mutluluk ve kurtuluşa ulaştırır. İslâm dini de mensuplarını aklı hakem kılmak ve onun nuruyla doğru yolu bulabilmeleri için daima düşünme, tezekkür, akıl yürütme ve derin düşünmeye yönlendirmiştir. Yüce kitaptaki birçok âyetin “akletmezler mi”, “tezekkür etmezler mi”, “düşünmezler mi”, “Kur’an’ı tedebbür etmezler mi, yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var” gibi ifadelerle sona erdiğini görürsün. İslâm dininin bu yaklaşımı, diğer milletlerin mensuplarının din adına birisinin kitaplara yazdıklarına veya bir kâhinin söylediği herhangi bir söze kör bir takitle ve gözü kapalı olarak boyun eğmelerinin aksine bir durumdur. Bu tür kimselerden birisini sadece akla dayalı bir delille alt ettiğinde onun yolunu kaybettiğini, nereye gideceğini bilemediğini, zayıf bir ipe tutunduğunu ve bir kör değneğine yaslandığını görürsün. Ve o sana şöyle der: “Din aklın ötesinde bir şeydir”. Bunu söyler ve fakat bu sözünün yol açacağı tehlike ve yanlışlıkları farkedemez. Bizim bu miskine cevabımız ise şöyledir:

1. Akıl, Allah’ın kullarına bahşettiği en şerefli şey değil midir? Aklı aşan bir şeyle sorumlu tutulmamız durumunda, akla verilen bu yüce mertebeyi anlamsız kılarak, birbiriyle çelişen bir durum ortaya koymuş olmaz mıyız?

2. Dinler bir kısım tekliflerden ibarettir. Eğer akılı aşmak caiz olsaydı, mümeyyiz olmayan çocuğun ve mecnunun mükellef kılınması gerekirdi. Bu ise insanların kendi koydukları kanunlarda dahi mümkün olan bir şey değildir. Öyleyse latif ve her şeyden haberdar olan Allah, kulları için koyduğu şer’î hükümlerde böylesi bir duruma nasıl razı olabilir?

3. İnsan diğer canlılardan aklıyla ayrılır. Aklın dinlerdeki mertebesini gözardı etmemiz durumunda insanı yüce konumundan aşağı indirmiş oluruz. Dinler düşünüş ve alçalma vesilesi olmaktan münezehtir.

4. “Bu akılı aşar” sözümüz, aklın ihâta edemeyeceği bir şey olduğu anlamındadır. Bu durumda da akılı aşan bir şeyin teklifi zorunlu olarak insanın gücünü aşan şey demektir. Güç yetirilemeyecek bir şeyle sorumlu tutmak ise ulûhiyete sığmayan mahza bir zulümdür.

5. Dinlerdeki esas unsur imandır. İmanın mânası ise kalple tasdiktir. Bir şeyi tasdik etmek, onu bilmenin bir parçasıdır. Akılı aşan şey zorunlu olarak akıl tarafından bilinemeyeceğine göre idrâk de edilemez. Eğer din akılı aşıyorsa iman nasıl husule gelir?

6. Her ne kadar taklidin otoritesi ve tevarüs edilen şeylerin kuvvetiyle kalpte bir takım hususlar oluşsa da, aklı aşan şey zorunlu olarak kalpte yer de etmez. Kalpte yer etmeyen şeye karşı itmi'nân hasıl olmaz. İmanın konusu ise itmi'nândır. Bundan dolayı mukallidin imanı konusunda kimî âlimler tevakkuf ederken, kimileri bunun geçersiz olduğunu söylemişler; mukallidin imanının geçerliliğini kabul edenler ise sıradan insanların akıl yürütmelerinin mümkün olmaması dolayısıyla bu görüşlerini zarurete dayandırmışlardır.

7. Bedende farklı öneme sahip organlar bulunmaktadır. Bunların en önemlisi kalp ve beyindir. Ayrıca her organın Allah'ın yerine getirmeleri için bize verdiği bir vazifesi vardır. Biz, bu organları, hatta serçe parmağın turnağını bile, kendi vazifelerine uygun olarak kullanabilmek için sağlıklarına özen gösteririz. En küçük organa kadar bütün organlara özen gösterip ardından da iş, hayatın en kudsî alanlarından birisi olan din sahasında en faydalı ve en değerli olan organa geldiğinde onu bir kenara atıp ihmal etmek hikmete ve akl-ı selime sığar mı? Bir de bunu "din aklı aşar" demek suretiyle yapıyoruz.

8. Bu iddia "birlik ve ayrılığın aynı anda bulunmasının imkânsızlığını" ifade etmektedir. Zira bir şey ya aklîdir ya da aklın dışındadır. Bunların dışında üçüncü bir seçenek yoktur. Aklın dışında olan ise deliliktir, zira delilik aklın mukabilidir. Bu durumda, "deliliğe razı olmak bir tür deliliktir" sözümüze herhangi birisinin karşı geleceğini zannetmiyorum. Bu, farkında olsunlar ya da olmasınlar Allah'ın aklı aşan bir din getirdiğini söyleyenlerin bir ayıbıdır.

Bütün bu anlattıklarımızı anladıysan eğer bunun üzerine şöyle deriz: İslâm şeriatındaki bu gibi genel hükümler göstermektedir ki, din kolaylıktır ve asırların geçmesi ya da bu dine mensup insanların dahli sonucunda ona asla zorluk lekesi sürülemez. Din bu türden sağlam temellere dayanmak suretiyle fitrat dini olmaya, diğer dinleri nesh edip kendisi nesh edilmeden varlığını sürdürmeye imkân bulacağı gibi bu sayede onu getiren kimse (s.a.s.) peygamberlerin, şeriatı ise şeriatların sonuncusu olur.

Eğer şöyle denilirse: Sen insanın üçüncüsü irşad devresi olan dört devresi olduğunu iddia etmiş ve bu devreyi peygamberlere özgü kılmıştın. Ardından da dördüncü devreyi bu üçüncü devreye dayandırmış ve onu *karşılık devresi* olarak isimlendirmiş, varlık düzeninin onsuz olamayacağını ileri sürmüştün. Sonra da birinci girişin sonunda şöyle demiştin: Şeriatların ve dinlerin korunması konusu ve insanın insan olarak varlığını sürdürmesi, Allah'ın yeryüzündeki halifelerine bağlıdır. O'nun hali-

feleri de peygamberleridir. Şimdi ise diyorsun ki, peygamberlik, kendisinden sonra bir daha nebî gelmeyecek şekilde Muhammed (s.a.s.) ile sona ermiştir. Öyleyse insanın geçirdiği devreler arasında gerekliliği vurgulamak suretiyle yücelttiğin karşılık ve irşad devreleri ne olacak? Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ne olacak? Halbuki sen onların şeriatların ve dinlerin korunması ile insanın insan olarak varlığını sürdürmesi noktasında gerekli olduğunu söylemiştin.

Buna karşılık deriz ki: Şeriatlar ve dinlerdeki ihtilafların çok olmasının varlık düzenine halel getirdiğini, hikmete uygun olan durumun ise insan, tekâmül kanunu uyarınca asırlar geçtikçe ilerleme katmanlarında ne kadar yükselirse yükselsin, faziletin ruhuyla uyum içinde olan, akıl ve hikmetle yan yana ilerleyen yeterli bir şeriat ve kapsamlı bir dinin son olarak gelmesi gerektiğini anladıktan ve İslâm dininin bu yeterlilik ve yetkinliğe sahip olduğunu gördükten sonra deriz ki:

Yüce Allah bu işi Muhammed'den (s.a.s.) sonra başıboş bırakmaz, ümmete Peygamber'den sonra onun gösterdiği yolda ilerleyip insanları hidayete götüren imamlar nasip eder. Bu kimseler sayesinde Müslümanlar birleşirler, aynlıkları ortadan kaldırırlar, din aziz olur, milletin işleri düzene girer, Allah'ın hadleri uygulanır. İşte onlar Müslümanların imamlarıdır. Ve onlar Allah'a halef olduğu konularda Nebi'nin de halifeleridir. Mantıkta, 'Bir şeye muzâf olanın muzâfı, o ilk şeye de muzâftır' şeklinde yerleşik bir kural vardır. Dolayısıyla İslâm hilafeti, Allah'ın hükümlerinin uygulanması için halef kıldığı Hz. Peygamber'in hatta bütün peygamberlerin halefidir. "Amaç" kısmında bütün yazacaklarımız da esas itibariyle buna dair olacaktır.

Amaç: İslâm Hilafetinin, Hz. Peygamber'in Hatta Bütün Peygamberlerin Halefi Olduğu ve Diğer Bütün Dinî Vâciplerden Önce Geldiği Hakkında

Risâlenin birinci faslının İslâm hilafetinin menşeiini açıklamaya dair olduğunu görmüştün. İnsanın tabiatını tatmin edecek, düşüncesine uygun gelip gönlünün razı olacağı şekilde neticeye ulaşmak istenildiği takdirde, mantık ilminde önermelerin sıralanışına benzer biçimde peşisıra getirilen açıklamaların yer aldığı giriş kısımlarında bu konuya yeteri kadar yer verildiği için mesele vuzuha kavuşmuş olmalıdır.

[Geçen bu bölümlerde] anladın ki, İslâm hilafetinin kaynağı, yaratılışın başlangıcıdır. Allah Adem'i yeryüzünde kendisine halife edinip sonra

onun zürriyyetinden nebîler ve resuller göndermiş ve böylece nübüvvet, peygamberliğin kendisiyle son bulduğu kimseye kadar devam etmiştir. Allah o [son] peygamberin nübüvvetini bütün insanlığa şâmil kılmış ve onun şeriatını bu [amaç] için yeterli hale getirmiştir. O efendimiz, mevlâmız, İslâm şeriatının sahibi “Muhammed b. Abdullah”tır (s.a.s.). Onun ardından İslâm hilafeti, Hz. Peygamber’in hatta insanlığın atası ve Allah’ın halife kıldığı ilk nebî olan Adem zamanından beri gelen diğer bütün peygamberlerin de halefi olmuştur. Müslümanların imamlarının *halife* olarak isimlendirilmesinin sebebi de işte budur. Allah’ın nebîleri dışında geçmiş ümmetler içinde hiç kimse bu isimle çağrılmamıştır İlk defa Hz. Peygamber’in ashâbı, bu asla dayanarak Müslümanların imamlarını, onun vefatının akabinde bu isimle çağırılmışlardır. Onlar ilk halifeyi “Resulullah’ın halifesi” olarak isimlendirmişlerdir. Hz. Ömer hilafete geçince kullanım kolaylığı açısından o, “emîrü’l-mü’minîn” olarak isimlendirilen ilk kimse olmuştur. Ancak kendisinden nakledilen şu sözden de anlaşılacağı üzere “halife” ismi varlığını korumaya devam etmiştir: “Halife olduğum halde ezan okuyabilseydim, muhakkak okurdum”.

İslâm hilafetinin Hz. Peygamber’in ve hatta bütün peygamberlerin halefi olduğu, bu açıklamalar neticesinde açıklığa kavuşmuş olduğuna göre, şimdi de onun vâcip olduğunu ve bütün dinî vâciplerden de öncelikli olduğunu iddia ediyoruz. Bu görüşümüzü isbat amacıyla Allah’ın yüce Kitabı’ndaki âyetler ve açıklamalar, kıymetli peygamberinin hadisi, ashâbın uygulamaları, ulema ve büyük fakihlerin kavilleri ve bunların dışında aklı ve naklî delil olmaya elverişli birçok hususa yer vereceğiz. Şöyle ki:

Hilafetin Vücûbu

Hilafetin vâcip oluşu: Üzerinde görüş birliği olduğu üzere, ümmet içinde halifelîği yapabilecek olan bir kimsenin tayin edilmesi vaciptir. Buradaki tartışma konusu ise hilafetin vücûbunun sebebine dairdir. Bir grup bunun akıl olduğunu söylerken, diğer bir grup yalnızca nakil olduğunu söylemişlerdir. Ancak doğrusu, onun vücûb sebebinin her ikisi yani hem akıl hem de nakil olduğudur.

[1.] Akıl açısından [hilafetin] vâcip oluşu: Dinin nuruyla aydınlatmadığı, vahşet ve barbarlık karanlıklarının hüküm sürdüğü bir dönemde cahilliye şairlerinden birisini, fıtratından kaynaklanan şiir kabiliyetinin insan aklının gerektirdiği şeyi ilham etmesi sonucunda şu şekilde söylemeye götüren durum [hilafetin aklın vücûbuna da bir delil teşkil etmektedir]:

Başlarında birisi olmadıkça insanlar kargaşadan kurtulamazlar
Cahilleri, efendileri olduğunda da başlarında zaten birisi yoktur!

Başka herhangi bir delil olmaksızın bu şairi hakikate götüren şey fit-ratı olduğundan, akıllı bir kimsenin sadece fitratına yönelip onun gereği-ni yerine getirmesi durumunda [hilafetin vücûbunun] aklın bir gereği ol-duğu hususunda hiçbir itirazı olmamalıdır. Bu sebeple demişlerdir ki: Akıllı kimselerin tabiatında, zulümlere engel olup, aralarındaki anlaş-mazlıkları çözecek bir lidere kendilerini teslim etme gibi bir özellik var-dır. Riyaset insan için tabii bir durumdur. Hatta bu, evcil olmayan aynı cinsten hayvanlar arasında da sözkonusudur. Göz ucuyla da olsa şöyle bir etrafına bakan kimse toplumda bu durumun varlığını görecektir. Ni-tekim İbn Haldun da bu konuya daha önce işaret etmişti.

[2.] Nakil açısından [hilafetin] vâcip oluşu: Dinde hilafetin vücûbu üç asla dayanmaktadır: Kitab, sünnet ve icma. Kitap'da şöyle buyrulur: "Al-lah'a, Resul'e ve sizden olan ulû'l-emre itaat edin" [Nisa, 4/59]. Açık-tır ki itaat, itaat edilenin varlığının bir fer'idir. Emir ise vücûb ifade eder. Fer' ise asıldan nasıl ayrı düşünülüp tek başına vâcip olabilir? Halbuki emrin vücûb ifade etmesi açısından fer' hakkında yapılacak bir araştırma, aslın varlığının teyid edilmesini de sağlayacaktır. Sanki âyet şöyle demektedir: Ulû'l-emrin varlığı, hakkında araştırma yapmaya ve ayrıca dikkat çekme-ye gerek bırakmayacak kadar bilinen bir husustur. Biz sizin -yani Müslü-manlar topluluğunun- ulû'l-emrin varlığının vâcip olmasının dışında, bilmediğiniz bir başka hususa dikkatinizi çekiyoruz ki, bu da ulû'l-emre itaatin vâcip olmasıdır. Ulû'l-emr ise bizden olan yöneticilerdir ki, onlar halifelerdir.

Sünnette ise durum şöyledir: *Sahih-i Buharî*'nin İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Her kim yöneticisinde hoşlanmayacağı kötü bir şey görürse sabretsin. Çünkü her kim yönetimden bir karış ayrılır da ölürse cahiliye ölümüyle ölmüş olur" Bir rivayette ise "Her kim yöneticisinde hoşlanmayacağı kötü bir şey gö-rürse sabretsin. Çünkü her kim cemaatten bir karış ayrılır da ölürse cahi-liye ölümüyle ölmüş olur"¹⁵ buyurmuştur. Bu hadis-i şerifte imametnin varlığının ve onun çevresinde bir araya gelmenin vâcip oluşu tüm açık-lığıyla ortaya konmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber bu hadiste Müslümanın

.....

¹⁵ Buharî, Ahkâm, 4, Fiten, 2; Müslim, İmâre, 55-56; Dârimî, Siyer, 75; Ahmed b. Han-bel, *Müsned*, I, 275.

hilafet sancağının gölgesinden ayrılması durumunda en büyük tehlike olan cahiliye ölümüyle karşı karşıya kalacağını da ifade etmiştir. Zira cemaatten ve yönetimden ayrılmanın mânası, nübüvvete yetişmeden ölmek demektir. Muhammed'e ve Muhammed'in (s.a.s.) getirdiğine inanan kimse için bundan daha büyük bir tehlike olabilir mi? Bu tehlikeden ancak bir imamın varlığı ve ona itaat dairesinden bir karış bile ayrılmamak kurtarabilir. Bu halde ey Müslüman, imametın dindeki vücûb mertebeleri içindeki yeri [bütün dinî vâciplerden öncelikli olmaktan] başka ne olabilir ki?!

Ulû'l-emre itaatın vücûbunu emreden bu hadis-i şerifler ile ilgili olarak, daha önce zikrettiğimiz âyet-i kerimeye dair ifade ettiklerimizi tekrarlayabiliriz. İtaat, itaat edilenin varlığını gerektirir. Halbuki emrin vücûb ifade etmesi açısından fer' hakkında yapılacak bir araştırma, aslın varlığının teyid edilmesini de sağlayacaktır. Bütün bu hadis-i şerifler de ulû'l-emrin varlığının vücûbunu göstermektedir. Ulû'l-emr ise halifelerdir.

İcmâ açısından ise mesele şu şekilde ortaya konabilir: Allah'ın Hz. Peygamber'i katına aldığı günden bugüne kadar, İslâm milletinde imametın vâcip olduğu üzerine cumhur-ı ulema icmâ etmiş, ümmet görüş birliğine varmıştır. İslâm tarihinin sayfalarını karıştırdığımızda, ümmetin asırların geçmesi ve farklı nesillerin gelmesine rağmen hiçbir zaman kendisine bey'at etmek suretiyle işlerini havale ettiği bir halifeden mahrum kalmadığını görürüz. İşte bana göre, hilafetin vücûbuna dair icmâ hakkında getirilen bu ameli delil, naklî delillerden daha önemlidir. Ayrıca kelâm ve diğer ilimlere dair kitaplar bu konuda icmâın bulunduğu ulemadan nakledilen görüşlerle doludur. Bu konuda Mâverdi'nin Esamm hakkında "Esamm hilafetin vâcip olduğunu kabul etmiyor gibidir" şeklinde naklettiği görüş dışında icmâa aykırı başka bir görüşe rastlamadım. Esamm'dan nakledilen bu muhalefetin başka bir örneğinin bulunmaması, hilafetin vâcip olduğu hakkındaki kanaatimizi daha da desteklemektedir. Yeryüzünün doğusu ve batısında onlarca asrın geçmesine rağmen ümmetin bu konuda bir ittifakının nakledilmiş olması ve bu görüşe sadece bir kişinin karşı çıkması bizâtihi bu meseleye dair böylesine büyük kalabalıklar arasında bir başka görüşün ortaya konulmadığını gösteren, istikrâya dayalı bir delildir. Bu durum meselenin teyid ve tekidî hususunda ulaşılabilecek en yüksek nokta sayılabilir.

Tetimme

Bu konuda ümmetin icmâını nakleden imamlardan birisi de Hücce-tülislâm İmam Gazzâlî'dir (r.a.). O bu konuda aşağıda kısmen iktibas etmekte büyük fayda mülâhaza ettiğimiz özlü bir açıklama getirmiştir. Allah'ından râzî olsun o, imamet ve imam tayininin vücûbu hakkında şöyle demiştir:¹⁶

"Vücûb, yapılması durumunda fayda, terkedilmesi durumunda ise az da olsa bir zararın meydana geldiği fiil olarak yorumlanırsa, dünyada taşıdığı fayda ve giderdiği zararlar bulunduğu için imam tayininin aklen vâcib olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Ancak bu konuda biz, kar'î şer'î bir delil getirecek ve ümmetin icmâıyla yetinmeyip icmân senedine de dikkat çekerek şöyle diyeceğiz: Din işlerinin nizamı, dinin sahibinin (a.s.) kesin olarak amaçladığı bir husustur. Din işlerinin nizamı ise ancak kendisine itaat edilen bir imamla gerçekleşebilir. Bu iki öncülden iddiamızın yani imam tayinin vâcib oluşunun haklılığı ortaya çıkmaktadır."¹⁷

Sonra [Gazzâlî] söze şöyle devam eder:

"Dinin nizamı ancak dünyanın nizamı ile gerçekleşir. Dünyanın nizamının gerçekleşmesi ise ancak kendisine itaat edilen bir imamla mümkündür. Bu iki öncülün neticesi, dinin nizamının ancak kendisine itaat edilen bir imamla sağlanacağıdır. Dinin nizamı vâciptir ve vâcibin ancak kendisiyle gerçekleştiği şey de tıpkı o vâcib gibi bir vâciptir."¹⁸

Ardından da şöyle der:

"Din ve dünya birbirine zıt şeyler değildir. Biriyle ilgilenmek, diğerini terketmek anlamına gelmez. Bunun aksini ancak bizim dünya ile ne kastettiğimizi anlamayıp hataya düşerek lafızları ortak olan farklı anlamdaki kelimeleri birbirinden ayırt edemeyen kimse söyleyebilir. Dinin nizamı marifet ve ibadetledir. Bunlara da ancak beden sağlığı, hayatın sürdürülmesi,

.....

¹⁶ *el-İktisad fi'l-l'itkad* adlı risâlesinden önemli bulduğumuz yerleri nakledeceğiz.

¹⁷ Krş. Gazzâlî, *el-İktisad fi'l-l'itkad*, haz. İbrahim Agah Çubukçu-Hüseyin Atay, Ankara, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., 1962, s. 234. [çev.].

¹⁸ Gazzâlî, *el-İktisad fi'l-l'itkad*, s. 234-35.

nzık, mesken ve elbise kabilinden ihtiyaçların temin edilmesi ve tehlikele-
re engel olan emniyet ile ulaşılır. Bu anlamda dünya dinin zıddı değil, ak-
sine onun varlık şartıdır. İnsanın ruhu, bedeni, malı, meskeni, yiyeceği ko-
nusunda her zaman veya bazı zamanlar güvenlikte olması yanında din iş-
lerinin düzenli bir şekilde devam etmesi de ancak emniyetin sağlanmasıyla
gerçekleşir. Bütün zamanını nefsinin zalimlerin kılıçlarından korumakla
ve yiyeceğini zorbalardan istemekle geçiren kimse âhiret mutluluğunun
vesilesi olan ilim ve amele nasıl vakit ayırabilir? Öyleyse dünya nizamının
yani ihtiyaçların karşılanması, dinin nizamı için şart olduğu açıkça çıkmıştır.
Can ve mal emniyetine bağlı olan dünya nizamı ancak kendisine
itaat edilen bir sultanla gerçekleşebilir. Sultanların ve imamların vefatı sı-
rasında ortaya çıkan fitneler de bunu göstermektedir. Zira böylesi zaman-
larda kendisine itaat edilen başka bir sultan tayin edilemezse karışıklık sü-
rer, savaşlar çıkar, kıtlık baş gösterir, hayvanlar helak olur, sanatlar âtil ka-
lır ve gücü eline geçiren ortalığı kasıp savurur. Artık hiç kimse, hayatta kal-
sa bile, ibadet ve ilme vakit ayıramaz. Çoğunluk ise kılıçların gölgesi altın-
da helâk olur gider. Özetle hiçbir akıllı kimsenin itiraz etmeyeceği üzere
mahlukât, seviye farklılıklarına, çeşitli arzu ve görüşlere sahip oldukları-
ndan tek başlarına bırakılıp bu farklılıkları ortadan kaldıracak bir görüş üze-
rinde bir araya gelemedikleri takdirde son ferdine kadar helâk olur gider-
ler. Bu amansız derdin tek devası kendisine itaat edilen, görüş ayrılıklarını
gideren otorite sahibi bir yöneticinin bulunmasıdır.

“Bütün bunlardan anlaşılmıştır ki, sultan dünya nizamı için zorunludur.
Dünya nizamı da dinin nizamı için zorunludur. Dinin nizamı da ahiret sa-
adetini elde etmek için zorunludur. Ahiret saadetini elde etmek ise nebî-
lerin tek amacıdır. Böylelikle imam tayininin vücûbu, terkedilmesi müm-
kün olmayan dinî zorunluluklardan birisidir. Bunu iyice anla!”¹⁹ [İmam
[Gazzâlî’nin] sözü burada sona erdi.

İzah

İslâm şeriatının dayandığı dinî asıllar dört tanedir: Kitap, sünnet, ic-
mâ ve kıyas. Kitap asıldır. Sünneti ise Allah’ın şu âyetlerinden hareketle
asıl olarak kabul ederiz: “Resul size neyi verdiyse onu alın, size neyi ya-
sakladıysa ondan kaçının” (Haşr, 59/7), “De ki: Allah’ı seviyorsanız bana
itaat edin ki Allah da sizi sevsin” (Âl-i İmrân, 3/31). İcmânın dayanağı ise

•••••

şu âyettir: "(...) ve kim müminlerin yolundan başka bir yola girerse onu o yönde bırakınız ve Cehenneme sokunuz; o ne kötü bir yerdir" [Nisa, 4/115]. Kıyası ise söylendiği üzere, şu âyetten istidlâlen asıl olarak kabul ediyoruz: "Halbuki onu Resul'e veya ulû'l-emre götürselerdi, onların arasından işin iç yüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi" [Nisa, 4/83]. (Aslında bana göre sebeb-i nüzûlü dikkate alındığında bu âyet bu konuda delil olamaz. Sebeb-i nüzûle bakılsın). Bu dört asıldan herbiri yukarıda sıralandığı şekliyle diğerinin yokluğunda tek başına şer'i bir hüküm ortaya koymak için yeterlidir. İmametın vücûbu ise, anladığın üzere, Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Buna karşı çıkan kimsenin gerekçesini keşke bilebilseydim?! Bundan yüz çevirip müminlerin yolundan ayrıldığında Cehennemden başka gideceği bir yeri var mı acaba? O Cehenneme girer ve bu ne kötü bir âkıbetdir.

*İslâm hilafetinin diğer bütün dinî vâciplerden önce olması:*²⁰ Bu şu anlama gelir: Hilafet konusu diğer bütün dinî meselelerden önce ele alınması gerekli bir husustur. Çünkü İslâm dinindeki ibadet ve muamelata dair meselelerin büyük çoğunluğunun geçerliliği Müslümanların imamının olmasına bağlıdır. Bir şeyin varlığının kendi varlığına bağlı olduğu şey, o şeyden zorunlu olarak önce gelir. Sebepli sebebinden önce gelemmez. Sebepler müsebbeblerinin önünde gider. Bu iki öncülден ortaya çıkacak sonuç, İslâm hilafetinin diğer bütün dinî meselelerden önce ele alınmasıdır.

İkinci öncül, akıldan az da olsa nasibi olan hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bir öncüldür. Birinci öncül ise fıkıh, usûl ve kelâma dair dinî kitaplarımızda yer alan bilgilerle sabittir. Bunun ayrıntılarını burada açıklamamız mümkün değildir. Ancak özet olarak temel meseleleri hatırlatabiliriz, zira hatırlatma müminler için faydalıdır:

İslâm hilafetinin yokluğu durumunda görevli atamaları, kazâ müessesesi ve kazâya bağlı akitler bâtil olur. Görevli atamalarının bâtil olması durumunda hükümler uygulanamaz hale gelir ve idarenin düzeni altüst olup toplumsal yapı dağınık olur. Kazânın bâtil olması durumunda hadler uygulanamaz hale gelir, haklar yerini bulmaz, nikahlar eksik olarak gerçekleşir. Akitler bâtil olduğunda, ticarî işlemlerde artış olmaz, malî konularda darlık baş gösterir, kulların geçim yolları azalır.

Buna mukabil biz deriz ki: İslâm hilafetinin yokluğu durumunda hac mevsimi âtil kalır, insanlar Allah'ın evini haccedemez, Cuma ve bayram

.....

²⁰ Akâid konuları bu umumî ifadedden müstesnadır. Hiç kuşkusuz bu böyledir, zira vücûb bir tekliftir, teklif ise imanın bir fer'idir. Akide olmadan da imandan bahsedilemez.

günlerinde minberler sessiz kalır, Allah'ı zikre koşulmaz, mescidlerin çoğunun kapısına kilit vurulur ve oralarda Allah'ın ismi anılmaz hale gelir.

İslâm dinine dair bütün bu konuların geçerliliği Müslümanların bir halifelerinin olmasına bağlıdır. Şeriat ve din kitaplarının ilgili yerlerinde bu konu ayrıntılarıyla bulunabilir. Bu konuyu bütün yönleriyle kuşatmak isteyen kimse İmam Mâverdî'nin (r.a.) *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı kitabını okumalıdır.

Bu büyük endişe, fitne korkusu, kötülüklerin tehlikeli bir hal alması ve benzeri birçok etken İmam Hüccetülslâm (r.a.) gibilerini, hilafet için gerekli şartların bir kısmını hafifletmeye sevketmiş ve bunu başkalarına da telkin etmiştir. Nitekim bu hususta hafifletmenin gerekliliğini ortaya koyduktan sonra şöyle demiştir: "Açık bir muhalefet olsa dahi müsteb'id, yaptığı baskıda ve aşırılıklarda mazur görülebilir. Zira mesele zannedildiği kadar önemli değildir."²¹ Sonra da şöyle demiştir:

"Buna yani hafifletmeye arka çıkmayıp imametın, şartları taşıyan kimse bulunmadığı takdirde bâtlı olacağına hükmeden kimseyi bir bilseydim keşke?! Hangisi daha iyidir: Kadılar azledilmiş, velâyetler bâtlı olmuş, nikâhlar kıyılmamış ve dünyanın yani İslâm âleminin her tarafındaki yöneticilerin bütün tasarrufları geçersiz, insanların tamamı harama yönelmişler demek mi; yoksa durumun gereği ve zaruret halini dikkate alarak imam tayininin gerçekleşmiş, hukukî tasarruflar ve velâyetlerin geçerli olduğunu söylemek mi daha iyidir? Burada üç durum söz konusudur: Ya insanlar nikâh kıymaktan ve kazâya konu olacak tasarruflarda bulunmaktan men edilecektir, ki bu imkânsız olup insanların yaşamlarını sürdürmelerine engel olur, ayrıca tefrikaya düşmeye ve avâmın çoğunun helâk olmasına sebebiyet vereceği de söylenebilir. Yahut da insanların nikâh kıyıp bir takım tasarruflarda bulunduklarını ancak bununla haram işledikleri, fakat zaruret hali dolayısıyla onların fık ve isyanlarına hükmedilemeyeceği ileri sürülebilir. Üçüncü olarak ise imam tayininin zaruret nedeniyle bâzı şartları gerçekleşmemesine rağmen geçerli olduğuna hükmedilebilir. Malumdur ki daha uzağın bulunduğu durumda uzak yakındır. İki kötünden en hafif diğere nispetle daha iyidir ve akıllı kimsenin onu tercih etmesi gerekmektedir. Bu konuda söylenebilecek son söz budur. Fakat bir şeyin hakikatini ve sebebinin anlamayan kimsenin gönlünde, kulak aşinalığı sonucunda edindiği, o şeyin zıddına karşı beslediği nefreti devam eder. Zayıf karakterli kimseleri alışkanlıklarından vazgeçir-

.....

²¹ Krş. Gazzalî, *el-İktisad fî'l-İtikad*, s. 239. [çev.].

mek oldukça zordur. Peygamberler bile bunu başaramamışken başkaları ne yapsın?"²² Burada [Gazzâlî'nin] sözü sona erdi.²³

Uyarı

Hilafet meselesinin diğer bütün vâciplerden önce olarak ele alınması gerektiğini gösteren en açık delil, ashabın Sakîfe günündeki uygulamalarıdır. Onlar (r.a.) Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Benî Saîde Sakîfe-si'nde bu meseleyi çözmek için bir araya gelmişlerdi. Onları hiçbir şey, hatta Resulullah'ın tekfîn ve techîz işi dahi bundan alıkoyamamıştır. Her şeyi bir kenara bırakıp sadece "istihlâf" yani halife tayini meselesiyle ilgilenmişler ve bu meseleyi bir an olsun bile geciktirmemişlerdir.

Tekmile: Ulû'l-emre İtaatin Vücûbu

İmam tayininin vâcip olduğunu ve bu konunun diğer bütün dinî vâciplerden önce ele alınması gerektiğini anladıysan, bu imama itaatin de aynı şekilde vâcip olduğunu bilmelisin. Daha önce bu hususun ispatından dolayı olarak bahsedilmişti. Şimdi ise doğrudan bu konuyu ele alıp daha da açıklığa kavuşturmak istiyoruz:

İmama itaat aklen ve naklen vâciptir. Aklen vâcib oluşu şu şekilde izah edilebilir: İmam tayiniyle hedeflenen amaç, ümmetin varlığını korumak ve maslahatın gerektirdiği ve Allah'ın şeriatının emrettiği şekilde hükümlerin uygulanmasını sağlamaktır. Bu da ancak işitip itaat etmekle gerçekleşebilir. Bu ikisi olmazsa amaca da ulaşamaz. Amaç olmaksızın rızaya dayalı olarak bir işi yapmak akla aykırıdır. Akla aykırı olanın ise ortadan kaldırılması gerekmektedir. Böylelikle imama itaatin aklen vâcip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Naklen vâcib oluşu ise şu şekilde açıklanabilir: Yüce Allah ulû'l-emre itaati emretmiş ve onlara gösterilecek itaati Allah ve Resulü'ne olan itaate bağlamıştır. Malumdur ki, Allah ve Resulü'ne itaat vâciptir, dolayısıyla

.....

²² Gazzâlî, *el-İktisad fî'l-l'tikad*, s. 239-41.

²³ İmam (r.a.) siyasetin alanının pek de geniş olmadığı, Müslümanların düşmanlarının çok güçlü olmayıp onları günümüzde olduğu gibi sürekli olarak her yandan kuşatmadıkları bir devirde imamet ve onun vücûbundan bahsetmektedir. Müslümanların Batılı devletler karşısındaki bugünkü durumunu ve bir sancak altında toplanarak oluşturacakları bir birliğe olan aşırı ihtiyaçlarını görseydi kim bilir ne yapardı ve ne söylemesi beklenirdi?

ulü'l-emre itaat de aynı şekilde vâciptir. Yüce Allah şöyle buyurur: "Allah'a itaat edin, Resul'e ve sizden olan ulü'l-emre itaat edin" [Nisa, 4/59]. Emrin vücûb ifade etmesi usûl ilminde yerleşik bir kuraldır. İşte Allah'ın yüce Kitab'ında durum böyledir.

Resulullah'ın sünneti açısından ise mesele şu şekilde ortaya konabilir: Hişam b. Urve Ebu Salih'ten, o da Ebu Hureyre'den Resulullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Benden sonra başınıza yöneticiler gelecektir. İyi olanları size iyiliği ile idareci olacak, facir olanları fücûru ile yönetici olacaktır. Onları dinleyin ve hakka uygun düştüğü müddetçe her konuda onlara itaat edin. Eğer bu kişiler iyi davranırlarsa bu hem sizin ve hem de onların lehinedir; kötülük yaparlarsa bu da sizin lehinize onların aleyhinedir."²⁴

Hiz. Peygamber bu hadis-i şerifte yöneticilerin sözlerini dinleyip onlara itaat etmeyi emretmiştir. Bildiğin üzere emir vücûb ifade eder. Hatta Hiz. Peygamber fâcir ve iyi arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın bu hususun önemine işaret etmiş, iyi yöneticinin yaptığı iyiliğin hem kendisinin hem de ümmetin lehine olduğunu, kötü yöneticinin yaptıklarının ise ümmetin lehine, fakat kendisinin aleyhine olduğunu belirtmiştir.

Sahih-i Buharî'de de Enes b. Mâlik'ten Hiz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Dinleyin ve itaat edin. Hatta başı kuru üzüm tanesi gibi olan bir Habeşli köle başınıza gelse bile"²⁵.

Bu hadisteki yöneticiliğe lâyık olmadığı halde "şayet başınıza Habeşli bir köle gelse bile" şeklindeki ifadede yer alan "şayet" bağlacı halifenin sözünü dinleyip ona itaat etmenin vücûbunu tam olarak ortaya koymaktadır. Hadiste âdetâ şöyle denmektedir: "Siz ulü'l-emrin, karakter ve cinsiyet gibi ârizî durumlarını bir kenara bırakarak sırf ulü'l-emr olması sebebiyle onun sözünü dinleyip itaat edin. Habeşli bir kölenin başınıza gelmesi gibi uygun olmayan bir durumla karşılaşsanız bile ona itaat etmekten geri durmayın". Zira genellikle insanlar, kölelikle özdeşleşmiş olan Habeşli bir köleye boyun eğip onun emrini dinlemeye yanaşmazlar. Özellikle sözkonusu durum vahyin geldiği dönemde yaşayan ve bu vasıftaki insanları örf ve âdetlerinin bir gereği olarak hor görüp aşağılayan, mağrur bir şekilde kendilerinden aşağı gören kimseler açısından daha da anlamlıdır. Zira onlar siyah renkli olarak doğan çocuklarını bile kendi neslelerine dahil etmezlerdi. Hadiste geçen "Başı sanki kuru bir üzüm ta-

24 Darekutnî, II, 55; Heysemî, *Mecma'ı'z-Zevâid*, V, 218.

25 Buharî, I, 246; VI, 2612; Müslim, İmâre, 37; Tirmizî, Cihad, 28; İbn Mâce, Cihâd, 39.

nesi gibi” sözü böyle bir anlayışın varlığını desteklemekte ve mecazî olarak anlaşılma ihtimallerini ortadan kaldırmaktadır.

Bu kısımdaki asıl amacı, *Sahîh-i Buharî*’de Ubâde b. Sâmî’ten nakledilen şu hadis ifade etmektedir: “Biz Resulullah’a zorlukta, kolaylıkta, neşede, kederde ve başkalarının bizim üzerimize tercih edilmesi hallerinde dinlemek, itaat etmek, emirlik sahibi olan kimselerle emirlik hususunda çekişmemek, her nerede bulunursak bulunalım, muhakkak hakkı söylemek, Allah yolunda hiçbir kimsenin kınama ve kötölemesinden korkmamak üzere bey’at edip söz verdik”²⁶.

Zira bu hadis-i şerif bey’atın, her türlü fesadın kökünü kurutacak şekilde genel bir resmini sunmaktadır. Sözün dinlenilip itaat edilmesini başkalarının bize tercih edildiği [emirlik] hususunda bile şart koşmuş, tartışmaya ancak hakkında kesin bir delilin olduğu açık bir küfür durumunda izin vermiştir.

İki Uyarı

1. Bu hadis-i şerif ve ulü’l-emre itaati emreden âyette Allah’a ve O’nun yüce Kitab’ına inanan her Müslümanın ne kadar derin bir uykuda olursa olsun dikkat etmesi ve anlamını iyice kavrayıp inceliklerini düşünmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Bu da âyetteki “ulü’l-emr” ifadesinin Müslümanlara hitaben söylenen “sizden” tabiriyle kayıt altına alınmasıdır. Hadis-i şerifte yer alan “açık bir küfür görmeniz müstesna” şeklindeki istisna ifadesinde de aynı durum söz konusudur. Bu ifadelerden, dikkate alınması gereken şu iki şey anlaşılabilir: a) Müslümanların işlerini bir gayrimüslimin yerine getirmesi dinen câiz değildir. b) Müslümanların herhangi bir işini üstlenmesi durumunda Müslümanların bir gayrimüslime itaat etmesi zorunlu değildir. Ey Müslüman! Bunu iyice öğren ki hadisin niçin söylendiğini anlayabilesin.

2. Müslümanların imamlarına itaatin vâcip olduğunu belirten deliller, bu imamların hem tenfiz hem de tefviz açısından görevlendirdiği ve onlara itaati zorunlu kıldıkları kimselere itaat etmeyi de ihtiva etmektedir. Zira bu görevlilere yapılmış bir itaatsizlik, o imamların emrine karşı gelmek demektir. Olumlu küllînin olumsuz cüz’î sebebiyle nakzı bir mantık kaidesidir.

.....

²⁶ Buharî, Ahkâm, 43, Fiten, 2; Müslim, İmâre, 41, 42; Nesefî, Bey’at, 5, 8; İbn Mâce, Cihâd, 41; Malik, *Muvatta*, Bey’at, 1.

İKİNCİ FASIL

İSLÂM HİLAFETİNİN VARLIĞININ OSMANLI DEVLETİ'NE BAĞLI OLUŞU

Önünde, İslâm hilafetinin peygamberliği, hatta [bütün] peygamberliklerin halefi olduğu ve Muhammed şeriatında bütün dinî vâciplerin ötesinde bir vücûbu ifade ettiğine dair kesin bir delil ve apaçık bir kanıt bulunmaktadır. Bu noktada deriz ki: [İslâm hilafetinin] varlığı, Osmanlı Devleti'ne bağlıdır. Bu iddia iki yoldan ispat edilebilir: Şeriat ve siyaset. Ne var ki, bu konu amaçlanana ulaşmayı sağlayacak mukaddimeler me-sâbesindeki bir giriş ve bir açıklamaya dayanmaktadır. Söz konusu giriş, şeriata göre imametın nasıl belirleneceği; açıklama ise imametın Osmanoğullarına geçişi ve Osmanlı Devleti'ndeki varlığına dairdir.

Giriş

İmamet iki yolla belirlenir. Bu yollardan birisi ehl-i hall ü akdin seçimi, ikincisi ise imamın önceden tayinidir. Âlimler imamı belirleyecek kimselerin sayısı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Fakihlerin çoğu ve Basralı kelâmcılar, imamı belirleyecek ehl-i hall ü akdin en az beş kişi olması gerektiğini belirtmişlerdir. Onlar bu görüşlerini iki delile dayandırmışlardır. Birincisi, Ebu Bekir'e (r.a.) bey'at beş kişiyle gerçekleşmiştir ki, onlar Ömer b. Hattâb, Ebu Ubeyde b. Cerrâh, Üseyd b. Hudayr, Bişr b. Sa'd ve Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim'dir (r.a.). Bu kimseler imamet konusunda anlaşmışlar ve sonra diğer insanlar gelip Ebu Bekir'e bey'at etmişlerdir. İkincisi olarak ise Ömer (r.a.), beş kişinin onayıyla karar veren altı kişilik bir şûra oluşturmuştur. Bu görüşün bir diğer dayanağı da [şûranın] gerçekleşmiş bir olay olup işini tamamladığı ve ashâbın ileri gelenlerince tekrarlandığı, ayrıca ashâbın çoğunluğu tarafından da herhangi bir şekilde reddedilmediği gerçeğidir.

Köfe âlimlerinin oluşturduğu diğer [grup] ise şöyle demişlerdir: İmamet üç kişi tarafından belirlenir. Bunlardan birisi, diğer ikisinin onayını alarak imameti üstlenir. Böylece onlar hem hüküm veren hem de bu hükme şahitlik eden kimseler olmuş olurlar. Nitekim nikâh akdi de bir veli ve iki şahitle gerçekleşmektedir. Bu görüşün vâkıya tetabuk eden herhangi bir yönü yoktur. Ayrıca kendisine kıyaslanacak erdemli devirdeki herhangi bir olaya da dayanmamaktadır. Nikâh akdine kıyas ise alakasız bir kıyastır.

Diğer bir grup ise imametın bir kişinin kararıyla belirleneceğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü bu bir hükümdür ve bir kişinin hükmü de geçerli bir hükümdür. Abbas, Ali'ye (r.a.) "Elini uzat sana bey'at edeyim. İnsanlar, Allah Resulü'nün amcası, Allah Rasulü'nün amcasının oğluna bey'at etti, derler. Senin hakkında iki kişi bile ihtilafa düşmez (...)" demiştir. Bu sözün dayanağında belki de "İnsanlar, Allah Resulü'nün amcası, Allah Resulü'nün amcasının oğluna bey'at etti, derler" sözünü delil getirerek aleyhinde bir kıyasın yapılmasını engelleyen bir özellik bulunmaktadır. Bu özelliğe binâen [Abbas], "Senin hakkında iki kişi bile ihtilafa düşmez" demiştir.

Bir başka grup ise, seçilen halifeye herkesin razı olması ve onun imametinin icmâ yoluyla kabul edilmesi için imametın ancak her şehirden ehl-i hall ü akdin çoğunluğu tarafından belirleneceğini ileri sürmüştür. Ancak bu makbul bir görüş değildir, çünkü Ebu Bekir'in (r.a.) halife seçimi orada bulunanların seçimiyle gerçekleşmiş ve bey'at için orada bulunmayanların gelmesi beklenmemiştir.

İmamın önceden tayiniyle belirlenmesine gelince, bunun hakkında şöyle demişlerdir: Müslümanların şahitlik edip reddetmedikleri iki olaydan dolayı bunun cevâzı üzerine icmâ gerçekleşmiş ve sıhhati konusunda ittifak hâsıl olmuştur. Bunlardan birincisi, Ebu Bekir'in Ömer'i (r.a.) tayinidir. Müslümanlar Ömer'in imametini Ebu Bekir'in tayiniyle kabul etmişlerdir. İkincisi ise Ömer'in (r.a.) imamete şûra ehlini tayin etmesidir ki, bu topluluk, dönemlerinin ileri gelenleri olan o kimselerin şûraya katılmasını kabul etmiş ve geri kalan sahabe, Ömer'in tayininin doğruluğuna inanarak şûraya katılmamıştır. Abbas şûraya girdiği için kendisini azarladığında Ali ona (r.a.) şöyle demiştir: "Bu, Müslümanların son derece önemli işlerinden birisidir. Şûraya katılmamayı kendime yakıştıramadım (...)" Böylece hilafetin belirlenmesinde tayin[in geçerli olacağı] konusunda da icmâ gerçekleşmiştir.

Açıklama

İslâm hilafeti hakkında tarihin iki kapağı arasındakileri okuyan, bunun üzerinde düşünüp geçen asırlar boyunca İslâm hilafetinin geçirdiği çeşitli evreleri dikkatli bir şekilde inceleyen kimse son derece dikkat çekici ve akıl sahiplerini hayrete düşürücü şeylerle karşılaşır: Ağlatan güldüren, uyaran müjdeleyen hadiseler, aydınlık ve karanlık durumlar görür. Benzersiz durumlar görebildiği gibi, bunun tam tersi durumlarla da karşılaşır. Mezkûr duruma işaret edebilecek birçok örnek zikretmek mümkündür. Meselâ o kişi [özellikle] Abbâsî Devleti'nin son dönemlerinde hilafetin içine düştüğü durumu incelediğinde bir hayal, bir serap şeklindeki yaşlı birisi veya hasta bir çocuk, bitkin ve zayıf haldeki bir siluetten başka bir şey göremez: Akrabalarının boyunduruğu altında bir sultan, emirleri yerine getirilmeyen bir hükümdar, sözü dinlenilmeyen fakat sadece eli öpülüp, minberlerde ismi okunan sembolik bir halife. Bunun istihlâfın hikmetine tartışmasız olarak aykırı bir durum olduğunu anlamıştın.

Allah ihtiyarlıktan sonra gençliği, hastalıktan sonra sıhhati lütfeder. Cennetmekân Sultan Selim Han'a Mısır'dayken Muhammed Ebu'l-Berekât'ın Haremeyn-i Şerifeyn'in anahtarlarını göndermesinde de bu durum gerçekleşmiştir. Sultan Selim Osmanogullarından "Hâdimü'l-Haremeyn" unvanını alan ilk kimsedir. Abbâsî halifelerinin sonuncusu III. Mutevekkil Alellah da Ayasofya Camii'nde halifelîği bırakarak sultanın maiyyeti ve Müslümanların huzurunda Selim Han'a bey'at etmiştir ve o böylece bu tertemiz aileden gelen ilk halife olmuştur. Bu olay 922 yılında gerçekleşmiş ve Selim Han'ın ardından da bu şekilde günümüze kadar devam etmiştir. Allah izin verirse kıyamete kadar da böyle devam edecektir.

Bütün bu anlattıklarımızı kavradıysan deriz ki: Bu iki durum, İslâm hilafetinin Osmanlı saltanatı içinde şu iki açıdan temsil edilmesinin dayanağını ortaya koyan iki öncül mesâbesindedir: Ehl-i hall ü akdin seçimi ve bir önceki halifenin tayini.

Bugün ise İslâm hilafeti, İslâm tarihinde daha önce bir benzerinin görülmediği şekilde ülkenin her köşesinden insanlar tarafından belirlenmiştir. Halife tayininin, avamdan olsun havastan olsun ülkenin çeşitli bölgelerinden seçilmiş heyetlerin temsilcileri [mebuslar] tarafından yapılmış olması, bu konudaki en mükemmel uygulamadır. Söz konusu uygulamada ulaşılan en mükemmel nokta ise "Reşad" lakabıyla anılan Sultan V. Gazi Mehmed'in hilafet hil'atini giymesiyle gerçekleşmiştir. Allah ona nimet ve iyiliklerini bol bol versin, katından bir ruh ile onu desteklesin, onun kılıcının kudretiyle düşmanlarını kahretsin.

Bu konuda seni daha da aydınlatacağım. Osmanogullarından gelen halifeler aldıkları bey'atları her sene yinelemektedirler. Bizim "Cülûs bayramı" olarak isimlendirdiğimiz gün, onların hilafete geliş günlerini anmaktan ibarettir. İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden gelen kutlama heyet ve mektupları, Cuma ve bayram günlerinde Osmanlı Devleti'nin sultanının ismiyle hutbe okunması, yeryüzünün doğusundan ve batısından Müslümanların bir araya geldiği hacda hac emirinin sultanın vekili olması vb. durumlar İslâm hilafetine yapılan ayrı ayrı birer bey'attır. Me-seleyi bu açıdan ele alan kimse, İslâm hilafetinin, yeryüzünün her tarafındaki bütün Müslümanların seçimiyle Osmanlı saltanatı tarafından temsil edildiğini görür.

Şeriat, ilk olarak veliahd belirlemek, ikinci olarak ehl-i hall ü akdin seçimi, üçüncü olarak ülkenin çeşitli yerlerinden seçilmiş kimselerin [mebusların] çoğunluğunun bey'atı, dördüncü olarak da tüm Müslümanların seçiminden ibaret olan bu dört usûlden bir tanesini kendisine itaat edilecek birisinin halife olarak tayini için yeterli görürken, bütün bu şartları kendisinde toplamış birisinin halifelîği elbette meşrudur. Halifemiz "Reşad" lakabıyla anılan Sultan V. Gazi Mehmed'in halife oluşunda gerçekleştiği, şekliyle hiçbir halifede bu şartlar böylesine mükemmel bir tarzda, bir araya gelmemiştir. Allah onu ümmetin hayrına olan işlerde muvaffak kulsın. Ve onun gölgesi altında bizi doğru (*reşâd*) yola iletsin.

Uyarı

Fakihler ve kelâmcıların "halife tayini için şu şu şartlar gerekir" sözlerinin anlamı bu şartlar gerçekleştiğinde ona itaatin vacip olmasıdır. İtaat etmeyen sadakatsiz, karşı çıkan ise tefrikacıdır. Halifenin de Allah'ın emrine boyun eğinceye kadar onlarla savaşması câizdir. Ali (a.s.) da Cemel Vak'ası ve Sıffin Savaşında böyle yapmıştır: O kendisine bey'at edip sonra bey'atlarını bozanlarla savaşmış ve o kimseler sadakatsiz (*nâkis*) adedilmişlerdir. Hem bey'at etmeyip hem de itaat etmeyenlerle de savaşmış ve onlar da Hâriciler olarak nitelenmişlerdir. Allah kendilerinden razı olsun Cemel Vak'asında sahabenin birçoğu, Sıffin Savaşında da tamamı Hz. Ali'yle beraberdi. Ali'nin (k.v.) halife olarak tayini sadece ehl-i hall ü akdin bey'atıyla gerçekleşmiş olmasına rağmen sahabe Hz. Ali'nin görüşünü destekliyor ve kılıçların vuruştugu, ölümün kol gezdiği zamanlarda onun otoritesini yüceltiyorlardı. Onlar hidayet yıldızları ve kendilerine iktidâ edilen birer kandildirler.

Şeriat açısından İslâm hilafetinin Osmanlı Devleti'yle kâim olduğu sâbit olduktan sonra şimdi bu durumu siyaset açısından ortaya koymaya çalışacağız. Şöyle ki:

'Devletler hukuku', asrın icapları ve siyasetin işleyişinden az çok haberdar olan kimse, hükümetlerin gelişme ve varlığını ortaya koyma konusunda birbirlerinin esiri olduklarını gayet iyi bilir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin de içerisinde bulunduğu ve "düvel-i muazzama" olarak isimlendirilen ittifak devletleri açısından durum böyledir. Bu devletlerin bağımsızlığını tanımadığı herhangi bir hükümetin, başkentlerde ister harp, ister barış zamanında görev yapıyor olsun, bağımsızlığını temsil eden, kendi bayrağı olan ve kendi adına konuşan bir büyükelçiye sahip bağımsız bir devlet olarak yaşaması mümkün değildir. Bu devletlerin, bir hükümetin herhangi bir milleti himayesi altında bulundurma hakkını tanınamaları halinde o hükümet, diğer devletler nezdinde o milleti iktisadî açıdan desteklemek amacıyla savunup cesaretlerini arttırmaya çalışsa bile [himayesi altında olduğunu iddia ettiği] söz konusu milletlerin işlerine müdahale edip bir hak talep edemez. Zira hak gücün oğlu, hakikat ise bilginin kızıdır.

Osmanlı Devleti ise diğer İslâm hükümetleri arasında bu özelliklere sahip olan [yegâne] devlettir: O Avrupa devletlerinin antlaşmaları içerisinde yer almaktadır. Batılılar da Osmanlı'nın diğer bölgelerdeki Müslüman halklarla olan mukaddes dinî ilişkisini tanımaktadırlar. Osmanlı halkı da Müslüman halklar arasında en geniş bilgiye sahip ve asrın ruhu ve gereklerine vukûfiyet açısından en yetkin halktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin nüfusu diğer İslâm hükümetlerinden daha çoktur; onlardan daha büyük ve caydırıcı bir güce sahiptir. (Tabii bu dediklerimiz, bu dinin düşmanlarının, muhtaç Müslümanların hükümetlerini tahakküm altına almamış olsalardı dahi geçerli olacaktı, fakat ne var ki, günümüzde Osmanlı Devleti'nden başka bağımsız İslâm hükümetlerinden bahsetmek mümkün değildir)).

Bütün bunlar sebebiyle Osmanlı Devleti'nin, coğrafi sınırlarla kendisinden ayrılmış ve fakat top gümbürtülerinin, bomba patlamalarının ve kılıç şıkrıtlarının ifade ettiği her güce rağmen kalpleri, ifadesini dinî haritalarında bulan Müslümanların işlerine her zaman müdahale hakkı vardır.

İslâm hilafeti şeriat açısından Osmanlı Devleti ile kâim olduğu gibi siyaseten de durum böyledir.

UÇUNCÜ FASIL

İSLÂM HİLAFETİ DEVLETİ'NİN, OSMANLI DEVLETİ'NİN ORTADAN KALKMASIYLA SON BULACAĞINA VE BİR DAHA ONUN YERİNE BAŞKA BİR HİLAFETİN TESİS EDİLEMeyeCEĞİNE DAİR

İslâm hilafeti siyâsî bir bedendeki dinî bir ruhtur. Onun bedeni ise Osmanlı Devleti'dir. Şüphesiz beden hastalandığında tecrübeli ve müşfik bir doktor onu tedavi etmediği takdirde bütünüyle sarsılarak zayıf düşer. Tabii kuvveti kaybolup ruhunun zerreleri hayat merkezinden uçarak son nefesini verinceye değin yavaş yavaş eriyip yok olur. Ölüm bu şekilde gerçekleşir; zira ruh barınacağı bir mesken ister. Ruhun yerine geçebilecek başka bir şey yoktur; bedenler parçalara ayrılıp diriliş günündeki Cehennem ateşinden daha zorlu bir durumla karşı karşıya geldiğinde ruhun dönüşü artık nereye olabilir ki?

İslâm hilafeti ve Osmanlı Devleti'nin durumu da böyledir: Allah göstermesin, Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkması durumunda İslâm hilafeti de ortadan kalkar ve bunların yerine başka bir şey getirmek mümkün olmaz.

Bu devletin ortadan kalkması sonucunda hilafetin ortadan kalkacağı yönündeki -Allah bütün Müslümanları bundan korusun- iddiamızın sebebi şudur: Hilafet daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı Devleti ile kâimdir ve bir şeyin, varlığının kendisine bağlı olduğu şeyin zevâliyle ortadan kalkması, ispat ve açıklamaya gerek bırakmayan tabii bir durumdur. Bir daha onun yerine başka bir hilafetin tesis edilemeyeceği yönündeki iddiamızı ise şu şekilde ispat edebiliriz:

Hilafet mukaddes bir suret ve eşsiz bir misâl olup aktif, engin ve uçsuz bucaksız sınırları olan, bağımsız bir iradeye sahip ve böylesine mukaddes ve eşsiz suretin kendisinde gerçekleşmesine uygun bir devlete muhtaçtır. Böylesine siyasî gelişmelerin gerçekleştiği bu asırda mezkûr özelliklere sahip bir İslâm devletinin kurulması, tabiatı, neredeyse imkânsız tabiatüstü bir şeyle yükümlü tutmaktır. Bu, dahilî ve haricî iki sebepten kaynaklanmaktadır:

1. *Dahilî sebep:* Bununla İslâm âleminin genel durumunu kastediyoruz. Bir şeyi elde etmek, [öncelikle] o şeyi alma istîdât ve kabiliyetine bağlıdır. Sözkonusu şarta, amaçlanan hedef açısından Müslümanlar sahip değildir. Şart olmadığına şarta bağlı olan da var olmaz.

Bunu üzülerken belirtiyor ve mürekkep yerine kanlı gözyaşlarıyla kağıda döküyorum.

Hayatta bağımsız olarak yaşamak, hayatın tâ kendisidir ve bu çok önemli bir husustur. Bağımsızlığı arzulayan bir ümmet için daha da önemlisi, çağın gelişiminden en büyük paya sahip olmak ve bu konuda hayatın yöntemlerine başvurmaktır. İçinde bulunduğumuz çağ ilim ve fen, buhar ve elektrik, icat ve keşif, iktisat ve sömürü çağıdır. Bunlar çağımızın yöntemleri ve gelişim seyridir. Bu konuda şu sözü söylemek yeterlidir: Müslümanlar bütün bunlardan mahrumdurlar; durum böyleyken kıvılcım olmadan nasıl ateş tutuşturursunlar; ya da bulut olmadan nasıl yağmur yağdırırsınlar?

Eğer onların bu gibi şeylere kabiliyetleri olsaydı, bunun belirtileri elbette gözükürdü: Hristiyan ümmetin ise nüfusu çok az olmasına rağmen, bir coğrafyacının sayamayacağı kadar çok sayıda devlet ve hükümete sahiptir. Buna mukabil bu gibi tabii haklardan faydalanmak ve insanlığın ve bu apaçık dinin düşmanlarından bağımsızlığını elde etmek için uykusundan uyanmaya çalışan tek bir İslâm halkı bulamazsın.

İcad zor, tecdid ise daha kolaydır. Müslümanların kendilerine yönelik suçta düşmanla işbirliği yapan ve sonunda yok olup tarihe karışan pek çok hükümetleri olmuştur. Bu hükümetler içinde devletin dayanakları yıkıldıktan sonra bu enkazı koruyarak devleti tekrar kurmaya çalışan bir hükümet gösterilebilir mi? Bir şeyi tekrar en baştan kurmanın imkânsız olarak görüldüğü bir durumda sıfırdan başlayarak bir şeyi ortaya koymanın daha mümkün olduğunu iddia etmek makul müdür?

Elindekini korumaktan âciz olan kimse henüz ortada olmayan şeyi var etmekten hayli hayli âcizdir. Müslümanlar temelleri ve bünyesi sapa-

sağlam olan hilafeti korumakta âciz olurlarsa -farz-ı muhal bile olsa Allah göstermesin- varlık haritasında ismi dahi bilinmeyen başka bir şeyi onun yerine koymak istemeleri makul müdür?

Sebepli şeyler sebeplerine bağlıdır; Müslümanlar ellerinde onu koruyup savunmak için imkânlar varken hilafetin varlığını korumaktan âciz olurlarsa; elbette ellerinde bu tür imkânların olmadığı durumda hilafeti yeni baştan kurmaları nasıl mümkün olabilir?! Yoksa Müslümanlar altı küsur asırdır mevcut olan [hilafeti] korumaktan korkup, [hilafeti yeni baştan] kurmak için kendilerini yılanların zehirli dişlerine ve kurtlar sofrasına mı atıyorlar?

Bunlar insanları aldatan kimselerin bâtil düşünceleri ve kendilerini bilmeyen aldanmış kimselerin saptırmalarıdır.

2. *Haricî sebep*: Biliyorsun ki, zamanımızda siyasetin işleyişi geçmişten hayli farklıdır: Geçmişte birisi yardımcılarının çokluğu veya cömertliği ve zenginliği sebebiyle kendisinde bir halkı idare edecek güç ve meziyet gördüğünde; oğullarını, aşiretini, akrabalarını yardıma çağırıp kendisinde bu hükümdarlık ve saltanat güç ve kudretini hissettiğinde ve insanlar da onun çağırısına icâbet edip kabul ettiklerinde tahtına oturup tacını giyerek bu mevkiyi elde ederdi.

Bugün ise top sesleri, kılıç çıkırtıları, hazineler, hadsiz hesapsız altın, gümüş, mücevher ve yakutlar; güç ve kudret sahibi, nüfusu çok, donanımlı, zengin ve büyük bir milletin devletler safına girmesi ve siyasî olarak tanınması için yeterli olmadığı gibi, bu milletin fertlerinin yeryüzünde dolaştıklarında siyasî, ictimâî ve iktisadî haklarından faydalanmaları için de yeterli değildir. Daha önce de değinildiği üzere, sözkonusu milletin, belirli bir düzen dahilinde bir takım anlaşmalarla birbirleriyle ilişkili devletler tarafından kabul edilmesi için o milletin otoritesini gösteren sözkonusu özelliklerin, kalemlerin kağıt üzerinde yazarken çıkarttığı ses ile karışması gerekmektedir.

Şu husus gözönünde bulundurulmalıdır ki, senin ölümüne sebep olan kimse, senin hayatta kalman için el uzatıp destek olmaz. Aldanma ve safilliğin ulaşabileceği son nokta seni kasten öldürüp gömen ele güvenip ondan seni diriltmesini istemendir!

Müslümanlar ile Avrupa devletlerinin durumu da işte tam bu şekildedir: Onun öldürdüğü bir hakkı diriltmek ve onun dirilttiği bir bâtili öldürmek için ondan medet istemen imkânsızdır. Halbuki o kendi varlığının Müslümanların ölümü, kendi kuvvetinin onların zayıflığı, kendi mutluluğunun onların mutsuzluğu, kendi şerefının onların zelilliği, kendi zen-

ginliğinin onların fakirliği ile mümkün olduğuna inanmaktadır. Âdetâ Avrupa devletleri ile Müslümanlar terazinin iki kefesi gibidirler. Biri yükseldiğinde diğeri alçalır. Öyleyse dilersen şöyle haykır: "Hükmü veren düşmanımsa elimden ne gelir ki?"

Heyhât! Bu bir âcizin çığlığı, bir muzdaribin iniltisi, üzgün bir kimsenin feryadı, şaşkının sıkıntı ve dehşeti, korkan kimsenin titremesi, afallayıp kalan kimsenin ürpertisi, esir düşen kimsenin zelilliği, aşağılanan birinin imdat çağrısı ve umutsuz ve acınacak bir hâldeki kimsenin hasta yatağındaki ölümüdür:

Bütün bunlar sesleri fezada yankılanan çığlık ve afetlerdir. Bu çığlığa cevap veren var mı! Asırlardır geçmişin gönlünde saklanan ve bugün bir kez daha tekrarlanan tek bir ses var: Hüzünle şu beyite kulak ver:

Kadınlar gibi ağla, yitirilen devlete,
Erkekler gibi koruyamadın onu, zira.²⁷

Ey Rabbim, böylesi zor bir günden, Muhammed ümmetinin Musa'nın kavmi gibi zillet ve miskinliğe mahkum edildiği, katından bir gazabın başlarına geldiği, arzu ve hevâlarının tutsağı oldukları, önüne gelenin kendilerini köle edininip öldürdüğü, her çene kemiğinin eğip büktüğü, her azı dişinin ısırıldığı günden sana sığınıyoruz:

Bu feci felâketlerin tekrarından sana sığınıyoruz Allah'ım. Endülüs'ün başına gelenlerin doğudakilerin de başına gelmesinden, öldürücü bir darbe ve ardından gelen, dirilişi olmayan bir ölümünden sana sığınıyoruz Allah'ım.

Vaizlerin sözlerinin fayda etmediği, müeyyidelerin engellemediği kimselerden ve şairin şu sözünün muhatabı olmaktan sana sığınıyoruz Allah'ım:

Yaşadığı günlerden öğüt almayan kimse
Doğru yolu bulmaktansa, kör kalmaya layıktır.

Allah'ım senin ve dininin düşmanlarını başımıza musallat etme! Arzularının tutsağı olduğu için gafletin öldürdüğü kimselerden, gurur sar-

•••••

27 Gırnata'nın düşüşü üzerine söylenmiştir [çev.].

hoşu olduğu için talihsiz durumlara dâcâr olan, sonra da olaylara razı olduğu için musibetler tarafından uyandırılan ve zamana teslim olup kendine zulmeden, işlerinde aşırına giden kimselerden eyleme bizi!

Özet

Osmanlı Devleti'nin -Allah göstermesin- ortadan kalmasının sonucu, İslâm hilafetinin mahvı olacağına göre, ey Müslüman, hilafetin dinindeki büyük yerini, şeriatındaki yüce mertebesini ve dünya ve ahiret hayatının mutluluğu için gerekliliğini anladın. Öyleyse bu vâcip karşısında ne yapman gerekir?

Osmanlı Devleti'nin -Allah göstermesin- ortadan kalkması neticesinde toplumun şerefının kaybolması, birliğinin dağılması ve bütünlüğünün yitirilmesi yoluyla Müslümanlar parçalanıp din yok olacağına, düşmanlarına boyun eğip, horlanma, esir düşme, kötü durumlarla yüzyüze gelme, zulüm, istibdat, bozgunculuk ve köle haline gelme gibi durumlarla karşılaşacağına göre sana bu durumda düşen nedir?

Osmanlı Devleti'nin -Allah göstermesin- ortadan kalmasının sonucu, ardından izzetin gelmeyeceği bir zillet, tekrar dirilişin olmadığı bir ölüm, ıslahı mümkün olmayacak bir bozukluk, hiçbir emniyetin gidere-meyeceği bir korku, peşisıra mutluluğun gelmeyeceği bir mutsuzluk, herhangi bir umut parıltısının karanlığını ortadan kaldıramayacağı bir umutsuzluk olacağına göre ey Müslüman, böylesi çetin bir durum karşısında nasıl bir tavır takınmalısın?

Konuyu tartışmaya açmak için ortaya atığım bu sorularla Allah adına ve din kardeşliğimiz hatırına ey Müslüman, kusurlarını düşünmeni, başını sonunu hatırlayıp akıbetin üzerinde kafa yormanı ve din ve dünyana sahip çıkmanı istiyorum.

Sen görevini bilip gereğini hemen yaptığın takdirde Allah izin verirse sabahın ışığı parlayacak, mesele vuzûha kavuşup serçenin yağmür damlasından duyduğu sevinç gibi sen de neşeleneceksin.

Allah'ın selâmı üzerine olsun ey İslâm âlemi! Bütününe meftun olan bir parçanın ve babasına sâdık bir evladının selâmı. Seni seven ve sana tutkun, yoluna kendini feda etmiş bir kimsenin selâmı. Cömertlerin bile vermekten imtinâ edeceği gözbebeği ve kalp gibi şeyleri ayaklarının altında kurban eden kimsenin selâmı. Kendini bu nahoş durumlara atan, sonra da her türlü azaba katlanan kimsenin selâmı. Senin sıcaklığınla

mest olmuş, yüzünün nuruyla kendinden geçmiş, sana karşı samimi ve müşfik, uğruna canını vermeye hazır, sana yönelen eleştiri okunu kendine yöneltten kimsenin selâmı.

Allah sana merhamet etsin, ey İslâm âlemi! Sabah ışığı, kapkara gecenin zulmetini ortadan kaldırmış, apaçık güneş zan lambalarını söndürmüşken sen hâlâ karanlık şüpheler içerisinde. Bu daha nereye kadar böyle sürecek!

Allah sana merhamet etsin! Sabah oldu; daha uyanmayacak mısın? Hastalığı biliyorsun, ilaca ne zaman sarılacaksın?

Şüphesiz damarların gayret ve kahramanlıkla dolu. Fakat bunun belirtileri nerede? Bedenin, varlığını sürdürmeni sağlayan her zerrede tutuşan hamiyetle doluyken niçin onun ışığı parıldamıyor? İnanıyorum ki kalbin tutuşan soluklar, yükselen nefeslerle dolu. Ancak ne zaman bunların kıvılcımları görünmeye başlayıp ateşleri ortaya çıkacak? İşte bu senin şerefli tarihin. Ona şöyle yavaşça bir göz at:

Allah en büyüktür! Bu ne köklü bir şeref, ne yüce bir onur, ne eşsiz bir hakimiyet ve övünçtür.

Allah en büyüktür! Bu ne yüce duygu, ne değerli hissiyat, ne temiz ruh ve parlak yüzler.

Allah en büyüktür! Bunlar ne büyük övünçler, güzellikler, fazilet ve şerefler.

Allah en büyüktür! Bunlar ne değerli karakterler, güzel ahlâklar, yüce işler, asırlar boyu varlığını sürdüren tertemiz durumlardır. Bunlar ne açık âyetler, ne kesin mucizeler.

Bunlar seleflerine ait tarihine bir giriştir. Sen onu sağ eline alıp okuduğunda övünç nuru alnında parıldar. Bugünkü tarihini sol eline al ve kendinden kaynaklanan aşırılıkları ve sana yönelen düşmanlıkları, kurulan tuzakları, seni hedef alan okları oku. Sonra şimdiki geçmişle kıyasla! Kendi aleyhine şahitlik et. Sen, Süreyya yıldızının oğlu ve yarısı yerde yarısı gökte olan toprağın dostusun.

Kendine gel! Sen böyle bir durumda olmaktan daha yücesin. Melekût âlemine yüksel, zira yerin orası. Gökteki şu yıldızları görüyor musun? Değerli seleflerinin arkalarında bıraktığı eserlerin şerefli hatıralarına en çok onlar benzemektedir. Güneşe bak! Nurdan sayfa üzerine yazılmış altın satırlar göreceksin. İşte bu, o değerli kimselerin tarihinden bir sayfadır. Yukarıdan sana bakıyorlar, sen ise aşağıdan onlara bakıyorsun. Bu iki bakış arasında ne kadar da fark var!

Yüzünü gökyüzüne çevirdiğini görüyoruz. Seni razı olacağın bir kibleye çevireceğiz. "Hilâl"e göre hangi konumdasın. Orada seni hidayete erdirecek bir ışık, seni mutlu edecek bir talih, seni doğru yola iletecek bir yıldız ve senin ve değerli atalarının şerefli hatırası var. Bunun altın ışıklarını görmüyor musun? Yukarı çıkmak istiyorsan kullanabileceğin tek merdiven bu. Hiç kopmayan bu sağlam kulpa sımsıkı sarıl.

Gece üzerine çöktüğünde, karanlık artıp seni çepeçevre kuşattığında bu karanlıkları ortadan kaldıracak dolunaydan başka bir şey bulabilir misin? Hilâlin nuruyla aydınlanırsan onun dolunay olduğunu görürsün.

Sen ey İslâm âlemi! Kapkara geceye düşmüş, din düşmanlarının zulmünün karanlığı tarafından kuşatılmışsın. Hilâlin nihai amacı seni zulmün ve karanlığın pençesinden kurtarmaktır. Hilâlin sana acıdığı nispete sen de kendine acı; onun sana gösterdiği yakınlık kadar sen de kendine yakınlık göster.

Ümmetler ve milletler, senden dolayı bu "hilâl" aleyhine birleşmişlerdir. Onlar lezzetli bir lokma olarak kalman için herhangi bir dost ve yardımcıının olmamasını istiyorlar, senin zor durumda kalmandan zevk alıp mutsuzluğunla mutlu oluyorlar.

Bu topluma ve bütün dinlerin varlık sayfasında yazılı olanlara şöyle bir bak. Zalim ve mazlumdaki başka bir şey göremezsin. Zalim senin dininin düşmanı, mazlum ise sensin.

Bu ümmetler içinde senin gibi mazlum olan bir başkasını görebiliyor musun?

İnsanoğlunun sayısı hızla artıyor, fakat bu durum onların hayatlarını mutsuz kıldığı gibi, bahtlarını da karartıyor. Artık halin bir çiftçiyi andırıyor: İnsanlar ihtiyaçlarını çiftçiden karşıladıkları halde ona zulmediyor, umut köşkları onun omuzları üzerinde yükseldiği halde onu hakir görüyorlar. Göz kapakların ağırlaştı ve düşmanlar seni elde etmeyi arzuluyor. Bu uykulu halin o kadar uzun sürdü ki, düşmanların bu arzuları artık yüzüstlük derecesine ulaştı. Bu adaletsiz ve aşağılık durumu kabulün o dereceye vardı ki, artık düşmanların seni varlık âleminde esamisi okunmaz bir şey olarak kabul ettiler. Bütün bunlar sana tesir etmediğinden artık onlar seni fazlalık olarak görmeye başladılar. Fazlalığın lâyük olduğu muamele ise yok edilmesi, ortadan kaldırılmasından ibarettir. Şu hususu bil ki, sana bunu yapanlar bu işi gerçekleştirmekte çok arzuludurlar. Bunların başında da Saksonyalı İngilizler gelmektedirler. Şimdi sana başkasından duyamayacağın bilgileri kesin bir şekilde açıklayacağız.

HÂTİME İNGİLİZLERİN İSLÂMA VE MÜSLÜMANLARA KARŞI EN ÇOK DÜŞMANLIK BESLEYEN MİLLET OLDUĞUNA DAİR

İnsanoğlunun iki evresi vardır: Hayvanlık ve insanlık. Bu evrelerden birisi kuvvet kazandığında diğeri zayıflar. Her halükârda insan hayvan olmaktan kurtulamaz. Fıtratın ise iki türlü görüntüsü vardır: Madde ve mâna. İstersen bunlardan birincisini “cismanî”, ikincisini de “ruhanî” olarak isimlendirebilirsin. İnsanoğlunun bunların her ikisinden de nasibi vardır. Maddî şeylerle ilgilenmesi onun hayvanî yönünü kuvvetlendirirken, ruhî şeylerle meşgul olması ise onun insanî cephesini geliştirir. İnsanoğlu ikincisinde [yani ruhî cephede] ilerlediği zaman, melekûta kadar yükselebilir; birincisinde [yani maddî yönde] tedennî ettiği takdirde ise hayvan türünün en kötüsü, hatta açgözlü vahşi hayvan haline bile gelebilir.

Madde cisme aittir ve cisim de topraktır, dolayısıyla cismin bakışı daima aşağıya doğrudur. Ruh ise Hakk'ın ışıltılarından bir ışıltıdır ve bakışı daima gökyüzüne yöneliktir. Bu sebeptedir ki insan şu ikisinden birisidir: Temiz-pis, yüce-düşük.

Bir şeyle çokça ilgilenen kimse o şeyle tanınır denir. Öyleyse bu asrımızın da “madde asrı” olarak tanınması uygun olacaktır.

Kötülükler içinde en kötüsü bencilliktir. Bencillik maddenin özelliklerinden ve asrımızın kurallarından birisidir. Bu asra bir başka isim verecek olursak, ona rahatlıkla “menfaat asrı” da diyebiliriz.

İylilik ve onun görüntüleri, şükrün kaynağı, kutsal emir ve yasaklar, gökyüzünün ışıltılı haberleri, konuşmanın güzelliği ve verdiği övünç, kalbin esenliği ve yansımaları, nefsin temizliği, vicdanlar ve içinde sakladık-

ları kabilinden iyilik olarak nitelenen her şeyi sırala. Hatta zikretmediğin hiçbir fazilet abidesi ve temas etmediğin hiçbir istisnai durum kalmasın. Sonra bütün bunları aralarında hiçbir fark gözetmeksizin Londra çevresinde veya Paris mahallelerinde bir araya topla. Ardından bunları daha yakından ve tecrübe sahibi bir tavırla incele. Bütün bunların üzerinde gökyüzünde asılmış olan, gözlerin kendisine takılıp kaldığı, insanların aklını başından alan ve gönülleri derinden etkileyen yukarıdan sarkıtılmış bir heykel [put] görürsün. İnsanlar bu faziletleri arzu ve heveslerinin kurbanları olarak o heykelin ayaklarının altına sunmaktadırlar.

Bu heykelin ne olduğunu sorduğunda sana onun “menfaat” olduğu söylenir!

Cömertlik bir fazilettir, fakat bu insanlara göre o bir deliliktir. Birisi kardeşini ziyaret ettiğinde diğeri ondan yüz çevirir. Çünkü bu onun maddî menfaatine zarar vermektedir. Güçlü haldeyken affetmek insanlığın en yüce değerlerinden biridir. Bu insanlar ise başkalarını köleleştiriyorlar, kan akıtıyorlar, herhangi bir suçu ve günahı olmayan insanlara intikam duygusuyla zalimce saldırıyorlar. İşte bu menfaattir, bu insanlar ise o menfaatin köleleridir.

İnsanın koruduğu şeyler içerisinde en şerefli si namus ve ırzıdır. Uğruna can verilecek en iyi şey ise dindir. Fakat bu insanların nezdinde bu iki değer menfaat karşısında bir anlam taşımamaktadır; zira bunlar mânevî değerlerdir, menfaat ise maddîdir.

İffet gözlerin kendisini görememesi sebebiyle ruhları canlandıran sabah rüzgarlarından bir elbisedir. Din ise giyilebilen ve fakat dokunulamayan, gökten inmiş nurdan mamul bir giysidir. Ancak insanlar hem iffeti ve hem de dini gözle görülür dirhemler, elle tutulur dinarlar karşılığında satıyorlar. Çünkü onlar sadece maddeyi bilmek istiyorlar.

Kalpte bir rahmet ve şefkat, gönülde bir gayret ve mertlik vardır. Bunları “rabbânî letâfet” olarak isimlendirdiğimiz ruhanî bir durum meydana getirir. Ancak bu insanlar menfaatle çatıştığında bütün bunları bir kenara itmektedirler. Çünkü onlar ruhu inkâr ediyor ve sadece maddeyi bilmek istiyorlar.

Biz Müslümanlarla bu sapkınlar arasında ne de büyük bir fark var: Biz bedenden önce ruha önem verirken, onlar ruhtan önce bedene önem veriyorlar. Onlar tabîî ki bizim ve insanlığın düşmanlarıdır. İnsan ve hayvan maddî yönü itibariyle ortaklardır. İnsanı hayvana üstün kulan şey ise ruhtur:

Nefsi ihmal etme, onun faziletlerini kemâle erdir,
Çünkü sen bedenle değil, ruhunla insansın.

Allah rahmet etsin, Farâbî de şöyle demektedir:

Kemâle ermemiş hakikatini erdir kemâle,
Cismi aşağıların aşağısında bırak.
Fânî olanı kemâle erdirip bâkî olanı terk mi ediyorsun,
İhmalkârlık ederek ve işin sonunu düşünmeyerek.
Bedenin sana hizmetçi kılındı, halbuki sen onun hizmetindesin,
Yoksa en değerli olanı, daha az değerliye köle olarak mı veriyorsun?
Kötülüğün çok fazla, tutsağındasın sen onun.
Kurtulman mümkün ise çabuk tut elini.
(...)

Bu insanlar hayvanî bedenlerinin hizmetçileri, maddenin esiri ve menfaatin kullandılar. Bu sebeptendir ki onlar bizim açımızdan ağgözlü ve vahşi hayvanlardan daha zararlıdır. Dolayısıyla onlar hem bizim hem de insanlığın düşmanıdır. Bunlar içinde biz Müslümanlara ve yüce dinimize en çok düşmanlık besleyenler ise İngilizlerdir.

Bu âdi insanlar, ihanet oklarını son darbeyi vurmak arzusuyla kalbe doğru atmaktadırlar.

İslâm âleminin bu aşırı gafleti ve uzun süren uyuşukluğu [İngilizleri] gurura sevk etmiş, [onlar da] doğuştan sahip oldukları hile, tuzak, ihanet ve aldatma özelliklerinin de etkisiyle kendilerine güvenerek, bu miskini [yani İslâm âlemini] kurtlara yem olarak atıp duyguları öldürerek sınırları hissizleştirmişler. Kılıçtan keskin dişlerini gösterdiler, mızraktan daha sivri pençelerini geçirdiler, Müslümanları vahşi hayvanların önüne attılar; bu hayvanlar onları ısırıp çiğnedi ve lezzetli bir lokma, kolay elde edilmiş bir av olarak midelerine indirdiler ve neredeyse bu büyük bedenin üçte birlik kısmını yiyip bitirdiler.

Derisini parçaladılar, damarlarını çıkarttılar, eklemlerini yardılar ve hayat kaynağı olan kalp dışında hiçbir şey kalmayınca kadar parçalarına ayırdılar. Gurura kapıldılar, çılgına döndüler ve kalp varolduğu müddetçe bu yaptıklarının bir işe yaramayacağını anladılar. En son amaç olarak İslâm hilafetini ortadan kaldırmaya yöneldiler. Çünkü İslâm hilafeti İslâm âleminin kalbidir. Bu uğursuz gayenin arkasında onlar hilelerini gizlemeye, tuzaklar kurmaya ve tilkinin kurnazlığını, av köpeğinin ve yı-

lanın sinsiliğini örnek alarak her türlü desiseyi kullanmaya başladılar: Yumuşak bir dokunuş, zehirli bir diş.

Bütün bunlar kalbe yani İslâm âleminin kalbine son darbeyi vurmak için yöneltilmiş oklardır. Bütün bunlar İngilizlerin tabiatından kaynaklanan şeylerdir. Çünkü onların menfaati, hatta hayatı şundan ibarettir:

Eğer Müslümanların desteği olmasaydı Britanya krallığı haşmet tacını giyemeyecek ve azamete kavuşamayacaktı. Buna rağmen Britanya için en uygunu, yeryüzünde tahtını taşıyan, köleleştirdiği bu zor durumdaki [Müslümanlara] bir dayanak olabilecek güçte bir İslâm devletinin yeryüzünde bulunmamasıdır. Kuşkusuz bir devletin yücelip güçlü kuvvetli bir konuma gelmesi ancak birliğini sağlayarak ayrılıkları ortadan kaldırmasıyla mümkün olur. Hilafet, Müslümanların siyasetinin Kâbe'sidir. Nerede olurlarsa olsunlar Müslümanlar yüzlerini ona çevirirler ve nerede olurlarsa olsunlar kalpleri onu arzular. Hilafet, İslâm halkları arasındaki en büyük bağ ve dağınıklığı birleştirip farklılıkları bir araya getirmenin en önemli yoludur. Hilafet, İngiliz yönetiminin ağırlığı altında inleyip ızdırap çeken Müslüman kardeşlerimize bir dayanak olabilecek yegâne devlettir.

Bundan dolayı İngilizler Müslümanlara en çok zarar veren, yüce dinlerinin kutsal hilafetlerine ve bu kutsal şeylerin yüceliğini temsil eden hilallerine karşı en çok düşmanlık besleyen millettir.

Ancak insanlık seviyesinden hayvanlığın en aşağı derecesine inmiş kimsenin işleyebileceği suçları, iç içe girmiş günahları ve ardı ardına yapılan cinayetleri bilmek isteyen kimse, Britanya'nın İslâm âlemine karşı yaptıklarını ve bahtsızlığı, kendisini, İngilizlerin hilelerine ortak eden ve Müslüman kardeşlerinin esir hale getirilmesinde rol oynamasına yol açan kimsenin durumunu iyice düşünsün. Bu suç ve cinayetlerin başlıcalarını sana açıklayacağız:

Birinci suç: İngilizlerin İslâm âleminin gafletinden kaynaklanan fırsatları kaçırmayarak ona karşı kötü niyet beslemesi ve çirkin gayelere sahip olmasıdır. Aklı başında hiç kimse kötü niyetin ahlâka karşı işlenmiş bir suç ve vahşi hayvanların tabii özelliklerinden birisi olduğu konusunda şüphe etmez.

İkinci suç: Müslümanlara karşı kötü duygular besledikleri halde onlara iyilikle yaklaşmaları ve bu konuda ısrarcı olmalarıdır. İçinde olmayı dışa vurup, dışa vurmadıklarını da içinde saklamaktadır. Bu tutumlar, suç listesinin başında yer alabilecek salt bir aldatma ve nifaktır. Bunun için hakim şair şu beyitleriyle düşmanlığını açığa vurmayı, sahte kardeşliğe tercih etmiştir:

Şayet gerçekten kardeşimsen benim,
Senden bilirim yoksulluğumu da zenginliğimi de.
Eğer değilsen böyle, bırak beni ve
Artık birbirlerinden korkan iki düşman olalım.

Üçüncü suç: Avâmın aklını abes şeylerle doldurarak hakikatleri ters-yüz etmesidir. İngilizlerin hakikatleri hakikat namına katlettiklerini, adaleti de adalet adına öldürdüklerini görürsün. Ne dinî ve ne de vicdanî bir engel onları durdurabilir. Bu, onların Müslümanlara karşı eskiden beri devam edegelen bir tutumdur.

Dördüncü suç: Müslümanların birliğini bozup onları paramparça etmeleridir. Müslümanların çok sayıda küçük hükümetleri, emirlikleri bulunmaktadır. İngilizler ayrılık mikroplarını bazı milletlerin arasına atmış, diğer bazılarını hissiz hale getirmiş, başlarına gelecek kötü sonucu anlamayacak derecede onları büyülemiştir. Nihayetinde de bu milletler birlikte hareket etmeyi terk ederek birbirlerinden nefret etmişler, ihtilafa düşüp birbirlerini boğazlamışlar, esaretin pençesine düşmüşler ve böylece İngilizlerin onları birer birer yutmaları daha da kolay hale gelmiştir.

Beşinci suç: Müslüman gruplar üzerindeki eşaret halkalarını sağlamlaştırıp yaptığı zulmün sonucundan ve ihanetinin doğuracağı kötü neticeden emin olduğunda kalkanını Müslümanlara doğru çevirerek Hint'teki zavallılara, Mısır'daki mazlumlara ve İslâm dünyasının diğer yerlerindeki insanlara karşı tutumlarında olduğu gibi, ahitlere ihanet etmesi, sözlerinde durmaması, ne Allah'tan ne de başkasından korkup antlaşma ve sorumluluklarına riayet etmemesidir.

Altıncı suç: Hakimiyeti altındaki Müslümanların siyasi haklarını ellerinden almasıdır. Hint bölgesinde doksan milyon Müslüman bulunmaktadır. İngilizler burada bırakın kanun koyarken Müslümanların görüşünü almayı, kim tarafından hazırlandığını Müslümanların bile bilmedikleri kanunlarla onlara hükmetmektedirler. Başkalarının elleriyle milletlerin kaderlerine hükmedilmesinden daha büyük bir zulüm olabilir mi?

Yedinci suç: Müslümanların iktisadi haklarını ellerinden almasıdır. Mısır'a gittiğinde ya da Hindistan'ın içlerine doğru yol aldığında Müslümanların iktisat âleminde su kırbaşı taşıyan deve misâli kullanılan bir alet olduğunu görürsün. Deve, yükleri taşımasına yardımcı olması için kırbadaki sudan sadece bir yudum içebilir. İngilizler neredeyse Müslümanlara paranın kokusunu dahi koklatmamaktadırlar. İnsanların elinde kağıt paralar bulunsa da Britanya ne zaman kızsın ve Müslümanlara ne

zaman gözdağı vermek istese, bankalardaki altın ve gümüşlere el koyup Müslümanlara ne ölüme ve ne de acıya engel olabilecek, çocuğun boyunundaki muskaya benzer bu kağıt paraları bırakmaktadır.

Sekizinci suç: Müslümanların ictimaî haklarını ellerinden almalarıdır. [İngilizlerin yönetimi altında bulunan Müslüman ülkelerde] insanların birbirleriyle tanıştıkları, tek başlarına çözemedikleri şeyleri tartışma imkânı buldukları, problemlerini topluca ele aldıklarında herkesin ahlâkî, ictimaî, iktisadî ve medeniyete ilişkin bir fayda temin edebileceği neredeyse hiçbir dernek ve cemiyet bulamazsın. Britanya bu tür faaliyetler için kaya kuşunun yuvasından dar alanlar bırakmıştır. Bunun sebebi Britanya'nın insanların görüş alışverişinde bulunmalarından, bu sayede hakikat şimşeginin bulutların arasından parlaması ve insanların bunu gö-rerek uyanmalarından, örtü kalkarak kendi durumunun ve etkili siyaseti-nin gizeminin açığa çıkmasından korkmasıdır. Zira bu şekilde, sonu büyük bir hüsrana olabilecek problemlerin ortaya çıkması mümkündür.

Dokuzuncu suç: İngilizlerin Müslümanların ahlâkî haklarını ellerinden almasıdır. İngilizler bilimde ilerlerken İslâm topraklarında cehaletin kök saldıgını görmektesin. İlim insan haklarının başında yer almaktadır. Zira insan ilim sayesinde hayvandan ayrılmaktadır. Fakat Britanya bu mazlum kimselerden "eğitim" karşılığında para almakta, sonra da bu parayı o ülkelerin evlatlarını eğitmek için harcayarak bu sayede bu miskinler üzerinde baskı ve otorite kurmakta; bir adamın elinden silahını barışçıl yollarla alıp sonra o silahı o adamın hayatına son vermek için kullanan kimse gibi, bu tahakkümü onlara zorla kabul ettirmektedir. İşte bu, ihanet, bayağılık ve adiliğin varabileceği en son noktadır.

Ey millet! Britanya Devleti'nin akıllarınızı geliştirmek, zihinlerinizi aydınlatmak, nefislerinizi terbiye etmek ve sizleri kibarlaştırmak için inşa ettiği büyük mektepleri, yüksek seviyeli kütüphaneleri, muazzam fakülteleri gösterin bana! Halbuki bütün bunlar bu asırda insanın doğal haklarından birisi haline gelmiş olan ahlâkî hakkın kapsamı içindedir. Sizde buna dair bir şey göremiyorum. Eğer bu saydıklarım gerçekleşmiş olsaydı siz zarara uğramaz, bütün bunlara göz yummaz, olan bitene rıza göstermez, siyasî, iktisadî ve ictimaî haklarınızdan mahrum bırakılmaya sessiz kalmazdınız. Çünkü insanın ahlâkî haklarından yararlanması hayat sahasındaki diğer haklarına ulaşmasının vesilesidir. İşte bizâtihi bu durum Britanya Devleti'nin en sona kalanı kolaylıkla yutabilmek amacıyla Müslüman halkları ahlâkî haklarından mahrum etmesinin temel sebebi-dir. Böylece günahları ve suçları daha da katlanmaktadır.

Onuncu suç: İslâm âleminin gözüne girmek uğruna kendi hükümrân-
lığındaki Müslümanlara yakınlık göstermesine rağmen (gerçekte) Hz.
Muhammed'e inanan ve Kur'an'ı yüce bilen herkes için mavi bir düşman
ve siyah bir belâ olan İngilizlerin, bu aldatılmış Müslümanları tahkir et-
meleri, onların silahlarını ellerinden almaları ve onları hizaya getirerek
daha da sağlam bir şekilde esaret zincirlerine vurmalarıdır. İslâm diyarın-
da meydana gelen her fitnenin, başa gelen her felâketin veya buraları top-
yekûn sarsan olayların tek müsebbibi, Müslümanların rahat ve huzurlu
bir yaşam sürmesini arzulamayan Sakson soyundan gelen İngilizlerdir.
Bu durumu iyice anlamak istiyorsan sağ tarafına dünya haritasını, sol ta-
rafına da siyasi tarihi koy. Ardından da büyük Hint bölgesine, kadim bir
şeref sahibi Fars diyarına, Maskat'a, Uman'a, Necid ve Irak kabilelerine,
Yemen ve çevresine, Sudan'a ve Mısır'a bir bak. Britanya Devleti'nin bu İslâm
bölgelerinin başına getirdiği felâketleri gördüğünde, onların -Allah
cezalarını versin!- İslâmın ve Müslümanların baş belâsı olduklarını kesin
bir şekilde anlarsın.

Onbirinci suç: Mukaddes İslâm hilafetine olan düşmanlığı, daha önce
açıklandığı üzere İslâm âlemine karşı olan düşmanlığından kaynaklan-
maktadır. Bunun izahı şu şekildedir: İngilizler Müslümanların ölüm-ka-
lım terazisinin, yüce hilafetleri olduğunu, bu hilafet ortadan kalktığı tak-
dirde Müslümanların da bir daha dirilemeyecek şekilde öleceklerini; hi-
lafet var olduğu müddetçe ise umdukları ve uğrunda her türlü gayrimeş-
ru yola başvurdıkları ebedî ölümün asla gerçekleşmeyeceğini anlamış-
lardır. Bu düşünce, İslâm âleminin başı kopartılarak nihaî ölümünün
gerçekleşmesi için İslâm hilafetinin ortadan kaldırılmasını Britanya'nın
en önemli işi haline getirmiştir. Bütün bunları, işledikleri suçları son nok-
tasına vardırmak, yaptıkları zulümleri daha da şiddetlendirmek ve böyle-
ce asıl amaçlarına ulaşmak için istemektedirler.

Onikinci suç: İngilizlerin İslâm dinine ve yüce şeriata karşı olan aşırı
düşmanlıkları ve bu dinin müntesipleri ile şerefli Kitaplarına karşı besle-
dikleri aşırı kindir. Böylece onların işledikleri suçlar bu büyük suça gelip
dayanmıştır. Bunu da şu şekilde izah edebiliriz: İyice tetkik edip araştı-
rdıktan sonra, İslâm dini varlığını sürdürdüğü müddetçe İslâm hilafetinin
de her şeye rağmen var olacağını anlarsın. Zira İslâm dininde büyük bir
dayanak ve yüce bir temel bulunmaktadır, ki hilafetleri ortadan kalkma-
dıkça Müslümanların yok edilmesi mümkün değildir. Dinleri varlığını
sürdürdüğü müddetçe hilafetlerinin de ortadan kalmasının imkânsız ol-
duğunu söylemek istiyorum. Bu sebeptedir ki İngilizlerin en fazla nefret

ettiği ve kendilerine en ağır gelen şey, ölümünü kendi yaşamları, yokluğunu kendi menfaatlerinin en üst düzeye ulaşması olarak gördükleri hainî İslâm dinidir.

İşte bu, İngiliz siyasetinin önde gelen bazı şahsiyetlerini, Ravza-i Muttahhar'a karşı besledikleri kötü niyeti açığa vurmaya, bazılarına da Britanya Avam Kamarası'nda "Kur'an var olduğu müddetçe âlemin rahata kavuşamayacağını" açıkça ifade etmeye sevk etmiştir. Zira onlar biliyorlar ki bu dinin dayandığı temel kaynakları Kur'an ve kendisine Kur'an'ın inzâl edildiği Peygamber'in sünnetidir. Fakat melûn Gladstone, Kur'an var olduğu müddetçe âlemin rahata kavuşamayacağını söylerken genel bir ifade kullanmasına rağmen aslında "âlem" kelimesini daha özel bir anlamda kullanmıştır. Aslına bakılırsa mezkûr ifadesi özü itibariyle doğrudur. Evet Kur'an mevcut olduğu müddetçe İngiliz âleminin rahat yüzü görmesi mümkün değildir. Çünkü hain korkak olur ve korkuyla rahatlığın birarada bulunması beklenemez. Zaten Gladstone da milletin ve devletinin Kur'an'a inananlara ihanetini, ve bu şerefli Kitab'a gelinceye kadar işlediği diğer suçları çok iyi bilmektedir. Bu Kitab var olduğu müddetçe İslâm da var olacaktır; İslâm dini var olduğu müddetçe İslâm hilafeti de var olacaktır; İslâm hilafeti var olduğu müddetçe Müslümanlar ölmeyecek, varlıklarını sürdüreceklerdir. Ancak Müslümanların bir gün uykularından uyanıp fırsatı değerlendirerek bu Sakson soyundan gelenlerin kendilerinden hile, ihanet ve aldatma ile gasp ettiklerini geri almaları gerekmektedir. İslâm âleminin hayatîyetini sağlayan şeyler Britanya Devleti'nin ve Sakson milletin, bu sayısız cinayet, suç ve günahları işlemesine yol açmıştır. Onlar Müslümanlara en çok kötülük eden, onlara karşı en çok düşmanlık besleyen ve zarar veren millettir.

Onüçüncü suç: Sapkın amaçlarına ulaşmak için İslâm dinine, kimilerinin akâidini ifsat edecek çeşitli kusurlar, diğer bazılarının da düşüncelerini boş şeylerle meşgul edecek fikirleri farklı yollardan zerk etmeleridir. İngilizlerin din ve mezhep hürriyetini sadece kendilerine has görüp, misyonerleri desteklediklerini ve zehirli mikroplar gibi bu kişileri saf ve temiz havasını kirletmek üzere İslâm ülkelerine gönderdiklerini görmektensin. Eğitim örtüsü altında kendi amaçları için başvurduğu hileler onların baskıcı ve kirli emellerini en iyi şekilde göstermektedir. Genç Müslüman kız ve erkeklerin zihinlerine sınırlama getirip onların bu boş zihinlerine istedikleri ve arzu ettikleri şeyleri yazmaktadırlar. Bu okullardan mezun olan Müslüman kız ve erkek çocuklar sonradan bu durumu fark eden kimselerin bile ıslah etmeleri mümkün olmayacak şekilde ifsat edilmektedir. Maalesef aileleri bunun farkında bile değildirler.

Kızlara ve erkeklere özel bir çok okulda bizzat ben bu gizli duruma muttali oldum. İngiliz okullarında yetişen kimselerin imanlarındaki zayıflığın sırrını öğrendim. Bu öğrencilerin ruhları o değersiz kimselerin sevgisiyle dolmuş, körü körüne onları taklit etmeleri neticede bu kimseler kötü bir akıbete doğru sürüklenmiştir. Artık açık bir şekilde biliyorum ki Müslümanların şehirlerindeki tüm o muazzam yabancı okullar onların kara kaşı, kara gözü için değil, aksine mukaddesat karşısında sahip oldukları yüce duyguları ifsat etmek suretiyle dinî, millî ve vatanî değerlerini karalamak için inşa edilmiştir. Mukaddesatımıza karşı yabancıların hile ve desiseleri ve uğursuz okullarında çocuklarımıza karşı işledikleri suçlar hakkındaki araştırmalarım sonucunda ulaştığım neticeleri burada anlatmaya kalksam, bu kısa risâlenin amacından sapmış oluruz. Bu konuda daha geniş bir kitabın telifine ihtiyaç bulunmaktadır. Şimdilik burada zikrettiklerimiz yeterli görülmelidir. Bu anlattıklarım, düşünen insanlara apaçık bir tebliğdir.

Ondördüncü suç: Osmanlı hilâline karşı siyasî açıdan aşırı derecede düşmanlık beslemeleridir. Onların "Haçtan alınan haça döner, hilâlden alınan hilâle dönmez" sözü İngiliz siyasî lobilerinde yankılanan ve buradan diğer siyasî dernek ve mahfillere yayılan ilk cümledir. Dünya üzerinde Allah'ın birliğine inanan tek bir Müslüman kalsa bile Müslümanlar, Edwar Dogray'ın Balkan Harbi esnasında Osmanlı Devleti'ne karşı aşağılık seleflerinin koyduğu bu kaidenin tatbikinin bir hülasası ve ruhunun yansımaları olarak sergilemiş olduğu o utanmazlık ve alçaklığı asla unutmamacaktır. Harbin başında Osmanlı Devleti'nin kazanacağı düşünüldüğünden coğrafi sınırlarda bir değişikliğin olmayacağına karar verilmişti. Savaşın gidişatı değişip hesapta olmayan bir durum ortaya çıkınca bu karar bir kenara bırakılıp Osmanlı Devleti'ni caydırmak ve asırlardan beridir sahip olduğu toprakları elinden almak amacıyla netice, toprakların güllelerine ve tüfek süngülerine bırakıldı. Bu tedbir ve değişiklik Londra'daki siyasî lobilerde ve Kraliyet Sarayı'nda gerçekleşmişti. İngilizleri buna sevk eden şey ise Müslümanlara ve onların hilafetlerine karşı besledikleri aşırı düşmanlıktır. Çünkü Osmanlı Devleti Müslümanların haklarını talep etmeye ve İslâm topraklarını muhafazaya yetkisi olan tek İslâm devletidir. Aynı zamanda hilâl, İslâm hilafetinin yüceliğinin ve bu hanîf dinin mensuplarının şerefine de bir sembolüdür.

İşte bütün bunlar İngilizlerin İslâm ve Müslümanlara karşı işledikleri başlıca suçlardır. Bunun ayrıntılarını ve bu temel suçların her gün sebep olduğu düşmanlıkları burada açıklamaya kalksak onlarca cilde ihtiyacı-

mız olur ve belki de mürekkep tükenip kalemle aciz kalırdı. Hayatın birer parçası olan ve geniş bir alana yayılmış çok sayıdaki günlük hadisenin sayılıp dökülmesi ise zaten mümkün değildir.

Üç Görev

Denilir ki, cehalet mazeret olamaz. İslâm şeriatı bu kuralı getirmiştir. Zira öğrenme kabiliyeti insanın ayrılmaz bir parçasıdır. Cahil bile mazur görülmezken her şey açıklandıktan ve hakkında bilgi sahibi olunduktan sonra hâlâ cahil olarak kalmak elbette mazeret olarak kabul edilmez.

Ey Müslüman! İngilizlerin faaliyetleri, emelleri, hile ve desiseleri, İslâm âlemine karşı besledikleri kötü niyetleri örten örtüyü uzun uzadıya anlatarak hakikatin önündeki perdeyi kaldırdık. Anladın ki onlar senin başına belâlar açacak bir düşman ve sana merhamet etmeyen bir zalimdir. Ayrıca o senin hanîf dininin, millî şerefının, mukaddes hilafetinin ve sevgili hilâlinin düşmanıdır. Onlar senin baş belâdır. Öyleyse bu durumda ne yapmalısın ey Müslüman!

Burada sana üç görev düşmektedir. Tedbir alma, intikam ve sonra tarih, yani Büyük Mahkeme. Bu görevleri yerine getirirsen dünya hayatında insanlık ve insanlar önünde, her milletin kendi kitabıyla geldiği, kimsese zulmedilmeyen ahiret gününde ise Allah ve Resulü huzurunda bir sorumluluğun kalmaz. Allah hesabı seri bir şekilde görendir.

Tedbir alma: Allah biz Müslümanlara yüce Kitab'ında tedbir almayı emretmiştir. "Ey iman edenler tedbirinizi alın!" [Nisa, 4/71]. Şeriat açısından tedbir alma bize vâcip kılınmıştır. Çünkü düşman, düşmanını yok etmeyi fırsat bilir, ona karşı kötülüğe başvurur. Tedbir alma hileyi defedip eziyetten kurtulma, gaflete düşmekten korunup hakikati savunma konusunda başarının ilkesidir. Bunun için denilir ki, "Düşmana karşı gaflet uyusunda olanı felâketler uyandırır". Dolayısıyla hem akıl ve hem de nakil açısından tedbir almak vâciptir. Özellikle düşman, İngiliz milleti ve zalim Britanya yöneticileri gibi hile, desise ve aldatmalarıyla tanınıyorsa tedbir almayı ihmal edenin asla bir mazereti olamaz.

İntikam: Yüce Allah Kitab'ında Müslümanlara hitaben şöyle buyurmuştur: "Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın" [Bakara, 2/194]. Daha önce açıklandığı gibi İngilizlerin İslâm âlemine karşı işlediği suçlardan daha büyüğü var mıdır? Müslüman kardeşimi dinî kavramları kullanarak kötü niyete ve düşmanlık ateşini yakmaya öncelikli bir iş olarak çağırمام; çünkü bu hanîf din öncelikle tesâmüh ön-

görür, affetmek takvaya daha yaraşır, fakat ne zaman? Bu ancak hakların yenilmediği, şerefe dokunulmadığı zaman sözkonusu olabilir. Ancak haklar çiğnendiği, şerefler ayaklar altına alındığında, Müslümanların bu uğurda dinî hamiyetlerini taşıyan damarlarındaki kanın son damlasını akıtmaları gerekse bile suçlulardan ve yalancıların iftiralarından gasp edilmiş haklarını korumalı, çiğnenmiş şereflerini en azından muhafaza etmeleri gerekir. Bu, tarihin, yüceliği önünde eğildiği ve altın harflerle dibâcesine dercettiği bir hamiyettir.

Hatırlatma: Birinci faslın sonunda, şeriat açısından Müslümanların bir gayrimüslim tarafından yönetilmesinin caiz olmadığı ve böyle bir göreve gelmiş gayrimüslime Müslümanların itaat etmesinin vâcip olmadığı belirtilmişti. Bu konuyu Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın (s.a.s.) hadisinden hareketle ortaya koymuş ve sana şöyle demiştik: Ey Müslüman! Bunları bil ve bu sözlerin söyleniş amacını anlayınca ya kadar ona sınıksı sayıl. Şimdi sana bu şer'î hükmü tekrar hatırlatıyor ve yüce Muhammed şeriatı adına şöyle diyoruz: Ne Britanya'nın Müslümanları yönetmesi câizdir ne de senin onlara itaatın. Şayet onların senin üzerinde bir hakimiyetinin olduğuna inanırsan Allah'ın yüce Kitab'ındaki, Resulü'nün de değerli hadisindeki emrine muhalefet etmiş olursun. Bu düşünce ve fiilin, asla biraz önce işaret ettiğimiz müsamağanın bir gereği değildir. Yaratıcı'ya isyan konusunda mahlukâta itaat sözkonusu değildir.

Bundan amaç şudur: İslâm dinî adaleti, iyilik yapmayı emretmekte, sonra da imkân nispetinde insanların canını bağışlamaktadır. Ancak [İngilizlerin] sana hiçbir hakkını vermemesi, seni rezil edinceye kadar her türlü kötülükle denemeleri, dinine zulmetmeleri ve senin de yüce Peygamber'inin (s.a.s.) "Mümin zelil olmaz", "Müminin kendini zelil etmesi helal değildir"²⁸ şeklindeki hadislerini hiç duymamış gibi zarara tahammül edip bu aşağılık duruma sabretmen ve zillet içinde debelenip durman asla adaletin kapsamı içinde değildir. Allah'ın hizbinden ol ki galiplerden olasın. Sen kendi intikamını al ki, Allah da senin intikamını alsın. İzzeti Allah'ın yanında ara, zira izzetin tümü Allah'a aittir. Kimden korkuyorsun? Korkulması gereken tek varlık Allah'tır. Yoksa ölümden mi korkuyorsun? "De ki: kendisinden kaçtığınız ölüm şüphesiz ki sizi gelip yakalayacaktır" [Cum'u'a, 62/8]. Bu hayatından memnun musun? Olmaz olsun böyle bir aşağılık hayat! Dünya hayatında şerefi, ahiret gününde Allah huzurunda ise nuru olmayan hayat ne kötü bir hayattır!

•••••

Mutlu yaşamak ve mutlu olarak ölmek için düşmanından öcünü al. Düşman sana karşı nasıl düşmanlık besliyorsa sen de ona öylece düşmanca davran. İntikamını al ve utancını ortadan kaldır. Zira intikam almak, Müntakim ve Cebbâr olanın kanunlarından birisidir.

Ayrıca intikam almak, gayretin göstergelerindendir. Gayret insana hayat meşgaleleri içinde en çok yakışan şeydir. Gayreti olmayan kimseden iyilik de beklenemez. Yüce gayret sahipleri bu sebeptendir ki bu hususu vurgulamış, akıl sahipleri de buna karşı çıkmamıştır. Bu konuda merhum Midhat Paşa'dan rivayet edilen şu mısralar ne kadar da güzeldir:

(...)

Müslümanların İngilizler karşısında tek bir galibiyeti bile yokken ve aksine onlar karşısında ardarda aldıkları birbirlerini lanetleyen mağlubiyetleri varken, acaba ne zaman Müslüman uykusundan uyanıp ayağa kalkacak ve intikamını alıp utancını ortadan kaldırarak kendisine zulmedenlere misliyle mukabele edecek? Zalimlerden başkasına karşı düşmanlık beslenmez.

Müslüman kardeşlerim, bununla kendilerine haddi aşan bir şey teklif ettiğimi ya da onlardan imkânsız bir şey istediğimi zannetmesinler. Şüphesiz bir gün talih bize güler; zira özgür kimsenin yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Kesin karar veren bir kimsenin, gökyüzünden yıldız demetleri toplamaya yönelik hırsına şaşmamak gerekir. Düşünce, ona sahip olan kimseyi şekillendirir: Kendisinin âciz olduğunu düşünen kimse âcizken, kendisinde bir güç ve kudretin bulunduğunu düşünen kimse ise meseleleri doğru bir şekilde ele aldığı takdirde düşündüğü gibi o güç ve kudrete sahip olur. Tarihi dikkatli bir şekilde inceleyen kimse orada düşüncesini uyandıran, kanını harekete geçiren azmini güçlendiren şeyler görür ve bu ona, kendisini bu denizde yolculuk etmeye ve böylesine derinlere dalmaya ehil hale getirecek bir ruh verir:

Geçmiş asırlar boyunca nice yüce taht ve muhteşem saray sahipleri, uçsuz bucaksız geniş toprakları, saygıdeğer milletleri ve son derece cesur kavimleri hakimiyetleri altında tuttular. Ancak sonunda tahtlar devrildi, saraylar yıkıldı, ülke viran hale geldi ve yönetilenle yönetenin üzerinde artık kargalar ötmeye başladı. Bütün bunları yapan ve yönlendiren ise gayret, himmet ve sonra da düşüncenin kendilerini harekete geçirdiği sayılı birkaç kişidir. Bu kimseler aklın ışığıyla aydınlanmak, basiret yıldızı sayesinde yollarını bulmak istemiş ve iyice düşünüp taşınarak meseleyi bütün yönleriyle ele almışlar ve bu düşünceleri olgunlaştığında ise küllerin ara-

sından görünen kıvılcım alevleniverip volkan patlamış, işte böylece olan olmuştur. Artık orada viran tahtlar, boş saraylar ve sahiplerinin figan ettiği, paramparça edilen ve ayaklar altında ezilen taşlar bulunmaktadır.

Hacun'dan Safâ'ya kadar âdeta hiçbir tanıdık
Mekke'de de hiçbir sohbet ehli yok.

Allah'ı tenzih ederim ey Müslümanlar! Siz adam gibi adam değil misiniz? Üç yüz elli milyon nüfusa sahip bir ümmet, birkaç kişinin yapabileceği bir işi yapmaktan âciz midir? Düşmanınız, sizin onda biriniz kadardır, ayrıca hak sizden, bâtil da onlardan yanadır. Tabii âmiller de onlar yerine sizin yanınızdadır. [Belki de en önemlisi] siz O'nunla birlikte olduğunuz müddetçe Allah sizinle beraberdir ve Allah dost ve yardımcı olarak yeter.

Allah'ın mühlet verdiğine ancak asla ihmal etmediğine ve hainlerin hasmı olduğuna inanmıyor musunuz? Allah'ın zâlime süre tanıdığına, onu yakaladığında ise artık zâlimin kaçmasının mümkün olmadığına ve Allah'ın zâlimleri sevmediğine inanmıyor musunuz? Zulmün sonunun kötü ve zâlimlerin akabetinin Cehennem olduğunu bilmiyor musunuz? İşte Allah'ın, tecrübelerin tesbit ettiği, hikmetin ve tabiat kanunlarının desteklediği şekliyle kulları hakkındaki sünneti bu şekilde gerçekleşmektedir. Bu kanun ve kuralın istikrarlı bir şekilde devamı ise tarihin yüzünü güldürmektedir. Geçmiş milletlerin tarihi, size iki kapağı arasında bulunan şeyleri bildirmedir mi? Yoksa kulağınızda şu bilge şairin sözleri çınlamıyor mu?:

İsyanın sonunda sultanı
Tahtından eden bir galibiyet vardır.
Ne var ki, koç gücüne güvenip azarsa
Sonunda başı sokulur karnına.

Yoksa şimdiye kadar düşmanınızın yaptığı zulüm, haksızlık, zorbalık ve düşmanlıkların farkına varamadınız mı? Ya da düşmanlarınızın size etmekte olduğu azabın ve sizin başınıza açmakta olduğu felâketin acısını hissetmiyor musunuz?

Ancak artık örtü kalkmış ve perde açılmıştır. Hakikatin üzerinde bir toz zerresi bile yoktur. Mazeretler beyan edenin hiçbir mazereti kalmamıştır. Artık kusurlular hakkında kınayıcılar istediklerini söyleyebilirler.

Kalbim ümit, içim güvenle dolu: Şüphesiz Allah düşmanınızdan sizin hakkınızı alacaktır ey Müslümanlar! Allah hakkınızı, hareket ettirdiğiniz takdirde bu kesik elle alacaktır. Gökten sofra inmesi, ulû'l-azm peygamberlerden birisinin mucizesiydi. Ancak artık nübüvvetin devri geçti. Birazcık bile olsa harekete geçseniz Allah'ın nurunun bu ateşi söndürmek için önünüzde olduğunu göreceksiniz.

Ayrıca bir şey dilediklerinde Allah'ın da o şeyi dilediği kullarının bulunduğunu da anlayacaksınız. Öyleyse siz de böyle kimselerden olun.

Ben ne gelecekte haber vermek ne de bir kehanette bulunmak istiyorum. Aslında bu, Allah'ın nuruyla bakan ve yüce Allah'ın âdil bir hakim olduğuna, bu sebepten de mazlumun hakkını zâlimden almasının gerekliliğine inanan bir müminin firasetinden başka bir şey değildir. Tartı ve havuz doldu taşı. Düşmanınızın zulüm yayında atacak tek bir ok kalmadı. Zamanın yol açtığı bazı hadiseler vardır; fakat bunlar Allah'a üstün gelecek değildir. Allah'tan iyilik dileyin ki iyilik bulasınız. Rahmet kapılarının açılmasını dileyin ki tüm kapılar açılsın; rahmetinin bulutlarından yağmur isteyin ki gökten üzerinize ölü toprağı diriltlen yağmur yağsın ve bu şekilde tekrar hayat bulun.

İşte düşmanınız İngilizlerin bu sakladıkları dünya savaşı ve sırları açığa çıkarak rezillikleri gözler önüne serilmiştir: Bunlar aslan kılığındaki tilki ya da yılan kılığındaki sıçandırlar. İngilizler ve onları destekleyen yedi ülke ise -Rusya, Fransa, Japonya, Sırbistan, Belçika, Karadağ ve İtalya- savaş seline kapılmışlardır. Sözkonusu yedi ülkenin sekizincileri ise bunların köpekleri olan büyük Britanya Devleti'dir! Onların başlattıkları savaştan büyük bir bozgunla döndüklerini görüyorsun. Derileri parçalanmış tilkiler koşuşturuyor, sıçanlar sıçrayarak kaçıyorlar. İşte bu Britanya Devleti ve onun utanç verici hezimetleri. Kendisiyle dünyayı tehdit edip zulüm ve gurur denizlerinde ilerlediği donanması nerede? İşte Çanakkale sahilleri ve işte onun mavi suları. Orada Sakson soyundan gelenlerin başına neler geldi? Kasabın önündeki koyun gibi olmaktan başka ellerinden bir şey gelebildi mi onların?²⁹ Orada kasap durumunda olanlar ise hilâlin evlatları olan kahraman mücahitlerdir. Ey Müslüman! Savaş alanlarında dur da benim gördüklerimi sen de gözlerinle gör ve gözünün aydınlığı, kalbinin sürûru artsın. Orada Müslüman, bakışını Kur'an'ın evlatlarına yöneltir ve yüce Allah'ın şu sözünü hatırlar: "Senin kullarım üze-

.....

²⁹ Sonunda büyük bir bozgun ve utanç içinde arkalarını dönüp gittiler.

rinde bir hakimiyetin yoktur” [Hicr, 15/42], “Galip gelecek olanlar Allah’ın tarafını tutanlardır” [Mâide, 5/56]. Sonra da bakışını düşmanlarına çevirip Yüce Allah’ın şu sözünü okur: “Malım bana hiç fayda sağlamadı. Saltanatım da benden (koptu) yok olup gitti” [Hâkka, 69/28-29].

Çanakkale sularında yanında müttefiki Fransa bulunmasına ve onu zırhlı kruvazörler, askerler, silahlar ve paralarla desteklemesine, peşinden de diğer müttefiklerin gelmesine rağmen denizler hakimi Büyük Britanya’nın başına gelen durum aynen böyledir!! Kim bilir hiçbir müttefiki ve yardımcısı olmadan tek başına olsaydı başına neler gelirdi?

Denizler hakiminin ve onun büyük donanmasının, zamanın kendisine asırlardan beri direndiği, istibdadın önemli ölçüde harap ettiği, ardarda gelen harplerin ve desiselerin perişan hale getirdiği, işlerini toparlayıp tedbir almak ve kuvvetlerini istikmâl etmek için gözünü bile açamayan Osmanlı milletinin karşısında başına gelen durum ise aynen böyledir! Bütün İslâm âlemi birleşerek biricik devletleri olan Hilafet ve Hilâl Devleti’ni insan ve mal açısından destekleseler ve büyük bir donanmamız olup güç ve kuvvetimiz yerinde olsaydı kim bilir İngilizlerin başına neler gelirdi?

Artık Britanya Devleti iyice biliyor ki, boya dökülmüş ve vehim perdeleri parçalanmıştır. Öcün alınıp utancın ortadan kaldırılacağı ve İslâmın hâmilerinin tek bir sesle “intikam, intikam!” diye bağıracakları zaman yaklaşmıştır.

Tarih: Tarihe gelince o, büyük bir mahkemedir. Ey Müslümanlar! Bildiğiniz gibi düşmanınız pek çok suç işlemiştir. Suçlunun ise işlediği suçların cezasını çekmesi ve Allah tarafından rezil edilmek için aşağılık bir halde mahkemeye çıkartılması gerekmektedir. Allah’ın emri ortaya çıkıncaya kadar, düşmanınızı size karşı yaptığı düşmanlık, sizi ise hatalarınızdan dolayı muhakeme etmek üzere haydi şimdi zihnimizdeki tarih mahkemesine gidelim.

Büyük Tarih Mahkemesi: İngilizler ve Müslümanlar Bugün Yaptığınızı Taşkınlıkların Karşılığı Olarak Utanc Azabını Tadın

Zamanın üç türü vardır: Geri döndürülemeyen “geçmiş”; yıldırım gibi geçen ve varlığın bile neredeyse yakalayamadığı “an”lardan oluşan “şimdi” ve gönlü geniş, dibi karanlık, işlerin kendisi için yapıldığı, dünya-

nın üzerinde döndüğü "gelecek". Ey gayb, ne kadar da genişsin ve ey gelecek, ne kadar da kıymetlisin!

Gelecek, kendisi için çalıştığın yarının, mutlu ya da mutsuz olduğun bugünün ve seni tarihin derinliklerine atan dünündür. İşte bütün bunlar "gelecek"tir.

İnsanların en aşağısı, bugünü kendisini yarınını düşünmekten alıko-yan kimsedir. İnsanların en ahmağı ise dününe dair hatıraları hem bugü- nünü hem de geleceğini mahveden kişidir. Akıllı ise hayatı ve onun bah- şettiği rahatlığı hedefleyen ve bunları gelecekte arayan kimsedir.

Ey geçmişine tutkun! Onu tekrar idrak edemeyeceksin. Ey bugünüyle avunan! Senin de başına belki felâketler gelecek. Ey yarından habersiz olan! Sen de apaçık bir sapkınlık içindesin.

İşte bir dördüncüsü daha olmayan bu üç zaman dilimi içinde ömrün gelip geçiyor. Sonunda dönüp dolaşıp geleceğin yer ise tarihtir. Bu büyük mahkemenin önüne geldiğinde yüzü akpak olanlardan olmaya çalış.

Kişi hakkında ölümünden sonra konuşulur
Anlayan için hakkında iyi konuşulardan ol.

Boşuna mı yaratıldığını zannediyorsun? Asla:

Bu varlık, hikmetten hâlf olmaktan
Münezzeh büyük bir şeydir.

Yaptıklarının boşa gideceğini mi sanıyorsun? Heyhât:

Her gözün ardında bıraktığı bir izi vardır
Senden sonra övgü kazandıracak şeyleri yapmaya devam et.

Şüphesiz arkada seni hesaba çekenler var. Zaman seni [yavaş yavaş] kuşatıp içine çekmiş ve bedeninin toprağa dönüşmüştür! Büyük tarih mah- kemesine getirildiğin günü hatırla!

Henüz ne sulblerde ve ne de rahimlerde bulunan, gelecekte var ola- cak nice nesiller vardır ki onlar varlık sahnesine çıktıklarında sen onların düçar oldukları hastalıktan korkacak, Allah'ın onlar hakkında verdiği âdil hükümden endişeye düşeceksin. O gün karşılaşacağın cezanın en kötü ceza olmasından sakın.

Sanki zaman bir mihveri olmaksızın dönüyor; orada üzerlerinde perde olmayan, körlüğün kapatmadığı gözler, kararsızlık şarabının sarhoş etmediği ve gururuna yenik düşmeyen kişiler vardır. Tarih mahkemesi bu özelliklere sahip pekçok asil düşünürle doludur.

Sanki mübaşirler teker teker ümmetleri mahkemeye çağırmakta. Onların bazıları ihmalkârdır ki, onlar vâcibi terk edip hayatın önemli veche-lerini bilmeyerek kendilerine zulmetmişlerdir. Bu kimseler olayları kabullenip zamanın yol açtığı durumları olduğu gibi kabul etmişler ve bu şekilde geceler istediği gibi onlara zarar vermiştir.

Bazıları ise aşırıya kaçmışlardır. Bunlar işlerine dört elle sarılıp hayatın bütünüyle faydalanmışlar, sonunda da nimetler onları azdırmış, arzuları onlara hakim olmuş ve şeytan onların ayaklarını kaydırmıştır. Nihayetinde yollarını kaybedip sonu olmayan bir tırmanışa geçmişlerdir. Hür insanları köleleştirmeyi, masumların kanlarını dökmeyi, zayıfların mahremiyetlerini çiğnemeyi yegâne amaç edinmişlerdir. Bu konuda bunların avı olan kimseler ise yukarıda bahsi geçen ihmalkâr milletlerdir. Bu aşırıya kaçan milletler, ihmalkâr milletlerin kendi içinden kimseler vasıtasıyla onları tuzağa düşürmüşlerdir: Avama yönelip onları aldatmışlar, cahilleri tuzağa düşürmüşler ve miskinleri daha da zayıf hale düşürüp cin fikirlerini ise tehlikeye atmışlardır. Bunlar iki kısım: Zayıfın mutsuzluğu ile mutlu olan güçlüler; aldatılmışların kaderleriyle oynayan hilekârlar. İstersen şöyle de diyebilirsin: Zalim, zayıf ve miskin karşısında tuzak kurma maharetiyle üstünlük sağlamıştır.

Sanki mübaşir bu iki topluluğu da çağırıyor. Bunların başında da İngilizler ve Müslümanlar gelmekte.

Soru soranın dilinin ağzından dışarı sarktığı ve soru sorulananın da ne cevap vereceğini bilemediği o feci günden Allah'a sığınıyorum.

Allah sana acısın ey Müslüman! Rabbin seni hür olarak yaratmadı mı? Öyleyse nasıl oluyor da kölelik zincirlerinin boynuna geçirilmesine razı olabiliyorsun? İnsanlar onurlarına düşkün değiller midir? Öyleyse nasıl oluyor da zillet ve düşüklüğe razı olabiliyorsun? Veya fitrat ve tabiatın gerektirdiği şeyden kendini hariç tutmak sana nasıl böyle kolay gelebiliyor?

Allah sana acısın ey Müslüman! Kur'an'ın seni izzetle vasıflandırmadı mı? Peygamberin mümin olduğun takdirde zillete düşmeyeceğinin garantisini vermedi mi? Öyleyse nasıl oluyor da Peygamberine isyan ediyor ve Kur'an'ın emrine boyun eğmiyorsun? Yoksa duyguların, iki zıddın yani onurlu olmanla zelil olman arasındaki farkı anlayamayacak derecede mi körelip öldü?

Zillet acı, izzet ise çok tatlıyken, nasıl oluyor da bunların tadını almıyorsun? Yoksa üstteki elin alttaki elden daha hayırlı olduğunu göremiyor musun? Arzularının sana hükmettiğini, heveslerinin seni oyaladığını ve bu sebeple de mahkûm ve esir durumunda olduğunu anlayamıyor musun?

Allah sana acısın ey Müslüman! Hakk'ın sesini yükseltmek, bâtilin sesini kısmak ve bu şekilde Allah'ın arzında O'nun hudûdunu, muhlis kullarının diliyle vaz' ettiği gibi uygulamak için dinini, ülkeni ve şeriatının şerefini korumak ve savunmak noktasında hiçbir ihmal ve kusurda bulunmamak üzere Allah'ın seninle bir anlaşmasının olduğunu bilmiyor musun? Hal böyleyken nasıl oluyor da hakka sanılmayı bırakıp bâtil içinde kendini kaybetmiş bir durumda, Allah'ın hadleri önünde âtıl bir şekilde dururken bir gâsıp tarafından ele geçirilmiş olan dinini, toprağı kirletilmiş olan vatanını ve yıldızı batmakta olan şeriatını müdafaa etmiyor sun? İşlerinin kontrolü senin ve dinine düşman olanların elinde. Onlar sana Allah'ın dininin emrettiği şekilde değil, kendi istekleri doğrultusunda hükmetmektedirler.

Allah sana acısın ey Müslüman! Seninle sana zilleti yaşatan, esaret zincirine vuran, zulûmlerine boyun eğdiğin, arzularına rıza gösterdiğin bu fâcir ve zâlimler topluluğunun arasına girecek bir toplum var mı? Sen küçüldükçe onlar büyümekte, sen zayıfladıkça onlar güçlenmekte, sen alçaldıkça onlar yükselmekte, sen fakirleştikçe onlar zenginleşmekte, sen zelil oldukça onlar yücelmekte. Böylece onlar senin ölümünle hayat bulmakta ve üstün bir topluluk haline gelmektedirler.

Allah'a yemin olsun ki, siz ikiniz arasında böyle bir toplum yoktur. Din bir değil, ırk bir değil, vatan bir değil, örf bir değil, âdet bir değil. Seninle bu noktalarda ortak olmayan bir toplumun gölgesi altında yaşaman nasıl mümkün olabilir? Hatta hayat tüm veçheleriyle aranızda ayrılmışa yol açmaktadır. Sanki siz iki zıt kutup olarak yaratılmışsınız.

Mahkemede bu soruların sesi yankılanıyorken bunlara bulutlar arasından yükselen gökgürültüsü gibi iki ses daha karıştı. Bunlardan birisi, kınama, azar, dehşet, garipseme, haddi aşma; ikincisi ise özlem, üzüntü, elem, ızdırap, bir millete yapılan baskı, yüklenen sorumluluk ve hakların talep edilmesidir.

Birinci ses; bu topluluktaki her milletten izleyiciler topluca şöyle haykırmaktadır: Ey Müslüman, ey nûrun evladı ve karanlığın arkadaşı yazık sana! Bu gibi eziyetler senin başına nasıl geldi ve sen bu azaba nasıl sab-

rettin? Şüphesiz sabır övgüye değer bir şeydir ancak bu, zilletin söz konusu olmadığı yerlerde geçerlidir. Buna nasıl katlandın?

Hassas bir kalbin ve atan damarların yok mu senin? Yoksa ölümden korkuyor da onun yerine düşüklük ve aşağılığa mı rıza gösteriyorsun?

O korktuğun ölüm mutlaka bir gün başına gelecek ve bedenin yavaş yavaş çürüyecek. Fakat bu düşüklüğün utancına katlanmak sana yakışmıyor. Sen ölsen bile o düşüklük ölmeden yaşayacak. Herkesin ameliyle anıldığı ve her milletin bu korkunç yer gibi bir yere kitabıyla beraber getirildiği o günü hatırladın mı? Ey ondördüncü asrın Müslümanları! İnsanlık şerefi ve tarihin yüceliği konusunda ihmalkâr ve kusurlusunuz.

İkinci ses; atalarının yapmış olduklarından şikâyet eden torunların ve seleflerinin yaptıklarını sorgulayan haleflerin haykırışı ve çığlığıdır. Onlar şöyle diyorlar: Arkanızda bir nesil bıraktığınızı ve önünüzde uzun bir geleceğin olduğunu bilmiyor muydunuz? Bunun için önceden ne yaptınız ve bu nesiller için kültürel olarak neler biriktirdiniz? Hem bize hem de kendinize karşı bir suç işlediniz ve hem bize hem de ona zulmettiniz. Bize miras olarak sadece zilleti bıraktınız ve yalnızca düşüklüğü biriktirdiniz bizim için. Onların içinde de pekçok problem, felâket ve musibet bulunmakta. Bizim için, mizaçlarımızın toprağında yoğrulacağı, bedenlerimizin suyuyla havasıyla besleneceği, içinde şerefli bir hayat sürebileceğimiz bir vatan muhafaza edemediniz. Size miras olarak bırakılanı korumadınız ve biz geldiğimizde bize sadece bir hiç bıraktınız. Siz hür olarak doğdunuz, ancak nöbet size geçtiğinde siz bizi boynumuzda esaret hal-kaları olduğu halde dünyaya getirdiniz.

Bu topraklar size atalarnızın bir emaneti değil miydi? Bu emaneti nasıl zâyi ettiniz? Bu topraklar her neslin diğerine bıraktığı bir emanet değil miydi? Öyleyse hani bizim payımız? Niçin onu korumadınız? Sizin şerefiniz vardı, ancak onun çiğnenmesine razı oldunuz; izzetiniz vardı, onu da kökünden yerle bir ettiniz. Olayları kabullendiniz, verilen sözler size ihanet etti. Felâketlere kendinizi teslim ettiniz ve başınıza en onursuz şeyin geleceğini hesap etmediniz. Ne kendiniz ne de sizden sonra gelecek nesiller için bir çaba gösterdiniz. Şayet hayatta önem verdiğiniz, hakkında endişe duyduğunuz bir şey yoksa o halde bu dünyada ne yapıyorsunuz? Siz ebucehil karpuzu ektiniz; hasat mevsiminde onu toplamak ise bize düştü. Sizin ondan alacağınız pay muhakkak daha fazladır. Artık bugünün böylesi bir durumda bütün bunları hatırlamanız gerekmektedir.

Bize miras olarak zorluk ve sıkıntıdan başka bir şey bırakmayan atalarımızı sana şikâyet ediyoruz Allah'ım! Onların ne sayıları azaldı ne de -is-

tedikleri halde- güçlerini kaybettiler. Ancak cahilce davrandılar ve aldandılar. Bazen birbirlerine düştüler ve güçleri azaldı, sonra korkup ümitsizliğe kapıldılar ve sonuçta hem kendilerine hem de bize karşı zâlimce davranmış oldular: Onlar -ki yaptıklarını tarih muhafaza etmiştir- ne dinlerini zafere kavuşturdular, ne vatanlarını korudular, ne hakikati muhafaza ettiler ve ne de korunması gerekeni müdafaa ettiler. Onlar bu hayattan birer ölü olarak gelip geçtiler. Varlık âleminde onlar sadece bir kalabalık, bir guruh olarak var oldular.

Ey ondördüncü asır Müslümanlarının ataları! İnsanlığın şerefi, tarihin onuru konusunda da siz ihmalkâr ve suçlusunuz.

Bu durum karşısında kendisine soru sorulan korkudan tir tir titredi, yanakları kıpkırmızı oldu ve güm güm atan kalp atışları ile alnından dökülen kıpkırmızı damlalar dışında cevap olarak söyleyecek neredeyse hiçbir şey bulamadı. Bu kalp atışları ve alından süzülen damlalar ise böylesine feci bir günde sahibi aleyhinde kesin bir delilden başka bir şey değildir.

Bunun ardından ihmalkârlar gidecekleri yerlere sevkedildiler ve onların yerine haddi aşanlar getirildi. Durum bu sefer daha dehşet verici ve vahimdi. Milletler ayaklandı ve şöyle bir haykırış yükseldi: Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir!

Sonra bu feryat dindi, sesler kesildi ve hesap sorma dışında hiçbir şey duyulmaz oldu:

Hiç de hoş gelmediniz! Ah ki ah! Ey insanlığın ve Allah'ın düşmanları! Yaptıklarınızın listesi burada yazılı duruyorken ve hayatınız iyice biliniyorken hangi yüzle Allah'ın ve insanlığın bu mahkemesine geldiniz? İşte bunlar kandan mürekkeple ve ateşten harflerle yazılmış sayfalar ve bu sayfalarda zulüm ve karanlıktan başka bir şey yazılı değil. Alın kitabınızı ve insanların gözleri önünde onu okuyun. Ardından da insanlığa en büyük kötülük ve zararı veren kimseler olduğunuza dair kendi aleyhinize şahitlik edin.

Artık boya dökülmüş, perde kalkmış ve hakikatler tüm açıklığıyla gözler önüne çıkmıştır. Kitabınızı insanların gözleri önünde okuyun. Umulur ki onlar şahitlik ederler.

Siz, evet siz Allah'ın, O'nun kullarına en büyük kötülüğü yapan kullarınız. Siz milletler arasında fitne ateşini yakan fitne simsarısınız. Savaş şiddetlenip çetin hale geldiğinde ve galip tarafla mağlup tarafın güçleri iyice zayıfladığında fırsatçı elinizi uzatıp iştahlı ağızınızı açarak onları lez-

zetli ve kolay elde edilen bir av gibi bir lokmada yuttunuz. Hatta siz onları, yakıtı masum insanlar ve tertemiz kanlar olan bir ateşte pişirdiniz.

Siz siyaset tezgâhında rahmet ve şefkat elbisesi dokuyor, sonra da o elbiseyi kötülükten yapılmış iğneler ve ateşten ipliklerle dikiyorsunuz. Ayrıca elbisenin içine öldürücü bir zehir koyup gelişmemiş milletlerle zayıf halkları bu sayede elde etmeye çalışıyorsunuz. O milletlerin hayatına son verip onları parçalara bölerek etlerinin üzerine üşüşmek şeklindeki amacına ulaşıncaya kadar o elbiseyi onlara giydirmeye çalıştınız.

Siz yapmadıklarınızı söylüyor ve içinizde olmayan şeyleri açığa vuruyorsunuz. Bir perde çekmiştiniz ve ellerinizi onun arkasından oynatıyordunuz. İhanet pençeleriyle yere çaldığınız sonra da üzerlerine vefasızlık bıçağıyla saldırdığınız, arzu ve heveslerin ayakları altında kurban ettiğiniz milletlerin vay haline.

Bukalemun kılığına ne kadar da güzel büründünüz ve kelimeleri nasıl da sahip oldukları anlamın dışında farklı manalarda kullandınız. Hakikatleri çarpıtarak halkı doğru yoldan saptırmak ve bu şekilde halkların kanlarını emip onları köleleştirmek için adaleti zulmün bir köprüsü, doğruluğu yalanın bir simsarı, hürriyeti köleliğe götüren bir yol, salâhi bozguna yol açan bir araç haline getirdiniz. Tüm kötülükleriniz açığa çıkıp o vaat edilen gününüz gelinceye kadar insanlığı, yine insanlık adına öldürmeye devam ettiniz: O gün mazlumun hakkı zâlimden alınır ve insanlık sakinleşip intikamını alır.

Siz tüm milletlerin ve özellikle de Müslümanların düşmanısınız. Siz insanoğlu için vahşi-yırtıcı hayvandan daha zararlısınız: Tutuşturulan her ateşin, çıkartılan her fitnenin arkasında siz varsınız. Bu suçlardan dolayı utanmalısınız! Allah böylesi yüzleri asla bağışlamaz.

Sayınız on milyonu bile geçmezken dört yüz milyon insanın boğazına sarıldınız ve bu fakir ve umutsuz insanları hile ile yere vurup onlarla hile ve aldatma yoluyla savaştınız. Tuzağa düştüklerinde ise onlar hakkında ne bir sorumluluk duydunuz ne de bu konuda yeri ve göğü Yaratıcı'dan korktunuz. Siz onların mutsuzluğuyla mutlu oluyor ve sonra da onları bir zorba tarafından yaralanmış hayvanlar gibi ele geçiriyorsunuz. Onlara karşı büyükeniyor ve onlar sayesinde bu büyüklüğünüzü kemâle erdirdiyorsunuz. Onları hakir görüyorsunuz, halbuki onlar olmasaydı siz bir hiçten ibaret olacaktınız. Onlar bu toprakların sahibi, siz de oraya dışarıdan gelmiş kimseler olmanıza rağmen efendinin kölesine hükmettiği gibi siz de onlara hükmediyorsunuz. Sonra o büyük felâket geldiğinde yaptıklarınızı görmemeleri için onların gözlerini kör ettiniz.

Halbuki o büyük felâket o yaptıklarınızdan daha kötü, daha çirkin ve daha zararlıdır sizin için. Siz onlara hayvanî şehvetlerini tatmin etmeleri için imkânlar hazırlıyorsunuz. Ayrıca bu tür rezilliklerle onların ahlâklarını ifsat etmek için çeşitli yollara başvuruyorsunuz. İğrençliklere giden yollarda onlara İblis'ten daha fazla hizmet ediyor, yardımcı oluyorsunuz. İnsanlar arzu ve heveslerinin esiri olup gözlerindeki körlük arttığında ise siz buna hürriyet, adalet, iyilik ve fazilet diyorsunuz. Bu milletler için en büyük felâket ve belâ olan bu konuda ise onları minnet altında bırakıyorsunuz. Halbuki bu durum onlara diğer milletler içinde utançtan başka bir şey sağlamamaktadır.

Siz ve Müslümanlar, tıpkı çekirge kuşu ile çekirge gibisiniz. Siz de bu kadar büyük sayıdaki Müslümanın üzerine musallat olup onların üçte birini kısa sürede yutuverdiniz. Onlarca milyon Müslümanı, haremünde aldatılan bir bâkire gibi aldattınız sonra da onları iplerle ve zincirlerle sımsıkı bağladınız. Kalbiniz onlara karşı kin ve nefretle dolu olmasına rağmen onları birer hayvanmış gibi tuzâga düşürdüğünüz birer av haline getirdiniz.

Onların tüm haklarını ortadan kaldırdınız ve bu şekilde kendiniz için her türlü bâtil şeyi tekrar hayata geçirdiniz. Bunlar sizin kendileriyle güç ve kudret kazandığınız silahlarınızdı. Onlar üzerindeki arzularınızın sınırını durmadan genişlettiniz. Onların sadece maddî haklarını ellerinden almakla yetinmediniz. Aynı şekilde onların mânevî haklarına da hücum ettiniz. Onların inançlarına ve o yüce mukaddes değerlerine karşı da düşmanlık beslediniz. Bu mukaddes değerlerin başında ise Peygamberlerinin kabri ve dinlerinin kaynağı olan Kur'an'ları gelmektedir. Siz onları kâinatın düzeninde ortadan kaldırılması gereken zâid bir varlık olarak görüyorsunuz. Hatta bunu ileri gelenleriniz siyaset kürsülerinde ve yazdıkları eserlerde açıkça dile getirmişlerdir.

Bu kirli emellerin kuvveden fiile çıkartılması, Müslümanlar bu tür felâketler karşısında ayrılıklarını birleştiren, onları bir araya getiren bir bağa -ki bu bağ yüce hilafet makamıdır- sahip oldukları müddetçe mümkün olmadığından, her şeyden önce tüm çabalarınızı hilafeti paramparça etmeye ve onun temellerini ortadan kaldırmaya hasrettiniz. Zira hilafetin varlığına son vermek suretiyle İslâm milletinin ortadan kaldırılması sizin için daha kolay olacaktır.

Sonra sizin bu düğümü çözmenizi sağlayacak en iyi yolun İslâm ümmeti içinde ayrılık ve nifak tohumları atmak olduğunu gördünüz. Bunun üzerine tüm gayretlerinizin sonunda elde etmeyi amaçladığınız o sefil

gayeyi gerçekleştirmek yani İslâm dininin varlığına son vermek için türlü türlü yollara başvurup tuzaklar kurarak hile ve aldatmaya y neldiniz.

İşte bu, ümmetler ve milletler içinde hayatınızın kısa bir tarihi: Fitne- nin başlatıcısı, kötülüklerin kaynağı ve Allah ile kullarının başlıca d şma- nı olduğunuzdan dolayı böyle bir hayatın vay haline, ey Allah'ın ve insan- lığın düşmanları!

Bu noktada hesap sorma bitti ve o topluluğun alınları kapkara oldu, onları bir titreme aldı ve sinirleri boşaldı. Nimete karşı mağrur davran- dıkları ve kötü bir mizaca sahip oldukları yönünde günahlarını itiraf ede- rek özür dilediler. Halbuki nice özür vardır ki pislikten daha çirkindir.

Ardından onlar hüküm odasından çıkartıldı. Onları odadan bir  m- met uğurlarken başka bir  mmet karşılıyordu. İnsanlar Allah'a, bunların zulmüne bir son verdiği ve burunlarını yere sürttüğü için hamd ediyorlar, fesatlarının sonu gelip saçtıkları hile mikroplarının ortadan kalkması ve insanlığın uzun bir süre bunların sebebiyet verdikleri fitneler ve hile tu- zaklarından rahat bir nefes alabilmeleri için Allah'tan onları kökünden söküp atmasını, yeryüzünde onlara barınacakları bir yer bırakmamasını istiyorlardı.

Sonra onlara dönüp şöyle diyorlardı: Basiret n r n z gurur yüzün- den ferini yitirdi -gözler k r olmaz, fakat g ğ slerdeki kalpler k r olur-, tarihin, amellerin adalet tartısıyla tartıldığı ve en ufak şeyin bile hesabı- nın sorulduğu büyük bir mahkeme olduğunu unuttunuz. Oyleyse bugün, yaptığınız taşkınlıkların karşılığı olarak utanç azabını tadın.

SON

İşte bunlar hak davetçisinin beni çağırdığı ve hakikat lisanının bana yazdırarak onları satırlara dökmeye beni mecbur ettiklerinin sonu. Fakat hak ve hakikat bir yardımcıya muhtaçtır. Vâcip de kendisini eda edecek birilerine ihtiyaç duyar. İşte bu vâcibi eda edecek olanlar Müslüman kardeşlerimdir. Bu yazdıklarım temeller (*mebânî*), anlamlar (*meânî*) ve alınacak ibretlerden (*meğâzî*) ibarettir. Birincisi kabuk, ikincisi öz, üçüncüsü ise amelin ruhu ve eksenidir. Bunları Müslüman kardeşlerimin görüşlerine sunuyorum. Umarım temelleri okuyup mânaları anladıklarında ve ardından da ibret alınacak hususlar üzerinde iyice düşündükleri takdirde onları bir vadideki esinti ya da abesle iştigal olarak telakki etmeyeceklerdir. Sözlerin fazileti, amellerledir. Amel olmasaydı, sözün de bir değeri kalmazdı. Şâni yüce Allah'tan sözde olduğu gibi amelde de başarıya ulaşmayı nasip etmesini ve her ikisine de samimiyyetin öncülük etmesini Nebîsi (s.a.s.) hürmetine diliyorum. İsimleri kutsal olandan inâyet ve hidayet istiyor, başlangıçta ve sonda O'na çokça hamdediyorum.

Sonsöz: Uyarı ve Özür

Telifine Kudüs-i şeriften dönerken 15 Receb 1333'te Beyrut'un Nablus bölgesinde başladığım bu risâleyi 2 Ramazan'da Dımeşk'in Mezze (?) köyünde bitirdim. Lübnan'ın Süfer bölgesine giderken Türkçe olarak yazdığım dört önemli risâleyle beraber bu risâleyi de kaybettim. Sonra aynı senenin 20 Şevval Perşembe günü Suriye'nin çeşitli yerlerini dolaşırken Haleb'de³⁰ bu risâleyi yazmaya tekrar başladım.

.....

³⁰ Kitabın girişinde geçen "[kitabı] yeni baştan yazdım ve gemi ikinci defa yol almaya başladı" ifadesiyle bu durumu kasetmişim.

Bir gün Hazvâ'da, bir gün Akîk ve
Uzeyb'de, bir başka gün ise Huleysâ'da.

1 Muharrem 1334'te yüce hilafet yurdunun başkentinde risâleyi bitirdim. Pek çok yeri dolaşan ve bu sebeple dört bir yana dağılmış olan bu risâleyi bazen inip çıkan tekerleğin hareketinden, çölleri dolaşan trenin ve denizleri geçen buharlı geminin sarsıntısından dolayı oldukça bozuk bir şekilde; bazen de kulaklarımda Çanakkale sahillerindeki savaş ve ölüm meydanlarındaki top ve tüfek sesleri çınlarken kaleme aldım.

Değerli okuyuculardan ricam, bu eserde bir hataya rastladıkları takdirde bu dağınıklığın yanısıra özellikle de böylesine farklı ve çeşitli konuları içeren bir risâleyi kaleme alırken müellifin pekçok şeye ihtiyaç duymasına rağmen sadece kalem ve divite sahip olduğu gerçeği karşısında bu hataları bağışlamaları ve özrümü kabul etmeleridir. Malzemenin azlığı, durumun dağınıklığı ve pek çok eksikliğe rağmen yine de bu risâle amacına ulaşmıştır. Allah'tan afiyetin tamamını, nimetin devamını istiyor ve amellerimizi sadece yüce zâtı için yapmamızı sağlamasını O'ndan diliyoruz. O kullarına karşı Raûf ve Rahîm olanıdır.

Güzel Son veya Şeyhülislâm ve Müftî'l-enâmın Takrîzi

Yüce hilafet yurdundayken bu risâleyi kendisiyle tanışma şerefine nâil olduğum, gündüzünün ışıyla risâlemiz üzerindeki karanlığı aydınlatan, âlicenap, ümmetin otoritesi, hüccetülislâm, aklî ve naklî ilimlerde umman, furû ve usûlde derya olan "din ve dünya adamı", tertemiz kalbi sınıksız kulba ve örnek alınacak yola sarılarak İslâm ve Müslümanlara karşı gayret ve hamiyetle coşmuş olan efendimiz şeyhülislâm ve müftî'l-enâm haşmet-meâb değerli Musa Kâzım Efendi'nin görüşlerine arzettim. Allah Müslümanları onun tertemiz niyetlerinden, engin ilminden, muhteşem amellerinden faydalandırsın ve yüce şeriat ile müsamahakâr millette bir dayanak olmak üzere varlık semasında baht yıldızını dâim etsin.

Musa Kâzım Efendi bu risâlenin arkasına değerli kalemiyle şu satırları yazmıştır:

"Be'ne'l-İslâm hilafetin derece-i ehemmiyet ve mertebe-i kudsiyyeti ve bu hilafetin ancak Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ile kıyâm ve bekâsını edille-i muknî'asıyla isbata dair olan bu eserin müellifi Musul ulemasından es-Seyyid Habib el-Ubeydî Efendi şâyan-ı tebrik ve taltiftir".

HİLAFET-İ İSLÂMÎYE

ŞEYH ABDÜLAZİZ ÇAVIŞ

HİLAFET-İ İSLÂMÎYE MESELESİNE DAİR
BU GÜNLERDE FRANSA VE İNGİLTERE CERİDELERİNİN YAZDIĞI ŞEYLERE REDDEN
ŞEYH ABDÜLAZİZ ÇAVIŞ EFENDİ HAZRETLERİ TARAFINDAN
ARAPÇA TAHRİR OLUNUP TÜRKÇEYE TERCEME OLUNMUŞTUR.

HAZIRLAYAN:
ASİYE YILMAZ

TEKRAR TAB'I HAKKI MAHFUZDUR.

[İSTANBUL]
EL-ADL MATBAASI'NDA TAB' OLUNMUŞTUR.
1334 H.

خلافت اسلامیہ

خلافت اسلامیہ مسئلہ دائرہ بونگولرہ فرانہ
وانکلتورہ جریدہ لک یازدینی شبلرہ ردّ شیخ
« عبدالعزیز جاویش » افندی حضرتلری طرفدن
عریجه تحریر اولوب ترکیجه عریجه اولمشدر

تکرار طبعی حق محفوظدر

(العدل) مطبعه مدره طبع اولمشدر

۱۳۳۵

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM

HİLAFET-İ İSLÂMÎYE

Uzun zamanlar ketminde mübalağa olunan hakâyıkı meydana çıkaran, a'dâ-yı İslâmın kalplerindeki mehâvif ve vesâvisi önümüzde bir âyine-âsâ temsil ettiren eyyâm-ı hâzıra gibi bir şey şimdiye kadar görülmemiştir.

Sinîn-i 'adideden beri Fransa ve İngiltere, Müslümanları istihfaf etmiş ve âlem-i İslâmın kolay kırılmaz bir kuvvet olduğunu bilmemişlerdir.

En güzel yerlerde ve a'del-i bikâ'da sâkin üç yüz milyon Müslümanların hakkındaki bu istihfafı bâdî olan şey, onların içinde bulundukları tefrika ve gaflet ve ümerâsının onlara icra ve ikâ' eyledikleri mezâlim ve nekbet olup lâkin harb-i hâzır [Birinci Cihan Harbi] o ümmetlerin erbâb-ı siyaset ve aklâmının basiretlerini açmış ve onlara bilmedikleri veyahut tecâhül eyledikleri hakikati re'ye'l-'ayn irâe eylemiştir. Bugün Fransa ve İngiltere gazeteleri ve resâil-i siyasiyeleri hilafet-i İslâmiye bahsinde ve bu harb-i kebîrin hitâmından sonra Müslümanların işi ne olacağı hususunda dûr u dırâz mübâhesâtta bulunmaktadırlar.

Bilâd-ı İslâmiye ahalisi, eğer Âl-i Osman olmasa idi vücud-ı siyasileri safahâtının kapanacağını, geçen ümem-i hâliye gibi zevâle inkılâb edeceklerini dehrin gözleri önüne koyduğu cihetle müstağrak bulundukları derin hâb-ı gafletten uyanıp hazm u hikmeti iltizam ve hilafet-i Osmaniye habl-i metînine temessük emrinde ittihad eyledikleri takdirde oralar da Fransa ve İngiltere hükümetlerinin istikbâli ne olacağından bahs eden makalât ile gazeteler imlâ-yı sûtûn ediyorlar.

Fransız ve İngiliz erbâb-ı kalemi mâna-yı hilafetten bahsi ellerine alıp bununla ümem-i İslâmiyeyi tarîk-i tevhidden ayıracak yollar ve me-sâlik karşısında bulundurmamak istiyorlar ki bu tarîk-i tevhidi Cenabı Hak, Kelâm-ı kadîminde müminler için “İşte benim doğru yolum budur ona ittibâ ediniz, başka yollara gitmeyiniz ki sizi tarîk-i haktan ayırır” [Enâm, 6/153] emriyle tersîm ve irâe buyurmuş olduğundan bunların arzu ettikleri şeyin husulü ve çalıştıkları keyfiyetin vukûu ne kadar güç ve im-kânsızdır.

İslâmda hilafet bu gibi kalemlerin bahs edecekleri ve bu evhâmın el-lerinde tutacakları kadar kolay şeylerden değildir; zira “Bir Arap için Acem üzerine ancak takva ile fazl vardır”¹ buyuran Resul ve hadis-i kud-sisinde “Cennet, abd-i Habeşî olsa bile bana itaat edenedir. Nâr-ı hârr Kure[yl]şî olsa bile bana isyan eyleyenedir”² buyuran Cenabı Hak emr-i mûminîni ehlinin gayrına tevdî’den, ezme-i Müslimîni onu tedbirden âciz olanlara teslimden ecell ü ahkemdirler.

Bazı İngiliz ve Fransız muharrirleri vücûh-ı Müslimîni, bazı sefih ümerâya çevirmek istiyorlar. Bilmiyorlar ki eşrâfın [şeriflerin] ceddî ve senâm-ı Kureyş’in zirvesi olan Hazreti Resul-i Ekrem müslümanlara: Hükûmlerinde câri olmazlar veyahut siyaset-i Müslimîni tedbirden âciz olurlar ise emrin Kureyştan ihracını resm buyurmuştur. Bu erbâb-ı aklâma, et-Tayâlîsî, el-Bezzâr, el-Buhârî’nin Resulullah sallallâhu te’âlâ aleyhi ve sellemden “Hükmettikleri ve adalet eyledikleri müddetçe eimme Kureyştedir”³ lafzıyla rivayet eyledikleri emri bilmelerini teklif eylerim.

Eğer bu kâtipler usûl-i siyaset-i İslâmı tahsil etmiş olsalardı, “Sizinle istikamet ettikleri müddetçe Kureyşe istikamet ediniz. Eğer size istikamet etmezler ise kılıçlarınızı boynunuza takıp onları te’dîb ediniz. Eğer bunu yapmaz iseniz kusur ve kabahat etmiş olursunuz”⁴ meâlindeki hadis-i şerifden cahil olmazlardı. Eğer onlar ehl-i tarihten olsalardı emirü’l-müminîn Ömer b. el-Hattâb’ın “Eğer Muaz b. Cebel sağ olsa onu hilafete veliaht ederdim” sözünü bilirlerdi. Muaz b. Cebel Kureyşle hiçbir nesebi olmayan Medinelî Ensârdan başka bir şey mi idi? Yine Ömer b. el-Hattâb radiyallâhu anhun “Eğer Huzeyfe’nin kölesi Sâlim hayatta olsa idi onu veliaht ederdim” buyurduğunu bilirlerdi. Sâlim ise âzatlı bir köleden başka ne idi?

1 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411.

2 Kaynağı bulunamadı.

3 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 501.

4 Tayâlîsî ve Taberânî Sevbân’ın ve mevsûk ricâlin rivayeti ile yazmışlardır.

Resulullah sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem efendimizin ân-ı vefatlarında kerîmelerinin zevci ve 'itret-i Nebeviyenin aslı Ali b. Ebî Tâlib ile bu milyonlarca eşrâfın ecdadı bulunan İmam Hasan ve İmam Hüseyin ve sâir biraderleri nezd-i risâlette bulunuyorlardı.

Ân-ı ihtizâr-ı Nebevîde amucaları ve amucazâdeleri ve onlardan terceman-ı Kur'an Abdullah b. Abbas huzur-ı Peygamberîde idi. Bütün bunlar pîşgâh-ı risâlet-penâhîlerinde olduğu halde hilafet-i Müslimîn ile onlardan birine ahd etti mi? Bu bir kelime idi ki eğer onu söylemiş olsalardı bütün gâyât nihayet bulur ve bütün şübühât münkâtı' olurdu.

Resul-i ekrem hazretleri bu hususta bir kelime-i kât'a söylemeksizin dünyayı terk buyurdular. Ancak aralarında sıhriyet ve Kureyş'ten bazı ecdatta ictimâ'dan gayrı bir şey olmadığı halde Ebu Bekiri's-Siddîk'ın hilafetine râğbetleri istinbât olunur bazı işarât buyurdular. Lâkin bu işaretler dahi müşârûn ileyhe emr-i hilafeti taklîde kâfi olmadığından ehl-i hall ü akd, vefat-ı Resul'ü müteakip ictimâ ederek tarihte mufassalan muharrer olduğu vechile emr-i hilafette müdâvele-i efkâr ettiler ve Ebu Bekiri's-Siddîk'a bey'at hususu takarrur eyledikten sonra, 'itret-i Nebeviyenin mevcudiyeti ve o zaman, ecyâl-i tâliyede bazı eşrâfa isabet eden vehn, acz, sefeh-i ahlâm ve mesâlih-i Müslimînden telehhîden sâlim bulundukları ile beraber emr-i hilafet Hazreti Siddîk'a tevdi olunmuştur.

Emr-i hilafette ve halifeyi ihtiyar ve tayinde Müslümanların ashab-ı hall ü akdinin re'y ü ittifakı lâzım bulunduğundan, onların biri hakkında ittihad ve ittifakı hasıl olunca, eğer evlâd-ı Resul'den ve sâir Benî Hâşim'den olmasa bile, itaati vâcip ve muhalefeti gayr-ı câiz olan odur. Kezâlik Ebu Bekir kendinden sonra, evlâd-ı Resul ve amucazâdeleri mevcut iken hilafeti Ömer'e tevdi etmiştir.

Bu hususta firâş-ı mevtinde kendisini ziyaret ve hilafete birini tayini talep eden heyet-i meb'ûseye Ömer b. el-Hattâb radiyallâhu anhun söylediği söz bize kâfidir. Cenabı İbnü'l-Hattâb "Evvelâ sizi Hakk'a götüreceğimi ümit eylediğim bir reculü (Ali b. Ebî Tâlib'e işaretle) emrinize vâli etmeyi düşündüm. Sonra bu yükü ne hal-i hayatımda ne de hal-i mevtimde yüklenmek istemedim. Size Resul aleyhi's-selâmın, ehl-i Cennettendir buyurduğu takımı tavsiye ederim. Onlardan bir reculü ihtiyar ediniz. Kendinize bir vâli tayin eyler iseniz, ona itaat ve muavenette bulununuz" meâlindeki sözleriyle cevap vermişlerdi. İşte gör ki aklına, adline, selâmet-i siyasetine bilumum müverrihlerin ittifak eyledikleri halife-i râşid olan Ömer b. el-Hattâb bâlâda beyan eylediğimiz vechile bu şecere-i şerifenin aslı olan Ali'yi tayine cesaret edememiş ve emr-i Müslimîni onların ashab-ı re'yine terk eylemiştir.

Cenabı Ömer'in ânifen zikr eylediğimiz sözleri şerâit-i hilafetin tevef-für ve tahakkukuna ancak Ensârdan bulunan Muaz b. Cebel'de ve Huzey-fe'nin kölesi Sâlim'de yakın hâsıl eylediğine delâlet eder. Sâlim'de ise Ku-reyşe, Huzeyfe'nin kölesi olmaktan başka bir nisbet yoktur. Bunda asıl nazar-ı dikkate alınacak cihet Hazreti Ömer'in alâkât-i nesebiye ve revâ-bit-ı kabîliyye iltifat etmeyerek umûr-ı 'ibâda, idarede en ziyade kifayet ve sahib-i kudret olanı tayine râğbeti mesâlih-i Müslimîne fart-ı hırsıdır.

Ömer b. el-Hattâb'ın bu hususa verdiği ehemmiyeti gösteren şeyler-den biri de Irak harbine memur ettiği zaman Sa'd b. Ebî Vakkas'a şu su-retle vasiyet etmesidir:

"Ya Sa'd, eğer Resulullah'ın dayısı Resulullah'ın musâhibi denilir ise, bu söz seni mağrur etmesin. Çünkü Allah te'âlâ ile bir kimse arasında ancak taatten başka bir nisbet yoktur, nâşın şerifi ve vad'i zât-ı llâhî indinde mûsavidir. Allah onların Rabbi ve onlar da Allah'ın kullarıdır. Hüs-n-i hâti-me ile birbirine tefâdül ederler. Ve ind-i llâhîdeki eltâf ve inâyâtı taatla id-rak eylerler".

Bu halde umum Müslümanların mesâlihinde sıhr u nesebin nasıl te-siri olur ve Hazreti Resul ile sulbünden evlâdı ve daha uzak ekâribi ara-sındaki râbıta umum Müslümanlar ile olan râbitadan daha kavî midir? Halbuki Hak celle ve 'alâ hazretleri sûre-i Ahzâb'da "Nebi müminlere ken-di nefislerinden daha evlâdır. Ve ezvâc-ı Nebi müminlerin vâlideleridir" [Ahzâb, 33/6] buyuruyor.

Ehline ve evlâdlarına terk eylediği mirastan istimtâ'ı haram eden Haz-reti Resul bununla âlem-i İslâmın siyasetini, eğer tagayyur ederler, israf ve zulüm eylerler ise kendisine neseben ve sıhren merbût bulundukları dolayısıyla zürriyetine veyahut âmme-i Kureyşe terk etmek hakkını mâlik olmadığını bütün Müslümanlara irâe buyurmuşlardır.

Resulullah sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem evâhir-i eyyâm-ı hayatla-rında İslâmın iki rûkn-i a'zamı Kureyşten Muhacirîn ve ehl-i Medine'den Ensâr olduğunu ve ancak Kureyşten Müslümanların adedi günden güne tezâyüd etmekte olup ekâbir-i Kureyş ve sâdâtı ve ashâb-ı re'y ve ümerâ-sı İslâma iltihak eylemekte olduklarından irtihallerinden sonra dünyaya hırstan veyahut mülk ü saltanata meyilden dolayı olmayıp lâkin a'dâ-yı Resul'e karşı nâşın eşeddi ve nusret ve muavenette herkesin esbakı ol-dukları ve Arap onların seyfi ile dinullâha girdikleri, onlarla Cenabı Hak dinini umum dinler üzerine izhar buyurduğu hasebiyle Ensârda hilafeti matmah eden bulunmasından, Muhacirîn-i Kureyş ile Ensâr arasında fit-

ne vukû bularak bu yüzden de'âim-i İslâmın yıkılmasından, emr-i Müslimînin bozulmasından korkmuştur. Bâhusus o zamanda umum Arap, Kureyşten gayrisına baş eğmemekte bulunmuş olduğundan, o sıralarda asabiyet ve kuvvet sahibi, bütün Cezîretü'l-Arap nüfusu üzerine azîm nüfuzun mâliki bulunan Kureyşe, hak üzerinde devamları müddetince, emr-i hilafetin ait olacağını ifade eden "Yâ ma'sher-i Kureyş, bu emrullah bir hadiseyi bâdî olmadıkça sizedir. Eğer tağyir eder iseniz Cenabı Allah kaimışın kabuğu soyulduğu gibi sizi bundan soyanı ba's eder".⁵ Ve "Hak üzerinde olduğunuz müddetçe bu emre siz evlâsınız. Ancak hakdan 'udûl eder iseniz bu değneğin kabuğu soyulduğu gibi siz de bu emirden soyulursunuz"⁶ hadis-i şerifleri gibi hadisler buluyoruz.

Resullullah sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz Ensârı daima zıkr buyururlar, onları her-bâr severler ve onlardan beyan-ı rıza ederlerdi. Bunun için onlarla kuvvet ve be's cihetiyle yüksekte, ricâl ve nüfuz hesabıyla müreccah bulunan Kureyş arasında âtiyen husumet olacağını gördüklerinden Ensâr hakkında hayr ile vasiyet buyurmuşlardı. Bunlardan biri de vefat-ı Risâlet-penâhîlerinden bir ay evvel buyurdıkları "Ey ma'sher-i Muhacirîn, siz gittikçe artıyorsunuz ve Ensâr tezâyüd etmiyor. Halbuki Ensâr benim kendilerine misafir olduğum hane sahipleriidirler. Onların kerimlerine ikram ediniz ve hata edenlerin hatalarını afv eyleyiniz"⁷ meâlinde tavsiyeleridir.

Hazreti Resul-i ekremin hal-i hayatında vukû bulacağını gördükleri şey, Ebu Bekiri's-Siddîk hazretlerine bey'at olduğu gün Sakîfe'nin hadisinde, bâlâda beyan eylediğimiz esbâba mübteni Ensârın nasıl hilafeti matmah edindiklerini hatta bu hususta, eğer o vakit Ebu Bekiri's-Siddîk radiyallâhu anh hutbesinde, "Yâ ma'shere'l-Ensâr, siz hiçbir fazl zıkr etmezsiniz ki, siz onun ehli olmayasınız. Lâkin Arap bu emri ancak Kureyş için bilir, Kureyş de dâren ve neseben Arabın evsatıdır. ilah (...)" diyerek beyanatta bulunmamış olsa idi, Muhacirîn ile Ensâr arasında mücadele ve muhâsime vâki olacağını görürüz. İşte o zaman kavim, anlamışlardır ki, eğer hilafete sahib-i asabiyet ve Cezire'de nüfuza mâlik bulunan Kureyşin gayrından biri geçer ise, ona âmme-i Arap inkıyâd etmeyecek ve bünyân-ı İslam tezelzül eyleyecektir.

•••••

⁵ Bu hadis-i şerifi İbn Mesud'dan İmam Ahmed b. Hanbel ve Ebu Ya'lâ rivayet etmiştir.

⁶ Arâ'dan sened-i sahih ile İmam Şâfiî rivayet eylemiştir.

⁷ Kaynağı bulunamadı

Bu hususta vuzuhu tezyîd eden şeylerden biri de feth-i Mekke'yi müteakip Cenabı Resul-i ekreme gelen vefdler hakkında müverrihînin zikr ü beyan eyledikleri şeylerdir.

İbnü'l-Esir'in *Târihü'l-Kâmil*'inin birinci cüz'ünün 109'uncu sahifesinde deniliyor ki:

"Cenabı Resul-i kibriya efendimiz Tebük gazvesinden fâriğ oldukları sırada her taraftan Arap vefdleri gelmeye başladı. Ancak Arap, İslâm olmak için nâsın imamı, ehl-i Harem İsmail b. İbrahim'in sarîh evlâdları olan Kureyşe intizâr ediyorlardı. Resulullah'a karşı harb ü hilâfı nasb eden de Kureyş idi. Vaktâ ki Mekke feth olundu ve Kureyş İslâm oldu, o zaman Arap harb-i Resul'e ve O'nunla adâvete takatları olmadığını bilerek fevc fevc dine dahil olmuşlardır".⁸

İslâm-ı Kureyşin tesiri yalnız âmm-i Arabda görülmemiş, belki onların din-i Muhammed'e dühûlleri ve etrafına dizilmeleri mülûk ve sâdât-ı Arabın kalplerini oynatmış olduğundan eşrâf ve sâdât-ı Arabın Hazreti Resul aleyhi's-selâmın nezdine gelerek nâsıl arz-ı İslâm eylediklerini, mülûk-i Hımyer'in nasıl mektup yazarak Hars b. Abdi Külâl vasıtasıyla İslâmı ikrar ettiğini tarih bize haber veriyor.

Resul-i ekrem sallalâhü te'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz ehl-i Medine'den Ensâr ile beraber senelerce Allah'a davet ve fi-sebilillâh mücâhede ile kalmış ise de feth-i Mekke'den ve Kureyşin İslâma dühûlünden sonra olduğu gibi nâsın icâbette müsâra'at ettiği ve dine dühûle râğbet gösterdiği vâki olmamıştır.

Eğer emr-i hilafet Arabda emri mutâ' ve adedi mehib ve kavî asabiyet sahibi olmayan Ensârdaki kalmış olsa idi âmm-i Arap ve bilhassa eşrâf, sâdât ve mülûkü acaba nasıl olurdu?

Kezâlik eğer hilafet Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî'de takarrur etse ve Evs kabilesi ondan bir kısmını ve hissesini talebe kıyâm eylese umûr-ı Müslimîn acaba ne suret alırdı? O zaman Mülûmanlarda vahdet ve ittifak olur mu ve onlarda yıkılmamış bir esas kalır mı idi? Sakife kıssasında ehl-i Medine'nin iki rûknü ve Ensârın iki unsuru olan Evs ve Hazrec kabileleri arasında vukû bulacak hilâf u nizâ'a delâlet eden şey, nâsın Ebu Bekiri's-Sıddîk'a mübâya'aya başladıkları sırada Evs efrâdî birbirine teveccüh ederek

•••••

⁸ "İzâ câe" sûre-i şerifesi.

Hazrecin namzedi Sa'd b. Ubâde'ye bey'ati murad ettiklerini görmüş olduklarından reis-i kabile Üseyd b. Hudayr da beraber olduğu halde yekdiğerine "Vallâhi eğer Hazrec hilafete geçer ise onlara bununla sizin üzerinize fazilet hâsıl olur ve size ondan bir nasip kalmazdı. Kalkın Ebu Bekir'e bey'at ediniz" demiş oldukları ve bunun üzerine Sa'd ve Hazrec üzerine ictimâ edenler dağılarak her taraftan nâsın Ebu Bekir'e bey'ata başladıkları keyfiyetidir.

Bütün bu ahvâlin vukû bulacağını evvelden Zât-ı risâlet-penâh keşf ile bundan tehâşî buyurmuşlar ve o zaman Müslümanlara harîs u rahîm oldukları cihetle o sırada şevket ve kavî asabiyet ve bütün Arabda, emir ve vâdî'inde emr-i mutâ' sahibi bulunan Kureyşe vefatlarından sonra emr-i hilafetle vasiyet buyurmuşlardır. Eğer bu hususu kat'î olmayarak muamma halinde terk etmiş olsalardı İslâma ve Müslümanlara erkânlanı kırarak ve esaslarını yıkacak ahvâl isabet ederdi.

O zaman da hilafetin Kureyşe tahsisindeki mâna ancak meselenin Muhacirîn ile Ensâr arasında fiilen ve hükmen münâza'un fih bulunmasıdır. Kureyş'den Muhacirînin Ensâr üzerine fazla anladığımız gibi Ensârın, az olmaları hasebiyle, asabiyeti selâmet-i İslâm için kâfi ve zarurât-ı ahvâlin iktizâsına vâfi olmadığından inbi'âs eylemiştir.

Görürüz ki Ömer b. el-Hattâb radiyallâhu anh, Habbâb b. el-Münzirü'l-Ensârî nâsa hitap edip hitâm-ı kelâmında "Bizden bir emir ve sizden bir emir" dediği zaman "Heyhât! İki emir cem' olmaz, Nebimiz gayrınızdan olduğu halde Arap sizin emriniz altında bulunmaya razı olmaz" kavliyle cevabı ile bu husustaki vuzûhu daha ziyade eylemiştir. Birçokları bu ehâdisin sebab-i vürûdundan gafil oldukları cihetle hilafet hadislerini fehmede düçâr-ı hata vü vehim olmuşlardır.

Hilafet onunla bereket ve semavâtın rahmet duası murad olunan bir emir olmayıp ikâme-i hudûd, hıfz-ı hukuk, nâsı zulm u 'udvândan muhafaza, câmi'a-i İslâmiyenin mesâlihi olan vesâil-i medeniye ve nizamiyenin tedbiri murad olunan bir mansıb olduğu gibi hilafetten maksat da halifenin harpleri iktihâmı, asker cem' ve talimi, dinin selâmetini ve cemaât-i Müsliminin himayesini mütekeffil lüzumu olan esbâbın kabul ve ittihâzıdır. Binaenaleyh halife siyaset-i medeniye ve siyaset-i âmmeyi idareye kâdir, dâhi ve ahkâm-ı siyaset-i İslâmiyeyi mütedebbir olmak lâzımdır. Tedâbirinde hakâyık-ı hariciyeye muhalif ve metâlib-i zamaniyeye münâfir bir şey bulunmamalıdır.

İmdi halife, mansıbı muktezâsınca zikr eylediğimiz vezâif-i âmmeyi ifâ ile mükellef olacağından buna kudret ve iktidarı olmalıdır. O halde bir

emirle ancak ona kâdir olanlar mükellef tutulur. İşte bunun içindir ki ulema-yı İslâm Müslümanlardan bey'ati murad olunan kimselerde ilim, adalet, kifâyet, re'y ü amelde icra-yı tesir eden selâmet-i havâss ü azâ olmak üzere dört şartın mevcut bulunmasına icmâ eylemişlerdir. Şuûn-ı Müslimînin istikametini, câmi'a-i İslâmiyenin esbâb-ı vehn u inhilâlden selâmetini teminen bu dört şartın halifede ictimâ zaruretinin Müslümanlar bi'l-ittifak taht-ı karara almışlardır.

Kureyşten olmak meşrût olmadığını kâil olanlardan biri Kadı Ebu Bekir el-Bâkallânî olup müşârün ileyh, ahdinde asabiyet-i Kureyşin bozulup muzmahil olduğunu ve hilafet-i İslâmiyenin tekâlifini tahammülünden âciz bulunduklarını idrak eylemiştir.

İbn Haldun *Mukaddime*'sinde, sadr-ı evvel-i İslâm'da asabiyet-i Kureyşin büyük olmasından dolayı def'-i nizâ' için Kureyşten olmak şart kıldığını beyan ediyor ve diyor ki:

"Şâri' ahkâmı bir nesle, bir asra ve bir ümmete muhtass kılmadığından bildik ki, bundan maksat kifayettir. O halde onu kabul ederek Kureyşten olmak maksadını müsternil olan illeti ki, -vücud-ı asabiyettir- tard eyleyip emr-i Müslimîn ile kâim olan zâtın, akvâm-ı sâirenin ona tâbi olması ve kelime-i Müslimînün hüsn-i himayeye ictimâ etmesi için zamanındaki akvâma galip kavî bir asabiyet sahibi kavimden olması şartını kabul ettik".

İşte Müslümanlarda siyaset-i İslâm ve Cenabı Hakk'ın kullarından arzda istihlâfı murad eylediği zât için tarîki budur.

[HİLAFET-İ OSMANİYE, HARB-İ HÂZİR VE CİHAD]

Mademki hilafetten maksat bâlâda zikr eylediğimiz gibi Müslümanlar arasında ikâme-i adl, onlarda hudud ve hukukun himâyesi, İslâmdan ezâ'nın def'i, ümem-i sâireden erbâb-ı tama'ın sadd-ı gârâtı ve tard-ı hücumâtıdır; o halde asırlardan beri emr-i hilafete, Kostantiniyye tahtında câlis bulunan Benî Osman'dan daha müstahak kim vardır?

Mısır'da hulefâ-yı Abbasiyenin sonuncusu olan Mütevekkil Alellah Cenâbı Hakk'ın kendisine ihsan buyurduğu cesim ordular, mükemmel silah, usûl ve turuk-ı siyasete kâfi ilim ve beyne'l-mülûk hâiz olduğu menzile-i sâmiyeden dolayı Sultan Selim-i Evvel'in umerâ-yı İslâmın şevket u sultan cihetiyle en kavîsi, İslâmı himayeye ve cem'-i kelime-i Müslimîne en muktediri olduğunu gözleriyle gördükten sonra hilafeti müşârûn ilâyhe terk eyledi. Mütevekkil bunu, kendi nefsinî ve emsâli hulefânın ekserisini, umerâ ve memâlike mağlup olmuş, herbir hak ve imtiyazdan tecrid edilerek vazifeleri cenaze namazı kaldırmak, nüzûr ve sadakâtı toplamak, bugün Hint umerâsının İngilizlerle beraber olduğu gibi bazı mehâfil-i resmiyede lafzı murâd bir surette bulunmak hususlarına inhi-sâr eylediğini gördükten sonra icra etmiştir.

Mütevekkil, hilafeti, bi'n-nefs mütegalibîne hudû ve huşû acılığını tattıktan ve bu mansıb-ı azîmin tekâlifini ifâda acz-i nefesine îkan eyledikten sonra Sultan Selim-i Evvel'e devr eylemiştir.

Mütevekkil, hilafetin hakikati olmayan bir isimden ibaret kaldığını, dinin elkâb ile kâim ve meşâ'ir-i Harem'in esmâ ile himaye olamayacağını görmüş ve sonra ittifak ve ittihadlarının bozulmasından, sehâfât ve sefâsife yapışmalarından, umerânın aralarında taaddüdüyle beraber onların ve hulefânın mesâlih-i 'ibâddan rû-gerdân olduklarından, ulû'l-emr olanlardan birçoklarının ya cem'-i mal ile veya leh ü la'b ile iştigal ede-

rek düçâr-ı vehn ü zaaf olarak a'sâr-ı müteaddideden beri Avrupa ve sâ-
ireden âlem-i İslâm üzerine dökülen mesâib ve nekebâtı def'den aczle-
rinden dolayı Müslümanların çektikleri mezâhim ve belâyâ basar-ı basi-
reti önünde temessül eylemişti.

İşte bütün bunları görmüş ve anlamış olduğundan Mütevekkil kuv-
vet ve şevketi ile ümem-i mevcudeye galip ve havl u kuvvet-i ilâhî ile ek-
ser-i arza varis olan Sultan Selim-i Evvel'e nezdinde bulunan bürde, seyf
ve râyet-i Nebevîyi teslim etmiş ve hilafet o zamandan beri mansûr u
muzaffer Âl-i Osman'da takarrur ederek bunu sülâle-i Resul'ün mümtaz-
ları ve arz üzerindeki yüzlerce milyon Müslümanlar mukırr u mu'terif
bulunmuştur.

Bugün hilafete mülûk-ı Benî Osman'dan daha ehakk kimdir?

Hilafet, ümmetleri zimâm-ı umûrlarını ellerine teslim ettikleri, dinle-
ri ve ırzları üzerine emniyet eyledikleri halde hiçbir zimmete mürâ'at et-
meyen ve onlara karşı hiçbir ahdi hıfz eylemeyen ve belki düvel-i fuhş u
fücûru o kıymettar cevhere, o bîçare millete, o mülk-i azîme tercih eden
bu rahr u kavme mi lâyıktır?

Bu gibilerin halife olması câiz olabilir. Fakat İslâmın bey'atı ile değil,
belki Fransız ve İngiliz bey'atı ile. Lâkin hilafet hususundaki ahkâm-ı İlâ-
hiyeyi, hulefâ-yı râşidînin sıretlerini bilen Müslümanları bu gibi temvîhât
ve iğfalât aldatamaz ve onlarda bu misillü türrehât revac bulamaz.

Harb-i hâzırdan şevket-i İslâmın kuvveti parlayacağı ve hilafet-i Os-
maniye'nin âlem-i siyasetteki mekân-i ulyâsının avdet edeceği Fransa
ve İngiltere'yi pek ziyade iz'âc eylediği gibi, aktâr-ı arzda meskûn şu'ûb-i
İslâmiye'nin taht-ı âlî-baht-ı Osmanîye câlis gâzi-i bî-müdâniye fart-ı ta-
alluku hasebiyle ona karşı irtikâb-ı cinayet eden ve fenalık icrasından hâ-
lî kalmayan Fransa, İngiltere ve Rusya'dan karîben hesap soracakları
kalplerini parçalamaktadır.

Bu denî devletlerin havf u endişesini, halife-i İslâm ile, onlara kılıcın,
siyaset yalanlarından daha keskin olduğunu ve 42'nin berât-ı sulh-i
umumîde en kuvvetli bir madde bulunduğunu göstermiş olan Almanya
ümme-i necîbesinin ittifakı kat kat arttırmıştır.

Bu ittifak ile Almanya devlet-i fahîmesinin pek büyük bir kuvvet ikti-
sâb eylediği gibi Müslümanların da bütün Avrupa üzerine cenâh-ı şevke-
tini germiş ve düşmanların kibriyâ ve azametini kırmış bir müttefik ka-
zandıkları, o devletleri fena halde iz'âc eylemiştir. Şüphesizdir ki Fransa,
İngiltere ve Rusya, müttehid Müslümanlar ile Almanların onlar üzerine

têveccûh eyledikleri zaman kendilerinde bir mecd-i kâim ve mülk-i vâsi' bırakmayacaklarını ve bu yüzden ne azîm bir hatara marûz bulunduklarını idrak eylemişlerdir. Fransız ve sâir düşman gazetelerinin aldatmaya ve îğfale çalıştıkları İslâmlar Sultan Mehmed-i Hâmis hazretlerinin onların zu'm ettikleri gibi olmadığını hakka'l-ilim bilirler. Müslümanlar bilirler ki halife-i İslâm bir seneden ziyade en büyük düşmanların karşısında cünûd-ı zafer-nümûdu ile durarak düşman kelleleri kesen, zırhlılar batırان, büyük orduları ifnâ eden bir sahib-i şevket u kuvvettir.

Yine Müslümanlar bilirler ki Almanya devlet-i muazzaması, Sultan-ı Âl-i Osman'ın azametinin nereye bâliğ olduğunu, cünûd-ı Osmaniye'nin miktar-ı şevketini ârifdir. Sultan ile Kayser hubb-ı mütebâdil ve ihtirâm-ı mütemâsil üzerine ahd u misâk ile müttefik iki sâdik dost olup ordularının onların arkasında çektikleri silâhı, hatta iki millet-i muazzamanın kelimesi yükselinceye ve iki azîm imparatorluğun kadr u kerameti selâmete vâsil oluncaya kadar kınına iade etmemeye karar vermişlerdir.

Yine Müslümanlar bilirler ki Mehmed-i Hâmis Fransa'nın Arabda nasb edip himaye eylediği veyahut İngiltere'nin Mısır'da hilafet-i Müslimin için, rüyası doğru çıkar ise ihzâr ettiği timsâller gibi olmayıp sultan-ı ibni selâtin ve mesâlih-i Müslimin üzerine sâhir hakandır. Düşmanlar bilmiyorlar ki evlâd-ı Nebi arzda kimin hilafete ehakk olduğunu en ziyade bilenlerdir.

Gerek İstanbul'da ve gerek Mekke'de bulunan bu ümerâ evvel oldukları gibi hâlâ da Âl-i Osman'a hilafetle bey'at edenlerin önünde bulunuyorlar. Onlar hiçbir zaman bu gazete muharrirlerinin îğfalâtına kapılarak hayalâta düşmezler. Çünkü mesâlih-i Müsliminin hıfz u siyâneti için dünyadan bütün hazzı hâdimü'l-Haremeyni's-şerifeyn ve arzda âmmе-i Müsliminin mehbit-ı âmâli olmaktan başka bir şey olmayan bu hane-dândan daha kavî kimse olmadığını bilirler.

Bu i'tilâf erbâb-ı aklâmı ve siyasiyyûnu Afrika-yı Vustâ'daki İslâmların İstanbul'da hilafet ile bir alâkaları olmadığını ve meselâ Tinbuktı ahalisinin bundan pek az bir şey bildiklerini beyan ile nefislerini aldatıyorlar. Şunu düşünmüyorlar ki Müslümanlardan binlercesi her sene Beytullâhi'l-haram'a hac ediyor ve Resul aleyhi's-selâmın kabrini ziyarete gidiyorlar ve orada râyct-i hilafet-i Osmâniyenin eşref ve akdes-i bikâ' üzerinde temevvüc eylediğini görüyorlar.

Acaba bütün bunlardan sonra Afrika yahut Cava ya Hint veya Çin ahalisi Osmanlı padişahının emâkin-i mukaddesenin hâmis olduğunu ve onun arz üzerinde halife-i Müslimin bulunduğundan haberdar

olmamak kâbil midir? Acaba mümkün müdür ki bütün bu âyâtı görüp işittikleri halde onlarda bir eser terk etmesin? Bunları her tezekkür ettiklerinde bu halifenin a'sâr-ı adideden beri ecdâd-ı kirâmında takarrur eden hizmet-i Beyt-i haram ve kabir-i Resul aleyhi's-selâmı tevârüs ettiğini ve Âl-i Osman'ın fi-sebillillâh kendilerine isabet eden mezâhim ve müşkilâtın dolayı katiyyen yorulmayıp ve düşâr-ı zaaf u kelâl olmayıp belki tekâlif-i hilafeti kemâl-i metânet ve sabır ile tahammül ve hakkını ifâ eylediklerini tahattur etmezler mi?

Osmanlı padişahının hilafet-i İslâmiyede istihkâkı herbir Müslimin kalbinde bir akîde-i râsihadr.

Muhâda'â-i nefis ve ebâtıl ile ta'lîlden dolayı Müslümanlarda Latin ve İngiliz muharirlerinin yoluna sâlik olanlar bulunduğu takdirde bunlar da şüphesiz Fransız ve İngiliz müsta'merâtı Müslümanlarından bazı hain-i dinlerden ve onların yetiştirmelerinden ibarettir.

Düşmanlarımız Müslümanlardan birçoklarının halifenin cihad davetine icâbet etmediklerini zu'm ile bundan onların kalplerinin halifeden munsanf olduğunu ve hilafete itikatlarının zaafını istidlâl ediyorlar. Bunlar şunu bilmiyorlar ki halifenin cihad-ı mukaddese davetine icâbet eylemeyen Müslümanların, bu farîza-i kübrâyı ifâdan âciz bir halde bulunduklarına hasretten kalpleri eriyor ve göz yaşları bârân gibi akıyor.

Makam-ı hilafet Müslümanları cihada davet eylediği zaman bu farîza ile ancak bu daveti tebellüğ eden ve onu icraya kâdir olup vesâil-i sâire-i cihada mâlik olanları mükellef tutmuş, Müslümanlara hudûd-ı Kur'an ve talim-i Resul aleyhi's-selâm indinde vukûf ile emr eylemiştir.

Makam-ı hilafet, bedenlerindeki zaaftan yahut noksanî-i silahtan dolayı şu'ûn-ı harbiyenin muktezâsını icradan âciz olanları cihada sevk ve davetten a'zam ve eceldir.

Bu erbâb-ı vehme söyle ki, bırakın müsta'merâtınızdaki Müslümanlar silah tedarik edebilsinler. Sonra onların neler yapacaklarını görürsünüz.

Müslümanlar ve halifeleri dinlerinin esrârına ve şerâit-i ahkâmına herhalde söylediklerini bilmeyen ve tedbir ettikleri şeylerde isabet etmeyen bu şaşkınlardan herhalde a'lemdirler. Eğer bunlar tavâif-i İslâm'da bazı dâ'i-i şüphe ve eseri basiretlerinden hafî şeyler görürler ise bilsinler ki İslâmlar bunu kâsıddırlar ve harekât ve sekenâtlarında Kur'an-ı Kerim'e ve Rablerinin talimine mu'temiddirler. Ne dinlerine hain ve onunla lâ'ib ve ne de Resullerinin halifesine muhaliftirler. Kezâlik bu kâtiplerin vukû'uihtimalinden hükümetlerini ictinâba davet eyledikleri ittihad-ı İslâm,

onlar razı olsalar da olmasalar da, isteseler de istemeseler de lâ-mahâle yukû bulacak ve hâsıl olacaktır.

İşte buraya kadar kelâmımızda hilafet-i İslâmiye meselesindeki hakâyık-ı ilmiye ve eseriye bast u temhîd ile Müslümanları hilafet-i Osmaniye temessükten çevirmeye çalışanların bir bâtulı tervîce ve mustahîli icraya sarf-ı mesâî ettiklerini izah ve beyan eyledik.

[İNGİLİZ VE FRANŞIZLARIN TEVEHHÜMÂTI VE HİLAFET BAHSİNDE ONLARA ALDANAN MÜSLÜMANLAR]

Bugünlerde Fransızlar ve İngilizler taht-ı hükümlerinde bulunan Müslümanlar için Merakeş'te, Mısır'da ve sâir yerlerde kendi masnû'atlarından olarak oyuncaklar icadına çalışıyorlar ve bu gibi fitnelerin Arap ve Berber ve sâir ümemin hiç olmaz ise basitleri ve avâmı arasında revac bulacağını zu'm ediyorlar. Bu bâtila sâ'î olanların akıllarına gelmiyor ki memâlik-i İslamiyede nefislerini bu gibi vesâvis ve evhâmın muharebesine nasb etmiş ve hayatlarını avâmı mekkârların desâyisinden, muhâdi'inin fitnelerinden tahzîre vakf eylemiş erbâb-ı hidayet ve akl u fetânet eksik değildir.

Bunlar öyle mi zan ediyorlar ki dinleri tevhid olan Müslümanlar bu gibi zehârif ile aldanıp erkân-ı İslâmı düçâr-ı vehn u zaaf eden ve a'dâ-yı İslâm ile mukâteleye muktedir kılan müteaddid halifeler devrini iade ederler? Yahut öyle mi tevehhüm ediyorlar ki Müslümanlar teferruk-i kelime ve teşa'ub-ı mezâhibin netâyicini idrâk edemeyecek derecede cehl u gabâvete bâliğ olmuşlardır?

Müslümanların bünyân-ı ittihadları düçâr-ı tezelzül olduğu ve cemiyetleri bozulduğu ve ümem-i sâirenin ellerinde çarşılarda tedâvül eden emtia haline geldikleri zamanlarda başlarına yağan nekebât ve rezâyâyı unutmaları çok uzaktır. Esası tevhid olan İslâm arzın şark ve garbında emr-i Müslimînin ona râci bulunduğu bir tek halife ile hüküm ediyor. Hilafete kâffe-i tekâlifıyla onu ifâ ve himayeye kâdir olandan başka kim müstehaktır?

Umûr-ı Müslimîn emir-i vâhîde merbût ve maksûr bulunduğu asır onlar için zaman-ı bereket ü fetih idi. Hatta Hicret'ten sonra birinci asır

evâhîrinde saltanat-ı İslâmiyenin zıll-ı zalîli arz üzerinde iki yüz günlük mesafeye yetti. Devlet-i İslâm, Velid b. Abdülmelik zamanında Maşrik ile Mağrib arasında Tataristan'dan Bahr-i Muhît-i Atlâsî'ye kadar mesafeyi müştemil olup bilâd-ı Arap ve Acem ve Şam ve Hint ve Sind ve Afrikiye ve Sardunya ve İspanya ve daha birçok yerler memâlik-i İslamiye sırası-na geçti.

O zamanlarda hilafet hususunda bazı mücadelâtın mevcut bulunduğuna rağmen ekser-i evkatta âmm-i Müslimînin ittifakı bir tek halife üzerine olması bu feth-i azîm ve saltanat-ı vâsî'anın masdarı idi. Acaba Müslümanlar bâlâda zikr eylediğimiz vechile halife-i râşid Ömer b. el-Hattâb radiyallâhu anhun yevm-i Sakife'de Habbab b. Münzir el-Ensârî'nin "Bizden bir emir ve sizden bir emir" demesine cevaben: "Heyhât, iki emir ictimâ edemez" buyurmakla vaz' ettikleri kaide-i azîme-i siyasiyeyi bilmiyorlar mı?

Acaba Müslümanlar asabiyât-ı muhtelifenin hilafet için münâza'aları zamanında eslâflarından ne kadar kan döküldüğünü ve bu sebeble kalplerdeki kin ve gayzların meydana çıktığını unuttular mı?

Endülüs'te hilafet-i Emeviyenin, Mağrib-i Aksâ'da hilafet-i Aleviyyenin kıyâmı aralarında hâdis olan müthiş muharebât ve mücadelâtın masdarı olduğunu ve nihayet iki devletin de erkânı yıkılıp şevket ve satvetlerinin zâil olduğunu Müslümanlar nasıl unutabilirler? Mısır'da Fâtımiye ve Bağdat'da Abbasiye olmak üzere hilafetin ta'addüdü Cenabı Hakk'ın haram buyurduğu dimâ-ı Müslimîni ibâhâya kadar vardığını, aralarında dünyayı lerzân edecek derecede muharebât ve melâhim husûl bulunduğunu, Muktedir Billâh, Mehdi-yi Fâtımî'nin Cenabı Haydar'a ve Mehdi'nin Muktedir Billâh'ın 'amm-i Nebî Abbas b. Abdülmuttalib'e nisbetlerine mürâ'at etmeyerek vesâvis-i şeytaniyeye ve dâ'îye-i teferrüde düşerek dem-i Müslimi Müslim üzerine haram eden emr-i Kur'an'ı ve bu bâbda vârid olan ehâdis-i şerifeyi unutarak aralarında devam eden hurûb ve fitnenin bütün Müslümanları kasıp kavurduğunu, nihayet Râzi b. Muktedir'in zamanında Devlet-i Abbasiye'nin bozulup inhilâlîni bâdî olduğunu der-hâtır etmezler mi?

Halife Mansur Ebu Yusuf'un garpta Muvahhidîn Devleti'ni tesis etmesinden şarka âlem-i İslâm ne istifade etti? Mansur Devlet-i Abbasiye'ye olan kin ve adâvetine itaat ederek müteaddit kuvve-i bahriyesiyle mücahlid-i ekber Salahaddin-i Eyyubî'ye muavenetten imtinâ edip bilâkis Avrupa'lılara iltihak etmesiyle sevâhil-i Şam'ı zapt ve istilâyı, me'âlim-i İslâ-

mın tamsı için haşr-i cumû'u bâdî olmuştu. Mansur'un Abbâsîlere olan adâvetinden dolayı Salahaddin-i Eyyubî'ye yed-i muaveneti uzatmaması siyaset-i İslâmiyeden veya din-i sahihten bir şey midir?

Halife Mansur'u Müslüman kardaşlarına yardımdan âciz kılan ne idi? Çünkü Mansur'un önünde İspanya kralı Alfons'un valide, zevce ve kızları ayak üzerinde durup ağlayarak bütün Endülüs kıtasından hiç olmaz ise Tuleytula'nın onlarda bırakılmasını tazarru' etmeleri onun o zamanki kuvvet ve satvetini gösteriyordu. Mansur'un hilafet-i Abbâsiyeye adâvet-i kalbiyesi olmasa idi kuvvetli donanmasının bir hamlesiyle o zaman sultan-ı Müslimîne sevâhil-i Şam'ın istirdâdını teshîl etmiş ve Avrupalıları Haremeyn-i şerifeyn'e taarruzdan men eylemiş olurdu.

Bazı Afrikaye bilâdındaki Müslümanların cühelâsı ve ağrârı hilafet-i mukaddese-i Osmaniyenin râyeti altında mustazill olan din kardaşlarına ve makam-ı hilafetle müttefik bulunan Avrupa-yı merkezî devletlerine karşı Fransa ve İngiltere'ye müzâheretden ne ümit ediyorlar?

Şimâlî Afrika'da müstâ'merât sahibi olan devletler İslâmı tefkikden, taife taife cemaatlarını temzikden, nihayet akidleri bozulup aralarındaki râbîta munkatı' olunca bir taifeyi diğeri üzerine saldırtmak ve aralarında fitne ve ihtilâf ateşini ikâd ile bu suretle cümlesini mahv u ifnâ eylemekten başka ne maksat güderler?

Bu cahil ve mağrurlar bu gibi vesâvise aldanır, temenni eyledikleri azamet-i kâzibenin mezâhiri ve hilafet-i sûriyenin merasimi ile ferahlanırlar, ümem-i mâziyeden diğerlerinin başlarına gelen ahvâl ve felâketlerden ibret almazlar ise onların da nihayetleri, tevâif-i mülûk zamanında her bir kaç bin kişi için bir emirü'l-müminîn ve bir minber olmak derecelerinde hevâ ve makâsıdı tehâlûf ve tenâfür eylediği vakit Endülüs ahâlisinin başına gelen ahvâlde karar kılacaktır.

Bu mağrurlara beyanâtımızda o kadar uzağa gitmeye ve ümem-i mâziye ile misâl getirmeye lüzum yoktur. Çünkü gözümüzün önünde kalpleri parçalayacak ve gözyaşları döktürecek âyât u 'îber mevcuttur.

Fransa bir asır kadar zamandır Cezayir'e ve sülûs asır kadar da Tunis'a vaz'-ı yed eylemiş bulunuyor. Bu memleketlerde Fransa kendi kaçkınlıklarını temkînden, mesâcidi ta'tîl ve râkî' ve sâcidi ifsâddan sonra evkâf-ı İslâmiyeyi bozmaktan, ahâlinin hetk-i haramâtından, hukuk-ı medeniyeden, ecânib ile hakk-ı müsavattan mahrum kılmaktan, bütün bunlardan fazla olarak her türlü kuvvetiyle din-i İslâma karşı muharebeden, aralarında İslâmın tesis-i uhuvvet eylediği ve birçok asırlar vesâm u

selâm dairesinde yaşadıkları halde Arapla Berber arasında ateş-i buğz u adâveti ikâddan başka ne yaptı?

Bu ibretler ve belâlar pek çoktur. Eğer Müslümanlar tarihlerde yazılı olan şeyleri basar-ı basîretleri önüne almazlar ise onlar için Resul-i ekrem efendimizin sünnetinde ve hulefâ-yı râşidîn hazarâtının tarihinde tezekkür edecek, düşünecek birçok şeyler vardır. Bu gibi şeylerden ancak erbâb-ı akl u iz'ân ibret alır. Binaenaleyh âmmе-i Müslimîn kendilerini aldatmak isteyenlerin fitnelerinden i'râz ile hilafet-i Âl-i Osman'ın etrafına toplansınlar ve Cenabı Hakk'a onların hıfz-ı mülkü, devam-ı saltanatı ve tezâ'üf-i şevketi için dua etsinler.

Eşrâf-ı Merâkeşiye Devleti'nin enkazı gibi acezenin, İslâm düşmanı olan Fransızların gösterdikleri rûy-ı iltifata aldanmalarının dünyadaki Müslümanlar için ne ehemmiyeti olabilir? Onlar hilafet-i Osmaniyenin şevketine bir ezâ verebilmekten ahkar ve bâhusus şu son günlerde satvet-i azîmelerine başlar eğildikten ve kuvâ-yı cesîmeleri önünde bahren ve berren İngiliz ve Fransız orduları münhezim olduktan sonra selâtîn-i mücâhidîn-i Osmaniye ile meydan-ı azamet u fazilette münâfese edebilecek dereceden pek çok ezeldirler.

Semen-i bahs ve derâhim-i ma'dûde ile memleketlerini, ırzlarını, dinlerini ve celîl tarihlerini Fransa'ya teslim eden bu raht için merasim-i hilafet ve mezâhir-i emâret ile aldanmak olacak mıdır?

Devletini ve mülkünü Fransa'nın iki değirmen taşı arasına atan ve bugün o taşların arasında hiçbir eser kalmayacak derecede ezilmekte olan bu raht için aldanmak doğru mudur?

Havl u tavlı zâyî eden, hakk-ı fiil ü kavli selb olunan ve nihayet Fransız vâlisinin elinde rehin haline gelen bu raht-ı âciz nasıl hilafet-i Âl-i Osmana mübâya'adan bîrûn kaldırabilir?

Bunlar ile sâlih selefleri Sultan Mulay Muhammed arasındaki fark ne kadar azîmdir. Mulay Muhammed'in donanması ve nizam altında orduları vardı. Menâbir-i adaleti garpta yükselten, Fransa İmparatorluğu zamanında Fransa'yı azametinde hayran edecek ve kendisinden korkutacak derecede memleketini ve milletini sebil-i medeniyet ve izzette yürüten o idi. Bütün bunlarla beraber cemaat-i Müslimîne inzıamdan ve hulefâ-yı Osmaniye bey'attan onu bir şey inhirâf ettirip aldatmadı. Ahdinde Sultan Mustafa'nın ismi her Cuma günü Mağrib-i Aksâ minberlerinde zikr olunur ve o diyâr Müslümanlarından milyonlarca nüfus sultan-ı Osmanîye dua ederlerdi.

Seyyid-i Kureyş sallâluhu te'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz dinden inhirâf eyledikleri ve zimâm-ı Müslimîni indirdikleri halde onlardan in'izâli ve onlara ahd u misâkın 'adem-i hıfzını ve onlara iltihak etmemeyi emir etmiş iken bu rahtın Kureyşe ittisâl-i nesebi ne faide verir? Ebu Hureyre radiyallâhu te'âlâ anhun rivayet ettiği ve bu hususu âmir hadis-i şerifi Müslümanlar bilmezler mi?⁹

İşte nâsta mesâlikin teşa'ubu ve ihdâs olunan bida' u ehvânın tebâyün nûdür ki onları ziyâ'a marûz kıldı ve onları et ve kemiklerini de mahv edecek ve tamamiyle eserlerini bile bırakmayacak olan bu fitnelere isâl etti. Fakat Cenabı Hak Müslümanlara merhamet buyurarak nusreti cüyûş-ı Osmaniyenin sancaklarına müyesser kılıp İngiliz ve Fransız ordularını mücâhidîn-i İslâmiyenin karşısında başaşağı geldi ve bu zaferle şan-ı İslâm kesb-i azamet edip âli oldu.

Orduları dücâr-ı inhizam olduktan, silah ve zahireleri Müslümanların eline ganimet olarak geçtikten sonra bu iki devletin umum Müslümanların hilafet-i Osmaniyenin etrafına toplanmalarından ve râyet-i mukaddesi altına girmelerinden korkarak Müslümanları mahv etmek hakkındaki maksatlarına vâsıl olmak için bu fitneyi meydana çıkarmaları bizi dücâr-i ta'accüb etmez. Ancak Fransa ve müttefikleri şunu bilmiyorlar ki bugünün Müslümanları dünkü Müslümanlar değillerdir.

"Bir delikten iki defa ısırılmaz"¹⁰ hadis-i şerifiyle Hazreti Resul'ün vasf buyurduğu Müslümanın gözü ikinci defa olarak açıldı ve nereye sevk edildiğini kendi gözüyle gördü.

Seyf-i hilafet-i İslâmiye ve nâzır-ı Harbiye-i Osmaniye Enver Paşa'nın Çanakkale muharebâtı akîbinde "Üç yüz milyon Müslüman için harp ediyorlar" dediği Gelibolu arslanları mevcut olduğu halde bu İslâm düşmanları dünyanın kendileri için hâlî kalmasını, o Müslümanlara istediklerini icra edebilmelerini ümit mi ediyorlar?

Bu harp Allah'a ve Muhammed'e ve menâr-ı İslâmı ref' ve kelime-i dini i'lâ ve kavâ'idini sâbit kılan bu halife-i gâziye iman eden üç yüz milyon kalbin selâmet ve halâsı ile nihayet bulacaktır.

Fransız ve İngiliz muharrirleri bahislerinde im'ân etsinler. Mekâyid ve tedâbirlerinde düşünsünler. Çünkü mümin kulları için va'd-i ilâhî tahak-

.....

⁹ *Sahih-i Buharî*, *Kıtabu'l-menâkıb*.

¹⁰ Buharî, *Edeb*, 83; Müslim, *Zihd*, 63.

kuk etmiştir: “Onlar mansurdurlar ve cünûdumuz gâlip olacaktırlar” [Saffât, 37/173].

O mekkâr ve hilekârlar icad eyledikleri ümerâ ve meydana çıkardıkları hulefâ ile öğünsünler, bir gün gelecektir ki akd-i Müslimîn Resulullah'ın halifesi ve ümmeti üzerine emini etrafında intizam peydâ edecek-tir. Ondan sonra sultan-ı kâhirlere tufanı önünde bu mekkârların bugün vaz' u tesis etmek istedikleri surûh-ı âmâl bir saat bile dayanamayarak yıkılacaktır.

ARAP BÜLTENİNİNDEN İKTİBAS
ARAP BÜROSU, SARAY HOTEL.
KAHİRE, 6 EKİM 1918.

HİLAFET

GENEL OLARAK 'HİLAFET'İN TABİATİ VE
SÖZDE 'OSMANLI HİLAFETİ'NE DAİR NOTLAR

CARLO ALFONSO NALLINO

ARAP BÜROSU; GENEL İSTİHBARAT BİRİMİ'NDEN TEĞMEN F. R. RODD'A.
ROMA ÜNİVERSİTESİ TARİH VE İSLÂM KURUMLARI PROFESÖRÜ
CARLO ALFONSO NALLINO'NUN

*"APPUNTI SULLA NATURA DEL 'CALIFFATO' IN GENERE
E SUL PRESUNTO 'CALIFFATO OTTOMANO'"*

İSİMLİ AŞAĞIDAKİ ÇALIŞMASININ ÇEVİRİSİ İÇİN MÜTEŞEKKİRDİR.
ÇALIŞMA, İTALYA DIŞİŞLERİ'NCE 1917'DE BASILMIŞTI.

TERCÜME:
DR. MURTEZA BEDİR

ROMA, 1917

MINISTERO DELLE COLONIE

DIREZIONE GENERALE DEGLI AFFARI POLITICI

APPUNTI
SULLA
NATURA DEL «CALIFFATO» IN GENERE
E SUL
PRESUNTO «CALIFFATO OTTOMANO»
DI C. A. NALLINO
PROFESSORE ORDINARIO DI STORIA ED ISTITUZIONI ISLAMICHE
NELLA REGIA UNIVERSITÀ DI ROMA

ROMA
TIPOGRAFIA DEL MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI
1917

I. BÖLÜM HALİFELİĞİN MAHİYETİ¹

Muhammed aynı anda hem bir din hem de bir devlet kurdu;² hayatta iken her ikisi de aynı toprak sınırlarına sahipti. Allah'ın elçisi ve peygamberi sıfatıyla o tek dinî otorite idi. Takipçilerinin ve kendisinin algılamasında bu işlev, ne, mânevî olsun ya da olmasın, bu türden güçlerinin devrini ne de onların ölümünü müteakip miras yoluyla başkasına geçişini kabul ediyordu. Kur'an, ilâhî vahyin Muhammed'le kesin olarak sona erdiğini söyler, bundan sonra inananların O'nun öğretilerine sadakatle sarılmaktan başka yapacak şeyleri yoktur. İslâm dininde dinî hiyerarşi veya din adamları örgütlenmesi gibi bir şeyin izine rastlamak mümkün değildir. Hristiyan vaftiz teorisine veya Tanrı ile fert arasında aracılardan [ruhban] olduğu anlayışına paralel bir anlayış İslâm'da asla yoktur. Yunan [Ortodoks], Katolik veya Protestan din adamlarının mânevî iktidarlarına az da

.....

¹ Bu rapor sadece Sünnî halifeleriyle ilgilidir, Çoğunlukla İranlı olan ve şu anda bizim ilgi alanımıza girmeyen küçük Müslüman mezhebi Şiânın halifesiyle, ya da daha iyi bilinen adıyla imamıyla, ilgilenmemektedir.

² Muhammed ancak 622 yılı Eylülünde Mekke'den Medine'ye göçünden, ya da hicretinden sonra bir devletin başına geçti. Onun ölümü hemen hemen kesin olarak 8 Haziran 632'ye rastlayan bir Pazartesi günü meydana geldi; doğum tarihi bilinmemektedir. Müslüman takviminin, hicretin meydana geldiği Arap yılından itibaren kamerî aylara bağlı olarak hesaplanması gereği, ancak Ömer'in hilafeti (634-644) sırasında karara bağlandı, ki bu tam olarak 15 Temmuz 622'ye tekabül etmektedir (çünkü, Araplar, Yahudiler ve hatta bir dönem İtalyan halkı yirmidört saatlik bir günün başlangıcını gece yarısı değil de güneşin batış anı olarak kabul ediyorlardı). Pekçok Avrupalı kitabın sadece Müslüman takviminin başlangıcını değil, Muhammed'in Medine'ye fiilen "göçü"nü de ("kaçış" değil) 16 Temmuz 622 olarak göstermeleri bundan kaynaklanan bir hatadır.

olsa benzeyen bir yapıyı görmek için Muhammed'den yaklaşık altı yüzyıl sonra meydana gelen gelişmelere, dinî kardeşlik kurumlarına (*tarikat, ahilik*) bakmak gerekmektedir. Burada üyelerin mânevî esenliğine yönelik gerçek bir mânevî iktidar ve ilgi görüyoruz. Ancak bunlar sadece müşrid ile onun müridi arasındaki ilişkilerde var olabilir, ki bu ikincisi kendi özgür iradesiyle geçirdiği çıraklık döneminden sonra o toplumun bir parçasını teşkil edecektir. Bunlar hiçbir durumda öğreti ya da ritüeli etkilemezler.

Ölümünü müteakip Muhammed'e haleflik meselesi onun tüm İslâm devleti üzerindeki iktidarıyla sınırlıydı, ki ortak bir din temeline dayalı bu devlet İslâmın ortaya çıkışından önce Arabistan'ın bu bölümünde hakim ictimâî ve siyasî münasebetlerden tamamen farklı bir yapıdaydı.

Peygamber'in siyasî faaliyetleri sona erdiğinde ortaya atılan sorular şunlardı: Kabilelerin eski ayrılıkçı politikalarına dönecek miydi ya da Medine'de ortaya çıkan devlet, değişmeden varlığını sürdürecekti miydi ve bu durumda hakimiyet kimin kismetine düşecekti? Müslümanlar için Muhammed'in bir eseri olarak görülmeyen, aksine Allah'ın kelâmı sayılan Kur'an ve bizzat Peygamber'in kendisi bu konuda hiçbir işaret bırakmamışlardı.

Peygamber'in son nefesini verdiği günün akşamında, uzun saatler süren şiddetli tartışmaların ardından ortaya çıkan hakim kanaat Müslümanların siyasî birliğinin korunması lüzumuydu. Ebu Bekir "İslam devletinin başı" olarak seçildi; "Halife"³ ünvanının da bu zamanda onun için kullanıldığı görülüyor. Arapçada *halife* kelimesi kamusal bir konumda halefliğe işaret ettiği kadar, yüksek bir otoritenin daha sınırlı ve özel yetkilerle donatılmış "temsalcisi" veya "naibi" anlamına da gelmektedir. Bu kelimenin seçiminde Âdem ve Davud peygamberlerle ilgili iki Kur'an âyetinin kanaatimce etkisi olmuş olabilir.

Bu sebeple tarihî olarak halifeler "tüm Müslüman devletini, yani Muhammed ümmetini yönetme konusunda" Muhammed'in halefleri idi; bu Muhammedîlerin Muhammedî olmayan yönetim altında olmadıklarını

.....

3 Bu ünvanın resmen Ebu Bekir'e verilip verilmediği açık değildir. Mesele ancak onun halefi olan Ömer (634-644) açısından açıktır. Her halükârda halife ünvanının her zaman resmî belgelerden çok tarihî ve edebî metinlerde kullanıldığına işaret etmemiz yararlı olacaktır. Kamu belgelerinde, kitabelerde ve paralarda, Ömer'in vaz' ettiği bir kanuna göre, Halife, her zaman 'emirü'l-mü'minin', yani İnananların Emiri ünvanıyla anılmıştır; ve saray mensupları, sıradan vatandaş ve memurlar ona, halife olarak değil de bu ünvanla hitap etmişlerdir.

varsayıyor ki, gerçek durum da yüzyıllar boyu böyle olmuştur. İlk anda Avrupalılarca anlaşılmayacak bir biçimde İslâmın bu evrensel sultanları ve hatta tüm diğer Müslüman yöneticiler, her ne kadar yürütme (icra) ve yargı (kaza) alanında sınırsız yetki sahibi olsalar da, yasama (teşri) alanında hiçbir yetki taşımıyorlardı, çünkü doğrusunu söylemek gerekirse bu yetki sadece fakihlerin ya da ulemanın yorumlayabileceği *şeriat* ya da ilâhî hukuka aitti. Dinî alanda halifeye veya herhangi bir Müslüman yöneticiye verilen yetkiler, dünyevî silahını kullanarak inancı (akîdeyi) iç ve dış düşmanlara karşı korumak ve Cuma günü cemaatla kılınan namazdan oluşan kamusal ibadetin düzenli bir biçimde icra edilmesini sağlamaktan ibaretti.

Tarihi kökeninden zorunlu bir biçimde evrilmiş olan halifenin niteliği fakihler ve Sünnî yazarlar tarafından teoride tam olarak kabul edilmiştir. Örnek olarak ben burada M. 1142 yılında vefat eden Ebu Hafs Ömer en-Neseffî'nin meşhur akâid risâlesinden halife ile ilgili bölümün tercümesini vereceğim. Bu kitabı seçmemin sebebi sadece onun meşhur olması değildir, aynı zamanda o İstanbul'daki medreseler ya da yüksek ilâhiyat okullarında okutulan ders kitaplarından biridir:

"Müslümanlar, İslâm hukukunun ve Kur'an'da belirtildiği şekliyle hadle-
rin uygulanmasını denetlemek, sınırları korumak, askeri hazırlamak,
vergileri toplamak, asi, hırsız ve yol kesen eşkıyayı engellemek, Cuma ve
diğer bayramlarda cemaatla kılınan namazların düzenlenmesini sağla-
mak, kişiler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, hukukî meselelerde şa-
hitleri dinlemek, velisi olmayan küçüklerin evliliğini denetlemek, savaş
ganimetlerini dağıtmak ve benzeri vazifeleri olan bir imamsız⁴ var ola-
mazlar. İmam açık ve ortada olmalıdır; yani gizlenmiş (*gâib*) veya bekle-

.....

4 Kelâmcılar ve fakihler "halife" ünvanını ilk dört halifeyle, yani Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'ye hasretmek alışkanlığında olmuşlar ve bunu sadece ilk dört halifenin Peygamber'in önde gelen ashabı oldukları için değil aynı zamanda onların hükümlerinin sırf Kur'an'ın hükümlerine ve Peygamber'in yorumlarına bağlı kaldığını var saydıkları için yapmışlardır. Sonra gelen bütün hükümdarlara da, yönetime bid'at sokmaları ve kuralları sadece Kur'an ve sünnetle temellendirmemeleri sebebiyle, "imam" (önder) adını vermişlerdir. Aslında yukarıda tercümesi verilen paragraftan hemen önce Neseffî şöyle demektedir: "Halifelik 30 yıl sürdü, ardından o hükümdarlık (krallık) ve emirliğe dönüştü", yani o gayrimüslim herhangi bir yönetimden farkı kalmayan bir hükümete dönüştü. Otuz kamerî yıl -yaklaşık yirmi dokuz güneş yılın-
dan biraz fazla bir zamana denk- Muhammed'in vefatıyla (632) dördüncü halifenin vefatı (661) arasındaki süreyle karşılık gelmektedir.

nen (*muntazar*) bir imam olmamalı.⁵ O Kureyş kabilesine mensup olmalıdır; başka bir kabileden olamaz; ancak onun Haşimoğullarının bir alt kabilesine mensup olması ya da Ali'nin soyundan gelmesi zarurî değildir.⁶ İmamın günahsız ya da masum olması şart değildir; onun çağdaşları arasında en erdemli (*efdal*) kişi olması da gerekmez;⁷ diğer yandan onun mutlak iktidar sahibi olmaya elverişli olması gerekir, iyi bir hükümdar olmalıdır, İslâm hukukunun uygulanmasını denetleyecek yetkinlikte olmalıdır ve Muhammedî sınırların savunmasını yapabilecek ve zalime karşı mazlûmun hakkını koruyabilecek güçte olmalıdır. İmam gayriahlâkî davranış veya zulüm gerekçe gösterilerek yönetimden uzaklaştırılmamaz (azledilemez)”.

Nesefî'nin bu kısa açıklaması halifenin, Muhammedîlerin menfaatlarının korunması ve onların siyasî birliğinin sağlanması kendisine tevdi edilmiş olan mutlak bir hükümdar (kral)dan başka bir şey olmadığını açıkça gösteriyor. O, tüm İslâm topraklarının dünyevî reisi, en yüksek hâkim, askerî komutanı, kılıcıyla inancın savunucusudur; ancak o ilâhî hukukun yorumlayıcısı değildir, bir kimsenin mânevî dünyasının denetleyicisi olmadığı gibi. O öğretî veya dinî uygulama konusunda hiçbir güce sahip değildir; belki bunun bir istisnası, devletin en üst gücünü temsilen cemaatla eda edilen ibadetlerin düzenli bir biçimde yapılmasını sağlamasıdır.

Eğer durum bu ise sadece dinî meselelerle ilgilenmesi gereken akâid eserlerinin halife meselesini ele alıyor olması bu durumda tuhaf karşılanabilir. Ancak Sünnî Müslümanlar, Şîî mezhebinin imama ilâhî bir niteelik atfetmesinin ve meseleyi öğretinin bir parçası olarak görmesinin, bundan doğacak hatalar ve sapkınlıklarla (bid'atler) mücadele etmek amacıyla kendilerini meseleyi kelâmî eserlere taşımak zorunda bıraktığını iddia etmişlerdir. Yoksa onlar bu meselenin dinî akîde sahasına dahil

.....

5 Bu, tarihte belirli bir zamanda gizlenmiş olan ve bilinmeyen sonraki bir zamanda tekrar ortaya çıkıncaya kadar gizli kalacak olan, doğüstü güçlere sahip Şîî mezhebinin imamına karşı bir tenkidtir. O daha sonra dönecek ve yeryüzüne Altın Çağı'ı geri getirecektir.

6 Bu da yine, imametî ilâhî bir hak olarak Ali'nin soyundan gelenlere ait olduğunu savunan Şîîlere karşı bir tenkidtir. Aynı zamanda bu, halifenin Kureyş'in bir alt kabilesi olan Haşimîlere ait bir hak olduğunu savunan fanatik Abbâsî taraftarlarına karşı bir tenkidtir. Muhammed ve Ali, Haşimî kabilesine mensuptu. Bu grup önceki Emevî hilafetinin gayrimüşru olduğunu iddia etmekteydi, çünkü onlar Kureyş'ten olsalar bile Haşimî soyundan gelmiyorlardı.

7 Şîî doktrine başka bir tenkid.

olmaması gereğini kabul etmektedirler. Doğrusu bu yol müminlerin, Şii mezhebinin yanlış ifadelerine karşı uyarılması amacını gütmektedir.⁸

Sünnî İslâmî görüş Müslüman dininin en üst otoritesi anlayışını hiç bir zaman kabul etmedi. Orada bir kilise ya da din adamları hiyerarşisi (ruhban) yoktur.⁹ Dinî birlik, halife tarafından değil, "Peygamber'in mirasçısı olan" ulema tarafından temin edilmektedir. Geçmişte, halife veya herhangi başka bir yöneticinin müdahalesi olmaksızın sadece ulema; öğreti, ibadet ve kutsal hukukun açıklanması yetkisine sahipti. Geleneğin değiştirilmeden devamını sağlamak ve yeni öğretilerin ve örflerin ortodoks ya da heterodoks olduğuna karar vermek sadece ulemanın vazifesiydi. Tüm bu meselelerde, halifenin iradesi değil, ulemanın ortak kanaati (*icmâ*) hakim oluyordu. Tabii olarak belirli meselelerde ulema arasında birkaç nesil boyu süren şiddetli görüş (*ictihad*) ayrılıkları ortaya çıkmıştı ama bunlar nihayetinde bir nevi orta yol veya uzlaşma bulunmasıyla sonuçlanmıştı.

Ulema bir devlet organı değildir; aksine onlar, hükümet otoritesi veya ilmi icazetlerinden aldıkları yetkiyle değil de halk nezdindeki itibarlarından dolayı *âlim* ünvanını kazanmaktadırlar. Sadece hâkim (kadı veya müftü) olarak atanmayı kabul edenler kamu görevlisi ya da başka bir ifadeyle soyut teorik meselelerde hükümetin hukuk danışmanı olabilirler.

Fıkıh ve dinî ilimlere dair kitaplar, devlet adamları ve yöneticilerle yakın ilişkiye girmemeleri konusunda âlimlere sürekli tavsiyede bulunur. Bu kitaplar, en tanınmış bazı âlimlerin halifelerce kendilerine teklif edilen kadı olarak atanma teklifini nasıl reddettiklerini sitayişle anlatır ve "Halife ve emir gibi üst düzey yetkilileri memnun etme" arzusunun, Muhammedî geleneğin sözkonusu yetkililere meşruiyet sağlayacak söz ve hareketler vasıtasıyla yanlışlanması sonucunu doğuracak sebeplerin en düşüğü olmadığını göstermekten geri durmazlar.

Geçen sayfalardaki tartışmaları hatırladığımızda halifenin, Müslüman dininin başı değil de, "inanınların lideri (müminlerin imamı)" ve Müslü-

.....

⁸ Şii mezhebinin öneminin teorik ve pratik olarak azalmasının bir sonucu, son 30 yıldır Türkiye ve Mısır'da okullarda okutulmak üzere oluşturulan Sünnî ilmiyel kitapları, hilafet ve imametle ilgili herhangi bir bilgi artık içermemektedir.

⁹ Abbasî halifelerince toplanan 'âlimler konseyleri', *Théorie du Droit Musulman* isimli talihsiz ve zararlı kitabın yazarı Hristiyan-Rum Sava Paşa'nın sırf bir uydurmasından başka bir şey değildir; bu kitap Arap araştırmaları uzmanı olmayan çok sayıda Avrupalının kafasını karıştırmıştır. Sözü edilen konseyler İslâm dünyasında hiç olmamıştır. [Sava Paşa'nın bu eseri *İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd* başlığıyla Bahâ Arıkan tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir, 2 C., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1955-56. I.K.]

manların evrensel hükümdarı (kralı) olduğunu söyleyebiliriz. Öğreti ve dinî uygulama karşısında o, ulema tarafından korunan 'geleneklerle sınırlı basit bir mümindir. Halife; Avrupalı imparatorlar, krallar ve liderlerin geçmişte Hristiyan inancının koruyucusu ve dinî sapkınlıkların düşmanı oldukları ölçüde, İslâm itikadının savunucusu ve bidatçilerin düşmanıdır.

Halife, ancak hakimiyet alanının tüm Muhammedî dünyaya yayılması ya da böyle kabul edilmesiyle diğer Muhammedî yöneticilerden (sultanlar, hükümdarlar, emirler, vs.) ayrılmaktadır; ayrıca o, Muhammedîler arasında siyasi birliğin ve toprak bütünlüğünün korunması ve kaynaklarının elverdiği ölçüde tüm kâfir devletleri fethetmesi idealleriyle de diğer yöneticilerden ayrılır.

Müslüman dünyadaki halifenin konumu, ortaçağlardaki Ghibelline (Ortaçağ İtalyan devletlerindeki imparatorluk hizbinin üyesi) hukukçularının anlayışına göre, Hristiyanlığın evrensel kralı ya da imparatoru konumuyla oldukça benzer bir nitelik arzeder.¹⁰ Bu hukukçulara göre, krallar, prensler, dükler vb., kendi feodal imtiyazları olan bölgede ancak imparator tarafından kendilerine o ülke üzerinde tanınmış olan hakla meşru bir hakimiyet sahibi olabilirlerdi. Benzer biçimde İslâmın mutad hukukuna göre, sultanlar, hükümdarlar ve emirler; sadece yönetici halife kendilerine belirli bir bölgenin yetkisini devrettiği zaman yani kendilerine dünyevî veya feodal iktidarı verdiği anda meşru olabilmektedirler.

Yukarıda Nesefî'den alıntılaradığımız metinde Sünnîlere göre halife ile ilgili iki vazgeçilmez şartın öne çıktığı açıktır; birincisi, onun Kureyş soyuna mensup olması gerekliliği ve ikincisi, ise yönetebilme ehliyetine sahip olma şartıdır. Bu ikinci şartla ilişkili bir gereklilik de onun belirli bir yaşta olmasıdır ki, bu İslâm hukukunda buluş çağıdır; çocuk hukuken yönetme ehliyetine sahip sayılmamıştır. İkinci şart aynı zamanda halifenin fizikî olarak da yetkin olmasını zımhen ihtiva eder, yani o kör ya da sağır olmamalı ve aklî melekeleri yerinde olmalı ve yeterli eğitim almış olmalıdır. Nesefî bazı diğer olmazsa olmaz şartlara yani halifenin Müslüman ve hür (özgür) olması gerekliliğine değinmiyor; ancak bu aslında gereksiz bir şey olurdu, çünkü İslâm hukukunun genel ilkelerinden biri de hiç bir gayrimüslimin ya da kölenin (hür) mümin üzerinde yetki (*velâyet, imperium*) kullanamayacağıdır.

.....

¹⁰ Bazı Arap yazarların da dikkatinden kaçmayan bir paralellik, meselâ 1681 yılında Tunus tarihini yazan İbn Ali Dinar, V. Charles'in bu mekâna karşı seferlerinden söz etmektedir. O, V. Charles'in *İmbratâr* unvanını alışına dikkat çekmiştir: "Bu ünvan, hükümranlılığı kadim zamanlardan beri süren ve Müslümanlar için halifenin ifade ettiği anlama sahip bir mâna taşıyan Alman hükümdarlarına (*mulûk'ul-Alman*) aittir".

Burada eklenmesinde yarar olan bir diğer nokta da fakihlerin halife makamına yükselmeyi fertle Muhammedî toplum arasında bir sözleşme olarak gördüğüdür. Bu biat olmadan yani toplum temsilcileri resmen kabullerini sunmadan tamamlanmış sayılmaz.¹¹ Makama yükselme, eğer makamda bir boşalma söz konusu ise, seçimle olabilir, ya da halifenin hükümranlılığı sırasında tahtına bir veliaht tayin etmesiyle olur; ancak bu ikinci durumda bile aday gösterilen kişi yetişkin olmak ve resmen onaylanmak zorundadır. Temsilcilerin resmî kabullerini de sunmaları bir zorunluluktur. Hatta halifelğin veraset yoluyla geçtiği dönemlerde bile, yani Emevî hanedanlığı (661-750) ve Abbâsî hanedanlığı (750-1258) esnasında, toplum temsilcileri açısından bu (atama) her zaman gerçek bir seçim şekli, ya da toplum tarafından daha önce kabul edilmiş bir veliahtın tayin edilmesi olarak algılandı. Küçükler daima süreçten dışlanmış, en büyük ya da başka bir oğul, kardeş ya da diğer bir akraba serbestçe tercih edilmiştir.

Daha sonra söyleyeceklerimi biraz daha netleştirmek için burada şunu da eklemem gerekiyor: Hakimiyetin dışa dönük, görünür işaretlerinden birisi de, şehrin büyük camisinde (*Cami-i kebir: Ulu cami*) kılınan Cuma namazı sırasında, hutbede, İslâm hükümdarı adına Allah'a dua edilmesidir. Hatibin hutbenin sonlarına doğru tüm müminler için Allah'a dua ettiği sırada hükümdarın adını anmaması durumunda ona karşı isyan (bölücülük) suçlaması yapılabilir, ve Muhammedî halkların tarihi bu detayın teori ve pratikte ne kadar etkin olduğunu gösteren örneklerle doludur.¹² Bütün Muhammedîlerin hükümdarı olarak halifenin adının ve onu takiben de halife tarafından hutbenin okunduğu toprak parçasında yetkili saydığı diğer sultan, kral veya emirin adının hutbede anılması bir zorunluluktur. Eğer hiçbir halife yoksa hutbe sırasındaki dua sadece ilgili toprakların Müslüman hükümdarı adına yapılır.¹³

.....

11 Bu biat başka hükümdarlar için de sözkonusu olmaktadır. Meselâ benzer bir biat, Hüseyin Kamil Aralık 1914'te Mısır sultanı yapıldığında ve şu anki Mekke şerifi Hüseyin b. Ali Türkiye'den bağımsızlık ilân ettiğinde gerçekleşti. Bu, Fas sultanları ve Tunus beyleri için sürekli kullanılan bir yöntemdir.

12 Arap yazarlar için "şu ülkede hutbe filanca kişi için okunur" şeklindeki bir ifade "filanca şu ülkenin meşru hükümdarıdır" anlamına gelir.

13 Bu kanun maddesi günümüzde Müslümanlar arasında son derece dikkatle uygulanmaktadır, meselâ 24 Aralık 1876 tarihli Osmanlı Kanun-ı Esasî'sinin 7. maddesi şöyle der: "Vükelânın azl ü nasbı ve rütbe ve menâsıb tevcihi ve nişan i'tâsı ve eyâlât-ı mümtazenin şerâit-i imtiyazilerine tevfikân icra-yı tevcihatı ve meskûkât darb ve hutbelerde namının zikri ve düvel-i ecnebiye ile muahedat akdi ve harb ve sulh ilânı ve kuvve-i berriye ve bahriyenin kumandası ve hareket-i askeriye ve ahkâm-ı şer'îye ve kanuniyenin icrası ve devâir-i idarenin muamelatına müteallik nizamnamelerin tanzimi (...) ve Meclis-i Umumî'nin akd ve tatili ve lede'l-iktiza Heyet-i Mebusan'ın (...) feshi hukuk-ı mukaddese-i padişahî cümlesindendir".

II. BÖLÜM

HALİFELİĞİN MAHİYETİNİN AVRUPA'DA YANLIŞ ALGILANMASI

Pekçok Avrupa devletinin Osmanlı İmparatorluğu'na ve kendi Müslüman tebeasına karşı çarpık politikalarına kaynaklık eden Avrupa'daki yaygın hilafet algılaması şu şekildedir:

“Halife adı İslâm dininin en yüksek başı, tüm Müslümanların mânevî önderi, ya da başka bir ifadeyle, İslâmın ‘en üst dinî otoritesi’ anlamına gelir. İstanbul sultanı kendi Osmanlı topraklarında dünyevî bir iktidar yürüttüğü ölçüde sultandır ve yüce mânevî otoritesini siyasî aidiyetlerine bakmaksızın bütün Sünnî Müslümanlara yönelttiği ölçüde ise halifedir”.

Bu tamamen hatalı algılamanın bir neticesi olarak, aynı ölçüde hatalı olan bazı pratik sonuçlar doğmuştur:

a) Nasıl ki Yüce Pontiff (Papa) olmaksızın Katoliklik ve Katolik hiyerarşisi düşünülemezse, aynı şekilde halifenin yüce mânevî otoritesi olmaksızın Müslümanlık düşünülemez.

b) Bu nedenle, dinî ayırıcılık ve baskılardan uzaklaşmak için, Müslüman tebeaya sahip tüm Avrupa devletleri bu tebeanın halifeyle olan ilişkilerini özgürce yapabilmelerini garanti etmelidirler, başka bir ifadeyle halifenin onlar üzerindeki otoritesi tanınmalı ve saygıyla karşılanmalıdır; bu, aynen Katoliklerle Papalık (*Holy See*) arasındaki mânevî ilişkileri yasaklamak gibi imkânsız bir şeydir.

c) Osmanlı sultanının-halifesinin Osmanlı topraklarıyla sınırlı dünyevî iktidarıyla ayırım yapılmaksızın bütün Müslümanları kuşatan mânevî iktidarının birleşmesinin çok büyük bir tehlike olarak görüldüğü durumlarda, herhangi bir Avrupa devletinin politikası, Müslümanlardan en yüksek mânevî otoritelere, yani halifelerine, yani bir nevi bir dek-

larasyon ya da beyan almaya yönelmelidir. Ayrıca, bu politika, beyan veya deklarasyonu almak isteyen Avrupalı devletin tebeası olan Araplar arasından seçilen birisinin İslamın Başlı olarak tanınması şeklinde şekillenmelidir.

Bu sonuçların üzerine oturduğu öncüller hatalıdır. İstanbullu bir Ermeni olan d'Ohsson, bu teorinin Avrupa'ya sokulmasından ve XIX. yüzyılda bunun Avrupa diplomasisinin adeta bir doktrini haline gelmesinden sorumlu olan kişidir. *Tableau Général de l'Empire Ottoman* adlı 1788 ve takip eden yıllarda Paris'te basılmış olan eserinde o, "Müslümanların Pontiff'inden" ve "hükümdarın dinî otoritesinden" söz etmiştir. Burası yanlış anlamamanın sebeplerini araştırarak yer değil; ana sebep dilseldir, Arapça *imam* kelimesinin mânasının yanlış anlaşılmasıdır; d'Ohsson'u, başka yerlerde çevirisini bizzat kendisinin yaptığı Arapça metinlerle de çelişkili bu ciddi hataya sürükleyen diğer bir sebep siyasî olabilir. En kötüsü de bu başlangıçtaki hatalı teorinin Avrupa devletlerinin politikalarında ciddi etkilerde bulunmuş olmasıdır.

III. BÖLÜM

GERÇEK HİLAFETİN SONA ERMESİ, OSMANLI HİLAFETİ MESELESİ, HALİFENİN MÂNEVÎ OTORİTESİ EFSANESİNİN KÖKENİ

Halifelik, M.S. 1258 yılında, Hülâgu Han ve onun Tatar [Moğol] ordu-su Bağdat'ı yerle bir ettiğinde sona erdi. Bunlar Abbâsî halifeliğini ve so-yunu yok ettiler. Bu tarihten sonra halifelerin mevcudiyeti hem resmen hem de fiilen sona erdi.¹⁴

Ancak dört yıl sonra, 1262 yılında, Mısır'da, geçmiş karanlık bir adam ortaya çıktı ve kendisinin Abbâsî ailesine mensup olduğunu iddia etti ve Tatar katliamından kurtulduğunu söyledi. Çerkes ya da Bahrî Memlük hanedanına mensup Mısır Sultanı I. Baybars (el-Bündükderî), hikâyesinin ihtimal dışı olmasına rağmen, kendi amacına uygun düştüğü için, adama inanmayı tercih etti.¹⁵ Sultan bu kişiye halife olarak biat etti ve

.....

14 Doğal olarak bazı ferdi halifelik teşebbüsleri ya da marjinal hanedanların halife olarak tanınma çabalarına yer verilmemiştir, çünkü onların bu tarz beklentileri hiçbir zaman başka iktidar sahiplerince kabul görmemiştir. Abbasîlerin düşüşünü müteakip bu türden bir girişime Tunus merkezli Hafsî sultanlarının *Enirî'l-müminin* (Müminlerin lideri) ünvanını kullanmaları örnek verilebilir. Bu halifelere özel bir kullanımdır; ancak onların halifeliği, bu ünvanı M.S. 1534 yılında yıkılışlarına kadar muhafaza etmiş olmalarına rağmen, asla bunun ötesine geçememiştir.

15 Çağdaş ya da bu olayları hemen takip eden dönem Arap tarihçileri meseleye saygısız bir dille atıfta bulunurlar. 1329 yılında Suriye'de yazan Ebü'l-Fida bu konuya dair başlığına "Bir kimsenin halife olarak tanınmasına dair" adını verir ve tahkiyesi esnasında bu sözde Abbasîlerden "Kara Abbasîler" diye söz eder.

Çağdaş bir Türk-Arap olan Hasan Hüsnî et-Toyrânî 1891 yılında Osmanlı halifeliği lehine bir risâle yazar ama bu sözde Abbasîleri sahtekâr olarak değerlendirir. [Toyrânî'nin Arapça kitabının tercümesi *Hilafet Risâleleri*'nin ilk cildine alınmıştır; s. 295-341. 1.K.].

ondan kendisini Mısır sultanı yapacak bir belge aldı.¹⁶ Bu yolla Baybars selefini elleriyle öldürüp tahtını ele geçirmesi eylemini kamuoyunun hoş görmesini sağlamayı hedefledi. Aynı zamanda o, artık iktidarı en yüksek otoritenin elinden almak zorunda kalmayan diğer Muhammedî emirler nezdindeki kendi kişisel konumunu güçlendirmek istedi. Böylece Mısır'da, her ne kadar tamamen sözde de olsa, geçici bir Abbâsî halifeliği ortaya çıktı; Muhammedî hükümdarların çoğunluğunca tanınmamış olmasından dolayı o bütün iktidarını başkalarına devretti. Bu halifelik kendi adına para bile bastırmadı, halbuki bu Müslümanlar arasında hakimiyetin en önemli işaretlerinden biri sayılıyordu; o sadece bazı sübvanselerin ödenmesi ve yeni Mısır sultanlarına (kağıt üzerinde) onay verilmesi hakkını korudu. Zamanla Mısır dışındaki bazı emirler de iktidar yetkilerini belgeleyen vesikayı bu tartışmalı halifenin elinden almak istemişlerdir, ancak o, hiçbir zaman dinî bir özellik veya ulema arasında mânevî ya da maddî bir iktidar kazanamamıştır.

1517 yılında Osmanlı Sultanı I. Selim Mısır'ı fethetti ve Memlûk sultanlarının iktidarına son verdi. Sahte Abbâsî halifesi el-Mütevekkil herhangi bir kişi olarak İstanbul'a getirildi, ancak Selim'in ölümünden sonra Mısır'a dönebildi ve 1543 ya da başka kaynaklara göre 1538 yılında burada vefat etti. Onunla birlikte Abbâsî halifeliğinin sunî dirilişi de ebediyen sona erdi.

Bu sırada Osmanlı sultanları iktidarlarının en güçlü dönemine girmekte ve Avrupa'yı korkutmaktaydı. Saray yazarlarının mübalağalı ifadelerinin sonucu halife ünvanı ve halifelikle ilgili bazı atıfların, kitap ithaflarında Osmanlı sultanlarının uzun ünvan grubu içine girmeye başladığını görüyoruz. Bu edebî yağcılık,¹⁷ halifenin Kureyş soyundan gelmesi gerektiğini söyleyen İslâmî öğretiyle tamamen çelişkili bir durumdu. Doğrudan sultan tarafından yayınlanan belgeler, paralar, kitabeler, vs. abartılı Türkçe hitaplar arasında halife ünvanı yer almamaktadır, sadece istisnâ olarak bazen başka ünvanlar arasında *hilafet-penahî* (halifenin sığınağı) ifadesinden çok da belirgin olmayan bir tarzda söz edildiği görülmektedir.

Osmanlı hükümdarlarının aynı anda hem sultan hem de halife olarak resmen ve açıkça tanımlanması ilk kez yabancılarla yapılan bir anlaşma-

•••••

¹⁶ Dikkat edilmesi gereken bir nokta, Baybars'ın kendisinin Arap soyundan gelmediği ve bu yüzden Kureyş'e mensubiyetinin imkânsızlığı nedeniyle halifeliği kendisi için istemesinin ihtimal dışı olduğudur.

¹⁷ Sadece Türk hükümdarları arasında yaygın olmayan bir olgu.

da görülmüştür; hatta bunun Avrupalı versiyonunda halife ünvanı yeni ve keyfî bir biçimde verilmektedir. Söz konusu anlaşma Rus çaricesi II. Katerina ile I. Abdülhamit arasında 21 Temmuz 1774 tarihinde yapılan Küçük Kaynarca Anlaşmasıdır. Burada Abdülhamit sultan ünvanlarıyla anılmakta, ama sultanın Tatarların yurdu Kırım ile Kuban'ın tam bağımsızlığını tanıyacağını söyleyen 3. madde; onların (Kırımlıların) kendisine medenî veya siyasî özgürlüklerinden taviz vermeden dinlerinin öngördüğü şekilde ve diğer Müslümanlar¹⁸ arasındaki mevcut İslâm dininin uygulamalarıyla uyumlu bir biçimde davranacaklarını ve sultanın Muhammedîlerin "Yüce halifesi" olduğunu vurgulamaktadır. Osmanlı heyetinin becerisi, Rusları gerçekte mevcut olmayan bir mânevî hakimiyetin varlığına inandırdı ve Rusların niyeti açısından anlaşmanın ortadan kaldırmayı hedeflediği şeyi, yani Tatarlar üzerinde Türk hakimiyetini teyid etti. Osmanlı elçileri muhaliflerinin cehaletinden yararlanarak yanlış algılamının meyvesini devşirdiler.¹⁹ Bu durum, ayrılıkçı Yunan [Ortodoks] kilisenin başı olarak Rus imparatorunun Osmanlı topraklarında yaşayan

.....

18 Anlaşmanın, iki tarafın resmî temsilcilerince imzalanan ve damgalanan İtalyanca asıl versiyonundan iktibas edilmiştir (bk. De Martens, *Recueil des Principaux Traites*, Goertingen 1791-1801, IV, 612). Daha sonra Rus hükümetinin 1775'te bastığı ve yayınladığı Fransızca çevirisi, hatayı daha da içinden çıkılmaz bir şekle sokarak şu ifadeye bulunuyor: "*Il se réglorent à l'égard de Sa Hauteesse comme 'Grand Calife du Mohamérisme', selon les préceptes que leur prescrit leur roi (...)*" (Onlar, Yüce Sultanı 'Muhammediliğin Büyük Halifesi' olarak görmeyi kabul ederler ve bu arada kendi krallarının emirlerine de uyarlar). G. Noradounghian tarafından verilen diğer Fransızca versiyonu (*Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*, Paris, 1897-1903, I, 322) da aynı şekildedir: "*Et que S. M. Le Sultan est regardé comme le Souverain Calife de la religion Mohamétane (...)*" (Ve Sultan, Muhammedî dinin hükümdar halifesi olarak görülür)". Müslümanlar için hazırlanan Türkçe metin aynı hatayı içeremezdi ve bu yüzden şu şekildedir: "Çünkü benim adaletle desteklenmiş kişisel hükümranlığım, müminlerin imamı ve Allah'ın birliğine inananların halifesi olmamdır". Aynı şekilde İtalyanca metin "dinî adetler"den söz ederken ve Fransızca metin "dinî şeremoniler" derken, Türkçe metin "umûr-i diniye ve mezhebiye" yani mezhep ya da kutsal Hanefî ekolünün (dinî, medenî, kazaî ve cezaî) kanunlarını ilgilendiren din işlerinden söz etmektedir. Türkçe metin *Muahadat Mecmuası*'nda (İstanbul, H.S. 1294-1307, III, 256) yer almaktadır.

19 Ya da her halükârda onlar, eğer d'Ohsson'un dediği doğruysa, bunu zevkle kullandılar. O, müteakip Aynalı Kavak Sözleşmesinin itibarının Fransız büyükelçisi Comte de Saint-Priest'ten dolayı olduğunu belirtiyor: "*dont la sagesse sût concilier, dans une négociation aussi épineuse, les interêts de la religion d'une part; et de la politique de l'autre, entre les deux puissances contractantes*" (of which the wisdom knows how to reconcile, in a difficult negotiation, the interests of the religion on the one hand; and of the politics on the other, between the two powerful contractors). O halde de Saint-Priest halifenin mânevî iktidarı fikrinin yarancısı olmalı

Moldavyalılar, Lehler (*Wallachians*) ve bu kiliseye mensup diğer halkların dinî koruyucusu rolünü üstlenmesi olgusuyla da desteklenmiştir. Bu nedenle, İstanbul'daki sultan tarafından halifelğin, ya da en üst İslâmî liderliğin (*pontiffate*) deruhte edilmiş olması Ruslara hiç de garip gelmedi, sadece âdil bir mütekabiliyet olarak algılandı.²⁰ Ancak İslâm Avrupalı diplomatların muhayyilesince anlaşılan şey değildir. İslâmın gerçek kurallarına göre, bu anlaşmanın 3. maddesinden neşet edebilecek ve etmesi gereken şey sultan-halifenin Tatarların hanına bir tür dünyevî otorite fermanı vermesi ve kadılar ya da kazaî memurların ve müftülerin Osmanlı hükümeti tarafından atanmaları ya da görevden alınmaları zorunluluğudur. Ancak bu sonuçlar Ruslara bile açıktan bir Türkiye vasallığı ve dinî olmaktan çok siyasî bir bağımlılık görüntüsü vermiştir. Sonuçta 10 Mart 1779'da İstanbul yakınlarında Aynalı Kavak'ta "Küçük Kaynarca Anlaşmasını açıklayan bir Sözleşme" yapılması zorunluluğu doğdu. Uzun 2. ve 3. maddelerde halifenin tanınması ile ona karşı diğer İslâm devletlerinin tam bir siyasî bağımsızlık sahibi olması arasında bir uzlaşma denendi. Burada sultanın dünyevî ve mânevî otoriteleri arasında garip bir ayırıma gidildi. "Osmanlı hükümdarı" ve "Muhammedî dinine mensup yüce halife" şeklinde ikili nitelikten söz edildi. Ancak, olgular yine durumun saçmalığını göstermiştir ve Rusya, Türkiye'yi 28 Aralık 1783 tarihli "daha önceki anlaşmalar ve Kırım'ın sınırlarının belirlenmesi" içerikli sözleşmeyi kabule zorlamıştır. Bu anlaşmayla 1774 tarihli anlaşmanın 3. maddesi ve 1779 tarihli açıklayıcı sözleşmenin 2., 3. ve 4. maddeleri iptal edilmiş ve Tatarlara sözde Osmanlı dinî ya da mânevî müdahalesi tamamen geçersiz bırakılmıştır.

Bu nedenle dinî halifelik yanılması Avrupalı diplomasi uzmanlarının lügatinden tamamen kaybolmalıydı. Ancak kısa bir süre sonra, II. Bölüm'de sözünü ettiğimiz gibi, 1788 yılında halifelğin hiyerarşik niteliği teorisini Avrupa'da geliştiren Ermeni d'Ohsson'un kötü etkisi ortaya çıktı. Bu teori tarihsel açıdan saçma olup hiç bir Müslüman tarafından benim-

.....

²⁰ Müslümanlarla ilgili işlerde yeterince bilgi sahibi olmayan ve Doğu'ya Batılı gözlerle bakan Avrupalılar için bu çok saçma bir şey olarak görülmemiştir. Onlar düzenli bir hiyerarşiye sahip olmayan bir din, başka bir ifadeyle Tanrı ile birey arasında aracılar ihtiyacı duymayan ve mânevî temsilcileri olmayan bir din tasavvur edemezlerdi. Onlar ne pahasına olursa olsun İslâmiyette, papazlar ya da piskoposları bırakın, Yüce bir Pontif bulmak kararlıındaydılar; ve hatta Müslüman ibadetlerinde *mass* (şarap ve ekmek seremonisi) ve Hristiyan sakramentlerine benzer bir şey görmek istiyorlardı.

senmiş değildir, ancak bu durum, Türk hükûmetine uzun zamandır kaybetmekte olduğu maddî nüfuzunu mânevî olarak geri kazanmasına yardım edecek harika ve beklenmedik bir fırsat sunmuştur. En önemlisi de, Küçük Kaynarca Anlaşmasından bir yüzyıl sonra, Sultan II. Abdülhamit (1876-1909), Avrupa'da oldukça yaygın olan bu yanlışın kendisine Hıristiyan güçlerin hakimiyeti altında yaşayan yaklaşık 150.000.000'den fazla Müslüman arasında Türklerin önderliğinde İttihad-ı İslâm (*Panislamizm*: İslâm birliği) projesini devreye sokma ihtimali sunduğunu farkettiler. Başlangıçta resmî ünvanlarda ve para basımında sadece kendi sultanî rolüne işaret eden lakapları muhafaza etmesine rağmen, Türk hükûmeti bütün tereddütleri bir tarafa bırakıp tarihte ilk kez tebeasına hitap eden bir belgede, 24 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasî'de, halifelik sıfatlarının kamusal kullanımına karar verdi. Bu Kanun-i Esasî'nin 3. ve 4. maddeleri şu şekildedir:

Madde 3: Saltanat-ı seniye-i Osmaniye hilafet-i kübrâ-yı İslâmiyeyi haiz olarak sülâle-i Âl-i Osmandan usul-i kadîmesi vechile ekber evlâda aittir.

Madde 4: Zat-ı hazreti padişahî hasbe'l-hilafe din-i İslâmın hâmisî²¹ ve bilcümle tebea-i Osmaniye'nin hükümdar ve padişahıdır.

Buna rağmen doğrudan padişahıtan sadır olan resmî belgelerde saltanata ait ünvanlardan başkasını kullanmaktan kaçınmıştır. II. Abdülhamit Müslümanların büyük çoğunluğu önünde halifelik ünvanını benimsemenin gayrimeşru olduğunun farkındaydı ve bu nedenle amacına dolaylı yollardan ulaşmakla yetindi. Bu yollardan birisi, meselâ, İstanbul'da, Cuma namazı için kendi adının da içinde geçtiği Arapça hutbe mecmu-ları bastırmak olmuştur.²² Bir süre sonra hutbeler hiçbir tasarrufa uğramadan Hindistan ve Malezya camilerinde de okunmaya başlandı ve bu da yavaş yavaş Türk sultanının bütün İslâm âleminin Yüce Hükümdarı olduğu izlenimine yol verdi. Ayrıca, aynen Fransa'nın uzun zamandır Doğu Hristiyanlarının hâmisî rolünü benimsemesi gibi, II. Abdülhamit, Avrupa devletlerinin tebeası bile olsalar Müslümanların hâmisî olarak

.....

21 Not: "Hâmi (koruyucu)", yoksa bir Sünnî Müslüman için bid'at sayılacak bir ilâde olan "imam" değil. Yukarıya bk.

22 Bu hutbelerde, söz konusu dualar ister Osmanlı imparatoru için olsun isterse de başka bir ülke için olsun, İstanbul'daki hükümdara daima "halife" ya da halifenin lakaplarından biriyle değil de "sultan" şeklinde hitap edildiğine dikkat edilmelidir.

hareket etmeye her zaman özen gösterdi. Türk temsilciler, Avrupalıların hilafetin dinî niteliğine olan inançlarını kullanarak, başka devletlerin Müslüman tebeası üzerinde, özellikle Britanya hakimiyetinde bulunanlar üzerinde aşırı nüfuz kazanmada genellikle başarılı oldular.

Benim burada göstermek istediğim şeyin tipik bir örneği 18 Ekim 1912'de İtalya ile Türkiye arasında yapılan Lozan Anlaşması'nı teşkil eden tek taraflı ve iki taraflı sözleşmelerdir. Türkiye sultanının halife olarak fonksiyonları tek taraflı İtalyan deklarasyonunda resmen tanınmıştır (17 Ekim 1912 tarihli Kraliyet Fermanı). Ancak bunlardan ne iki taraflı anlaşmalarda (18 Ekim 1912 tarihli anlaşmanın 15 Ekim 1912 tarihli Usul Anlaşması [*Modus procedendi*]) ne de tek taraflı Türk deklarasyonunda (17 Ekim 1912 tarihli Sultan Fermanı) söz edilmiştir; bunlarda İstanbul'daki hükümdar sadece ve basitçe "sultan" olarak belirmektedir. Ciddi bir resmî anlaşmada Türkler, Müslüman nokta-i nazarından saçma sayılabilecek bir ifadeye bulunamazlardı.

IV. BÖLÜM

OSMANLI HİLAFETİ VE LOZAN ANLAŞMASI

İslam hilafetinin ve sözde İstanbul halifesinin niteliğiyle ilgili Avrupa-lı diplomatlar arasındaki yanlış algılamalar II. ve III. Bölüm'lerde tartışıldı ve eleştirildi. Ancak bunlar yine de 18 Ekim 1912 tarihli Lozan Anlaşmasını teşkil eden çeşitli sözleşmelerde kabul edilmiştir. Bu Anlaşma şunları var saymaktadır:²³

1. Türk Sultanı aynı zamanda halifedir (17 Ekim 1912 tarihli Kraliyet Fermanının 2. maddesi), Bk. III. Bölümün tamamı.

2. Halife İslam dininin yüce lideri ve dinî hiyerarşinin başıdır (yukarıda sözü edilen maddede ve de 12 Ekim 1912 tarihli *Modus Procedendi*'nin 2. paragrafında zımnen mevcuttur). Ancak I. ve II. Bölüm'lerle III. Bölüm'ün ikinci yarısına bakınız.

3. Cuma hutbesinde halifenin adına dua edilmesi; onun mânevî iktidarının tanınması, dolayısıyla müminlerin dinî bağlılıklarının sunulması anlamına gelir (yukarıda sözü geçen Kraliyet Fermanının 2. maddesi). Ancak I. Bölüm'ün sonuna bakınız.

4. Bölgenin başkadısı dinî hiyerarşinin başıdır, ya da başka bir ifadeyle, halifeye bağlı bir nevi başpiskopos -ya da Müslümanların papası; aynı zamanda naib ya da mahallî kadılar da dinî hiyerarşinin başlarıdır, ya da kadiya bağlı kasaba papazlarıdır (*parish priests*). (Yukarıda sözü edilen Kraliyet Fermanının 2. maddesi ve *Modus Procedendi*'nin 2. paragrafı). Diğer yandan çok iyi bilinmektedir ki, kadı ve onun naibi kutsal İslâm hukukuna göre ve hükümdar adına adaleti yürüten salt yargıçlardır; hükümdar onları atar ve istediği zaman onları görevden alır. Ancak, I. Bö-

.....

23 Bir önceki paragrafta söylediğim gibi, hatalı öncüller sadece anlaşmanın İtalyanca versiyonlarında mevcuttur.

lüm'e ve meselâ Osmanlı medenî hukuku olan *Mecelle*'nin 1800 ve 1801. maddelerine ve ayrıca Muhammedî hukuk metinlerine bakınız.

Sonuçta Lozan Anlaşması şu neticeleri doğurmaktadır:

a) İtalyan hükümeti bir halifenin varlığını resmen kabul etmekle ve Kuzey Afrikalı tebeasının hutbede onun adını anmalarını istemekle Libya'yı işgal etmesinin gaynımeşru olduğunu ilân etmekte ve halifenin buradaki nüfusun gerçek hükümdarı olduğunu kabul etmektedir.

b) Libyalı tebeasını Türk sultanı şahsında bir halifenin varlığını kabul etmeyle mecbur bırakmakla İtalya hükümeti, Müslüman geleneğine göre sultanın halifede olması gereken şartlardan en azından birine sahip olmadığını bilen tebeasının büyük bir kısmının inancına aykırı davranmaktadır.

c) Libya başkadısının İstanbul'daki şeyhülislâm tarafından atanmasını kabul etmekle,²⁴ onun maaşının Türk hükümdarı tarafından ödenmesine karar vermekle (*Modus Procedendi*'nin 2. paragrafı ve Sultan Fermanı) ve son olarak mahalli kadıların başkadı tarafından tayin edilmesine muvafakat vermekle, İtalyan hükümeti bölgenin yerel hukuk idaresini yabancı bir hükümete devretmiş olmakta ve hükümdarlık haklarının hiç de küçük olmayan bir kısmından vazgeçmiş olmaktadır. Ayrıca da o Libya'yı işgalinin meşru olmadığını teyid etmekte ve yabancı bir hükümetin eline ülkenin tüm vakıf idaresini teslim etmiş olmaktadır.

d) İtalyan hükümeti aşağıdaki şartları kabul etmekle Libya'da bir nevi saltanat-vekâletini tanımak durumunda kaldı:

Sözde dinî menfaatlerin korunması adına halife sıfatı da taşıyan sultanın özel bir temsilcisine, ya da İmparatorluk Fermanında ifade edildiği ve daha sonra İtalyan hükümetinin yayınlarında da kural haline gelen adıyla *sultanın naibine*,²⁵ izin verilmesi (iktibas edilen madde ve *Modus Procedendi*'nin 2. paragrafı); daha sonra özel bir maddede "*le susdit représentant est aussi reconnu à l'effet de la protection des intérêts de l'Empire Ottoman et des sujets ottomans (...)*" (Sözû edilen temsilci aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Osmanlı vatandaşlarının çıkarlarının koruyucusu olarak tanınacaktır (...)) olduğunun kabul edilmesi (iktibas edilen Padişah Fermanının 3. maddesi); son olarak bu kişinin maaşının

•••••

²⁴ Dolayısıyla iktibas edilen Kraliyet Fermanı'nın 2. maddesi ortaya çıktı. Fakat aynı tarihli Sultan Fermanı şunu söylemektedir: "Biz kendimize saklı tutuyoruz (...) Kadı'nın atanmasını".

²⁵ Yani Sultan'ın "vekil" ya da "naibi". "Sultanın vekili" izlenimi vermek için bu muğlak ifade Osmanlı delegasyonunca özellikle tercih edilmiştir.

Türk bütçesinden ödenmesi yerine mahallî kaynaklardan sağlanacağını kabul etmesi (aynen naiblerin maaşlarının mahallî vergilerden ödenmesinde olduğu gibi). Hatta bu sultan-naibi İtalyan hükûmetine karşı muhtemel şikâyetlerde mahallî çıkarların koruyucusu sayılmıştır.²⁶ Şemseddin, sultandan aldığı görevi Trablus ve Bingazi yerli halkına açıkladığı iki konuşmada aslında tam olarak şöyle söylemişti: “Ben size sultanın bir naibi ve onun adına bir yetkili olarak geldim (*naiben anî's-sultan ve veliyyen şahiden*)”.

e) Paragraf (c)'de belirtildiği gibi eğer Libya'nın başkadısının Türkiye tarafından ve mahallî kadıların da bu başkadı tarafından atanması kabul edilirse İtalyan hükûmeti için daha ileri sorunlar ortaya çıkar: Kutsal hukuklarında Türkler Hanefî mezhebini takip ederler ve bu mezhebi geçen yüzyılın ikinci yarısında Libya'da empoze ettiler. Halbuki Libya halkı yüzyılların âdet ve alışkanlığıyla Malikî mezhebini takip etmekteydiler. Ancak 1912'de, İtalyan işgalinden bir süre sonra, Trablus halkı Malikî mezhebinin tekrardan uygulanmasını istediler ve bu hakkı önce sözle daha sonra da resmen elde ettiler (30 Temmuz 1912 tarihli Askerî güçlerin sevkini emreden General Caneva'nın Fermanı). Lozan Anlaşmasında bu nokta gündeme getirilmemişti; fakat eğer bu maddeler tam olarak uygulansaydı Hanefî kadının İstanbul'dan gelmesi ve yerel kadıların Hanefî mezhebine göre atanması gerekirdi. Ve böylece, Libya halkına verilen kesin söze rağmen İslâm yargı sisteminin bu ikinci biçimi uygulanmış olacaktı.

Lozan Anlaşması, Küçük Kaynarca Anlaşması gibi, yanlış temellere dayanmasına ve mevcut İslâmî kurumlara esastan çelişmesine rağmen, bir süre sonra bu hatanın artık dikkat çekmeyen bir hal almasına neden oldu. Anlaşmanın uygulanması İtalyan hükûmetinin sürekli olarak aşınması anlamına gelebilirdi. Başkadı'nın İstanbul tarafından atanması ve onun diğer kadıları tayin etmesi usulüne karşı tedbir alınmalıydı; diğer yandan, onun yokluğunda, yerel adli yargı ve vakıfların idaresinde düzensizlik yaşanıyordu. Bu durum neticesinde Osmanlı hükûmeti ile yerel halk arasında bir dizi zor müşkilât çıktı. Bu sorunların ortadan kalkması Türkiye'ye karşı yeni bir savaş ilân edilmesi ve dolayısıyla Lozan An-

.....

26 Müslümanların gözünde bu çok açık bir durumdu, çünkü Türk hükûmeti hiçbir ikili ya da tek taraflı anlaşmada Libya üzerindeki İtalyan hükûmetinin tanımamıştır. O sadece Bingazi ve Trablus halkına “tam ve bütün bağımsızlık” tanımıştı (Sultan Fermanı).

laşmalarının iptali (22 Ağustos 1915 tarihli Kraliyet Fermanı) ile mümkün olabildi. Bu, şaşılacak derecede Küçük Kaynarca Anlaşmalarının sona ermesine benzer bir süreçle olmuştur.

Türkiye'nin İtalya ile ilişkilerinde gerçek dinî çıkarlara ne kadar az vurgu yaptığını dikkat edilmelidir. Lozan Anlaşmasında reisü'l-ulema, Ulema Medresesi, müftüler, imamlar ya da gerçek dinî vazifeleri olan ve bu yüzden siyasî içerikten yoksun bulunan diğer şahıslardan söz edilmemektedir. Diğer yandan, Lozan Anlaşması'na göre, "dinî reisler" halife ve başkadıdır. Burada şu noktayı tekrar etmek yararlı olacaktır: Halifenin ve başkadının "dinî liderler" olduğu şeklindeki hata sadece Lozan'ın tek tarafı İtalyan sözleşmelerinde mevcuttur; Türkler, tek taraflı Türkçe veya iki taraflı anlaşmalara bu türden bidat anlayışları dahil etmemeye dikkat etmişlerdir. Burada bir kez daha Küçük Kaynarca Anlaşmasının 3. maddesinin çeşitli versiyonlarına dikkat edilmesini istiyorum.

Belirli gazete ve politikacılar, Lozan Anlaşmasının dilinin, Avusturya-Macaristan ile Türkiye arasında Bosna-Hersek'in (26 Şubat 1909 yılında) devrine dair anlaşmanın diline uygun olduğu şeklinde savunmaya çalışmışlardır. Gerçekte, tek benzerlik "halife sıfatıyla" sultan adına hutbe okunması hakkıdır. Bu hak, 1877-1908 yılları arasındaki Osmanlı hükümranlılığı altında Avusturya-Macaristan idaresinden kalma bir durum olup Müslüman nüfusun genel nüfusun sadece üçte birini teşkil ettiği bir ülkede olması sebebiyle nüfusunun tamamının Müslüman olduğu Libya'daki durumdan çok daha az sorun teşkil etmektedir. Anlaşmanın geriye kalan kısmı dikkate alındığında fark önemlidir. Türk hükümeti Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek üzerinde tam hükümrان olduğunu açıkça kabul etmişti,²⁷ ki aynı statüyü İtalya sözkonusu olduğunda tanımak konusunda pek istekli görünmüyordu. Lozan Anlaşması'nda kabul edilen Osmanlı hakimiyetinin tezahürlerinin hiçbir izi Türk-Avusturya Anlaşmasında bu nedenle mevcut değildir. Burada Sultan naibi ya da kadı atamak gibi herhangi bir sorun yoktur ve bu yüzden Hersek'in adlı ya da vakıf idaresine müdahale sözkonusu değildir. Bosna federasyonunda reisü'l-ulemanın silik bir izi vardır, fakat bu durumda o bütü-

.....

²⁷ Protokolün 2. maddesi şu şekildedir: "(...) Osmanlı hükümeti Bosna-Hersek'teki işlerin yeni durumunu sözkonusu karar doğrultusunda ifade etme şeklini kabul eder". (Bu, imparator I. Fransis Josef'in Dış İlişkiler Bakanı Kont Aehrenthal'a kendi el yazısıyla yazdığı mektuba atıfta bulunmaktadır. İmparator burada kendi hükümrانlığının Bosna-Hersek'i kapsadığını ve bu toprakların artık Avusturya-Macaristan'a dahil edildiğini ilân etmektedir).

nüyle dinî bir vazifeye sahiptir ve ulema ya da din âlimleri heyetinin başıdır; dinî ve İslâmî uygulamayı kollayıp gözetmek vazifesiyle tayin edilmiştir. Bu kişi, Avusturya tebeası olan bir Bosna heyeti tarafından gösterilen üç aday arasından Avusturya imparatorunca atanmaktadır. İmparator tarafından atanma yapıldıktan sonra heyet yeni görevliye İstanbul'daki şeyhülislâmdan bir kabul belgesi talep eder. Aday Avusturya-Macaristan vatandaşı olmak zorundadır ve imparator tarafından görevden alınabilir. Görüldüğü gibi, Bosnalı reisü'l-ulema ile Libya kadısı arasında bir benzerlik yoktur.

Lozan Anlaşmasında Osmanlı temsilcileri, 1909 tarihli Türk-Avusturya protokolünün bazı masum ama muğlak ifadelerini kendi ülkelerinin çıkarına uygun bir biçimde kullanmayı başarmışlardır. 4. maddede şunu görüyoruz: *“Les droits des fondations pieuses (wakf) seront respectés, comme pour le passé, et aucune entrave ne sera apportée aux rapports des musulmans avec leurs chefs spirituels qui dépendront comme toujours du Cheik-ul-Islamat à Constantinople lequel donnera l'investiture au Reis-ul-Ulema”* (Dinî vakıfların hukukuna geçmişte olduğu gibi saygı gösterilecektir ve Müslümanların İstanbul'daki şeyhülislâma her zaman bağlı kalacak olan dinî liderleriyle ilişkilerine bir engel getirilmeyecektir ve reisü'l-ulemanın tanınma belgesi şeyhülislam tarafından verilecektir). Fakat protokol hiçbir yerde bu dinî liderlerin kim olduğunu açıklamıyor. Ancak Müslüman memurlarla İstanbul arasında, yukarıda sözü edilen reisü'l-ulemanın resmi kabul belgesi istisna edildiğinde, herhangi bir ilişkinin izine rastlanmadığından ve “dinî liderler” ünvanı kullanacak ulema da özel kişiler olduğundan (yukarıya bk.) Avusturya-Macaristan hükümetinin, önemsiz bazı ifadeler dışında, hiçbir tavizde bulunmadığı bütünüyle açıktır.

Bu iki sebepten mümkün oldu. Henüz yeni iktidara gelmiş olan Jön Türkler yüzeysel Batıcı fikirlerle yetmişlerdi ve İslâmî devlet işlerinden inanılmaz bir biçimde neredeyse tamamen habersizdiler. Yine anlaşmayı imzalayan iki Osmanlı temsilcisinden biri Ermeni Hristiyan Gabriel Noradounghian idi. Az önce alıntılanan ve gördüğümüz gibi Avusturya hükümetinin zekice bir iltifatından başka bir anlam taşımayan paragraf, 17 Ekim 1912 tarihli Kraliyet Fermanının 2. maddesine şu şekilde aktarılmıştır: *“Les droits des fondations pieuses (wakf) seront respectés, comme pour le passé, et aucune entrave sera apportée aux relations des musulmans avec leurs chefs religieux appelé Cadi, qui sera nommé par le Cheik-ul-Islamat et avec les Naibs nommé par lui-même (...)”* (Dinî vakıfların

hukukuna geçmişte olduğu gibi saygı gösterilecektir ve Müslümanların şeyhülislâm tarafından tayin edilen "kadı" adı verilen baş dinî yetkiliyle ilişkilerine hiçbir engel getirilmeyecektir ve bu kadı kendi naiblerini kendisi belirleyecektir (...). Yukarıda söylenenlerden sonra artık başka bir şey eklemeye lüzum kalmadan şu anlaşılmıştır: Bizim zannettiğimiz gibi, Türk-Avusturya Anlaşması tam olarak izlenmemiş, bunun yerine tam aksi bir sonuç ortaya çıkmıştır.²⁸

• • • • •

²⁸ Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta 21 Nisan 1879 tarihli Avusturya-Türk Anlaşması'nın bir gereği olarak Osmanlı hükümrânlığı altındaki Avusturya idaresi boyunca (1879-1908) Türk hükümetince atanan Bosna-Hersek başkadısı Saraybosna'da ikamet etmiştir. 1909 yılındaki protokol bu durumu ortadan kaldırmıştır.

V. BÖLÜM

OSMANLI HİLAFETİ LEHİNE DELİLLER VE MUKADDES MEKÂNLARIN HAKİMİYETİ MESELESİ

Bugün bir halifenin varlığı için birinci ve en önemli şart onun sadece belirli bir toprak üzerinde mutlak hakimiyetinin olması değildir, bilâkis bunun yanında Muhammedilerin çoğunluğu da onu tanımış olmalıdır, yani diğer Müslüman idareciler, sultanlar, hanlar, beyler, emirler, vs. kendilerini atanmış vasallar olarak görüyor ve kendi meşru yönetme yetkilerinin onun verdiği kanunî yönetme yetkisinden kaynaklandığını kabul ediyor olmalıdırlar. Bu şartın gerçekleşmemesi durumunda halifenin var olamayacağı açıktır, ama belki o halife olmayı umian bir kişi olabilir. Çok iyi bilinmektedir ki Arabistan, Afganistan, Belucistan ve başka²⁹ yerlerdeki hiçbir bağımsız Muhammedî yönetici, kendi hükümlarlığını meşrulaştırmak için tanınma belgesi alma adına İstanbul'a başvurmamıştır ya da başvurmaz. Bu, günümüz İslâm yöneticilerinin gerçekten bir Osmanlı halifesinin varlığını kabul etmediklerinin açık bir işaretidir.

Tarih ve Muhammed'e atfedilen hadislere dayanan ikinci şart İslâmın mukaddes amme hukukudur; bu hukuk, halifenin Muhammed'in ve

.....

29 Söz edilmesi bile gereksiz olan bir nokta Fas halkının Türklerin kendi iç işlerine karışma girişimlerine ve Osmanlı sultanlarının halifelik arzularına her zaman karşı çıktığı gerçeğidir. Bunun tipik bir örneği şudur: Türk hakimiyeti sırasında ve ancak Fransız işgali ile sona ermiş olan Türk garantörlüğü esnasında Cezayir'de İstanbul sultanı, halife olarak değil, sadece sultan olarak görülmüştür. Bu, sadece tarihçilerin tespit ettiği bir durum olmayıp aynı zamanda halifeye ait hiçbir isme işaret etmeyen resmî abideler üzerindeki kitabelerin de teyid ettiği bir durumdur.

Mekke'de yaşayan çağdaşlarının da mensubu olduğu Kureyş kabilesinden olmasını şart koşar. Bu temel şart Türk hükümdarlarında bulunmamaktadır. Bu nedenle sorulması gereken soru şudur: İstanbul sultanları nasıl halife olabildiler?

Avrupalı kitaplar ilk zorluğu tartışmıyorlar ve ikinci şartın da şu şekilde halledildiğini söylerler: I. Selim 1517'de Mısır'ı fethettiğinde ve sözde Abbâsî halifesi Mûtevekkil'i (III. Bölüm'e bk.) İstanbul'a getirdiğinde halifelik hakkından kendi lehine feragat etmesi için onu zorladı. Eğer doğrusu bu feragat Müslümanlar açısından gayrimeşru ve boş olmalıdır.³⁰ Doğrusu bu, Avrupalı yazarların d'Ohsson'un 1788 tarihli kitabında alınmış buldukları salt bir hikâyeden başka bir şey değildir. Muhammedî dünyanın bu kadar mühim bir olayından dönemin oldukça bol olan Arap ve Türk kronikleri hiç söz etmemektedir,³¹ bu olayın sonradan derlenen Arap ya da Türk tarihlerinde de bir izine rastlanmamaktadır. Başka bir ifadeyle, bu olaya ilk atfı bulabilmek için, olayı bir Avrupalı kitapta farkedene çağdaş Müslüman yazarlara başvurmak gerekmektedir. Tarihçilerin sessizliği III. Bölüm'de söylenenlerle de teyid edilmektedir, yani resmî dili gözönünde bulundurursak, İstanbul sultanının halife ünvanı ilk kez 1774 tarihli Rusya ile yapılan anlaşmada kullanılmıştır. Burada bile sözkonusu ünvan Rusları aldatmak ve bağımsızlık ilân eden [Kırım'da meskün] Tatarlar üzerindeki hakimiyetini muhafaza etmek üzere zekice tasarlanmış diplomatik bir araç olarak kullanılmıştır. Kendi Müslüman tebeası gözünde sultanın halife ünvanı ancak 1876 tarihli anayasada ilân edilmiştir.

Avrupa'da Osmanlı hilafeti lehine diğer bir iddia daha dile getirilmektedir. Bu iddia d'Ohsson'un kitabında nüve halinde bulunuyordu, ama Avrupa savaşı koptuktan sonra bazı siyasîler ona büyük bir önem atfettiler. Sözüünü ettiğim İslâmın kutsal mekânlarına, yani Mekke ve Medine'nin kutsal topraklarına (harem) hakim olma meselesidir. Bu toprakların şerifleri (Mekke için Bereket b. Muhammed) 1517'de I. Selim'e hakla-

.....

30 Bunun sebepleri şunlardır: a) Halife başka bir kişi lehine feragatta bulunamaz, bilâkis I. Bölüm'de belirtildiği gibi, o, Müslüman toplumla anlaşarak halefini işaret edebilir. b) Her halükârda I. Selim'in hilafeti lehine biat gerekli olmalıydı (I. Bölüm'e bk.); böyle bir şey asla olmadı. c) Bir Türk olarak Kureyşe mensup olmayan I. Selim hiçbir zaman halife olamazdı.

31 Bu bize Mısır ve Suriye fatihi I. Selim'in, o zamana kadar Mısır'ın Memlük sultanları tarafından kullanılan "Hâdimü'l-Haremeyni's-şerifeyn" olarak çağrılmaktan hoşlandığını gösterir.

nı devretmişlerdi.³² Argüman dahiyane bir fikir olmasına rağmen sebebi sonuçla karıştırmaktadır. Bir melik kutsal mekânlara sahip olmakla halife olma hakkını elde edemez; ancak diğer yandan İslâm toplumunca halife olarak tanınan kişi, hukuken bütün Müslümanların ikamet ettiği toprakların olduğu gibi kutsal mekânların da sahibi olur. O onları doğrudan ya da başka bir emire vekâlet vermek yoluyla yönetme yetkisine sahip olur, bu ikinci durumda o en yüksek hükümdar yetkisini sadece kendisine saklar. Halifelik zamanında, diğer İslâm topraklarının olduğu gibi, kutsal mekânların (halifeden) tam bağımsızlığı hukuken kabul edilebilir bir durum değildi. Bu gayrimeşru bir durum yarattı ve bir isyan olarak görüldü; fakat bu durum halifeliğin hukukî teorisini tam anlamıyla da çığnememektedir.³³

Askerî müdahale olmaksızın bile bazen asiler, Müslüman kamuoyunun baskısıyla hukukî meşruiyet kazanmak için halifeye bağlılıklarını sunmak durumunda kalabiliyorlardı. Eğer Türk sultanı gerçekten halife olsaydı, halihazırdaki Mekke şerifi Hüseyin'in ancak bir kısmına gerçek anlamda sahip olduğu Hicaz'ın kralı olduğu iddiasıyla isyan etmesinin, halifenin konumu ya da saygınlığına hiç bir halel getirmemesi gerekirdi.

.....

32 Bu, I. Selim Mısır ve Suriye'yi fethettiği ve Memlûk, Çerkez ve Bahrî hanedanlarının buralardaki hakimiyetini sona erdirdiği sırada olmuştur. Mekke ve Medine Memlûk sultanları hakimiyetindeydi. Onların yönetimi kaybetmesiyle iki kutsal şehrin şerifleri, fatih hükümdarın hakimiyetini tanımak için acele ettiler, hatta Sultan Selim'e biat sunmak üzere gönderilen elçi heyetinin başındaki Şerif Bereket'in oğlunun kendisini, gümüş kap içinde Kâbe'nin anahtarlarıyla birlikte Sultan'a 1517 yılının Mayıs ya da Haziran'da sunduğu kaydedilmiştir. Doğal olarak, bu, sadece kutsal mekânlar üzerindeki hakimiyetin tanınmasıdır, yoksa, d'Ohsson'dan sonra Avrupa'da pek çok kişi tarafından yakın zamanlarda söylendiği gibi, halifeliğin tanınması değil.

33 Tarih, Mekke'nin Medine'yle birlikte veya onsuz, kısa ya da uzun sürelerle, halifelerin hakimiyeti altında olmadığı pek çok örnekten söz eder; diğer örnekler arasında, Osman'ın firkasının faaliyetleri sebebiyle, 656-661 yılları arasında hükümdar olan dördüncü halife Ali'nin yönetimin son yılları; yine Halife Abdülmelik döneminde halife muhalifi Abdullah b. Zübeyr'in faaliyetleri nedeniyle 681-692 yılları arası; yine Haricî Karmatiler nedeniyle X. yüzyıl; ve yine Sana'nın Zeydi imamı yüzünden XIII. yüzyıl. Fakat kimse bu olgular nedeniyle halifenin haklarının ya da halifeliğin sona erdiği sonucuna varmamıştır.

VI. BÖLÜM

HALİFELİĞİN VARLIĞI VE TABİATINA İLİŞKİN HATALI AVRUPALI ALGILAYIŞIN SONUÇLARI

I. Bölüm'de belirtilenlerden anlaşılan, İstanbul sultanının ya da başka bir Müslüman emirin halife olarak tanınmasının Avrupa güçlerinin vatandaşları olanlar da dahil Muhammed'in takipçilerinin tümü üzerinde bütün gerçek Müslümanlar açısından mânevî değil de siyâsî bir hükümlerlik anlamı taşıdığı gerçeğidir. Ayrıca bu, onda Allah'ın yardımıyla tüm inananları son kertede birleştirecek ve onları kâfirlerin kölesi olmaktan ve bu kâfirlerin İslâm topraklarına soktukları şeriata aykırı her türlü biddatten koruyacak bir kral figürü gördükleri anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, halife, Muhammedilerin Avrupa dünyasını nihaî ve tam olarak fetihme ümitleri için zemin oluşturmaktadır.

Müslümanlar için halifelik yüzyıllar boyu ölü sayılmaktaydı ve sadece kutlu bir çağın şerefli hatırası anlamı taşıyordu. Geçen yüzyılda bu fikrin canlandırılması Avrupa hükümetlerinin Müslümanların işleriyle ilgili bilgisizliklerinin bir sonucudur. Avrupa hakimiyeti altındaki tüm Müslümanların sempatisini kazanmanın yolunun İslâmın "en yüksek din otoritesi" olduğu düşünülen bir halife vasıtasıyla onların mânevî mutluluklarının güvence altına alınması olduğuna inanılıyordu. Avrupalılar en yüksek dinî liderliğin İstanbul sultanına ait olduğuna ve bu sebeple onun aynı anda hem Osmanlı topraklarının dünyevî lideri hem de tüm Muhammedilerin mânevî halifesi olabileceğine samimî niyetlerle inanmışlardı.

XIX. Yüzyılın ikinci yarısı boyunca Müslümanlar bu hatalı Avrupalı algılayışın avantajlarını devşirmeye başladılar. Bu sırada Türkiye Hristiyan güçlerine bir şekilde direnebilecek ve Avrupa yayılmacılığına karşı -ki bu yayılmacılık tüm Müslüman topraklarını yutmaktaydı ve hâlâ bağımsız

olan bir kaç devlete de kendi arzularını empoze etmekle meşguldü- Sünnî Müslümanların tepkisinin bir nebze de olsa ümitle kendisine yönelebileceği tek Muhammedî devlet idi. İşte biraz da Avrupa'nın cehaletinin yardımıyla II. Abdülhamit çok iyi düşünülmüş ittifad-ı İslâm (panislâmizm, İslâm birliği) politikasını devreye soktu. Halifelik ve siyasî ittifad-ı İslâmcılık tek ve aynı şeydi. I. Bölüm'ün sonunda Avrupa devletlerinin vatandaşları olan inananlar, Cuma günleri sultana, halife olması sıfatıyla dualar sunarken, kendi mânevî reislerine bir teşekkür takdim etmiyorlardı, aksine ona siyasî bağlılık sunmaktaydılar ve bu yolla Hristiyan hakimiyetinin gayrimeşru olduğunu ilân ediyorlardı (demiştik). Snouck Hurgronje'nin tekrar tekrar vurguladığı gibi, Avrupalı güçlerin cehaletinden yararlanarak sultan, kendi beklentilerinin tanınması anlamında bunları kabul ediyordu ve bunu da o kabullerin amaçladığı hedeflerle ve Muhammedî dinin tarihi ve hukukî ilkeleriyle uyumlu olmayan bir tarzda yapıyordu. Avrupa'ya karşı bir harekete politik bir merkez ihtiyacı içinde olan Sünnî çoğunluk, Osmanlı sultanlarının halifelığının kendi öğretileri açısından doğurduğu sorunları görmezlikten geldiler.

Yerel basını takip eden herkes Osmanlı tebeası olmayan Muhammedîlerin Türkiye'ye yöneldiğini görür ve bunu, İslâm dininin tehlikede olmasından dolayı değil de İslâmın birliğinin ve siyasî bağımsızlığının nihayetinde yeniden sağlanabilmesi umudundan dolayı yaptıklarını bilir. Bunun sayısız örneğini göstermek oldukça kolay olurdu, ancak burada bir zamanlar Bingazi'de ikamet eden Hintli bir yazar tarafından yazılan ve 25 Eylül 1912 yılında Kahire'nin milliyetçi gazetesi *el-Âlem*'de yayınlanan İtalyan karşıtı uzun bir makaleden iktibaslar yapmakla yetineceğim. İtalya ile Türkiye arasında yakın bir gelecekteki barış söylentilerini tartışırken, yazar üzüntü ile Avrupalıların, Müslüman toprakları süregiden işgaline dikkat çeker. Ayrıca Türkiye'nin benzeri felaketlere karşı koyabilecek yegâne devlet olduğunu ilân eder ve şu sonuca varır: "Benim buna inancımın nedeni, Osmanlı hükümetinin etkin hükümrانlık sınırları içinde yaşamasalar da, bütün İslâm topraklarında hutbelerin yüce sultan adına okunduğu gerçeğidir".³⁴ Konu bundan daha açık ifade edilemezdi.

Osmanlı ya da başka bir hilafeti kabul ederken Muhammedîler Hristiyan efendilerini kandırdıklarının ve böylece sürekli siyasî muhalefet

.....

³⁴ Yazarın mübalağalı bir ifadesi; çünkü Fas'ta, (Fransız işgalinden sonra) Cezayir'de, bağımsız Arap ve Orta Asya devletlerinde hutbeler Türkiye sultanı adına hiç okunmamıştır.

içinde olduklarının çok iyi farkındaydılar. Gerçekte oldukça ilginç olan bir durum, Avrupalı devletlerin birbirleriyle yüzyıllar önce vadesini tamamlamış bir kurumu sunî olarak canlandırmak adına çekişiyor olmalarıdır; aslında eğer böyle bir kurum var olmuş olsaydı bu, Muhammediler tarafından meskün olan topraklar üzerinde ilgili devletlerin hakimiyetine tamamen ters bir durum yaratırdı.

Halifelîğin İslâmın evrensel hükümranlığından ya da başka bir ifadeyle siyasî ittifak-ı İslâmcılıktan başka bir şey olmadığını gereğinden fazla vurguladığının farkındayım. Vazifeleri dinî birliği ve bütünlüğü korumak olan fakihler ya da ulema, halifelerle hiçbir zaman mânevî, ahlâkî ya da bürokratik bir ilişki içinde olmamışlardı. Muhammedî vatandaşları olan Avrupalı bir devlet için halifenin tanınması onların dinî ya da mânevî ihtiyaçlarını karşılamak anlamına gelmez, aksine bu, kendi hükûmetine yeni filizlenen ama oldukça tehlikeli dış bir hükümranlığın müdahalesi anlamına gelir. Muhammedî halkların çoğunluğunun farklı bir halife tanımaları ciddi bir siyasî mesele çıkma ihtimali taşır.

Son olarak bu durum, kâfir devletlerin İslâmın dünya çapındaki güç ve fetihleri karşısında darmadağın olmasıyla, Muhammedilerin çok da uzun olmayan bir süre içinde kutlu geçmişi geri getireceklerine dair inançlarını muhafaza etmelerine katkıda bulunmaktadır.

SELÂMET-İ BEŞER KÜLLİYÂTI: 1

HİCAZ'DA SALTANAT TESİSİNİ DİN-İ İSLÂM MEN EDER

MAHMUD [NEDİM] MA'AN

HAZIRLAYAN:
ZEYNEP SÜSLÜ

İSTANBUL
ALİ ŞÜKRÜ MATBAASI
1337 SENE-İ HİCRİYE-İ KAMERİYE
FİYATI 100 PARADIR

عمود ممن

سلامت بشر کلیان : ۱

حجازده سلطنت تا سینی دین اسلام منع ایادر

استانول
۱۳۳۷ سنه هجره قمریه
عل شکرى مطبعه

HİCAZ'DA SALTANAT TESİSİNİ DİN-İ İSLÂM MEN EDER

Ahîren Paris'te mün'akid konferansa Şerif Hüseyin Paşa'nın üçüncü mahdumu Şerif Faysal Bey'in murahhas sıfatıyla dahil olduğu ve Hüseyin Paşa'ya "Hicaz kralı" denildiğini gazetelerde okudum. Birçok Müslümana hakim bulunan İngiltere hükümetinin Kur'an-ı Kerim'de emr-i ilâhî ile memnû' bir teşkilâta teşebbüs etmesine ve Hüseyin Paşa'nın bu memnu'iyeti bildiği halde bu teşkilâta muvafakat eylemesine hayret ettim. Çünkü bu teşkilâta teşebbüsle İngiltere hükümeti bütün Müslüman tebeası nazarında Kur'an'ın ahkâmını tağyîre kâsîd tanularak infial celb edecek ve Hüseyin Paşa ise Allah'ın emrini değiştirmeğe kalkışan bir müslim sıfatıyla ehl-i İslâm tarafından hürmetsizlikle yâd olunacaktır.

Bu meseleyi tenvîr etmek ve her iki tarafı yanlış yoldan çevirmek için bu makaleyi yazıyorum.

Avrupa'da din-i İslâm hakkında ciddi bir fikir hasıl edilmemiş olmasından dolayı Avrupalıları muâheze etmek hatırıma gelmez. Ancak Avrupalıların bundan ondört asır mukaddem yaşayan aksâm-ı medeniyesi Hazreti Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem ve halifeleri ile temasta bulunmadıkları için İslâmın ibtida-yı neşrindeki hali görmemişlerdir. Avrupa'nın Müslümanlara temas ettiği zamanda ise evvelâ Avrupa ile İslâm arasına hakikati tebdil ve tağyîre pek büyük istidadı olan Şarkî Romalılar girmişler, sâniyen ehl-i İslâm da Hazreti Muhammed'in usulünü tamamen gösterecek bir vaziyetten çıkmışlar idi.

Şu birinci sebebin ispatı için denilebilir ki eğer Butrus [Petrus] Sen Pi-
yer Filistin'de veya Suriye'de kalmış olsaydı İseviyet katiyyen Avrupa'da in-

kişaf etmeyecek idi. Avrupa'nın bu istidad-ı mahsusunu bilen Hazreti Muhammed'in en birinci emeli kendi meslek-i dinîsini Avrupa'ya tanıtmak ve kabul ettirmek idi. Hatta İstanbul'un fethi hakkındaki terğîbâtı bundan neş'et ediyor idi. İstanbul Osmanlılar tarafından feth edilerek Hazreti Muhammed'in emri yerine getirilmiş ise de ne fatihler maksatlarını anlatabildiler ne de Avrupalılar dert dinlediler. Her iki taraf yekdiğerine lüzumsuz yere muhâsım ve mütecahil kaldılar. Müslümanlar her şeyin zamanla hal edileceğine itikad ederler, belki o zaman gelmiştir. Çünkü insanlar hissiyât-ı muntakimânelerinden nâşi galibi tetkik edemezler; fakat mağlûbun ahvâlini daha büyük bir merak ve merhametle tetkik ederler.

Hazreti Muhammed'in dini yalnız ibadât ve itikadâta münhasır değil idi. Belki ictimaiyât ve siyasiyât ile alâka-i külliye malik idi.

İslâm dini demokrasi esası üzerine mübteni olduğu cihetle Hazreti Muhammed'in asıl ülkesinde demokrasinin gayrı bir idare teşkili İslâmlarca makbul değildir. Hatta Peygamber'in oğlunun vefatı üzerine nüzul edip "Muhammed sizin ricâlinizden hiçbirinin ceddi değildir" mânasına olan âyeti [Azhâb, 33/40] Araplar üzerine Hazreti Muhammed neslinden bir hükümdar gelmeyeceğini mutazammındır¹ ki bunun hikmeti ise böyle bir hanedan-ı hükümdarînin tesisi halinde demokrasi esasının gayib olmasıdır.

İşte bunun içindir ki Hazreti Muhammed'in halifeleri demokrasi, cumhuriyet tarzında idare-i hükümet ettikleri müddetçe, merkezlerini Hicaz'da bulundurdıkları halde İslâm'da Emevî, Abbâsî gibi hanedanlar hükümeti başladıktan sonra bu hükümetler merkez-i idarelerini Arabistan şîbh-i ceziresinin haricinde Şam'da, Bağdat'ta, Mısır'da ve İstanbul'da tesise mecbur olmuşlardır. Osmanlı halifeleri ise Allah'ın bu emrine ve din-i İslâm'daki demokrasi esasına fart-ı riayetlerinden nâşi Arabistan üzerine hakimiyetlerini ilân etmeyerek "hâdim" [hâdimu'l-Haremeyn] sıfatını taşımakta bulunmuşlardır ki oradan vergi almamaları da bunu müeyyiddir. Diğer taraftan tekke ve zaviye teşkilâtı ve Amerikalılarınca marûf olan Bâbî mezhebi gibi birçok mezhepler sosyal demokrat esasâtına müsteniddirler.

Cenabı Hak Hazreti Muhammed'in âilesini âlem-i İslâma tahakküm-den men etmiştir. Buna en büyük misâl Mekke'nin Hazreti Muhammed

.....

¹ Bu âyet-i kerime inde'l-İslâm o kadar marûfdur ki bilhassa mukabele hatimler[in]den sonra bunu okumak bir tesadüfe mahmûl olmayarak bir maksada mübteni teamül-i diniyedir.

tarafından fethi günü herkese bir vazife verilir iken Peygamber'in amcası Abbas tarafından vukû bulan rica üzerine Kâbe'nin anahtarını Abdü'd-dârlardan alıp amcasına vermesini müteakip "İnnellâhe ye'murukum en tüeddû'l-emanâti ilâ ehlihâ" yani "Emanetleri sahibine vermeyi Allah size emr eder" emr-i ilâhîsi [Nisa, 4/58] ile beraber "Fe'stakım kemâ umirte": "Sana emrolunduğu gibi doğru hareket et" âyeti [Şûrâ, 42/15] ile tekdîr-i İlâhîye dücâr olmasıdır. Bunlardaki hikmet bütün erbab-ı tefekkür tarafından suhûletle anlaşılabilir. Kendisinde fazla nüfuz ve salâhiyet gören bir hükümdarın hakimiyeti en şiddetli bir istibdat şeklinde tezahür eder ki demokrasi idare[sil] ile taban tabana zıt olmuş olur.²

Binaenaleyh eğer İngilizler ve müttefikleri âlem-i İslâmın demokrasi esasâtına müstenid hissiyâtına tecavüz etmemek ve bir dinin teşkilât-ı esasîyesine karışmamak fıkır u emelinde iseler Hicaz'ın ve ale'l-umum Arabistan şibh-i ceziyesinin idaresinde bir hükümdarlık bid'ati ihdas ve eski idareyi tağyîr etmemelidirler. Şu kadar var ki din-i İslâmın mahiyet-i asliyesini görmek için bir numune vücuda getirmek istenilir ise bu babdaki proje ma'a'l-memnuniye ihzâr kılınabilir ki bundan da Osmanlı halifesi başta olmak üzere bütün âlem-i İslâm, İngilizlere ve müttefiklerine 'amîk bir minnet içinde kahrılar.

Hazreti Muhammed'in zürriyetinin üç âyet-i kerime ile ebnâ-yı beşere hakimiyet-i mutlaka ihrâzdan men edildiklerini zikirden sonra başka bir söz söylemek icab etmez ise de Mekke emir-i sâbıkına bir makam-ı saltanat tevcih olduğu takdirde bu tevcihin bilhassa ekseriyeti İngiliz hakimiyeti altında bulunan "Seyyidler" üzerinde ne derece sû-i tesiri mücib olacağını söylemek, hem âlem-i İslâmın huzur ve ârâmişini idame etmek hem de İngiltere hükümetinin Müslümanlar aleyhinde yeni bir icraat-ı şedîdede bulunmasına mahal bırakmamak için fâideden hâlî değildir.

Hazreti Peygamber'in iki torunu Emevî hanedanına bir mukabele olmak üzere iddia-yı hilafete teşvik edildiler. Şimdiki şeriflerin ceddi olan

.....

2 Bu istibdadın şekli şiddeti hakkında bir fikir hasıl etmek için Mekke emir-i sâbıkı Hüseyin Paşa'nın Mekke ve Taif'in sukûtundan sonra Osmanlı asâkir-i müdâfiasından en azimperverleri ile Türk mücavirleri haklarında ikâ' ettiği mezâlimi öğrenmek kâfidir ki bu mezâlimin en fecii Kahire'de Amerika konsolosunun ve bilhassa Cidde'de İngiliz generali Wilson'un malumatı lâhik ve müdahalelerini mücib olan ve Taif mintika kumandanı Binbaşı Süleyman Burhaneddin Bey hakkında yalnız mîlel-i mütemeddine-nin değil akvâm-ı vahşîyenin bile kabul etmeyecekleri derecede icra edilenidir.

İşte bu gibi melhûz istibdadı teyakkun eden mezâhib-i İslâmiyeden bir kısmı hilafet-i İslâmiyenin daima istibdaddan tevakkîye mecbur olacak ırk-ı İslâma tevcihini tasvip ve kabul eylemiştir.

Hazreti Hasan en ziyade “Muhammed sizin ricâlinizden hiçbirinin ceddi değildir” (Ahzab, 33/40) emr-i ilâhîsinin tazammununu idrak eyleyerek hilafetten arzusuyla feragat etti. Şimdiki seyyidlerin ceddi olan Hazreti Hüseyin ise hilafet teşvikine mütaba’at ederek büyük bir mücahede bulundu, ancak emr-i ilâhînin tenfiz-i hükmü mukadder bulunduğu cihetle bittabi halife olamadı. Fakat âlem-i İslâmın usul-i idaresinde er-geç bir numunegâh olması mukadder bulunan Arabistan şîbh-i ceziresinde demokrasi usulünden gayrı bir tarz-ı hükümeti men eden emr-i ilâhî olmasa idi de Arabistan’da bir hanedan hükümeti tesis etmek lâzım gelse idi bu hükümet hanedanının, hukukundan feragat eden Hazreti Hasan evlâdından bulunmasından ziyade o maksadı için şehit düşen Hazreti Hüseyin evlâdından olması icab ederdi. İşte bütün âlem-i İslâmın bu husustaki fikri bu merkezdedir. Fakat ondört asırdan beri Arabistan’da bu kaide-i kadîme-i diniye muhafaza edildiği cihetle seyyidler tarafından böyle bir teşebbüste bulunulmamıştır.

Binaenaleyh Arabistan’da bir hanedan hükümeti teşkil etmemek Allah’ın emrini muhafaza için pek lâzım ve akâid-i İslâmîyeye pek muvafıktır ki İngiltere hükümetinin din-i İslâma açıktan açığa taarruzda bulunmayacağı me’mûldür. Şayet ehl-i İslâmın pek merbût bulunduğu bu emr-i ilâhîye karşı hükümet-i müşarun ileyhâ muarız bir harekette bulunmak arzu-yı şedidini hasıl ederse ekseriyeti teşkil eden tebeasının hissiyatını okşamak için bu hanedanın evlâd-ı Hüseyin’den olmasını tercih etmelidir. Yoksa ileride yine başı ağrıyacak İngiltere hükümeti ve kanı dökülecek İslâm milletidir.

İtilâf hükümetlerinin -âtide tekevvün edecek fecâyî’i nazar-ı itibare alarak- bu mühim mesele-i diniyeye hırs-ı intikam sâikasıyla keyfe mâ-yeşâ müdahale etmemeleri selâmet-i beşeriye namına me’mûl ve muntazardır. Zaten bütün âlemin demokrasi idare taraftarı oldukları bir sırada yeniden hanedan-ı hükümet teşkiline kalkışmak hissiyat-ı umumiye-i beşeriye-i istihfaf etmekten başka bir şey olmayacaktır.

Berlin, Cemaziyelevvel 1337/3 Şubat 1919

İbn-i Ma’an el-Hac Mahmud Nedim

HİLAFET VE PANİSLÂMİZM

DR. GEORGES SAMNÉ

TERCÜME:
DOÇ. DR. AHMET KAVAS

PARİS
3, RUE LAFFITTE
1919

Dr GEORGES SAMNÉ

Le Khalifat
ET
Le Panislamisme

PARIS
3, RUE L'AFFITTE, 3

—
1010

HİLAFET VE PANİSLÂMİZM

Panislâmizm meselesi epeyce mürekkep akıttı, savaştan önce doğuya ve İslâma ilgi duyan bütün yazarları meşgul etti. Meselenin kavranışı kadar İslâm hakkında da yanıldılar: Panislâmizmin Avrupa ve Hristiyanlık için koruncu bir tehlike olarak düşünülmesini istediler. Bazı özenle seçilen ve korunan hayalî kıpırdanmaları farketmeleri için haklı neden oldu.

Düvel-i muazzamayı (*les Puissances*) korkutma ve en azından [hilafet] unvanı ve imtiyazı sebebiyle imparatorluğunun gücünü kullanarak kesinlikle tahtında kalacağına onları inandırarak istediğini elde etme konusunda panislâmizmin Abdülhamit için nasıl bir silah olduğunu göreceğiz. Şu an için âlimler, müftüler, şerifler, kaderciler şeyhler veya para karşılığında İstanbul'daki sultanın hesabına gizlice çalışanlar tarafından Hindistan'dan Atlas Okyanusu sahillerine kadar anlatılan panislâmist kıpırdanmaları incelemekle yetineceğiz.

Müminlerinin sayısı itibarıyla en önemli ahlâkî güçlerden biri olan İslâm, kutsal metin tefsirlerinin (şariat) ilave edildiği Kur'an'a (Resul ve yeryüzünde Allah'ın elçisi olan Peygamber Muhammed'in öğretilerinin kitabına) dayanır. İslâm birliği esasen dinîdir; Müslümanlar hicretin ilk asırlarında dünyanın fethini gerçekleştirmek, yani silahların gücüyle her yerde dinlerini yaymak istediler.

İslâm dinine göre kâfirlere karşı Kutsal Savaş ya da Cihad yoluyla mücadele yaparak dini yaymak, başlıca vazifelerden birisidir. Günümüzde Müslümanlar dünyaya hakim olmakla ilgili bütün umutlarını yitirdiler; en azından iki asırdan bu tarafa hamleleri kırıldı ve tamamıyla durduruldular; ancak içlerinden çoğu bir gün intikamlarını alma ve bütün düş-

manlarına Peygamber'in dinini kabul ettirme umudunu gizlice korudu. Büyük ölçüde boş bir ideal olan bu kuruntuyu ortaya çıkarmanın faydası yoktur.

Prensipte derin tevhidî (*unitaire*) bir yapıda olan İslâm, gerçekte fetihlerin durmasının hemen ardından öylesine çabuk ve o ölçüde bütünüyle tefrikaya düştü ki bu defa da kendisini, Hristiyanlığın durmak bilmeyen saldırılarıyla tehdit ettiği bir ortamda buldu. Fakat Türkler (Osmanlılar) sayesinde sadece direnişini sürdürmekle kalmadı, aynı zamanda Ortaçağın sonunda ikinci bir zafer ve yayılma dönemi yaşadı. Bununla birlikte, Türklerin Balkanlar'a ve İstanbul'a hükmettikleri dönemde İspanya'daki Müslümanlar telâfisi mümkün olmayan felâketlere düşer oldular. XX. yüzyılda en son fetihlerinden de koparılan Osmanlı Devleti'nin aslında daha XVIII-XIX. yüzyıllarda gerilediği ortadadır. Diğer taraftan, son yüz yıl içinde (zaten Şif olan, yani Sünnî İslâm ve Osmanlı İmparatorluğu dışında kalan) İran hariç Afrika ve Asya'daki Müslümanların tamamı Avrupalı büyük devletlerin (*grands Etats*) silahları ve diplomasisi önünde yenik düşmüşlerdi.

İslâm birliği duygusu çok hassas ve sadece nazari olduğu için toplumlar, hatta kabileler bile kendi din kardeşlerine yardım edemeden tek tek boyun eğdiler. İslâmın ilk dönemine has bu düşünce, yaşanamayacağı durumlarla karşılaşınca geçerliliğini kaybetmiştir. Müslümanlar aldıkları yaygın eğitim sayesinde kâfire karşı gittikçe kaybolan nefretlerinden sonra artık boş yere birleşebilirler, ama her geçen gün daha da zayıflayan ahlâk birliği mevcut kaldıkça etkili ve ciddi bir netice verecek ittifak kuramazlar. İslâma sadık bir şekilde bağlılıklarına rağmen her Müslüman toplumunun kendine has gelenekleri, özel menfaatleri bulunmaktadır; iktisadî ve siyasî ihtiyaçları bunu kendilerine benimsetir ve o istikamete doğru yönlendirir, bazan aynı din onları karşı karşıya getirdiği gibi yerine göre birbirlerine karşı kâfirin yanında bile yer alabilirler. Dine dayalı vatandaşlık yavaş yavaş yerini ictimâî ve millî vatandaşlığa terketmektedir.

Bundan dolayıdır ki Müslümanların büyük bir kısmı muasır adetlerle ve beynelmîl münasebetlerin aktüel şekliyle kuşatılmayan bir düşünceden kurtulduklarını anladılar. Fakat onların arasında çağlarına ayak uydurmayı reddeden gelenekçiler ve aşırı uçta yer alanlar da var ve bunlar iyi kötü belli bir gelişmeyi gerektiren yerlerde bile hiçbir zaman uzlaşmaya girmeden oldukları gibi kalmak istiyorlar.

Metafizik ve ahlâkî meselelerde, şahısların vicdanî ve derûnî hayatını yönlendiren konularda, hatta ictimâî münasebetlerde Doğu henüz son

sözünü söylemedi; Avrupa'ya   retmesi gereken çok şey var. Fakat, siyasi hayatın şartları, halktan h k mete ve devletten devlete münasebetler konularında Doğu zaman zaman baskı ve düzensizliği tahrik ederek kendini boş yere gösterdi durdu. Bu eğitimle, uyumla ve Avrupa'dan bazı şeyleri  d n c  olarak yapılabilir. Bugün gücünü kaybettiği bir durumda ortaya çıkan hadiselerin, kendisini zafer nazariyesi üzerine kurulu toplum fikrine mecbur kılmasını herhalde istemezdi.

  te bu düşünceler yaşadıkları döneme uyum sağlamayı reddeden ve diğer ırklara karşı yeniden mücadele etmek için bütün Müslümanları gerçekleşmesi imkânsız birliğe  a ıran panisl mistlerin hoşuna gitmiyor.

Hiç şüphe yok ki, çeşitli panisl mizmler var: Gelene e ba lı ve en ufak taviz vermeyen uzlaşmaz kimselerin panisl mizmi; dinî dogmatizm ve öncekilerin savaşı emperyalizmini reddeden, yabancı karşısında ihtiyatlı ve ku kucu g n birlik ilerin, liberal gelenekçilerin panisl mizmi gibi. Bu son hareketin ilk temsilcisi olan ve dostu  eyh Muhammed Abduh'un yardımına mazhar olan kabiliyetli ve  lim Cemalettin Afgan  İran'da ve Mısır'da çok büyük tesir uyandırdı. O terakki ve eğitim taraftarıydı; metinleri geniş bir halet-i ruhiye içinde yorumluyordu; imk nsızlı ını bildiği yeni fetihler için Müslümanları birliğe teşvik etmezken ulemanın (*cl ricalisme*) ve mutaassıpların (*sectarisme*) a ırılıklarını ele tiriyordu; Avrupahlara karşı direnmeyi cesaretlendirirken milliyet d  n ncesini kabul etmesi, onda az veya çok bir  sl m diyarı [ d ru'l- sl m] fikrinin h l  hakim olduğunu gösteriyordu.

Nihayet modernistler Batı kültürünü kabul ediyorlar ve eğitimi yaygınla tırarak şahsî te ebb s  geliştirip fanatizme bula madan  sl m  yeniden canlandırmaya çalışıyorlardı. Liderleri Mustafa Kâmil'de olduğu gibi, siyasî alanla dinî alanı kesin olarak birbirinden ayırıyorlardı. Kullandıkları usul oldukça makul ise de fanatizmi biraz da kendi hizmetlerinde kullanmakta tereddüt etmiyorlardı. Genel olarak onunla mücadele etsele de amaçlarına ulaşmak için onu tahrik edebiliyorlardı. Din kardeşlerine epeyce iyilik yapsalar da mahirane ve vesvesesiz bir ihtirasın aleti oldukları gün tehlikeli de olabilirler.

Avrupa'nın çok önem vermekle birlikte hata ettiği panisl mist mücadele neyin üzerine tesis edilmektedir?

Panisl mizmi Kur'an'ın bazı kısımları ile, hilafetle ilgili bazı kutsal metinlere ve cihadın (*la guerre sainte*) gölgesine sığınmaktadır. İlki bütün müminlerin emirini (emirü'l-müminin) ortaya çıkarmaktadır. İkincisi (cihad) hakikî ve samimî Müslümanların amacıdır. Avrupahlara gelince

onlar *cihad* kelimesinden sadece Doğu ile Batı arasında kaçınılmaz mücadeleleyi anlıyorlar ve halife onlar için bir nevi papa konumundadır. Halife Müslümanların tamamı üzerindeki dünyevî nüfuzunu kaybetse bile büyük siyasi düşünceleri olduğunda devreye sokabileceği mânevî bir nüfuzu hâlâ muhafaza etmektedir.

Hiçbir düşünce yanlış olmayıp diplomasimiz üzerinde de kötü tesir yapmamaktadır. Avrupa'nın gözünü açmaktan uzak panislâmistler kendilerini kurtarmış göründüler, Batılıların kafalarında oluşturdukları korkulukla onları oyalayarak kendi hataları içinde batmasını ve bundan yararlanmayı deniyorlar.

Halife sadece *emirü'l-müminîn* sıfatıyla Müslümanların lideri olarak Muhammed'in halefidir ve bu unvan Allah'ın elçisi seviyesine eşittir. Tarihçi Maverdî'ye göre halife, inancın devamını sağlama, adaleti ikame etme, müminleri koruma, dinî yasaklara saygıyı temin etme, sınırları muhafaza altında tutma, cihad ilân etme ve idare etme, vergileri (Müslümanların ödemesi gereken öşürler ve fetihle onun nüfuzuna giren kâfirlere konan cizye ve haracları) toplama, onları paylaşırma, dürüst ve akıllı memurlar tayin etme, sonuçta kamu hayatını ilgilendiren her şeyi gözetlemekle görevlidir. Halife Peygamber'in mensup olduğu Kureyş kabilesi üyeleri arasından seçilmek zorundadır; fakat bu, ictihada dayanmaktan ziyade bir adettir, zira Muhammed sadece halifenin en layık, en âlim, en akıllı ve inanların en dürüstü olmasını bildirmekle yetindi. Halife millet tarafından (örnek zikredilmez, ama hiçbir şey bu fıkre muhalif değildir), veya bütün halkı temsil eden ileri gelenler meclisi tarafından seçilebilir; bununla birlikte, bir önceki halifenin tayiniyle de (veliahd usulü) olabilir. İlk halifeler ileri gelenlerin seçimiyle oldu; diğerleri kendilerinden öncekilerce görevlendirildiler. Bu haliyle halifelik esas itibarıyla teokratik bir monarşidir; fakat sonuçta, yetkilerindeki hiçbir şey dinî bir hakka dayanan Batılı monarşilerden tam olarak ayrılmaz. Halifeyi mutlaka bir Hıristiyan hükümdarla mukayese edecek olursak papadan ziyade ilk Kapesyenler dönemindeki Fransa kralına benzetmek gerekecektir. Özellikle unutmamak zorundayız ki halife kutsal metinleri yorumlamaya yetkili değildir. Bu görev ulemaya ve yorumlar sadece âlimlik vasfına sahip şeyhülislâmlara aittir.

Dinî hukuktan gücünü alan bütün hükümlardan daha fazla dinî vasa sahip halifenin yegâne farkı dinî hayatla siyasi hayatı sıkı sıkıya birbirine bağlayan İslâma dayanır. İslâm nazarı olan başlangıçtaki düşünceyi gerçekleştirseydi tek bir millet yavaş yavaş bütün dünyayı ilhak ederdi.

Hilafetin saygınlığı, aslının gerektirdiğı şekliyle metinlerde de tarif edildiği gibi sadece rüyadan ibaret bir düşüncedir. Eğer İslâm bütün dünyaya yayılırken milletler halinde gruplara ayrılmamış olsaydı halife tam aksine en yüksek idareci, halkların çobanı olacaktı. Fakat İslâm bütün dünyayı fethetmekten ve özellikle Muhammed'in d   nd   birliğı muhafaza etmekten uzaktır; birçok devlete parçalanmıştır. Durumun iyi tarif edilmemesi ve hilafetin anormalliğı de buradadır. Dahası, halifeler birliğı sağılama gayretine asla girmediler; onlar fetihler yapmakla yetindiler, halbuki dinlerinin beşiğı konumundaki Arabistan Müslüman olmakla birlikte müstakil kabilelerin  okluğı içinde farklı kısımlara ayrılmıştı.

Nazariye ile Arapların genel tarihinin karıştırılması yüzünden temelde var olan çatışma günümüzde bile çok yanlış anlamaları tahrik etmektedir. Maurice Vernes bu durumu gayet iyi ortaya koymuştu. Müslüman imparatorluğunu "gönüllü savaşçıların desteklediğı bir din devletiyle müslim ve gayrimüslim tebeası üzerinde ağırlığını koyan" zorlamaya dayalı davranışlarla ve kötü bir idarî yapının boşlukları neticesinde "Bağdat'ta parlak, İstanbul'da zorba" olarak tarif etmişti. Bu iki kelimedede, zorba (*müstebid*) rejim yahut dinî esaslara dayalı yönetim (*teokrasi*)  zerine ilâve edilen mutlakiyetçi h k mette iki zıt şeyden biri diğeriine bağılı olup güvenilir valiler ve devlet adamlarının huylarıyla, akıllılıklarıyla yumuşatılabilir veya ılımlı hale getirilebilir.

Hilafet hakkında ayrıntılı bilgiler veren M. Y. Bitar'ın belgelere dayalı iki makalesi de oldukça önemlidir. İslâm tarihi boyunca devam eden istikrarlılığı ve hatta onları uyarak bir k le konumuna getiren Moğollarla Türklerin gelişi öncesinde halifelerin pek de sağılam olmayan durumunu değıerlendirmektedir.

"Peşpeşe iktidarı ele geçiren farklı Müslüman devletlerin tarihleri, halifelerin çoğunun kanlı bir şekilde tahttan indirildiğı örneklerle doludur. İlk dört halifeden (er-R şid n) Ömer (631-647),¹ Osman (644-656) ve Ali (656-661)  ld r ld ler. İmanın bu dönemdeki canlılığı bile Peygamber'in sahabeleri olan bu zavallı "naiblerin" acıklı sonlarını engellemedi. Ve İslâm dünyası bundan yine de sarsılmadı...

"Emevî hanedanından üç halife şiddetli şekilde  ld r ld ler: Boğulan Mervan İbnü'l-Hakem (684-685); II. Velid (743-744) ve Mervan b. Muhammed b. Mervan (744-749).

•••••

¹ Doğrusu 644 olmalıdır. [A.K.].

"Abbasîler döneminde, hemen hemen hepsi kan dökülmesiyle sonuçlanan, tahttan indirilen halifelerin sayısı oldukça fazladır. Babası Harun er-Reşîd'in yerine geçen oğullarından el-Emin'in (800-813) öldürülmesini, el-Mütevekkil'in boğazlanmasını (847-871), el-Müsta'in'in (862-866) cinayete kurban gitmesini, canlı canlı toprağa gömülen el-Mu'tezz'in (866-869) sonunu, yerine geçen el-Mühtedî'nin (869-870), el-Muktedir'in (908-932), el-Kâhir'in (932-934), el-Mütttekî'nin (940-944), el-Müstekfî'nin (944-946), el-Müstersîd'in (1118-1135) ve er-Reşîd'in (1135-1136) akıbetlerini hatırlatmaya gerek var mı?

"Bu bahtsız halifelerden birisinin gözü çıkarıldı ve tamamına yakını öldürülmeden önce acımasız işkencelere maruz bırakıldılar".

Bu örnekleri saymak, inananların kolayca vazgeçmeğe cesaret edemeyeceği halifeyi öncü almalarında ne kadar yanıldıklarını göstermeye yeter. Daima rakipleri bulunan dinî hukuk sahibi bu hükümler, az veya çok genişleyen toprakları üzerinde günün şartlarına göre hüküm sürüyordu.

Kutsal savaş ya da cihad konusunda, aynı hatalar genelde işlenmektedir. Gerçekte, bu mesele oldukça karışıktır. Kur'an-ı Kerim'e ve kutsal metinlere müracaat edecek olursak tekrarlanan veya birbiriley çelişen epeyce dinî emirler buluruz. Burada, Kutsal Savaş en fazla zikredilerek bir Müslümanın yerine getirmesi gereken bir fiil olarak sunulmuş ve verilen tafsilat bu savaşın aslı yapısını teyit etmiştir. Başlangıçta bugünkünün tam aksine en fazla emredilen Kutsal Savaş, Mekke'ye yapılan hac ibadetidir; hatta Peygamber'in bu konuda meşhur bir hadisi bulunmaktadır: "Savaş bir hiledir". Bu şartlar gözönüne alındığında Avrupalı şarkiyatçıların bir kanaat oluşturmaları zordur.

Bununla birlikte, Kutsal Savaş, bütün dünyayı güç kullanarak ihtida ettirmek veya İslâmı herkese kabul ettirmek için müminlerin silah kullanması olarak anladıkları konusunda herkes aynı kanaati paylaşmaktadır. Kutsal Savaş sürekli olmayıp zaman zaman yürütülebilir, durdurulabilir, fakat bu kesinti asla on yıldan fazla bir süreyi geçmez. Fethedilen topraklardaki Yahudilerin ve Hristiyanların tabiiyet durumunda kalmayı kabul etmeleri şartıyla kendi inançlarını yerine getirmelerine izin verilmektedir, ancak putperestler her ne pahasına olursa olsun ihtida etmek zorundadır. Halife başlıca görevlerinden birisi olarak inandığı şekliyle Kutsal Savaşı yürütmekle, durdurmakla ve tekrar başlatmakla yükümlüdür. Bu program yalnızca nazarî olup İslâma hiçbir zaman sahip olmadığı birlik şuurunu verir. Oysa ki, halife tarafından teşebbüs edilen veya girişilen her savaş bu

tarif gereğince Kutsal Savaştır. Türkiye savaşa girdiğinde düşmanlarına karşı Kutsal Savaş tabii olarak başlar. 1914 yılında İstanbul'da yayınlanan bildiri (cihad fetvası) bu durumda tamamen gereksizdi; hatta boşunadır ve müttefiklerin endişelenmelerine gerek yoktur, çünkü gerçekte Türkiye'nin dahil edildiği her savaş bir cihaddır, işte bu sebeple bizzat cihad ilânının onun değerini kaybettirmiştir. İslâmî parçalara ayıran ve farklı İslâm ülkeleri arasındaki bağı koparan sosyoloji kuralı gereği cihad Hristiyanlara karşı bir mücadele olmadığı gibi uygulamada da bulunmamaktadır ve hicretin ilk iki yılı istisna tutulacak olursa aslında hiçbir zaman da olmadı. Bundan böyle, cihada sultanın bütün tebeası katılıyor, çünkü milliyet fikri birbirine bağlı bir İslâm düşüncesini temin etmektedir.

Elbette ki, Kutsal savaşın törenlerle ilânı benzeri aşırılıklara sebebiyet verdiği için oldukça başarılıdır, fakat herhangi bir geniş harekete sebebiyet vermediği için ne İngiliz sömürgelerinde ne de Fransız sömürgelerinde bir başkaldırıyı tahrik etmiştir. Bu ilân Fransa ve İngiltere'nin sömürgelerindeki tebealarından aldıkları Müslüman askerlerin, müttefiklerin saflarında kahramanca savaşmalarını engellemediği gibi ne Hindistan'daki 70 milyon Müslümanın ve ne de Afrika'daki 30 milyon Müslümanın bize karşı ayaklanmalarını sağladı. Bu alenî başarısızlık kadar hiçbir durum, böyle bir Ortaçağ rüyasının büyük bir güçle gerçekleştirilerek Muhammed ümmetinin topyekün bir başkaldırısına inanma hatasını teyit edemez.

Ortaya çıkışından itibaren hilafetin özet bile olsa bir tarihini yazmak gereksizdir. Ama böyle bir çalışma yine de etkileyici olurdu. Üçüncü halife Osman'dan itibaren (644-656) Müslümanlar arasında karışıklıklar başlar. Onun selefi Ömer ibnü'l-Hattâb (634-644) zamanında Suriye'nin, Mezopotamya ve Mısır'ın fethiyle birlikte İslâm hızı ve dikkate değer gelişmeler gösterdi, fakat bu gelişmeler kumandanlar arasında rekabetlerin çıkmasına sebep oldu. Yine, Osman'ın halife olması üzerine, onun koruduğu Ümeyye ailesine yahut diğer adıyla Emevîlere karşı geniş bir komplo kurmak için hilafeti ele geçiremeyen rakipleri yeni halifenin adam kayırmacılığına öfkelenip memnun olmayanlarla birleştiler. Ayaklananlar tarafından kuşatılan Osman boyun eğiyor gibi görününce kurtuldu ve vaadine rağmen tekrar önceki hareket tarzına döndü. Bu iki tavırlılık derin bir öfkeyi tahrik etti ve yeniden çepeçevre kuşatılan halife 656 yılında öldürüldü.

Ali b. Ebu Talib'in hükümranlılığı (656-661) daha da karışık oldu. Şam valisi olan rakibi Muaviye yeteri kadar kuvvete kavuşur kavuşmaz ona

karşı isyan etti ve Ali'nin haklarının geçerliliğine itiraz ederek kendisini halife ilân etti. Artık biri Mekke'de diğeri Şam'da iki halife vardı. Bu iki rekabetin etkisi aralıksız olarak İslâm dünyasında bir parçalanmayı beraberinde getirerek günümüze kadar kendisini hissettirdi. Kendilerini farklı bir grup gören ve Peygamber'in yerine derhal Ali'nin geçmesini isteyen Müslümanlar yahut diğeri adıyla Şiîler, Ömer ile Osman'ı halifeligi zorbalıkla ele geçirenler olarak gördüler. Ali'nin ölümünden sonra hilafetin onun soyundan gelen birine geçmesini istemeye devam ettikleri gibi ne Emevîleri ne Abbasîleri ve son olarak ne de Osmanlıları tanıdılar. İran'da ve Hindistan'da kalabalık olan Şiîler bütün bu olup bitenlerin kurallara uygun cereyan ettiğine inanan Ehl-i sünnete veya Sünnilere muhalefet ediyorlar.

Ne olursa olsun, Muhammed'in ölümünün üzerinden henüz otuz yıl geçmeden ilk defa bu olaylar ortaya çıktı, aynı anda hüküm süren ve biri diğerine karşı mücadele eden iki halife oldu. 661 yılında katledilen Ali'nin öldürülmesi bu ikiliğe son veriyor. Çünkü altı yıllık hükümlerlikten sonra Ali'nin oğlu Hasan haklarını ve unvanını, herkes tarafından halife olarak tanınan ve Şam'da Ümeyye/Emevî hanedanını kuran Muaviye'ye (661-680) devretti. Bu hanedan 661-759 yılları arasında devam etti. Osman ve Ali zamanındaki karışıklıklara rağmen zaferlerle sonuçlanan savaşlarda bir yavaşlama olmadı; Emevîler İslâm fütûhatını Ermenistan, Kafkasya, bütün Kuzey Afrika ve İspanya'ya sahip olacak şekilde en yüksek seviyeye çıkardılar. Şayet Charles Martel onları 732 yılında Poitiers'de durdurmasaydı Fransa'daki Gaule bölgesinin tamamını fethedeceklerdi. İslâm devletinin genişlemesi bir taraftan da parçalanmayı beraberinde getirdi. VIII. yüzyılın ilk yarısında Emevî imparatorluğundaki karışıklık sayesinde Abbasîler Emevîlerin yerini aldılar, fakat seleflerinin daha önce kendilerine tabi kıldıkları bütün topraklar üzerinde kendi nüfuzlarını tesis edemediler. İlk Abbasî halifesi Ebu'l-Abbas'ın intikamından kaçan Abdurrahman isimli bir Emevî Afrika'ya, oradan da İspanya'ya kaçarak Kurtuba'da yaklaşık üç asır devam edecek bir hilafet (756-1037) kurdu. En sonunda, el-Mehdî diye isimlendirilen Ebu Muhammed Ubeydullah adında bir Fatımî (yani Ali b. Ebu Talib ve Peygamber'in kızı Fatıma'nın soyundan gelen birisi) tarafından 909 yılında Mısır'da² üçüncü bir hilafet kuruldu. Fatımîler 1171 yılına kadar Kahire'de iktidarda kaldılar ve bu tarihte Eyyubî hanedanının kurucusu Kürt fatih Selahaddin[-i Eyyubî] Mı-

.....

² Doğrusu, İfrikiye'de kuruldu ve 973 yılında payitahtlarını Mısır'a taşıdılar. [A. K.].

sır'a hakim oldu ve kısa zaman sonra vefat edecek olan Fatımî halifesini tahtan indirdi ama yerine geçmedi.

Bu sırada, Abbasîler Asya'da çalkantılı bir kaderi yaşıyorlardı. Küçülen hilafete sahip olmalarının hemen ardından payitaht merkezi yapacakları Bağdat'ı 764 yılında kurdular. Bağdat halifelerinin hayatı son derece parlak oldu, fakat asla Emevî halifelerinin başarısını elde edemediler. İspanya'dan sonra Mısır dahil bütün Kuzey Afrika'yı kaybettiler. Dahası Asya'da sahip oldukları yerlerin Moğollar ve Selçuklular tarafından ele geçirilmesini görmekte gecikmediler. IX. yüzyılda sekizinci Abbasi halifesi el-Mu'tasım Billâh, payitaht merkezinde dahi kendisini tehdit edilmiş hissetti ve Türkistan'dan satın alınan Türk esirlerle kendisini çevrelettiği Samerra'ya daimî olarak yerleşmek için Bağdat'ı terk etmek zorunda kaldı. Halifeyi korumakla mükellef bu esirler ona kendilerini kabul ettirdiler, öyle ki, yirmi sekizinci Abbasi halifesi el-Mustazhir Billâh iktidarının bir hiç seviyesinde olduğunu görerek 1094 yılında saltanat elbiselerini ve sultanlık haklarını, uzun zamandan beri İran ile Mezopotamya'nın gerçek sahibi olup fetihlerde bulunan ve uzun zamandır Bağdat'a yerleşen Selçuklu emirine gönderdi. Yaklaşık iki asır sonra 1257 yılında Abbasi halifeleri bu boş hakimiyetin ellerinden kaçtığını gördüler; hanedanın otuz yedinci halifesi Musta'zım Billâh, imparatorluğunu parçalayan Cengiz Han'ın torunu fatih Tatar [Moğol] Hülagu'nun emriyle katledildi

Abbasîlerden geriye kalan Ahmed isimli tek veliaht Kahire'ye gelmeyi başardı. Burada kendi itibarı içinde hilafeti yeniden kurmakla birlikte aslında gerçek iktidarı elinde tutuan Mısır sultanı Baybars'ın yanına sığınmış oluyordu. Böylece 267 sene korudukları unvanın verdiği ayrıcalığı ve nüfuzu muhafaza ederek asıl yapısını kaybeden bir Arap hilafeti, Mısır'ı ellerinde bulunduran Kafkasya asıllı Memlûklü sultanların yanında hayat buldu.

Nihayet, 1517 yılında, Osmanlı Sultanı I. Selim Kahire'nin son sultanı Kansu Gavri'yi yendi ve Mısır'a hakim oldu, Abbasîlerin sonuncusu halife III. Mütevekkil Alallah'ın halifeliliğini yitirdiğini ilân ederek yanına alıp beraberinde götürdü. Halifeliliği sona eren Mütevekkil'in kendisini halefi tayin ettiğini söyleyerek onun unvanına sahip oldu.

Halifelik artık Arapların elinden Osmanlılara geçmiş oluyordu. Dini metinler dikkatlice incelenecek olursa bu bir gasptı ve yeni halife hukukî hiçbir unvana sahip değildi, çünkü bu unvan dolaylı veya dolaysız hiçbir şekilde Kureyş dışında kimseye ait olamazdı. Bununla birlikte Türk fethine boyun eğen bütün Müslümanlar İstanbul sultanının unvanına ilişen

Osmanlı halifelliğini zorluk çıkarmadan kabullendiler. Bu usuluk o dönemde yenilen Arapların zayıflığıyla izah edilebilir ve zaten fethedenlerin isteklerine boyun eğmek zorundaydılar, fakat bu, Müslümanın övüneceği bir gelişme değildi. Kısa bir başarı döneminden sonra İslâm, Hristiyanlık karşısında gerilemek zorunda kaldı ve parçalandı. Halife İspanya, Fas, Cezayir ve Mısır üzerindeki nüfuzunu kaybetti. Moğollar olmaksızın hedefine asla ulaşamadığı Haçlılara karşı kendini savunmak zorunda kaldı. İslâm dinini kabul eden Türkler sadece İslâmın kurtarıcıları olarak değil aynı zamanda Avrupa'nın fethine yönelik eski mücadeleyi yeniden başlatmaya muktedir korkunç derecede kabiliyetli savaşçılar oldukları için Balkan yarımadasını ele geçirdiklerinden dolayı epeyce başarılıydılar. İstanbul'un direnişini kırdılar, Macaristan'ı tehdit ediyorlardı ve bütün Avrupa'yı endişelendiriyorlardı. Sultanlar halife unvanına gerçekten layık görülüyordu, çünkü Muhammed'in sancağını yeniden zafere taşımışlardı.

İslâmdaki hükmün açık ihlâline rağmen Osmanlı idaresindeki Müslümanlar kendilerine nasıl herhangi bir sıkıntı çıkarmadıysa aynı şekilde henüz hakimiyetlerine almadıklarından da böyle bir tavır görmediler. Emevîlerin iktidarı ellerine geçirmelerinden itibaren serbest kalan İran ve Hindistanlı Şîiler dışında Asya ve Orta Afrika'daki Müslüman devletlerinin çoğu kendilerini ismen hilafete bağlayan münasebeti kopardılar. Kuzey Afrika'da, Cezayir'in yeni Türk hakimi Oruç Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa İstanbul'daki halife unvanını taşıyan sultanın hakimiyetine girdi. Bu kendisine destek sağlamak ve Osmanlı Devleti'nin yardımını alma amacı güden siyasi sebeplere dayanan bir durumdu. Yoksa daha önceden kendisini halife ilân eden batısındaki komşusu Arap asıllı Fas hakimi, doğrudan Peygamber neslinden geldiğini temellendirerek haklarını ileri sürüyordu ve günümüze kadar muhafaza edilen bir Fas hilafetini resmen tesis etmişti.

Hicretin ilk yıllarındakiler hariç bazı tarihî olaylar bütün Müslümanlar üzerinde nüfuzunu yaymasıyla tanınan tek halifenin hiç olmadığını göstermeye yeter.

Osmanlılar tarafından hilafetin alınması aynı zamanda ikinci hilafetin oluşturulmasına sebep oldu ve bu durum belli bir saygınlığı olan makamın mahiyetini değiştirdi. Osmanlı sultanlarıyla birlikte, hilafet önceden olmayan siyasi bir güç vasfı kazandı; önceden olduğu gibi genelde geçici dinî nüfuza dayalı mukaddes görevi temin konusunda inananların sadece dindarlığına güvenmek yeterli değildir. Kuvvetli ordularıyla siyasi ve askerî bakımdan ayrıcalığını sağlamlaştıran ve belirginleştiren bir hü-

k mdara itimat etmeye dayalı dinî bir kabullenme olması bu ayrıcalığın bir gereğiydi. Araplar için en azından sözden ibaret kalan savaş İşl m  yaymak için bir vasıta olarak görülüyordu; Osmanlılar için imparatorluk gücü yegâne ama tı ve İşl m bu gücü muhafaza edebilmek için diğ erlerinden daha g c l  bir ara tı.

Abdülhamit için, İşl m ve hilafet h l  iyi durumdaydılar: Her ikisi de birer korkuluk oldular ve onlar sayesinde düvel-i muazzamanın doymusuzluğ  ve ezilen halkların talepleri karşısında zayıflatılan ve tehdit edilen B b  l  ayakta kalmayı ve hatta onları yanılığ ya düşürmeyi başardı. Avrupa bir asırdır sultanın ordularından korkmuyordu, ancak ayrıcalığından çekiniyor, onu hak etmediğı halde bütün Müslümanların en yetkilisi gördüğü için gözetiyordu. Her h k met Türkiye'ye karşı savaşa girm  ve hatta basitçe onunla daha önce kurduğı iyi münasebetlerini durdurma konusunda büyülenmişti. Bu bir başkaldırı tehlikesi taşıyordu. İşte bu düşünce ile, bir gün Avrupa'ya karşı başkaldıran bütün müminlere kumanda etme boş hayalinden  te II. Abdülhamit Türkiye'deki ve başka yerlerdeki gizli öncülerini destekleyerek ve cihad  anlatan mutaassıp ulemeden talepte bulunarak İşl m birliğini (panisl mizmi) cesaretlendirdi. Kendisini sadece devrinin dünyevî gücü değıl, aynı zamanda bütün Müslümanların saygı duyduğı ve itaat ettiğı bir tür  nder olarak Avrupa'ya benimsetmeye çalışıyordu. Cahil ve dar kafalı Müslümanları bu tavrına inandırmaktaydı. Hristiyanlara karşı baskılar ve katliamlar da buradan çıkmaktaydı.

Abdülhamit  oğ  zaman siyasî amaçları için hürriyetçi ve tehlikeli unsurlardan kurtulmak uğruna bu katliamları istedi; fakat onları gizlice istediğı için tamamen siyasî gösterişe dönüşmüş tavrı olarak Müslüman taassubuyla kurbanlarının aleyhine cellatları korudu. Aynı şekilde diğ er devletlerin işgal ettiğı yerlerdeki Müslümanlardan Kafkasyalı, Boşnak, Giritli, Cezayirli göçmenler iyi karşılanarak ve kardeş muamelesi g r erek devletin elinde kalan sınırlarına çekildiler. Tahttan indirilen hükümdarın fikirleri ve hatıralarını anlatan kitabı bu bakımdan incelemek ilginçtir. Meşel  İşl m konusunda ř  görüşün takip edildiğı dile getirilmektedir:

  Osmanlı İmparatorluğ  fikri üzerinde fazla vurgu yapmadan hepimizin Müslüman olduğumuz konusu üzerinde durmak gerekir. Her zaman ve yer yerde, benim emirü'l-müminîn (müminlerin emiri) olduğ m üzerinde ısrar etmelidir, benim Osmanlıların sultanı unvanım ikinci sırada gelmelidir, zira bizim dinimiz devletimizin siyasî ve i tim f yapısının teme-

lidir. Maalesef, İngiltere sinsi siyaseti sayesinde devletimin farklı taraflarında milliyet fikri yangınını tutuşturmayı başardı”.

Osmanlı İmparatorluğu’nda “milliyet fikri yangınını” tutuşturan İngiltere değildir, o kendiliğinden tutuştu. Sultana hizmeti sadece bedenleri ile zahiren kabul eden Hristiyan tebea ilk başkaldıranlar oldular; fakat Müslüman Araplar da Türklere Hristiyanlardan daha az düşman değillerdi. Bâbîâlî’nin gayretlerine rağmen, ırklar konusu dinden daha fazla konuşuluyordu. Halbuki bütünüyle bir Türk partisi, ihtilali yapmakla [II. Meşrutiyetin ilânını sağlamakta] birlikte uyumsuz olan [İttihat ve Terakki] Partisi hor görülen bir sultanı [Sultan Reşad’ı] İslâm birliği için etkiliyor ve kısa bir süre sonra Arapların nefretini çeken Türk milliyetçiliğini ilân ediyordu, kendilerine reva görülen alt sınıf statüsüne öfkelenen Araplar da gizlice hareket ediyorlardı. İhtilal [II. Meşrutiyetin ilânı] kısa zamanda onları Jöntürklerin aşırılıkları yüzünden Hristiyan hemşehrileriyle birleşmeye sevk etti. Vatanperverlik bazı şeylerin gücü sayesinde din üzerinden yapılıyordu ve şovenizmin artık kör edemediği Müslüman Araplar kendilerini Türklerden ziyade Hristiyan Araplara yakın hissediyorlardı.

Mısır’da aynı şekilde vatanperverlik adına ahalinin bir kısmı İngiliz işgaline karşı mücadele yürütüyordu. Abdülhamit bunu biliyordu, din ile ırka dayalı vatanperverliği birbiriyle uzlaşmaz olarak düşünüyordu; ikincisine karşı canla başla mücadele ederken birincisini cesaretlendiriyordu. Mısırlı vatanperverler konusunda “Mısırlı vatanperverler istemeden İngiltere’ye yardım ediyorlar, İslâmın ve bizim hilafetimizin itibarını mahvediyorlar” diye yazıyordu. Siyasetine karşı geldiklerini ve Doğu ile Batı’da yer edinmeye çalışan İslâm ile hilafet idrakini yittiklerini daha içtenlikle ifade edebilirdi.

1908 İhtilali arkasından iktidara gelen Jöntürkler derhal Osmanlı vatanperverliği düşüncesini İslâm birliğinin yerine koymayı denediler. Şayet çıkar amaçlı hareket etmeselerdi ve devleti oluşturan milletlerin herbirinin isteklerini tanısalar bu niyetlerine ulaşabilirlerdi. Her ne olursa olsun, Arapların, Avrupa ve Asya Hristiyanlarının gittikçe büyüyen muhalefeti, Balkan Savaşı yenilgisi sonrasında malum partinin yavaş yavaş Abdülhamit geleneğine yeniden el attığı görüldü. Trablusgarp Savaşı esnasında, İtalya’ya karşı mücadele etmek için Enver Paşa Arap kabilelerine ve özellikle Türklere karşı sıradan düşmanlıklarına rağmen Müslüman yardımlaşması uğruna kendisini destekleyen Senüsîlere yaslandı. Öyle görünüyor ki bir dönem Senüsîlere yaslanmak suretiyle Trablusgarp’ta

bir emirliği kendine ayırmayı ve hilafeti kendi menfaatine yenilemenin hayalini kurdu; fakat onlar bunu sonuna kadar takip etmediler ve olaylar Enver'e ihtirası için başka bir gelişme firsatı sağladı. Savaş boyunca açıkça ortaya koyduğu Türk birliği isteklerini terk etmeksizin İstanbul h k metinin 1913 yılında önceki yönetimin Türk-İslâm taleplerine yeniden d nd ğu görüldü. Payitaht merkezinde Mısırlıların, Tunusluların, Hintlilerin, Trablusgarplıların, Yemen ve Hicaz Araplarının iştirak ettikleri, Avrupa karşıtı siyaseti az çok gizlenen dinî ve insan  programlı panisl mist bir birlik kuruldu.

İktidarı döneminde Sultan Abdülhamid'i İslâm siyasetinde cesaretlendiren ve kendisini İslâmın savunucusu gibi göstermesine özendiren (II. Guillaume'un  am ve Filistin seyahati esnasında kendisini bu amaca adadığı gibi) Almanya, Birinci Dünya Savaşının ilânının hemen ardından, İslâm birliğini kendi menfaatleri için kullanmanın yolunu arıyordu. Bu  lke padişahın ve  eyh lisl mın sesiyle J nt rkleri cihad ilân etmeye teşvik etmişti. Hollandalı oryantalist Dr. Snouck Hugronje cihadın törenlerle ilânının İslâm açısından yanlış bir yorum olduğunu, cihadın Türkiye'nin savaşa dahil olduğu her zaman var olduğunu kesin bir şekilde ifade etmiştir. Bu şekilde sahneye konu unu gözönüne aldığımızda için içinde Almanya'nın eli olduğunu görmek lazımdır. Gerçekten de bu ülke, özellikle 1915 sonunda Osmanlı h k metiyle anlaşarak bütün Müslümanların müttefik devletler aleyhine ba kaldırmaları için bir yol aradı. Bu amaçla, kendi memleketinde kampa kapattığı Müslüman esirler nezdinde faal bir propaganda yürüttü, bizim Afrikalı birliklerimizin askerlikten kaçmaları veya isyan etmelerini teşvik etmek gibi farklı yollara müracaat etti, s m rgelerimizde müttefiklere karşı müminlerin halifeyi savunmasını ve Osmanlılara bağlanmalarını sağlamak için birçok dilde yazılmış el il nları ve makaleler dağıttı. Bu propagandanın ilginç tarafı, Alman sömürge valilerinin emirleri altındakilere verdikleri bilgilerin, Almanların eli altındaki yerlerde asıl tavırlarını koruyan İslâm propagandası ile mücadele etmeyi emrediyor oluşudur. Bu belgelerden birisinde, meselâ, onlar tarafından İslâm karşıtlığının bir sömürge siyaseti olarak nasıl ustaca yürütüldüğünü göstermektedir.

‐H k met (yerli) memurlarına kesin bir şekilde İslâm propagandasını yasaklayan bir karar almak zor görünüyor. Özel hayat kontrol edilemez ve edilmemelidir. İslâm propagandasına kendini bırakıvermeyi mutlak surette yasaklamak tamamen gizli propagandaya d n  meli ki böylece daha fazla iz bırakmış olsun. Daha gerçekleştirilebilir olanı, takip edilen

amaca daha uygun ve uygulanabilir şekildedir, bu da hükümetin her memurunun bir Müslümanın dinî hayatındaki özel yükümlülüğü yerine getirmesinin yasak olduğu emrini bildirmesidir. Toplum İslâm noktasında hükümetin teveccühünün tamamen nötr kaldığına çok şaşmakla birlikte yine de tenkitle yaklaşmayı muhafaza edecektir. [17] Eğer bu bakış açısı topluluk tarafından bilinecek olursa en iyi yetiştirilmiş yerli memurlar üzerinde uygun bir tarzda herhangi bir üzücü tavırda bulunmaksızın hareket elde etmek kolay olacak, böylece İslâm propagandasını kırmak yönünde en kolay yol bulunmuş olacaktır".

Böylece Almanya, Fransız ve İngiliz sömürgelerinde devamlı İslâm birliğinin gelişmesini kolaylaştırarak Türkiye'de kendisini İslâmın savunucusu şeklinde ortaya koydu. Savaştan itibaren kitleler halinde bir başkaldırı için karışıklıklar çıkarmanın yollarını aradı, sömürgelerinde köklü olarak muhalif bir davranış benimseyerek ve aslında tam aksine el altından Muhammed'in diniyle savaşmanın yollarını arıyordu. Bu iki yüzlülük iki yüzlü bir siyasetle tavlınmaya çalışılan Müslümanları tabîi olarak düşünmeye sevk etmeyecek mi?

Bu gözlemlerden anlaşılıyor ki, İslâm birliği, cahil ve dar kafalı müminlerin taassubu için ilk önce Abdülhamit, ardından Alman hükümeti tarafından özenle canlandırılan ve iyi korunan ilgi çekici bir nazariyedir. İslâm birliği sadece birleşmenin rüyasını görenin değil, dünyanın fethi için mücadele eden Müslümanların, her Müslüman milletin hususî menfaatlerine aykırı olacak ve uygulanması mümkün olmadığı için de hiçbir şeyi kurmaya muktedir olamayacaktı. Halife, İlâhî hukuk sahibi bir hükümdardı, fakat imam değildi; gerçekten bütün müminlerin emiri değildi ve hâlâ günümüzde de değildir; İstanbul'daki ve Fas'taki hariç, etraflarında birkaç kişiyi ve bazen bazı kabileleri toplayan epeyce istekliler de hariç daima üç veya dört halife olduğu düşünülür.

İslâm birliği kendisine atfedilen tehlikeyi ortaya çıkarmasa bile endişelendirici etkileri az olmasa gerekir. Yapmak mümkün değilse de mevcut rejimleri en azından temelinden yıkmak mümkündür. Gizli bir mücadele yürütür, başkaldırıları devam ettirir, Hristiyanlara karşı düşmanlık oluşturur, bazen katliamları tahrik eder. Kısaca, Müslümanların ve Hristiyanların bulunduğu her yerde birbirleriyle çarpışmaları için kargaşa ve nefret tohumu eker.

Diğer taraftan, İslâm yüksek bir ahlâkı, fedakârlığı ve cesareti ortaya koyan çok yüce bir dindir ve bu vasfıyla doğulu Hristiyanların olduğu ka-

dar batılıların sevgi ve saygısını da hak etmektedir. Dünya barışı için Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin müşahede edilir tarzda iyiye gitmesi yönünde ara vermeksizin çalışmak gerekir; biri diğeri ni artık düşman gibi değil kardeş gibi düşünmeye alışmalıdır. Suriye ahalisinin birlik ve düzenin önemini anlaması gerekir; zaten burada, doğuda ki hiçbir ülkede olmadığı şekilde vatan fikri gelişmiştir ve Suriye milliyeti kaygısı hakimdir. Islah hareketinin farklı teşebbüsleri ile Paris'teki Arap-Suriye Kongresi açıkça gösterdi ki bütün dinlere mensup Suriyeliler esaretten kurtulmak için birleşmeye hazır dırlar. Burada Müslümanlarla Hristiyanlar arasında herhangi bir kırınlık olmadan yakınlaşma oldu ve herhangi bir ol y huzuru bozmadı. Savaştan bu tarafa, topluca yaşanan acılar sadece bu bağları sıkılaştırmaktadır.

O halde hilafet meselesini nasıl çözmek gerekir?   z m, düşünceyle ve dinî metinlerle tenakuza düşmeden, tarihî tenkit sayesinde mevcut durumun ve i tima  kuralların gereğini hesaba katmalıdır. İşl m âleminin dünyevî önderi sayılan bir halife fikri artık miadını doldurdu. Diğ r taraftan, Müslüman devletler gittikçe artan bir şekilde siyasî-dinî bir birliğin aleyhine millî yapılarına vurgu yapmaya yöneldiler. On yıldan fazla bir zaman önce şöyle yazıyorduk:

‐Maddî ihtiyaçlar karşılanırken, iktisadî ve siyasî gruplar (etnik gruplar) sı sıkıya Mısırlı, Suriyeli ve Arap olacaklar. Kendi ürünlerine pazar bulmak ve yabancı rekabetle mücadele etmek için ticarî menfaatlerini koruyacak ve hadiselerin tesiriyle ortaya çıkan milletler olacaklardır. Sonunda, bu grupların kendilerine mahsus [yeni] yapısı sayesinde devletlerinin şekillenmesi esnasında dinî fikirden soyutlanmış olacaklar: Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler bir ülkenin aynı hakka sahip evlatları olacaklar‐³.

O gün bu gündür, bu tahminler apaçık bir şekilde gerçekleşti. Dahası, Jöntürkler, İşl m birliğini kullanmayı h l  denemelerine rağmen Türk birliğini kabul ederek ve Müslüman olmaktan öte kendilerini Türk ilân ederek buna kaçınılmaz bir darbe vurdular.

Bundan dolayı, milliyet fikri doğuda her geçen gün daha da belirginleşiyor, mademki evrensel bir hilafet fikri Müslüman itikadının bütünleyici bir parçası değildir, mademki çok sayıda Müslüman fakih aynı anda iki halifeyi seçmenin yasaklandığını belirtmedi, buradan şu sonuca varı-

•••••

3 *D p che Coloniale* (23 D cembre 1906), ‐L  pouvantail panislamique‐ (İşl m birliği korkuluğu).

yoruz ki, halife bütün müminlerin emiri gibi değil ("bütün" kelimesi metinlerde bulunmamaktadır), fakat her çevrenin sınırları içinde meskûn müminlerin emiri gibi düşünülmelidir. Diğer anlatımlarda, her millete uygun düşen bir halifelîğin ihtimaliyle karşılaşıyoruz. Müslüman devletlerin sayısı kadar halifenin bulunması fikri kimseyi şaşırtmasın, çünkü hilafet her zaman parçalandı ve bugün de öyledir.

Bu görüşü dikkate değer bir şahsiyet olan ve Fransa'dan Mekke'ye hac seferi düzenleyen heyetin başkanı Si Kaddûr ben Gabrit'in paylaştığını memnuniyetle görmekteyiz. 4 Aralık 1916 tarihinde Sorbonne Üniversitesi'nde yapılan bir konferansta, görüşlerini şu sözlerle açıkladı:

"İslâm dünyasında, hilafet unvanı İslâmın yayıldığı bütün yerler üzerinde bir hükümdarın yararına uygulanacak bir nüfuza asla tekabül etmez. Bu unvan yerine göre bu hükümdar tarafından gerçekten hükümrân olunan toprakların sınırları içinde geçerli dünyevî ve mânevî bir iktidar olarak tarif edilmiştir. Bu kural Avrupalıların sağduyusundan kaçmaz. Müslüman devletler ve hükümdarlar kadar müminlerin emiri [halife] vardır ve var olabilir. Kur'an'dan veya tefsirlerinden alınan hiçbir dinî hüküm ve Fas, Türkiye, Afganistan hatta Maskat (Uman) sultanına kadar yeryüzündeki hükümdarlardan hiçbirisi, kimseyi müminlerin emirini tanımaya mecbur edemez.

"Bu konuda şuna işaret etmek istiyorum ki İstanbul sultanının unvanları çok zayıf bir şekilde tesis edildi; bir hadise göre halife veya müminlerin emiri Peygamber'in soyundan [Kureyş kabilesinden] ve haliyle şerîf olmak zorundadır. Bu da gösteriyor ki İstanbul sultanları halife unvanını gaspla ve güçle aldılar, çünkü bunların hiçbirisi şerîf değildi.

"Müminlerin emiri unvanına sahip Fas sultanının hakları daha sağlamdır, çünkü şerîfin imparatorluğunda hüküm süren Alevî hanedanı doğrudan Peygamber'in soyundan gelmektedir.

"Tek kelimeyle, İslâm, millî birliği tanımadı. Tarih bunu bize göstermektedir".

Böylece bütün sıkıntılar kaybolacak. Geleneğe saygı gösterilecek; her devletin Müslümanları kendi halifelerine itaat edecekler ve din ile şahsî hayat arasındaki münasebet engellenmeyecek; Muhammed'in ve ardından Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi siyasî düzenin tepesinde bulunacak, fakat bu temsilci meselâ Faslı ve Türk Müslümanlarda olduğu gibi ülkelere göre değişecek.

O halde her Müslüman ülkenin kendi halifesine sahip olmasında fayda var ve demokratik yapılanmanın istediği, mânevî olanla dünyevî olanın artık ayrılmış olmasıdır.

Göstermiş olduğumuza inanıyoruz ki hilafetin parçalanması tarihî bir yenilik değil ve halife her zaman bir hükümdar da değildir.

Bu tabîî sonuçtan sonra; hilafet sadece dinî bir kurumdur ve Müslüman olmayan devletler bu işe karışmamalıdır. Sadece müminler, emirlerini tayin etme keyfiyetine sahiptirler.

Paris, Ocak 1919.

Basıldığı matbaa: Imprimerie Dudois et Bauer, 37,
rue Saint-Lazare, Paris.

TÜRKİYA İSLÂM İMPARATORLUĞU'NUN İSTİKBALİ

MUHARRİRİ:
ŞEYH MÜŞİR HÜSEYİN KIDVAİ

HİNDİSTAN'DA "HUDDÂMÜ'L-KÂBE CEMİYET-İ MERKEZİYESİ
MÜESSİSLERİNDEN VE KÂTİB-İ UMUMİ-İ FAHRİSİ
VE MUCİZE-İ MUHAMMEDİ VE İTTİHÂD-I İSLÂM İLAH... MÜELLİFİ

HAZIRLAYAN:
ZEYNEP SÜSLÜ

ANCAK 5000 NÜSHA OLARAK TAB' EDİLEBİLEN BU RİSÂLENİN
UMUM DİNDAŞLAR TARAFINDAN OKUNMASI İÇİN
HER OKUYAN ZÂTIN RÜFEKASINA VERMESİ MERCUVDUR.

TÂBİ' VE NÂŞİRİ
LONDRA CEMİYET-İ MERKEZİYE-İ İSLÂMİYESİ
148 FLEET STREET
LONDON, [1919]

تورکيا
اسلام ايمپراطورلغناك استقبالي

عمردي
شيخ شير مهيڤن كيرداي

هندستانده « خدام الكعبة جيت مركزهسي » مؤسسلرندن وكاتب عمردي فخرهسي
و « مهيڤنه عهدي » و « اتحاد اسلام » ... الخ مؤلفي

طابع و نائشري
لوندره جمعيت مركزيه اسلاميهسي
۱۴۸ ناليت ميڤرېت / لوندون

VATANDAŞLAR, MÜSLÜMAN KARDEŞLER

Hindistan Cemiyet-i Merkeziye-i İslâmiyesi Kâ-tib-i Umumî-i Fahrîsi muhterem Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvaî kardeşimiz tarafından İngilizce olarak yazılıp Londra'da tab' u neşr edilen bu mühim kitabı müsta'fînen bi-tevfîkihi te'âlâ terceme ve tab' ediyoruz. Bu kitabı neşirden maksadımız, senelerden beri devam edegelen dahilî ve haricî birçok musibetlerin tesiri altında ezilen, bunalan vatandaşlarımızın büyük bir kısmında ma-alesef müşahade ettiğimiz âsâr-ı ta'ab u ye'se karşı bir reşha-i tesliyet hâ-sil etmek ve onlara istikbal için bir nefha-i azm u iman vermektir.

Bu nefha; Hint ve Sind'i, Mısır ve Nil'i dolaşıp gelen ve koca bir cema-at-i İslâmiyenin sinasından kopan zulm ü esareti temin ve istiklâlî takdis eden imanlı bir sayhanın mevlûd-i mübarekidir. Evet! Muhterem muhar-ririn, kitabın bir yerinde söylediği vechile Müslümanlar için ye's u nevmî-dî haramdır.

Öteden beri çeşit çeşit düşmanlarımızın bin türlü vesâit ile aleyhimi-ze çevirmeye çalıştıkları Avrupa efkâr-ı umumiyesinin sikleti altında bize en ufak bir hakk-ı müdafaa bile bahş etmeden idamımıza karar veren ve güzel İzmir'imizin Yunanlılar tarafından işgaline müsaade suretiyle tatbi-katı icraya koyulan Paris mahkemesini yalnız bir tarafı dinlemek sureti-yile vermiş olduğu kararı bir daha gözden geçirmeye sevk eden sebab-i mücbir, şüphe edilmesin ki bilâ-tefrik-i cins u mezhep Hintlilerle diğer Müslümanların adalet lehine ref' ettikleri âvâze-i iştikâdır.

Eğer "el-Hakku ya'lû velâ yu'lâ aleyh" [Hak üstündür ondan üstün bir şey yoktur] bir hakikat ifade ediyorsa bugün, yarın olmazsa bile elbette bir gün şâhid-i rahşan-ı hakk u ma'delet kendini gösterecek ve bütün dünyayı envâr-ı adl ü dâdiyla müstenîr kılacaktır.

Ya ma'sere'l-İslâm!

On seneden beri hepimiz, gerek dahilî, gerek haricî büyük büyük inkılâbâtın şahidi olduk. Bu inkılâplara iştirak edenler ne kadar hüsn-i niyet sahibi olurlarsa olsunlar vekâyî'î tamamıyla bî- taraf bir nazarla görüp tenkit edemezler.

Halbuki hariçte olup bizimle nokta-i iştirakleri her türlü şahsî ve hasîs menâfi'den ârî kudsî bir râbîta-i diniyeden ibaret olan efrâd-ı İslâmiye vekâyî' -i güzêşteyi bi't- tab' daha bî- taraf bir gözle görür ve tenkit edebilir.

Hiçbir sahib-i akl u iz'ân, Hintli Şeyh Müşir Hüseyin kardeşimizin memleketimizde bulunan fırak-ı muhtelifeden şuna veya buna mensup olduğunu iddia edemez.

Şeyh Hüseyin'in mütalaâtı, mensup olduğu cemiyetin hülâsa-i efkârı ve bu da, kitabın sonuna ilâve edilen zeyillerden de anlaşılacağı üzere umum Hindistan Müslümanlarının, ve hatta Hint Kongresi'nin teşrîh-i mukarrerâtıdır.

Bu derece âmm u şâmil bir silsile-i efkâra müsteniden yazılmış olan bu kitabı, şâibe-i tarafgîrî ile lekeleyecek hiçbir sahib-i vicdân (değil ki Müslüman) tasavvur edemeyiz.

MUKADDİME

Bu küçük esere mukaddime olarak yalnız şunu söyleyeceğim ki: Mün-derecâtı mesele-i mevzûa hakkında Hint Müslümanlarının bi'n-nisbe mutedil ve mülâyim nokta-i nazarlarını mübeyyindir. Bu eser, bizim gibi Britanya İmparatorluğu'nun tebeasından olup miktarı Britanya adaları-nın umum nüfusundan çok fazla olan bir halkın fikr u nazarını arz edi-yor; ki bunlar sulh konferansında başka mü'ekkillere, nümâyendelere mâlik olmadıklarından konferanstaki bizim İngiliz murahhaslarımızı kendilerinin murahhasları dahi addeylemektedirler.

İmdi, "acaba bu halkın efkâr u hissiyatı nazar-ı itibara alınmaya lâyık mıdır?" meselesi bana âtideki mesele ile aynı derece-i ehemmiyeti hâiz görünüyor: "İngiltere İmparatorluğu tevhid ve tahkim olunmaya değer mi?"

Herhalde şimdiye kadar İngiltere efkâr-ı umumiyesine arz edilmemiş olan bu meselenin şimdi o efkâr-ı umumiyeye vâzih surette irâesi lâzı-medendir.

M. Pickthall

MEDHAL

“Allah’ın nurunu ağızlarıyla (üfleyerek) söndürmek murad ediyorlar; halbuki kâfirler hoşlanmasalar da Allah nurunu tamamlayacaktır” [Tevbe, 9/32].

Benim sâir Müslümanlar gibi Osmanlı Devleti’nde alâkam dinîdir; çocukluğumdan beri bu alâka ile yaşadım ve ömrümün takriben yirmi senesini bu Devlet-i İslâmiyeye ait mesâili tedkik ile geçirdim. İdare-i mutlaka [Sultan Abdülhamit idaresi] câri olduğu devirde olduğu gibi hükümet-i meşrûta idaresinde iken de İstanbul’u ziyaret ettim. Ben Türkiye ile İngiltere’yi birbirine yakınlaştırmaya çalışan âdemlerden biriyim. Bu ana kadar bu bâbda sarf ettiğim mesâi maa’t-teessüf semeresiz kalmış olmakla beraber şimdi şu satırları yazarak son bir gayrette bulunuyorum.

Bu devlet-i İslâmiyenin âtiyen ne esas üzerine bina edilmesi lâzım ise onu beyan edecek bir tedbir arz ediyorum ki bu; ve ancak bu; icabât-ı adalete ve reis Wilson tarafından sulh için vaz’ ve tarafeyince kabul edilen on dört noktanın lafız ve mânasına muvâfıktır. Avrupa ricâl-i hükümeti için Türkiye’ya verdikleri sözleri değiştirmek ve Türkiye ile ahidlerini bozmak yeni bir şey değildir; lâkin Amerika Garb ile Şark-ı Karib milletleri beynindeki mesâile ilk defa olarak el uzatmış olduğundan on dört noktada verilen sözlerin Türkiye lehine muhafaza edilmesi me’mûldür.

Devlet-i Osmaniye’nin âtîdeki şekli-i esasîsi, merkezi İstanbul olmak ve halife-i İslâmın, meşrût hükümdar-ı Osmanînin hakimiyeti altında bulunmak üzere bir müttehid yahut müttefik hükümetler heyeti olmalıdır ki bu heyette, kıymetsiz bir kâğıt parçası addedilmekle harp tohumları ekilmesine sebebiyet verilen beyne’l-milel Berlin Muâhedesinden mukaddem Türkiye’nin malı olan bütün memleketler muhtâriyet sahibi birer cüz-i mürekkebi olarak dahil olacağı gibi Çar ve asker istibdadındaki

Rusya hükümetinin anavatandan cebren koparıp aldığı Türkçe konuşur ehl-i İslâm dahi hariç kalmayacaktır.

Cemiyet-i Akvâm bu hükûmât-ı müttehide-i İslâmiyeye muvakkatan ehliyetli müşavirler ve müdürler vermek suretiyle bidâyet-i umûrda muâvenet etmelidir; hatta Cemiyet bu bâbda bir devlet-i muazzamaya vekâlet de verebilir ve bu devlet de hükûmât-ı müttehideye temin-i salâh u hâkimiyet ve vahdet yolunda bir vasî yahut bir hâmi gibi değil belki bir dost, müttetik, müşavir sıfatıyla yardım eder.

Mister Wilson'un on dört maddesinin bilhassa Türkiye İmparatorluğu'na ait olan on ikincisi şu meâldedir:

Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskün yerlerine kavî bir hâkimiyet temin edilmeli; lâkin şimdi Türk idaresinde bulunan sâir milletlere kat'î surette emniyet-i can, kendi kendilerine inkişaf için mutlak surette taarruzdan masûn esbâb ihzâr olunmalı ve Çanakkale beyne'l-milel teminat altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaretine açık bir yol olmak ve bir daha kapan[ma]mak üzere açılmalıdır.

Şu söz üzerine yalnız Mister Wilson'un değil belki bütün Amerika hükûmât-ı müttehidesinin ve refiklerinin namusu, Türkiye İmparatorluğu'nun herhangi bir suretle parçalanmasını ve vesâyet yahut vekâlet gibi bir nikab altında ticaret veya menfaat garazıyla vilâyetleri diğer devletler tarafından gasb olunmasını men eder.

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da yegâne bir devlet-i gayr-ı Hristiyanıdır ve bunun için Hristiyan devlet-i mücâvirelerin ve en ziyade çar Rusyası ile gayrımedenî Balkan memleketlerinin pek merhametsiz hücumlarına hedef olmuştur; ale'l-husus bu gayrımedenîler 1912 senesi gibi yeni bir zamanda Türkiye'ya karşı "Harb-i mukaddes" ilân ederek işgal ettikleri Türk memleketlerinin müslim ahalisini bî-rahmâne mahv ettiler ve camilere ve sâir mebânî-i diniyeye vahşiyâne tecavüz yaptılar.

Eğer Cemiyet-i Akvâm İspanya tarihini -ki taassub-ı Hristiyanî, o memlekette sekiz yüz sene şanlı bir saltanat sürmüş olan ehl-i İslâmı cebren tard ve hatta diri diri ihrâk etmek derecesinde ileri götürülmüş idi- belki yalnız daha az dehşet verecek bir surette tekrar ederse garazsız ve ivâzsız yüksek emeller beslemekle ehl-i İslâmın ve sâir Şark milletlerinin kalplerinde büyük bir itimat uyandırmış olan umum itilâf ricâlinin ve ale'l-husus reis Wilson'un âleme yeni bir nizam vermek gibi ulvî ve âlî ihtisasâta delâlet eden kavilleriyle o fiiller pek fâhiş bir uygunsuluk gösterir.

Eğer Cemiyet-i Akvâm Devlet-i İslâmiye-i Osmaniye'yi parçalamak tekliflerine kulak verecek olursa ileride büyük kıyametler kopmasına zemin hazırlamış olur ki bu teklifler şimdiden Fransa, İngiltere, Yunan, İtalya, Suriyeli, Ermeni, Arap, Yahudi, Mısırlı arasında ihtilâflar tevfid etmiştir ve Hindistan, Afganistan, Asya-yı vustâ Müslümanlarıyla Türklerin kendilerinde havf u endişeye sebep olmuştur ve Britanya adalarının bazı Hristiyanlarında bir taassub-ı dinî uyandırmıştır; bu Hristiyanlar ki Oxford Bishopu ile Lord Brays'ın idaresi altında Cemiyet-i Akvâm'ın kurûn-ı vusta taassubuyla mücehhez ve muvazzaf olmasını ve dört asır müddet bir Allah'a ibadet yeri olmuş bir binanın, sanemleriyle ve aziz ve halaskâr heykelleriyle bir kiliseye çevrilmesini dermeyân ediyorlar. Eğer ehl-i İslâma böyle hakaret edilir ve böyle meydan okunursa ve nüfus-ı arzın üçte birinin hissiyatına böyle tecavüz edilirse devamlı bir sulh olamaz.

Cemiyet-i Akvâm ırk, levn ve din hakkında evvelce zihinlere yerleşmiş ve umumiyetle az çok yanlış olan itikadlara tâbi olmamalıdır; belki bîtaraf ve âdil bir insanîyet cemiyeti olmalıdır: Şu veya bu medeniyete karşı bir meyil perverde etmemelidir. Yanlış olarak "Hristiyan medeniyeti" denilen ve hakikatte boğucu gazlar, mâyi ateş, işret, sermayedarlar tegallübü, isim verilemez hastalıklar, kumar, ırk ve levn hakkında yanlış fikirler, zayıfların memleketlerini istilâ ile menbalarını işletmek gibi işlerden ibaret olan medeniyeti Türkler sevmezlerse Cemiyet-i Akvâm onları ittiham etmemeli. Mister Wilson'un namı Cemiyet-i Akvâm'a izâfe edilince asırlardan beri memleketlerinin gasb edilmekte olduğunu gören ehl-i İslâm için bu cemiyetin bir saadet olduğunu ve yeni bir felâket olmadığını müşârun ileyh bizzat takip ve müşâhede etmelidir.

Şimdi, Cemiyet-i Akvâm'ın esasını ve vazifesini müzakere etmekte olan o büyük zâtlar zâhir hiç âyineye bakmıyorlar ki kendi gözlerindeki mertegi görmüyorlar. Yalnız Ermenistan'ı değil Trablus'u da gözönüne getirsinler. Yedi seneden beri yerlerini, yurtlarını, hürriyetlerini, mevrûsât ve diyanetlerini bir ecnebî istilâsına karşı müdafaa etmeye ve en muhrib âlât-ı harbiyeye karşı durmaya çalışan bîçare çöl halkı, bir dost devletin mazlumu olmakla beraber, itilâf hayetinin bir düşmanı elinde mağdur olan halk gibi Cemiyet'in câlib-i nazarı olmalıdır. Bunların kendi memleketlerinde eben an ced yaşadıkları gibi serbestâne ömür sürmelerine müsaade edilmesini Cemiyet temin etmelidir. Ermenilere teveccüh edildiği vakit Kürtlerin ve sair ehl-i İslâmın hukuku ve metâlibi ihmal edilmemelidir. Şunu da yavaşça söyleyeyim ki hars ve medeniyet cihetiyle en kadîm, aded-i nüfusca ikinci, Rusya'dan mâada bütün Avrupa'ya

müşavi olacak derecede vâsi bir memlekette sâkin bir millet vardır ki bir vakit pek zengin ve müreffeh idi, şimdiki halinden tamamıyla memnun değildir. Casusluktan, zalimâne kanunlardan, hürriyet-i kelâmiye ve kalemîyenin fıkdanından, müfsidâne ırk ve levn imtiyazlarından, ecnebi tahakkümünden, menâbi'-i memleketi işletmek ve emmekten!

Sulh Konferansı ve Cemiyet-i Akvâm'a azâ olacak zevâtı bu milletin hal ü istikbali alâkadar etmez de kutupların hali mi alâkadar eder?

Eğer Mister Wilson'un sözleri doğru anlaşılıyorsa Cemiyet-i Akvâm'ın esası, düsturu'l-ameli umum nev'-i beşerin hayrına çalışmaktır. Bunun için bu Cemiyet, şu veya bu devlet ve hükûmeti dost veya düşman diye tefrik etmekten müte'âli olmalıdır. Hazreti İsa bunu talim etti ve en güzel sözlü şair olan Hâfız-ı Şirâzî şu lâtif beyit ile onu söylüyor:

Asâyiş-i dü kitî tefsîr-i in dü harfest

Bâ düstân telattuf bâ düşmanân müdârâ

"İki âlemde de sulh ve saadet şu iki noktayı anlamak ve anlatmakla olur: Dostlara tatlılık, düşmanlara yumuşaklık".

Kur'an-ı Kerim emrediyor ki, adalet, akrabadan birinin aleyhinde bir hüküm verilmesini istilzâm etse dahi bî-tarafâne icra edilmelidir. Türkler gayrimüslim bir milliyete taarruzlarda bulunmuşlarsa en ahrârâne ve münşifâne bir din olan din-i İslâmın tenbihâtına itaat etmemiş olurlar; çünkü din-i İslâm hangi memlekette ve hangi dinde olursa olsun bütün müceddidlere ve resûllere riayet edilmesini ve gayrimüslim tebeaya da Müslümanlar gibi muamele edilmesini emr eder. Bir zulmü müdafaa etmek benim yolumdan hariçtir. Müslim olsun gayrimüslim olsun hiçbir zalim lehinde söz söyleyemem.

Lâkin kat'î olarak diyorum ki bazı efradının cinayetleri için bütün millet-i İslâmiye cezaya çarpılırsa, ehl-i İslâm tahkir ve tezlil edilirse, bir Müslim zalime bir Hristiyan zâlimden daha şiddetli ceza yapılırsa afvedilmez bir haksızlık olur. Eğer taassub-ı dinînin hâkim olmasına müsaade edilmezse İngilizler Devlet-i İslâmiyeye meselâ Yunan yahut Sırpılardan ziyade temayül gösterir. Devlet-i İslâmiye ile İngiltere birbirinin tabîî müttefikidir; ikisinin de azîm miktarda İslâm nüfusu vardır ve müteaddit noktalarda iştirâk-ı menâfi'i, hem-hudutluğu vardır; biri dinî diğeri siyasî olmak üzere ikisinde de en iyi bir hürriyet ve hâkimiyet-i halk vardır.

Şu risâlede millet-i İslâmiyenin büyük bir ekseriyetinin fikirlerine tercüman olduğumu iddia ederim. Şahsım itibarıyla Türklerle dinden başka hiçbir noktada müşterek menfaatim yok. Lisan, edebiyat, hars, medeniyet cihetleriyle de İran'a medyûn olduğum gibi Türklere de medyûn değilim. Lâkin hakiki bir Müslümana, menâfi'-i İslâmiye sâir her bir menfaatin fevkindedir. Ehl-i İslâm çerçeve içinde bir milliyet yahut mevzuî bir vatanperverlik hududuyla çevrilmiş değildir. Gayrimüslimler ehl-i İslâmın bu yegâne sıfat-ı kâşife ve câmiasını hakkıyla takdir etmekten âciz bulunuyorlar; o derecede ki Devlet-i İslâmiyenin akıbeti hakkında sulh konferansında müzakere cereyan ederken İngiltere hükümeti yetmiş milyon Müslim tebeasının orada bir söz söylemelerine müsaade etmeyi aklına bile getirmedir. Bütün Hindistan baştan başa endişe içinde titiyor. *Times* gazetesinin muhbiri telgraf çekiyor ki: "Türkiye İmparatorluğu büyük felâketlere uğramış olmakla beraber hudut boyundaki kabileler ile Afganlar sultanı hâlâ halife tanıyorlar ve Türkiye'nin bir suretle parçalanmasına gazab-nâk olacaklar".

Lâkin İngiliz ricâl-i hükümetinden henüz hiçbiri, beşeriyetin büyük bir cemaatine yani ehl-i İslâma ve İngiltere İmparatorluğu'na medyûn oldukları vazifeyi takdir ettiklerini gösterecek bir söz söylemediler.

Bu küçük kitaba göz gezdirip lütfen bir mukaddime yazdığım kıymetli dostum Mister M. Pickthall'a medyûn-ı şükranım. Kezâlik Hâşim İsfahânî'ye de müteşekkirim ki mûmâ ileyh pek meşgul olmakla beraber din-i İslâmın ve ehl-i İslâmın istikbaline dair zihnimi işgal etmekte olan meseleler hakkında kendisiyle dairesinde ve hanesinde uzun uzun muhâvere ve müzakerelerde bulunmaya vakit buldu ve emek verdi. Vâkıa istikbal parlak değil, lâkin bir Müslüman asla me'yûs olmamalıdır. Eğer ehl-i İslâm uğradığı musibetlerden ders alır ve Resul-i ekremin isrine ıktıfa ederse inşaallâh akıbet muzaffer olur. Ehl-i İslâmın Hudeybiye sulhunu takip eden muzafferiyetler gibi parlak zaferlere nâil olmasını eltâf-ı İlâhiyeden beklerim. Bunun yolu, biliriz ki şudur: "es-Sa'yu minnî ve it-mâmu 'alellâh" [Gayret bizden tevfik Allah'tan].

Eğer Wilson Cemiyet-i Akvâm'ı; istibdad-ı askerî ve taassub-ı dinî üzerine mebnî ise ve Avrupa'da gayr-ı Hristiyan devlet târûmâr edilirse ehl-i İslâm ile diğer gayr-ı kani' ve gayrimemnun halk için müracaat edilecek yegâne tedbir, adalet ve müsavat esasları üzerine kendi beyinlerinde bir mukabil cemiyet teşkil etmektir. Esir edilen ehl-i İslâm vatanlarıyla beraber esaretten tahlis edilir.

Ahîren Hicaz sultanı Şerîf Hüseyin Paşa'nın resmî nâşir-i efkârı olan *el-Kible* cerîdesinde kendi emriyle yazılmış bir iyi haber vardı. O da şu ki müşârun ileyh emirü'l-müminîn ünvanıyla yâd olunmasını iddia etmiyor, bu ünvanın halifetü'l-müslimîn olmak üzere Türkiya sultanı hazretlerine mahsus olduğunu söylüyor. Bu itiraf âlem-i İslâmın müşârun ileyhe karşı olan muhalefetini tahdîd eder; eğer yeni ünvanının halifece tasdikini temin ederse artık hiçbir muhalefet kalmaz.

“Allah'ın ipine hep birlikte sımsıkı sarılın ve tefrikaya düşmeyin”

[Âl-i İmran, 3/103].

Bismillâhirrahmanirrahim
Nahmeduhu ve Nusalli

TÜRKİYA İSLÂM İMPARATORLUĞU'NUN İSTİKBALİ

I. TÜRKİYA NE İÇİN DÜVEL-İ MERKEZİYE İLE BİRLEŞTİ

Türkiya meselesini İngiliz millete anlatmak için izahı icab eden en birinci nokta Türkiya'nın İngiltere'ye karşı niçin düvel-i merkeziye ile iş-tirak ettiği keyfiyetidir ki İngilizler nazarında Türkiya'nın en büyük cina-yeti de budur.

Sir Edward Grey (el-yevm Viscount Grey) İngiltere Türkiya'ya ilân-ı harb ettiği zaman bu "men edilemez bir felâket"tir demişti.

Bu, fi'l-hakika bir felâket idi; fakat men edilemez değildi. Yani eğer İngiltere Rusya çarı ile hal-i ittifakta bulunmasa idi men'i pek kolay olurdu. Hadise bi't-tab' son zamanda men edilemez oldu. Fakat bu; İngiltere hükümet adamlarının bir hayli sinin-i güzeşte zarfında ittihaz etmiş olduk-ları mesleğin bir netice-i tabiiyesi idi. Bunu Gladstone'un fikr-i taassubu halk ı icad etti. Bu büyük hükümet adamı Türklere karşı olan husûmeti-ni bu memleketin liberal rüesâsına bir miras-ı meş'ûm haline terk etti ve onun gayr-ı münker bulunan kudret-i nutkiyyesi İngilizlerin fikrinde Türklere karşı devamlı bir gayz bıraktı. Türkiya ahvâl-i dahiliyesi İngiltere liberal programının bir madde-i merbûtası haline geldi.

Liberaller külliyyen Türk düşmanı kesildiler ve mevsimli mevsimsiz Türklerin ahmâl ü eskâliyle beraber Avrupa'dan¹ ihraçlarının muvafık

.....

¹ Gladstone yalnız Bulgaristan'dan tası tarağı toplayıp çıkmalarını ilân etmişti.

olacağını ilâna başladılar. Bu feryad-ı menhûsun “non-conformist”lerin vicdanında bir akis bulması; bunların re’ylerini zâyî etmemek için muhafazakârların da Türk muhıblığını bırakmalarını ve Disraeli’nin Şark siyasetini -dünyanın en insani bina-yı hükümetini- iskarta etmelerini intâc eyledi. İşte Türkiye İngiltere’de dostsuz ve muhibsiz bu suretle bırakıldı.

Türkler büyük diplomat olabilmek için pek saf ve pek merttirler. İngiltere’de aleyhlerinde şiddet-i mütezayide ile cereyan etmekte olan siyasi propogandaları çürütmek ve tahfif etmek için hiçbir şey yapmadılar. Hemen hemen her küçük Balkan milletin İngiltere’de bir cemiyeti bulunuyor ve bunlar İngiliz ahalisini kendileriyle teşrîk-i hisse sevk ediyorlardı. Sade İngiltere’de değil memâlik-i garbiyenin kâffesinde biçâre Türkün fıkır-i sadesine karşı gerek kâlen ve gerek kalemen insafsız ve fâsılasız bir harp körükleniyordu. Türkler kendilerini müdafaa etmediler ve avukat da istihdam etmediler. Bunlar düşmanlarının kullandıkları usulleri kullanmaya tenezzül etmediler fakat bu azametlerinin cezasını ne mertebe çektiklerini ancak Huda bilir.

Sultan Hamid-i Sâni düşman-ı müebbedi olan Çarlık’a karşı artık İngiltere’nin dostluğuna itimat edilemeyeceğini gördü. Biliyordu ki yalnız başına; Fransa ve İngiltere’yi de mebzûl ve açık propogandalarla kazanmış olan Çarlık’a karşı koyamazdı. Hıfz-ı memâlik için artık İngiltere’nin kendisine muâvenet etmeyeceğini keşf ettiği zaman Almanya’ya teveccüh etti. Abdülhamid’in evâhir-i saltanatına doğru Almanya’nın Türkiye’de istihşâl ettiği nüfûz-ı muallâ bir vakitler İngiltere’nin idi ve İngiltere tarafından gösterilecek pek cüzî bir teveccüh ile yine muhafaza edilebilirdi.

1908’de Türkiye’de ihtilâl [II. Meşrutiyet’in ilânı] zuhur ettiği zaman imparatorluğun her sınıf halkı arasında bu hadiseye karşı hâsıl olan heyecan; İngiltere’nin tekrar Türkiye’ye dost olacağına itimat edilmesinden inbi’âs ediyordu. Bir müddet için İngiltere efkâr-ı umumiyesinde tebeddül-i his vâki oldu. Fakat İngiliz hükümet adamlarının fikrinde Alman tehlikesi havfı başlamıştı. Bu tehlikeye karşı teccehhüz etmek için İngiltere Rus çarının âmâl ve makâsıdına -ki bunların birincisi ve en başındaki Türkiye’nin izmihlâli idi- müsait ve mürevvic oldu. Alman mühâcemesi havfıyla cumhurî Fransa Çarlık Rusyası ile ittifak etmişti ve İngiltere de takibe hazırlanmıştı. Rus diplomatları İngiltere’nin bu vaziyet-i râziyâne ve kabul-kârânesinden, evvelen İran ve Afganistan hususunda istifade ettiler. Bu açık bir ittihad idi. Biraz sonra Türkiye’ye karşı da Reval’de aynı mahiyeti hâiz gizli bir anlaşma hâsıl olduğu açıkça fısıldandı. Fi’l-hakika

Gençtürklerin, vatanlarının bu suretle inkırâzına mahkûm edilmesi sebebiyle ihtilâli tesrî' ve ta'cîl ettikleri söylendi. Hâlâ İngiliz adaletine iman ve itimat ederek zannettiler ki Tanzimat ve Islahat ile memleketlerini inkırâzdan kurtarabilirler. Bunlar Çarlık Rusyası'nı ihmal ederek Fransa ve İngiltere gibi liberal hükümetler himayesine intizâr ettiler. Lâkin Avusturya ile Bulgaristan Berlin Muahedesini bir kâğıt parçası gibi yırttıkları zaman o muahedenin vâzı'-ı imzalarından biri bulunan İngiltere Türklere suret-i müessirede muavenet etmedi. Dersaadet'teki İngiltere Sefarethânesi'nin itihaz ettiği tavır onların intizâr ettiklerinden pek uzak idi. İngiliz-Rus muvafakatiyle İran'a edilen muameleden alınan ders kâfi derecede sâlib-i ârâm idi. Binaenaleyh gittikçe asabîleştiler ve azîm hatîât-ı siyasiye icra ettiler. Himaye için Almanya'ya döndüler. Fakat İtalyanlar Trablus'u işgal ettikleri zaman Almanya te'âmî etti ve ümitlerini boş bıraktı. Bu felâket sebebiyle memleketlerinde itimad-ı umumîyi zâyî ederek 1912 senesi sayfında Balkan Muharebesi arefesinde mevki-i iktidardan sukût ettiler. Yerlerine tamamıyla Anglofil bir hükümet geçti ve sukût ve mağlubiyetlerinin tesellisini İngiltere'nin bu hemfikirlerine izhâr-ı dostî edeceği ümidinde buldular. Kâmil Paşa âdetâ İngiltere hükümetinin Türkiye acentesi addediliyordu. Ve İngiltere Sefarethânesi onun iş başına geçmesi için fa'âlâne rol oynamıştı.

İtalya'nın Trablus'u işgaline İngiltere'nin müsaadesi, İtalyanları Almanlardan ayırmak için olduğu hakkında derece-i iştibâhın fevkinde bir fikir vardı. Türklere kendi memleketleri olan Mısır'dan ordularını Trablus'a geçirmek hususunda mümâna'at edildi.

Beyhude yere Hindistan'ın yetmiş milyon ve Mısır'ın on milyon Müslümanı bu vahşiyâne işgale karşı âvâze-i şikâyetlerini ref' ettiler. İngiltere; tâbi ahalinin feryadına ihâle-i sem' edemezdi. Beyhude yere Trablus'un ahali-i sahrâ-zâdı bedbaht memleketlerini bu düşman-ı vahşîye karşı kahramanca müdafaada feda-yı hayat ettiler.

Hatta Trablus'un sivil ahalisine karşı katliam vâki olduğu zaman bile İngiltere bir sadâ-yı ta'yîb çıkarmadı. Bununla beraber Gençtürkler, diplomat hükümet adamları tarafından bütün bunların Türkiye'dan ziyade komitaya karşı İngiltere'nin husumetinden ileri geldiği hakkında iğfâl edilerek el-ân zan ve itimat ediyorlardı ki kendilerini istihlâf edecek Kâmil Paşa hükümetine İngiltere izhâr-ı dostî eder. Sonra neler zuhur ettiğini vekâyi' ile pek yakından temas eden bir zât yazıyor: Türk teşkilât ve istihzarâtının karışık ve bozukluğundan dolayı Trakya'daki mağlubiyetler hepsinin fevkinde idi. Harpten birkaç hafta evvel Türkiye Avrupa'nın ne-

sâyhine tevfikân 150.000 ihtiyat askerini terhis etmişti. Avrupa bunu, harp hâdis olmayacağını temin ederek tavsiye etmişti... İtilâf-ı müselles Bâbîâlî'yi temin için bilhassa isti'câl gösteriyordu. Ve hepsinin fevkünde Rusya'nın Dersaadet sefiri igfalkârâne nesâyih it'â ediyordu ki hükümetinden aldığı emre tevfikân olduğunu tasrihe hâcet yoktur.

Balkan ittihadının temin-i galebesi için plânlar Rusya ve itilâf-ı müselles himayesi altında yapıldığına kemâliyle vâkıf bulunan bir recul-i siyasi bu usulden müteneffiren aralarında hususiyet bulunan bir dostuna; "İstanbul'da câlib-i nefret bir rol oynamaya mecbur edildim. Türklerle doğrusunu bildiğimin zıddını söylemeye mecburum. Kendimi çimen arasına gizlenmiş yılan halinde görüyorum" diye yazmıştı.

Türkler dost-ı kadimlerine (yani İngiltere'ye) itimad-ı tâmlarıyla² Avrupa'nın kendilerini aldatmasına müsaade ettiler ve pek yakında açılacak olan hayat-memat mücadelesine karşı hazırlanmayı asla düşünmediler.

Bütün bu şeylerden sonra İngiltere, Fransa ve Rusya itilâfına karşı itimat edememesinden dolayı Türkleri ta'yîb edebilecek dünyada kim vardır? Bu hükümetler Türkleri sadece idlâl ve igfal ile kalmayıp Yunan, Sırp ve Bulgarlar tarafından İslâm ahalinin zalimâne ve sibâ'âne surette katliâm edilmesine karşı da göz kapadılar. Türkiye hizmetinde Makedonya jandarmalarının müfettiş-i umumiliği vazifesiyle müstahdem Fransız generali Bouman Paşa 1912 Teşrinievvelinin 19'uncu Salı günü akşam saat sekiz raddelerinde şehri Türk askerleri tarafından tahliye edildikten sonra Dedeağaç'ta vâki olan mezâlimi; raporunda ber-vech-i âtî bast ediyor: "150 komitacı bağteten şehre dahil oldular. Saat sekizden nısfu'l-leyle kadar Türkler hakkında korkunç bir katliâm icra ettiler. İhtiyarları, kadınları, çocukları öldürmek üzere hanelere cebren dahil oldular. Kasabanın sekene-i Hristiyanîyesinin de vakada zî-medhal olduklarına şüphe edilemez". General Bouman bizzat bu sekeneden bazılarını bu haydutlara İslâm evlerini ve İslâmları göstermek üzere delâlet etmekte iken görmüştür.

Gazette du Vos 7 Kânunisânî tarihli nüshasında Selânik'ten Râhip Brunou imzasıyla alıp neşrettiği mektupta diyor ki: "Bulgarlar binlerce Türkleri katliâm ettiler. Bulgar çeteleri gayr-ı kâbil-i tarîf mezâlim, fecâyî ve şenâyî' icra ettiler".

Kolonya [Cologne] gazetesi 13, 21 Kânunisânî nüshalarında iş'âr ediyor ki Komanova Camii dinamit ile berhava edilmiştir. Ve kezâ Palekora tarîki üzerinde açlık ve soğuktan ölmek üzere boyunlarına kadar gömül-

.....

müş Türk mezarları görülmektedir. Meçeniçta Camii'ne iltica etmiş olan Müslümanların kâffesi katliam edilmiştir.

Visko'da on üç yaşındaki çocuklar da dahil olduğu halde beş yüz Müslüman Dunbelkof çetesi tarafından katliam edilmiştir.

Kılıkış'ta bir Türk doktoru gözünün önünde zevcesinin bir Bulgar zâbı-tı tarafından cebren ırzına geçilmesine şahid-i mecburî yapıldıktan sonra idam edilmiştir. "Ve kıs aleyhi'l-bevâkı" [Diğerlerini de buna kıyas eyle].

Hindistan'da Balkan mezâlimine dair olan havâdisin neşr u tab'ına İngiltere hükümeti mûmâna'at etti. Fakat ahali her nasılsa bu mezâlîme peydâ-yı vukuf ettiler. Hariciye nâzırı Sir Edward Grey'e müracaat edildi; fakat nâzır "protesto ederim" gibi soğuk bir cevaptan başka bir şey yapmadı. Artık İngiltere'de bir Gladstone yoktu ki Ruslar tarafından İran'da, İtalyanlar tarafından Trablus'ta ve Yunan, Sırp ve Bulgarlar tarafından Balkanlar'da erkek kadın ve çocuk bîcâre ve kabahatsız Müslümanlara karşı icra edilen mezâlîmi bağırsın, tel'in etsin! İşte bu vechile İngiltere ahalisinin külliyesi hal-i hâzırda Türk mesâilini yanlış ve haksız bir surette görüyorlar ve Türkleri "çektiklerinden ziyade etmiş" zannında bulunuyorlar ki mesele böyle değildir.

İngiltere hükümeti Balkan Harbinin bidâyetinde hiçbir tarafın zabtet-tiği yerleri muhafaza etmesine müsaade edilmeyeceğini ilân etti. Bu ilân kendilerinin her türlü mesâî-i igfalkârânelerine rağmen Türklerin el-ân galip gelebilmesi ihtimaline karşı yapılmıştı.

Bütün Avrupa milletleri içinde Türklere karşı bu ân-ı felâketlerinde yalnız Almanya ile Avusturya filâne tahassüs gösterdi.

Gençtürkleri; tekrar mevki-i iktidarâ geçtikleri vakit Almanya'ya sıkı sıkıya sarıldıkları için bu vekâyi'i gördükten sonra kim ta'yib edebilirdi? Lâkin böyle olmadı. Bilâkis bunlar mevki-i iktidara geçtikten sonra bir kerre daha; Rusya'nın haklarında beslemekte olduğu âmâlden ayrılabilcek kadar belki kuvvetlidir ümmid-i zayıfıyla İngiltere'nin etrafında dolışmaya başladılar. Bir devre-i mahdûde için bütün Türkiye'nin İngiltere himayesi altına girmesini teklif ettiler. Fakat İngiltere Rusya korkusundan dolayı sem'-i itibara almıyordu.

İşte hiç alakadar olmadığı Sırbıye meselesinden dolayı düvel-i merkeziye ile boğaz boğaza geldikleri zaman itilâf ile Türkiye'nin münasebetleri bu kertede idi.

Harp hâdis olduğu zaman Türkiye'nin vaziyeti yalnız bî-terafîlik idi. Hazırlıksızlığın iki defa cezasını pek acı surette çekmişti, binaenaleyh se-

ferberliğe başladı. Yunanistan ile münasebeti, harb-i kebîrden bir az evvel kopmak derecelerinde gerilmişti. Yunanistan birkaç Amerika drednotu mübâyaa etmişti. Türkiye dahi iki yeni drednotu İngiltere destgâhlarına müthiş bir fiyat ile sipariş etmiş ve bunlar teslim ve tesellüm için hazır bulunmuş idiler. Türkiye bunların tesellümüne nâ-şekibâne intizâr ediyordu. Bunların bedelini ihzâr edebilmek için müthiş mezâhime katlanmış, kadınları başlarındaki saçları [tacları?] satarak bu uğura sarf etmişlerdi. Rençberleri, hamalları... memleketlerini kurtarabilmek ümmidiyle i'âne i'tâ ediyorlardı. Bu sefâine müretteb olmak üzre gönderilen zâbitân ve efrâdın geriye iade edildiğini ve gemilere İngiltere hükümeti tarafından vaz'-ı yed edildiğini duydukları zamanki hislerinin ne kadar merâret-âlûd olacağı pek kolay anlaşılabilir. Aynı zamanda Yunanistan drednotlarını elde etmişti. Eğer İngiltere hükümeti Türklerin dostluklarını hakikaten arzu etmiş olsa idi bu harekettten pek kolaylıkla men edilebilirlerdi.

Şu itikat var idi: İngiltere'nin ittihaz ettiği Türk düşmanlığı politikası ki en aşağısı Rusya nokta-i nazarına tevfikân Türkiye'nin mukasemesidir; diplomatlarımızın ve hükümet adamlarımızın tarz-ı hareketlerindeki ufak ufak noktalarla birleşerek kuvvet buldu ve Türkleri Almanlarla yana harp etmeye sevk etti.

Bu mezâhim-âlûd zamanların tarihi, sükûnet ile yazılabileceği zaman gelince vekâyi'in bîtaraf ve vicdanına tâbi bir müdekkiki bunların pek ziyade aldandıklarını iddia edebilir mi?

II. TÜRKLER NASIL HARP ETTİLER

En müthiş düşmanları bile Türklerin bu harpteki etvâr ve muamelâtının Almanlara nisbetle fevkalâde iyi ve insanî olduğunu inkâr edemez. Hatta Türkiya'nın en gayr-ı insanî düşmanlara karşı harbe mecbur olduğu Balkan Muharebesinde bile harbin tarz-ı cereyanına şahit olan tek mil Avrupalılar, İslâm askerlerinin etvâr ve harekâtını medh ediyorlardı ki bütün bu etvâr; nezaket ve fedâ-yı nefis gibi faziletlerle meml idi. *Local Anzeiger*'in muhabir-i mahsusı Baron Tiska şöyle diyordu: "Türk askerlerinin etvârı nazîrsiz ve nmne-i imtisâl olmaya lâıık idi". *Tan* gazetesinde Mösyö Jean Roude şöyle yazıyordu: "Denilebilir ki dünyada hiĉbir ordu bu derece korkunĉ ahvâl ve şerâit tahtında bu kadar halîm, bu kadar itidalkâr olamaz ve intikam hırsından bu derecede tenzih-i nefis edemezdi. Hülâsa Türk askerleri kıymetdâr insanlardır".

Harb-i umumide Türklerin husemâsı -hiĉ olmazsa bir tarafta İngilizler bulunmak dolayısıyla- Balkanlılara nazaran daha iyi bir halde idi. Britanya askerleri Türklerin centilmen "efendiler" gibi harp ettiklerini şylemekte ittihat ediyorlar.

İngiltere'de ĉanakkalâ'ye ait tek mil hakâyıkı bilen yegâne adam olmak üzre telakki edilen Kaptan Grand-vil Forteskiyo *ĉanakkalâ'den Ne Haber?* nâmındaki eserinde (19 Teşrinievvel 1915) şöyle yazıyor:

"Osmanlı Türkleri istihfaf edilecek bir halk değildir. Onlar şahrâh-ı medeniyette diğer milletler gibi ilerlememişlerdir; fakat onların kendilerine mahsus mefkreleri, mi'yârları vardır. Seyahat bende, gördüğüm memleketlerin kıymet-i ahlâkiyesini takdire ĉalıřmak hâssasını inĉiřâf ettirmiştir. Türklerin kıymet-i ahlâkiyesi, medeniyette daha ziyade ilerlemiş bir ĉok halkın kıyem-i ahlâkiyelerinin dnunda değildir. Eğer Türklerin kıyem-i ahlâkiyelerine dair bir delil aranırsa, bunu Gelibolu'da karşı karşıya harp eden insanlar tarafından yekdiğere karşı izhâr edilen hürmet-i m-

tekabilede bulabiliriz. Bu harp, buğzdan, düşmanlıktan âri bir harp idi. Asker namına kesb-i istihkak eden hiçbir fert yoktur ki evsâf-ı güzîdesini tasdik etmeksizin şerefli bir düşmanla karşı karşıya gelsin. Çanakkale'de hal, tamamıyla böyle olmuştur. Hatta burada, İngiltere'de Türklere karşı fa'al bir düşmanlık göremedim”.

Diğer yüzlerce bilfiil harbe girenler, Britanya askerlerine karşı harp eden Türklerin edibâne tavırlarına şehadet ederek garazkâr insanlar tarafından uydurulan zulüm masallarını tekzip etmişlerdir.

14 Kânunievvel 1915 tarihli *Daily Telegraph*'ta âtîdeki makale intişâr etmiştir:

Türkler Nasıl Döğüştüler Centilmen “Efendiler” Gibi

“New York, Pazartesi: Müttehid matbuat bugün Selânik'teki *Şark-ı Karib* muhabir-i mahsusı olan Mister William C. Shepherd tarafından yazılan, bend-i âtiyi neşr etmektedir:

“Türkler centilmenler gibi harp ederler. Çanakkale ve Gelibolu muhabereâtına iştirak eden herbir İngiliz zâbit ve neferinin Türkler hakkındaki şehadetleri bu merkezdedir. Selânik'teki İngiliz ordugâhı harb-i hâzırda, şu veya bu zamanda Türklerle muharebe etmiş birçok efrâdı ihtiva etmektedir. Bunların bir haylisiyle görüştüm. Bugün öğle üstü bir İrlanda alayı çadırında otururken İrlandalı zâbitânın Türkleri medh ettiğini işittim. İrlandalı bir yüzbaşı ‘Türkler dehşetli muharip, fakat daima centilmendirler’ dedi ‘Almanlar gerek ölüleri gömmek ve gerek yaralıları toplamak için mütarekeye hiçbir zaman razı olmuyorlar. Fakat Türkler hiçbir vakit mütareke teklifimizi reddetmediler. Türklerle muharebe daima çetin fakat şerefli ve medenî bir muharebe demektir’.

“Bir gün diğer bir zâbit söze başladı: Bilmeyerek bataryalarımızdan birini hastahanenin pek yakınına vaz' etmiştik. Bu, emirdeki bir hatadan ileri gelmişti, ilk önce Türkler bunun farkına vararak helyografla bize ‘Bataryanızı oradan kaldırmazsanız hastahanenizin pek yanına ateş etmeye mecbur olacağız’ işaretini verdiler. Bu zâbit devamla ‘Şüphesiz bir hata yapıldığını gördük ve bataryamızı kaldıracağımızı işaretle bildirdik ve kaldırdık’ [dedi].

“Üçüncü bir zâbit; Türklerin bir gün gayet câlib-i dikkat bir iş yaptıklarını gördüm, dedi. Ölüleri gömmek için yapılan bir mütareke esnasında Türk-

ler helografla Fransızca bir işaret verdiler. Bu işaret 'Şân u şeref bütün askerlere!.. Rezâlet bütün siyasîlere'³. Bir kerre de bir sıhhiye zâbiti.bacağın-
dan bir Türk kurşunuyla vuruldu. Zâbit Türk ve İngiliz siperleri arasında
yere düştü. Türkler derakab ateş keserek bu zâbiti oradan kaldırmaklığı-
mıza müsaade ettiler ve verdikleri bir helyograf işaretiyle, neferlerden bi-
rinin sıhhiye zâbitini alelâde bir zâbite benzetmesi yüzünden vuku bulan
bu kazadan dolayı özür diliyorlardı, Bir gün bir Türk humbarası bir hasta-
hane otomobiline tesadûf etti. Akabinde işaretle bunun bir yanlışlık neti-
cesi olduğunu ve pek ziyade müteessif bulunduklarını bildirdiler.

"Zâbitlerden biri; 'Gelibolu hakikaten müthiştir' dedi, 'orası tıpkı üstünde
iki kişi kavga eden dar bir köprü gibi; ric'at edebilecek meydan yok. Hiç-
bir taraf askerlerini geriye çekemez. Çünkü bu, bir tarafın diğerine naza-
ran ileriye fazla asker sürmesi ve kuvvetli tarafın diğerini denize dökmesi
demektir. Gelibolu tarihinde en kanlı ve en müthiş bir sahne-i harptir.
Zannedirim ki Gelibolu'ya ait bütün hakayık ortaya çıkınca bu isim, ki-
taplarda 'dehşet' mürâdifi olmak üzere kullanılacaktır".

Exchange Telegraph Campany

Türklerin şecâatini, insanlığını ve efendiliğini ispat eden bu gibi vesâ-
ik yüzlere bâliğ olur. Şimdi, bütün bu vesaik ihmâl edilmeli mi? Türkler,
İngiliz askerlerine karşı ne buğz gösterdiler ve ne de diş biletiler.

Ermenilerle Yahudilere karşı icra edilen katliamlara dair ortada dönen
mehûf hikâyelere istinaden bu söylediklerimize itiraz edilecektir. Bu hi-
kâyelerden Yahudilere ait olanlarının bilâhare tamamıyla esastan âri ol-
duğu meydana çıkmıştır.

Ermenilere gelince: Biz henüz hakikati bilmiyoruz. Fakat şüphe yok-
tur ki bu hikâyeler ilk önce Rus ve Çarlık Ermeni menâbi'inden intişar et-
miştir. Binaenaleyh, hiç olmazsa fevkalâde mübalağalıdır. Yalnız şundan
tamamıyla eminiz ki Türkler tarafından Ermenilere karşı icra edilen zu-
lüm -derecesi ne olursa olsun- her halde sebepsiz değildir. Rus ordusu
Türkiye arazisine tecavüz ettiği zaman Türkiye Ermenileri derhal bu or-
duya iltihak ettiler. İltihak edenler kırk bini mütecâvidir, deniliyor. Bu
kırk bin Ermeni; müte'arrız orduya pîşdârlık vazifesini ifa ettiler ve Türk
ahaliyi imha için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Hissiyâtına mağlup
Britonlar müstesna olmak şartıyla hiç kimse Ermenilere "kuzu" dur diye-

.....

3 Zannedirim ki bu işaretin aslı "yaşasın askerler !.. Kahr olsun siyasîler!.." olacak. Mü-
tercim.

mez. Asya-yı Suğrâ'da bunlar zulümkârlıklarıyla iyi şöhret kazanmışlardır. Hristiyan hükümetlerden hiçbirinin müracaatına lüzum görmediği bir takım tedâbir-i ihtiyâtiyeye müracaat; Türk hükümeti için zarurî bir vazife idi.

İrlanda isyanları hatırı sayılır derecede şiddetle bastırıldı. İhtiyatkârlık tedâbiri meyânında olmak üzere Hindistan'da birçok halk hapis, tehcir ve nefy edildi. Hindistan Almanya'dan binlerce mil uzak olduğu halde bir takım halk, ihtilâl ihzârıyla meşgul olmak töhmeti altında idam bile olundular. Hatta sulh zamanında bile Kavonpor'da birçok kimse camilerinin yıkılmasına karşı protesto makamında nümâyiş yaptıkları için kurşuna dizildiler ve süngülandılar. Bu zavallıların hepsi silahsız idi. Bu harp esnasında birçok kimseler (500 ile 1.000 kişi arasında tahmin olunuyor) Kalkûta'da, İngiliz-Hint (Anglo-Indian) gazetelerden birinin Resulullah efendimizin merkad-i mübarekini tahkir zımında yazmış olduğu bir makale-i müzeyyifâneye karşı protesto etmek töhmetiyle kurşuna dizildi.

O halde Türklerin, Rus orduları memleketlerine tecavüz ettiği bir sırada vuku bulan Ermeni kıyâmını şiddetle bastırmalarını ve bu vechile ordularının ric'atini temin edecek tedâbir-i ihtiyatiye ittihaz etmelerini kim ve ne hakla tahtie edebilir. Bizzat Ermenilerin bile son zamanlarda Türklerle karşı dış bilemediklerinin bir delil-i ahîri de Bakû'de İngilizleri bırakıp Türklerin tarafına geçmeleridir.

İngiliz nokta-i nazarından daha mühim bir ittihâm da Türklerin İngiliz üserâsına karşı hüsn-i muamele etmemeleridir ki bu ittihâm birçok şahitlerin şehadetine istinat ediyor. Böyle olmakla beraber bu meselede bile Türkleri mazur gösterecek birçok şey söylenebilir. Herkes bilir ki Türkiye'de vesâit-i nakliye pek noksandır. Aynı zamanda levâzım idaresi de mükemmel olmaktan pek uzaktır. Türkler kendi askerlerini çaresizlik dolayısıyla basit ve kuvvetsiz gıdalarla beslerler. Askerlerini ale'l-ekser yaya olarak sevkederler. Ne kadar hüsn-i niyet sahibi olurlarsa olsunlar üserâyı harbiyeye ne iyi bir vasita-i nakliye ve ne de mükemmel gıda vermek, iktidarları dahilinde değildir.

Kasdî zulüm ittihâmâtına karşı verilen en iyi cevap, bir matbuat müntesibinin İngiliz limanlarına avdet eden üserâyı sorduğu suallere almış olduğu şu cevaplarıdır: "Evet, fena bir hayat sürdük. Fakat bundan dolayı Türkleri ittihâm edemeyiz. Çünkü onlar da tıpkı bizim gibi idiler. Biz yüzlerce öldüğümüz zaman aynıyla onlar da ölürlerd. Onlar kendilerine nasıl bakıyorlarsa bize de öyle baktılar. Fakat bu bakım bi't-tab' İngiliz askerleri için elverişli bir şey değildi".

Türklerin üserâ-yı harbiyeye karşı ellerinde gelen her muâveneti yaptıklarına güzel bir delil de General Townshend'e karşı gösterdikleri muameledir. General Townshend bir esirden ziyade muhterem bir misafire benziyordu. Marmara Denizi'nin en güzel ve havası en sağlam bir adasında her türlü esbâb-ı istirahatı temin edilmiş ve her istediği yere gitmekte tamamıyla serbest bırakılmış bir halde yaşıyordu. Büyük Britanya da dahil olduğu halde hiçbir millet üserâ-yı harbiyeye, Türklerin General Townshend'e gösterdikleri muamelenin nısıf derecesinde iyi bir muamele göstermemişlerdir. Ne kadar kahramanâne ve nezâket-perverâne bir muameledir ki Türkler General Townshend'in cenazesine tayyare ile bir çelenk göndermişlerdir. Hatta bu tayyare az kaldı İngilizler tarafından iskate edilecekti.

Muhakkaktır ki bu kadar zâlim şerâit altında mevcudiyeti için harp eden ve bu derece mezâyâ-yı kahramanâne ve hürmetkârâne ibraz eden bir millet her halde sulh takarrur ederken nazar-ı dikkate alınmaya kesb-i liyakat eder. Fazla olarak da bu milletin müttefiklerinin daha yüksek zabt u rabtlarına ve iftihar ettikleri daha âlî irfanlarına ve Hristiyanlıklarına rağmen efendiliğin tamamıyla aksine hareket ettikleri söylenilmektedir. Britanyalıların bu kadar şerefli bir düşmana karşı lâıyk oldukları cömertlikle muamele etmemeleri şeref ve haysiyetleri için ebedî bir leke teşkil edecektir.

III. TÜRKLERİN KABAHAATİ

Her milletin bazı kabahatleri vardır; Türkler de bu kaideden müstesna değildirler. Lâkin Avrupa; Türklerin kabahatlerinden bazılarını mübalağalı gördüğü gibi bazılarını da yanlış anlıyor. Bundan başka Türklerin bu kabahatlerini afv ettirecek birçok faziletleri de olduğu halde Avrupa bunları büsbütün ferâmuş ediyor.

Bu mebhâsi tenvîr etmek için Felix Valyi'nin *Bosfor'da Fâcia-i Tarihiye* [Turk's Last Stand: The Historical Tragedy on the Bosphorus, London, 1913] nâm eserinin millet-perverlerden bâhis kısmına müracaat edilmekten münasip tarîk yoktur.⁴

Şurası da dermeyân olunabilir ki: Ancak Türk hükûmeti ve Türk milletidir, ki kıt'avî Avrupa'ya ve renkli milâlet ü akvâma taalluk eden efkâr ve müdde'ayât-ı bâtilânın fevkinde bulunuyor. Bir Avrupa devletinden ziyade bir Asya devleti olan, tebeası meyânında beyazlardan ziyade renkli akvâm yaşayan, Hristiyanlardan ziyade gayr-ı Hristiyan tebeası bulunan İngiltere hükûmeti İslâm Türk hükûmetinden çok fazla haşin, daha fazla efkâr-ı bâtilaya tâbi ve çok ziyade mutaassıptır. Türklerin nokta-i nazarınca Avrupa ile Asya arasında hiçbir fark yoktur. Türkler zirve-i şevket u satvetlerine vâsıl oldukları devirlerde bile böyle bir mesele ihdâs etmemişlerdir. Buna karşı İngilizler ve İngiltere hükûmeti tarafından, İngiltere İmparatorluğu'nun Avrupa'daki kısmı, hatta Avrupahlarla meskûn müsta'merât ile Avrupa'dan hariç olan aksâmı arasında gözetilen fark-ı azîmi nazar-ı insafa almalıyız; İngiltere'nin Asyalı tebeası hatta bazı müstemlekât iskelelerine çıkmaktan bile men olunuyor. Renkli ve beyaz milletler arasında gözetilen fark; efkâr ve mütalaât-ı bâtilânın en çirkinlerindendir; halbuki İngiltere siyaseti çok cihetlerce bu fikre istinat etmiş bulunmaktadır.

.....

4 Zeyl A'[ya] müracaat. [s. 369-73].

Serbestî-i edyân meselesine gelince: Hükümet-i Osmaniye'nin sine-sinde yüzlerce Hristiyan müessesât-ı diniyesi mevcut olduğu halde İngiltere'de bizzat din-i Islâm bile suret-i resmîyede tanınmamıştır. Hindistan'da fakir Islâm ve Hindu ahaliden alınan vergilerden yüz binlerce liralara her sene Hristiyan kiliselerinin ve rahiplerin idâme ve idaresine sarf olunurken İngiltere hükümeti ahalinin ekseriyet-i azîmesine ait müessesât için on pâre bile sarf etmez.

Türkiye'de Hristiyanların Pazar, hatta Yahudilerin Cumartesi günleri hürmet görür, hükümet tarafından tanılır. Halbuki koca Hindistan'da Hristiyanların Pazar gününü ahaliye yevm-i tatil ve mübarek suretinde tanımak için icbarâtta bulunur da Islâmların yevm-i mahsusu olan Cuma günü resmen tanınmaz.

Türklerin büyük kabahati sanatkâr bir kavim olmadıklarıdır. Türkler yüzlerce sene Avrupa'da yaşadılar, Avrupa'nın vâsî' hıttalarına hükmettiler, lâkin Avrupa'nın sanatkârlığını asla öğrenmediler. Avrupa'nın medeniyet-i maddîyesini, irfanını temsil etmekte geri kaldılar. Japonya bu irfan ve medeniyeti yirmi beş senede ahz u temsil etti. Türkler ise iki yüz elli sene zarfında sanat ve ulûm-ı mihânikiyede göze görünür bir terakki vücuda getirmediler. Bu şüphesiz mühim bir kabahattir; lâkin her halde Avrupalıların Türklerden büsbütün nefret etmesine sebep olacak kadar büyük bir kabahat değildir; hususiyle şu zamandaki. Bizzat Avrupa da; birkaç kişiye şampanya ve şahane ayş u nûşlar temini için milyonlarca ahaliyi yoksulluk içinde ezen "kapitalizm" usulünde sanâyiden acı acı iş-tikâya başlamıştır. Türkler dâima saf, sade maişetli ve kanaatkâr bir millet olmak üzere tanınmışlardır. Onlarda tama' ve hırs-ı ihtişâm u sefâhet yoktur. Türkiye hükümetinin fakrı, sanâyiin fıkdanından münba'isdir. Bir takım sına'î malzeme-i hayatiye için bile memâlik-i sâireye arz-ı ihtiyaç etmektedirler. Türkiye'nin serveti ecnebi tâcirler ve fabrikatörler tarafından bel' edilmiştir. Ancak Türkler buna mukabil kendilerini, Avrupa'yı ana ve babalarına bir bira şişesi tedârik etmek için erkek ve kız çocuklarını bile fabrikalarda kan ve ter içinde çalışmaya icbâr eden o zalim mücadele-i hayatiyeden masûn bırakmışlardır.

Kürre-i arz üzerinde Türkler en ayık, müskirâtta en müctenib millettir. Türkler memleketlerinde pek kesîr miktarda üzüm yetiştirdikleri halde beşerinin bir kısm-ı a'zamını zehirlememek için bu üzümlerden meşrubât-ı küûliye yapmayı reddederler ve bu yüzden kazanılacak servet u sâ mânâ da istihkar ederler. Türklerin dini, iktisaden bu kadar ziyânı mücib olduğu halde bile, müskirât ticaretini men etmiştir.

Türklerin tarihi meselâ Kongo'da yapılan kasaplıklar, müsta'merâtta-ki ameleye revâ görülen mezâlim veyahut Alman Afrikası'nın Avrupalı sermayedarları, tüccarı zenginleştirmek için irtikâb olunan i'tisâfât gibi lekelerden berîdir.

Türkler aleyhinde bu harb-i cihangîre ait bir ittihâm zuhur etmiştir: el-Cezîre ve Irak kıtasının Türklerin mezâlim-i idareleri yüzünden harap olduğu söyleniyor. Bu gibi ittihâmâtta bulunanlar bir kerre tarihe mûracaat etmelidirler. Fi'l-hakika el-Cezîre ve Irak, Türklerin bir muhâceme-siyle tahrip olunmuş idi; lâkin bunlar "Osmanlı Türkleri" olmayıp Osmanlı Türkleri bu hatayı yine şimdiki hal-i harabesinde bulmuşlardır.

Türklerin istidad-ı temeddün ve deha-yı irfandan mahrum bir kavim olmadıkları Hindistan'da vücuda getirdikleri âsâr ile mütezâhirdir. Büyük Moğol hükümdarları Osmanlı Türklerinin amcazâdeleri idi. Eğer Osmanlı Türklerine Avrupa milletleri tarafından meydan ve asûdegî bahş olunsaydı şüphesiz onlar da kendi memleketlerinde amcazâdelerinin Hindistan'da vücuda getirdikleri meâsir-i medeniyeyi vücuda getireceklerdi. Türkleri Avrupa ile temaslarında istifadeden men eden bir madde-i müessife daha vardır: Aradaki nokta-i temas iyi değildi. Türkler Avrupa'nın en fena kısmıyla, yani bir zaman büyük ve sarvetli iken artık büsbütün teddi etmiş, ahlâkı bozulmuş bir kısmıyla temas ettiler ve aynı zamanda ancak ismen Avrupalı olan bir büyük milletle komşu oldular; ne Balkan milletleri, ne de Rusya, Türklerin hürmet ve itimadını celb edebilecek bir cebhe-i asilâne, bir heyet-i mergûbe arz edemiyorlardı; bilâkis bu milletlerin hali Türkleri bütün Avrupa medeniyetine, irfanına, ahlâkına ve müessesât-ı ictimaiyesine karşı ictinâb ve nefretle mütehassis ediyordu.

Türkler Avrupa ile ilk temas ettikleri esnada Avrupalılar terakkiyât ve tekemmülât-ı sına'iyelerine henüz başlamamış idiler. Binaenaleyh bu yeni gelenlerin nazar-ı takdirini celb için ortada Avrupalıların bu meziyetleri bile yoktu. Sinîn-i müteahhirede ise Türkiye istismâr nokta-i nazarından hükûmât-ı ecnebiyenin matmah-ı nazarı olup bu hükümetler kendi istilâ emellerini tatmin için Osmanlı İmparatorluğu'nun inkisâm ve inkirâz plânlarını yapmaya başladılar.

Bu cihan harbi ispat etmiştir ki, hal-i harpte bulunur iken bir memleketin ihtiyacât-ı medeniyeye ve idariyesini tedarik ve tatmin edebilmek gayr-ı mümkündür. En zengin ve en mükemmel teşkilâta mâlik bir millet ve hükümet tarafından idare edilmesine rağmen, bu gün Hindistan'da umûr-ı idare ve hükümetin aldığı şekle bakılınca Türklerin bu ana kadar

imparatorluklarını muhafaza edebilmiş olmaları bir muvaffakiyet-i mucizekârâne addedilmemek mümkün değildir.

Hindistan asıl sahne-i harpten pek uzakta idi; Hindistan doğrudan doğruya taht-ı tehditte bulunmuyordu: Hindistan Britanya İmparatorluğu'nun bir kısmı idi. Lâkin mahzâ cihan harbi yüzünden bütûn ıslahât ve imarât-ı mülkiye düçar-ı tatil oldu. Fiyatlar pek ziyade yükseldi. Ahali giyecek elbise bulamadı. Şimdi de kaht var...

Şu son üç dört ay zarfında *influenza* üç milyon halkı öldürdü. İşte ancak dört sene süren bir harbin hâsıl ettiği neticeler!

Halbuki: Türkler asırlardan beri harb-i daimî halindedirler. On on beş defa ya ölmek, ya kurtulmak mücadelelerine girmişlerdir. Bu son senelerde ise diğer devletler ancak 1914 senesinden beri muharip oldukları halde Türkler 1912 senesinden beri muharip idiler. Ahvâl ve şerâit-i mâlûme tahtında Türkleri el-Cezîre'yi yahut imparatorluklarının diğer aksâmnı imar edemedikleri dolayısıyla tahtie ve ittihâm eylemek nasıl mümkün olur? Herhangi bir milleti Türklerin mevkiine koyunuz, o millet Türklerden daha fena olacaktır. el-Cezîre'yi böyle bir beyâbân halinde bırakan sebep Türklerin mezâlim ve te'addiyâtı değildir. Bu sebep ancak Avrupa'nın istibdad ve mezâlimidir ki Türklere medeniyet ve irfana hasredek kadar âsûde ve kavgasız vakit bırakmamıştır.

Sonra bu mesele geliyor: Bu memleketi birçok aksâmı istismar ve isti'mâr edilmemiş olarak bırakmak mı iyidir, yoksa o memleketi yalnız memâlik-i ecnebiye menfaatine olmak üzere merhametsizce, âdeta gasıbâne istismâr etmek mi iyidir?

el-Cezîre ve Irak hususunda hiçbir İngiliz yoktur ki Türkleri -hususiyile Gençtürkleri- ittihâma haklı olsun.

Trablus ve Balkan harplarına rağmen Gençtürkler el-Cezîre'nin iskası uğrunda sarf edecek para buldular. Çalışmaya başladılar ve bütün işi İngilizlerin yed-i idaresine tevdi eylediler. el-Cezîre ahalisi Türklerin mezâliminden hiç şikâyet etmedi. Vergileri pek hafif olduğu gibi istedikleri gibi de hareket ediyorlardı. Ecnebiler tarafından istismar, ağır vergiler, gasb-ı servet ve istibdattan mütevellid feryatlar nice senelerden beri bu cihanın malum memâlikinden yükseliyor, el-Cezîre'den işitilmiyordu.

Bu feryat şimdi de gittikçe şiddetini artırmakta olup sulh konferansının veya Cemiyet-i Akvâm'ın bu feryada kulak verebilecek derecede cesaret ve hassasiyet-i ahlâkiyesi olup olmadığını bundan sonra göreceğiz.

IV. TÜRLERE MEYDAN VERİLMELİDİR

Türkler, dört asırdan fazla bir müddetten beri Avrupa'da bulundukları halde kendilerini gösterebilecek bir fırsata nâil olamamışlardır. Bilâkis şehráh-ı muvaffakiyetlerine kasden birçok hâiller ve mâniler vaz edilmiştir. Memleketlerini müdafaa için Türkler, münhasıran techizât-ı askeriye-ye itina etmeye mecbur bırakıldıktan mâadâ lüzum gördükleri vakit gümrük rûsûmunu tezyîdden ve hatta memlekette yaşayan birçok anâsıra kendi kanunlarını seyyânen tatbik hakkından mahrum edilmişlerdi. Türkler, son zamanlarda idare-i mutlakayı devirerek yerine son sistem bir usûl-i idare ikame ettiler. Fakat kendilerine meşrutiyet dairesinde ıslahât icrasına vakit bırakılmadı. Avrupa düvel-i muazzaması Türk padişahlarının mutlak idarelerini daima tevbîh ve ittihâm ediyorlardı. Hatta muhtelif unsurlardan müteşekkil memleketlerin idaresindeki müşkilâtı takdir etmesi icab eden İngiltere gibi devletler bile Türkiye'yi meşrutiyet-i idare tesis etmemekle muâheze eylediler. İki küçük adayı idareden izhâr-ı acz eyleyen, hatta bunlardan birine mahzâ ahalisinin bir dinin ayrı ayrı iki mezhebine sâlik bulunması sebebiyle muhtariyet-i idare vermeye muvaffak olamayan İngiltere siyasiyyûnu Türklerden ırkî, dinî ve lisanî farkları gözetmeyerek memleketlerinde derhal meşrutiyet-i idarenin tesisini talep ettiler.

Hinduizm ve İslâmiyet gibi iki muhtelif dine sâlik ahali ile meskûn olduğunu ileri sürerek Hindistan'a muhtariyet-i idare bahş eylemeye niyet bile etmemiş olan İngiliz hükûmeti şimdi saltanat-ı Osmanîyenin ak-sâm-ı muhtelifesinde muhtariyet ve hatta istiklâl talebinde bulunuyor. Bu talep makul müdür?

Bir zamanlar Türkler meşrutiyet istiyorlardı. O vakit ki padişah bu arzunun is'âfına tarafdâr olmadığı için Hindistan ve İrlanda hakkında İngiltere'nin gösterdiği esbâb-ı mâni'ayı ileri sürüyordu. Ma'amâfih Türk ıslahâtçıları suret-i hafıyyede çalışarak kan dökmeksizin şayân-ı hayret bir inkılap husûle getirdiler. Artık meşrutiyet teessüs etmiş demektir. Hem öyle bir meşrutiyet ki İngiltere'ninki kadar hür ve Britanya İmparatorlu-

ğu'ndan daha hür idi. Britanya İmparatorluğu'nun en büyük aksâmı bugün mutlak bir istibdat altında bulunduğu ve İngiliz Meclis-i Mebûsân'ı bütün imparatorluğu temsil etmediği halde Osmanlı meşrutiyeti memketin her tarafına şâmil idi ve Meclis-i Mebûsân'a azâ gönderebilecek derecede inkişaf etmemiş olmak mazeretiyle hiçbir kısım bu haktan mahrum bırakılmamıştı. İmdi bütün Avrupa'dan -hiç değilse Avrupa'nın meşrutiyete taraftar ve muhib kısmından- Devlet-i Aliyye'nin bu inkılâbını istihşân edecek ve bu ıslahât devrinde ona mu'în ve zahîr olacak hareketlere intizâr edilmez miydi? Maalesef keyfiyet aksi surette tecelli-sâz oldu; Avusturya bu sene Hersek'i ilhak, Bulgaristan istiklâlîni ilân etti, İtalya Trablusgarb'ı gasb eyledi ve bütün bunlardan sonra da yeni usul-i idare henüz tamamıyla imkân-ı tatbik bulmadan Balkan hükûmât-ı sağıresi müttefikân Türkiye'ya ilân-ı harp ettiler.

Britanya İmparatorluğu'nda olduğu gibi ırk, renk, itikad Osmanlı İmparatorluğu'nda bir mâni teşkil etmezdi. Abdülhamid Han-ı Sâni'nin evâil-i saltanatında Devlet-i Aliyye'nin Londra sefaretini Musurus Paşa nâmında bir Hristiyan Ermeni işgal ediyordu.

Osmanlı hükûmeti, otokrat hükümdarların taht-ı idaresinde bulunduğu zamanlarda bile Avrupa'nın en mütemahhil yani en serbest bir hükûmeti idi. Fakat Hristiyanları askerlikten istisnâ ediyordu. Müsavat-ı hukuku kendilerine şîâr ittihâz eden Gençtürkler bu istisnayı da kaldırdılar ve anâsır-ı gayrimüslime orduya kabul edildi. Fakat maalesef bu istisnaiyetin ref'ini takip eden ilk muharebe müsavatın pek de doğru bir şey olmayacağını acı bir surette ispat etti. Meselenin fecaatine bakınız; Türkler istibdad-ı idareyi yıkıp meşrutiyet ilân ettiler; arazi verdiler... Gayrimüslimlerin orduda hizmet etmelerine müsaade i'tâ eylediler; haricî düşmandan ziyade bunların hücumlarına maruz kaldılar! Zavallı Türkler!... Evet, zavallı Türkler, en ziyade yardım ve mahabbet besledikleri kimselerden en büyük zararlara giriftâr oldular. Bu şerâit dairesinde ne yapabilirlerdi?

Bir kerre de şimdiki vaziyetin vehâmetine bakınız; itilâfiyyûn muzafferiyeti ihrâz etmekle kâinata hürriyet kazandırdıklarını ilân ediyorlar. Fakat itilâfiyyûnun muzafferiyeti neticesinde Türkiye'da neler oldu; tam bir aksü'l-amel baş gösterdi. Meşrutiyet ihmâl olundu, ahali tarafından müntehab mebûslar Meclis'te ictimâdan men edildiler, sadriazam rûfêkâ-yı mesâisini intihâbda serbest bırakılmadı ve nihayet Meclis-i Mebûsân sulhün akdinden üç ay sonra intihâbâta başlamak üzere fesh edildi? İşte muzaffer itilâfçıların demokrasi nâmına Türkiye'da yaptıkları şeyler! Başka memleketlerin beklediği hüsn-i niyet de bu muydu? Bolşevikler Rusya'da ahaliyi bilâ-pervâ öldürürlerken, Rusya'nın anarşi ve ihti-

lâl içinde pûyân olmasına müsaade edilirken Osmanlı İmparatorluğu'nun pâyiatahına asker çıkarılıyor ve en müthiş mütareke şerâiti kabul ettiriliyor. Adalet bu mudur?

Hükûmete isyan için Hristiyan ahali para ve müzâheret-i askeriye ile teşvik edildi. Münâferet-i irkiye mevcut değil iken bunun ihyâsı sadedinde hâtır u hâyâle sığmaz entrikalar icra olundu. Bunlar hep demokrasi namına, insaniyet ve medeniyet namına yapılıyordu! Zavallı Türkler!..

Türkler Araplara bilhassa Mekke'de hürriyet-i tâmmе bahşeylemişlerdi. Hüccâcı soyan ve öldüren yine Araplardı. Hüccâcdan para sızdıran bizzat Şerif idi. Türkler katl u sirkati men etmeye çalıştılar, fakat Arapların hürriyetine bir tecavüz addedilmesin diye tedâbir-i şedide ve zecriye ittihazından ictinâb ettiler. Şimdi sâbık Mekke şerîfi metbû'-ı müfahhamı ve halifesine isyan etmiş bulunuyor. Tabii demokrasi ve adalet için!...

Türkler Filistin'deki Yahudi cemaatine imkân dahilinde en vâsi' hürriyeti bahş etmişlerdi. Burada ihtiyar-ı ikamet eden Yahudiler başka memâlikten kovulup gelme idiler. Türk idaresi altında Filistin Yahudiler için yegâne bir melce' oldu. Bunlar âdeta bir nev' muhtariyet-i idareye mâlik idiler. O kadar ki Filistin'in İngilizler tarafından işgalinden sonra tedkikat icrası için i'zâm edilen Musevi heyeti yapılacak islahât bulamadı. Gerek Filistin'deki ve gerek sâir Türk memâlikindeki Yahudiler için korkulacak hiçbir şey yoktu. İki üç sene evveline gelinceye kadar İngiltere'deki Yahudiler bile sû-i muamele gördükleri halde Türkiye'da yaşayan Museviler fena muamelelere marûz kalmamışlardır. Fakat bugün bunlar Filistin'in Türk idaresinden ayrılmasını istiyorlar. Hatta Mister Zangvil daha ileri giderek yeni Yahudi müsta'mirlerinin temin-i refahiyeti için Filistin'de asırlardan beri arazi sahibi olan Müslüman köylülerinin buradan teb'îdini bile talep etmek küstahlığında bulundu!

Türkler kadar sû-i muameleye düçar olan mağdur bir ırk yoktur. Halbuki fezâil-i hakikiyeyi hilekârlığın ve her türlü ihtirasâtın fevkinde tutan Türk ırkı kadar da fena muameleye en az müstehak bir ırk yoktur.

Türlere nâil olamadıkları fırsatı bahşediniz. Bunlara sulh ve islahât yapabilecek bir saha veriniz. Hükûmet işlerinde ona mevânî' ihdâs edecek yerde Avrupa Türkleri zahîr olsun. Ne olur yirmi beş sene Türkleri kendi hallerine bırakınız ve sonra hükmünüzü veriniz.

Türkler, meşrût ve demokratik bir idare altında millet ve memleketlerini terakki ettirmek için büyük bir ciddiyet ve ihtimam ile çalışıyorlardı. Teşvik ve terğibe cidden müstehak idiler. Bugün olsun kendilerine bir fırsat bahşedilmelidir. İşgal olunan memleketler kendilerine iade olunmalıdır.

V. İSLÂMİYET VE TÜRKLER

Umumi, demokratik ve sosyalistik olan büyük din-i İslâmın en ibtidâî esasâtına vukuf peydâ eden herkes tasdik eder ki İslâmiyetin herhangi bir ırk, millet, renk ve memleket hakkında hududu yoktur. Binaenaleyh İslâmiyet nokta-i nazarından Türklerin, Türk olduklarından dolayı, hiçbir ehemmiyet-i hususiyeleri yoktur. Onlar da tıpkı Çin'in, Hind'in, Avustralya'nın veyahut diğer mahallin İslâmları gibidirler. Bir millet sıfatıyla Türkler, İslâmiyet, medeniyet, irfan ve terakkiyât-ı beşeriye davasına Araplar kadar çok hizmet ifa etmediler. Ekmel-i mahlukat ve hayrül-enâm-ı ekber Muhammed Resulullah Araptan neş'et etti. Sekene-i arza nâzil olan evâmîr-i nihaye-i ilâhiye de lisan-ı Arap ile dir. İlk defa arz üzerinde Hazreti İbrahim ve onun sevgili oğlu tarafından inşa olunan Kâbetullah'a eda-yı ubûdiyet ve Hayy-ı Ezeli ve Ebedî-i Vâhid olan Cenabı Hak nezdinde uhuvvet-i umumiye-i beşerin evvel ve son ve en büyük muvafakiyetle müdafî olan Hazreti Muhammed'in kabrine ifa-yı hürmet için her sene şarktan ve garptan, şimâlden ve cenûptan Müslümanların geldikleri bütün âlem-i İslâmın kıblegâhı olan iki mukaddes mahal Hicaz'dadır. Hatta Hristiyan ve Yahudilere şâmil olup İslâmların üçüncü şehir-i mukaddesi [Kudüs] de Arapça tekellüm eden ahali ile meskûn bir kıtadadır. Diğer bir mahall-i mübarek, Kerbelâ da böyle bir kıtada bulunuyor. Yalnız İstanbul (Dâru's-selâm) Arap mıntokası haricinde kalıyor.

Arapların harsa ve medeniyete olan nisbetleri arz üzerinde bulunan hiçbir millete istinat etmez. Akvâm-ı Arabiye'nin zekâsı İran inceliğinden nasibedâr-ı muavenet olarak bütün dünyayı tenvîr eden ve beşeriyet-i müterakkiye için daima model kalacak olan bir medeniyet meydana getirdi. Hatta Hint tarihi sahâifinde silinmez meâsir, İngilizler tarafından ilerletilemeyip aynen kabul olunan müessesât ve usuller, bî-nazîr ve gayr-ı kâbil-i taklid bedâyi'-i mimariye nûmuneleri terk etmiş olan Türk

milletinin bu kısmı İranîlerin muavenetiyle Araplar ve Endülüslüler tarafından rekz olunan ilme kadar yükselemiyorlar. Hem-nev'leri Hindiyâ'yı feth eden Çağatay Türkleri gibi kendilerini tasfiye ve tezyîn edemediklerinden dolayı Osmanlı Türkleri bedbahtırlar. Yazıktır ki Türkler Arap dehasından istifade etmediler. Tabiaten Türkler, İngilizlere pekçok benzerler, kendilerine hoş görünmeyen şeye pek yabancındırlar ve bir hiss-i iftihar ve hatta gurur ile kendi şeylerini dünyanın en iyisi olmak üzere telakki ederler.

Türkler, bir millet sıfatıyla nazar-ı dikkate alındığı takdirde, Araplar ve İranîlerle müsavat dâyesinde bulunamazlar. Fakat İslâmiyet, milliyet tefrik etmez. İslâmiyet beyne'l-milel ve âlem-şümûldür. Her nerede doğarsa doğsun bir Müslim diğer bütün Müslümanların hemşehrisidir. Vatanperverliği, mevlidi olan memleketin hudutlarıyla mahdud değildir. Kendine has olan memleketin, meşru, hürriyetperver ve imankâr bir be-riyyesi olmak isteyeceği şüphesizdir, ancak haric anî'l-arazi menâfi'a temellük hususunda da irtibatâtı vardır. Bugün Türklerin hemen bütün Müslümanlar âleminde sadakat ve imdad talep etmesi kendilerinin asırlar ve asırlardan beri, lâ-ekall dört yüz seneden beri, alemdâr-ı İslâmiyet olmalarından nâşidir. Endülüslüler, Mısırlılar, Hint Moğolları ve İranlılar umumiyetle Hicaz Arapları gibi müzmahil oldular. Yalnız Türkler idi ki, bütün Hıristiyanîyetin kendileri ve bizzat İslâmiyet aleyhine açık veya gizli bir surette müttehid ve sürekli mesâisine rağmen râyet-i İslâmı üç kıta üzerinde temevvüc ettirdiler.

Müslümanların İstanbul ile alâkası yeni değildir. Pey[gl]amber-i İslâmiyet henüz ber-hayat iken tâbiînin nazar-ı dikkatini İstanbul'un fethine celbetti. Bu şehri feth edecek olanı takdis etti. O zamandan beri rüesâ-yı Müslimînin kâffesi bu şehri muazzezîn fethine hâhiş-ger oldular. İstanbul'u İslâmiyet namına feth etmek suretiyle istihsâl olunacak kudsiyet-i mev'ûdeyi teminen bizzat Hazreti Muhammed'in sahabeleri bu hususta fedâ-yı nefis ettiler. Hazreti Peygamber'in mahall-i tevellüdü olan Mekte'den Medine'ye hicretinde kendisine mesken veren sahabeden birinin oradaki kabri bugüne kadar Müslümanların Halic'e [Eyüp'e] berâ-yı ziyaret azîmetlerine sebep olmaktadır. Hazreti Peygamber'in vefatından az zaman sonra İstanbul'un fethi maksadıyla Benî Ümeyye bir ordu gönderdi ki bu orduda şehid-i ekber Hüseyin b. Ali dahi bulunuyordu. Mafâih, kudsiyet-i mev'ûde bir Osmanlı Türkünü bekliyordu. Sultan Mehmed Hân-ı Sâni şehri mezkûru zabt etti ve üç buçuk asrı mütecâviz olan o zamandan beri İstanbul bir İslâm şehri oldu. Vaktâ ki on ikinci halife-i

Abbasiye, hilafeti, bu makam-ı ulyânın alâmâtından olan Peygamber-i zî-şânın alem, seyf ve hırka-i mübarekeleriyle birlikte sultan-ı Osmaniye'na devr ü teslim etti, İstanbul "Dâru'l-hilâfe" yani makarr-ı hilafet oldu. O zamandan beri Osmanlı hükümdarları Müslüman âleminin halife-i meşrû'u tanıldı ve Türkler İstanbul'u, Müslümanlara bir emanet suretinde muhafaza ettiler.

İslâm halife, ahkâm-ı İlâhiye dahilinde yalnız Müslümanlara karşı mesul bir hükümdar-ı müstakil olmak lâzımdır. Bütün cihan Müslümanları bu mevki-i istiklâli muhafaza emrinde kendisine muavenet hatta bunun için cihad ile mükelleftir. İslâm halife, hiçbir zaman gayrimüslim bir devletin mahmûsi olamaz. Bu sebebledir ki; Hindistan'da "Huddâm-ı Kâbe" Cemiyeti teşkil edildiği vakit Müslümanların, mahâll-i mübareke-i İslâmiyenin hâfız ve hârisi sıfatıyla yalnız müstakil bir halife tanımaları hususu cemiyet-i mezkûrenin nizamnâme-i eşasiyesine idhal edilmişti. Cemiyetin bütün azâsı, bilâd-ı mübarekenin gayrimüslim ellere düşmesine mâni olmayı taahhüd ettiler. Bunlar, bu hususu hatta hayatları bahasına bile olsa müdafaaya karar verdiler. Altıncı Sultan Mehmed [Vahideddin], sancak-ı şerifin, hırka-i saadetin hâfız ve sahibi, halife-i müslimindir. Onun bir Osmanlı Türkü veya neseb itibarıyla şerif veyahut da Avrupalı, Afrikalı veya Asyalı olup olmaması zerre kadar hâiz-i ehemmiyet değildir. Bir Habeş esiri bile İslâm olduktan sonra, Müslümanlar nazarında hâlis Kureyşî bir Arap kadar hâiz-i itibardır.⁵ İslâm düşmanı Hristiyanların terzip edecekleri fesat ve ihtiyâl tuzaklarından hiçbirisi ahkâm-ı esasiye-i İslâmiyeyi tağyîre zafer-yâb olamayacaktır. Bunlar, Türkleri ne kadar iftiralara bûhtanlara boğarlarsa boğsunlar, Osmanlı halifenin Müslümanların nazarında mevkii küçültülemeyecektir. Halifenin itibar veya adem-i itibarı hakkında hüküm verebilecekler, ancak Müslümanlardır. Eğer Türkler, hakikaten terk-i İslâmiyet ederek dinsizliğe sapmışlarsa o halde Müslümanlar, bunu artık halife tanımayacak ve râyet-i İslâmı bundan almak için ellerindén geleni yapacaklardır. Bunlar, bu işlerini başarmak için gayrimüslim devletlerin imdad ve muavenetine müracaat edebilirlerse de bütün bu, Müslümanların kendi ihtiyarlarına terk edilmek lâzımdır.

Eğer Türkler Turancılığı İslâmcılığa tercih edecek kadar hamakat gösterecek olurlarsa buna göre Türk hükümdarın âlem-i İslâm nazarındaki mevkisini tebdil ve ta'dil etmek hususunda Müslümanlara emniyet ve itimat gösterilmelidir. Lâkin Turancılık, herhalde İslâmcılığa muhalif değil-

•••••

⁵ Hadis-i şeriftir.

dir. Turancılık, belki İslâmcılığı teyid için ihtiyar edilmiştir. Fakat Arapçılık yani Arap ittihadı menâfi'-i İslâmiyeye külliyyen mugayirdir. Türkler, Türkçe konuşan bütün nüfusu tek bir idare-i hükm ü hükümet tahtında cem' u tevhid etmek arzu ediyorlarsa bu suretle İslâmiyeti teyid ve tahkim etmeyi istihdâf ediyorlar demektir. Türkçe konuşan bütün Turaniler Müslümandır. Hal-i hâzırda bunlar, ecnebî ve gayrımüslim idare altındadırlar. Bunlar, eğer Osmanlı halifenin taht-ı idaresine girecek olurlarsa cihan-ı İslâmın halifesine tâbi bulunmuş olacaktırlar demektir. Halbuki Arapçılık, cihan-ı İslâma tefrika sokar ve İslâmiyetin ilga etmiş olduğu millî farkları yeniden ortaya çıkarır.

Araplar, milâd-ı İsa veya Muhammed (s.a.)'den evvel de Arap idiler demek pek güzeldir. Velâdet-i İsa'nın ve bazı Araplar tarafından kabul-i Hristiyanîyetin Araplarda his edilebilecek kadar bir tebeddül ve salâh hâsil etmediği de bir hakikattir. Lâkin velâdet-i Muhammediye'nin ve kabul-i İslâmiyetin i'câzkâr bir tahavvüle bâ'is olmadığını iddia edebilecek varmıdır? Muhammed (s.a.)'den ve İslâmiyetten mukaddem Araplar neydi? Bir millet teşkil ediyorlar mı idi? Büyük bir imparatorluk sahibi mi idiler? Medenî olduklarını iddia edebiler mi idi? Araplar, ekseriyet itibariyle yağma-ger ve cidâl-cû , me'lûf-ı şerr u fesad idiler. Bu hale nazaran Arapların, İslâmiyete karşı Arapçılıktan bahs etmelerinden bayağı bir küfrân tasavvur edilemez. Arapların İslâmiyetten gördükleri ve buldukları faide ve menfaat, Türklerden pek çoktur. Araplar, Muhammed (s.a.)'den gayrı bir meziyetle cihanın nazar-ı hürmet ve itibarını celbe medâr olacak bir iddia dermeyân edemezler. Araplar kadar İslâmiyete medyûn-ı şükran olan bir millet, bir halk yoktur. Türkler, Turancılık fikri beslerken bizim teyid ve teşvikimize mazhardırlar, halbuki Araplar, Arap milliyetini ileri sürerlerse Müslümanların gayz u gazabını celb etmekten hâlî kalamazlar.

İslâmiyet ve Devlet-i Osmaniye meselesi, vaktiyle Hindistan'da mün-teşir resâil-i mevkute-i İslâmiyede uzun uzadıya teşrih edilmiş ve bu hususta fikirler tebarüz etmiştir.

VI. DEVLET-İ OSMANİYE HAKKINDA SERD EDİLEN ADALET VE NASFET MUTÂLEBÂTI NELERDEN İBARETTİR?

Sulh şerâitinin emr-i tanzim ve takririnde adalet ve samimiyetin esas ittihaz edildiğine dair güftügûlar var. Müstakbelde harplerin önüne geçmek ve kavî ile zayıf arasında müvâzene tesis etmek üzere bir Cemiyet-i Akvâm teşkilî de mevzû'-ı bahs oluyor. Bi-arafâne bir adalet ve nasfete müstenid bir Cemiyet-i Akvâm vücuda gelmesini, Türklerden ve Osmanlı hükûmetinden daha samimî alkışlarla kabul edecek bir millet, bir hükümet yoktur. Türklerin mevkiinde başka bir millet bulunsaydı Avrupa düvel-i muazzamasının zehirli yumrukları altında çoktan ezilip giderdi. Türklerin yerinde başka bir millet olsaydı arz-ı inkıyâd ettikleri halde Devlet-i Osmaniye'ye karşı entrika çeviren bütün o bayağı milletleri silip süpürdü. Türklerin o emsâlsiz müsaadekârlığı, sabır ve sekîneti olmasaydı ne bir Rum, ne bir Ermeni, ne Sırp ve ne Bulgar kalmazdı. Hristiyan devletlerin pençesi makamında kullanılan bu küçük milletlerin hıyaneti sebebiyle memâlik-i Osmaniyenin dahili kararsız bir halde kaldı. Ve bu yüzden hakikî ıslahâta meydan kalmadı. Türklerin, nâdiren, zabt-ı nefis edemeyerek bütün cihanda vahşet şeklinde ilân edilen bazı taşkınlıkları bâdi-i taaccüb olmamalıdır. Asıl hayret ve taaccûbe bâis olan cihet, tarihlerinin birçok safhalarında görüldüğü üzere bu kadar hafif ve yavaş Ulah, Rumlar, Ermeniler, ilah... gibi me'lûf-ı fesad u isyan tebeasını nasıl idareye muvaffak oldukları hususudur. Bu küçük milletler, a'mâl-i fesat için büyük devletlerin teşvikine mazhar olurdu. Tarihi açık gözle okuyanlar, sulh zamanlarında asayişî Türkler kadar ihlâl edilen bir millet bulamazlar. Eğer Cemiyet-i Akvâm, filhakika Devlet-i Osmaniye lehine temin-i sulh u salâh edecek olursa bu müessese, en ziyade Türklerin mazhar-ı takdir u tebci

olacaktır. Rusya, Fransa, İngiltere ve İtalya, Devlet-i Osmaniye'nin zararına menfaaddâr oldu. Bu devletlerden herbiri, vaktiyle Devlet-i Osmaniye idaresinde bulunup ahalisi Müslüman olan memleketlere sahiptir.

Berlin Muahedenâmesi bir kâğıt parçası suretinde telakki edildiği zaman buna imza atanlardan hiçbirinin vicdanı müteessir olmadı. Belçika ve Sırbistan için âlem, insan kanıyla kırmızıya boyandı. Lâkin Berlin Muahedesi ve zavallı Trablus'un çöl ahalisi için ne Fransa, ne İngiltere veya Amerika tarafından bir damla kan dökülmedi.

Adalet ve nasfet, büyük harpler neticesi olarak, hiçbir bahane ile Osmanlı saltanatının inkısâma uğramamasını icâb eder. Cemiyet-i Akvâm, Devlet-i Osmaniye'ye bütün memâlikini iadeye kadar değilse hiç olmazsa ahalisi, ekseriyeti itibarıyla Müslüman olan Arnavutluk, bütün Trakya, Trablus, Mısır, Tunus, Kırım ve Rusya tarafından cebren alınan diğer İslâm diyarları Türkiye'ya geri verilmelidir. Mütevâzin ve mütesavi bir adalet, Fransa'nın Alsas-Loren eyaletleri kadar Türkiye vilâyetlerinin de iadesini âmirdir. Türkler, imparatorlukları dahilinde kendi kendilerine usul-i hükümetlerini istibdattan meşrutiyete tahvil etmişlerdir. Cemiyet-i Akvâm, ufak milliyetleri nazar-ı itibara alarak Osmanlı İmparatorluğu'nun usul-i idaresini, düvel-i müttefika şekline kalb edebilir. Böyle bir heyet-i ittifakiye azası sıfatıyla Musevilerin de Filistin'de bir devlet teşkil etmelerine müsaade edilebilir. Ermeniler de böyle. Lâkin hem Yahudiler hem de Ermeniler, mutasavver olan devletlerinin havza-i idaresinde kalacak Araplar ve Kürtler meselesi, kal' u imha politikasına sapmaksızın, sırf adalet ve hakkaniyet dairesinde halledildiği surette esaslı birer devlet müessesesine sahip olabilir.

Buraya kadar söylediğimiz amelî siyaset icabâtından ba'îd görünür. Arapların, Mısırlıların, Trablusluların, Arnavutların, Kırımlıların elinde daha iyi bir fırsat var. Her devletin, kendine mahsus müdirân-ı umûru ve meclis-i mebûsânı olur. Ve mahallî memurîn-i idare bulmakta müşkilâta tesadûf edildiği takdirde Cemiyet-i Akvâm'a müracaat edilerek mevzû-i bahs olan devlete hem-civar arazisi, hod-pesendâne menfaatleri ve mütehakkimâne temayülleri bulunmayan devletlerden tedârik edilir. Bu gibi memurîn tedâriki için en müsait zemin de Amerika'dır. Birçok küçük devletler, bundan iyi bir zaman sonra bile "şoster"lere muhtaç olacaktır. Kongresi Dâru'l-hilafede oturan ve Müslüman sultanın taht-ı riyasetinde bulunan bir manzume-i ittihadiye tecrübe edilmeye şâyandır.

Evvelce bulunmayan yerde fesat ve nifak anâsırını tekvîn etmekle işe başlaması, Cemiyet-i Akvâm için de hakikaten büyük bir şeyn olur.

İslâmiyette ırk meselesi yoktur. Cemiyet-i Akvâm, Araplarla Türkleri yek diğerinden ayırarak bunun tekevvününe bâis olmamalıdır. Hatta Filistin, Yahudilere açıktır ve bu millet, bütün memâlik-i Osmaniyyede muamele-i cemîleye mazhar olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nden ayrı olarak bir Yahudi devleti vücuda getirerek Şark-ı karîb siyasyâtında yeni bir vesile-i nifak çıkarmaya çalışmamalıdır. Eğer Filistin, İslâmların elinden alınacak olursa Alsas-Loren'i Fransa'dan çekip alan Bismarc veya Moltke'nin irtikâb etmiş olduğundan büyük bir hata irtikâb edilmiş olur. Millet-i İslâmiye, bunu istirdâd edinceye kadar teselli bulmayacağından Cemiyet-i Akvâm, Filistin'i Yahudilere iade etmeyi taahhüt eylerse Hindistan'ı da Hintlilere vermek iktizâ eder. Hintliler, Yahudilerden daha eski bir millettir. Hem Hintliler, daha cemiyetlidirler. Halbuki bütün dünya yüzüne yayılmış olduklarından Yahudileri kâmilten Filistin'e celb etmek müşkildir. Hem de Yahudiler, millet-i asliyelerinden tecerrüd ederek yaşadıkları memleketlerin mahallî milliyetlerine karışmışken Hintliler, kendi memleketlerinde kalmış ve milliyetlerinden tecerrüd etmeyerek hâlen ister İngiliz veya Müslim olsun her yabancıyı kendilerinden hariç tanımakta bulunmuştur. O halde Yahudilerin Filistin'de bulunduğundan fazla bir müddetten beri Hintlilere aidiyetinde şüphe hâiz olmayan Hindistan'da İngilizlerle sair Müslümanların kalmasına niçin mesâğ verilsin? Filistin'de büyük mikyâsta bir Yahudi müessese-i ictimaiyesi teşkili, buranın 'adem-i vüs'atı hasebiyle imkân-sızdır. Buna iktisaden de imkân yoktur.

Memâlik-i Osmaniyyenin mutasavver olan inkisâmı için ileri sürülen en büyük bahane ve mazeret, milletlerin kendi kendilerine tayin-i mukadderâtı hakkıdır. Almanlar, Baltık eyaletlerini fethettikten sonra bunlara, mukadderâtını kendi kendilerine tayin hakkını bahşetmişti. Bu vakit itilâf devletleri, Alman kuvvetleri İstonya, Korland, ilah... havâlisinde bulundukça kendi kendine tayin-i mukadderât meselesi mevzû-ı bahs olmayacağından dem vuruyorlardı. Aynı esas, niçin Suriye, Irak, ilah... hakkında da cây-ı tatbik bulamasın? Harpten mukaddem Irak'tan, Osmanlı idaresine karşı zerre kadar şikâyet işitmedik. Yemen'dekilerden mâada hiçbir Araftan hatta Suriyeliler de bile muhtariyet-i idare yaygarası işitilmedi. Filistin, hatta Medine belde-i mübarekesi Arapları, bugün bile böyle bir şey talep etmemektedir, yalnız sâbık Mekke şerîfi, millî olmaktan ziyade şahsî esbâb dolayısıyla Osmanlı idaresine muhaliftir. Bu bâbda hâiz-i tesir olan birçok avâmil, ve bu meyanda "kirli akçe" bulunduğu bugün

artık esrârdan ma'dûd değildir. Fransız parlamentosunda sâbık şerife takdim edilen mebâlig açıktan açığa mevzû-ı bahs edilmişti.

Kendi kendine tayin-i mukadderât hakkı, millet üzerine haricî bir cibr u tazyik olmadığı takdirde muteberdir. Kendi kendine tayin-i mukadderât zemininde umumi intihâbdan sonra İrlanda ve "Hindistan Millî Kongresi"nin ictimâ'-ı senevisinden sonra Hindistan'dan daha sarîh misâl bulunamaz. Memâlik-i Osmaniye'de mütemekkin ve taraf taraf müavenet ve müzâherete mazhar olan milletlerin kendi kendilerine tayin-i mukadderâtları, bu devletin inkisâmına bâis olduğu halde öbürkiler hiçbir tesiri olmayacak mı? Şimdi İtalya da Trablus Senusilerinden ve Arnavutlardan murahaslar celb etmeye muvaffak olmuş gibi görünüyor. Bütün bunların ne kıymeti var? Trabluslular, memleketlerinin İtalyan yed-i gasbında bulunması dolayısıyla yedi seneden beri kanlarını dökmüşlerdir. Şimdi âlemi aldatmaya kalkmakta pek geç kalınmıştır. Mösyö Venizelos, İzmir'de ahalinin ekseriyetini Rumlar teşkil etmesini bahane ederek bu Türk vilâyetinin Yunanistan'a verilmesini talep ediyor; lâkin bu halde reis-i cumhur Wilson'un dediği gibi, New York da İtalya'ya verilmek iktizâ eder; Yunanlılar, tarihî esbâb serdiyle cihanın büyük kısmına ve bilhassa İskenderiye gibi mevkilere iddia-yı temellük edebilirler. Bu kabil-den olarak İtalyanlar (Romalılar) da İngiltere üzerinde bir hak dava etmeler yeridir.

Hayır! Âdil bir mahkeme, hiçbir zaman haksız bahaneler, mazeretler kabul etmemelidir. Cemiyet-i Akvâm'ın rehberi, adl u insaf olmalıdır. Ve adl u insaf dahi, Devlet-i Osmaniye'nin mücerred Müslüman bir devlet sıfatıyla herhangi bir bahane ile taksim edilmemesini kâfil ve zâmindir. Türkler, bu âna kadar bütün Müslümanlar nazarında hileli oyun oynama[dı]lar, bir batın kadar nâmuskârâne iş görmelerine fırsat veriniz de bakalım ne göreceğiz. Hükmünüzü de ondan sonra veriniz. Tefrika-âmiz ve irticâî tedbirlerle işe başlamak, Cemiyet-i Akvâm'a yakışmaz. Memâlik-i Osmaniye'de hükümetin meşrutî şekli birkaç asır zarfında tedricen vücut-yâb oldu. Merkez teşkilâtı parçalandıktan sonra bunu Arabistan'da ve Ermenistan'da vücuda getirmek için iyi bir zamana ihtiyaç vardır. Hem bunun parçalanması neden câiz olsun? Arabistan, Ermenistan veya Suriye, niçin meşrutiyet tekâmülât ve münâza'âtı itibariyle hareket-i ric'iyeye mecbur edilsin? Asya'da yekdiğerinin kanına susamış Balkan Prenslikleri enmûzecinde devletlere vücut vermek, beşeriyetin sulh u salâhına ve refahiyetine hâdim olamaz. İngiltere'nin, hakk-ı fethe istinaden Irak ve Filistin'i kendine ahkoyacağı söyleniyor. Lâkin kuvve-i cebriyenin veya

askerî fethin, bundan böyle beşeriyetin tayin-i mukadderâtında kat'î bir âmil olmayacağı ilân edilmişti. O halde Almanlar da, hakk-ı fethi güvenerek Baltık vilâyetlerini, Lehistan'ı ve sâireyi isteyebilirlerdi. İngiltere, harbin bidâyetinden beri yeni arazi kazanmak fikrinde bulunmadığını beyan ediyordu. Filhakika yeni yeni mesuliyetler altına girmek makul olmazdı. İngiltere İmparatorluğu, hal-i hâzırıyla pek büyük ve pek iridir. İngiliz ricâl-i siyasiyesi, İrlandalıların, Hintlilerin ve cenûbî Afrikalıların metâlibini tatmin etse daha iyi olur. Buraları, behemehal gittikçe mütezâid bir meşakkat ve zahmete meydan açacak ve İngiliz siyasiyyûnunu daha fazla yoracaktır. İngiltere'de meydan alan sosyalizm, ihtimâldir ki mütecâviz bir cihangirliğe (emperyalizm) aleyhdar bulunarak bu bâbda kuvve-i mâni'a mesâbesinde bulunacaktır.

VII. İNGİLTERE VE DEVLET-İ OSMANİYE

Eğer İngiliz ricâl-i siyasiyesi; nazarlarını, “Büyük Britanya” denilen adadan harice atf u temdid edecek olsaydı; eğer bunlar, az zaman için o, Türklere ve İslâmiyete karşı kökleşmiş olan bâtil itikatlarından sarf-ı nazar ederek Türkleri de kendi hareketlerini muhakeme ve mukayese ettikleri miyâr ile muhakeme edeydi; yine eğer bunlar, Britanya İmparatorluğu dahilinde Hristiyan’dan fazla gayr-ı Hristiyan bulunduğunu ve gayr-ı Hristiyanlar meyânında, yalnız Hindistan’da yetmiş milyonu mütecâviz salâbetli bir Müslüman kitlesi olduğunu idrâk etseydi, hiç şüphe yok ki Britanya İmparatorluğu’nun icâb-ı menâfi’i, Devlet-i Osmaniye’nin taksiminden ziyade tahkim ve takviyesine yardım etmekte olduğunu takdir edeceklerdi. Ahvâl ve şerâitin girdbâdı, hududu itibariyle gayr-ı muayyen- dir. Bugünün dostları, yarının düşmanları ve bugünün düşmanları yarının dostları olmak mümkündür. Bugünün terkibât ve tecemmü’ât-ı düveliyesine pek bel bağlamak ahmakça bir hareket olur. Yirmi sene zarfında cezrî tahavvûlât vâki olmak pek muhtemeldir.

Bugünün ufk-ı siyasîsi, mevkii tahkim edilmiş bir Devlet-i Osmaniye’nin, kendiliğinden Büyük Britanya’nın delâlet ve muavenetini arayacağını gösteriyor. Devlet-i Osmaniye’nin hal-i hâzır hükümdarı, sadriazamı ve Meclis-i Ayân reisi, Türkiye’nin müracaat edebileceği başka bir devlet olmadığını açık bir lisanla beyan etmiştir. Hatta harpten evvel bile Türkiye, berây-ı muavenet İngiltere’ye baş vurmuş, lâkin Rusya denilen korkuluk buna mâni olmuştur. Şimdiki halde bu korkuluk, ortadan kalkmış olduğu için Türkiye, mülkî, ticarî, sınıf ihtiyaçları için İngiltere’nin malî ve idarî muavenetine sığınacaktır. Yani Türkiye, Büyük Britanya ile pek sıkı bir ittifâk (ve buna isterseniz “vesâyet” diyebilirsiniz) halinde bulunacaktır. Millet-i İslâmiyenin izzet-i nefsinı kurtaracak, böyle bir ittifâk veya vesâyettir. Bu hal, Hint Müslümanlarınca bâis-i nefret olmayacağı

için İngiltere'nin, Hindistan'ın emr-i muhafazaşını, memâlik-i Osmaniye'de iyi müşterilere sahip olmayı ve İngiliz milletine, fütühât-ı cedîde sebebiyle gerek arazi itibarıyla gerekse Avrupaî ahali nazarında haddinden fazla mesuliyetler tahmül etmeden, bütün âlemin istifadesi için el-Cezîre menâbî'ini ıslah hususunu istihdâf eden makâsıdı temin eder.

İngiltere ile Türkiye'nin sıkı ittifakı, her iki taraf için hayırlı ve menfaatli olacaktır. Türkiye, bu suretle kendi kendini ıslaha fırsat ve imkân bulacaktır. İngiltere dahi, milletlerin hukukunu cebren, kahren ihlâlden ziyade şefkat ve mülâyemetle Şark'ta tam bir kontrol ve mürâkabe temin edecektir; İngiltere, Avrupalıdan ziyade Asyalı bir imparatorluktur. Bu, Japonya, Türkiye ve İran gibi Şark devletleri ve imparatorluklarıyla akd-i meveddet etmek zaruretindedir. Bu, onun için tabîî ve mantıkî bir hareketir. İngiltere, Türkiye'nin hudud-ı ahrârâne dahilinde kuvvetlenmesine yardım etmekle kendi mevkiini tarsiñ etmiş bulunacaktır; lâkin Türkiye'nin inkisâmıyla muvakkat bir zaman için aksi zâhîr olsa bile, Şark'ta kendi mevkiini zaafa uğratmış olacaktır. Inkisâm tasavvuruna göre: Osmanlı Devleti'nin bazı aksâmı, Fransa'nın nüfûz ve himâyesi altına girecek, diğer bir takımı İngiltere'nin hatta bazı yerlerde İtalya ve Amerika'nın vesâyeti altına konacaktır. Bu suretle âtiyen Cemiyet-i Akvâm'a rağmen cihanşümûl diğer bir cidâle müncer olması imkân dahilinde bulunan muhâsedeler ve istirkablar meydan alacaktır. Sonra, birkaç sene geçince İngiltere himayesine giren kısımlar, şimdi İrlanda'da, Mısır ve Hindistan'da görülen 'adem-i hoşnûdî ve ızdırâp alâimi gösterecektir. Bu da dahilî karışıklıklara sebebiyet verecek, bu vechile Osmanlı İmparatorluğu'nun inkisâmıyla İngiltere için hem dahilî hem de haricî iğtişâşlar zuhur etmek tehlikesi zuhur edecektir. Bundan başka Müslümanların ale'l-husus Hintlilerde pek yüksek bir mevki bulunan "taassub"u, en büyük tehlikedir. En son Müslüman imparatorluğu olan Türkiye'nin taksimi, İslâmiyete doğrudan doğruya meydan okumak olacaktır.

Bu, Müslümanlar da Yahudiler gibi vatansız kalacaktır, hükmünü nâttıktır. Lâkin millet-i İslâmiye, Yahudiler gibi yaşamayacak bir teşekküle mâliktir. Bu millet, bu vaziyet müvâcehesinde behemehal müthiş bir cidâle girişecek ve bu cidâl, gizli olduğu nisbette korkunç bir şekil alacaktır. Muhammed aleyhi's-selâm, çarşıya gerilmeye kâil olmadı. Neşrettiği dini ve tevâbî'ini mahv u izâle etmeye çalışan bir cihan-ı husamâya karşı sell-i seyf etti. Hiçbir Cemiyet-i Akvâm, emr-i ilâhîden daha yüksek değildir ve İslâmiyeti, kanlarının son damlasına kadar muhafazaya çalışmak, Müslümanlara Allah'ın emridir. Eğer İngiltere, son İslâm imparatorluğunun inkisâmına hizmet edecek olursa düşman-ı İslâm mevkiini al-

miş olacaktır. Çok geçmeden İslâmiyetin tedâfüi hücumu, İngiltere'nin başında patlayacaktır.

Bugün için Müslümanlar âciz u dermânda olabilirler. Bunlar hatta, uyutulup aldatılabilirler de. Lâkin bir gün uyanacaklar ve düşman-ı İslâm karşı bir sayha-i intikam yükselecektir. Bundan evvel Rusya'ya, İslâmın başlıca düşmanı nazarıyla bakılıyordu. Bütün âlem-i İslâm, buna bû'z u adâvet besliyordu. İngiltere Şark'ta Çarlık Rusya'sının mevkiini almaya hazırlanmış mıdır? Suret-i zâhirede İslâmiyetle dost geçinmek, Araplara ve Suriyelilere yaranmak, hiçbir akıllı Müslümanı igfâl edemez. Araplara ve Suriyelilere karşı gösterilen bütün bu sûri tezahürât, ne bu milletlerin ne de İslâmiyetin hayr u menfaatine matûftur. Bunun bâ'is-i hakikisi, tesanüd-i İslâmiyeti kırmak, Hıristiyanlar tarafından istismar için daha fazla arazi temin etmektir. Hint Müslümanları, bütün bunları bilir. Onlar, bunu umum Hint Müslümanları Cemiyeti gibi teşkilâtlarıyla apaşikâr meydana koymuşlardır. Gerek 20 Kanunisânî 1919 tarihli *Times*'de münteşir mektup, gerekse Hint Millî Kongresi ile umum Hint Müslümanları Cemiyeti'nin senevî ictimâlarında irâd edilen nutuklar bunun en bâriz misâlleridir.

Müslümanların Hilafete İrtibatı

En şiddetli nutukların, Müslüman cemiyetinin senevî ictimâmında irâd edilmiş olması, hal-i hâzır Hint siyasiyâtının icabâtındandır. İngiltere siyasetinin, Türkiye temâmiyet-i mülkiyesinin muhafazasını ve Kudüs-i şerifin Türk idaresine iadesini talep eden nutukların pek ciddi telakki edilmesi ihtimâli vardır. Lâkin İngiltere hükûmetinin; Hint Müslümanlarının, son büyük İslâm devleti olmak ve padişahının da halife sıfatıyla büyük bir mevkii bulunmak itibariyle Türkiye'nin, imkân müsait olduğu mertebelerde, muhafaza-i temâmiyetine taalluk eden hissiyâtının kuvvetini takdir etmesi taht-ı vücûddadır. Bütün Müslüman Hindistan'da, Türkiye'nin, ufak ufak devletlere taksimi ve sultanın da küçük bir hükümdar vaziyetine ıskatı ihtimâline nazaran şedîd bir ıztırap ve endişe hükümrân olmaktadır. Bunlar, harp esnasında krala karşı perverde ettikleri hissiyât-ı sıdk u ihlâsın, Müslüman olmak sıfatıyla vehâmetli imtihanlara tâbi tutulmuş olduğunu ve en müşkil hengâmelerde krala karşı sadakatlerinde sâbit-kadem kalmış bulunduklarını hissediyorlar. Hint Müslümanlarının Türkiye'ye karşı almış oldukları vaziyet, fikr u mantıktan değil ancak kuvvetli bir hiss-i dinî ve müheyyic bir temayül kabilinden münba'isdir. Bu, Türki-

ya'nın Almanya tarafından harbe iştiraki ve Ermeniler gibi bazı kuvvetlerle karşı gösterdiği muamele sebebiyle hâdis olan vaziyetin acı hakikatlerini hesaba katmaz. Bu hesaplarla uzlaşmak pek müşkildir. Ma'amafih Hint Müslümanları, İngiltere'ye, bu müşkil zamanlarında kendisine yenden çeki düzen verirken işini mümkün olabildiği kadar kolaylaştıracak surette sadık kalmış ve hilafet meselesinin tamamen Müslüman ihtiyar ve kararına bırakılmasını temin ve heyet-i ictimaiye-i İslâmiye tarafından kabul edilen emanât-ı mukaddese muhafızlığını ibka hususunda büyük büyük yardımları görülecek bir devlet nazarıyla bakmakta bulunmuştur.

İçlerinden bazıları, efkâr-ı felsefiye sahibi olduğu iddiasında bulunan İngiliz siyasiyyûnu, Hint Müslümanlarının geçen on iki senelik safahât-ı ruhiyesine dikkat etmiş olsaydı Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi siyasetinden mütevellid netâyet hakkında bir fikir edinebilirlerdi. Hint Müslümanlarının, bilâ-kayd u şart İngiliz Hint memurlarıyla kaynaşmadığı zaman oldu. Bunlar, Hint kongresi aleyhinde idiler. İngiliz askeri, Kırım'da Türk kıta'âtıyla omuz omuza muharebe ettiği vakit Müslümanların İngilizlere karşı samimiyet ve merbûtiyeti arttı. 1908 senesine kadar Müslüman rehberlerin yaşlıları; Hint Müslümanlarını, kendi Hindu memleketdaşlarından ziyade İngiliz milletin arzularına riayetkâr bir vaziyette tutmaya muvaffak oldular. Lâkin İngiltere'nin Türkiye'ya ve İran'a karşı aldığı tavr-ı hareket, o zaman ezeli hasm-ı İslâm olan Rusya'nın emirlerine tâbi olduğundan beri Hint Müslümanları ifrat derecede sâdik rehberlerin ellerinden çıkmaya başladı. İngiliz memurlarına karşı o eski emniyet ve itimad-ı tâm hisleri zevâle yüz tuttu ve Balkan Harbi patladığı vakit Hint Müslümanları, taraf taraf çılgınlıkla sarsıldı. Bu esnada ifrat derecede sadakatiyle maruf bulunan Aligarh mekteb-i âlisi-nin talebesi bile ekmek ve mercimek ile kifâf-ı nefis ederek Türkiye'ya göndermek üze para biriktirmeye çalışmışlardı. Müslüman kadınlar, sattıkları mücevherlerinin esmânını Türkiye'daki biraderlerine gönderdiler. Büyük büyük masraflarla Hilâl-i Ahmer heyetleri teşkil edildi.

Balkan Harbi'nden biraz evvel Ağa Han, bir İslâm Dâru'l-fünûnu tesis etmek hususunda vâki olan mesâisi dolayısıyla Hint Müslümanları nazarında vâsi' bir şeref ve itibar kazanmış; gittiği yerlerde sokaklar bayraklarla donanmış ve tâk-ı zaferler kurulmuştu. Ağa Han, her yerde alkışlanmıştı. Lâkin Balkan Harbinin sonlarına doğru bir İngiliz-Hint gazetesiyle münteşir makalesinde Türklerin Avrupa'dan çekilmesi fikrini dermeyân ettiği andan itibaren Müslümanlar nazarında kadr u itibarı pek ziyade sukût etmiştir.

Hint Müslümanlarının, hariçteki dindaşlarına karşı mahabbet ve sa-
mimiyeti, yalnız Türklere münhasır da değildir. Osmanlı Devleti, en bü-
yük İslâm imparatorluğu olmak ve bu imparatorluğun başında da âlem-i
İslâmın halifesi bulunmak itibariyle buna karşı perverde edilen mahab-
bet ve irtibat, o nisbette şiddetlidir. Lâkin Hint Müslümanları, İran ahvâ-
linden de müteessirdirler. Rusya'nın İran'da irtikâb ettiği vahşetler, Hint
Müslümanlarının gayz u nefretini ikaz ve müteheyyic etmiştir ve Meş-
hed'de Ruslar tarafından bombardıman edilen merkad-ı evliyânın tami-
ratına nezâret etmek üzere gizliden hususî bir heyet gönderen de bir Hint
aşilzâdesidir. Herhangi memlekete, herhangi ırk veya levne mensup bu-
lunursa bulunsun bir Müslümanın diğerine incizâb ve irtibatı fitrî ve
hadsîdir.

İngiliz siyasetinin, İran'da Rusya'ya mümâşâtından ve Türkiye'ya kar-
şı soğuk bir vaziyet takınmasından itibaren Hint Müslümanları, İngiliz
memurlarına emniyet etmemeye başlamış ve şimdi bunlar, Hindulardan
ziyade 'adem-i hoşnudî izhar etmekte bulunmuştur. Balkan harplerin-
den biri[nde] bunların gazeteleri, irticâî matbuat kanunlarına tâbi tutul-
muş ve büyük harp üzerine de, daha ziyade rehberleri habs u tescîn edil-
meye başlanmıştır.

Yalnız gençlerin veya Avrupa'da tahsil edenlerin Osmanlı İmparator-
luğu'na karşı mahabbet ve merbûtiyet hissettiklerine kâil olmak büyük
bir hatadır. Müslim namına müstahak her fert bu histe müşterektir.

Papas Hatén, geçenlerde *Times* gazetesinde İstanbul münakaşasını
açtığı zamanda gazetenin sahibi, İngiltere'de mütemekkin Müslümanlar-
dan birçok mektuplar aldı. Genç ve ihtiyar, herkes İstanbul'un Türkler-
den alınması teklifine muhalif ve muarızdı. *Times*, bu mektuplardan yal-
nız İngiltere tahtına sadık pek yüksek zevâta ait birkaç tanesini bastı.
Sonra bu mesele hakkında başvekile ve hariciye nâzırına Ağa Han'ın im-
zası altında şöyle bir muhtıra veriliyordu. *Daily Telegraph*'la İngiliz mille-
tine takdim edilen bu muhtıra şu suretle devam eder:

Türkiye'nin İstikbâli, Müslümanların Muhtırası

"Haşmetlü kral hazretlerinin Avrupa'da mütemekkin Müslim tebeası,
Türkiye'nin istikbâli hakkında tanzim edilen bir muhtırayı hariciye nezâ-
retine tevdi eder. Bunun bir nüshası da baş vekâlete takdim edilmiştir.

"Başvekâlet kitâbetinden alınan cevabnâmede, meselenin nazar-ı dikka-
te alındığı beyan edilmiştir. Hariciye nezâreti de şu suretle cevap veriyor-

du: Efendim, Lord Curzon'dan adığım talimata nazaran mâh-ı hâlin birinci günü vermiş olduğumuz mektuba leffedilmiş olup ahali en ziyade Türk olan eyaletlerin vaziyet-i müstakbelesine mütedâir muhtırada tasrih edilen meseleler, ancak bütün ırkların hukuk ve temayülâtını nazar-ı itibara alan sulh konferansı tarafından karargâr olabilir.

"Mister Isfahânî muhtırayı tab' ettirirken: (Türkiye meselesi, kral hazretlerinin Müslüman tebe'ası nazarında pek mühimdir. Müslümanlar, birçok Cenûb-i Şarkî milletlerinin, İngiliz milletiyle sulh konferansındaki müttefiklerin kararını, Türkiye'nin taksimi lehine imâle için uzaktan uzağa sarf-ı mesâî etmesini büyük bir hayret-i vahşiyetle nazar-ı itibara almaktadırlar). Muhtıranın hutût-i esâsiyesi ber-vech-i âtidir:

Hariciye Nâzır-ı Muhteremine

Efendim

"1. Biz, haşmetlü kral-imparator hazretlerinin âtîde vâzî'ü'l-imza tebea-i Müşlimesinin, son zamanlarda birçok gayr-ı mesul mehâfilden İstanbul'un âtisi ve burasının, şimdiki sahiplerinden alınıp Osmanlıların İstanbul'da yegâne en kesretli bir millet olmasına rağmen bir Hıristiyan millet veya devlete verilmesi, veyahut da beyne'l-milel bir kontrol altına konması hakkında matbuata düşen fikirleri ve tavsiyeleri büyük bir dikkat ve merak ile takip ettiğini hükümet-i kraliyenin nazar-ı dikkatine vaz' etmenizi kemâl-i ihtirâmla rica ve istirham eyleriz. Bu sebeple biz, ilk fırsatta böyle bir hatt-ı hareketin, -ihtiyarı takdirinde- müttefikin-i harp gayelerinin akdemi olmak üzere ileri sürmüş oldukları milliyet umde-i hayatıyesiyle doğrudan doğruya kâbil-i telif olmadığını, bu halin, yalnız Hint Müslümanları arasında değil bütün âlem-i İslâmda da vahim rahatsızlıklara sebebiyet vereceğini arz etmeyi cümle-i vezâifimizden telakki ederiz.

Başvekil Beyanatı

"2. Dört asır zarfında İstanbul, tam istihâle devresi geçirmiş ve şimdi bütün levâzımı itibariyle bir belde-i İslâmiye olmuştur. Burası, arı kovanı gibi İslâm müesseseleriyle dolmuş, ve her tarafı, âsâr ve âbidât-ı diniye ile mestûr bulunmuştur. Buranın ahali, ekseriyet itibariyle ırken Türk ve dinen Müslümandır; bu cihet, geçenlerde Avâm Kamarası'nda pek sarîh olarak mazhar-ı kabul olmuştur.

"3. Bundan biraz evvel başvekillik 'Türk milleti, İstanbul payitaht olmak üzere anavatanda bilâ-noksan hüküm ü saltanatını muhafaza edecek' sure-

tinde vâki olan mükellef beyanatı, Hindistan ve sâir kıta'ât ahali-i İslâmiyesi üzerinde müstahsen ve teselli-bahş tesirler icra etmiş ve bu mühim ve tarihî beyanattan zerre kadar inhirâf vukû'u takdirinde behemehal pek vahim âsâr-ı ye's u gazab hâsıl olacağı bizce müsellemler bulunmuştur.

"İmparatorluğun müdafaası emrinde kanlarını döken veya vesâit-i hayatıyesini bezl eden Müslümanlar, Avrupa milletleri hakkında olduğu gibi Türkiye için de vahdet ve hürriyet-i milliye umdesinin kabul edileceğine intizâr etmekte haklıdır. Bundan başka bir tarz-ı hareket, âlem-i İslâmın kısm-ı a'zamını müttefiklerin davasına sadıkâne iltihak ve iştirake bâis olan o âlî umdeler ve mübeccel mefkûrelerin, sırf İslâm bir devlet olmak hasebiyle Türkiye hakkında gayr-ı kâbil-i tatbik bulunduğu suretinde pek acı bir intiba ve telakkiye meydan verecektir. Biz, ırkî veya dinî itikadât-ı sakîmenin, millet-i İslâmiye nazarında müttefiklerin hulûs-ı niyetlerinden insilâb-ı emniyet u itimadî dâ'î olacak ahvâle meydan vermeyeceğinden ve bu pek mühim cihan meselesine taalluk eden suret-i hallin de adalet ve nasfet umdelerine ve Büyük Britanya başvekilî ile Amerika reis-i cumhuri tarafından vaz' edilmiş olan vahdet-i milliye ve saltanat-ı milliye düsturlarına tevfikân tesbit edileceğinden ümitvarız.

Kendi Kendine Tayin-i Mukadderât

"4. Asya'da nefis-i Suriye'nin şimâl hudutlarından, Adalar denizi ve Karadeniz'e ve bunun cenûb yahânı boyunca tâ Azerbaycan serhadlerine kadar imtidâd eden aksâm-ı memâlikte mütemekkin 16.000.000 ilâ 20.000.000 nüfus, bazı yerlerde baştan başa ve diğerlerinde dahi kısm-ı a'zamı itibarıyla ırken Türk ve dinen Müslimdir. Türkiye'de dahi ahvâl, aynı merkezdedir. Yani ahali, en ziyade Türktür. Kemâl-i ihtirâmla arz ederiz ki; bu ülke, Türk milletinin yed-i sahâbetinde bırakılmalıdır. Müttefikler tarafından ilân ve tatbik ahkâmında ısrar edilen milliyet üzerine müesses olup kendi hükümetleri idaresinde kalmak ve kendi kendine tayin-i mukadderât salâhiyetine sahip olmak suretinde ifade edilen hakk-ı milel, Hristiyanlara olduğu kadar İslâmlara da kâbil-i tatbiktir. Biz, Türk milleti için yeni bir vaziyet-i hukukiye ihdâs edilmek talebinde değiliz. Biz, Türk milletinin, sırf Türklerle meskûn havalide veya ekseriyet-i ahaliyi teşkil ettikleri yerlerde bu ana kadar yapıldığı gibi Hristiyan milletlere bahş edilen hukukun ay-nına mâlik olmasını dava ediyoruz.

"5. Türkiye'nin diğer vilâyetleri hakkında şimdilik hiçbir fikir ve mütalaa dermeyân etmek istemeyiz. Lâkin şu ciheti kemâl-i ihtirâm ile dermeyân

etmeyi istirham eyleriz ki; Ermeni meselesinin alacağı şekli u karar ne olursa olsun, havalî-i şarkıyede temekkün eden Müslüman ahalinin menâfi' ve hukuku masûn kalmalı ve bu ahali, zulm ü i'tisâfdan sıyânât edil-melidir. Medeniyette geri kalan cemaatler arasındaki ırkî münazaalar esnasında halen Şarkî Avrupa'da görüldüğü gibi, tarafeynden vahşiyâne muameleler irtikâb edilmiş, en gürültücü taraf da, bu halin haricindeki tesirâtını nazar-ı dikkate alarak güya bilâ-sebep dücâr-ı gadr u i'tisâf olmuş bulunduğunu ileri sürmüştür. Ermenistan meselesi mevzû-ı bahs olurken ekseriyette bulunan ahali-i Müslimenin de hiç olmazsa gayrimüslim ahali ile müsavi ve hem-ayâr tutulacağına emniyetimiz vardır".

Ağa Han Abbas Ali Bey Emir Ali Yusuf Ali Şeyh Müşir Hüseyin
Anık İsfahânî Abdülaziz Hâce Kemâleddin(25 diğer imza)

Yalnız Hint Müslümanları hatta Britanya adalarında mütemekkin İslâmlar bile hilafet ve Filistin hakkındaki hislerini açıktan açığa meydana koymuşlardır. Filistin'i saltanat-ı İslâmiye altında alıkoymak üzere, bütün Müslüman teşkilâtları namına hariciye nezâretine bir muhtıra takdim edilmiştir. İngiltere'de en eski İslâm müessesesi olup aktâr-ı cihanda muhtelif mekteb-i fikrîlere mensup Müslümanları temsil eden Cemiyet-i Merkeziye-i İslâmiye, 9 Haziran 1917 tarihinde akdetmiş olduğu ictimada Filistin'deki menâfi'-i İslâmiyeyi meydana koymuş ve bilahere bu mevzu hakkında bir risâle de neşr eylemiştir.

"Cemiyet-i Merkeziye-i İslâmiye, 7 Mayıs 1910'da, Lord Kromer'in Lordlar Kamarası'nda hilafet meselesini zikretmesi üzerine bu mevzu hakkında karar-ı âtiyi ittihaz eylemişti:

"Son zamanlarda gerek İngiliz matbuatında gerek Lordlar Kamarası'nda hilafet-i İslâmiye meselesinin mevzu-ı bahs u münazara olması, bu mesele'nin sırf İslâma mahsus olduğu fikr u kanaatini perverde eden Müslümanlar nezdinde mûcib-i heyecan ve endişe olmuştur. Ve azâsı meyânında cihanın birçok noktalarından gelmiş ve muhtelif mekteb-i fikrîlere mensup bulunmuş Müslümanları ihtiva eden İslâm Cemiyeti'nin bu ictimai, ittifak-ı ârâ ile karar verir ki:

"1. Müslümanlar arasında, vaktiyle kabilevî veya sâir sebeplerden tahaddüs etmiş bütün hilafet münazaaları çok zaman evvel ortadan kalkmış, ve Âl-i Osman hilafeti birçok batınlardan beri bunlarla beraber kalmış ve asırlarca gayr-ı münker ve müsellemler bulunmuştur; bugün İslâm âlemin-

de bu cihet, mevzu-ı münakaşa da olmamıştır. Şimdiki halife, Müslümanlar nazarında eslâfı kadar aziz ve muhteremdir. Bundan başka, İslâmlar arasında, hilafetin vaziyet-i hâzırasını tahvil etmek arzusu da yoktur.

"2. Müslümanlar, bu veya diğer bir maslahat-ı İslâmiye hakkında sırf İslâmlara mahsus olan bir imtiyaz ve salahiyeti tahattı ve tecavüzü, başka bir millet ve hükümetin hudud-ı tasarrufundan katiyen haric telakki ettikleri için gerek doğrudan doğruya gerekse dolayısıyla herhangi bir gayrımüslimin hilafet meselesine herhangi bir suretle müdahalesinden müteneffir ve bu hale gayr-ı mütehammildirler.

"Bugünkü günde İngiliz siyasiyyûnunun önüne açılmış iki yol vardır:

"1. Devlet-i Osmaniye'nin, meşrutî ve ittîfakî bir imparatorluk veya bir devlet-i şarkîye-i ittîfakiye heyetinde takvîyet-yâb olmasına yardım etmek ve buna, fa'âl bir müşavir ve hatta mütehakkim bir müttefik sıfatıyla tarrîk-i terakkisinde delâlet etmek, ve bu suretle bütün âlem-i İslâmı da beraber götürmek. Veya

"2. Diğer Avrupa devletleri arasında istirkablar, muhâsedeler çıkarmak ve aynı zamanda mevcudiyet-i İslâmiyeye meydan okuyarak, taassublar tahrik edilerek yetmiş milyon Hint Müslümanı arasında derin ve her dem 'atâşın-ı tazallûm u şikâyet mâyesi hazırlamak bahasına memâlik-i Osmanîyenin birçok küçük devletlere taksiminde hissedar olmak.

"İstanbul hakkındaki İslâm muhtırasına Hariciye Nezareti'nden mevrûd cevaptaki Burada mevzû-ı bahs olan mesâilin ancak sulh konferansı tarafından karargâr olabileceği söylenilmiştir. Bu, ihtimal doğrudur. Lâkin İngiltere Müslümanlarının bilmek istediği şey, konferanstaki kendi yani İngiliz mümessillerinin bu meselede alacakları vaziyettir. Bunlar, bu kadar vâsî' bir kitle-i beşerîyetin efkâr ve hissiyatı son derece dikkat ve itinaya mazhar olsun derlerse taleplerinde haklıdır. Bu ana kadar Hint Müslümanlarının efkâr ve ârâsını sulh konferansında temsil edecek bir heyet-i İslâmiyeye imkân-ı vücud hasul olamadı. Bunun için İngiliz siyasiyyûnunun omuzlarındaki mesuliyet yükü bir kat daha ağırlaşmıştır. Bunlar, genç ve ya ihtiyar, zengin veya fakir, Sünnî veya Şîî Hint Müslümanlarının ârâ ve efkârından iğmâz edemezler. Bilâ-istisna Hint Müslümanlarının müttehidâne sadası, Müslim Osmanlı Devleti'nin tamamîyet ve istiklâli mevsûsâne mazhar-ı hürriyet olmak merkezindedir. Yalnız İstanbul değil bütün bilâd-ı mübareke-i İslâmiye dahi Osmanlı halifesi idaresinde bırakılmak lâzımdır. Büyük Britanya, Devlet-i Osmaniye, İran ve Afgan devletleri, millet-i İslâmiye ile beraber İngiliz milletinin ve umum beşerîyetin büyük

bir kısmına menfaattâr olmak için yekdiğeriyle daimî bir ittifak bağıyla bağlanmalıdır. Hint Müslümanları, İngiltere'nin İslâma düşman değil dost olacağı ve İngiliz ricâlinin tasrih ettiğim iki hatt-ı hareketten ikincisini değil birincisini kabul ve ihtiyar edeceği kanaatindedirler. Büyük bir kitle-i beşeriyetin saadet ve refahiyeti, İslâmiyetle İngiltere'nin yekdiğere dost olarak çalışmasına mütevakıf bulunuyor. Ve böyle olmasını da inayet-i ilâhiyeden tazarru edelim".

ZEYL: A

TÜRKLERİN SON MUKAVEMETİ

Muharriri: Felix Valyi

Milliyetler Meselesi

Avrupa, İslâmiyete haric ez-kanun, ve haklarında hukuk-ı beyne'l-milletleliğin en ibtidaî ahkâmı ihlâl edilebilecek bir millet nazarıyla bakar. Avrupa, kendi kendine mal etmiş olduğundan dolayı iftihar ettiği ve bir vaz'-ı hakimiyetle memâlik-i Osmaniye hakkında tatbiki iddiasında bulunduğu bir umde, milliyetlerin hürriyeti umdesi namına, Türkiye'nin muhtelif milletlerine karşı güya bunları cebren Türkleştirmek, irade-i milliyelerine göre yaşamalarına mani olmak ve bunları en mukaddes hukuk-ı insaniyeden mahrum bırakmak gibi cevri u gadr ithhamıyla Türkle-re şû-i muamelede bulunur. Bu ithham, bazı Avrupa politikacılarının ağzına düşünce tarihte emsâline tesadüf edilemeyen münasebetsiz bir söz mahiyeti alır.

Resmî Avrupa; en mütemeddin milliyetlerin kemâl-i cebr u şiddetle şû-i muameleye düçar olmasına açıktan açığa müsamahakâr davranan Avrupa, ne hakla milliyetlerin hürriyetinden bahs ediyor? Rusların, Finlandiya'da, Lehistan'da, Kafkas Ermenileri ile Müslümanları arasındaki icraatı, bunların hürriyet-i beşeriye umdelerine müracaat hakkını bile selb eder. Asıl Rus milletine karşı tatbik edilen cebr u şiddet usulü de caba. Bira-raz da Rusya'dan harice bakınız; göreceksiniz ki en mütemeddin hükümetlerin bile, kendi millî idare ve ihtiyarları dahilinde yaşamak hakkın-dan mahrum ettikleri mağdur milliyetler vardır; bunlar, Türkiye'deki Hıristiyanlardan daha az bedbaht değildirler. Almanya'nın Pozen eyaletin-

deki Lehliler, Macaristan'daki Hırvatlar ve İngiltere idaresindeki İrlandalı-larla Hintliler, tâbi oldukları hükümetlerin çoktan beri ve hâlâ da sû-i muamelâtına, gadrına giriftar olurken hiçbir devlet-i muazzama, bu gibi fenalıklara karşı müdahale ve protesto hakkını istimâl etmiyor. İngilizler, umûr-ı dahiliyelerine yabancıların müdahalesi ihtimalini der-piş edebilselerdi Avrupa'nın Türkiye'ya ne yapmış olduğu hakkında oldukça sâlim bir fikir edinebilirdi. Almanya veya Rusya'nın; İngiltere Hariciye Nezaret-i'ni, İrlandalılara sû-i muamele yapıldığından ve Hindistan'da fena bir usul-i idare tatbik edildiğinden dolayı levh u tevbih ettiğini farz ediniz. Zannederim ki buna vereceğiniz cevap ânî olacaktır. Halbuki Türkiye Avrupa hükümetleri tarafından bu milliyetler meselesinde -bu meselede Türkiye, mûr-ı zamanla bütün Garp devletlerinden daha ziyade ulûv-ı cenab ve müsaadekârlık göstermiştir- sağa ve sola çekilip sürüklenmiştir.

Hiçbir milletin, Türklerden ziyade ecânibin itikadât ve âdâtına riayet ettiğini bilmiyorum. Lamartine, bir yerde diyor ki: Hiçbir Bartelemi geceleri olmayan, müsaadekârlık beyannamelerini nakz etmekle şaibedâr bulunmayan, edyân-ı sâire erbabını aforoz etmeyen yegâne millet, Türklerdir. Lübnan dağından Aynaroz'a kadar Hristiyanlığın memâlik-i Osmaniye dahilinde inkişaf ve tekâmülü de Müslümanların dinî müsaadekârlıklarına en büyük bir şahittir.

Türkleri, Hristiyanlara karşı dinî 'adem-i müsaade ile itham etmek yalnız haksız olmakla kalmaz,' daha ileri gidip diyeceğiz ki; onların ifrata vardırırdıkları civanmerdlik ve dinî müsaadekârlık meziyetleri kendilerine çoğa mal olmuştur. Türk fütühâtı, Bizans'ta bulunduğu dinî ve millî teşkilatı olduğu gibi bıraktı ve vicdanların zabt u teshîrini aklına getirmeyecek yalnız araziye temellük etmekle kani oldu. Rum patriği, Bulgar eksarhı ve Ermeni katolikosu gibi Hristiyan rüesâ-yı diniye, hâiz oldukları siyasi imtiyazât sebebiyle Devlet-i Osmaniye dahilinde birer devlet teşkil ederler. Türkler, bunlara her türlü serbestîyi bahş ederek umûr-ı dahiliyelerine müdahaleden feragat eylemişler. Bu suretle İslâmın dinî müsaadekârlığına ulvî bir misâl göstermişlerdir.

Müttehid bir imparatorluk teşkiline de bu müsaadekârlık mani olmuştur: Eğer Türkler cebr u kuvvetle feth u zabt ettikleri bütün milliyetleri kendilerine temsil etmeği bilmiş olsalardı; eğer Türkler, vahdetlerini kan ve demir ile teşkil ve temin etmekte zerre kadar tereddüt etmeyen Avrupa'nın büyük milletleri gibi âsâr-ı cebr u şiddet göstermiş bulunsalardı; eğer Türkler, insaniyet-perverlik temayülâtının henüz moda olmadığı zamanlarda bütün ifrak arzularını kal' u kam' etseydiler bugün,

kuvvetli bulunurlar ve kelbî bir Avrupa'nın nazarları altında sekerât-ı ihtizâr geçirmezlerdi.

Ben şimdi Türklerin, muhtelif milliyetlere karşı nasıl davrandıklarını göstereceğim. Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırlar, o menfur idare-i hakimiyetleri altında rahat rahat millî propagandalarını tevsi' etmeye kâdir oldular. Memâlik-i Osmaniye mekteplerinde açıktan açığa Türklerle muhasım siyasî akideler vaaz ediliyor, lâkayd Osmanlı hükûmetinin gözleri önünde gayrimüslim ahaliye birer vicdan-ı millî veriliyordu. Devletin mevcudiyeti için pek hatarlı olan bu tehlikeli propagandaya bir nihayet vermek isteyince hükûmet-i Osmaniye karşısına Rum patriki, Bulgar eksarhı dikiliyor, bu suretle Devlet-i Osmaniye'nin mezarcuları mesabesinde bulunan Yunan ve Bulgar kilisesiyle münaza'ât başlıyordu. Bir müddet Bâbü'lî, milliyetlere ait mekteplere karşı mûrakabe hakkını infaz etmeğe çalıştı. Lâkin bu cidâlden usanarak 1894 tarihinde mektepleri kontrol etmeye memur komisyonu dağıttığından itibaren inkılab-kâr propaganda, bütün Rumeli mekteplerine bilâ-mâni yayılıp gitti. Hükûmet-i Osmaniye'nin eksarhlığa fevkalâde imtiyazlar vererek Ohri'de, Üsküp'te ve Trakya'da ve Makedonya'nın Bulgar merkezlerinde Bulgar piskopos[luk]ları teşkiline bahş-ı müsaade ederek kendi kendine Bulgar millî propaganda-sı için urganlar meydana çıkarmış bulunduğu der-hâtır edilecek olursa Balkan devletlerinin kılıcı adeta bir tereyağına girer gibi Rumeli eyaletlerine nasıl girdi, anlaşılır.

Ahali çoktan beri Slav davasına kazanılmıştı. Edirne Bulgar mektebinde Sofya'nın erkân-ı harb zâbitleri, muallimlik maskesi altında Türkler aleyhinde propaganda yapıyordu ve bunların Edirne istihkâmâtı hakkında ne büyük gayretle malumat topladıklarını tasavvur edebilirsiniz.

Yunan meselesi, bilhassa genç Türkiye için dehşet-i vahîmeyi hâizdi. Türkiye ile Yunanistan arasında icâb eden itilâfa mâni olan Girit meselesidir. Birçok açık fikirli Türkler, Bulgar ihtirasâtına karşı, zarurî olarak Yunanistan ile itilâf fikrini vaaz u telkin ettiler. Bunlar, Girit üzerindeki ef-sanevî Osmanlı hukukunun bir gün gelip Türkiye aleyhine çevrileceğine kani idiler.

Filhakika Girit meselesi, Osmanlı felâketinin başlıca esbâbından biri idi: Adalar [Ege] Denizi'nin Yunanlılar tarafından tutulmasıyla ki İtalyanların muhtemel taarruzlarına karşı Suriye'de mütehaşşid en güzîde Türk askeri, Türkiye'ya geçirilmemişti. Ve halbuki birçok zaman evvel Girit meselesini halle medâr olacak fırsatlar zuhur etmişti; Bâbü'lî, 1881 tarihinde Teselya hududu Türkler lehine tanzim edilmek şartıyla Girit'i Yu-

nan hükûmetine peşkeş çekmişti. Bu mesud çare-i hal, Yunan hâmişi olan düvel-i muazzama müdahalesiyle akım kalmıştı. Çünkü bunlar, Türkiye ile Yunanistan arasında Girid gibi bir vesile-i nifak u şikâkın kalkmasına taraftar değildiler. Bu meselede en karanlık rolü İngiltere oynamıştır; bunu, ihtimal ki ancak Suda Körfezi izah edebilir. Büyük bir Türk itilâfı, Türkiye'nin vaziyetini pek güzel tahkim eder ve bu da düvel-i muazzamanın hoşuna gitmezdi.

Yunanistan ve Bulgaristan meseleleri, çok geçmeden cebren kat'î birer suret-i halle iktiran edecektir. Lâkin bir üçüncü ve son derece hatarlı bir mesele vardır ki mücadele-i müstakbele için bir menba'-ı fesad olmak melhûzdur.

Osmanlı Ermeniler, Anadolu'da müstakbelen yeni yeni bahaneler taharrî ettiği görülen Rusya tarafından "himaye" görmek gibi pek şüpheli bir tâlî'a mazhardırlar. Ermenilere, ahvâl-i âlemin yeniden yeniye açılan safahâtından memnun olup olmadıklarını sorunuz. Ben, İstanbul'da Hallacyan Efendi, Zöhrab Efendi gibi Ermeni ileri gelenleri ile görüştüm; bunlar hep birden Türk idaresinin Rus idâresine pek müraccâh olduğundan bahsediyorlar. Türkiye, daima bunların siyasî ve dinî hukukunu tanımış; Türkiye'de bunlar millî hayatlarını yaşayabilirlerken Rusya, Kafkasya Ermenilerine sû-i muamele etmekte, bunları cebren Ruslaştırmaya çalışmakta, lisanlarını, edebiyatlarını, âdât ve diyanetlerini tehdit eylemekte bulunmuştu. Türkiye'nin temin edemediği yegâne şey, asayişti; lâkin Ermenilerin kendilerine iyi bir idare temin edebilecek asrî bir Türkiye'de pek mesut yaşayacaklarına şüphe yoktur.

Akıllı Ermeniler, her şeyden ziyade Kürt eşkıyasının kurban-ı gadri olan Ermeniler hakkında reva görülen cinayetlerden dolayı Türk ırkının mesul tutulamayacağı fikrindedirler. Anadolu'nun Türk köylüsü de Kürt eşkıyasından muzdariptir ki bunlara karşı hükûmet-i Osmaniye'nin tek bir müdafaası vardır: Taşralar için mükemmel bir polis teşkilatı..

Ermeni meselesi, bu suretle bir jandarma meselesi şekline giriyor ve bilirsiniz ki jandarma meselesi de para meselesinden ibarettir. Eğer Avrupa, hakikaten Ermenilerin mikdarâtıyla alâkadar ise Türkiye'ya, ıslahat projelerinde yardım etsin. Lâkin yine tekrar ediyorum: Türkiye'nin refahiyet-i maddiyesine mâni olan keyfiyet, her şeyden ziyade Türkiye'daki Avrupalı tufeylîlerin usul-i idare-i iktisadiyelerinden ibarettir. Bundan başka Ermeni erbâb-ı ihtikârın, Ermeni köylüsünü Kürt eşkıyasından daha zâlimâne soyduğunu iddia eden Ermeniler de var. Kürt eşkıyası, yalnız Ermeni ve Türk zürrâ'nın sırtından geçinmek ister ve daima bunlara, top-

raklarını zer' edebilecek bir şey bırakır, halbuki Ermeni muhtekir, Ermeni köylüsünün üzerine cadı gibi atılır, iliklerini emer.

Bundan sonra Arap meselesine sıra gelir: Trablus'ta Türkler ile Arapların tesanüdü, en büyük menfaatleri İslâmiyeti haricin entrikalarına karşı müdafaada zâhir olan bu Müslüman kardeşlerin uzlaşmaları ihtimali olduğunu ispat eder. Esbak Yemen kumandanı İzzet Paşa'nın, bundan evvel Yezidî şeyhi İmam Yahya ile akdetmiş bulunduğu muahede, Türklerle Araplar arasında sürekli bir itilâf için yegâne tarîki gösterir. Bu muahedede Türkiye, Osmanlı hükümetinin kadr-ı hakimiyeti ile kâbil-i telif olabilen kâffe-i imtiyazâtı Araplara bahş ediyordu; bu imtiyazlar, âsi Arabânı terk-i silaha icbar etmekte Türkiye'nin kolordularından daha pek müessir ve daha pek ucuz olmuştur.

ZEYL: B

UMUM HİNDİSTAN CEMİYET-İ İSLÂMİYESİ KABUL HEYETİ

Umum Hindistan Cemiyet-i İslâmiyesi kabul heyetinin reisi Doktor Ensârî, cemiyetin geçen Kanunisânının 31'inci günü akdedilen 11'inci ictimanda şu nutku îrâd etmiştir.

Umum Hindistan Cemiyet-i İslâmiyesi Azası

Hanımlar, efendiler! Delhi ahalisi namına size hoş-âmedî vazifesinin ifası bana havale edildi. Delhi ki bir vakit kudret ve şevket-i İslâmiyeye, medeniyet ve maarif-i İslâmiyeye mavtun olmuştu ve eyvah ki bunların tedricî inhitat ve zevâlini de göstermişti. Bütün Hindistan'ın her tarafından gelen ehl-i İslâmdan mürekkeb bir cemaat, İslâm padişahlarının şehâmetli günlerinde Delhi'nin görüp geçirmiş olduğu parlak ictimaları hatırlatıyor. Hoca Kutbuddin Bahtiyar, Sultan Nizameddin Evliya, Hoca Baki Billâh, Şah Hakimullah Cihanâbâdî gibi büyük zatlar bu şehirden zuhur etmiştir ve Şeyh Abdülhak, muhaddis Dehlevî, Şah Fahreddin, Şah Abdülaziz (rahmetellâhi aleyhim ecma'în) gibi ulema-yı dini, ulûm-ı İslâmiyeyi, felsefe-i İslâmı bu şehirden Hindistan'ın dört köşesine değil belki hudud-ı coğrafiyesinin haricine yani Buhara'ya, Semerkand'a, İran ve Bağdad'a ve hatta Mekke ve Medine'ye ziyâ-yı şems gibi neşr etmişlerdir. Bir taraftan Arabî, Fârisî ve Türkîde ve diğer taraftan Sanskrit, Prakrit lisanlarındaki bütün halâvet ve letâfete menba olan o güzel lisanı Hindistan'a Delhi vermiştir.

İslâmın Kuvve-i Maddiyesi

Efendiler! Bugün tarih-i âlemin pek buhranlı bir devrinde ictima ediyoruz. Şark ve Garp milletlerinin dahil olduğu muharebe-i azîme niha-

yet buldu ve sefk-i dimâ ile katl-i nüfus münkatı' oldu. Lâkin harp bitmekle beraber bizde endişeler başladı. Pek ehemmiyetli neticeler hasil olmak üzredir ve tarih-i beşeriyetin hiç olmazsa uzun bir müddet için takip edeceği hatt-ı hareket, sulh konferansının mukarrerâtıyla tayin edilecek. Bu her millet için endişeli bir zamandır, ale'l-husus Müslümanlar için. Ehl-i İslâm 1300 senelik tarih-i mütehavvilinde bugünkü gibi bir mevkie düşmemiştir.

Efendiler! İngiltere hükümeti beyne'l-milel taahhüdât ve münasebâtında âlemin kendisine en çok Müslim tebeaya mâlik bir devlet nazarıyla bakmasını bir hak olarak daima dava edegelmiştir. Lâkin tahattur edilmelidir ki herbir hakka mukabil bir vazife ve mesuliyet vardır ve bunu ne derecede kavî olursa olsun hiçbir hükümet ihmal edemez. İngiltere İmparatorluğu'nun mukadderatı ellerine teslim edilmiş olan vükelâ-yı milletten Hint Müslümanlarına karşı vazifelerini ifa etmelerini talep etmek zamanı tebea-i Müslime için işte şimdi gelmiştir.

On dokuzuncu asrın nısf-ı ahîrinde İslâmın kudret-i maddiye cihetinde ne büyük zararlara uğradığını hepimiz biliyoruz. Her gelen batın, vatan-ı İslâmın tedricen parçalandığını görmüştür. Buna karşı esbâb-ı müte'addide beyan edilmiş, akla mülayim görünen izahat-ı tâsından geri durulmamış, tecavüz emellerini örtmek için yüksek akâid-i siyasiye icad edilmiş, memâlik-i İslâmiyede yapılan gasb u gâret fiillerini muhakkk göstermek için insaniyete müteallik kavâid-i esasiye dermeyan edilmiştir. "Beyaz âdemin hamûlesi" [white man's burden] dahi masûm ve mümin ehl-i İslâmın önünden geçirilmiştir. Lâkin bu zararsız görünen akideler ve yüksek perdeden ses veren kaideler bütün ihtişam-ı elfâzdan tecrid edilince bu faciaların ehl-i İslâm hakkındaki nefret-i umumiyyeden yahut Avrupa vükelâ-yı devletinin hırs u hissetinden tevellüd etmekte olduğu görülür.

Bir vakit Bahr-ı Muhit-i Atlasî sahillerinden Çin ülkesi hududuna kadar imtidâd eden düvel-i İslâmiye mıntıkası yavaş yavaş küçülerek bir gölgeye müncer oldu. Avrupa'da Bahr-ı Siyah'ın şimal-i sahil ve dahili, Ulahya, Rumeli, Yunan, Makedonya birbirini müteakip seri bir surette zâyî oldu. Afrika'da Fas, Cezayir, Tunus, Trablus, Mısır elden gitti. Kafkasya ve Asya-yı vustâ hanlıkları aynı akıbete düçâr oldu ve İran'ın temamiyet-i mulkiyesi ve istiklâl-i siyasîsi, 1907'deki İngiliz-Rus muahedesinden sonra büyük bir istihza-yı siyasî oldu. Hatta Afrika ve Arap çöllerinin bedevileri göçebe hayatını terk ederek "kafe şantan"ların cazibelerine kapılmak üzere ifsad edildi. Asırlardan beri İslâm namına harp etmiş olan Türkiye, âlem-i

İslâmın zarar-ı azîmini müeddî olacak surette küçük hükûmetlere tefrik edilmek gibi garibü'l-vukû ve büyük bir tehlikeye uğramak üzdürir.

Hilafet

Tarihin müsellem hakikatlerindendir ki 918 sene-i hicriyesinde (1518 sene-i milâdiye) Mısır'da Abbasiye hanedanının son halifesi olan Muhammed Abbâsî, bütün ahali-i İslâmiyenin rıza ve muvafakatiyle makam-ı hilafeti ve hükûmet-i semâviye-i İslâmiyeyi, Resulullah salallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin seyf-i saadeti, râyet-i şerifesi ve hırka-i şerifesi gibi bu makam-ı âlî sahibine emanet olan mevdû'ât-ı mübareke ile beraber Osmanlı padişahı Sultan Selim'e nakl u teslim etmiş idi. İşte o günden itibaren hanedan-ı Osmanî padişahları halife-i Müslimîn, sultanü'l-İslâm, hâdimü'l-Haremeyni's-şerifeyn ünvan-ı âlîlerini ahz etmişler ve bütün yeryüzündeki Müslümanlar tarafından imamü'l-Müslimîn ve halife-i Resulullah tanınmışlardır. Yalnız Mekke ve Medine'de değil ahkâm-ı İslâmiyenin câri olduğu bütün yerlerde her Cumada ve her iki bayramda bu zatların muvaffakiyet ve rifatine dua edilir.

Mekke şerifi Bereket, Sultan Selim'den bir ferman ahz ederek onu halife tanıdı ve dualarda Türk padişahının isminin zikredilmesini emr etti. O zamandan beri hiçbir şerif, Türk padişahlarının bu ünvan ve şanına itiraz etmediler ve hatta Şerif Hüseyin, sultanı "halife-i meşrûa" olarak tanıdı. Ve onun nüfûz-ı mânevîsine tâbi oldu.

Şu harp esnasında şahsî hırs ve menfaatine kapılan Şerif Hüseyin, itirazdan masûn halife-i İslâm olan zata kendisi o nazarla baktığı halde isyan etti. Mûmâ ileyh bu hareketiyle ahlâk-ı medeniye esaslarından birini çiğnemekle kalmadı; belki ehl-i İslâmın itikadına ve dinin talimine göre Allah'ın ve Resulü'nün vâzıh bir emrini ifa etmedi. Kur'an'da açık olarak böyle emr edilmiştir:

"Eğer bir fırka diğerine -kim mevki-i iktidardadır- âsi olursa bu âsi olan ile, emr-i İlâhiye avdet edinceye kadar harp ediniz" (sûre 26, âyet 49, 9) ve Resulullah buyurmuştur ki: "Benden sonra müteaddit iftiraklar vâki olacak. Eğer ümmetimin vahdetine bir kimse tefrika vermeğe tesaddî ederse kim olursa olsun onu kılıçla öldürünüz" (*Sahih-i Müslim*).

Ulema-yı İslâm bu hadis-i şerifi tefsir ederken demişlerdir ki; imama karşı isyan eden kimseyi hatta imamdan büyük ve yüksek olsa dahi kesiniz, hatta siz de onu haklı ve yüksek görseniz dahi.

Resulüllah yine buyurur ki: “Eğer iki halifeye biat talep edilirse bunlardan ikinciye katlediniz”. Bunlar hiç şüphe götürmez derecede sarîh ve kat’î emirlerdir ve bunun için din nokta-i nazarından Şerif’in isyanı şeriat-i İslâmiyenin hükm-i celiline tecavüz ve binaenaleyh haramdır.

Makamât-ı Mübareke

Halifenin en büyük vazifesi makamât-ı mübarekeyi ehl-i İslâm elinde hıfz etmektir. Bunun için sultan bu makamât-ı mübarekede itiraz kabul etmez surette hakimiyet-i tâmmе sahibi olmak ve gayrimüslimlerin her türlü müdahalesinden masûn bulunmak lâzımdır. Daima der-hâtır edilmeli ki her devrin kendine mahsus ihtiyaçları ve talepleri olur ve zamanın tebeddülüyle bu ihtiyacât ve metâlib de değişir. Hiçbir padişah, medeniyet-i cedîdenin levâzımına mâlik olmadıkça bu muazzam vazife-i dinîyeyi doğru ve iyi ifa edemez.

Halife evvelâ makamât-ı mübarekesini hıfz u sıyânet ettiği halkın mahabbet ve müzâheretini kazanmış olmalı; menâbi’-i iktisadiye ve tabiiyyesi bu makamâtı müdafaa etmeye kâfi olmalı. Kurenâ ve vükelâsı ulûm ve fûnûn-ı cedîdeye vâkıf ve yeni diplomasi ve idare-i devlet umûrunda iyi tecrübe ve meleke kesb etmiş olmalı, halife en yeni esliha-i harbiyyeye mâlik olmalı. Efkâr-ı umumiye-i İslâmiyeye göre dört asırdan beri bu şerâiti Türkiya sultanından iyi ifa eden olmamıştır. Âlem-i İslâmın kavî itikadı ve hükmü şudur ki; Sultan Selim devrinden bugüne kadar hânedan-ı Osmanî makamât-ı mübarekeye ait vazifelerini hüsn-i suretle ifa etmiştir. Binaenaleyh Sultan Vahideddin Mehmed-i Sâdis hazretleri bi’l-istiḥkak emirü’l-müminîn ve halife-i Resul olan ve olabilen, Harameyn’i ve şâir makamât-ı İslâmiyeyi muhafazaya muktedir olan, gayrimüslim hükümetlerin entrikalarına ve gizli hilelerine karşı muvaffakiyetle mücadele edebilen yegâne zattır.

Bu babda karar ve hüküm verecek âmilin ancak efkâr-ı umumiye-i İslâmiye olduğunu Lord Robert Cecil 1917, 29 Teşrinisânide İngiltere hükûmeti namına suret-i resmîyede beyan etmiştir.

“Mister King, umûr-ı hariciye müsteşarından سوال etti ki acaba harbin zühurundan beri, Türkiya padişahının artık halife addedilmemesi hakkındaki tekliflere dair Rusya ile İngiltere beyrinde bir muhabere cereyan etmiş midir? Eğer cereyan ettiyse hükûmet buna karşı ne muamelede bulundu? Acaba hilafet meselesi yalnız âlem-i İslâma ait bir mesele olduğu nu şimdi sarahaten söyler mi?

“Lord Robert Cecil: Birinci sualin cevabı evettir. Fakat hükümet, hilafet meselesinin ancak efkâr-ı umumîye-i İslâmîye tarafından hallolunabileceği fikrinden asla ayrılmamıştır”. (Parlemento zabıtları, Avam Kamarası, Cilt: 49, sahife 2192).

Biz istiyoruz ki hükümet bu fikrini icra etsin ve dostane emeller ve nakzedilmiş ahidler meyanına atmasın.

Cezîretü'l-Arab

Makamât-ı mübareke-i İslâmîye nelerdir? Ehl-i İslâmın ısbat-ı dava için Kur'an'dan sonra müracaat edeceği en büyük hüccet ve senet, hadistir. Peygamberimiz sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz buyurmuşdur ki: “Cezîretü'l-Arabdan gayrimüslimleri ihrac ediniz” (*Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*).

İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir ki: “Resulüllah sallallâhu aleyhi vesellem üç şey miras bıraktı ki biri Cezîretü'l-Arab'dan gayr-ı Müslimleri ihrac ediniz emridir” (*Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*).

Şimdi acaba Cezîretü'l-Arab nedir? Zihne tabîî vârid olan bu sualin cevabını yine Arap uleması ve Arap lügatleri verir. “Bahr-ı Muhit-i Hindî ve Bahr-ı Şam (Suriye) ve Dicle ve Fırat ile mahdûd olan kıta” (*Kamus*).

Kezâlik “Cezîretü'l-Arab tûlen ve adeden Şam cibâline ve arzen Cidde ile sahil-i bahrdan Irak ovalarına kadar imtidâd ede” (*Lisanü'l-Arab*).

Bu kıtaya “Cezîretü'l-Arab” denilmesi şöyle izah edilir: “Bütün bu yerlere, Bahr-ı Fûrs (Acem Körfezi), Habeş Denizi, Dicle ve Fırat ile muhât oldukları için Cezîretü'l-Arab derler” (*Lisanü'l-Arab*).

Cezîretü'l-Arab'ın en ufak bir kısmı için bile bir gayrimüslim hükümetine rıza gösterilmesine dair olan emir ve tavsiye; İslâmiyetin, tarih ve ananât-ı İslâmiyenin takdis ettiği şehirlerin buralarda olmasından neş'et etmiştir. Bütün peygamberler, imamlar burada medfûn olup henüz kudret-i hayatiyesini sarf edip bitirmemiş, itikad-ı Müslimîne nazaran yevm-i kıyamete kadar devam edeceği müsellem bulunmuş olan cihan kuvveti de buranın bâdiyesinden çıkmıştır.

Mekke

Cezîretü'l-Arab'da, Beytullah'ı ihtiv[a] eden, Hazreti İbrahim tarafından inşa ve âhir zaman peygamberinin himmetiyle de yeniden tamir ve

ihya edilen ve bütün dünyadaki Müslümanların günde beş vakit teveccüh-gâhı bulunan Mekke-i mükerreme şehri vardır. Hazreti Peygamber'in mevlidi burasıdır. Cenabı Peygamber, Mekke hakkında şu sözleri söylemiştir: "Ey Mekke toprakları, ben sizi arzullahın diğer herhangi bir kısmından daha ziyade severim, eğer kabilem beni sürüp çıkarmamış olsaydı seni ebediyyen terk etmezdim".

Haccın tamam olması için ziyaret edilmek icab eyleyen Mina, Arafat, diğer birçok yerler ile sarılmış bulunan Mekke'nin her karış toprağı ve bunun etrafındaki arazi, Hazreti İbrahim zamanından beri hiçbir kuşun vurulmadığı veya hiçbir ağacın kesilmediği mukaddes yerlerdir. Çünkü Cenabı Hakk: "Bizim Mekke'yi bir penâ-gâh-ı sâlim yaptığımızı görmezler mi?" [Ankebut, 29/67] buyurmuyor mu?

Medine

Cenabı Peygamber'in iltica ettiği ve Mekke muhacirlerinden sonra bir süknâ bulduğu Yesrib, "Medinetü'n-Nebi" namıyla marûftur. Peygamberimizin bir zaman buyurmuş olduğu gibi Cenabı Hak, burayı "tayyibe" ile tavsif etmiştir, şöyle ki: Cenab-ı Hak, bunu bir belde-i tayyibe-i mukaddese tesmiye etmiştir (*Sahih-i Müslim*). Medine, Cenabı Peygamber tarafından "harem" - pây-e refi'asına ı'sâd edilmiştir, şöyle ki: "İbrahim, Mekke'yi bir harem yaptı ve ben de Medine'yi harem ilân ederim (...)" (*Sahih-i Müslim*).

Peygamberimizin bu şehir hakkında; "Beni görmek niyetiyle gelen, kıyamet gününde benim yanımda bulunacak; ben, Medine'yi vatan olarak kabul edip de bunun zahmetlerini sabır ve sükûnetle çeken kimsenin şahidi olacağım ve mahşer gününde ona şefaateceğim. Mekke veya Medine'nin mukaddes hudutları dahilinde terk-i hayat edenler, kıyamet gününde ceza-i ikabdan masûn bulunacaklardır" (*Mişkât, Beyhakî*).

Kitab-ı Kerim'in kısm-ı a'zamı Medine'de nâzil olmuştur, bünye ve teşkilât-ı İslâmiyeye son şeklini bahş eden evâmir ve talimât burada sâdır oldu. Medine, tekrar nur-ı İslâm iltima'âtının intişar ettiği bir merkez oldu ve Cenabı Peygamber de burada irtihal-i dâr-ı beka etti.

Mekke, Beytullah'ı ile, Medine dahi Ravza-i ethar'ı ile ikisi birden "Haremeynü's-şerifeyn" tesmiye edilmiş ve Kur'an'da dahi bunlar hakkında "Cenabı Hakk'a şirk koşanlar, tâhir değildirler, bunları bu seneden sonra camii-i mukaddese yaklaştırmayınız" [Tevbe, 9/28] emri vârid olmuştur. Yani gayrimüslimlerin bu beldelere duhûlü men edilmiştir.

Kudüs ve Filistin

“Beytü'l-Makdis” de Müslümanlar nazarında mübarek ve mukaddesdir. Bu, esna-yı ibadette yalnız Benî İsrail peygamberlerinin teveccüh-gâhı olan bir şehir değil ayrıca Peygamber-i İslâmın ve tevâbi‘inin de 14 sene kbleşi idi. Kâbe’den sonra Kudüs-i şerifin Mescid-i Aksâ’sı nazar-ı İslâmda bir mevki-i mümtaz ihrâz eder. Kur’an’da Mirac münasebetiyle vârid olmuştur ki: “Hamd u tahiyyât ol Zü'l-celâl’e ahrâdır ki; abdini, geceleyin berâ-yı seyahat etrâf u eknâfını tes’id ettiğimiz Mescidü'l-Haram’dan Mescidü'l-Aksâ’ya kadar götürüp dolaştırmıştır” [İsra, 17/1].

“Mübarek vâdi-i Tih’desin” [Taha, 20/12] vahyi ile Hazreti Musa’nın bunun civarında ayakakablarını çıkarmasını emir buyurmuştur.

Reis-i cumhur Wilson, nasıl Amerika hükûmât-ı ittifakiye idaresini, unutulmuş bir kırmızı Hint aşireti şeyhine tevdi etmekten sakınır veya Avrupa müstemlekelerindeki beyazlar, yerli kabâil lehine geri çekilmekten imtina eder veyahut da hatta biz kendimiz bile Hindistan’da Behil ve Gond imparatorluğunun yeniden vücuda gelmesine nasıl kâil olmaz isek Filistin de; yegâne iddiaları, cedleri olan serseri evlâd-ı İsrail’in bir zamanlar, milâd-ı İsa’dan evvelki asırlar zarfında buralarda yaşamış olmaksın çıkan Siyonistlere teslim edilemez. Ehl-i salîb zamanlarında Salâhaddin-i Eyyubî’nin icraatı ve milyonlarca mücahidinin dökülen kanı, bu hususta şayân-ı itibar bir iddia dermeyeran edemeyen bir millet uğrunda feda ve heba edilemez. Filistin’in Müslüman sahipleri, Hristiyanlarla Yahudilerin de taht-ı itirafındadır ki daima buranın kapılarını herkese açık tutmuşlardır. Kendi hükümetlerinin, bu mesele hakkında âmâl ve hissiyât-ı İslâmiye ile taban tabâna zıt ve muhalif bir vaziyet ahz etmiş olduğunu görmek, Hint Müslümanları arasında pek büyük hiddet ve infiâli mûcib olmuştur.

Mister King, hükümetin, Filistin’de teşekkülünü arzu ettiği Yahudi Siyonist milliyeti hakkındaki tasavvurâtının müttefik devletlere, ale'l-husus Fransa, Rusya ve İtalya’ya [59] tebliğ edilip edilmediğini ve arz-ı mukaddeste bir Siyonist cemaati ikame etmek hususunun, mütefekkinе ait maksad-ı harbiyeden mi, yoksa sırf bir İngiliz gayesi mi olduğunu 19 Teşrinisânî 1917’de hariciye nazırından istizâh etti.

“Mister Balfour: Bu mesele hakkında müttefikine bir tebliğde bulunmamıştır. Lâkin hükümet-i kraliye, bu beyanatın onlarca tasvip edileceğine kanidir. Hükümet-i kraliye, Filistin’de Yahudi milletine mahsus millî bir yurt tesisinin harb-i hâzırdan neşet edeceğini ümit eyler”.

Kabinenin itti haz etmiş olduğu bu karar, bize buraya (Hindistan'a) Reuter Ajansı ve resmî sansür marifetiyle şöyle bir ilâve ile geliyordu:

"Hükümet-i kraliye, bu maksadın hayyiz-i husûle gelmesini teshil için pek ziyade sarf-ı mesai edecektir; bu meyanda Filistin'deki gayr-ı Musevî cemaatlerin mülkî ve dinî hukukunu izâ'a edecek hiçbir hareket icra edil-meyeceği sarahat kesb eylemiştir".

Necef ve Kerbelâ

Necef-i eşref, dördüncü halife-i İslâm Esedullah Hazreti Ali'nin beka-yâ-yı mukaddese-i 'izâmını ihtiva eder. Cenabı Ali, sûfiyyûn nazarında muhtelif mesâlik-i diniyenin ser-çeşme-i iftiharındır. Kerbelâ-yı muallâda ise hayatını hakkın bâtıla karşı mücadelesine vakf etmiş bulunan o büyük şehid-i İslâm Hüseyin b. Ali medfûndur.

Bağdat

Bağdat, bütün âlem-i İslâm'da milyonlarca tevâbi'i bulunduğu iddia edilen Kadiriye tarîkinin müessisi Şeyh Abdülkadir Geylânî hazretlerinin türbelerini muhtevî olduğu için Kadiriye merkezidir. Marûf Kerhî, İbn Cevzî, İmam Gazâlî, a'zam-ı kudât-ı İslâm İmam Ebu Hanife isimleri, Bağdad şehrine kulûb-ı Müsliminde muazzez ve mukaddes bir mevki-i ihtiram bahş eder.

Kral Hazretlerinin Beyanâtı

Hint hükümetinin, gerek hükümet-i kraliye gerekse Fransız ve Rusya hükümetleri namına 2 Teşrinisânî 1914'te neşr etmiş olduğu beyannâme ber-vech-i âtîdir:

"Osmanlı hükümetinin fena nâsihlar teşviki ile, sû-i kasda makrûn harekâtı neticesi olarak maalesef Türkiye ile İngiltere arasında hâdis olan harbe nazaran vali-i umumi, mahiyet-i diniyeyi hâiz hiçbir mesele mevzû-ı bahs olmayan bu harpte, hükümet-i kraliyenin vaziyeti sebebiyle en sâdık tebea-i Müslime-i kraliye tarafından hiçbir sû-i tefehhûme meydan vermemek üzere el-Cezire merâkûd-i mübarekesi ile Cidde limanını da ihtiva eden Arabistan makamât-ı mübarekesi hakkında âtîdeki beyannâmeyi

neşre, hükümet-i kraliye tarafından mezundur. İşbu makamât-ı mübareke ile Cidde, Hindistan'dan mevzû-ı bahs olan makamât ve merâkida gelen hüccâca müdahale edilmedikçe İngiltere kuvâ-yı berriye ve bahriyesinin taarruzât ve iz'âcâtından masûn kalacaktır. Hükümet-i kraliyenin talebi ile, bunlara Fransa ve Rusya hükümetleri tarafından aynı tarzda teminat bahşedilmiştir”.

Efendiler! En dikkatli bir itina ile işlenmiş bulunan bu beyannâmede münderic vaadlerin, ne derecelere kadar ifa edilmiş olduğunu sizin fikr u idrakinize bırakırım.

Müslüman Devletler

Bu meseleler Müslümanlar için ehemmiyet-i mahsusayı hâiz olduğu halde istedikleri tarzda birer çare-i halle iktirân etmesini arzu ettikleri meseleler, yalnız bunlardan ibaret değildir. Bizim âcilen nazar-ı dikkat ve ehemmiyetimizi celb ve nev'-i beşerin sulh u salah dairesinde inkişaf ve tekâmülü itibariyle ehemmiyet-i hayatiyeyi hâiz diğer bir mesele daha vardır. Efendiler! Bu harp, eğer bir isbata lüzûm var idiyse cihanın tertib-i hâzırındaki kararsızlığı isbat eder. Bu hal, menâfi'-i milliyelerini diğer milletlerin hürriyet ve serbestisi fevkinde tutan Garp milletleri tarafından takip edilen mutaassıp ihtirasât-ı milliye ve hodgâmâne ile tevessü' ve istilâ siyasetinin netice-i mantıkiesidir. Bu hakikati idrak etmemiş olsaydık nev'-i beşerin en güzide ve en müntahab anâsırı beyhude yere kurban edilmiş olacaktı. Yine bu hakikati idrak neticesi olarak cihanı, bir kısm-ı beşeriyetin diğerine tahakküm etmesine ebeden meydan vermeyecek esaslar üzerine yeniden kurmak ve insanın kendisini anlaması emrinde mesâi'-i beşeriyeye iştirak etmek için bütün milletlere müsait ve müsavi fırsatlar verilmiş olacaktır. Biraz evvel mil-e-i Müslimenin o acıklı tarih-i mukadderatını birer birer arz etim. İnsan ve Müslüman sıfatıyla cihanda meskûn 400 milyon dindaşımızın mukadderatına lâkayt kalamayız. Bunların âtîlerine derinden derine alâkadarız. Ve yalnız şimdiki Müslüman devletlerin temamiyet ve istiklâli taarruzdan masûn kalmak talebiyle iktifa etmeyiz; bilhassa da Şimalî Afrika Araplarına, Tatarlara ve merkezî Asya Türklerine karşı yapılan haksızlıkların tamirini ve bütün bu milletlere, kendi şekl-i hükümetlerinin kendi kendilerine tayini için serbest bir fırsat verilmesini isteriz.

ZEYL: C

HİNT MİLLÎ KONGRESİ

Delhi'de 33'üncü İctimalar

Delhi 26 Kânunievvel

Kongre, bugün ba'de'z-zevâl saat 1.15'te ictimalarına başladı. Şûrâ-yı Millî'nin ilk defa olarak bu Kâzime-i Hindiy'e'de, Delhi'de ictimai sebebiyle mahallî elçilerle maslahatgûzarların şevk u hâhişi şedid idi ve bu sebeple daha sabahın 10.30'undan itibaren Pandal'da toplanmaya başlamışlardı. Kongrenin ictimaiındaki ehemmiyete nazaran memleketin her tarafından fevc fevc mürahhaslar gelmiş ve ale't-tahmin on bin kişi kendisini kaydettirmişti. Müzakerâta başlamazdan yarım saat evvel Pandal lebâleb dolu idi; hatta çok miktarda hanım vardı. Başında bir Hind bandosu bulunan reis alayı, tam saat 1.15'te geldi. Ve reis-i müntahab deşetli surette alkışlandı.

Müzakerâta, millî şarkılar terennüm edilerek başlandı; bundan sonra kâtib-i umumî almış olduğu şevk u şâdî telgraflarıyla mektuplarını okudu.

Kabul Cemiyeti, Riyaset Nutku

Kabul cemiyeti reisi, Hâziku'l-Melik Hacı Hafız Hekîm Mehmed Ecmel Han'ın nutku kısmen şu tarzda devam ediyordu:

Hanımlar ve efendiler! Bu harp, cihanın ictimai ve siyasî tertibini potaya attı ve buna adalet ve müdafaa-i hak için dahil olan İngiltere hükümeti bile reis-i cumhur Wilson'un sulh esaslarını kabul etti. Şimdi Avrupa'da en küçük milliyete, kendi kendinin tayin-i mukâdderatı hakkı bahş edilirken hürriyet, hak ve adalet umdelerinin emr-i müdafaasında bilâ-

'ıvaz ve hatta şevk u meserretle fedakârlıklara katlanan Hindistan'ın, kendi tarz-ı hükümetini kendi kendine tayin etmek hakkından mahrum edilip edilmeyeceği suali vârid olur.

Hilafet, Makamât-ı Mübareke ve Müslüman Devletler

Hilafet, makamât-ı mübareke ve Müslüman devletler, harp ve bunun netâyici ile sıkı sıkıya alâkadardır. Bu kürsüde bu meselelere dair Müslüman hissiyatına tercüman olmak lâzımdır zannederim; çünkü bütün Hindistan'ı temsil etmek iddiasında bulunan hiçbir meclis bulunamaz ki 70 milyon ahalisini bu kadar derin bir surette müteessir eden meselelerden tegâfül edebilsin? Bu meselelerin Hint siyasiyâtı ve imparatorluğunun selâmeti ile hayatî bir münasebeti olduğunu göstermek için memleketin muteber ve muhterem rehberi Mahatma Gandi'nin sözlerini iktibas etmekten daha iyi bir şey yapamam. Kendileri tarafından izhar edilmiş bulunan hissiyat-ı uhuvvet-mendânenin, dindaşlarımızın kalbinde tam ve samimî bir in'ikas hâsıl etmiş olduğunu temine lüzum görmem. Hakikî vahdetin sırrı, böyle mütekabil bir mahabbet ve samimiyette mündemiçtir.

Mahatma Gandi, Delhi'de 29 Nisan 1918 tarihinde vali-i umumîye yazmış olduğu mektupta:

"En-nihayet zat-ı haşmet-penâhînin nâzırının, Müslüman devletler hakkında kat'î teminat vermesini talep etmek isterim. Her Müslümanın, bu devletlerle pek derinden alâkadar olduğunu bildiğinize eminim. Bir Hindu sıfatıyla ben de, bunların davasına lâkayd kalamam. Onların ekdârı bizim de ekdârımız olmak lâzımdır. Bu devletlerin hukukuna ve ibadet mahallerine taalluk eden Müslüman hissiyatına pek mevsûsâne hürmet ve mürâ'ât etmekle ve Hindistan'ın idare-i mümtaze davasının âdilâne ve vaktinde halline bakmakla imparatorluğun selâmeti temin edilmiş olacaktır".

Bu dava, hiçbir zaman bundan daha güzel teşrih edilemez.

Hindistan Müslümanları, bu harpte pek müşkil ve nazik bir vaziyet işgal etmiş ve bunların nasıl şayân-ı tahsîn bir kayd u ihtiyat ile hareket ettiklerini göstermek için benim beyanatıma hâcet görülmemek lâzım gelmiştir. Hükümet, bunların ihvân-ı dini ile bir harbe girişmiş ve yine bunların makamât-ı mübarekesi hakkında kederli haberler mütemadiyen

gelmekte bulunmuştu. Bunlarda, harbin devamı hengâmında hissiyat-ı İslâmiyelerine tercüman olmak cesareti mefkûd değildi. Lâkin büyük harp bitinceye kadar intizârı tercih ettiler.

Mahatma Gandi, imparatorluğun selâmeti için Müslüman devletlerinin hukukuna ve ibadât mahallerine taalluk eden hissiyat-ı İslâmiyeye pek mevsûsâne hürmet ve riayetin lüzum ve vücûbuna işaret ettiler. Ben de, yalnız intizam ve sulh u sükûn dairesinde terakki-i âlem için buna lüzum olduğunu ilâve edeceğim. İslâmiyet, yalnız Hindistan'a münhasır bir uhuvvet değildir. İslâmiyetin 300 milyonu mütecaviz âzası, yeryüzüne dağılmıştır. Müslüman olmak sıfatıyla bunlar, yekdiğerine refah ve saadetiyle derinden derine alâkadar bulunur. Bugün hürriyet kahramanları ve nev'-i beşerin halaskârları vaziyetinde bulunan müttefikler tarafından cihanın musammem olan yeni tertibinde Müslüman devletlerin temamiyet ve istiklâli ihlâl edilmiş bulunacak olursa bu halin, bütün âlem-i İslâmda ve ale'l-husus Hindistan'da büyük bir hiss-i infial ve nefret ihdâs edeceğini söylemeye ihtiyaç yoktur. Bu suretle Müslümanlara zulm u gadr edildiği hissi, bizim İngilizlerle müştereken hareket etmemize ve muhâlesat-ı hislerimize müsait bulunmayacak, halbuki bunun vücudu elzemdir.

Hanımlar ve efendiler! Bu büyük hakikatten tegâfûlün netâyic-i vahîmesini idrâk ve takdir etmek bizim acıklı vazifemiz mesabesinde bulunmuştur. Türkiye, Almanya tarafında harbe girişmeyeydi bu cidâl, çoktan beri nihayetlenmiş olurdu. Bu hatayı tekrar etmek kâr-ı akıl mıdır? Bütün cihanın milletlerine hürriyet umdelerinin müsavaten ve bî-arafâne tatbikine istinat etmeyen hiçbir tertib-i âlem, devamlı olamaz. Bu, hiçbir zaman âdilâne ve namuskârâne olamaz, ve bu âlemimize hakiki sulh u salâh da getiremez.

Makamât-ı mübarekenin selâmet ve istiklâli, Müslümanları derinden derine alâkadar eden diğeri bir meseledir. Bu mahaller, onların, peygamberân-ı 'izâmının âbidât-ı diniyesi ve kitab-ı mukaddeslerinin evâmîr-i mübarekesi ile kudsiyet kesb etmiş ve hakikat-i halde ictimaî, siyâsî ve dinî hayatlarında pek mühim bir hadise mesabesinde bulunmuştur. Bunların hal-i hâzırı, kendileri için büyük bir endişe ve derin bir elem menbaidir. Müslümanlar, bunları hakikaten müstakil İslâm ellerinde görmek isterler ve ben de hükûmete, bunların en muazzez ve en derin hiss-i dinîsini derk u takdir etmesini tavsiye et[tim].

Bununla pek sıkı bir surette irtibatdâr diğeri bir mesele daha vardır: Hilafet meselesi.. Bu, bir netice-i karara iktirânı, mücerred Müslümanlara ait sırf dinî bir meseledir. Yine bu, din-i İslâmın bir cüz'-i lâ-yetecezzâ-

sı olmak itibariyle bunun suret-i halli için Müslümanlar, haricin zerrece müdahalesine meydan vermek istemezler. Eğer dünyanın bütün devletleri, Müslümanlara cebren bir halife kabul ettirmek için bir araya toplan-sa bunların en hak r  bu halifenin peşinden gitmez. Eğer herhangi bir kimsenin Müslümanlar için yeni bir mezhep intih bına hakkı olabilseydi bu, onlar için bir halife de tayin edebilirdi. En vaz ' milletlere ve en küçük memleketlere hususât-ı dünyeviye itibariyle pek vâsi' bir hürriyet bah  edilirken Müslümanlara, dinî meselelerine müdahale mevzu-ı bahs olduğunu ihs s etmek, her medeni ve mükemmel h k metin temeli olan siyaset-i hakikiye esasât-ı  liyesini son derece muhill bir harekettir demek bana d  mez.

Hanımlar ve efendiler! Oturmazdan evvel şimdiye kadar bahsettiğim meselelerden daha az mühim olmayan bir cihete nazar-ı dikkatinizi celb etmek isterim. Mahbus n ve mevkuf n-i siyasiyeyi murad ediyorum. Her Hindli kalbi, memleketlerine kar   besledikleri   k u mahabbetten gayrı bir kusurları olmayan vatanperver ve cesur evlâd-ı memleket n, zindanlarda ve mevkuf n kararg hlarında çektikleri azap ve ızdıraptan dolayı kanamakta bulunuyor, şimdi mademki h k met, Hindistan'a kar   siyasetini tad l etmiş bulunuyor, bütün bunların tahliyesi zamanı gelmiş demektir.

ZEYL: D

UMUM HİNT MÜSLÜMANLARI CEMİYETİ'NİN DELHİ'DE 11'İNCİ İCTİMÂİ

Delhi 30 Kânunievvel

Umum Hint Müslüman Cemiyeti'nin 11'inci ictimâi sabahleyin kable'z-zevâl saat 11'de, kongre dairesi civarında kâin Kureyşna tiyatrosunda başladı. Takriben 1000 kişi toplanmıştı. Kabul heyetinin reisi bulunan Doktor Ensârî Kur'an-ı Kerim'den naklettiği bazı âyetlerden sonra huzzâra beyan-ı hoş-âmedi etti.

Nutk-ı Riyaset

Muhterem Mevlevî Fazlulhak, müteakiben şöyle bir nutuk irâd ediyordu:

İslâm cemiyeti teşkil eden kardeşler ve efendiler! Benim gibi Hindistan kıtasının bir köşesinden gelmiş âdi bir adamı fikr-i siyasî-i İslâmın en güzide âriflerinden ve batn-ı hâzır fâkirelerini Hindistan milliyeti için daha yüksek, daha necib terakki ve hürriyet telakkilerine doğru sevk u imâle eden mefkûrelerin mümessili olan zevat-ı âliyeden mürekkeb bir heyetin müzakerât ve teemmülâtına riyaset mesuliyetini tahammüle memnunâne davet ettiniz. Hakîr ve âciz bir arkadaşa bahş edilen bu şeref, pek büyüktür; bunun için pek samimî teşekkürâtımı arz ederim. Lâkin mesuliyet, ale'l-husus bugünkü gibi, âlem-i İslâmın ufku üzerinde mütemadiyen alçalmakta bulunmuş olan karanlık ve şeâmetli bulutların nihayet semâda istikrarı bozularak bütün aktâr-ı cihandaki dindaşlarımızın kafalarına patlamak tehdidi meydan aldığı bir zamanda şerefle müsavîdir.

Cemaat-i İslâmiyenin tarihinde böyle pek mühim bir buhran zamanında İslâm cemiyeti reisinin mevkii, son derece nâzik ve müşkilât ile muhâttır ve binaenaleyh bu ictimaa müteallik muamelatın mensubiyetiyle müftehir olduğumuz büyük teşkilatın şanına lâîk bir tarzda idaresi hususunda müsamahakârâne iştirakinizle ve Hindistan Müslümanlarının faaliyet-i siyasesini muntazaman inkişaf ve terakki vadisinde sevk u idare hususunda sebk eden ananâta sadakatinizle bana muavenet edeceğinizden ümitvarım.

Türkiye Hakkında Müslüman Endişeleri

Kardeşler! Bugün müzakerâtımızı bütün yeryüzünde milyonlarca yurt üzerinde ölüm gölgesi muallak bulunurken icrâ etmeye alışmış olduğumuz son dört seneden bambaşka ahvâl ve şerâit tahtında toplanıyoruz. Muharebe gürültüsü ve silah şakırtısı durdu; hepimiz, insanca zayiâtını tamir etmek ve hars ve medeniyete yapılan zararı cebr u telafi eylemek üzere yorgun âleme pek müsait fırsatlar bahş edecek devamlı bir sulh u salâha intizar ediyoruz. Ma'a-hâzâ sulh, henüz mücerred ba'îd bir hayâldir ve Avrupa milletlerinin mütekabil kıskançlıkları ile kindar hasetlerinin, hakiki ve fiilî bir sulh icabâtıyla nasıl telif olunacağını kestirmek de güçtür. Bütün dünya yüzündeki Müslümanlar için bu günler, şedîd endişelerle mâlîdir. Müttefikler için sevinçler içinde hâilevî bir surette nihayetlenen harp, ma'a't-teessüf peşinden İslâm fâkirelerine pek karanlık ve korkunç alâmetler gösterdi. Cihanın İslâm hükümetleri, Avrupa'nın toprak delisi Hıristiyan devletlerine bunların küçük milletlerin hürriyetlerine hürmet ve riayet edecekleri hakkındaki beyânnâmelerine rağmen birer birer şikâr oldu. Fas, Tunus, Cezayir, hatta Mısır, kavînin zayıfa karşı bilâ-sebep taarruzuna meşûm bir misâl arz eder. Yalnız geçen gün İran'ın boğulması, bütün âlem-i İslâm'da bir ra'se-i haşyet u nefret ikaz etti ve şimdi Avrupa'nın Hıristiyan devletleri, Türkiye'nin pek yakın bir zamanda vâki olacak inkisâmına karşı pek iştihâlî bir tavr-ı intizar alıyorlar.

Biz, Hint Müslümanları için Türkiye'nin akıbeti, pek derinden alâkadar olabileceğimiz bir meseledir; çünkü hilafet ve makamât-ı mübareke-i İslâmiye muhafızlığı meselesi, bununla sıkı sıkıya merbûttur. Bize İngiltere'nin, cihanın herhangi bir devlet-i İslâmiyesi olduğundan bahsediyorlar. Lâkin hâlâ eserlerini hafızalarımızdan silemediğimiz birçok defalar mesul İngiliz nâzırları, Hindistan'daki milyonlarca İngiliz tebea-i Müslimesinin hissiyat ve temayülâtını külliyyen nazar-ı itibara almamış-

tır. Mazide İngiliz diplomasisinin icraâtı üzerine bir perde çekeceğiz, lâkin İngiliz ricâl-i siyasisesine, tâbi bir milletin hissiyat-i sadakatini pek ağır bir imtihana sokmak hem siyaseten sakim hem de tarihin telkinâtına münâfidir. “Son saman çöpü, devenin sırtını çökertir” [son damla bardağı taşırır] meseli, Hintlilerin değil İngilizlerindir. Vâkıa Hint Müslümanı, darb-ı meseldeki deveden daha büyük bir mucize-i tahammül gösterebilirse de zimâmdârânımızın; tabiatın, sadakat mihrabında bitmek tükenmek bilmeyen fedakârlıklara isyan edildiği anlar olduğunu tahattur etmesi lâzım gelir.

Âlemde İslâm kuvâ-yı askeriye'nin filen zevâl ve izmihlâli, hatta sâdık Hint Müslümanlarının fikrinde bile pek derin tesirler hâsıl etmek lâzım geleceğini göstermek için cüz'î bir mantık kâfidir. Bununçün in'ikad eden sulh konferansına Hint Müslümanlarının mürahasaları çağrılmış olması ve İngiltere'nin 70 milyon Hindistan tebea-i İslâmiyesinin hissiyat ve efkârına taalluk eden meseleler hakkında pek ağır kararlar itihaz edilirken bunların menâfi'ini temsil edecek kimse bulunmaması pek ziyade teessüflere şâyandır. Mesul İngiliz nâzırlarının son beyanati, teminat-ı kâfiye bahş edecek mahiyette değildir. Yalnız birkaç gün evvel Lord Robert Cecil'in, parlamentoda Türkiye'nin tâbi milletleri idare hususunda son derece 'adem-i ehliyet gösterdiğinden bahs ederek müttefikinin Türkiye hakkındaki tasavvurâtına imâ etmiştir.

İngiltere'nin Hindistan'daki Fırsatı

Lâkin sorarım, İngiltere, taht-ı hakimiyetinde bulunan tâbi milletler hakkında göze çarpar bir ehliyet gösterdi mi? İngilizlerin birçok, muhtelif imtiyazları arasında büyük büyük sözler söylemek ve küçük küçük şeyler yapmak da dahildir; lâkin bunlar, Hindistan'daki memleketdaşlarının icraâtı hakkında hük-m-i tarihin ne suretle tecelli edebileceğini ciddi olarak derk ü takdîr ediyorlar mı acaba?

TÜRKİYE VE HİLAFET

SAİD HALİM PAŞA

TÜRKÇESİ:
DR. İSMAİL TAŞPINAR

"LA TURQUIE ET LE CALIFAT"
L'EMPIRE OTTOMAN ET LA GUERRE MONDIALE
İSTANBUL, ISIS, 2000, S. 97-110
[TELİFİ: MALTA 1920]

STUDIES ON OTTOMAN DIPLOMATIC HISTORY
VIII

SAİD HALİM PAŞA

L'EMPIRE OTTOMAN ET
LA GUERRE MONDIALE

LES ÉDITIONS ISIS
ISTANBUL

TÜRKİYE VE HİLAFET

Türkiye'nin uluslararası konumunun önemini anlamak için, onun İslâm dünyası ile olan gerçek ilişkisini bilmek gerekmektedir. Halifelik yetkisini kendi hanedanlığı elinde bulundurması onun gücünü öyle artırmaktadır ki, bu şekliyle kendisine böyle bir ünvan verilmesi dahi dünyanın Büyük Güçleri arasında yer almaktadır.

Bu tespitin Batılı zihinlerce kabul edilmesi için, tabii ki İslâmın (*İslamisme*)¹ organik teşkili ve işleyişine dair bir analizin de yapılması gerekmektedir. Zira bu konular, gayrimüslim ülkelerde çok yetersiz bilinen meselelerdir. Aşağıdaki satırlarda, bu her iki konuda ve bunların Türkiye açısından sonuçları ile ilgili, olabildiğince doğru bir fikir vermeye çalışacağız.

[İslâmda Dinî Otorite Meselesi]

Hız. Peygamber'in şeriatı (*loî*), din (*religion*) kelimesinin çağrıştırdığından daha fazla bir anlama sahiptir. Ya da daha doğru bir ifadeyle o, özü itibarıyla bir siyasi, sosyal ve sivil kurallar mecmuasıdır (*code*). O, dinî formüllerle ifade edilmiş ve ritüellerle (*rites*) ihata edilmiş bir devlet sistemidir.

Ayrıca, İslâm bir teokrasidir. Öyle ki o, sözkonusu teokratik rejimler için tipik bir örnek olarak zikredilen İbranilerdeki ve Mısırlılardaki gibi antik teokrasilere göre daha yaygın ve nüfuz edici bir anlama sahiptir.

.....

1 Müellif, bütün metin boyunca "İslam" yerine, bizim bugün genellikle İslâmcılık diye anlayıp tercüme ettiğimiz "İslamisme"i kullanmaktadır. "İslâmlık" olarak da anlaşılacak bu kelimeyi "İslâm" diye tercüme ettik. [I.T.].

Öyle ki, cemiyetin üstünde yer alan ve onu despotça yöneten bir ruhban sınıfının (*caste*) yer aldığı klasik teokrasinin karakteristik çizgilerine İslâm'da rastlanmaması işte bu yüzdendir. İslâmî teokraside bir ruhban sınıfı yer almadığı gibi, başlı başına ilmiye teşkilatının (*clergé*) kendisi söz konusu teokrasinin örgütlenme tarzının bütünüyle dışında tutulmuştur.

Paradoks, görüldüğünden daha fazla bir gerçekliğe sahiptir. İslâmcılığın dinî öğretisi oldukça basittir. Açıkça söylemek gerekirse, Tanrı'nın birliği ve Hz. Muhammed'in evsafına ilişkin bir takım kabullerden (*dogmes*) başkasına sahip değildir. Özel bir inayet (*grâce*) elde etmek için bir takım kişilerin müdahalesine başvurulduğu ne bir gizem (*mystères*) ne de bir kutsal sır (*sacrement*) mevcuttur. İslâmcılığın ibadetleri, törenleri ve ritüelleri çok az bir yekün tutmaktadır ve halk tarafından da çok kolay anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda, Tanrı ile inananlar arasında neden bir yetkili aracıya ihtiyaç duyulsun ki?

Dahası, Hz. Peygamber'in şeriatı, ister kamu olsun isterse şahsî olsun, ne kadar basit ve ne kadar hususî olursa olsun, hayatın her türlü tezahürüne uygulanmaktadır. Bu anlamda, her ne tabiatta bir uğraş olursa olsun, Müslümanın her faaliyeti dinî bir özelliğe sahiptir. Yemek yemek ve bir şeyler içmekle meşgul olandan aile hayatının en mahrem işlevlerini yerine getirene, bakanlar konseyine başkanlık edenden bir savaşa komutanlık edene vb. ilâ nihaye bir Müslümanın yaptığı her iş dinî bir ibadettir. Öyle ki, meselâ, söz konusu işlevler ile duasını yapması arasında hiçbir fark yoktur.

Her çeşit beşerî faaliyetin ilâhî (Kur'anî) veya peygamberî (Hz. Muhammed tarafından buyurulan) emirler ile kontrol altında olması nedeniyle, İslâmî anlayışa göre yeryüzü geniş bir mescit ve müminlerin hayatı ise daimî bir ibadettir. Böylece her Müslüman, Yaratıcı ile daimî ve doğrudan irtibat halindedir. Diğer bir ifadeyle o, kendi kendisinin rahibidir. Bu ise cemiyette, bir takım mistik vasıflara sahip kimselerin oluşturduğu özel bir sınıfın varlığına yer bırakmamaktadır.

Batılıların ısrarla Hristiyan din adamı sınıfının bir mukabili olarak gördükleri ulema, ilahiyat sahasındaki bilginlerden (*docteurs*) ibarettir. Bu ünvan, bir zihnî niteliğe (*qualification*) işaret etmektedir, yoksa bir mesleğe değil.

Bu sınıfta, şeyhülislâmın emrine verilmiş idarî bir branş olan Bab-ı Meşihat'ın (diplomatik dil ile Şeyhülislâmlık) personeli istihdam edilmektedir ki, belli başlı görevleri şu şekildedir: 1. Devletin, *şariat* denen kutsal kanuna uygun olarak yönetilmesine ve idare edilmesine göz kulak

olmak; 2. Devletin işlerini özellikle dinî olarak ele almak ve sonuçlandırmak; 3. İdarî veya doktrin açısından tartışmalı olan meseleler hakkında nihai kararlar vermek. Fetva denilen bu kararlar, İslâm fıkhnın (*jurisprudence*) belli başlı kollarından bir tanesini teşkil etmektedir.

Ulemaya ait diğer bir iş alanı ise, özel eğitimleri nedeniyle, kadılık veya hakimlik görevleridir ki, önceleri İslâmî anayasaya uygun olarak hukukî sahanın tamamında görev icra ederken; günümüzde bu saha, meselâ Türkiye'de olduğu gibi, maddî (*temporel*) olanı mânevî (*spirituel*) olandan ayırmanın gerekliliğine inanılan bazı Müslüman ülkelerde, şahsî statüdeki işlerin halledilmesi ile sınırlandırılmıştır. Günümüzde hâlâ vaizlik ve hocalık yapan ulemaya rastlansa da, bu durum teknik olarak tekellefinde değildir.

Bunun dışında, ulema kendilerine uygun herhangi bir iş ile meşgul olmakta serbesttirler. Hiçbir yeminde bulunmadıkları için, istedikleri an dinî bilgilerine dayalı olarak icra ettikleri görevleri terk edebilirler ve hatta kendi mümeyyiz elbiselerini çıkarıp bir kenara koyabilirler ki, zaten günümüzde keyfi (ihtiyarî) olarak kullanılmaktadır.

Ulemanın meşgul olduğu şey her ne olursa olsun, devlet içerisinde diğerleri üzerinde kendilerine resmen hiçbir üstünlük sağlamayan bir sınıfta teşkil etmektedirler. Böylece, dinî yetkinlikleri ile alakalı olan hürmet haricinde, ulema siyasî anlamda bir güce sahip olmadıkları gibi sosyal anlamda da özel bir konumdan istifade etmemektedirler. Hiçbir imtiyaza sahip olmadıkları için, kendi çıkarlarını milletin çıkarları ile iç içe geçirmiş vaziyettedirler. Aynı şekilde, Batılı zihinde kiliseye bağlı din adamı (*clergé*) kavramı ile ortak düşünülen imamlar ise, ulemaya nispetle din adamlığı (*pretre*) vasfına daha da uzaktırlar. Bir ilahiyat eğitimi belgesini dahi ispat etmek zorunluluğunda olmayan imamlar, her şeyden önce birer memurdurlar, medenî hal ile ilgili işlerden (*état-civil*) sorumlu resmî görevlilerdir. Buna ek olarak, cemaatla kılınan cuma namazını kıldırırlar. Ancak bu görev, onların imamlık vasıfları ile özellikle bağlantılı bir şey değildir. Zira gerektiğinde bu görev, cemaat içerisinde itibar sahibi herhangi bir kimse tarafından da yerine getirilebilir.

Bu konuda ısrar etmek beyhudedir. Zira, İslâmın çok kaba olarak araştırılması dahi, toplumda baskın bir din adamı sınıfının (*caste*) varlığına yer vermesi bir tarafa, bir din adamı (*clergé*) vasfından dahi kendini muaf tutmuştur. Hz. Muhammed'in Site'sindeki mânevî hayatın temeli, müminlerin Tanrı ile olan doğrudan irtibatlarına dayanmaktadır; nihayet, devletin genel çıkarlarından ayrı tutulması şartıyla, başlı başına ima-

nın çıkarlarının tedbiri ile alakalı kesinlikle hiçbir dışlayıcılık veya ayrıcalık fikri söz konusu değildir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi İslâm, ferdin ve cemaatin bütün faaliyetlerine ilâhî iradeyi müdahil kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, tezahür eden insan faaliyetlerinin tamamına dinî bir anlam vermiştir. Bunun bir sonucu olarak, ahlâk nokta-i nazarından, İslâm'da bir tarafta dinî diğer tarafta sivil, askerî, hukukî vb. anlayışlar şeklinde hiçbir ayırım yoktur. Dinî kuralları ifade için kullanılan kavramlar, aynı zamanda adaletle ilgili kuralları ifade eden kavramların aynısıdır. Hz. Peygamber'in kanununda, kilise ile devlet birdir. Birini diğerinden ayırmak mümkün değildir. Tek kelimayle, Jean Jacques Rousseau'nun Sosyal Sözleşme'sinde (*Contrat Social*) aynı bir başlık halinde ele alıp açıkladığı sivil dindir (*la religion civile*).

İslâmı anlamak için Batılının, her şeyden evvel, Hz. Peygamber'in şeriatı ilâhî bir kural olduğunda tâbileri tarafından bir din olarak kabul edildiğini fark etmesi gerekmektedir; geriye kalanlar ise, bu dünya hayatı için insana her türlü mutluluğu sağlamayı ve ahiret hayatı içinse saadeti hazırlamayı amaçlayan maddî davranış kuralıdır; insan faaliyetlerinin tamamına sirayet etmekle, "dindışı olan (*profane*) -laik-" ile "dinî olan" (*religieux*)² şeklindeki ayrılığı ortadan kaldırmaktadır.

İslâmıla ilgili ilk tanımımızı açıklığa kavuşturduğumuza inanıyor ve tekrar belirtiyoruz: İslâm bir 'din'den daha öte bir şeydir veya diğer bir ifadeyle, özü itibarıyla bir siyasî, sivil ve sosyal kurallar mecmuası (*code*) olarak bir dindir. Dinî formüllerle ifade edilen ve ritüellerle çerçevelenmiş bir devlet sistemidir.

İslâm'da kilise ile devlet tek bir şeyi meydana getirdiği için, bunları birbirinden ayırmak imkânsızdır. Bu ayırma işlemini yapma taraftarı olanlar, böyle bir şeyin İslâmı ortadan kaldıracağını ya unutuyorlar ya da farkında değiller. Demek ki, buna göre, Türkiye'deki bir takım Müslümanların böyle bir maksat için davranışları sadece bir sapkınlık değil (*hérésies*), daha çok bir küfürdür (*blasphème*); bu, ülkelerini Hz. Peygamber'in şeriatını uygulamaktan elde ettiği sınırsız gücü kaybetmesine mahkum etmektedir.

Halen, pratikte, çeşitli sahalarda mânevî olan (*spirituel*) ile maddî olan (*temporel*) arasında Türkiye'de bu ayırım yapıldı. Gün geçtikçe, söz-

.....

² Şu kadar var ki, başka bir kavram bulamadığımız için, bu eser boyunca İslâm anayasasına atfen Hristiyanî anlamda 'dinî' (*religieux*) kavramını kullanmak zorunda kalacağız.

konusu ayırımın kabul edildiği yerlerde bu saha genişlemekte. Bu, Sultan Mahmud döneminde başlatılan ve o günden beri ara verilmeksizin devam eden ıslahatın ('reform'un) temelinde yer almaktadır. Sonuç, tahmin edileceği gibi, tam bir kaos olmuştur. Gerçekten de, İslâm imparatorluk içerisinde bir devlet dini olmayı sürdürdüğü için, tekrar belirtelim, Hz. Peygamber'in şeriatı içerisinde bir ve aynı şey olan maddî olanı mânevî olandan ayırma fikrinden ilham alan yeni bir takım müesseseler, cemaatın işleyişinde bir takım karmaşa ve tenakuzun meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu anlamda - *Tanzimat* diye adlandırılan- ıslahat (reform), Türkiye için tam bir felâket olmuştur.

Şüphesiz, varolma savaşında hayatta kalabilmesi için imparatorluğun mevzuatında bir takım değişikliklerin yapılması önemli veya âcil idi. Ancak, bu değişiklikler İslâmın hakim ana fikirlerinin reddi olmamalıydı; aksine, bu fikirlerin modern hayatın şartlarına uyarlanması şeklinde olmalıydı. Bu, daha önce de açıkladığımız üzere, kesinlikle Türkiye'nin maddî olanı mânevî olanın emri altına koyan bir devlet olması gerektiği anlamına gelmez; zira, İslâmda mânevî olan (*spirituel*) maddî olandır (*temporel*). Dahası, 'Suretler şartlara göre değişir' şeklinde ifadesini bulan temel bir kurala sahip olması nedeniyle Hz. Peygamber'in şeriatı olağanüstü uzlaştırıcı bir yapıya sahiptir.

Bugün Türkiye, İslâma tâbi bir takım görünümüler arz etse de, entelektüelleri tarafından esaslarını inkâr sürecine sürüklenmekte. Ancak, orta sınıfı teşkil edenler dahil, milletin genel çoğunluğu sözkonusu prensiplere sadıktır. Çok yakın bir gelecekte, sözkonusu iki fikirden hangisinin daha geçerli olduğu ortaya çıkacaktır. Aynı şekilde barış, iç ve dıştaki hükümrânlığını tekrar elde etmesi temeline dayalı normal şartların yeniden avdetinden hemen sonra ülkenin yeniden yapılanması meselesi münasebetiyle bu iki fikir arasında cereyan edecek olan çatışmadan sonra gerçekleşecektir.

Yukarıda, ulemanın devlet içerisindeki rolüne atıfta bulunmuştuk. Kutsal kanunun -şeriatın (*loi sacrée*)- muhafızları olarak (*dépositaire*), ülkenin idaresini ve yönetimini takip etme hakkına sahip olmaları çok tabii idi. Ancak bugün bu hak, meselâ Türkiye'de hükümdar ve Babiâli tarafından temsil edilen yürütme gücüne karşı hiçbir zaman uygulanmamaktadır. Vâkıa, işlevi gereği ulemanın başkanı olan şeyhülislâm, kabine-nin bir üyesidir ve bu vasfı ile mânevî otoritesini daima, gerçek veya görünürde şeriatın emirleri ile uyumlu olduklarını göstererek üyesi olduğu

hükümetin yaptığı yeniliklere karşı yapılan her türlü itiraza engel olmak için kullanmaktadır.

Bizzat idarî faaliyet ile ilgili yaklaşım ise; prensip itibariyle cemiyetin tamamının kendi kaderini tayin etmeye katılma hakkına sahip olması şeklindedir. Saf İslâm, kâmil demokrasiye (*democratie parfaite*) tekabül etmektedir. İlk dört halifenin -İslâm tarihinde 'asr-ı saadet' (*l'ère de la félicité*) diye bilinen dönem- hükümranlığı dönemlerinde hakikaten uygulanmakta olan serbest tartışma rejiminden hemen sonra başa geçen müstebit (*despotique*) rejim, gerçekte *İslâm* kelimesinin esprisini de anlamını da ihlal eden bir rejimdir. Bununla birlikte, kamunun özgürlükleri ortadan kaldırılmış olsa dahi eşitlik prensibi hayatta kalmayı başarmıştır; Müslüman ülkelerin çoğunda her ne kadar hürriyetler yeniden tesis edilmiş olsa dahi, bunlar maalesef açıkça kötü diye tavsif edebileceğimiz Batılı anlamda gerçekleşmiştir. Hukuk ve hükümdar karşısında büyük küçük herkes eşitti. Müslüman despotizmleri her zaman ve halen günümüzde var oldukları yerlerde dahi, demokratik despotizmler olmuştur.

[İslâm'da Hilafet ve Saltanat]

Mademki İslâm özü itibariyle bir siyasî ve sosyal kurallar mecmuasıdır, öyleyse açıkçası organik olarak ancak bir devlet formunda var olabilir. Aynı şekilde, diğer yandan, İslâmın işleyişinde kilise ve devlet birbiri içinde erimiş vaziyette yer almakta olduğu için, bunun doğrudan sonucu olarak cemiyetin dinî başkanı aynı zamanda onun siyasî başkanıdır. Diğer bir ifadeyle, halifelik vasfı, zorunlu ve kaçınılmaz olarak hükümdarlık/saltanat vasfını da beraberinde taşır. Aynı anda hükümdar/sultan olmayan bir halife, bir hilkat garibesi (*anomalie*) hatta korkunç bir yaratık (*monstruosité*) olmaktan başka bir şey değildir. Şüphesiz bu durum, Mısır'daki son Abbasî halifeleri döneminde yaşanmıştır. Ancak orada, büyük baskılar sonucunda halkın hoş karşılamak zorunda kaldığı bir hak ihlâli ve zorbalık sözkonusu olmuştur.

İslâm'da kilise ile devletin yerine dair diğer bir nokta ise, her ikisine ait otorite alanlarının birbiri ile içiçe geçmiş olmasıdır. Bu sebeple de, kesin bir dille belirtilmesi gerekecek olursa, halife sadece doğrudan doğruya kendi emri altında bulunan cemiyetin/cemaatin değil aynı zamanda bütün bir İslâm yurdunun (*Daru'l-İslâm: Cité d'Islam*) da kesinlikle hükümdarı olmalıdır.

Bu durum, bir yandan siyasî birlik ilkesine diğer yandan ise sosyal kardeşlik ilkesine dayanmaktadır. İslâm'da, ırk ve renk ayrımı olmadığı gibi ülkelerarası sınırlar da yoktur. İslâm yurdu birdir ve merkezi, hilafet makamının bulunduğu yerdir.

İşte doktrin bundan ibarettir. Bir asır boyunca geçerliliğini korumuştur. Bu sürenin bitiminde, şahsî ihtiraslar olduğu kadar İslâm sahasının olağanüstü yayılması, beraberinde İslâmın siyasî birliğinin kesintiye uğramasına sebep olmuştur. Birçok sayıda birbirinden bağımsız Müslüman hükümdarlık, ilk Arap fatihlerin emri altında bulunan topraklarda ortaya çıkmıştır. Artık, bölünme ve hatta mücadele bir kural olmuştur. İslâmın temel siyasî birlik ilkesini tanımayan bu Müslüman devletlerden, günümüzde hâlâ bağımsızlıklarını yaşayanlar vardır. Diğer kısmı ise, Hristiyan boyunduruğu altındadır.

Prensip itibarıyla halife, yegâne veya en azından yüce otoritesini tesis etmek için kılıcını kullanmalıydı. Ancak, doktrinden en ufak bir sapmayı dahi hoş görmeyen imanın bu orijinal derinliğinin var olduğu zamanlar geçmişti; aynı şekilde, İslâmın vukuu mümkün yeniden birliği için savaşı devam ettirebilecek güç de kaybolmuştu.

Bu kurala zıt (*anti-canonique*) durumun daimî bir hal olduğu yönünde açıklamalar yapmak için, bir takım hilelere başvurulmuştur. İslâm yurdunun (Daru'l-İslâm) birbirinden ayrı devletlere ayrılması, halifenin bizzat kendisi tarafından bir takım güçlerinin nakledilmesi nedeniyle var olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda şu örneği zikretmek ilginç olacaktır: Trablusgarb'ın İtalyanlara devri esnasında Türkiye, sultanın yani halifenin imparatorluktan ayrılan özü itibarıyla bu Müslüman topraklarda bir naib bulundurma hakkı konusunda ısrar etmiştir. İtalya, maksadı İslâmın bölünmezliğinin ifadesi olan bu isteği kabul etmiştir.

Hangi otorite altında yaşarsa yaşasın herbir iyi Müslümanın hükümdarı halifedir. Dininin emirleri hilafına bir takım görevleri yerine getirmek zorunda bırakıldığı durumlar dışında, bir Müslümanın gayrimüslim bir güce itaat etme mecburiyeti yoktur. Gerçekte, Müslüman bir toprağın işgal edilmesi sebebiyle, bir Müslümanın gayrimüslim hakimiyetine boyun eğmesi, ancak zorlayıcı bir gücün varlığı nedeniyle sadece geçici olarak boyun eğme şartına bağlıdır. Yapacağı girişim sonucunda başarma şansının olduğunu gördüğü anda hürriyetine kavuşması ve halifenin imparatorluğu ile bütünleşmesi için var gücüyle bu duruma karşı çıkması açıkça emredilmiştir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, İslâmî ilişki tamamiyle dinî bir ilişki-den ibaret değildir, aynı zamanda siyasîdir. Gerçekte, İslâm yurdunun (*Daru'l-İslâm*) bütün varlığı, iki yönlü olarak halifenin serbest işlemesiyle çok yakından ilişkilidir. Hükümdar olarak, gayrimüslimlerin etkisi altında kalacak olan bir halifenin fiilleri, kendiliğinden (*ipso facto*) gerçersiz hale gelmektedir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır ki, halifenin bağımsızlığını sağlamak amacını güden maddî güç ve kuvvetin varlığı bu yüce görevin icrası için temel bir şartı teşkil etmektedir. Ayrıca, kendi bağımsızlığını savunmak ve içten gelecek tepkiler ile dıştan gelecek tecavüzlere karşı İslâm yurdunun varlığını garanti altında tutmak için kendisinin de bizzat bir güç olması gerekmektedir. Halifelîğin kuvvet doktrininin ilkesi işte budur.

Kureyş kabilesini, müminler için kendisinden sonra gelecek kimse-leri seçebilecekleri (bunu bir emir olarak buyurmamıştır) bir yer olarak tayin etmekle Hz. Peygamber, kesinlikle hilafet gibi saygıdeğer önemli bir vazifeyi Müslüman cemaatin küçük bir bölümünün ayrıcalıklı bir mülkü yapmak istememiştir. O, hiçbir surette İslâmın yüksek otoritesini ebedî olarak sözkonusu topluluğa tevdi etmekle meşgul değildi; kaldı ki, bu kabileyi sözkonusu nokta-i nazardan düşünmüş olsa bile, bunu kesinlikle aralarındaki mevcut kan bağı nedeniyle yapmamıştır.

Şu çok açıktır ki, şayet o ailevî bir takım mülâhazalarla hareket etmiş olsaydı, müminlerin seçiminin Kureyş kabilesi yönünde olması için çok afakî bir tarzda yönlendirme yapmaz, aksine kendi görevini kendisinden sonra devam ettirmesi için aile mensuplarından çok yakın birisini açıkça tayin ederdi. Hatta, hilafet makamını, bu şartlar dairesinde kendisi tarafından tayin edilmiş olan halefinin ailesinde babadan oğula geçen bir miras olarak dahi verebilirdi. Böyle bir şey yapmadığına göre, buradan hareketle, Osmanlı halifesine karşı ileri sürülen, halifenin Hz. Peygamber'in nesebinden olması gerektiği yönündeki teorisinin de, Kureyş kabilesinden olması gerektiğini ileri sürenlerin iddialarına nispetle onun düşüncesine daha da yabancı bir fikir olduğu şeklinde müspet bir sonuç çıkarılabilir.

Kaldı ki, ırk ve renk ayrımı gibi ayrıcalık fikri de İslâm tasavvurunda mevcut olmayan bir şeydir. Kur'an, liyakatin üstünlüğünü vaz etmektedir. Bunun dışında, Müslümanlar arasındaki tam eşitlik ve kardeşlik İslâmın ictimai tasavvurunun temelini teşkil etmektedir. Bu sebeple İslâm, bu ilkeleri gerçekleştiren yegâne dindir veya daha önceki ifademizi tekrar kullanacak olursak, yegâne devlettir. İslâm, tabiat kanunlarının elverdiği ölçüde sosyal dengeyi sağlayan rasyonel sosyalizmin formülünü sun-

maktadır. Öyle ümit ediyoruz ki bu, bir sosyal teşekkülün, İslâm'da olduğu gibi, tabii olarak tezahür ettiği nispette insanlığın hem bencilliğini hem de diğergamlığını dikkate alan bir sistemin dışında başka bir denge üzerine inşa edilebileceğini öngören yanlış bir düşünceden hareket eden bir takım kombinasyonlarda aramakla harcadıklarının boşuna olduğunu gördükten sonra bütün insanlığın uygulayacağı bir formül olacaktır. Batının üzerinde tartıştığı iki uç nokta olan bir sınıfın diğerleri üzerinde hakim olduğu yönetim şekli ile herkesin herkes üzerinde hakim olduğu yönetim şekillerinin her ikisi de, cemiyet şeklinde teşkilatlanmış insanlık için rahat ve huzuru temin etmede elverişsiz yönetim şekilleridir. Selâmet, ancak İslâmın uyguladığı orta yoldadır (*juste milieu*).

Hayır, güçlü devletlerin doğmasına neden olan İslâm henüz yokken, kendisine tâbi olanlara kendi halefinin Kureyş kabilesinden seçilmesini emrettiğinde Hz. Peygamber'in davranışını belirleyen şey, o dönemde kendisinin de mensup olduğu söz konusu kabilenin, halifenin bağımsızlığını sağlayacak ve inancın menfaatlerini koruyacak en güçlü Müslüman teşkilatına sahip olmasıydı.

Gerçekten, Hz. Peygamber'in vefatının üzerinden henüz bir asır geçmeden hilafet, râşid halifelerden -Hz. Muhammed'in ilk dört halefi- Emevîlere geçmiştir. Bu intikali gerçekleştiren kuvvet, aynı zamanda buna sahip olmayı doğrulamış ve meşru kılmıştır.

[Osmanlı Hilafeti ve İngiliz Politikaları]

Hilafetin, tesbitinden sonra bir daha çıkmadığı Osmanlı'ya intikalini belirleyen şey yine aynı şekilde kuvvet olmuştur. Bugün olduğu gibi, o gün de Türkiye, en güçlü Müslüman ülke idi.

Osmanlı hilafetini tanımayan sadece iki toplum vardır: İranlılar ve Faslılar (*Marocains*). İranlılar Şiîdirler, yani sapkıncılar (*hérétique*). Bu sebeple, onların bu konudaki yaklaşımları hiçbir öneme sahip değildir. Kaldı ki, onların hükümdarları -aynı şekilde bir Türk hanedanıdır-, sultanların halifelik özelliklerini hiç tartışma konusu yapmazlar. Halife otoritesine tâbi olmak için hilafetin, Hz. Peygamber'in damadı olan Hz. Ali'nin özel soyundan gelen bir temsilciye intikal etmesi için bin üçyüz şu kadar yıldır beklemektedirler.

Faslıların durumu farklıdır. Hz. Peygamber'in soyundan geldiklerini iddia etmek suretiyle bizzat kendi hükümdarları, Mağrip İmparatorluğu'nda irsî olarak aynı zamanda dinî riyaset görevlerini de icra ettikleri

için, Osmanlı halifesini tanımazlar. Ancak, evrensel (*œcuménique*) bir otorite iddiasında bulunmazlar. Bu da, onların kendi kendilerine *emîru'l-müminîn* ünvanını vermelerinin haklılığı konusundan ne kadar az emin olduklarını göstermektedir. Şayet kendilerinin gerçekten halifelîğe hakları olduğunu hissetselerdi, bu otoriteyi bütün İslâm yurdunda kullanmanın yolunu ararlardı, zira bu otorite tanımını gereği bölünmeyi kabul etmez. Sonuç olarak, Fas hükümdarları kendi tebeaları üzerindeki yüksek dinî otoritelerini saklı tutmakla beraber, Türk sultanların geri kalan Müslüman dünyası üzerindeki mânevî riyaset rolleri konusunda onların yerine geçmek gibi bir niyet taşımamaktadırlar. Otoriteleri kendi ülkelerinin sınırlarının dışına çıkmamaktadır ve daha da genişletme gibi bir beklentileri de yoktur.

Hiçbir istisnası olmaksızın bütün diğer Müslüman topluluklar, sultana halife olarak saygı duymaktadırlar. Bu durum, bağımsız millî hükümdarlar ile gayrimüslim güçlere bağlı hükümdarlar tarafından yönetilen Müslüman cemiyetlerde olduğu gibi, doğrudan doğruya bu güçlerin emri altında yaşayanlarda da böyledir. Ortak köken ve dil bağları ile Faslılara bağlı olan Tunus ve Cezayir'de yaşayan topluluklar dahi, Fas emirinin Hz. Peygamber'in soyundan geldiği yönündeki iddiasını yüce dinî işlevleri üstlenmesinde ona tâbi olmanın bir gerekçesi olarak görememişler ve Türk sultanlarının şahsiyetinde gerçek halifeye daima saygı göstermişlerdir.

Kaldı ki, dinî bağlılıklarını reddetme hususunda bu toplulukların hepsi de, kimileri birkaç asırdır, tamamiyle bağımsızlıklarını elde etmişlerdi.

Bundan daha ileri ve kesin tavırlar da var. Mesela, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı egemenliğine karşı başkaldıran ve siyasî olarak Türkiye'den bağımsız olan Hicaz toplumu, dinî olarak sultana sadık kalmıştır. Bu yaklaşım o kadar dikkate şayandır ki, İngiliz hükûmeti Hicaz'ın yeni kralına, her türlü desteği vaad ederek sultanın idaresine karşı hilafet makamı için adaylığını koymasını için canla başla baskı yapmakta idi; oysa, şayet Osmanlı hanedanlığının Müslümanların dinî riyasetini (*pontificat*) elde tutmalarında bir sakınca olsaydı, Hüseyin ile Mekke ve Medine gibi iki en önemli kutsal şehrin efendisinin sahip oldukları Hz. Peygamber'in hakikî soyundan gelme özellikleri, sözkonusu Arap hükümdarlarına bunu elde etmeyi başarmaları için en iyi şansı sunmalı idi. Bizzat Hüseyin'in kendi gayreti de olmasına rağmen, bu girişim akamete uğramıştır. O ve İngiltere'nin yaptıkları masraflar yanlarına kâr kalmıştır. Hatta, İn-

giltere'nin müdahalesi, sadece dünyadaki diğer Müslümanlar tarafından değil aynı zamanda Hüseyin'in bizzat kendi taraftarları tarafından bile saygısızlık ve daha da öte, bir çeşit kutsalın ihlâli (*profanation*) olarak kabul edilmiştir.

Bu durum bize sadece ve sadece, hilafet makamının işgali konusunda 'en güçlü Müslüman devlet' teorisini veya daha doğru bir ifadeyle doktorinin doğruluğunu ve bunun, 'Hz. Peygamber'in neslinden olmak'tan daha geçerli olduğunu ispat etmektedir.

İslâm konusunda özel araştırmalar yapmış bir takım Batılı yazarların, Türk sultanların halife olarak bu hakkı gasp ettikleri yönünde görüş belirtmelerine şaşırıyoruz. Kimden gasp etmişler? Her halükârda, onda dokuzunun böyle kabul ettiği ve açıkça ilân ettiği (*urbi et orbi*), ayrıca, gerçekte halen birçoğunun da yaptığı gibi, gerektiğinde dış teşebbüslere karşı canlarını dahi vermeye hazır olduklarını da belirten İslâm yurdundan gasp etmemişlerdir.

Acaba, Hz. Peygamber'in şeriatının ruhuna veya kelimesine nispetle mi bir gaspta bulunmuşlardı? Ancak, şayet Hz. Peygamber'in iradesi Osmanlı hanedanının hilafet makamını işgal etmesiyle ihlâl edildiyse, bir itiraz vaki olması gerekmez miydi; kaldı ki, İslâm dünyasının tamamına yakını bu duruma razıdır. Nihayet; otuz Müslüman topluluğuna ait ulemanın hilafetin hangi şartlarda meşru olduğu konusu ile ilgili Hz. Peygamber'in öğretisinden bîhaber olmalarına ya da bilmelerine rağmen, içerisinde bulundukları siyasî, ictimai ve coğrafi şartlar birbirinden o kadar farklı olan idare ettikleri bütün bu toplulukların, bile bile ve kararlı bir şekilde sözkonusu peygamberî emrin hilafını yerine getirdikleri herhalde düşünülemez.

Hayır; elbette ki İslâm dünyasının yaklaşımı, bizim üzerinde durduğumuz bakış açısı ile ilgili olarak, aydınlanmış ve makul çok derin bir inançtan kaynaklanan kesin ve belli bir gerekçeye dayanmaktadır. Bunu inkâr etmek çocukça bir davranış olur.

Halifelik görevi, asırlar boyunca Türk sultanlar tarafından izzetle ve İslâm yurdunun yararı için ifa edilmiştir. Bu yüce sorumluluğun gerektirdiği görevlerin bilincinde olarak, bizzat kendi ülkelerinden karşıladıkları paralar ve canlar kurban ederek haddi hesabı olmayan bedeller ödeyerek İslâm adına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. İslâm diyarının hangi noktasında bir tehdit olsa, oranın yardımına kanatlanarak gitmekten hiç geri kalmamışlardır. Sadece mukaddes şehirlerin bekçiliği, asker ve me-

mur olarak Türkiye'ye yüzbinlerce şehide malolmuştur. Türk sultanlar, Araplardan miras aldıkları İslâm topraklarını büyük ölçüde büyüttmüşler ve bir yönüyle de, bunu kalıcı kılmışlardır.

Bu tarihi bir gerçektir: Türkiye, İslâmın bayraktarlığını cemaat içeri-sinde sonsuz derecede hak etmiştir.

Meselâ, cılız eller arasında bu yüksek görevi taşıyan Abbâsî halifesi, I. Selim lehine sözkonusu yetkiden feragat ettiği dönemde halifelîğin Osmanlı hanedanına intikali, Türkiye'nin gücü ile meşru kılınmıştır; öyle ki, dört asır boyunca hiçbir kesintiye uğramaksızın idare edilmesiyle ve bu idare şeklinin sağladığı müthiş zaferlerle de bu onaylanmıştır.

Bugün, Türkiye eski büyüklüğünü kaybetmiş vaziyettedir. Ancak, hâlâ en önemli ve en saygıdeğer Müslüman güç olmaya devam etmektedir. Coğrafi konumu, Batı ile olan doğrudan ilişkileri, ileri medeniyeti ve modern araçlara sahip oluşu bakımından hâlâ İslâmın entellektüel, ahlâkî, ictimâî ve maddî kalkınmasına hizmet edecek bir vasıta olarak diğer Müslüman ülkeler arasında en iyi duruşa sahip olan ülkedir. İslâm dünyasının bütün ümidi ondadır.

Kaldı ki; bu âlemin yeniden dirilişinden çekinen İngiltere'nin, hilafet görevinin Türkiye'nin dışında başka bir hanedana geçmesini istemesi ve bu gaye için giriştiği kampanyalarda başarılı olamayınca Türk gücünü yok etmeye girişmesinin altında yatan belli başlı gerekçelerden biri de budur.

İşte, Müslümanların ezici büyük çoğunluğu, halifelîğin Osmanlı hanedanında kalmasının desteklenmesinin sağlanması için bu pratik gerekçeler ile onu kabul ve yüceltmede -kelime hiç de abartılı değildir- birlikte ittifak etmektedir.

Bunun dışında, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne dokunmak, halife-nin maddî (*temporel*) gücünün zayıflatılması anlamına gelir ki bu, tekrar ediyoruz, onun mânevî gücünden bağımsız değildir ve onu tamamlayan bir unsurdur. Onun bağımsızlığına dokunmak, dolaylı olarak halifeyi boyun eğdirmek olmasa bile, en azından ona engel olmak ve işleyişini bozmaktır.

İslâm dünyasının ve özellikle de Hindistan'daki toplumun Türkiye lehine kalkanlarını kaldırmaları bunun en mükemmel örneğini teşkil etmektedir. Öyle ki, bu tepkinin asıl ve gerçek nedeni, Türkiye'ye zorla kabul ettirilmek istenen ve sonucunda halifenin alaşağı edilmesine neden olacak olan aşağılayıcı bir takdire boyun eğmekten kurtarmak içindir.

İslâm dünyasının halifeye verdiği önemin kökeninin yeni olduğu ve bu durumun sun'î ve geçici olduğu söylenmişti. Oysa bu, çift yönlü ve çok tehlikeli bir hatadır.

Türkiye ile İslâmın kaderlerinin birbirine ne kadar sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve birincinin durumunun diğerinin üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu daha önce açıkladık. Şayet uzun zamandır ikisi arasında ortak bir ilgisizlik varmış gibi bir durum ortaya çıkmışsa, bu ancak İslâmın muzafferane ilerleyişinin duraklaması ile birlikte, her iki taraf açısından da dinin menfaatlerinin pek önemsenmediği bir durgunluk dönemine girilmesi ile olmuştur. Bu, siyasî düşüşün etkisi ile İslâmın misyonunun unutulması idi.

İslâmı çepeçevre sarmış olan uyuşukluktan kurtarma başarısı Abdülhamid'e aittir. O, sonsuz bir sabır ve sanatkârane bir dikkat harcamıştır. Onun sayesinde, Türkiye'nin desteği ile ilk devirlerdeki birlik ve beraberliğe tekrar ulaşmaya doğru artarak ilerleyen bir tarzda İslâmın siyasî uyanışı daha da belirgin hale gelmiştir. İctimaî, ahlâkî ve entellektüel bir yeneden doğuş yönündeki yoğun ve heyecanlı bir arzu, siyasî bağımsızlık fikri ile birleşiyordu ki, bunun gerçekleşmesinin özellikle de İslâm yurdunun modern gereçlere daha çok uygun olarak donanmış olmasına bağlı olacağı anlaşılmıştı.

Özellikle 1908 Devriminde çok açık bir şekilde ifade edilmeye başlanan köklü reformlara girişmesinden itibaren Türkiye'nin kurbanı olduğu sistemli suikastler, özellikle de mütareke dönemlerinde maruz kaldıkları -ki, bunun ne anlama geldiği konusunda yanılması mümkün değildir- bu duyguların daha da canlanarak faaliyete geçmesini çabuklaştırmıştır.

Batı'nın veya daha doğrusu Hristiyanların komplolarına maruz kalan Türkiye'nin cesur ve kararlı tutumu, sözkonusu cereyana kararlılık vermeye yetmiş ve Müslümanın ruhunda İslâm davasının bütününüyle başarıya ulaşmasından sonra ancak sönecek olan bir alevin tutuşmasına neden olmuştur. Türkiye, Müslümanların ona olan güvenlerini boşa çıkaramayacak bir yetkinlik göstermişti. Müslüman âlemi, onun boyun eğmeyen direnişinde büyük bir itminan ve bir daha sönmeyecek olan bir cesaret kaynağı bulmuştu.

Bunun en anlamlı ispatı, Türkiye'nin yani bizzat İslâmın davasını savunmak üzere geçen yıl Hint 'Hilafet' Komitesi olarak da maruf olan Hindistan delegasyonunun Avrupa'ya gönderilmesinde yaşanmıştır.

Bu delegasyonun başında, Seyyid Mehmed Ali adında çok mükemmel bir şahsiyet yer almaktadır. Bu şahıs, kardeşi Şevket Ali ile birlikte Hindistan'daki Müslüman cemaatin faaliyetlerini yürütmektedir ve imanının davasına olan cesur bağlılığının bedelini yakın zamanda üçüncü kez hapse atılmakla ödemiştir. Bu delegasyon, bütün girişimlerinde halifenin maddî gücünün korunmasının gerekliliğini savunan tarafta yer almıştır. Bu delegasyon, ısrarlı ve coşkulu bir şekilde, İslâm mülkünün Müslümanların gözündeki ifade ettiği en asgarî toprak parçasının, savaş öncesi Türkiye'sinin sınırları dahilindeki topraklar olduğunu belirtmiştir; yani, etnik Türkiye ile birlikte 'Ceziretü'l-Arap'tır ki, İslâmî terminolojide bu, Hicaz, Suriye, Filistin ve Mezopotamya'yı içine almaktadır.

Bu talep, maddî iktidarın icrasından başka bir nedene daha dayanmaktadır. Gerçekten de, Ceziretü'l-Arap'ın idaresi İslâm doktrininde, Mekke, Medine, Kudüs ve Kerbela'yı içine alan kutsal şehirlerin bekçisi olarak halifenin vasıflarından bir tanesini oluşturmaktadır.

Bu noktada şunu belirtmek ilginç olacaktır ki; bugüne kadar Türkiye için sadece kendisi ile gelecekteki ilişkilerinin ne şekilde olacağı ile ilgili olarak Arap dilini konuşan eski vilayetleri ile doğrudan ve serbestçe anlaşma hakkını istemekle yetinen Ankara hükümetine nispetle, sözkonusu delegasyon daha açık bir tavır almıştır. Delegasyon, bu girişimi eksik buluyordu. O, Türkiye'nin bu topraklardan vazgeçme hakkının olmadığını ve hilafet makamını kendi hanedanlığında bulunması sebebiyle bunları elde etmesinin onun için bir görev olduğunu ilân ediyordu.

Bu konuda, sözkonusu delegasyon, Cezire'nin herhangi bir parçasına hükmedecek yönetim yetkisinin olmadığını kabul ettiği Kral Hüseyin'e oldukça karşıt bir konum almıştır. Delegasyon, burada her şeyden önce ve prensip olarak bir İslâm çıkarının sözkonusu olduğu, tâli olan Türkiye ve Arabistan'ın çıkarlarının ise buna bağlı olduğu konusunda ısrar etmekte idi. İslâm yurdunun tamamının adına müdahil olan bu delegasyon, Cezire'nin sultan-halifenin otoritesine bağlı olduğu savaş öncesi durumun değiştirilmesinin Türkiye'nin ve Arabistan'ın kararına bağlı olmadığı gibi, Barış Konferansı'nın kararına evleviyetle hiç (*a fortiori*) bağlı olmadığını açıklamıştır.

Böylece, Türkiye ile eski Arap dilini konuşan vilayetleri arasında kurulacak olan ilişkiler meselesi, İslâm dünyasının kesinlikle ödün vermeye niyetli olmadığı bir takım dinî mülahazaların etkisi altındadır. Biraz önce işaret ettiğimiz aksi istikametinde gerçekleştirilecek olan her türlü dış

müdahale, sözkonusu dünya tarafından sadece kendi kaderini belirleme doktrininin bir ihlâli olarak değil, aynı zamanda Hz. Peygamber'in şeriatının ihlâli olarak da kabul edilecektir.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı meselesinde Hint Müslümanlarının tavırları, dindaşları ve imanının savunucuları veya ortak düşman olan Batı'ya karşı mücadele eden bir Asya ülkesi olduğu için Türkiye'ye hissî bir bağlanmadan çok, Türkiye'ye karşı girişilen faaliyet nedeniyle tehdit altında olan halifenin konumunun korunması fikrine dayanmaktadır. Bu şekilde davranmayan Türklerden ise nefret edeceklerdir. Türkiye kendi kendisini savunmaktan vazgeçse dahi, onlar Türkiye'nin birliğini ve bağımsızlığını savunmaya devam edeceklerdir.

İmanlarının şuurunda olan bütün diğer Müslüman cemiyetler için mesele aynen bu şekilde değerlendirilmektedir. Coşkulu bir inanç ve amele sahip olan herkes, Hindistan'dakiler gibi, aynı inanç ve coşku ile bu sıkıntılı gününde Türkiye'nin yanında yer almışlardır. Bağımsız olanlardan İran, evet, Türkiye ile bugüne kadar açıktan veya gizli çatışma halinde olan Şîî İran dahi ve Afganistan, Ankara hükümeti ile ittifaklar kurmuşlardır. Ortak düşman karşısında, bütün anlaşmazlıklar ve rekabetler yok olmuştur.

İngiltere'nin zorlaması ile kaleme alınan Sevr Antlaşmasının sonucu kısmı, Türkiye'ye karşı daha önce Britanya hükümetinin yapmış olduğu vaadleri açıkça ihlâl edici emellerden müteşekkil emellerini gerçekleştirmek isteyen bu gücü vazgeçirmek için yapılan protestolar ve ihtarların boşuna olduğunu Hindistanlı Müslümanlara gösterdiği için, bu durum onların aktif olarak daha pratik bir takım usulleri uygulamalarına sebep olmuştur. Yakın zamanda ve en şiddetli şekilde gerçekleştirilen olay, Moplaların isyanıdır ki, bu da Türklerin davasını savunmak için İslâm dünyasının yapabileceği fedakârlıkların ne boyutta olabileceğini göstermektedir.

Hilafet makamı olan İstanbul'a yerleşmesiyle İngiltere, Müslüman âlemi için hoşgörülemez bir durum yaratmıştır. Gerçekte, sultan-halifenin boyun eğdirilmesi anlamına gelen bu duruma son verilmesi için Müslüman âlemi hiçbir şeyin önünde geri adım atmayacaktır. Bu, onunla en çok Müslüman uyruğa sahip güç arasında başlayan ölümüne bir düellodur; öyle ki bu güç Müslüman nüfusa sahip olması nedeniyle, haklarına ve onuruna isabet edenleri başka şeylere nispetle en az affeden bir din olan İslâmın tepkilerine ve saldırılarına en çok açık olandır.

İngiltere, kendi elleriyle, bir daha çözelemeyecek şekilde İslâmın bağlarını yeniden sağlamlaştırmıştır. Böylece İngiltere, tecrit ve yok edeceği Türkiye'yi, kendi gayretleri ile asla ulaşamayacağı derecede, Hz. Peygamber'in davası için bir lider ve ruh olarak yüceltilen bir eylemde tüm İslâmı karşısına almıştır. Aynı şekilde, iki asırdır sabrettiği aşağılayıcı duruma karşı İslâmın başkaldırı dalgasını başlatan yine Türkiye olmuştur.

Türk korkusu (*turcophobe*) üzerine kurulu politikasında Lloyd George kabinesinin sergilediği basiretsizlik, cehalet ve akılsızlık nedeniyle hangisine daha çok acıyağımızı bilemiyoruz.

Bu politika, kibirli Albion'un aşağılanması ve mahcubiyeti ile son bulmaya mahkumdur. Sadece kibri, şimdiden kaybettiğini itiraf etmesini engelliyor. Ancak inadı, nihai yenilgisini daha da artırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Ankara onun Canossa'sı olacaktır.³

.....

3 'Canossa'ya gitmek' sözü, Alman imparatoru IV. Henri ile Papa VII. Gregorio arasında XI. yüzyılda yaşanan bir olaya atfen kullanılan bir deyimdir. Söz konusu olayda IV. Henri, kendisini aforoz eden Papa'nın kararını istemeye istemeye kabul etmek zorunda kalmıştır; bunun için, o günlerde Papa'nın ziyaret için geldiği İtalya'nın Toskana bölgesindeki Canossa kalesine gider ve Papa'nın affını elde etmek için üç gün boyunca karın altında yalın ayak beklemek zorunda kalır. Sözü ilk kez deyim olarak kullanan ise, XIX. yüzyılda yaşayan Alman şansölyesi Bismarck'tır. [I.T.].

EKLER

MESELE-İ HİLAFET

CELAL NURİ [İLERİ]

HAZIRLAYAN:

DR. SUAT MERTOĞLU

Ne yaman mesele! Ne yaman kuvvet! Muhtelif mevzilerde söylediğimizi burada bir daha tekrar edelim: Arap hükümet-i cismâniyesi karîn-i zevâl olduğu vakit Yavuz Sultan Selim hilafeti ihya etmiş idi. Binâenaleyh Araplar ve ale'l-umum Müslümanlar hanedân-ı Osman'a bundan dolayı medyûn-i mahmedettirler. Kuvve-i ruhâniye ancak kuvve-i cismâniye ile beraber oldukça hâiz-i ehemmiyettir. Mısır'da (güya) imamet eden son halifenin hiçbir kudret-i maddiyesi olmadığından, o zaman, hilafetin de bir ehemmiyeti yoktu. Vaktâ ki Yavuz Sultan Selim gibi ulü'l-azm, ittihad-ı İslâm taraftarı cihangir bir padişah yed-i iktidarına hilafeti aldı, işte o zaman hilafet te'âlî etti. Rakip ve hilâf-gîrden müberrâ olan hilafet-i İslâmiye ve Osmaniye sayesinde ki bugün âlem-i İslâm'da bir gaye-i ittihad hâsıl olmuştur. Hilafetin ehemmiyeti, nüfuzu, kudreti büyüktür. Asıl iş bu ehemmiyeti hakkıyla derk ü takdir ve ondan layık-ı

vech üze istifadedir. Dünyada hilafet kadar mutâ' bir makam ve müessesese yoktu. Asıl Osmanlı Devleti'nin hudutları haricinde hilafetin derece-i şân u şevketi anlaşılır.

Hilafet ve halife, birçok memâlik-i İslâmiyede, diyebilirim ki bütün âlem-i İslâm'da, adeta fevka't-tabî'a bir kuvvet telakki olunmaktadır.

İşte bunun içindir ki ecânib ve bilhassa İngiltere devleti nüfûz-i hilafeti ıskât meselesini an'anâtına idhâl etmiştir. Birçok müellifini-i ecnebiye hilafeti nokta-i şer' den muâheze etmişler ve zât-ı şâhâneyi adeta bir müdde'î-i hilafet menzilesine indirmişlerdir. İngilizler ve Fransızlar pekâlâ bilirler ki ittihad-ı İslâmın mahall-i incilâsi, elhak, makam-ı hilafettir. Onun için olanca buğz u adavetlerini oraya tevcih ediyorlar. Bu itibar ile İslâmlar beyinde bir tefrikaya bâdî olmak İngilizlerin ehass-ı a'mâlidir. Bîçareler bilmiyorlar ki hilafet kuvve-i nâmiyesini tarihten alır ve kökleri bütün ef'ide-i İslâma yayılmış bir şecere-i ebed-mübeşşerdir. Bu, kurumaz. Her Müslüman, ister Sibiryâ'nın o ıssız boz çöllerinde olsun, ister Çad çölünün o kaynar sahillerinde bulunsun, daima Peygamberini, halifesinin şekli u şemâilinde tecessüd etmiş görmek ister. Halife, itikad-ı müslimîn itibariyle eccl-i e'izzedir. Makam-ı hilafet, kutb-i İslâmiyettir. Âmme-i müslimîn hep o nokta-i câzibedârın etrafında döner.

İngilizler o fikr-i amelîleri ile katiyen bilmelidir ki donanmalar, ordular, milyonlar, siyasî entrikalar ancak maddiyât ile kavgalarda para eder. Halbuki müessesese-i hilafet maddiyâta tealluk etmez. El-yevm İslâmiyetin in'idâmı mümkün ise belki o zaman hilafetin de ortadan kaldırılması mümkün olur. Mehîb dretnotlar hükümet-i Osmaniyeye nihayet verip hilafeti ilga bile etseler, bu makam azametini tezyîd eder. İşte o zaman Avrupa'ya karşı mühim bir irtica başlar ve meydana gelecek olan halife dünyanın en zî-şevket hakânından daha kudretli olur.

İngiltere, kemâl-i ehemmiyetle, Mısır'da ve Mekke'de, kendi nakdine medyûn-i mahtmedet halifeler yaratmak istiyor. Böyle halifelerin nazar-ı İslâm'da bir sıfatları olup olmayacağını tedkik etmeden teşebbüsâtta bulunmak İngilizin tereddidiyâtına büyük bir delil teşkil eder. Kezâlik, bütün emperyalizm işlerinde İngiltere mukallitliği eden Fransızlar da kendi himayelerine sokulan rezil Fas sultanının hilafetini bir mesele yapmak istiyorlar. İdrisîlerin iddiası Fas hududunu geçemez. Cezair ve Tunus ahalisi hilafete son derecede sadıktırlar.

Zât-ı hazreti padişahînin bakiyyetü's-süyûf yirmi-yirmi iki milyon cismânî tebeasından mâada üçyüz küsur milyon tebea-i diniyesi de vardır.

Ricâl-i Osmaniye, süferâ-yı ecnebiyenin huzur-i asaletlerinde rûkû ettikleri vakit metbûlârının bu sıfatlarını bilseler zannederim ki biraz daha hakk-ı vakarları olduğunu anlarlardı.

İslâm ittihadı icab ve tazammun eder. İttihadı sâlib her ne varsa mahz-ı küfür olduğuna tereddüt edilmesin. Hem bu öyle amîmü'n-ne-tâic bir küfürdür ki öyle serhoşluk ile tefevvüh olunmuş bir kelimeden dolayı istilzam edilen kebîreye müşabih değildir. Binaenaleyh Mısır'da ve sâir memâlik-i Arabiyede ecânibin ferîfte-i nakdi olanlar iyice bilsinler ki bu temayülleri ile en büyük küfrü irtikâb ediyorlar. Oralardaki ihvân da iyice bilmelidirler ki bu gizli müdde'iler kendilerinin en esash düşmanıdır.

Şu yakınlarda bazı ecnebî cemiyetlerin Afgan emiri hazretlerini de bu müdde'î-i hilafet olmak üzere hazırladıklarını duyuyoruz. Güya hükümet-i Osmaniye karîn-i zeval olursa ümerâ-yı Afganiye makam-ı hilafeti kurtaracaklar imiş. Habibullah Han hazretleri zannetmeyiz ki Avrupa entrikasına karşı bu kadar gafil bulunsun. Müşarun ileyh bu entrikaları pek iyi keşfettiklerinden her suretle Avrupa nüfuzunu iptale çalışıyorlar.

Netice-i kelâm: Hilafet-i Osmaniye İslâmların ekseriyet-i kat'iye ve kâtıası tarafından mutâ'dır. Ve bütün bina-yı ittihad makam-ı imametın sâye-i şevketinde kurulacaktır. Muarızlar ve hususiyle Revâfız bile düşmanlara karşı müttehid bulunmak için bu imameti kabulün lüzumunu anlamalıdır ve anlıyorlar.

Mesele-i hilafeti mevzu-i bahs ettiğimiz şu fasılda biraz da kendimize ihâle-i nazar-ı muâheze mecburiyet-i elîmesindeyiz. Her şey gibi bizde de hilafet bir kemîyyet-i mühmele telakki olunuyor. Makam-ı Meşihat hilafet-i İslâmiyenin yegâne "nezaret"i olacağına, bugün en hasîs zevâyâ u tekâyâ mesâili ile, arpalık işleriyle uğraşiyor. Dünyada ne kadar Müslüman vardır; bunlar kimlerdir; ahvâl-i hâzıraları nedir; acaba bu cihetleri bizim pabucu büyüklerimiz biliyorlar mı; bir takım abuk sabuk, bî-ser ü bün, bî-mâna, akl u hissi muhtil skolastikler, içinden çıkılmaz türrehât-ı nakliye ile uğraşacağımıza biraz daha faydeli şeylere hasr-ı dikkat etsek olmaz mı?

Hükümetimiz, idaremiz, maaârifimiz, mekâtibimiz, adliyemiz gibi Meşihat'ımız da yıkılıp tekrar yapılmaya muhtacdır. Zannetmem ki hakikaten ulema vasfına layık verese-i nübüvvet-penahî hal-i hâzıra kâil olsunlar! Biz, intibahı, ıslahat u tanzimatı, İslâmiyetin i'lâsını bu verese-i hakikiyeden bekleriz ve onların şu hal-i atalet ü sefaletle karşı kendilikle-

rinden kıyamla haysiyet-i İslâmiyeyi vikâye edeceklerinden emin ve
ümidvânz.

Celal Nuri, *İrtihâd-ı İslâm - İslâmın Mâzîsi, Hâli, İstikbâli*, İstanbul, Yeni
Osmanlı Matbaası Hicrî sene 1331, s. 306-311.

HİLAFET-İ MUAZZAMA-İ İSLÂMÎYE HAKKINDA İNGİLİZLERİN HEZEYANLARI

SALİH EŞ-ŞERİF ET-TUNUSÎ

HAZIRLAYAN:
YASEMİN ERDİNÇ

Gayet mevsûk bir menba'dan haber aldık ki İngiliz nazırlarından Mister Lloyd George parlamentoda murakabe-i matbuat meselesi müzakere olunurken "Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) geleli beri hiç kimse çıkıp da onun yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğunu söylememiştir" demiş. Mister'in bu sözü matbuat tarafından neşr olunmak istenilmiş ise de sansür suret-i kat'iyede men etmiştir.

Biz, evvelâ Müslümanların nazarında hilafet-i İslâmiyenin ne demek olduğunu söyleyeceğiz. Sonra nazırın yukarıdaki hezeyanına nakl-i kelâm edeceğiz. Tâ ki İngiltere hükûmetiyle İngiliz milletinin beşeriyeti aldatmak hususunda nerelere kadar vardığı ve siyasetlerinin son zamanlarda ne çıkmaz girîvelere saptığı, bütün cihan-ı beşeriyetin malumu olsun.

Edyân-ı semaviyeden birine itikad etmiş olan her fert bilir ki Allahu zül'celâl hazretleri peygamberler göndermiş, onları kendisiyle insanlar arasında elçi tayin buyurmuş; beşeri zulm[et]den nura çıkarmak, hevesâta mütâbe'attan men eylemek ve aralarında din-i ilâhîyi ikame etmek için o peygamberân-ı 'ızâmî yeryüzünde kendi tarafından halife nasb eylemiştir. Davud aleyhi's-selâma karşı şöyle bir hitab-ı İzzet vârid olduğu Kur'an-ı Kerim'de musarrahtır: "Ey Davud, biz seni yeryüzünde halife nasb eyledik. O halde insanlar arasında hak ile hüküm eyle. Bir de hevâyâ ittiba' eyleme. Ki seni Allah yolundan şaptırmasın" [Sâd, 38/26].

Halbuki Peygamberimiz aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz hazretleri enbiya ve mürselînin a'zamı olduğu için Allah'ın yeryüzündeki halifelerinin de a'zamı olması pek tabîîdir. Zaten aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz arz üzerindeki bütün insanlara bir mebd'e ile ba's buyrulmuştur ki o da; efkârın felsefe-i hakikiye ile tashih ve i'lâsı; ervâhın ahlâk-ı fâzıla ile tezkiyesi; ebdânın âdâb-ı kâmile ile terbiyesi; adlîn bütün ibâdul-lahı mazhar-ı refah edecek bir nizam-ı ekmel ile ikamesi; dinini kabul eden yahut zimmeti altına girmeye razı olan bütün insanların dahilî ve haricî siyaset itibariyle aynı râyet altında cem'i; kulübün yekdiğere şefkat, mahabbet, muavenet gibi hususâtta tevhîdi gibi tafsili burada uzun sürecek birçok fezâilden ibarettir.

Cenabı Hak âlem-i İslâma şunu da farz etmiştir: Aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz'in irtihallerinden sonra mutlaka bir zâta bey'at edecekler, ki o zât Allah'ın halifesi olan aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz'in halifesi tanılacaktır. Bu zat Nebiy-yi muhteremin ikâme etmekte olduğu vâzife-i irşadı, adli, siyaseti, muhafaza-i âsaiş için iktiza eden tedarükât-ı harbiye-yi temin edecektir. Efrâd-ı milletten herbiri için halifeye itaat ve onun râyeti altına duhûl farzdır. Kim bundan imtina edecek olursa seyf-i şeriatle ted'ib olunur. Yola gelmediği suretle vahdet-i İslâmî haleldâr ettiği için katl edilir. İşte bu halifeye Resulullah'ın cânib-i Bâri'den getirmiş olduğu şeriatı ikâme etmesi itibariyle "halife-i Resulullah" ıtlakı sahih olduğu gibi; din-i ilâhîyi ikame etmekte ve halkı Allah'ın evâmirine imtisâle, nevâhîsinden ictinâba sevk eylemekde olması itibariyle de "halifetullah" ıtlakı sahih olur.

Halife-i evvel Ebu Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh hazretlerinin devr-i hümayunlarından Abbasîlerin inkırazına kadar âlem-i İslâm'da hal bu suretle cereyan etmişti. Ondan sonra âlem-i İslâm arasında bilfiil mevcut olan vahdet-i siyaset çözüldü. Birçok taifeler meydana çıkarak herbiri ayrı bir reis ile idare edilmeye başladı. Mülûk ve selâtin çoğaldı. Bu hal Dev-

let-i Osmaniye'nin zuhuruna kadar devam etti. Devlet-i Osmaniye'nin zuhurundan bir müddet sonra Sultan Selim-i Evvel, Abbasîlerin son halifesi olan el-Mütevekkil Alellah'tan hilafeti istedi. el-Mütevekkil de Selim-i Evvel'de hilafet için liyâkat-ı kâmile gördüğünden dolayı kemâl-i memnuniyet ve rıza-yı kalp ile verdi. Bunun üzerine âlem-i İslâm hilafetin etrafında tekrar birleşmeye başladı. Âl-i Osman'ın hilafeti şarkta, garpta bütün Müslümanlar tarafından kabul edildi. Tunus, Cezair, Trablus, Mısır, Sudan, Hicaz, Irak, Cezîretü'l-Arab kâmilen ve bilfiil devlet-i hilafete inzimam etti.

Lâkin cidden şâyan-ı eseftir ki âlem-i İslâm ecza-yı mürekkebesini toplayıp cemiyetini tahkim ederken icabât-ı diniyesini kemâ-hiye-hakkuha gözetmedi. Selefin tarih-i mefâhirini nazar-ı ibreti önünde bulundurmadı. Ulûmunu, maârifini, kuvâ-yı maddiye ve mâneviyesini ezip bitiren, en kıymetli ricalini elinden alan, kendisini sebil-i hakdan girîve-i dalâle sürükleyen musibet-i sâbıkadan ibret almadı.

İşte ey Mister George, Müslümanların bu gafletidir ki gerek size, gerek vahşi müttetiklerinize âlem-i İslâmın sinesine sokulmak; birçok anâsır-ı İslâmiyeyi hilelerle, hud'alarla esaret altına almak fırsatını ihzâr etmiştir. Lâkin iyice bilmiş olunuz ki bugün âlem-i İslâm şimdide kadar bilmiş olduğunuz halde değildir. Bîçarenin başına yağdırdığınız tufân-ı mesâib onu iyice terbiye etti. Kendisine karşı beslemekte olduğunuz makâsıd-ı leîmeniz, nazarında tamamıyla tecelli eyledi. Anladı ki sizler onu mahv etmek, dinini çiğnemek, nazarında revâbıtın en mukaddesi olan rabita-i kübrâ-yı hilafeti yeryüzünden kaldırmak ve bu suretle bir türlü doymak bilmeyen ihtirasât-ı mel'ûnenize alabildiğine revac vererek esaretiniz altında bulunanları büsbütün bitirmek, henüz istiklâllerini muhafaza edebilenleri ise esaretiniz altına almak, el-hâsıl üç yüz elli milyonluk bir cihan-ı beşeriyete tarih sahifelerinden başka yer bırakmamak istiyorsunuz. Kezâlik bilmiş olunuz ki şarkta, garpta hiçbir Müslüman kalmadı ki Âl-i Osman'ın hilafetini tanımamış ve ona kemâl-i ihlas ile iltihaka canıyla, malıyla müştak olmamış olsun.

Binaenaleyh Müslümanları bu dereceye kadar tahkire kalkışmanız, hilafet-i mukaddeseye taarruzda bulunmanız; âlem-i İslâmın bu kadar fedakârâne müdafaa etmekte olduğu hukukunu gâh böyle perişan ifadelerle kavlen, gâh Hüseyin Kâmil gibi bir haini sultan ilânı suretiyle fiilen çiğnemeye kalkışmanız hezeyanın müntehâsıdır. Daha doğrusu siyasette şaşkınlıktır. Zira bu gibi hareketler millet-i İslâmiyenin uyûn-ı intibahını bir kat daha açıyor. Sizin makâsıd-ı mel'ûnenizi, nifakınızı Müslü-

manlar hakkında kullandığınız riyakârâne lisanların mahiyet-i hakikiyesini olanca vuzûhuyla gösteriyor. "Allah bir kavmin belasını murad buyursa kurtuluş yoktur" [Ra'd, 13/11]. İşte sizin de izmihlâlinize irade-i îlâhiye taalluk eylemiştir. Çok zamanlar dünyayı kırdınız, ezdiniz. Lâkin nihayet intikam günü geldi. Sizin için hazırlanan felâketten kurtulmanın imkânı yoktur. Müntekım-ı Cebbar zalimlerin cezasını imhâl eder lâkin hiçbir zaman ihmal buyurmaz. Artık inkıraz günleriniz yakındır. Belânızı bekleyiniz. Biz de sizinle beraber başınıza gelecek felâketleri gözlüyoruz.

Sebilürreşad, XIII/333, 16 Cemaziyelevvel 1333/19 Mart 1331, s. 159-160.

ŞERİF HÜSEYİN'İN BEYANNAMESİ

HAZIRLAYAN:
NERGİZ YILMAZ

Bismillâhırrahmânırrahîm

Müslüman İhvanımızın Kâffesine Umumi Menşurumuzdur

“Rabbene’ftah beynenâ ve beyne kavminâ bi’l-hakkı ve ente Hayrû’l-fâtihîn” [Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet. Sen hükmedenlerin en hayırlısısın, Arâf, 7/89].

Tarihe vakıf olanların pekâlâ malumudur ki, Müslümanların ittihadının tarsîn ve takviyesi için İslâm ümerâ ve hükkâmından Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’ye ilk olarak biat edenler, Mekke-i mükerreme emirleridir. Selâtın-i Âl-i Osman -tâbe serâhüm ve ce’ale dâre’l-huldi mesvâhüm- hazarâtının Kitabullah ve sünnet-i Resulullah’ın icra ve tenfiz-i ahkâmı hususundaki temessükleri ve bu uğurda ifnâ-yı vücud etmeleri sebebiyle mezkûr “Arap ümerâsı” tabiiyette devam eylediler. Hatta 1327 senesinde, ben bizzat Araplardan müteşekkil bir kuvvetle Arapların üze-

rine hareket ederek Devlet-i Osmaniye'nin şeref ve haysiyetini muhafaza için Ebhâ'nın muhasarasını ref'e sa'y u gayret ettim ve ertesi sene aynı maksatla evlâdımın birisinin kumandasında o hareketi icra eyledim ve cümlece malum olan büyük gâyeden ayrılmadım.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin zuhuruyla umûr-ı devleti eline alması ve esas itibariyle sû-i idaresi dahilî ve haricî birçok karışıklıkların ortaya çıkmasına ve herkesin malumu olduğu üzere, birçok muharebelere serbestiyet vermiş, azamet ve şevket-i devleti haleldâr eylemiş, bilhassa harb-i ahîre [Birinci Cihan Harbi'ne] lüzumsuz atılmakla devleti gayet tehlikeli bir vaziyete sürüklemiştir ki, izahtan müstağnidir.

Aynı zamanda bütün ehl-i İslâmın Devlet-i İslâmiye hakkında fütur getirmelerine, ye's u kedere düşmelerine de sebep olmuşlardır. Memleketin bakiyyesinde kalan Müslim ve gayrimüslim ahalinin bir kısmı salb u idam ve bir kısmı memleketten nefy edilerek, tard edilerek mevcudiyet-i Osmaniye'nin vahdeti bozulmuş ve bu suretle ahali malından, canından mahrum bırakılmıştır. Bu son muharebe sebebiyle arazi-i mukaddese ahalesinin dıçar oldukları müzayaka o kadar büyüktür ki, orta halli olanlar evlerinin kapı ve pencerelerini ve bütün ev eşyasını sattıktan sonra nihayet damındaki tahtalarını bile satmaya mecbur olmuşlardır.

İttihatçılar bu kadarla da iktifa etmeyerek saltanat-ı Osmaniye ile kâffe-i Müslimînin arasında yegâne râbıta olan Kitabullah ve sünnet-i seniyyeyi ihlâl eylemişler ve saltanat-ı seniyye payitahtında sadrazam, şeyhulislâm ve kâffe-i vüzerâ ve â'yânın gözü önünde yayınlanan *İctihad* gazetesi, siyer-i Nebeviyye'yi şenî' tabirlerle tahkirden ihtiraz etmediği gibi, itiraza uğramadığından cüret alarak âyât-ı Kur'aniyye'yi ilgadan dahi ic-tinâb etmemiş, "[Mirasta] erkek için kadının payının iki misli vardır" [Nisâ, 4/11] nass-ı celîlini istihfaf ederek mirasta müsavâtı tervic eylemiştir.

Bunlara ilâve olarak İslamiyetin beş esasından birini yıkmayı hedef edinmiştir. Şöyle ki: Güya Rus ordusu karşısında harb eden askerlere müşâbih olmak üzere, Mekke-i mükerreme, Medine-i münevvere ve Şam'da mevcut asâkir-i Müslimenin Ramazan'da oruç tutmamalarını emr ederek bu babdaki "Sizden her kim hasta yahut seferde olursa diğer günlerde kaza eder" [Bakara, 2/184] sarih âyetini ve buna müşâbih birçok esasât-ı İslâmiyye'yi hedm ve münker olan şeyleri iltizam etmekten ictinab etmemişlerdir.

Şevketlü sultanü'l-muazzam hazretlerinin kâffe-i hukukunu gasb ile mâbeyn-i hümayunlarına bir başkâtib veya başmabeynci intihab ve ta-

yin etmek hakkından zât-ı şahanelerini men ettikleri gibi cemî'-i Müslîmînin umûruna bakmak hakkından dahi mahrum ederek "hilafet" in şartlarından iskat eylemişlerdir ki, bütün Müslümanlar bu şenaatten muğberdirler. Bu şeriata mugayir işler karşısında şimdiye kadar hüsn-i te'viller, tecâhüllerle görünmemiz, sırf âlem-i İslâm içine ihtilaf ve tefrika tohumları ekmek maksadıyla idi.

Devlet-i Aliyye-yi Osmaniye'nin idaresinin Enver ve Cemal Paşalarla Tâlat Bey'in ellerinde bulunduğu hakkındaki sır artık meydana çıktı. İstediklerini yaparlar, arzu ettiklerini yaptırırlar. Buna sarih delil şudur ki; Mekke-i mükerrema Mahkeme-i şer'iyyesi kadısına gelen bir emir, kadı huzurunda şehadetleri dinlemeyi ve hakim huzurunda yazılmayan tezkiyenâmelerin kabul edilmemesini ifade etmektedir ki, Kur'an-ı Kerim'de açıkça beyan buyurulduğu üzere Müslümanlar arasındaki tezkiye bahsi keen-lem-yekûn add ü itibar edilmiştir.

Bunlardan başka, diğer taraftan ulemâ-yı kibâr-ı İslâmdan, kibâr-ı Arabdan Emir Ömer el-Cezâîrî, Emir Ârif eş-Şihabî, Şefik Bey el-Müeyyed, Şükrü Bey el-Aselî, Abdülvehhab ve Tevfik Bey el-Bisât, Abdülhamit Zehrâvî, Abdülgani el-Arîsî gibi zevâtın bir anda salb u idamı icra ediliyor. En ziyade kasvet-i kalbe malik olanlar nezdinde bile icra ve tatbiki zor görünen bu fiilleri icrada bir nev'-i mazeret bulsam bile habasetten, gûnahtan ârî ve berî olan bilumum ailelerini zükûr ve inâs efradından en küçük evlâdlarına kadar yurtlarından, memleketlerinden ihrac ve nefy ile başlarına gelen felaket üzerine daha büyük bir musibet ilâvesine ne mâna verilebilir? Aile reislerinin her ne sebeple olursa olsun idamları cezası, o haneleri tecziyeye kâfi iken ikinci bir ceza şekline mâna bulunmadığı aşîkârdır. "Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez" [Enâm, 6/164] âyet-i celîlesi kat'î bir delildir. Bu ikinci cinayeti de bir sebep-i siyasî atf ederek mal kul görsek dahi reislerini kaybeden ailelerin mal ve mülklerinin müsaderesine ne demek icab eder? Bu ef'âl ve harekâta sükût etsek bile meşhur mücahid Emir Abdülkadir el-Cezâîrî'nin kerimesinin tahkir ve tezlîline ne mâna ve ne sebep bulunabilir?

İttihadçıların harekât ve fiillerinden bazılarını zikr u ta'dâd ettik. Bunları âlem-i insaniyete ve kâffe-i ehl-i imana arz ediyoruz. Bu hususta icab eden hükmü versinler. Bunların İslamiyet hakkındaki itikatlarının ne derecede bulunduğunu anlamak için aşağıdaki vakayı da arz ediyoruz: Mekke halkı istiklâl talebiyle kıyam ettiği esnada askerlerinin Kale-i Ciyad'dan Müslümanların kiblesi ve müminlerin Kâbe'si olan Beytullah'a attıkları toplardan çıkan iki mermiden birisini Hacerü'l-Esved'in bir bu-

çok arşın üstüne, diğerini de bundan üç buçuk arşın mesafeye isabet ettirmişlerdir. Aynı sebeple Sütre-i şerif de ateş aldığından bütün halk Kâbe-i muazzama kapısını açarak ve üstüne çıkarak yangını söndürmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Halbuki onların askerleri bunlarla iktifa etmeyip muttasıl Makam-ı İbrahim ve Mescid-i şerifi hedef ittihaz etmekten ictinab etmemişler ve hergün üç-dört kişinin katline sebep olmuşlardır ki, umum halk günlerce mescide yanaşmaktan mahrum olmuşlardır. Mescit ve Kâbe'ye hürmet ve tazim yerine istihfafla mukabele eden bu gibi âdemlerin neye müstehak olduklarını umum şark ve garb Müslümanlarının re'yine bırakıyoruz. Din-i İslâmı ve kavmimizin mukadderâtını İttihadçıların elinde oyuncak olarak bırakamayız. Cenabı Hak milletimize teyakkuz ve intibah ihsan buyurdu ve bi'n-netice milletimiz kendi sa'y u gayretiyle istiklâlini temin eylemiş ve musallat olan İttihad memurları ile kuvvetlerinden memleketi temizledikten sonra hiçbir harici kuvvetin tesirine istinad etmeyerek tam ve mutlak bir istiklâl ile müstakil olmuştur.

İttihad ve Terakki mütegalibelerinin zulmüyle âh u enîn içinde kalan memleketlerden ayrılarak nusret-ı din-i İslâm ve i'lâ-yı Kelimetullah hedefi dahilinde ileri doğru harekete teşebbüs ettik. İslâm şeriatına mülayim ve muvafık her türlü ulûm ve fûnûn iktibas olunacak ve medeniyet yolunda azm ü cezm ile yürünecektir. Rica ve ümid ederiz ki, bütün âlem-i İslâmdaki ihvanımız vacibi ifa için, vâki olan şu hareketimizi uhuvvet takviyesi ile takviye buyurarak bize iştirak ederler ve lüzumlu gördüğümüz şu vazifenin eda ve ifasına muavenet eyleyler.

Ellerimizi Cenabı Rabbü'l-erbâba kaldırarak tevfik ve hidayetle bilûmûm ehl-i İslâm için hayırlı olmamızı Resul-i Melikü'l-Vehhab hürmetine istirham eyleriz. Ve hüve hasbunâ ve ni'me'n-nasîr.

Fi 25 Şaban sene 1334.

Emir ve Şerif-i Mekke-i mükerrerme.

Hüseyn b. Ali

Not: Bu beyannameyle irtibatlı olarak Arap ulemasının yayınladığı bir diğer beyanname için bk. "Sunuş", s. VI/dn.1.

HİLAFET-İ İSLÂMÎYE

ŞEYH SALİH EŞ-ŞERİF [ET-TUNUSÎ]

HAZIRLAYAN:
YASEMİN ERDİNÇ

Matin gazetesinin 10 Teşrinisânî 1915 tarihli nüshasında “İslâm ve Harp” ünvanlı bir makale görüldü. Bu makalenin muharriri Fransızların umumiyetle âlem-i İslâma ve bilhassa Devlet-i Osmaniye’ye ait şuûna karşı ne kadar cahil olduklarını; kendi milletlerinden mâadâsı hakkında ne derecelerde hile ve hud’a ile hareket etmek fitratında bulunduklarını tamamıyla gösterdikten mâadâ, Fransa hükümetinin âlem-i İslâma karşı ittihaz ettiği bu mecnunâne siyasete son nefese kadar devam edeceğini sarahaten bildiriyor.

Biz burada evvelâ halife-i Müslimîn ile âlem-i İslâma ait bir hakikati şerh ettikten sonra, mevzû-i bahsimiz olan makaleye rücû ile cihan-ı İslâm hakkında ihtiva eylediği cehaleti, tezvîri beyan edeceğiz.

Halife-i Müslimînin Bu Âlemdeki Vazifesi

Halife-i Müslimînin dünyadaki vazifesi aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz'in min-tarafillâh tebliğine memur bulundukları ahkâm-ı celîlenin ikamesinden ibarettir ki onlar da Zat-ı Bâri'yi tevhid ile ubûdiyetin ancak ona hasrı; ukûlun felsefe-i sahihaya i'lâsı ile beşeri mahlukattan herhangi birini mabud ittihazına sevk edecek her türlü felsefe-i kâzibeden tathîri; ahlâkın tehzîbi; nûfûs-ı nâtıkanın medâric-i şeref u kemâle is'âdı; her türlü ahlâk-ı sâfileden tenzîhi; insaniyetin, efrâd arasındaki te'âvün ve irtibatı kemâl-i safvet u emniyet ile temin edecek bir surette terbiyesi; vesâit-i servetin insaf, kanaat, sadakat, kizb ü tama'dan mucânebet esasları üzerine mebnî bulunan meşru tariklerle temini; adaletin tamamıyla ikamesi; hak sahiplerine haklarının i'tâsi; büyük, küçük, akraba, yabancı, dost, düşman seçilmeyerek zalimle mazlum arasında lâzıme-i adlin ifası; bütün ulûm u fûnûnun temin-i terakkisi; şuûn-ı milletin kemâl-i ihlas u intibah ile idaresi; tâkât-i beşer dahilinde bulunan bütün vesâite müracaatla her türlü hadisâta karşı hazır bulunulması; kürre-i arzın her tarafındaki Müslümanların her iki dünyadaki saadeti kâfil olan râyet-i Muhammediye'nin zıll-ı zalîli altında cem' u tevhidî; âlem-i İslâm ile samimiyet ve safvet dairesinde müttehid olmak isteyenlerle ihlas ve emniyet esasları dahilinde ittihad tesisi; ve bu suretle hem Müslümanlar, hem müttefikleri için celb-i menâfi' ve def'-i mefâsid esasları üzerinde te'âvün temini ve tarafeyn arasında insaf, sadakat, emanet şartlarına riayet edilmek üzere menâfi'-i mütekabilenin idame-i cereyanı; bütün âlem-i İslâma yahut cemaat-i İslâmiyeden birine karşı fenalık etmek isteyenlere harp ilânı gibi hususâtтан ibarettir.

Âlem-i İslâmın Halifeye Karşı Vazifesi

Âlem-i İslâmın halifeye karşı olan vazifesine gelince efrâd-ı müsliminden her ferdin halife-i müşarun ileyh tarafından yukarıda zikr eylediğimiz vezâif dairesinde olmak üzere ısdar olunacak bilcümle evâmir ve nevâhiye itaatte bulunmaktan ibarettir ki o vezâif aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz'in min-kubelillâh tebliğ buyurduğu şeriat-ı garrânın mazmûnundan, Kitabullah'ın mazmûnundan, evâmir ve nevâhî-i llâhiyenin mazmûnundan başka bir şey değildir. Binaenaleyh bir ferd-i Müslim halifeye itaat etmekle Allah'a, Resulullah'a ve müminîn arasından veliyyü'l-

emr olan zata itaat etmiş olur, ki “Ey o bütün iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e de itaat edin, sizden olan ulû’l-emre de” [Nisa, 4/59] kavî-i Sübhanîsiyle işaret buyurulan veliyyü’l-emr odur.

Halifelîğın Şurût-ı Esasiyesi

Hilafet için vücudu muktezî şartlar şunlardan ibarettir: 1. Akıl, 2. Din-i İslâm ile mütediyyin olması, 3. Ümmeti şariat-ı İslâmiye mücebince amel sevk etmesi ve heyet-i umumiyenin bir heyet-i İslâmiye olabilmesi için esasât-ı diniyeyi muhafaza eylemesi, 4. Hukuk-ı Müslimîni muhafazaya ve lede’l-hâce müdafaaya herkesten ziyade muktedir olmasıdır ki bu şart en mühimmidir. İşte bu dört şartı nefsinde cem’ eden zat, bir Habeş köle bile olsa bey’at-ı hilafete müstehak olur. Nitekim aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm Efendimiz “İsme’û ve etî’û...” buyurmuşlardır ki “Size küçük kafalı bir Habeş köle bile veliyyü’l-emr olsa sözlerini dinleyiniz ve itaat ediniz”¹ demektir. Şayet kendisine bey’at olunan zat şu saydığımız şerâiti nefsinde cem’ etmiş olan bir diğer zatı halife olmak üzere tavsiye ederse vasiyyetini infaz ederek o zata bey’at vacip olur. İşte emr-i hilafet bu suretle müteselsilen devam ederek gider. Meğer ki meselâ ihtilâl-i aklî gibi yahut dinden çıkmak gibi bir mâni zuhur ede.

Hulefâ-yı Osmaniye

Hanedan-ı Âl-i Osman içinde ilk padişah olan Sultan Osman saltanatını din-i İslâm esası üzerine kurmuş, Kitabullah’ı muhafaza ve mücebince ameli şiar edinmişti. Bundan başka bir taraftan şeref-i İslâmı ilâya, diğer taraftan müteferrik bir halde bulunan Müslümanları bir araya toplayarak din-i mübîne eski mecd u satvetini iadeye geceli gündüzlü çalışmıştı. Sultan Osman’ın sulb-i tâhirinden gelen evladı da aynı isr-i celile tebe’iyyet ederek nihayet nevbet-i saltanat Sultan Selim-i Evvel’e geldi. Abbasîlerin son halifesi el-Mütevekkil Alellah kendisinin vezâîf-i hilafeti edâdan, hususiyile o vezâîfin en mühimmi bulunan hukuk-ı İslâmı himayeden aczini anlamakla beraber Sultan Selim-i Evvel’in şerâit-i hilafeti

.....

1 Buharî, Ezân, 4, 5, 156; Ahkâm, 4; İbn Mâce, Cihad, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 114, 171; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, I, 356 [Y.E.].

tamamıyla nefsinde cem' etmiş olduğunu görünce kendi uhdesindeki bu vazifeyi tayyib-i hâtırla ona tevdi etti. Bundan mâada nezdindeki emanât-i nebeviyyeyi de Selim-i Evvel'e verdi.

Vâkıa hilafeti tevarüs için bu suret, mecburiyet-i şer'iyeye tahtında değildi. Ancak Selim-i Evvel vezâif-i hilafeti muhafazaya ehakk u elyak olduğu için halife olmuştu. İşte o zamandan itibaren hilafet-i İslâmiye kanun-ı şer'i mücebince Âl-i Osman'a geçti ve vesâyet-i şer'iyeye tarîkiyle bu sülâlede takarrur ederek emirü'l-müminîn, halife-i Resul-i emin Sultan Mehmed Reşad Han hazretlerine kadar geldi. Cenabı Hak halife-i müşarun ileyh hazretlerini teyid ve şarktaki, garptaki Müslümanları râyet-i zafer[i] altında cem' u tevhid buyursun. İşte hilafet-i İslâmiyenin hanedan-ı Âl-i Osman'da takarruru bu teslim ve teselsül-i şer'i sebebiyle bir hüküm-i şer'î mahiyeti iktisab etti.

Binaenaleyh kim emr-i hilafette niza' çıkarmak yahut hilafet iddiasında bulunmak isterse "Kim cemaatta tefrika çıkarır yahut ümmet-i Muhammed'den ayrılmak isterse şeytan onunla birlikte yürüyor demektir"² tarzındaki emr-i Nebevîye imtisâlen katl edilerek kelime-i İslâmın teşettütüne meydan verilmemesi bütün âlem-i İslâm üzerine vacip olur. Kezâlik halife-i a'zam Gazi Mehmed Hân-ı hâmisin bütün evâmîr-i meşrû'asına kalben ve kâlıben imtisâl etmek, nehy ettiği şeylerden mücânebette bulunmak âmmе-i Müslimîn üzerine vaciptir. Zira bilâ-istisna bütün cihan-ı İslâm her asırda kalben, kâlıben bilcümle evâmîr ve nevâhîsinde halifelerine itaatlerini izhar etmişler ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar bu inkıyadı göstermek hususunda hiçbir lâimin levminden tehâşi etmemişlerdir.

Evet, vâkıa cemaat-i İslâmiyeden bazıları, zalim, müfteris düşmanların taht-ı tasallutlarında bulundukları için bu inkıyadı bilfiil izhar edemiyorlar. Zira düşman böyle bir harekete zaten mecal vermiyor. Lâkin şayet onların elinde vesâit-i müdafaa namına bir şey bulunacak olsaydı kudretleri dahilinde bulunan her şeyi yapar ve bu hususta her türlü şeddâidi iktihâm ederlerdi. Nitekim Trablusgarb muharebesindeki vekâyî' bu sözlerimizin şahid-i âdilidir. Evet, o sırada Afgan'a, Hind'e varıncaya kadar her taraftan mücahidler gelmiş, dünyanın her tarafından iâneler gönderilmişti, ki bu iânâta iştirak edenler arasında her türlü kahr u taz-yık altında yaşayan ufak ufak cemaatler de vardı.

•••••

Pek cüzî miktarını serd etmiş olduğumuz şu hakikatlerden maksat merkez-i hilafetin kıymetiyle Gazi Mehmed Reşad Han hazretlerinin mevki-i muazzamı hakkında kârilere bir fikir vermektir.

Şimdi *Matin* gazetesinin muharririne gelelim. Diyor ki:

“Türk sultanının İslâmlar arasında acaba ehemmiyeti olabilir mi? Kezâlik Almanya nüfuzu altında bulunan sultanın emirü'l-müminîn olması bizim için bir tehlike teşkil edebilir mi? Evet, Devlet-i Osmaniye her zaman Alman tesiri altında bulunuyordu. Lâkin şimdi tamamıyla Alman nüfuzu altına girdi”.

Biz bu muharrire deriz ki: Makâsıd-ı habîsenize revac vermek için “Türk sultanı” tabirini kullanmakta olduğunuz emirü'l-müminîn ve halife-i müslimîn hazretlerinin umumen cihan-ı insaniyette ve bilhassa âlem-i İslâm arasındaki ehemmiyet-i azîme[si] herkesin malumudur. Bu hakikat aklına, muhakemesine sahip olan Alman milletiyle o milletin mufahham imparatoru nezdinde müsellemler olduğu için Müslümanlarla Almanlar iştirak-ı menâfi' esası üzerine ittifak etmiş ve her iki taraf müttefikinin mevkiini, kıymetini takdirden hiçbir zaman geri durmamıştır. Lâkin sizler halife-i İslâmın Müslümanlar arasındaki mevki-i muazzamını bilmek istemiyorsunuz. Zaten gafletinizden, kendi milletinizden başkalarını muhakkar görmeyizden dolayı diğer birçok hakikatleri daha bilmediğiniz muharebe-i hâzırada tamamıyla tecelli etti.

Devlet-i Osmaniye'nin Almanya nüfuzu altına girmesine gelince: Senin, ilhâdî resmî bir din tanıyan, kâzip bir medeniyet ridâsına bürünerek ibâdullaha karşı reva görmedik mezâlim bırakmayan milletin, ne vakitten beridir bir taraftan âlem-i İslâma saldırıyor, diğer taraftan Almanya'yı kendisine rakip görerek mahvına yürümek istiyordu. İşte bu iki hükümet kendilerinin ve bütün cihan-ı insaniyetin hayat ve istiklâlini kurtarmak için beyinlerinde ittifak ettiler ki bu gayet tabii, gayet mantıkî bir iştir. Zaten her iki milletin mütefekkir-i ricâli eskiden beri böyle bir ittifadın lüzumunu his ediyorlardı. Almanya kayserinin halife-i İslâm ile ittifadı nasıl münhasıran kendi memleketinin menâfi'i sevkiyle ise halife-i müslimînin müşarun ileyh ile ittifakı da sırf kendi memleketinin menâfi'i muktezasıdır. Tarafeynden biri için diğerinin nüfuzu altına girmek ihtimali hiçbir zaman mevcut değildir.

Şayet nüfuz altına girmek suretiyle akd edilen ittifaka bir misâl göstermek lâzım gelir ise işte sizler Grey'in, Kitchener'in İngiliz zabitlerinin elinde birer hissiz alet kesildiniz. Memleketiniz, ahaliniz, servetiniz üzerinde bildikleri gibi, daha doğrusu sırf İngiliz menâfi'ini gözeterek, sizin istikbalinizi asla kâle almayarak tasarruf ediyorlar. Eğer halife-i İslâm hakkında tefevvühe cüret-yâb olduğun bu sözlerden maksat âlem-i İslâmı kandırmak ise iyice bilmeniz icab eder ki havassın en yüksek tabakasından âhâdın en aşağıda bulunan ferdine varıncaya kadar Müslümanların kâffesi sizin makâsıd-ı habîsenize tamamıyla vakıf olmuştur.

"Bu işte bizim için bir tehlike mevcut olabilir mi?" tarzındaki söze gelince: Sizi ihata eden mehâlikin en büyüğü sanâdid-i ricâlinizin sû-i tedbîrinden ibarettir. Sizler hâlâ re'yelerindeki fesadı anlamaksızın bu adamların arkasından ale'l-'amyâ gidiyorsunuz. Bâhusus bütün tavırlarıyla, hareketleriyle hilekârlıği temsil eden İngilizlere kapılıyorsunuz. İşte nüfusunuzun en kıymetli olan kısmı hâk-i helâke serildi. Servetiniz bu uğurda heder oldu gitti.

"Müslümanlar arasında bugün ittihad yoktur. Sultanın nüfuzuna gelince o da bir nüfuz-ı dinîden ibarettir ki esasât-ı metîne üzerine teessüs etmiş değildir. İrsen intikal eden bir nüfuz-ı tarihidir",

diyorsun. Böyle bir bahse karışmak için İslâm arasındaki revâbit ile ittihad-ı İslâmın ibtinâ edeceği esasın mahiyetini bilecektin de ona göre Müslümanların müttehid yahut müteferrik bulunduğuna hükmedecektin.

İttihad-ı İslâmın esası Müslümanların ruh-i felsefede ittifaklarıdır ki bu da kalp ve iz'ânı Vâcibü'l-vücut'a rabt etmek, bütün bu kâinatın Hâlık'ı olduğunu teslim etmek, âlem-i hilkatte câri inkılabât ve şuunun ancak onun tâalluk-ı iradesiyle vukûa gelebileceğini bilmek, el-hâsıl Zât-ı Bâri'yi bütün sıfatıyla ikrar ve tazim eylemektir.

İttihad-ı İslâmın esası Müslümanların mekârim-i ahlâk ile tahalluk hususunda birleşmeleridir ki her türlü şâibeden âzade bir vicdan, 'adl ü ih-san, birr u takva üzerinde teâvün, herkese karşı hayırhâhlık, mahlukat-ı Huda'ya şefkat kâmilten bunun zımnındadır. Zaten ulemâ-yı İslâm, "Din, mekârim-i ahlâk ile tevhid-i Hallâk'tan başka bir şey değildir" demişlerdir.

İttihad-ı İslâmın esası Müslümanların bütün enbiya ve rusûl tasdikte ittifak etmeleri ve hiçbirini istisna etmeyerek cümlesine lâıyk oldukla-

rı ihtiramda bulunmalarıdır. Kezâlik şuna da itikad eylemeleridir ki: Peygamberân-ı ‘izâmın kâffesi min-tarafillâh kendilerine vahy buyurulan bir noktada müttefiktirler; o da tevhid-i Hallâk ile mekarim-i ahlâkür. “Ve deyin ki biz Allah’a iman ettiğimiz gibi bize ne indirildiyse, İbrahim’e ve İsmail’e ve İshak’a ve Yakub’a ve Esbat’a ne indirildiyse, Musa’ya ve İsa’ya ne verildiyse ve bütün peygamberlere Rablarından olarak ne verildiyse hepsine iman ettik, O’nun resullerinden birinin arasını ayırmayız ve biz ancak onun için boyun eğen Müslimleriz; eğer böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak doğru yolu buldular, yok yüz çevirirlerse onlar sırf bir şikâk içindedirler” [Bakara, 2/136-137] emr-i Sübhânîsi vechile enbiya-yı kirâmdan hiçbirini istisna etmemek ve böyle bir cüretin eser-i mel’anetten başka bir şey olmadığını bilmek Müslümanlara farzdır.

İttihad-ı İslâmın esası “Topunuz bir Allah ipine sımsıkı tutunun, bir-birinizden ayrılmayın” [Âl-i İmran, 3/103] tarzındaki ferman-ı İlâhî mücebince her Müslüman için halife-i İslâma inkıyad ve onun râyeti altına iltica farz olduğuna itikad eylemektir.

İttihad-ı İslâmın esası emirü’l-müminîn ve halife-i müslimîne itaat vacip olduğuna ve onun evâmîr-i meşrû’asına karşı gelmek Allah ve Resulü’ne isyan mahiyetinde bulunduğuna mu’tekid olmaktadır.

İttihad-ı İslâmın esası, ecnebûlerin tasallutundan kurtulmak için malını, canını feda etmek ve böyle bir tahakküm altında bulunmaya rıza göstermenin küfre yakın bir kebîre olduğunu bilmektir. Bu kebîreden müstesna olanlar, ancak hiçbir çareye tevessül edemeyecek halde bulunan zuefâ-yı ümmettir.

İttihad-ı İslâmın esası bütün Müslümanların kardeş olup hepsinin aynı vücudu teşkil eden uzuvlar mesabesinde bulunduğunu ve bir uzva isabet edecek elemnden diğerlerinin de müteallim olması lâzım geleceğini bilip ona göre hareket eylemektir.

Binaenaleyh mebnâ-yı ittihadını şu esasât-ı metîne teşkil eden bir ümmet hakkında nasıl kalkıyor da “müttehid değildir, halifeye olan irtibatının esası yoktur. Halifenin âlem-i İslâm üzerindeki nüfuzu irsî, tarihî bir nüfuzdan ibarettir” diyorsun? Evet nasıl oluyor da Müslümanları şeref, hamiyet, vatan, din gibi hissiyât-ı necibeden mahrum bir sürü mahlukat-ı câmide suretinde telakki etmek istiyorsun? Vâkıa kahr yahut iğfal suretiyle umerâ-yı Müslimînden bazılarını ayırmaya muvaffak oldunuz. Lâkin iyi bilmelisiniz ki sûreta merkez-i hilafetten ayrı bulunan

cemaat-ı Müslimînin bilâ-istisna hepsi kalben ve ruhen halife-i İslâma merbutturlar ve bu merbutiyetlerini ebediyyen muhafaza edeceklerdir. Cenabı Hakk'a şükürler olsun, merkez-i hilafet mazideki şevket ve kuvvetini tamamıyla iktisab etmek üzredir. Müslümanlar hakkındaki makâsıd-ı sefilenizi istihsale alet olmak üzre kullandığınız umeranın hepsi de nasıl bir tuzağa tutulduklarını, sizden gördükleri pek hasıs, pek naçiz menâfi'e mukabil ne elim hüsrana düştüklerini artık anladılar. İçinde yuvarlandıkları hayat-ı esarete, ölümü bin kat müreccah görmeye başladılar. Elleri geçecek ilk fırsattan bi'l-istifade bütün kuvvetleriyle üzerinize atılmaya âmâde bir halde bulunuyorlar. Sizler âlem-i İslâmın müttehid bulunmadığı hakkındaki hükmünüzün cezasını pek yakın bir âti-de göreceksiniz.

"Cihad-ı mukaddesin ilânı Müslümanlar üzerinde me'mûl edilen tesiri vücuda getirmedir" diyorsun. Emîrü'l-müminîn tarafından İslâmın ve müttetiklerinin düşmanlarına karşı cihad ilân edilmesinden bakınız ne gibi neticeler hasıl oldu:

Halife-i İslâmın ordusuna bilfiil iltihak edebilecek hal ü mevkide bulunan Müslümanların kâffesi nefîr-i âmm suretiyle icabete koştu. Bu suretle milyonlarca asker toplandı. Bunların a'dâ-yı İslâma karşı ne kahramanca savlet etmekte olduklarını sizler bile zaman zaman itirafa mecbur oluyorsunuz.

İşte fi-sebîlillâh cihadın ilânı üzerine Çanakkale'den Süveyş Kana-lı'na, Kafkasya'ya, Aden'e, Irak'a, Basra'ya kadar imtidad eden muazzam bir cephe-i harp vücuda geldi. Bunun neticesi olarak berrî, bahrî bir yığın hezimetlere uğradınız. Bütün cihan nazarında mahiyetiniz, kıymetiniz anlaşıldı. Mısır toprağında, Trablus'ta, Sahra-yı Kebir'de, Acemistan'da uğradığınız felâketleri Müntekım-i Cebbar'ın nusretiyle daha müthişleri takip edecektir.

Diyorsun ki:

"Almanya nüfuzunun haricinde bulunan ne kadar İslâm merkez-i dinisi varsa hepsini takviye etmeliğimiz icab eder. Ancak bu işte bizim için iki tehlike melhûzdur. Birincisi bilâhère bunların kendi aralarında ittihad eylemeleri; ikincisi Avrupalıların ulûm ve fûnûnuna Müslümanların da vâkîf olarak intibaha gelmeleridir. Binaenaleyh evvelâ kendilerine muamele-i cemîle göstermeliğimiz icab eder. Böyle hareket edersek kıyâmlarına, isyanlarına sed çekmiş oluruz. Sonra yapılacak işlerin biri de hilafete

sahip olduğunu iddia eden hükümet-i Osmaniye'nin artık büsbütün kuvvetten düştüğü, o sebepten Müslümanlar için yeni yeni halifeler lâzım geldiği fikirlerine yavaş yavaş revac vermektir”.

Matin muharririnin şu ifşaâtı üzerine söylenecek söz kalmamıştır. Sade bir ciheti ihtar edeceğiz ki, bu mütalaalar yalnız muharririn hissiyatına tercüman olmayıp mensup olduğu milletin kâffesi aynı fikri besliyorlar.

Sebilürreşad, XI/359, 21 Zilhicce 1334/6 Teşrinievvel 1332, s. 175-177 ve XI/360, 28 Zilhicce 1334/13 Teşrinievvel 1332, s. 190-192.

DİN VE DEVLET
YAHUT
HİLAFET VE SALTANAT
-İngiliz Gazetelerine Cevap-

HAZIRLAYAN:
YASEMİN ERDİNÇ

Vaktiyle Mısır'da İngilizler tarafından neşr olunan birçok mecelleler var idi. Bunların ekserisi ahvâl ve mebâhis-i İslâmiye ile meşgul oluyorlardı; daha doğrusu Müslümanları makam-ı hilafetten bütün bütün ayırmak suretiyle o makam-ı muazzamın kuvvetini kırmak, İslâmı zaafa düşürmek maksadını takip ediyorlardı. Şüphe yok ki bu emellerine nâil olabilmek için daima suret-i haktan görünmek lâzım idi. Vaktiyle onlardan biri "Camia-i İslâmiye" hakkında yazmış olduğu makalede şu sözleri söylemişti:

"Camia-i İslâmiye"nin vücuda gelebilmesi din ile devleti, hilafetle saltanatı birbirinden ayırmaya mütevakıftır. Bunlar yekdiğerinden tefrik olunarak halife reis-i ruhanî; sultan da reis-i siyasî olmalı, artık din ile alakası kalmamalıdır (...)"

İngiliz gazetesi bunu yazdıktan sonra, İslâm muharrirlerinin de bu babdaki fikirlerini beyan etmelerini istiyordu. Vaktiyle Frenkler tarafından li-garazin ortaya atılan bu fikir bazı kimselerin zihinlerinde yer tuttuğu cihetle biz evvela din, devlet, hilafet, saltanat lafızlarının mânalarının başlayarak bilâhere bu husustaki fikirlerimizi söylemek istiyoruz.

Din

Dîn, lugatatta itaat ve inkıyad mânasıdır. Ulema-yı İslâmiye “din”i şu suretle tarif ediyorlar: “Din, bir kanun-ı mevzû-i ilâhidir, ki zevi'l-ukûlû kendi ihtiyar ve iradeleriyle, hüsn-ü rızalarıyla hal ve istikbalde salah ve felaha sevk eder, onları saadet-i dünyeviye ve uhreviyelerine kavuşturur”.

Ulema-yı İslâmiyeye göre “din”in kavâid-i esasiyesi üç şeyden ibarettir: Tashih-i akaid, tasfiye-i ahlâk, tehzib-i a'mâl. A'mal de iki kısım olup bir kısmı ibadât, bir kısmı da muamelâtır. Ahkâm-ı kazâiye, ahkâm-ı medeniye, ahkâm-ı siyasiye, ahkâm-ı harbiye muamelât kısmında dahildir. Binaenaleyh istilâh-ı İslâmiyede “din” dünyevî ve uhrevî bütün ahkâm-ı şamil bir mânada müsta'meldir. Yoksa Avrupa istilâhında olduğu gibi “din” ile “şeriat” başka başka mânalarda değildir.

Ansiklopedide beyan olunduğuna göre Mesihîlerce “din” şu suretle tarif olunuyor: “İnsanın Cenabı Hakk'a nisbetini hıfz eden, yahut o nisbetin sıfatını beyan eden kavâninin heyet-i mecmuasından ibarettir”.

Görülüyor ki diyanet-i Nasraniyenin umûr-ı dünyeviye, ahkâm-ı siyasiye ile alakası yoktur. Zaten meşhurdur ki diyanet-i Nasraniye, müntesiplerinin herhangi bir hükümet ve saltanata kemâl-i hudû ile ser-fürû etmeleri üzerine mebnîdir. Çünkü İncil'de mülûk ve umerânın hükmü saltanatı ancak ecsâm-ı fâniye üzerine, dinin saltanatı da yalnız ervah üzerine olduğu beyan ediliyor. Binaenaleyh umumiyetle bu din erbabınca herhangi bir saltanata boyun eğmek, kendilerine hükm eden her şeriatata münkâd olmak vecibedendir.

Fakat “din-i İslâm” böyle değildir; din-i İslâm, saltanat ve kuvvet üzerine müesses ve şeriatı ile bütün âleme hükm etmek esasına mübtenîdir. Umumen beşeriyetin bu din ile mütedeyyin olması bu esas üzerine müesses olmasına mani değildir. Çünkü nev'-i insanın kendiliğinden ümmet-i vâhîde haline gelebilmesine yol yoktur. Bu gaye, ancak iki suretle temin edilebilir ki o da vahdet-i itikad; bir de bütün beşeriyeti müsavi kılan vahdet-i hükm-i âdildir.

Binaenaleyh Müslümanlara vacip olan kendi dinlerinde olmayan kimselerin hükmü nüfuzuna, saltanat ve hükümetine ser-fürû etmemektir. Ecnebî bir hükümet istiklâl-i İslâmîyi parçalamak için bir takım cereyanlar ikâ'ına başlayıp bilâd-ı İslâmî[ye]yi istilaya kıyam etti mi, artık kadın erkek bütün Müslümanların düşmanı ya def' u tard etmeleri, yahut en son neferleri mahv oluncaya kadar çarpışmaları vacip olur. Hatta Müslümanların üzerine terettüb eden vecibe bu kadarla kalmaz; yeryüzünden şirk ve fitne zâil olup da nâs hak bir itikadın, âdil bir hükmün rabitasıyla ümmet-i vâhîde halinde ictimâ edinceye kadar neşr-i din, ref'-i livâ-yı saltanat için sa'y u gayret etmek derecelerine kadar çıkar. Fakat İslâmın bu hareketi hiçbir vakit bir tecavüz şeklinde değildir. Esasen din-i İslâmda ikrah yani icbar memnûdur. "La ikrâhe fi'd-din" [Dinde ikrah/zorlama yoktur, Bakara, 2/256]. "Allah sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmazı nehyetmez. Çünkü Allah âdil olanları sever" [Mümtehhine, 60/8].

Devlet

Devlet kelimesi iki suretle istimal olunur: Bir kerre bir memlekete hükm eden bir sülâleye ıtlak olunur. Meselâ Emeviye Devleti, Abbasi Devleti, Osmanlı Devleti, İran Devleti, Roma Devleti gibi.

Bir de hükümet ve saltanata ıtlak olunur. Meselâ Fransa Devleti denilir de bununla Fransızların kâffe-i memâlikine hükm eden hükümet-i hâzırası murad olunur. Zaten *hükümet* lughat-ı asliyesinde "hakeme"nin masdarıdır ve fasl-ı husûmet mânasına, tahakkümden bir isimdir. Örf ve istilahta ise saltanat ve o saltanata sahip olan ricâlden ibaretir.

Hilafet

Hilafet kelimesi şer'-i İslâmîde aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz tarafından umûr-ı diniye ve siyaset-i dünyeviyeyi hars u muhafaza hususunda Cenabı Peygamber'e niyâbet mânasıdır. Binaenaleyh hilafet, dînî ve dünyevî iki rıyaseti birden câmidir. Umûr-ı âmmeyi halifeye tefvîz etmek vacibdir. Ahkâmın ma'mûlün bih olması için ya bizzat halifeden yahut vekillerinden sudûr etmesi lâzımdır. *Ahkâm-ı Sultaniye*'de beyan olunduğuna göre halife için lüzumu derkâr olan umûr-ı âmme ondur. Tafsîlât almak isteyenler oraya müracaat edebilirler.

Saltanat

Saltanat, sultan lafzından alınma bir kelimedir ki devlet yahut hükümet murad olunur. Devlet, yahut hükümetin en büyük hakimine de *sultan* namı verilir. Gerek hulefâ-i Emeviye, gerek Fatımiye, gerek Abbasiye-den hiçbirisine *sultan* denilmemiştir. Bu lakap ancak hilafet-i Abbasiye-nin dûçar-ı zaaf olduğu zaman hâdis olmuştur. Şöyle ki; hilafet zayıf düşerek etraftaki memurlar halifelere karşı gelmeye, kendi re'y-i müstebid-dânelerine göre hareket etmeye başlayınca sırf kendi ihtirâları olan bir takım elkâb-ı mutantana ile azamet-füruşluk etmek istiyorlardı. Bu cihetle *hilafet* mühmel bir ünvan halini alarak artık hulefânın yalnız hutbelerde zikr olunmasından mâadâ ne dünyevî, ne uhrevî bir tesiri kalmıyordu. İşte etraftaki vali ve memurların hulefâya karşı istiklal-kârâne takındıkları o mutantan elkâbın biri de *sultan* lakabıdır. Hilafet-i Abbasiye devrindeki müstakil umerâdan en evvel bu ünvanı takınan Mahmud b. Sebüktegin el-Gaznevî'dir.

• • •

Din, devlet, saltanat, hilafet kelimelerine dair vermiş olduğumuz şu tafsilâtı teemmül edenler nazarında din-i İslâmın mesâlih ve maâsî câmi, saltanat-ı maddiye ve ruhiye esası üzerine mübtenî olduğu pek vâzıh bir surette tecelli eder. Halbuki diyanet-i Nasraniye böyle değildir. İslâm'da halife, Müslümanların mesâlih-i diniye ve dünyeviyelerini rû'yet eden reisleridir. Meşrû olan taatten hurûc eden herhangi bir hükümet şehrah-ı İslâm'dan inhıraf etmiş sayılır. Hükümet ve devleti, dinden ayırmaya kâil olmak; saltanat-ı İslâmiyenin kâinattan kalkmasına hükm etmek, şeriat-ı İslâmiyeyi fesh etmek, Müslümanların *fâsık*, *zalim*, *kâfir* namını verdikleri kimselere ser-fürû etmelerini istemekdir.

Çünkü esas-ı din olan Kur'an-ı Kerim daima Müslümanların kulaklarına daha doğrusu ruhlarına nida ediyor; Cenabı Hakk'ın gönderdiği şey ile hükm etmeyenlerin kâfir, zalim, fâsık olduğunu söylüyor: "Her kim Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükm etmezse onlar hep kâfirlerdir" [Mâide, 5/44], "Ve her kim Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükm etmezse onlar hep zalimlerdir" [Mâide, 5/45], "Ve kim Allah'ın indirdiği ile hükm etmezse hep onlar -dinden çıkmış- fâsıklardır" [Mâide, 5/47].

Bu cihet anlaşıldıktan sonra câmia-i İslâmiyenin teyîd ve takviyesi için dini devletten ayırmak, saltanat ile hilafet beynini tefrik etmek fikirlerini ortaya atan İngilizlere karşı deriz ki: Eğer bu davanızı elfâz-ı mez-

kürenin bize göre olan mânasını bilmeyerek ileri sürüyorsanız işte onların mânasını izah ettik; binaenaleyh bu davadan vaz geçiniz. Zira, siz de biliyorsunuz ki, İslâmı Nasraniyete kıyas etmek, kıyas ma'a'l-fâkıktır. Çünkü saltanat-ı ruhiyeyi saltanat-ı maddiyeden ayırmak zaten Nasraniyetin aslı esasıdır. Bu hususta Nasarâ ile biz, nakizin iki tarafında bulunuyoruz. Çünkü biz de onların bu babdaki mesleklerine sülûk edecek olursak hiç şüphesiz dinimizin nısfını, ki nısf-ı diğerin muhafız ve müdafidir, terk etmiş oluruz. Yok, yok; bu türlü bir hareketle dinin hepsi de izmihlâle maruz kalır.

Hiç şüphe etmeyiz ki İslâmın hayat ve bekası namına bizi davet ettiğiniz tarîk, câmia-i İslâmiyenin teşettütü için en kestirme bir yoldur. Şu halde nasıl oluyor da bunu, İslâma iade-i hayat için tutulacak yegâne tarîk olarak bize gösteriyorsunuz? Nasıl oluyor da bizi bu girîve-i dalâle davet ediyorsunuz; bu, en büyük âmil-i felâket iken nasıl oluyor da saadet-i İslâmın medânı olduğuna bizi ikna etmek istiyorsunuz?

Yok, eğer bu davanızı o kelimelerin bize göre ne mânada istimal olduğunu yakînen bildiğiniz, hakikat-ı hükm üzerine vakıf olduğunuz halde mahzâ bizi teşettüte düşürmek, gafletimizden bi'l-istifade entrikanızı tedvîr etmek için ileri sürüyorsanız emin olunuz ki bunda yanılıyorsunuz; çünkü bize târi olan zaaf u cehalet, bizi henüz o derekeye indirmemiştir.

Ekseriya Hristiyan muharrirlerin bu mevzu üzerinde ısrar etmelerine yegâne sebep şu kanaatleridir:

“Müslümanlarla Mesihîler arasındaki taasubu izale ederek müsavât temin etmek şeriat-ı İslâmiyenin hükm ü saltanatının zevaline vâbestetir; ne zaman şeriat-ı İslâmiyenin hükm ü saltanatı zâil olursa artık o zaman her iki millet vatanın i'lâ-yı şânı hususunda ittifak ederler. Diğer taraftan da her millet sırf mânevî tarzda olarak kendi dinine hizmet eder; herkes kendi dininin ruhanî kısmını terakki ettirmeye çalışır. Bunda milletler beyninde tenâfür ve tefâhuru dâî bir şey yoktur”.

Biz bunların şu itikatlarındaki hatalarını kolayca gösterebiliriz: Şeriat-ı İslâmiyenin mebnâsı Müslümanlarla milel-i sâire beyninde ahkâm ve hukukta müsavât ve adalet kaidesi üzerine kaimdir. İslâm bunu halefen-an-selef nakl edegeldiği şu cümle ile ifade etmiştir: “Lehüm mâ lenâ ve aleyhim mâ aleyna” [Bizim lehimize olan onların da lehine, bizim aleyhimize olan onların da aleyhinedir].

Tarihin şahadetinden anlaşılıyor ki hükümet-i İslâmiyenin şu kaideye riâyeti dine temessükünün derece-i kuvvet ve zaafına göredir. Dine temessükü kuvvetli olduğu zamanlar bu kaideye daha ziyade, zayıf olduğu zamanlar bilâkis daha az riâyet etmiştir.

Hazreti Ömer'in damad-ı Peygamberî Hazreti Ali ile bir Yahudiye yan yana oturarak muhakeme etmesi, Hazreti Ali'nin de halifenin kendisine tazimi müş'ir olan "Ya ebe'l-Hasan" tarzındaki hitabını müsavâtı muhilla görerek intikad eylemesi ile el-yevm Avrupa'nın en medenî memleketlerinde, evet *hürriyet*, *adalet*, *müsavât* kelimelerini ağızlarından düşürmeyen yerlerinde ecânib ve yerliler hakkında tatbik edilegelen muameleleri mukayese edenler Müslümanların bidâyet-i teşekkülleriyle Avrupa'nın müntehâ-yı medeniyeti arasında olan fark-ı azîmi yek nazarda anlamak da güçlük çekmeyecekleri şüphesizdir. Zaten şeriat-ı İslâmiye hadd-i zatında âdildir; vatandaşları olan Müslümanların o şeriatın semavî olduğuna itikad etmeleri Mesihîlere zarar vermek şöyle dursun, belki de bu itikad onların menfaatinedir. Mesihîlere göre de şerâyi' beyinde fark yoktur; çünkü onların dinleri herhangi bir şeriatle hüküm olunurlarsa ona ittiba' etmelerini kendilerine vacip kılıyor.

Sâniyen: "Câmia-i İslâmiye"yi ihyadan maksadımız olan terakkiyât-ı diniye ve medeniye şüphe yok ki tehzib-i ahlâka ve efrâdın birlikte yaşadıkları kimselere karşı üzerlerine terettüb eden hukuk ve vacibâtı hakkıyla eda etmesine mütevakıftır. Bu, hiç kimsenin muhalefet etmeyeceği bir şeydir.

Şurası katiiyen malumdur ki Müslümanlar, şeriatlerinde mübeyyen ve usûl-i dinlerinden me'hûz olmayan hiçbir vacibe, hiçbir hakka mu'tekid değillerdir. Binaenaleyh din ile devlet yekdiğerinden ayrıldığı gibi devletin efrâd-ı İslâmiyeye karşı teklif eylediği vacibât-ı hukukun hepsi Müslümanların itikadına göre vacibü'l-ittiba' olmayan bir takım ahkâm kabilinden olur ki bu gibi ahkâma karşı riâyet zâhirî bir harekettir.

Halbuki ümmetin tehzibi tamam olabilmek için onu fenalıklardan men eden, iyi şeylere sevk eden kuvvetin ümmetin nefsinde sabit, itikadında müstekar olması lâzımdır. Şu halde Mesihîlere karşı en hayırlı cihet, Müslümanların şeriat ve devletle hüküm etmeleridir. Çünkü bu, onlara karşı ihtiram, sirren ve cehren onların hukukunu eda etmeyi Müslümanlara vacip kılıyor. Diğer suretle hem Mesihîler mütezarrır olur, hem de Müslümanlar terakkiden mahrum kalırlar; belki de günden güne tedenni ederler. Nasıl ki bu, bi't-tecrübe ve bi'l-müşahede malumdur.

Tarih bize gösteriyor ki ümmet-i İslâmiyeye ârız olan zaaf u halel, ve zaif-i hilafeti ihmal ve onu hırsaset-i din ve siyaset-i dünyayı muhafazadan ibaret olan mâna-yı aslîsinden çıkarmakla başlamıştır. Vaktâ ki hilafetin vezâîfi ihmal olundu; hilafet mâna-yı aslîsinden çıkarıldı; hulefa bir takım esbâb dolayısıyla şu iki vazifeyi edâdan acz u zaaf gösterdiler; o zamandan itibaren umerâ-yı siyaset gösterdikleri istibdad ile mülûk ve sâlâtın şeklini alarak hırsaset-i din için -arasıra mevki-i iktidara geçen sule-hâ-yı mülûk istisna edilince- sünnetleri ikame, bid'atleri mahv edecek bir reis kalmadı. Bu suretle vahdet-i diniyenin nesci parçalanıp câmia-i İslâmiyenin rabitası düşer-i tefrika oldu.

Müslümanları bugünkü halden kurtararak mecd-i sâbıklarına i'lâ etmek için makam-ı hilafetin azamet ve kudsiyetini tamamıyla muhafaza etmek ve Müslümanları sirren ve cehren hilafete mutî' u münkâd yekpâre bir kitle halinde bulundurmak lâzımdır.

Şu halde Müslümanların kuvvet ve kudret sahibi olabilmeleri için makam-ı hilafetin vazifesini tansif etmek şöyle dursun, belki onu takviye lâzımdır. Halbuki din ile devlet yekdiğerinden ayrıldığı takdirde Müslümanları makam-ı hilafet etrafında toplayacak bir vasıta kalmayacağı gibi, o makamın vaz ettiği ahkâm ile amele dair bir kuvve-i mâneviye de mevcut olamayacağından Müslümanlar için gerek maddî, gerek mânevî hiçbir terakkiye imkân kalmaz.

SÂBIK MEKKE EMİRİ HÜSEYİN VE HİNT MATBUATI

HAZIRLAYAN:
YASEMİN ERDİNÇ

Halife-i müslimîne karşı hurûc eden sabık Mekke emiri bâğî Hüseyin'in bu sefil hareketi Hindistan'da duyulur duyulmaz her tarafta ictimalar akd edildi; her yerde bu hadiseyi tel'în için nutuklar, hutbeler îrâd olundu. Bir kerre matbuat-ı İslâmiye Hüseyin'in böyle bir zamanda halife-i Müslimîne karşı isyan eylesesini cihan-ı İslâmın kalbine tevcih edilmiş bir hançer olmak üzre telakki etti; sonra, bilumum Hint İttihad-ı İslâm Cemiyeti şubeleri birleşerek bu harekete ka[r]şı durulmasını, taraftarlarına ilân-ı husumet edilmesini, şeriat-ı garrâ-yı İslâmiyeyi temelin-den sarsacak olan bu isyanı teyid edebilecek her türlü müzâheretten imtina etmesi için hükûmete müracaatta bulunulmasını taht-ı karara aldı.

İndiyarman gazetesi Ağustos'un dördüncü günü çıkan nüshasında şu sözleri söylüyor:

“Her ne kadar Hindistan'daki İngiliz gazeteleriyle bazı Mecûsi matbuatı, Hicaz'daki kıyâmı Hint Müslümanlarının menâfî'i nokta-i nazarından hayırlı bir iş suretinde telakki ediyorlarsa da bu isyan Hintlilerce umumî bir hüsn-i kabule mazhar olamadı. Zira görüyoruz ki Hint Müslümanları bu kıyâma asla tarafdâr olmadıktan başka, cemiyetler akd ederek, İttihad-ı İslâm şubelerini birleştirerek bir ağızdan Şerif Hüseyin'in yaptığı işleri pek ağır bir lisanla takbîh ediyorlar; onun böyle bir zamanda kıyâmına şeriatın ızırarını müeddî olacak, Müslümanların ulvî emellerini altüst edecek bir hıyanet, bir küfür nazarıyla bakıyorlar. Biz efkâr-ı umumiyeyi bu merkezde bulduğumuz, meselenin de Müslümanlarca ehemmiyet-i azimesini bildiğimiz için şu satırları yazıyoruz. Yoksa doğrudan doğruya âlem-i İslâma ait bulunan ve yalnız Müslümanlar tarafından halîlî icab eden bu meseleye müdahale selahiyetini haiz değiliz. İngiliz menâfî'i öyle icab eder ki emâkin-i mukaddese-i İslâmiye Müslümanların hakimiyeti altında kalmak ve tebea-i İslâmiye kemâl-i suhûletle cem' edebilmek için hükümetimiz tarafından müzâherette bulunulsun. İşte hükümetin vazifesi bundan ibarettir, başka bir şey değildir”.

İndiyarman ceridesinin yukarıdaki sözleri şerh u tefsire muhtaç değildir. Zira hadise-i malumeye karşı Hint Müslümanlarının elbirliğiyle kıyâmı üzerine bu gazetenin de İngiltere efkâr-ı umumiyesini uyandırmak için hakikat-i halden velev bir nebze olsun bahs etmek mecburiyetini gördüğü ilk nazarda anlaşılıyor.

İngilizce intişar eden nîm-resmî *İstıtisman* [Statesman] gazetesi, Hicaz isyanında Mısır hükümetiyle birlikte hareket eden Hint hükümetinin mürevvic-i siyaseti olduğu için efkâr-ı umumiyedeki bu cereyandan fena halde kuşkulandı. Hint İttihad-ı İslâm Cemiyeti şu'abâtıyla bütün diğer mehâfil ve cemiyât-ı İslâmiyenin, fukahânın, ulemanın Müslüman efkâr-ı umumiyesini temsil edemeyeceğini iddiaya kalkıştı; hâdis olan ictimaâtan çoğunun sahte olduğunu ileri sürdü. Şerif Hüseyin'i hilafete, dine, devlete karşı hurûcundan dolayı takbîh edenlerin, katline fetva verenlerin aleyhine yürüdü. Bunun üzerine *Times of India* gazetesinin 22 Ağustos tarihli nüshasında Hint kibarlarından biri şu tarzda mukabele etti:

“Şerif-i Mekke'nin Devlet-i Osmaniye aleyhine kıyâmı hakkındaki havâdisin intişarından beri hayli zaman geçti. Biz o aralık âsilerin Medine'yi mu-

hasaraya aldıklarını, yolda tesadüf ettikleri maniaları devirip yürüdüklerini, binaenaleyh hadisenin Osmanlılar için pek vahim olduğunu iştmiş-tik. Lâkin aradan bu kadar müddet geçtiği halde yeni bir şey duymadık. Acaba muharrir cenabları el-yevm Hicaz'da deveren eden ahvâlin hakikatinden bizi haberdar ederler mi? Neşriyat-ı vâkuanızdan *İstitisman* gazetesıyla aynı fikirde olduğunuz anlaşılıyor. Zira o da cemiyât-ı İslâmiyenin, hususiyle Hint İttihad-ı İslâm Cemiyeti'nin Hindistan'daki efkâr-ı İslâmiyeyi temsil edemeyeceğini iddia eylemişti. Eğer bu dava haklı ise efkâr-ı İslâmiyeyi kim temsil edecek? Yoksa *İstitisman* gazetesi mi!

"Efrâd-ı ümmet tarafından müntehab ve suret-i resmîyede mutemed bulunan bu cemiyetler Hint efkâr-ı İslâmiyesini temsil edemez iddiasında bulunmak, aynıyle İngiltere Parlemtosu İngiliz millete niyabet hakkını haiz değildir, demek gibi bir şeydir. Ben efkâr-ı umumiyenin ne olduğunu öğrenmek istemem. Benim o makaleyi yazan muharrirlerle emsâ-linden istediğim bir şey varsa, bu gibi cemiyât-ı resmîyeyi tanımadıkları halde acaba efkâr-ı umumiye namına ortaya attıkları sözleri nereden ve ne suretle alıyorlar, bunu bize öğretmelerinden ibarettir. Katıyyen bilinmelidir ki Hint İttihad-ı İslâm Cemiyeti'yle şubeleri ve diğer cemiyât-ı mutebere Müslüman efkâr-ı umumiyesinin tamamıyla mümessilidir; şâ-yet *İstitisman* gazetesi bunun aksini iddia edecek olursa büyük bir cina-yet irtikâb etmiş olur.

"Şimdi bir de Hükümet-i Osmaniye'nin ilân-ı harbi esnasında Müslüman-ların ileri gelenleri tarafından serd olunan efkâr üzerine nazar-ı dikkatini-zi celb etmek isterim. Bunlar, dünyadaki Müslümanların kâffesini birbirine rabt eden râbitanın hangi kuvvetle olursa olsun sarsılması muhâl olduğunu, o esnada sarahaten bildirmemişler miydi? Kendilerinin gayret-i di-niye hususunda en ileri giden bir ümmet olduklarını, binaenaleyh mesâil-i umûr-ı dinîyelerine velev hayalî olsun hiçbir kuvvetin, hiçbir müdahale-nin tahakkümünü kabul etmeyeceklerini söylememişler miydi? Ey muhar-rirler! Ben gerek size, gerek diğer bütün gayrimüslimlere sırf İslâmî olan bu gibi meselelere karışmamanızı, ileri süreceğiniz bir takım muzır mülaha-zalarla Müslümanların hissiyatını cerîhadâr etmemenizi tavsiye ederim".

İşte gayrimüslim bir gazetenin neşrinde muztar kaldığı şu fıkralar Hint efkâr-ı İslâmiyesinin Şerif Hüseyin tarafından İka' olunan bu cina-yeti ne suretle telakki ettiklerini açıktan açığa gösteriyor.

Emir-i sâbık Hüseyin'in halife-i Müslimîne karşı hurûcunu Hint Müslümanları nazarında meşru göstermek isteyen İngilizler para kuvvetiyle

elde ettikleri eşhâs-ı malumeden mâadâ matbuat-ı mahalliyyeden bir kısmını satın aldılar. Devlet-i Osmaniye'nin Hicaz'daki sû-i idaresine ve bundan böyle Hint hüccâcının kemâl-i emn ü istirahatla ifa-yı hac edebileceklerine dair yazılar yazdırdılar. Lâkin bu hareketlerin hiçbirini bekledikleri semereyi vermedikten başka ma'kûs tesirler husule getirdi. Meselâ Bombay'daki "Hüccâca Muavenet" Cemiyeti bir beyanname çıkararak Hindistan'ın her tarafına neşr etti. Bu beyanname, sene-i hâzırada Hicaz'a gitmek isteyenlerin esbâb-ı âtiyeden dolayı niyetlerinden vaz. geçmelerini ekîden tavsiye ediyordu: 1. Şerif Hüseyin'in hareketi hıta-i Hicaziye'yi dâru'l-harb haline getirdiği için hüccâc yollarda tehlikeden masûn kalamaz. 2. Muharebe dünyanın her tarafında galâ-yı es'ârı mücib olmakla beraber Hicaz bu hususta tahammül edilemeyecek derecededir. Binaenaleyh pek zengin olanlardan mâadâsı hac etmek isteseler de muvaffak olamayacaklardır. 3. Hüccâc nakline mahsus olan vapurların nakliyât-ı askeriyede istihdamı ücret-i seferi mâ-lâ-yutâk bir hale getireceğinden mâadâ tahte'l-bahr tehlikeleri de ehemmiyete alınacak meseledir. 4. Haccın şartı emniyet ve istitâattır. Hicaz'daki fenalıklar, denildiği gibi, Osmanlılar yüzünden olmayıp diğer bir takım esrar ve esbâb-ı hakikiyeden münba'isdir ki onlar bugün dünkünden daha şedîd ve daha müessirdir.

İndiyarman gazetesi uzun bir makale yazarak cemiyetin beyanname-sini tasvip ediyor ve Hint Mu'temeri'ne bu sefer Müslüman azanın pek o kadar alâkadar olmadığından bahs ettiği sırada diyor ki:

"Herkesin malumu olduğu üzere Müslümanlar şu aralık yalnız Haremeyn meselesi ile meşguldürler. Binaenaleyh o mesele bitmedikçe başka hiçbir şey düşünmek istemezler".

El-hâsıl Hint matbuatını gözden geçirenler görürler ki -doğrudan doğruya İngiliz âmâlini tervic eden birkaçı müstesna olmak şartıyla- umumu da Şerif Hüseyin'in hareket-i vâkiasını takbîh ve teşnî' noktasında müttefiktirler. Maamâfih o istisna ettiğimiz gazetelerin lisanından da İngilizlerin oynamak istedikleri bu oyunu başa çıkarmaktan pek de emin olmadıkları sarâhaten anlaşılıyor.

Sebilürreşad, XI/359, 21 Zilhicce 1334/6 Teşrinievvel 1332, s. 179-180 ve "Mekke emir-i sâbıkı bâğî Hüseyin ve Hint Mmatbuatı", XI/360, 28 Zilhicce 1334/13 Teşrinievvel 1332, s. 192.

HİLAFET

SEYYİD BEY

HAZIRLAYAN:
DR. SAMİ ERDEM

1. Hilafetin Tarifi

Zamanımızda makam-ı hilafet hakkında biri ifrat, diğeri tefrit olmak üzere yekdiğerine zıt iki fikr-i mütehâlif carî olduğu görölmektedir. Bir kısım halk, makam-ı hilafete bir nev'i kudsiyet ve ruhaniyet isnad ederek gulûv derecesine varıyor. Bir kısmı da umûr-ı âmmeyi temşiyet hususunda makam-ı müşarun ileyhi büsbütün takyîd eyleyerek mezâhib-i marûfe-i fıkhiye haricinde, hatta mezheb-i Hanefî hilâfında vaz'-ı kavânîne salâhiyettar olmadığına kâil oluyor. Bu iki fikrin ikisi de yanlış olmakla beraber meselenin zamanımızda pek büyük ehemmiyet ve nezaketi bulunduğundan bu babda biraz uzun izahât vermeye, meselenin mahiyet-i hakikiyesini fıkıh ve hukuk-ı İslâmiye nokta-i nazarından etraflıya tetkik ve teşrihe mecburiyet hasıl olmuştur.

Binaenaleyh evvela hilafeti tarif ve tavzih, sâniyen hilafetin suret-i iktisabını ve akd-i vekâlet nev'inden bulunduğunu, sâlisen halifenin haiz olduğu velâyet-i âmmenin mahiyetini, râbi'an halifeye itaatın vücubunu, hâmisen vaz'-ı kavâninde salâhiyetinin derece-i şümülünü beyan ve tafsil edeceğiz.

Yukarıda halifeye "imamü'l-müslimîn" ıtlak olduğunu söylemiştik. Buna binaendir ki "hilafet" meselesi, ilm-i kelâmda "imamet" bahsi namıyla maruftur. Bazı ulema-yı Hariciye halife ve imam nasbının vücubunu münkir, ulema-yı Şia da imamü'l-müslimîn ve halife olacak zatın masum olması lüzumuna kâil olduklarından imamet bahsi, ilm-i kelâmın da mebâhis-i mühimmesi meyanına dahil olmuştur. Biz burada bunların efkâr ve mütalaâtından ve ulema-yı Ehl-i sünnetle olan ihtilafâtından bahs edecek değiliz. Maksudımız ulema-yı Ehl-i sünnetin ve fukahânın beyanatuna göre meselenin mahiyet-i fikiye ve hukukîyesini ve üzerine teretüb eden ahkâm-ı fikiyeyi bildirmektir.

"Hilafet" lügatta bir kimseye halef olmak mânasınadır. Emirü'l-müminin ve imamü'l-müslimîn olan zat-ı mühterem, Hâzreti Peygamber'e halef olduğu için kendisine "halife" ıtlak olunmuştur. Nerede ve ne maksatla halef olduğunu izahât-ı âtiye gösterecektir.

"Hilafet" istilahta "imamet" mürâdifidir. Namazda cemaate imam olmak mânasına olan imametten tefrik için buna "imamet-i kübrâ" denir. Büyük muhakkık Sadruşşerî'nin *Ta'dîlu'l-Ulûm*'unda, *Mevâkıf* ve *Ma-kâsıd* gibi en meşhur ve en muteber kütüb-i kelâmiyede, imamet şu suretle tarif olunuyor: "İmamet, Hazreti Resul-i ekremden halef olarak umûr-ı diniye ve dünyeviyede riyyaset-i âmmedir".

Hâtemü'l-müctehidin İmam İbn Hümam da ilm-i kelâma dair olan *Mûsâyere* namındaki kitab-ı güzîninde imameti, "Millet-i İslâmiye üzerinde tasarruf-ı âmma istihkak" diye tarif ediyor.

Bu iki tarif, lafzen ve mefhumen mütegâyir iseler de netice itibarıyla ikisinin de medlûl ve mâ-sadaki birdir. Zira evvelki tarifte zikr olunan "riyyaset-i âmma"da millet-i İslâmiye üzerinde hakk-ı tasarruf bulunmayacak olur ise riyyasetin mânası kalmaz. İkinci tarife göre "tasarruf-ı âmma istihkak" hususu da, riyyaset-i âmmesiz hûsul bulmaz. Vehle-i âlâda ikinci tarif, birincinin lâzımı gibi görünürse de mütalaa-ı ânife nazar-ı tetkike alınınca aralarında telâzüm bulunduğu, her ikisi de yekdiğerinin lâzımı ve melzûmu olduğu müstebân olur. Birinci tarif ilm-i kelâma, ikinci farîf sıfha evfak u emesdir. Müşarun ileyhi İbn Hümam, müctehid derecesinde büyük fakih olduğu için ikinci tarifi ihtiyar etmiştir.

“Tasarruf-ı âmm”dan maksat, milletin umûr-ı âmmesinde tasarruftur ki “velâyet-i âmme”den ibarettir. Velâyet-i âmmenin ne demek olduğu ve daire-i şûmûlü zîrde ayrıca izah olunacaktır.

Fasl-ı evvelde, taraf-ı Risâlet’ten ahkâm-ı şer’iyyenin suret-i vaz’ı bahsinde beyan olunmuştu ki din-i İslâm, hem diyanet ve hem siyaseti câmi’ bir din-i âlîdir. Hazreti Risâletpenah Efendimiz yalnız vaz’-ı şeriatla iktifa buyurmadılar. Bir taraftan kavânîn-i şer’iyyeyi vaz’ u tebliğ ettiler, diğer taraftan da o kavânîn-i şer’iyyenin icrasını bizzat deruhte buyurdular. Mesâlih-i milleti rû’yet ve umûr-ı âmme-i ümmeti temşiyet eylediler. Etrafa valiler ve kadılar nasb u i’zâm ettikleri gibi emr-i cihadda dahi başkumandanlık vazifesini bi’n-nefs ve bilfiil ifâ buyurdular. Bu ise ehl-i İslâm üzerinde tasarruf-ı âmm demektir ki İslâmiyetin cihet-i siyasiyesidir. *Şerh-i Mûsâyere*’de buna “nübüvvet üzerine müterettib imamet” deniliyor ki zamanımız örf ü istilâhınca “hükûmet” tabirinden kaskd olunan mânadan başka bir şey değildir. Gerçi biz “hükûmet şöyle yaptı, böyle icra etti” sözünde olduğu gibi bazan hükûmet tabirini, heyet ve rical-i hükûmet mânasında istimal ederiz. Lâkin bu istimal bi-tarîki’l-mecazdır, mecaz-ı hazfî kabilindendir.

İşte şu zikr olunan siyaset, imamet ve hükûmette Cenabı Nübüvvet-meâb’a halef olduğu için imamü’l-müslimîn hazretlerine “halife” ve haiz olduğu sıfat ve makama da “hilafet” tesmiye olunmuştur. Beyne’n-nâs zebân-zed olan “Halife Peygamber’in vekilidir, Peygamber postunda oturuyor” gibi sözlerin mânası budur. Yoksa vaz’-ı şeriatte vekili ve halefi demek değildir. Öyle olur ise halifenin peygamber olması lazım gelir ki bu, hiçbir kimsenin hatırından bile geçmemiştir.

Tarifât ve izahât-ı mesrûdeden anlaşıyor ki halife hükûmet ve millet-i İslâmiyenin reisidir. Haiz olduğu hakk-ı tasarruf ve velâyet, avâmm u havâss bilcümle müminîne ve kâffe-i umûr-ı millete şamildir. Bununla beraber işbu velâyet-i âmme, öyle papanın velâyeti gibi diyanî ve ruhanî olmayıp bir hükümdarın velâyet-i âmmesi gibi idarî ve siyasîdir. Vazifesi dîn-i İslâmı hıfz u sıyânet, umûr-ı âmmede icra-yı hükûmet ve siyasettir.

2. Hilafetin Suret-i İktisabı ve Akd-i Vekâlet Nev’inden Olduğu

Ânifen zikr olunan tarifât, “hilafet” lafzından hâsıl-ı masdar mânası murad edilmiş olmasına göredir. Yani halife olmaktan mütehassıl “halifelik” sıfat ve keyfiyetini tarif ve tebyinden ibarettir. Bu sıfatın suret-i iktisâ-

bına ve mâna-yı masdarıce yani halife olmak mânasınca hilafetin mahiyet-i fıkhiyesine gelince; bunu hakkıyla anlamak için izahât-ı âtiyeyi kemâl-i dikkatle takip etmek iktiza eder:

Umum muteberât-ı fıkhiyede ve be-tahsis e'âzım-ı fukaha-yı Şâfiyeden meşhur *Edebü'd-Din ve'd-Dünyâ* nam eser-i celilin müellifi İmam Mâverdi'nin *Ahkâm-ı Sultâniye* namındaki kitabında sarâhaten beyan olunduğuna göre fukaha-yı İslâm, hilafeti, millet-i İslâmiye ile halife arasında bir nev'i akid ve mukavele olmak üzere kabul ve telakki etmişlerdir. Yani hilafet, fıkah ve hukuk-ı İslâmiyece millet ile halife arasında adeta icâb ve kabul ile mün'akid bir akiddir, hem de akd-i vekâlet nev'indendir.

Hazreti Resul-i Ekrem, hîn-i irtihallerinde halife nasb u tayin etmemiş ve bunu ümmetinin hakkı olmak üzere kendilerinin ihtiyar ve intihabına terk eylemiş idi. Hatta bu hususta hiçbir tavsiyede dahi bulunmamıştı. İrtihâl-i Nebvî'den sonra ekâbir-i ümmet yani Medine-i münevverede bulunan ashâb-ı kirâm, ufak bir müzakere ve münakaşâyı müteakip bi'l-ittifak Hazreti Ebu Bekir-i Sıddık'ı ilk halife intihab ettiler.

Bedihiyyât-ı fıkhiyedendir ki hiçbir kimse, şahsen ve kendiliğinden âmm-i nâs üzerinde tasarrufa mâlik halife olmak hakkını haiz değildir. Bu cihetle halife olmak, ümmetin intihabına vâbestedir. Fakat memâlik-i İslâmiyenin vüs'ati, nüfusun kesreti sebebiyle intihab-ı âmm usulüne riayet müteazzir ve pek büyük mahzuru müstelzim olduğundan fukaha, yalnız "ehl-i hall ü akd"ın yani payitahtta bulunan ricâl-i hükümet ve ashâb-ı tecrübe ve reviyetin (Mebusân ve A'yân) intihab ve bey'atı, umum efrâd-ı milletin intihabı makamına kâim olacağını beyan ediyorlar. Bazıları da hiç olmazsa merâkiz-i vilâyât ehl-i hall ü akdi intihabda dahil olmalıdır diyor. Muhtâr olan evvelki kavildir. Ashâb-ı kirâm da öyle yapmışlardı.

Maahâza hilafet, halife tarafından veliyy-i ahd tayin etmek suretiyle de mün'akid olur. Zira ba'de'l-irtihâl hilafete intihab gürültüsü yüzünden ehl-i İslâm arasında fitne ve tefrika vukûuna mahal bırakmamak için kable'l-irtihâl hilafete ehil olan zatı veliyy-i ahd tayin etmek halifenin cümle-i hukukundandır. Nitekim Hazreti Ebu Bekir, mülâhaza-yı sâbıkaya binaen Hazreti Ömer'i kendisine veliyy-i ahd tayin ve ümmete arz u tebyîn etmişti. Bundan da anlaşılır ki veliyy-i ahd tayininde keyfiyeti, ehl-i hall ü akdin tasvibine arz etmek lâzimedendir; tâ ki akd-i vekâlet tamam olsun. İşte Devlet-i Aliyye'de mine'l-kadim carî olagelen veliyy-i ahd tayini usulü bu esasa mübtenîdir.

Hilafet ber-vech-i ma'rûz akd-i vekâlet nev'inden olduğu içindir ki halife bir taraftan Hazreti Peygamber'in halefi, diğer taraftan milletin vekilidir. Kâideten müvekkil, vekilini azl etmek hakkını haiz olduğu cihetle kütüb-i fikhîyede beyan olunan esbâb ve şerâitin tahakkuku halinde halifenin hal'i yani müvekkili bulunan millet tarafından vekâletten azli caiz olur. Halife eğer milletin vekili olmamış olsaydı, işbu hal' keyfiyeti meşru olmazdı.

Hulasa hilafet bir nevi vekâlet demek olduğundan kütüb-i fikhîyede tasrih olunduğu vechile hakkında tamamıyla kaide-i vekâlet ahkâmı carî olur. Bu cümleden olmak üzere halifenin hal'i veya vefatı halinde vükelâ-yı devlet ve memurîn-i hükümetten hiçbirî mün'azil olmaz. Çünkü vükelâ ve memurîn-i hükümet, her ne kadar zat-ı hazreti hilafet-penâhî tarafından nasb u tayin edilmiş olmalarına mebnî zâhirde onun vekili iseler de, hakikatte milletin vekilidirler. Halife hazretleri onları akd-i hilafetle almış olduğu mezuniyet-i zımnîyeye binaen tayin ve tevkiî eylemişir. Kaide-i fikhîyece tevkiî mezun olan vekilin tevkiî ettiği kimse, hakikatte müvekkilin vekili olur. Yoksa ol vekilin vekili olmaz ve binaenaleyh vekil-i evvel azl edilmek veya vefat eylemekle vekil-i sâni mün'azil olmaz (*Mecelle*'nin 1466'ıncı maddesine bak). Aynı kaide, re'sen ve bilâ-irade memur nasbına mezun olan vükelâ, vülât ve kuzâtın nasb u tayin ettikleri memurîn ve nüvvâb haklarında dahi carîdir. Nitekim Devlet-i Aliyye'de ale'l-umum vükelâ, ümera ve memurîn-i sâire hakkında bu kaide ahkâmı carî olmaktadır.

Kezâlik kaide-i vekâlet iktizasınca vekil, müvekkilinin kayd u şartını riâyete mecburdur. Aksi takdirde vekilin tasarrufu müvekkili hakkında muteber ve nâfiz olmaz. Binaenaleyh zat-ı hazret-i hilafet-penâhînin zaruret tahakkuk etmedikçe milletin zarar-ı mahzına olarak vâki olan tasarrufâtı muteber olmaz. Çünkü buna delâleten mezun değildir.

Bu kaide bilcümle ricâl ve memurîn-i hükümete dahi şamildir. Onlar da makam-ı hilafetten sâdir olan kuyûd ve şurûta hasbe'l-vekâle riâyete mecburdurlar. Kuzât dahi bu mecburiyete dahildir. Kadılar, hakimler dahi memurîn-i sâire gibi imamü'l-müslimîn hazretlerinin vekili oldukları ve binaenaleyh haiz bulundukları velâyet-i kazâ ondan me'hûz ve müstefâd olduğu için onun kayd ü şartına muhalefetleri şer'an sahih ve nâfiz olmaz. Zira bu surette verdikleri hükümler, fuzulî olarak bilâ-velâyet verilmiş olur.

İşte *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin 1801'inci maddesinde "Kazâ, zaman ve mekân ve bazı hususâtın istisnasıyla takayyüd ve tahassus eder"

diye muharrer olan mesele-i kanuniyenin illet-i fikihiyesi budur. Meselâ, madde-i mezkûrede beyan olunduğu vechile bir müctehidin re'y ü kavliyle amel olunmak üzere emr-i hilafet-penâhî sâdir olsa artık hükkâm, ol müctehidin re'yine münâfî diğer bir müctehidin re'yiyle amel edemezler, ederler ise hükümleri sahih ve nâfiz olmaz.

3. Velâyet-i Âmmenin Mahiyeti ve Derece-i Şümulü

“Velâyet”, yukarıda dahi bi'l-münasebe beyan olunduğu vechile “İster razı olsun ister olmasın gayr üzerine söz geçirmek” demektir. Bazı fukahâ tarifteki “söz geçirmek” tabiri yerine “tasarruf nâfiz olmak” tabirini zikrediyor.³ İkinci tabir birincinin mâna-yı lâzımıdır. Netice itibariyle her ikisi de birdir.

Velâyet, itibarât-ı muhtelif ile aksâm ve merâtib-i mütenevviaya taksim olunur. Bir kerre hususî ve umumî olmak itibariyle ikiye münkasım olur: Velâyet-i hâssa, velâyet-i âmme. Velâyet-i hâssa pederin evlâd-ı sıgâ-ı üzerindeki velâyeti gibi mahiyet-i hususiyeyi haiz olan velâyettir. Velâyet-i âmme, umum efrâd ve ef'âle şamil olan velâyettir; kuzât ve hükkâmın haiz oldukları velâyet gibi. Maahâza bunların velâyetleri mutlak surette âmm değildir. Bir cihetten âmm, diğer cihetten de hâssdır. Daire-i kazâ ve hükümleri dahilinde bulunan kâffe-i efrâda şamil olduğundan dolayı âmm ise de, daire-i mezkûre haricinde kalan efrâda gayr-ı şamil ve bazı hususâta münhasır bulunduğundan dolayı da hâssdır. Asıl “velâyet-i âmme” imamü'l-müslimîn hazretlerinin haiz olduğu velâyettir ki ale'l-umum efrâd-ı millete ve her nev'i umûr-ı âmmeye şamildir.

Velâyet zatî ve gayr-ı zatî olmak itibariyle de iki kısma tefrik olunur: Velâyet-i zâtiye, velâyet-i gayr-ı zâtiye. Velâyet-i zâtiye, velinin zatından neş'et eden velâyettir; peder ve büyük pederin evlâd ve ahfâd-ı sıgârı hakkındaki velâyeti gibi. Velâyet-i gayr-ı zâtiye, velinin zatından neş'et etmeyip akd-i vekâlet gibi bir sebep-i haricîden tevellüd eden velâyettir. Vekil, vasî, mütevellî, kadı ve valinin velâyeti bu kabildendir. Velâyet-i zâtiye, velinin şahsiyle kâim bir vâsf-ı zatî olduğu için ondan infikâki kâbil değildir. Bu cihetle peder veya büyük peder nefsinin velâyetten azl ü ihrâc

•••••

3 “Urrifer el-velâyetü fi *Fethi'l-Kadîr* ve'l-*Inaye* ve'l-*Kifaye* şurûhi'l-*Hidaye* bi-enneha tenfizu'l-kavl ale'l-gayr şâe ev ebâ. Ve fi *Şerhi'l-Eşbalı* li'l-l-Hamevî enne'l-velâyete ne-fazû't-tasarruf ale'l-gayr şâe ev ebâ”.

etse muteber ve mün'azil olmaz. (Kâle fi'l *Eşbâh*: Ve nakale İbnü's-Sübki el-icmâ'a alâ ennehümâ lev 'azelâ enfüsehümâ lem yen'azilâ).

Velâyet-i gayr-ı zâtîye, vasc-ı zatî değıldir. Sonradan târi olan bir emr-i hariciden mütevellid vasc-ı ârizidir ve binaenaleyh infikâki kâbildir. Mese-lâ müvekkil-in azliyle vekil mün'azil ve velâyeti zâil olacağı gibi vekil-in nef-sini azliyle de mün'azil olur. Büyük küçük ale'l-umum memurîn-i hükü-met de böyledir. Bunların haiz oldukları velâyet dahi vasc-ı zatî ve lâzım olmadığından azl ü istifaları sahih ve muteber olur. İmamü'l-müslimîn hazretlerinin haiz olduğu velâyet-i âmme de bu kâbildendir. Yani infikâki kâbil bir vasc-ı ârizî ve gayr-ı zatîdir. Binaenaleyh esbâb-ı meşrû'aya meb-nî hâl'i ve kendisinin imamet ve saltanattan feragati şer'an caizdir.

En mevsuk ve mutemed müellefât-ı fıkhiyeden meşhur *Hidâye* sahibi umdetü'l-fukaha İmam Burhânüddin Mergînânî⁴ hazretleri, vekâlet ve tevliyet gibi bir akd-i mahsus sebebiyle husule gelen velâyete "velâyet-i tefvîz" ıtlak ediyor. Çünkü bu nevi vekâlet, asıl hakk-ı tasarrufa mâlik olan zatın hakkı olup onun tarafından akd-i mezkûr ile suret-i mahsusada meselâ vekile veya mütevellîye tefvîz olunmuştur. Zira vekil ve müte-veli, müvekkelün bih olan işte ve umûr-ı vakfiyede esasen hakk-ı velâyet ve tasarrufa mâlik değıldirler. Onlar bu hakkı pederin zatında mündemic übüvvet vascı gibi bir emr-i zatî sebebiyle ihraz etmemişlerdir, belki sonradan târi ve ihtiyarî olan akd-i vekâlet ve tevliyet ile müvekkel ve vâkıf-tan ahz u tefevvuz eylemişlerdir. Vasîler, kadılar, hâkimler, valiler, ku-mandanlar ve nâzırlar dahi böyledir. Onların velâyetleri de ber-vech-i mâ'rûz velâyet-i tefvîz cümlesindendir.

İşte emiru'l-müminîn hazretlerinin haiz bulundukları velâyet-i âmme bu nevidendir. Millet tarafından akd-i hilafet ve bey'atle kendilerine tefvîz

.....

4 Mûşarun ileyh İmam Burhânüddin Mergînânî, Türkistan ulemasından ve e'âzım-ı fukaha-yı Hanefiyedendir ve pek muhterem bir zat-ı fezâil-simâttır. Bîlcümle kema-lât-ı insâniye ve ilmiyeyi nefsinde cem' etmiştir. Zamanının en gaddar ve en hunhar zalemeleri bile kendisine pek ziyade hürmet ederlermiş. Usul ve furûda imamdır. Söz-leri beyne'l-fukaha senet ittihaz olunur. Maskat-ı re'si Türkistan'da Fergana eyaletin-de Mergînân kasabasıdır. 593 tarihinde irtihal etmiştir. Evlad ve ahfâdı da ekâbir-i fu-kahadandır, bu cihetle tesis ettiği aile-i muhteremesi ilim ve fazilet ocağı olmuştur. Mûşarun ileyh'in *Hidâye*, *Müntekâ*, *Tecnîs*, *Muhtaru'n-Nevâzil*, *Neşrü'l-Mezheb*, *Me-zîd* gibi fukaha indinde pek kıymetli telifât-ı fıkhiyesi vardır. Hele zikr olunan *Hidâye*, bütün kütüb-i fıkhiyenin me'hazıdır. Pek muhakkıkâne yazılmış bir eser-i celildir. Üzerine İbn Hümmam, Tâcüşşer'â, Şeyh Ekmelüddin gibi fuhûl-i fukaha tarafından pekçok şerhler yazılmıştır. İngilizceye de tercüme edilmiştir ki bir nüshası manzûr-ı âcizî olmuştur. *Hidâye*, şerhleri ile beraber matbudur.

olunmuştur. Bunun içindir ki hal' veya ferâgat vukûunda hakk-ı velâyetleri sâkî olur. Artık bu hususta efrâd-ı ümmetten hiç farkları kalmaz. Beyana hacet yoktur ki zat-ı hilafet-penâhileri, halife olmazdan evvel öyle bir velâyeti haiz değillerdi. Velâyet-i mezkûreyi akd-i hilafetle ihraz etmişlerdir. Tabîî, hal' veya ferâgat vukûunda hal-i sâbıklarına avdet ederler.

Şu izahât-ı fıkhiye suret-i kat'iyede gösteriyor ki hukuk-ı İslâmiyede doğrudan doğruya asaleten ve re'sen hiçbir kimse, hür ve reşid olan efrâd üzerinde emr u nehyini ve mallarında hod-serâne tasarrufâtını infaz eylemek hakkını haiz değildir. Evlâd-ı sıgâr, mecnun ve sefih olarak sinn-i bülûğa vasil olan evlâd-ı kibâr hakkında âbâ vü ecdâdın hakk-ı velâyetleri de, onları himayet ve emvâl ve hukukunu dayâ'dan sıyânet maksadına mebnî meşru kılınmıştır. Bu esasa binaendir ki pederin sıgâr hakkında zarar-ı mahz olan tasarrufu nâfiz olmaz, reşid olarak bâliğ olan veya bilâhare iktisab-ı rüşd eden evlâd-ı kibâr üzerinde de bir günâ hakk-ı velâyeti kalmaz. Yalnız bunlar tarafından hodbehod icra edilen akd-i nikâhın sıhhatinde velilerin izn ü rızası şart olup olmaması meselesi beyne'l-fukaha muhtelifün fihtir.

Avrupa hukukunda izdivac, zevcenin emvalinde zevc'e hakk-ı tasarruf ve velâyet bahş ediyor. Zevceyi zevcin esareti altına vaz' eden bu esası gayr-ı ma'kul, hukuk-ı İslâmiyece şayân-ı kabul değildir. Şeriat-ı İslâmiyede zevcenin emvâlinde zevcin asla hakk-ı tasarrufu yoktur. Zevce tamamıyla hürriyet-i tasarrufiyyeye maliktir, dilediği vechile tasarruf edebilir, zevci katiyen mâni olamaz.

Elhasıl ale'l-umum efrâd-ı milletten herhangi bir ferdin bir sebeb-i şer'îye müstenid olmayan tasarrufu, diğerleri için mutâ' ve emri vâcibü'l-ittibâ' değildir. Çünkü ânifen beyan olunduğu vechile hiçbir kimsenin bilâ-sebeb-i şer'î diğerlerine söz geçirmek (velâyet) hakkı yoktur. Meselâ bir kimse bilâ-vekâlet diğerinin malını satsa veya icâr eylese mal sahibi muvafakat etmedikçe bey' veya icâr-ı mezkûr muteber olmaz. Kezâlik iki kişi arasında tahaddüs eden bir nizâ'ı fasl için salâhiyet-i kazâiyesi olmayan bir zat çıkıp da hodbehod bir hüküm i'tâ eylese hüküm-i vâki sahih ve nâfiz olmaz; velevki ol zat pek muhterem ve müctehid-i mutlak derecesinde âlim bir zat olsun. Onun mücerred ilm ü iktidarı kendisine velâyet-i kazâ bahş etmez ve binaenaleyh hodbehod vâki olan hüküm mutâ' ve emr u nehyi vâcibu'l-ittibâ' olmaz.

Lâkin bir kimsenin başkası hakkında vukû bulan tasarrufu, bir sebeb-i şer'îye müstenid ise muteber olur. Binaenaleyh ânifen zikr olunan

misâllerde ol malı bey' veya icâr eden şahıs mal sahibi tarafından tevkil, nizâ'-ı mezkûru hükmen (hakemen?) hall ü fasla kıyâm eyleyen zat mütehâsimeyn tarafından tahkîm yani hakem nasb u tayin olunmuş ise bu surette vekilin, bey' veya icârı müvekkili hakkında, hakemin hükm-i vâkı'ı da mütehâsimeyn üzerinde nâfiz olur. Çünkü gerek vekilin tasarrufu ve gerek hakemin hükmü, müvekkil ve mütehâsimeyn taraflarından tevkil ve tahkîm ile kendilerine tefvîz olunan vekâlete müsteniddir. Âkil ve muhtar olan her fert kendi umûr ve hususunda dilediği vechile tasarruf ve velâyet hakkını haiz olduğu gibi bu hakk-ı tasarruf ve velâyetini diğerine bahş u tefvîz eylemek hakkını dahi haizdir.

Bir kimsenin bizzat vâki olan tasarrufu kendi hakkında nasıl ve neden dolayı nâfiz olmak lazım geliyorsa, bi'r-rıza tevkil ve tefvîz-i velâyet eylediği zatın bu vekâlet ve velâyetle istinâden vukû bulan tasarrufu, o suretle ve aynı sebebe mebnî ol kimse hakkında nâfiz ve muteber olmak lazım gelir. Eğer efrâd kendi rızalarıyla icrâ ettikleri ukûd ve tasarrufâtın netâ-yicini kabule mecbur tutulmayacak olsalar, hiçbir akid ve mukavelenin hükmü kalmaz. Ve dünyada hiçbir muamele netice-pezir olmaz. Kuvvet hakka galebe eder. Bu da hukukun dayâ'ını mûcib olur. Artık hiçbir ferdin akid ve muamelesine yani sözüne itimad edilmez. Münasebât-ı beşeriye inkıtâ'a ve bi'n-netice hayat-ı ictimaiye inhilâle uğrar. Buna mahal bırakmamak için insanları hukuk-ı gayra taalluk eden sözlerine sâdik ve merbût kılmak zarureti hasıl olmuştur.

Bu mülâhazaya mebnîdir ki "Kişi ikrarıyla muaheze ve iltizamıyla ilzâm olunur"⁵ ve "Her kim ki kendi tarafından tamam olan şeyi nakzâ [nakz etmeye] sa'y ederse sa'yi merdud[dur.]"⁶ olur" kazyeleri, fikhın birer kaide-i esasiyesini teşkil eder.

Fertler hakkında carî olan bu kaide, cemaatler hakkında dahi carîdir. Yani cemaatler de beynlerinde müşterek ve umumî olan işlerini arzu ederler ise müctemî'an ve bizzat idare ederler, isterler ise birini tevkil ve ona tefvîz eylerler. Ve şikk-ı sânide vekilin nâfi' veya nef' ile zarar beyninde dâir olan tasarrufâtını kabule mecbur olurlar. İçlerinden hiçbirisi tasarrufât-ı mezkûreyi kabulden imtina edemez. Zira bir cemaatin vekili, aynı zamanda o cemaati teşkil eden efrâddan herbirinin de vekilidir.

Aynı kaide en büyük cemaat demek olan millet yani heyet-i ictimaiye-i İslâmiye hakkında dahi carîdir. Şu kadar var ki bunca mehâmm-ı

.....

5 ["Kişi ikrarıyla muahaze olunur.", *Mecelle*, md. 79].

6 [*Mecelle*, md. 100].

umûr-ı devleti, tefrikaya düşmeksizin hüsn-i tedvîr ve temşiyet imkân haricinde bulunduğundan umûr-ı devlet ve mesâlih-i milleti rû'yet ve temşiyette matlub olan evsâf ve şerâitî câmi', kavânîn-i şeriatı icraya ve şevket-i İslâmî'lâyâ kâdir, memleketin dahilî ve haricî siyasetini tedvîre ve icâbât-ı hakk u ma'deleti tenfîze muktedir bir zatı kendilerine vekil-i mutlak u müfevvaz yani sözü mutâ' ve emr ü nehyi vâcibü'l-ittibâ imam nasb u tayin eylemek ümmet-i İslâmiye üzerine vacibdir. Ulema-yı Hariciyye ile bir iki Mutezile uleması işbu "nasb-ı imam" kaziyesinin vücûbunu inkâr ile cevazına kâil oluyorlarşa da onlardan mâ'adâ bilumum ulema ve fukaha-yı İslâm bunun vücûbunda müttefiktirler. Ashâb-ı kîrâm hazarâtı da irtihâl-i Nebevî'de her şeyden ve hatta defn-i Peygamberî'den evvel bu emr-i mühimmin ifâsına şitâb ederek küçük bir münakaşadan sonra Cenabı Ebu Bekir-i Siddîk'ı kendilerine imam intihab ve tayin eylemişlerdi.

İşte şu uzun izahâtтан gereği gibi anlaşılmıştır ki halife ve imamü'l-müslimîn hazretleri, nefsu'l-emirde umûr-ı devlet ve mesâlih-i milleti rû'yet ve temşiyette millet-i İslâmiyenin vekil ve reisidir. Haiz olduğu kuvvet ve velâyet de doğrudan doğruya millettен me'hûzdür. Ve umûr ve mesâlih-i mezkûrenin bilcümle aksâmına, ümmetin ricâl ü nisâ, sığâr ü kibâr kâffe-i efrâdına âmm u şâmilidir. "Velâyet-i âmme" tabirinin mânası da budur. Halifeden mâ'adâ hiçbir kimse bu velâyet-i âmmeye malik değildir. Kadıların, valilerin ve nazırların velâyet-i âmmeleri halifeden muktebestir. Onların ifâ etmekte oldukları vezâif, hakikatte zat-ı hilafet-penâhînin vezâyîfi cümlesinden olup bizzat ve ale'l-infirad ifâsı kâbil olmayacağından bizzarure onlara tefvîz eylemiştir.

"Velâyet-i âmme"nin derece-i şümûlüne gelince: Ânifen beyan olduğu vechile gerçi velâyet-i mezkûre âmm ve mutlakdır, lâkin bütün bütün de mutlak değildir. Her şeyde olduğu gibi bunun da bir haddi vardır. Onu tecavüz edemez. Ederse şer'an muteber ve nâfiz olmaz. O had de "maslahat-ı âmme" mülâhazasıdır. Bununla mukayyedir. Zaten işbu "maslahat" kaydı ale'l-ıtlak her nevi velâyetde cârî ve vücudu muktezî olan bir kayıttır. Binaenaleyh velâyet ister velâyet-i hâssa nevinden olsun, ister velâyet-i âmme nevinden bulunsun onun şer'an muteber olması, ol babda riayeti lâzimedен bulunan maslahatın vücuduna vâbestedir. Zira velî, vasî ve kadı gibi ashâb-ı velâyetin taht-ı velâyetlerinde bulunan efrâd üzerine hakk-ı tasarruf ve velâyetleri, onların hukukunu sıyânet ve menâfi'ine nezaret için meşru kılınmıştır. Maslahatı tazammun etmeyen tasarruf ise hukuku sıyânet ve menâfi'e nezaret cümlesinden değildir.

Fukaha bilcümle nusûs-ı şer'îye ve mevârid-i ahkâmı tettebbu ve istik-ra ederek bu esası tahrir etmişler ve bunu tebyîn için "Raiyye [yani tebea] üzerine tasarruf maslahata menûttur"⁷ kaidesini tesbit eylemişlerdir. Şu halde umûr-ı âmmeye müteallik hususlarda devletçe tebea üzerine vâki olan tasarrufât, maslahat-ı âmmeyi mütezammın ise şer'an sahih ve müteber olur. Değil ise muteber olmaz. Meselâ maslahat-ı âmme mülâhaza-sına binaen devletçe bazı vergiler tarhına lüzum görölür ise kadr-i ma'rûf ve miktar-ı kâfi vergi tarh ve cibâyeti caiz olur. Fakat ihtiyaçtan fazlası is-raf demek olup maslahatı mutazammın olmadığından tarh olunacak vergilerin miktarı, mesarif-i lâzimeyi tecavüz etmemelidir. Eder ise şer'an caiz olmaz.

Keza *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'nin 919'uncu maddesinde muharrer olduğu üzere bir mahalde vukû bulan harîkin etrafa sirâyetini men için bir kimsenin hanesini rızası olmaksızın emr-i veliyyü'l-emr ile yıkmak caiz olur. Lâkin mezkûr haneyi veliyyü'l-emrin emr-i mahsusı bulunmaksızın komşusu, mücerred kendi hanesini kurtarmak maksadıyla yıkmış ise kıymetini zâmin olur. Çünkü umûr-ı âmmede tasarruf, doğrudan doğruya re'sen ve ibtidaen imamü'l-müslimîne ve sâniyen onun vekiline yani bu gibi hususâtta tevcih-i salâhiyet ve tefvîz-i velâyet eylediği veliyyü'l-emre aittir. Başkasının bu babda bir gûnâ velâyeti yoktur. Komşunun kendi hanesini harikten kurtarmak zarureti onu damândan tahlis edemez. Çünkü "İzdirar gayrın hakkını iptal etmez"⁸. Komşunun hareket-i vâkiası ber vech-i meşrûh cevaz-ı şer'îye de müstenid değildir. Onun için damân lazım gelir.

Kezalik *Mecelle*'nin 1216 ve 1217'nci maddelerinde beyan olunduğu vechile "Lede'l-hâce emr-i sultanî ile bir kimsenin milki onun rızasına bakılmaksızın kıymetiyle alınıp tarîk-i âmma ilhak olunabilir. Fakat tediye-i semen olunmadıkça milki yedinden alınamaz" ve "Mârreye mazaratı olmadığı halde bir kimse tarîk-i âmmın fazla olan yerini semen-i misliyle cânib-i mîrîden alıp hanesine ilhak edebilir". Birinci suret, milk sahibinin hürriyet-i tasarrufiyesini ihlâl ettiği cihetle zarar-ı hâssı mutazammın ise de mukabilinde nef'-i âmmı müstelzimdir. Çünkü mürûr ve ubûru teshîl için ihtiyar olunuyor. Nef'-i âmm için zarar-ı hâs ihtiyar olunur. İkinci suret ise ne hâs, ne de âmm hiçbir zararı mütezammın değil, fazla olarak nef'-i hazineyi mûcib. Binaenaleyh her ikisi de menfaat-i

• • • • •

7 [*Mecelle*, md. 58].

8 [*Mecelle*, md. 33].

umumiye-yi müstevcib olduğundan bu ve bu misillü tasarrufat için me-sâğ-ı şer'î vardır.

Limanlar, rıhtımlar, iskeleler, şimendifer hatları inşası, şehre su isâle-si gibi nef'i umuma ait tesisat için cebren ve fakat değeri bahasını ver-mek şartıyla istimlâk muamelesinin cevazı bu esasa mübtenîdir.

İşte halife ve zat-ı hazreti padişâhînin velâyet ve nezaret-i âmmesi, vech-i meşrûh üze maslahat-ı âmme kaydıyla mukayyedir. Tasarrufât ve icraât-ı vâkuası maslahat-ı âmme mülâhazasına mübtenî ise şer'an ca-iz ve nâfiz olur, değil ise yani keyfi ve şahsî bir maksada müstenid ise ca-iz olmaz. Meselâ imamü'l-müslimîn hazretleri mücerred kendi nefsi için veya evlâd ü taallukâtından birine ait şahsî bir maksat için bir zatın mil-kini rızası olmaksızın -velev değerinden fazla bir bedel ile olsun- cebren yedinden alsa şer'an caiz olmaz. Müşarun ileyhin velâyet-i âmmesi, ken-dilerine böyle bir hak bahş etmez. Zat-ı hilafet-penâhileri umûr-ı devlet ve mesalih-i millete nezaret için makam-ı hilafete iclâs olunmuşlardır, yoksa hiçbir maslahat ve menfaat-ı âmme bulunmaksızın mücerred ken-di arzu-yı şahsilerine ittibâ'an dilediği vechile hareket ve bilâ-mücib-i şer'î halka ikâ'-ı mazarrat için halife nasb u tayin olunmamışlardır. "Ra-iiye [yani tebea] üzerine tasarruf maslahata menûttur"⁹.

Velî, vasî, mütevellî ve kadınların emvâl-i sığâr u eytâmda ve evkâf u te-rikâtta vukû bulacak tasarruflarında hüküm, bu minval üze carîdir. Yani bunların tasarrufları da maslahat ile mukayyedir.

Sahib-i *Bedâyi'* İmam Kâşânî, kitab-ı mezkûrun "Kısastan afv" babın-da diyor ki:

"Kısastan affın şerâit-i sıhhatinden biri de keyfiyet-i affın sahib-i hak ta-rafından sudûrudur. Zira aff-ı mezkûr, hakk-ı kısası ıskattır. Bir hakka ma-lık olmayan kimse tarafından o hakkı ıskat ise muhaldır. Şu halde hiç mü-nasebeti olmayan ecnebînin kâtili kısastan affı sahih olmayacağı gibi bir sağır için sabit olan kısasda ol sağırın eb ve ceddinin affı dahi sahih ol-maz. Çünkü kısas sağırın hakkıdır, peder ve ceddin hakkı değildir. Onlar ancak sağırın hakkını istifâ velâyetini haizdirler. Ve bir de eb ve ceddin ve-lâyetleri sağırın menfaatine nazarla mukayyedir. Bilâ-bedel kısastan af ise menfaat değil, zarar-ı mahzdır. Zira afv-i mezkûr aslen ve re'sen hakkı ıskattır. Peder ve ced ise bu suretle hakk-ı ıskâta malik değildir. Bu se-

bebe mebnîdir ki zat-ı hazreti padişâhî, velisi olmayan bir yetim için sabit olan kısastan kâtili affetmek hakkını haiz değildir”.

İmam Şemsüleimme es-Serahsî de *Mebsût* nâm kitab-ı meşhurunun “Lakît” bahsinde;

“İmamü'l-müslimîn hazretleri, millet-i İslâmiyenin hukukunu istifâda onların nâib ve nazıdır. Onların hakkı ise kendilerine nef'i olan şeydedir. Binaenaleyh imamü'l-müslimîn kâtili bilâ-bedel kısastan affetmek hakkına malik değildir. Zira müşarun ileyh hazretleri hukuk-ı müslimîni istifâ için makam-ı imamete iclâs olunmuştur; yoksa onların hukukunu iptal için değil”

diyor. Bütün mu'teberât-ı fıkhiyede bu mesele hakkında bu suretle beyan-ı mütalaa olunuyor. İşte şu izahât-ı mufasssaleden velâyet-i âmmenin mahiyet ve derece-i şümulü hakkında tamamıyla bir fikr-i sahîh hasıl olmuştur. Şimdi de halifeye itaatin vücûbunu ve esbab-ı mûcibe ve derecesini izah edelim.

4. Halifeye İtaatin Vücûbu

Halife mutâ' ve emr ü nehyi vacibu'l-ittibâdır. Bu da iki cihetle sabittir. Biri hilafet ve velâyetin mahiyeti iktizası, diğeri Şâri'in icâbıdır. Binaenaleyh halifeye itaat hem fıkhen, hem de şer'an vacibdir.

Fıkhen vacibdir. Çünkü yukarıda tafsîlen izah olunduğu vechile halife milletin vekilidir. Kaide-i fıkhiyece vekilin hasbe'l-vekâle vâki olan tasarrufu müvekkili hakkında nâfiz olur. Zira vekilin haiz olduğu velâyet, müvekkilinden me'hûzdur. Müvekkil o velâyeti akd-i vekâletle vekile bahş etmiştir. Velâyet, ki tenfîz-i kavl ve infâz-ı tasarruftan ibarettir, ancak netâyic-i hukukiyesini kabul etmekle kâbil-i tatbiktir. Bir kimse bir iş hakkında diğesine hakk-ı tasarruf ve velâyet bahş edip de bilahare âsâr-ı müterettibesini kabulden imtina edecek olur ise vekâlet ve velâyetin mânası kalmaz. Bu cihetle müvekkil, hîn-i tevkilde vekilin tasarrufundan tevellüd edecek netâyicin kabulünü iltizam ve taahhüd eylemiş demektir. Artık o netâyici kabulden imtina edemez. Ederse kabule cebr olunur. Bunun içindir ki ale'l-umum efrâd-ı ümmet, zat-ı hazreti hilafet-penâhînin

hasbe'l-hilafe vukû bulan tasarrufâtını kabule, irâdât-ı seniyyesine itti-bâ'a mecburdurlar. Mantuk-ı fikhî bunu icab eder.

Ve bir de her vazife bir hak tevli'd ettiği gibi her hak da bir vazife tah-mîl eyler. Bu da o hakkı tanımak ve ona riayet eylemek vazifesidir. Bunlar mütekabil ve birinin diğerinden infikâki gayr-ı kâbildir. Emirü'l-mümi-nîn hazretleri hasbe'l-vazife tasarruf-ı âmm hakkını haiz olunca, artık ümmet üzerine de bu hakka hürmet etmek ve onun, âsâr-ı fîliyesini ka-bul eylemek vazifesi terettüb eder.

Zahirde iki, hakikatte bir olan mütalaât-ı ânifeden müstebân oluyor ki halifeye itaat ve emr ü nehyine mütâba'at kaziyesi, mahiyet-i hilafet ve velâyetin ümmet-i İslâmiye üzerine tahmîl eylediği fikhî ve hukukî bir va-zife-i mûtehattimedir.

Şer'an da vacibdir. Hatta farzdır. Bu da müteaddid nusûs-ı şer'îye ile sabittir. Bu babda fakih ve mütekellim bilcümle ulema-yı Ehl-i sünnetin icma'ı da mûn'akiddir. "Ey ehl-i iman, Allah'a ve Resulü'ne itaat ediniz. İçinizden ulü'l-emr olanlara da itaat ediniz" [Nisâ, 4/59] mefhumunda olan âyet-i celile ise, ale'l-umum "ulü'l-emr" e itaatin vücûbunda hü-cet-i kât'adır.

"Ulü'l-emr", emir sahipleri demek olduğundan nâzır, kumandan, vali, mutasarrıf ve kadı gibi ne kadar âmir ve veliyyü'l-emr var ise cümlesine şâmilidir. *Buharî*-i şerifte muharrer olan "Başınıza yönetici olarak atanan kişi kara üzüm gibi simsiyah bir Habeşli köle bile olsa [emirlerini] dinle-yip itaat ediniz"¹⁰ ve "Kim yöneticisinde hoşlanmadığı bir durumla karşı-laşırsa sabırlı davransın. Çünkü cemaattan bir karış bile olsa ayrılarak ölen her kişi, cahiliye inancını taşıyarak ölmüş sayılır"¹¹ hâdis-i şerifleri ile bu babda vârid olan diğer ehâdis-i sahiha dahi bunu müeyyiddir.

Bu cihetle bunların vazife ve salâhiyetleri dahilinde sâdir olan emr u nehiyelerine itaat vacibdir. Yukarıda beyan olunmuştu ki bunların ümûr-ı âmmde tasarrufa ve emr ü nehye salâhiyetleri, halifeden me'hûz ve ta-sarrufât-ı vâkıları ona muzâf olup müşarun ileyh cümlesinin ve bütûn millet-i İslâmiyenin reis ve emiri bulunduğu asıl veliyyü'l-emr hali-fedir. Onun için cümlesinden akdem zat-ı hazreti hilafet-penâhiye itaat vacibdir. Bu cihetle müşarun ileyh'in emri ile diğer ulü'l-emrin emri te-âruz etse müşarun ileyh'in emri takdîm olunur.

•••••

10 Buharî, Ezân, 54, Ahkâm, 4; Müslim, İmâre, 36, Neseî, Biat, 26, İbn Mâce, Cihâd, 39.

11 Buharî, Ahkâm, 4, Fiten, 2; Müslim, İmâre, 55.

Bundan başka zat-ı hazreti hilafet-penâhiden mâ'adâ ulû'l-emrin ve-lâyet-i emrleri, vazifelerine has ve münhasır olduğundan onlara itaatın vücubu, vazifelerine ait olan hususâtla mukayyedir. Emirü'l-müminînin velâyeti ise umûr-ı devlet ve mesâlih-i memlekete müteallik her hususa âmm ve şamil olduğu cihetle müşarun ileyhe itaat kaziyesi mutlak ve umumîdir.

Maahâza işbu kaziye-i itaat, bütün bütün de mutlak değildir. Halife-nin de bir âmiri, bir de müvekkili var. Âmiri şeriat, müvekkili millettir. Memur âminin emrine, vekil müvekkilin şartına muhalefet edemeyeceğinden, halife bir cihetten şeriatın emrine muhalefet, diğer cihetten milletin alâyhine hareket etmemekle mükelleftir.

Bundan da anlaşılır ki halifeye itaatın vücubu, biri menfî diğeri müs-bet iki kayıt ile mukayyedir.

Birincisi, müşarun ileyhin emr u nehyi, müstelzim-i ma'siyet olmak; ikincisi, maslahatı tazammun etmektir. Birinci kayda göre şer'an ma'siyet teşkil eden ef'âlde halifeye itaat vacib olmak şöyle dursun, caiz dahi değildir. Meselâ halife bilâ-sebeb-i meşru birinin katlini emr edecek olsa bu emre mutâbaat caiz olmaz. Bu zulümdür. Zulümde itaat ise zulme alet olmak demektir ki ayn-ı zulümdür: "Zulmedenler, hangi dönüş (hangi akibete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir" [Şuarâ, 26/227].

Kezâlik şer'an haram olan bir şeyin bilâ-zaruret ekli hakkında irade-i seniyye sâdir olsa bu iradeye mütâba'at caiz olmaz. Çünkü ulû'l-emre itaati emr eden sâlifü'z-zikr âyet-i celîle, aynı zamanda ve evveleminde Cenabı Hakk'a ve Resulü'ne itaati de emr ediyor. Demek ki bu üç nevi itaatin üçünü de bir yerde cem' etmek icâb ediyor. Bu da ancak ma'siyet teşkil etmeyen yerlerde olabilir ki bunlar da icrasına mesâğ-ı şer'î bulunan ef'âlden ibarettir.

Şu halde ânifen zikr olunan misâllerde olduğu gibi hiçbir sebep-i şer'î ve ihtiyac-ı hakikî bulunmaksızın, mücerred keyfî olarak vacibin terki ve haramın irtikâbı hakkında taraf-ı sultaniden bir emr u irade sâdir olsa, burada şu üç nevi itaatın cem' u telifi kâbil olamayacağından irade-i mezkûreye mütâba'at caiz olmaz. Zira mütâba'at edildiği takdirde Cenabı Hakk'a ve Resulü'ne muhalefette irtikâb-ı ma'siyet edilmiş olacak ki aynı âyet-i kerime hükmünce caiz değildir.

Nitekim âyet-i müşarun ileyhânın bu hükmünü beyan ve tefsir zım-nında vârid olup İmam Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-Sağir*'inde muharrer olan

ve "Hâlik'a masiyette mahluka itaat olmaz"¹² mefhumunda bulunan hadis-i sahih ile "Ta'at ancak marûfta olur"¹³ mazmununda *Buhârî*-i şerif ve *Müslim*'de mevcut hadis-i şerif, bu hususta sarahat-i kat'iyeyi hâvîdir.

Bu hadislerden başka "Bir ma'siyeti irtikâb ile emr olunmadıkça her ferd-i müslim üzerine, sevdiği ve sevmediği şeylerde emirin sözünü dinlemek ve ona itaat eylemek vacibdir. Eğer bir ma'siyeti irtikâb ile emr olunursa ol vakit söz dinlemek ve itaat eylemek caiz olmaz"¹⁴ meâlinde *Sa-hih-i Buhârî* ve *Müslim*'de mezkûr hadis gibi sübûtu sahih ve delâleti kat'î daha birçok ehâdis-i şerife, mebhûsun anıh meselede istibâha mahal bırakmayacak surette yekdiğerini müeyyiddir. Binaenaleyh emr-i Şâri' ile emr-i ulû'l-emr teâruz ettikte Şâri'in emri takdîm olunur, artık emr-i ulû'l-emre iltifat olunmaz. Şu izahât, bâlâda zikr olunan iki kayıttan birinci kayda göredir.

İkinci kayda gelince: Bu kayda göre de meselâ menafî'-i mülk-i devlete münâfî, âmmenin mazarratını dâ'î hususât hakkında sâdir olan evâmîr ve iradât-ı seniyyeye mutâvaat caiz değildir. Kaide-i vekâlet ahkâmınca emirü'l-mümininin bu gibi tasarrufâtı muteber ve nâfiz olmaz. Zira yukarıda beyan olunduğu vechile müşarun ileyhın haiz bulunduğu velâyet-i âmme böyle millet ve memleket hakkında zarar-ı mahz olan tasarrufâta kadar âmme ve şamil değildir. Akd-i hilafet ve bey'atle kendisine öyle bir mezuniyet ve salâhiyet verilmemiştir. Bilâkis hakk-ı tasarruf ve velâyeti, devlet ve milletin nef' u hayrına istimal edilmek kayd u şartı ile mukayyed ve meşrûttur. Vâkıa hîn-i bey'atte bu cihet sarâhaten zikr edilmemiştir ve edilmez, lâkin bu babda hal ü maslahatın delâleti sarâhatten daha kuvvetlidir ve bedâhet derecesinde kat'îdir. Onun için tasrih edilmez. Maahâza üçüncü halife Hazreti Osman'ın hilafete intihabında böyle bir şart sarâhaten dermeyan edilmiş ve o da kabul etmiş olduğu cihetle kendisine bey'at olunmuştu.

Velâyet-i âmmenin derece-i şümûlü ve raiyye üzerine tasarrufun maslahata menût bulunduğu hakkında yukarıda ber-tafsil izahât verilmiş olduğundan tekrara düşmemek için burada izahât-ı mezkûreden sarf-ı nazar olunmuştur.

.....

12 Suyûtî, *el-Câmiu's-sagîr*, VI, 432, (9903). (Beyrut, ts.).

13 Buhârî, Ahkâm, 4, Âhâd, 1, Megâzî, 59; Müslim, İmâre, 39, 40; Ebu Davud, Cihâd, 87; Neseî, Bey'at, 34.

14 Buhârî, Ahkâm, 4; Müslim, İmâre, 38; Ebu Davud, Cihâd, 87.

Bu ikinci kayıt yani maslahata muhalif tasarruf meselesi de, adl ü hak-ka münâfi ve binaenaleyh ma'siyet teşkilinde birinci kayda müsavidir. İkisinin de hükm-i şer'ileri birdir. Bu itibar ile ikinci kayıt da birincide dahil olduğundan ayrıca zikr edilmese de olurdu. Fakat mahiyet-i hakikiye-leri itibariyle aralarında mühim bir fark bulunduğundan müstakillen ikinci bir kayıt olmak üzere zikrine lüzum görülmüştür. Mahiyet-i fikhiye-leri itibariyle bu iki kayıt arasında fark bulunduğu gibi taalluk ettikleri hukuk itibariyle de aralarında fark vardır. Her iki kayıt da hakk-ı Şâri'e taalluk etmekle beraber birincisi fertlerin, ikincisi âmmenin hukukuna taalluk ediyor. Bu ikinci nevi hukuk, nazar-ı Şâri'de pek muhterem ve muazzez olduğu için lisan-ı fıkıhta şanını tebcilen işbu "hukuk-ı âmme"ye "hukukullah" ıtlak olunur.

Burada, yani halifenin emri maslahata muhalif olmamak meselesinde nazar-ı dikkate alınacak bir nokta vardır ki o da behemehal maslahat-ı âmmenin vücudu muhakkak ve malum olmak şart olmamasıdır. Maslahatın vücudu malum veya maznûn olduğu vakitte halifeye itaat vacip olduğu gibi, meşkûk ve muhtemel bulunduğu surette dahi yine itaat vacibdir. Yeter ki emr-i mezkûr maslahata muhalif olmasın. Maslahatın vücudu meşkûk olmak demek, maslahata muhalif olmak demek değildir. Bunlar başka başka şeylerdir, birbirine karıştırmamalıdır. Bir şeyin vücudu bir kimseye göre meşkûk olur da diğer bir kimseye göre zann-ı gâlib ile maznûn ve hatta muhakkak olabilir. Bu, ictihad ve takdir meselesidir. Mahall-i ictihadda emr-i veliyyü'l-emre itaat vacibdir. Aksi takdirde mak-sat fevt, umûr-ı devlet ve nizâm u intizam-ı memleket muhtell olur.

İmam Kâşânî *Bedâyi'* nam kitab-ı meşhurunda diyor ki:

"İmamü'l-müslimîne ve onun nâibi olan emirine itaat lazımdır. Ancak ma'siyetin icrasını emr ederse itaat caiz olmaz. İmamü'l-müslimîn veya emiri eğer nâsın, kendilerine menfaati olup olmadığını kestiremedikleri bir şeyi emrederse, ol şeyin ma'siyet olduğu malum olmayınca emr-i mezkûra itaat lazım gelir. Zira mahall-i ictihadda imamü'l-müslimîne it-tiba vacibdir".¹⁵

Eşbâh şerhi *Hamevî*'de dahi;

"Musannif yani *Eşbâh* sahibi İbn Nüceym, *Kenz* şerhi *Bahr-ı Râik*'ta eimme-i Hanefiyyeden naklen diyor ki: Ma'siyetin gaynı ahvâlde imamü'l-

.....

¹⁵ Dipnotta Arapça metni var. [S.E.].

müslimîne itaat vacibdir. Şu halde imainü'l-müslimîn hazretleri, bir gün oruç tutulmasını emr eder ise tutmak vacib olur"

diye muharrerdir.¹⁶

Elhasıl ma'siyeti mûcib olmayan ahvâlde ulü'l-emre itaat vacibdir. Ahvâl-i mezkûre de iki nevidir: Birincisi, esasen fiil ve terki caiz olan umûr-ı mübâhadır. Bu makamda mendub ve mekruh dahi mübah hük-mündedir. İkincisi, esas itibariyle memnû olduğu halde izzet ve ihtiya- ca binaen icrasına şer'-i şerifin müsaade buyurduğu efdildir.

Birinci nev'a misâl: Emrâz-ı müstevliyenin men'-i intişârı maksadıyla esasen ekli caiz olan bazı me'kûlâtın ekl edilmemesi ve alınıp satılmama- sı hakkında irade-i seniyye şeref-sâdır olsa caiz ve ona mütâba'at vacip olur. Mahiyeti itibariyle haram ve memnû olmayan bir şeyin ekli ve bey' u şirâsı esasen caiz iken artık bu irade sebebiyle caiz olmaz.

İkinci nev'a misâl: Yukarıda beyan olunduğu vechile bilâ-sebebe-i şer'î bir kimsenin milki, onun rızası olmaksızın -velev değerinden fazla bedel ile olsun- cebren elinden alınmak haram ve memnû olduğu halde ihtiya- cı umumîye ve binaenaleyh maslahat-ı âmme mülâhazasına mebnî artık onun rızasına bakılmayarak hükümet tarafından kıymet-i hakikiye- si verilip alınacak olsa caiz ve sahib-i milkin buna mutâva'at etmesi vacip olur. Çünkü, "Hâcet umumi olsun, hususi olsun zaruret menzilesine ten- zil olunur"¹⁷ ve "Zaruretiler memnû olan şeyleri mübah kılar"¹⁸ ve bir de "Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur"¹⁹.

Ifadât-ı mesrûdeye nazaran ânifen zikr olunan esası, yani "Ma'siyeti mûcib olmayan ahvâlde ulü'l-emre itaat vacibdir" esasını, şu şekle ifrâğ edebiliriz: "Her nerede ki ulü'l-emrin tasarruf ve emri şer'an caiz olur ise orada ulü'l-emre itaat vacip olur. Her nerede ki tasarruf ve emri caiz ol- maz ise itaat de caiz olmaz".

Ulü'l-emrin tasarruf ve emri, ne gibi yerlerde caiz olup ne gibi yerler- de caiz olmayacağı meselesine gelince: Hukuk-ı Şâri' ve efrâddan hiçbir hakkı ihlâl etmediği her yerde, bir hakkı ihlâl ettiği takdirde maslahat-ı âmmeyi tazammun ettiği yerlerde caiz olur. Aksi takdirde caiz olmaz.

¹⁶ Dîpnotta Arapça metni var. [S.E.].

¹⁷ [Mecelle, md. 32].

¹⁸ [Mecelle, md. 21].

¹⁹ [Mecelle, md. 26].

İhtar. Burada şu mühim cihetin nazar-ı dikkate alınmasını ihtara lüzum vardır ki “Ma’siyeti mücib ahvâlde halifeye itaat caiz olmaz” demek “müsellahan kıyam ve isyan caiz olur” demek değildir. Buna “hurûc ale’s-sultân” denir ki kütüb-i fıkhiyede ve İmam Nevevî’nin *Sahih-i Müslim* şerhinde tasrih edildiği üzere öyle mücerred zulüm ve fisk sebebiyle caiz olmaz. Bu başka meseledir. Bu, milleti tefrikaya, devleti zaafa, memleketi inhilâlâ düşürmektir ki birçok nusûs-ı Kur’aniye ve ehâdis-i Nebeviye ile suret-i kat’iyede memnûdur. Yukarıda *Sahih-i Buharî*’den nakl olunan ve *Sahih-i Müslim*’de şekl-i âtîde mezkûr bulunan hadis-i şerif, bu hususta sarâhat-i kâmileyi muhtevidir: “Yöneticisinin nahoş bir şey yaptığını gören kişi sabırlı davransın. Çünkü sultana bağlılıktan bir adım bile olsa ayrılarak ölen her kişi, cahiliye inancı taşıyarak ölmüş gibi olur”.²⁰ İşte bu hadis-i şerifte emirü’l-müminînden sâdır olacak mekrûh ve menfûr ef’âlâ karşı sabr edilmesi tavsiye, bu gibi harekât-ı zâlimâne sebebiyle “hurûc ale’s-sultân” kaziyesinin meşru olmayacağı sarâhaten beyan buyruluyor.

Kezâlik İmam-ı Müslim’in tahrir eylediği ehâdis-i şerifeden “İleride birçok fitne ve fesat, tefrika ve şûrişi mücib hadisât zuhur edecektir. Her kim ki imam-ı vâhid etrafında toplanmış olan bu ümmetin işini bozmayı, kuvvet ve cemaatlerini tefrik etmeyi murad ederse, kim olursa olsun vurunuz, öldürünüz”²¹ meâlinde olan hadis-i şerif ile yine bu meâlde bulunan “Siz birlik halinde tek bir yöneticinin idaresi altındayken, biri gelip de birliğinizi bozmak veya bütünlüğünüzü dağıtmak isterse onu öldürün”²² hadisi ve “Kim yöneticiye itaat etmeyi bırakıp cemaattan ayrılır ve bu haldeyken ölürse, cahiliye inancına sahip olarak ölmüş sayılır”²³ ve keza “Bir dönemde iki halifeye birden biat edilmiş olursa, [bu halifeler içinde] sonradan ortaya çıkanı öldürün”²⁴ hadisleri, bu babda her türlü şekk ü şüpheyi def’ u izâleye kâfi ve her biri müstakil bir delil-i celîdir.

Maahâza zulüm ve cevrin de bir haddi ve bir derecesi vardır. O haddi tecavüz edecek olur ise mesele rengini değiştirir. İş hal’a kadar varır. Demek ki bu da “Zarar-ı âmmı def’ için zarar-ı hâs ihtiyar olunur”²⁵ kaidesine tâbi bir keyfiyettir. Tafsilâtı kütüb-i fıkhiyede mestûrdur.

.....

20 Müslim, İmâre, 56.

21 Müslim, İmâre, 59; Ebu Davud, Sünnet, 27; Neseî, Tahrîm, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 261, 341; V, 24.

22 Müslim, İmâre, 60.

23 Müslim, İmâre, 53, 54; Neseî, Tahrîm, 28, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 296, 306.

24 Müslim, İmâre, 61.

25 [*Mecelle*, md. 26].

İtiraz [ve Cevap]

Zamanımızda tefsir ve hadiste oldukça bidâ'a ve mütâlaa sahibi olmakla beraber fıkha intisâbı olmayan veya ahkâm-ı şer'iyenin hakâyıkına ve Şâri'in makâsîdına nüfuz edecek zekâyâ malik bulunmayan bazı efkâr-ı basîta ashâbı, bu meselenin yani ulû'l-emre itaat kaziyesinin hakikatini tamamiyla ihâta edemiyorlar. Edemedikleri için kabul etmek istemiyorlar. Hatta bundan üç dört sene mukaddem bazı matbuât-ı mevkûtede bu meseleye dair açılan uzun bir münakaşa-i kalemiye, maatteessüf bizde her vakit olduğu gibi nezih bir mübâhase-i ilmiye şeklinden çıkarak müşâtemeye müncer olmuş ve tarafeyn yekdiğerini techîl ve tahmîk ile de iktifa etmeyip tekfîre kadar gitmiş idi.

Esasen ve haddizâtında büyük bir ehemmiyet-i hukukiyeyi haiz olan bu bahis, ol vakitten beri ehemmiyetini bir kat daha artırmıştır. Bunun içindir ki biz de burada bu meseleyi uzun uzadıya tetkike mecbur olduk.

İki suretle itiraz olunuyor. İtirazlar vehle-i ûlâda kuvvetli görünürse de biraz ta'mîk-i nazar olundukta hiçbir kıymet-i ilmiyeleri olmadığı tezahür eder. Tetkikât-ı sâlife üzerine bu iki nevi itirazın her ikisi de kendiliklerinden sukût etmişlerse de hakikati bir kat daha tenvîre ve zihinlerde mevcut şüphe ve tereddütleri izâleye medâr olacağı için ber-vech-i âti birer birer îrâd ve cevapları i'tâ olunmak münasip görülmüştür:

Birinci itiraz: Başta halife olmak üzere ale'l-umum ümerâya itaatin vücûbu hakkında yukarıda zıkr u istidlâl olunan "Allah'a ve Resulü'ne itaat ediniz. İçinizden ulû'l-emr olanlara da itaat ediniz" [Nisâ, 4/59] nazm-ı celili, bu hususta medâr-ı ihticâc olamaz. Zira âyet-i müşarun ileyhâdaki "ulû'l-emr" den "ümerâ" maksud olduğu müsellemler değildir. Bu, beyne'l-ulema muhtefûn fih bir meseledir. Bazı ekâbir-i tâbî'in, murad ulema-ı diyor. Âtîde [âyette] "ümerâ" denmeyip de "ulû'l-emr" denmesi de bu kavli teyid eder, Eğer maksat ümerâ olsaydı doğrudan doğruya "ümerâ" denirdi, "ulû'l-emr" denmezdi. Netice itibariyle âyetin müdde'âya yani ümerâya itaatin vücûbu kaziyesine delâleti kat'î değil demek olur. Şu halde delâleti kat'î olmayan bu âyet-i celile ile davâyâ istidlâl sahih değildir. Delilin zaafı, müdde'ânın da zaafını intâc eder.

Cevap: İşte birinci itiraz budur. Şimdi bu itirazı kelime be-kelime takip ve tetkik edelim: Evet Hasan-ı Basrî, Atâ b. Ebî Rebâh, Ebu'l-Âliye ve Dahhâk gibi bazı ekâbir-i ulema-yı tâbî'in, âyet-i mezkûredeki ulû'l-emrden ümerâ maksud olduğuna zâhib olmuşlar. Lâkin bu fikir âmmeye ule-

ma-yı İslâm tarafından kabul edilmemiştir. İmam Nevevî'nin *Müslim* şerhinde beyan ettiği vechile eslâf ü ahlâftan muhtelif sunûf-ı ulemanın yani müfessirîn, muhaddisîn, mütekellimîn ve fukahânın ittifaka karîb ekseriyet-i azîmeleri *ulû'l-emr*den ümerâ maksud olduğunda müttehittir. Bütün mu'teberât-ı fıkhiyede de ümerâyâ itaatın vücûbu kaziyesine bu âyetle istidlâl olunuyor.

Lügat-ı Arabiye de bu babda şâhid-i âdildir. Çünkü *ulû'l-emr*, ashâb-ı emr demektir. *Emir* lafzı lügatte iki mânaya gelir. Biri evâmirin müfredi olan emirdir. Diğerî umûrun müfredi olan emirdir. Birinci surette buyurmak ve buyruk mânasınadır. İkinci surette hâl u şân, hadise ve iş mânasınadır. Her iki surette de ulemaya bi-tarîki'l-hakika "ulû'l-emr" itlâkı sahîh olmaz. Zira ulema hakikatte, bir iş ve bir vazife başına geçmedikçe ne emir ve ferman, ne de iş sahibi değildirler. Onlar ancak ashâb-ı ilm ü fazilettir. Ulû'l-emr velâyet-i emri haiz olanlardır ki bunlar da ümerâdır. Burada ümerâdan maksat, başta emirü'l-müminîn olmak üzere nâzır, kumandan, vali ve kadı gibi velâyet-i emri yani vazifesinin bahş ettiği salâhiyete mebnî emr u nehy etmek, âmme üzerine cebren söz geçirmek hakkını haiz olanlardır. Bu hakkın nasıl ve ne suretle ihrâz olunacağı ise yukarıda tafsilen izah olunduğundan tekrarına hacet yoktur.

Ulema, ulema olmak haysiyetiyle işbu velâyet-i emri, tabir-i istilâhîsiyle velâyet-i âmmeyi haiz değildir. Ulema re'y sahibidirler. Onlarla istişare olunur, re'ylarından istifade edilir. Lâkin re'y-i zâtilerini kabulde bir mecburiyet-i şer'îye yoktur.

Ulemaya ulû'l-emr itlâkı olsa olsa mecaz tarîkiyle olabilir. Halbuki burada yani "Allah'a ve Resulü'ne itaat ediniz. İçinizden ulû'l-emr olanlara da itaat ediniz" [Nisâ, 4/59] âyetinde "ulû'l-emr" nazm-ı kerîmini, bu suretle mecaza haml etmek doğru olamaz. Zira aşağıda bahs-i mahsûsunda izah olunacağı üzere "Kelâmda asl olan mâna-yı hakikîdir"²⁶, mâna-yı mecazî onun halefî ve fer'idir. Binaenaleyh bir kelâmın mâna-yı hakikîye hamli mümkün ve sahîh oldukça mâna-yı mecazîye hamli caiz olmaz. Tabiri-i diğerle bir kelâmın mâna-yı hakikîsini iradeye mâni bir karîne mevcut olmadıkça ol kelâmı mâna-yı mecazîye haml etmek sahîh olmaz. Aksi takdirde söze ve lügata itimat kalmaz, herkes her kelâma dilediği mânayı vermeye kalkar. Artık bir kelâmdan maksûd olan mânayı anlamak kâbil olamaz. Kelâm da mâna-yı maksûdu ifadede hüccet olmaktan çıkar. Bunun içindir ki bu meselede ilm-i beyân ile ilm-i usul müttefiktir.

.....

İşte bu kaideye binaen âtîdeki [âyetteki] “ulû'l-emr”i bi-tarîki'l-mecaz ulema mânasına haml etmek sahih olmaz. Çünkü burada mâna-yı haki-kiyi yani “emir sahipleri” mânasını iradeye mâni ve “ilim sahipleri” mâ-nasını istihraça bâis bir karine yoktur. Bilâkis gerek karîne-i aklıye ve ge-rek karîne-i kelâmiye mâna-yı hakikisi yani ümera mânası maksûd oldu-ğuna delâlet ediyor.

Karîne-i aklıye delâlet ediyor. Zira ânifen beyan olunduğu vechile as-hâb-ı emr, hakikatte ümerâdır. Velâyet-i emri ancak onlar haizdir. Ülema velâyet-i emri haiz değildir. Meğer ki kendilerine valilik ve kadılık gibi bir vazife ve velâyet tefvîz edilmiş ola. Bu takdirde ümerâdan ve bu sebeple ulû'l-emrden ma'dûd olurlar.

Karîne-i kelâmiye de delâlet ediyor. Çünkü âyet-i müşarun ileyhânın siyâk u sibâkı ümerâ maksûd olduğuna bir karîne-i kâtî'a teşkil etmekte-dir. Zira âyetin üst tarafı velâyet-i emr ve kazayı haiz olan vülât ve kuzâ-ta, emanâtı ehline tevdi ve beyne'n-nâs adl ile hükm etmelerini emr edi-yor. Altı da nizâ' ve ihtilaf vukûunda Kitap ve sünnete müracaat edilmesi vücûbunu beyan eyliyor.²⁷

Mu'terizlerin “âyet-i müşarun ileyhâda ‘ümerâ’ denmeyip de ‘ulû'l-emr’ denmesi de ‘maksûd ulema’ diyenlerin kavlini teyid eder. Maksat ümerâ olsaydı doğrudan doğruya ‘ümerâ’ denirdi, ‘ulû'l-emr’ denmezdi” tarzında serd ettikleri mütalaaya gelince: Bu mütalaa kendi aleyhlerine çıkar. Çünkü “ümerâ” denmediği gibi “ulema” da denmemiştir. Şu halde biz de aynı mütalaayı tarz-ı âtiye kalb ile aleyhlerine istimal ederiz ve de-riz ki; eğer ulû'l-emrden maksat ulema olsaydı “ulû'l-emr” yerine doğru-dan doğruya “ulema” veyahut “ulû'l-ilm” denirdi. Bunlardan biri veya on-ların makamına kâim olacak diğer bir tabir zikr edilmemesi, ulû'l-emr-den ulema maksûd olmayıp ümera murad edilmiş olduğuna delâlet eder. Bu mütalaanın onlarınkinden daha kuvvetli, hem de pek kuvvetli olduğu vâreste-i iştibâhtır.

Bütün bu delâiliden sarf-ı nazar ederek hasmın mütalaasını kabul edecek olsak, yine iddiamıza yani halifeye ve onun nasb u tayin ettiği ri-câl-i devlet ve memurîn-i hükûmete itaatın vücûbu kaziyesine hâlel gel-

.....

27 Âyet-i mezkûrenin üst tarafı “Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hüküm ettiğiniz zaman adaletle hüküm etmenizi emr eder” [Nisâ, 4/58] âyet-i celîlesi, alt tarafı da “Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve ahîrete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah’a ve Resul’e götürün; bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir” [Nisâ, 4/59] âyet-i münîfesidir.

mez. Çünkü mütalaa-yı mezkûre nihayetu'l-emr âyet-i mebhûsun anhanın delâleti zannî olmasını iktiza eder. Bu ise vücûbun sübûtuna mâni değildir. Yukarıda fasl-ı sâni'de, ahkâm-ı hamse-i teklîfiyenin izahı sırasında beyan edildiği ve bahs-i mahsûsunda da tavzih edileceği üzere delil-i zannî ile vücûb sabit olur. Bu da bizim için kâfidir. İtiraz-ı mezkûr olsa olsa ümerâya itaatın farz olduğuna kâil olan fukaha aleyhine vârid olabilir. Halbuki bu da doğru değildir. Zira fukahanın bu hususta delili yalnız âyet-i müşarun ileyhâdan ibaret değildir. Bu babda daha birçok nusûs-ı şer'îye vârid olmuştur. Nitekim birkaç tanesi yukarıda *Sahih-i Buharî* ve *Müslim*'den naklen zikr olunmuştu. Bahs-i sâbıkta uzun uzadıya tahlil ve tavzih olunduğu vechile hilafet ve velâyetin mahiyetleri de başlı başına birer delil teşkil etmektedir. Zira halifeye ve ashâb-ı velâyet'e itaat edilmeyecek olursa hilafet ve velâyetin mânası kalmaz. Umûr-ı devlet ve mesâlih-i millet bi'l-külliye muhtel olur. Kuvvet hakka galebe eder. Memlekette ve millet arasında bir şûriş-i daimî hüküm sürer. Neticede vaktiyle Endülüs'te olduğu gibi devlet de, millet de hatta din ve şeriât de mahv u münkariz olur gider.

İşte bu hususta vârid olan o nusûs-ı şer'îye ile beraber mebhûsün anı âyet-i celliye ve bir de şu mütalaa ile hikmet-i teşrî' ve maksad-ı Şâri'î im'ân u iz'ân ile nazar-ı tetkikten geçiren fukaha, bunların heyet-i mecmû'asından *Bedâ'î*'de tasrih olunduğu gibi emirü'l-müminîne itaatın farziyetini istihrac eylemişlerdir. Bizce şüphe yoktur ki diğer ulema da bu meselede fukaha ile müttehiddir. Onların bu makamda farz yerine "vücûb" tabirini kullanmaları, mâna-yı e'ammı itibariyledir ki farza da şamildir. Fasl-ı sâni'de söylemiştim ki fukaha-yı Hanefiyeden mâ'adâ ulema-yı İslâm indinde farz ile vücûb arasında fark yoktur. Usuliyûn ve fukaha-yı Hanefiye de vücûb tabirini ekseriya mâna-yı e'ammında istimal ederler.

Bazı ulema da âyet-i mezkûredeki "ulû'l-emr"den hem ümerâ, hem de ulema maksûd olduğuna zâhib olmuşlardır. İbn Kayyım da *I'lâmu'l-Muvakkı'in* namıyla mevsûm ve meşhur olan kitabının baş tarafında "İşin aslı şudur ki umerâ ancak ilmin muktezasını emr ettiklerinde itaate hak kazanırlar. Dolayısıyla onlara itaat, ulemaya itaate bağlıdır" deyişine nazaran bu fikre zâhib oluyor.

Biz bunda da bir isabet ve hakikat göremiyoruz. Çünkü bir kerre bu fikre göre âyetteki "ulû'l-emr"den aynı zamanda hem mâna-yı hakikî ve hem mâna-yı mecazî ikisi birden murad edilmiş olacak. Halbuki kaide-

ten ıtlâk-ı vâhidde bir kelâmdan mâna-yı hakikî ile mâna-yı mecazînin ikisi birden kasd olunamaz.

Sâniyen, her iki mâna da umum-ı mecaz tarikiyle kast edilmiştir denilecek olsa, bundan da akvâl-i ulemaya ittibâ ve taklidin vacip olması lazım gelir. Halbuki yukarıda “Din ve Şeriat” bahsinde müşarun ileyh İbn Kayyım’ın üstazı İbn Teymiye’nin *el-Furkan* namındaki kitabından naklen beyan edildiği ve zîrde “İctihad ve Taklid” bahsinde dahi tafsilen izah olunacağı vechile taklid vacip değildir. Hususen rütbe-i ictihadı ihrâz eden büyük ulemanın diğerlerini taklid etmesi katiiyen caiz olamaz. Müşarun ileyh İbn Kayyım’ın kendisi de taklidin şiddetle aleyhindedir. Hatta zikr olunan *İ’lâmü’l-Muvakkı’in*’i bilhassa bunun için telif eylemiştir.

Beydâvî’nin *Minhâc*’ı, Allâme Fenârî’nin *Fusûlü’l-Bedâi’* gibi mu’teberât-ı usûliyye ve bilcümle mutavvelât-ı fıkhiyede sarâhaten beyan olduğu üzere ulemaya yalnız bir yerde itaat vacip olur ki o da vali ve kadı olmak gibi bir nevi velâyet-i âmmeyi haiz oldukları zamandan ibaret tir. Bu da ulemadan bulundukları için değil, belki ol babda muktezî velâyet-i mahsusayı haiz ve bu suretle ulû’l-emr idâdına dahil olduklarından dolayıdır.

Vâkıa ulema “emr-i bi’l-ma’rûf” ve “nehy-i ani’l-münker” vecibesıyla mükellef ve binaenaleyh vacibât ve muharremâtta emr ü nehy hakkını haizdir. Lâkin bu başka bir meseledir. Bu, sınıf-ı ulemadan bulunsun bulunmasın ale’l-ıtlak ümmet-i İslâmiye üzerine şer’-i şerifin tahmîl eylediği vazife-i murakabeden mütevellid bir hakır ki vacibât ve muharremâtı bilen bütün efrâd-ı millet bu hakkı haizdir. Bu da “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emr eder, kötülükten men edersiniz...” [Âl-i İmrân, 3/110] âyet-i münîfesiyle sabittir. Binaenlayeh bu hakk-ı murakabe İmam Şemsüleimme’nin *Mebisût* namıyla maruf olan eserinin “Kitabu’s-Siyer”inde dediği gibi millet-i İslâmiyenin sıfat-ı mümeyyizesidir, sınıf-ı ulemaya mahsus ve münhasır bir keyfiyet değildir. Bu hususta marûfât ve münkerâtı yani vacibât ve muharremâtı ictihaden ve müdellelen bilen bir âlim ile takliden ve sem’an öğrenen bir cahil arasında fark yoktur. Bu hakkı bir âlim bir cahile karşı istimal edebileceği gibi bir cahil de irtikâb-ı ma’siyet eden bir âlime karşı istimal eyleyebilir.

İfadât-ı sâbıkadan ulemanın kadrini tenzîl gibi bir maksat anlaşılmasın! Bu pek çirkin bir iftira ve sû-i tefehhüm olur. Rütbe-i celîle-i ilmin en âlî ve en necîb bir rütbe olduğunu ve bir insan için bundan daha âlî ve da-

ha necib bir rütbe bulunmadığını bihakkın takdir edenlerdeniz. Yegâne maksadımız, hakâyık-ı şer'iyeyi yanlış fikirlerden tecrîd ve tahlîs ile olduğu gibi göstermek ve "Enzilü'n-nâse menâzilehüm"²⁸ hadis-i sahihi man-tûkunca herkesi kendi mevkiine ik'âd, her hakkı sahibine i'tâ eylemektir.

Elhasıl umûr-ı devlet ve mesâlih-i millette hakk-ı tasarruf ve velâyet-i âmmeyi haiz olan, yukarıda tafsîl olunduğu vechile ancak zat-ı hilafet-penâhîdir. Ulemanın bu babda ne şer'an, ne fıkhen ve ne de aklen hiçbir hak ve velâyeti yoktur. Binaenaleyh âmme için yalnız halifeye ve bir de onun tefvîz-i velâyet ettiği ulû'l-emre itaat vacibdir. Halife ister "Benden sonra hilafet otuz senedir; sonra saltanata dönecektir"²⁹ hadis-i şerifi mefhûmunca hilafet-i kâmileyi haiz hulefa-yı râşidinden olsun, ister hilafet-i kâmileyi haiz bulunmayan mülûk ve selâtinden bulunsun hükümde müsavidir. Bu cihetle ale'l-ıtlak hulefâya ve mülûk ve selâtine itaat vacibdir. Bu hususta vârid olan nusûs-ı şer'îye mutlakur, bilcümle hulefâ ve ümerâya şamildir. Bütün mezâhib-i fıkhiye fukahâsı bu meselede mütefık olduğu gibi eimme-i hadis ve ulema-yı kelâm dahi bu hükümde fukahâ ile müttehit ve yek-zebândırlar. İmam Nevevî *Sahih-i Müslim* şerhinde bu meselede icmâ mün'akid olduğunu beyan ediyor.

Ulemaya gelince: Onlar ber-vech-i meşrûh velâyet-i âmmeyi haiz olmadıklarından bu babda onlara itaat kaziyesi mevzu-i bahs olamaz. Ulema ashâb-ı meşverettir. Gerek devlet ve gerek millet için her halükârda ulemaya ihtiyaç derkârdır. Hususiyle "İş hakkında onlarla müşavere et" [Âl-i İmrân, 3/159] ve "Onların işleri, aralarında şûrâ iledir." [Şûrâ, 42/38] nazm-ı celilleri muktezâsınca hükümet-i İslâmiye meşveret (meşrutiyet) esası üzerine mübtenî ve müessestir. Bu cihetle emirü'l-müminînin umûr-ı devlet ve mesâlih-i memleketi tedvîr ve temşiyette ashâb-ı ilm ü marîfet ve erbâb-ı tecrübe ve reviyetle müşavere etmesi lâzimedendir. Lâkin ulemadan muayyen bir zatın -velev ki zamanının en büyük âlimi olsun- re'y ü kavline ittibâ'a mecburiyet-i şer'iyesi yoktur. Musib görür ise kabul eder, görmez ise etmez. İşte şu ifadâtan müstebân oluyor ki mebhûsun anı âyet-i kerimedeki ulû'l-emrden ulema maksûd olduğunu iddia eden bazı ulemanın işbu iddiası, hiçbir delil-i sahihe müstenid de-

.....

28 Ebu Davud, Edeb, 20. Farklı lafızlarla rivayeti için bk. Müslim, Mukaddime, s. 6.

29 *el-Mu'cemü'l-Kebir*, I, 89; *Mevâridü'l-Zamân*, V, 96, 100. (Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, I-XXV, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi, Dâru l-hayât-Türâsî'l-Arabî, 2. bs., ts.; Nuruddin Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mevâridü'l-Zamân ilâ Zevâidi İbn Hibbân*, I-IX, thk. Hüseyin Süleym Esedü'd-Dârânî, Beyrut, 1990).

gildir. Binaenaleyh bâlâda zikr olunan birinci itiraz, esasen vârid olmakla beraber mâhiyeten de hiçbir esas-ı şer'îye müstenid değildir.

İkinci itiraz: Diyorlar ki ulü'l-emre itaat kaziyesi, ahkâmı şer'-i şerifte meskûtün anı olan ahvâle mahsus ve münhasırdır. Hükümü nusûs-ı şer'îye ile sabit ef'ale şamil değildir. Aksi takdirde ahkâm-ı şer'îyenin ulü'l-emr tarafından cevaz-ı neshine kâil olmak lazım gelir ki asla caiz değildir. Meselâ helal olan bir şeyi men etmek, onu haram kılmak demektir. Bu da hull ve ibâha hükm-i şer'îsini nesh etmek demektir. Nesh ise ancak Şâri'e mahsus ve münhasıran onun hakkıdır. Hiçbir ferдин nesh-i ahkâma salâhiyet-i şer'îyesi yoktur. Binaenaleyh emirü'l-müminîn, ne şer'an caiz ve helal olan bir şeyi memnû ve haram, ne de haram olan bir şeyi helal kılamaz ve bu gibi yerlerde müşarun ileyhe itaat caiz olmaz.

Cevap: Evet hiç şüphe yoktur ki nesh ancak Şâri'e mahsus ve münhasırdır. Şâri'den başka hiçbir ferдин nesh salâhiyeti yoktur ve olamaz. Çünkü bu surette şeriatın hükmü kalmaz. Eimme-i Hanefiyeden İsa b. Ebân gibi bazı ekâbir-i usûliyyûn, icmâ ile neshin cevazına kâil olmuş ise de bu fikir, cumhûr-i ulema tarafından mazhar-ı kabul olmayıp reddedilmiştir. Nesh ancak nass-ı Şâri' ile olur. Re'y ile, icmâ ile nesh caiz olmaz. Binaenaleyh imamü'l-müslimîn hazretlerinin de bu babda hiçbir salâhiyet-i şer'îyesi kabul olunamaz. Nesh netice itibariyle şer'-i cedid vaz' etmek demektir ki ne halifenin, ne de mürşid-i kâmil ve müctehid-i a'zam gibi başka bir zatın buna katiyen ve kâtibeten hakk u salâhiyeti olamaz. Bu, cümlece müsellemdir. Bunu inkâr eden, aksini iddia eyleyen de yoktur. Yukarıda "Din ve Şeriat" bahsinde ber-tafsil izah olunduğu üzere böyle bir iddia, din-i İslâma sâlik olan bir zatın lisanına yakışmaz.

Bu yolda itiraz, neshin ne demek olduğunu bilmemekten ileri gelir. Neshin mâna-yı şer'îsi bilinecek olur ise itiraz-ı mezkûr, cevaba hâcet kalmaksızın kendiliğinden sukût eder. Anlaşıyor ki mu'teriz, iki cihetten gâfllet ediyor. Biri neshin ne demek olduğu, diğeri ulü'l-emre itaat kaziyesinin emr-i Şâri' muktezâsı bulunduğudur. Mu'teriz bu iki ciheti tetkik etmek zahmetini ihtiyar etmiş olsaydı böyle bir itiraz dermeyeran etmezdi. Bu cihetle bu müşkilin miftâh-ı halli bu iki noktanın bilinmesindedir, bunlar bilinecek olur ise işkâl-i mezkûr halledilmiş olur.

Şu halde zikr olunan itiraza, ber-vech-i âtî iki suretle cevap verilir: Evvela, halifenin ve tabir-i e'amm ile "Ulü'l-emrin emr u nehyi nâfiz ve vacibu'l-ittibadır" demek, "Halife ve Ulü'l-emr ahkâm-ı şer'îyeyi nesh ve şer'-i cedid vaz'ına salâhiyettardır" demek değildir. Nesh meselesi başka,

ulû'l-emre itaat kaziyesi başkadır. Sâniyen, ulû'l-emre itaatin vücubı da bir hükm-i şer'îdir, müteaddit nusûs-ı şer'îye ve icmâ ile sabittir. Bu cihetle ulû'l-emrin emr u nehyi, Şâri'in müsaadesine ve bazı hususâtta emrine müsteniddir. Onun için ulû'l-emre itaat, Şâri'e itaat demektir ve emr-i Şâri' ile vacibdir. Şeriaten hariç başka bir şey değildir. İkinci cevap, yukarıda mufassalan izah olunduğu için tekrarına hâcet yoktur. Fakat birinci cevap, izaha muhtaç olduğundan ber-vech-i zîr izah olunur.

Usul-i Pezdevî, Tavzîh ve Fusûlü'l-Bedâi' gibi en muteber usûl-i fıkıh kitaplarında beyan olunduğu üzere nesh, bir hükm-i şer'înin müddet-i cereyanı nihayet bulduğunu beyandan ibarettir. Tarif-i diğerle nesh, hükm-i evveli ref' u tebdil eylemektir. Birinci tarif Şâri'in ilmine, ikinci tarif bizim ilmimize nazaranıdır. Şu tariflerden anlaşılır ki nesh ile hükm-i evvel külliyyen mürtefi' ve zâil olur, ba'de'n-nesh onun vücud ve bekâsından eser kalmaz. O artık mün'adim ve yerine başka bir hüküm kâim olur. Bu da meselâ helal olan bir şeyin hıll ü ibâhasını külliyyen ve aslı itibarıyla ref' u izale edip onu li-aynihi haram kılmak ve bilâkis haram olan bir şeyin hürmetini esas ve zatı itibarıyla ref' edip onu li-aynihi helal yapmak ile husul bulur. Nitekim bu cihet *Usul-i Pezdevî* nin hakikat ve mecaz bahsinde sarâhaten zikr edilmiştir.

Yukarıda fasl-ı sâni'de beyan ve tafsil olunduğu vechile haram iki nevîdir: Haram li-aynihi, haram li-gayrihi. Haram li-aynihi aynı ve zatı haram olan şeydir; lâşe ve kan gibi. Haram li-gayrihi zatı haram olmayıp hürmeti, zatından hariç başka bir şeyden neş'et eden şeydir; gayrın malını ekl etmek gibi. Birincisinde menşe-i hürmet, ol şeyin zatı ve mahiyetidir. Meselâ lâşenin menşe-i hürmeti kendi mahiyetidir. İkincisinde menşe-i hürmet, kendi mahiyetinden hariç başka bir şeydir. Meselâ gayrın ekmeğini bilâ-izn ekl etmek haramdır. Lâkin bunun hürmeti, ekmeğin zatından ve mahiyetinden mütevellid değildir. Başkasının malı olmasından ve binaenaleyh gayrın hakkı taalluk etmesinden dolayıdır. Ekmeğin kendisi ise mahiyetine nazaran haram olmayıp helaldir. Bunun için sahibine helal olur. Halbuki haram li-aynihi, mahiyetine nazaran haram olduğundan sahibine de haramdır (Bu babda fazla izahat, fasl-ı sâni'de bahs-i mahsusunda geçmişti, oraya müracaat et).

İşte şu tarifât ve izahât ile neshin mahiyet-i şer'îyesi anlaşılmış olacağından fazla izahat i'tâsına lüzum görülmemiştir. Şimdi de bunu halife'nin emrine tatbik edelim. Bakalım emr-i mezkûra itaatin vücûbundan mansûs olan ahkâm-ı şer'îyenin neshi lazım geliyor mu, gelmiyor mu?

Zat-ı hazreti padişâhî, maslahat-ı âmme mülâhazasına mebnî hıll ü ibâhası nass-ı şer'î ile sabit olan ef'âl-i mübâhadan herhangi birini men etse, zıkr olunan hüküm-i şer'îyi nesh etmiş olmaz. Çünkül bu, ne o hüküm-i şer'inin müddet-i cereyanı nihayet bulduğunu beyandır, ne de onu ref' u tebdıldir. Hüküm-i mezkûr kemâ-kân bakî ve carîdir, müddeti nihayet bulmamış ve aslı itibariyle ref' u tebdil olunmamıştır. Meselâ hıll ü ibâhası "(...) Hayvanlar sizin için helal kılındı." [Mâide, 5/1] nass-ı celîli ile sabit olan sığır veya koyun etinin men'-i ekli hakkında -neslinin veya sıhhat-i umumiyenin muhafazası gibi bir maslahat-ı âmme mülâhazasına binâen- irade-i seniyye sâdir olsa, bu irade o hüküm-i mansûsu nesh demek olmaz. Zira burada sığır veya koyun etinin zatı haram kılınmıyor. Zatı ve aslı itibariyle o yine helaldir. Sığır veya koyun eti bu irade-i seniyye ile yukarıda "haram li-aynihi" ve "haram li-gayrihi" bahsinde beyan olunduğu vechile fiil-i ekle sâlih mahall-i şer'î olmaktan çıkarılmamış ve binaenaleyh asl-ı hüküm-i şer'î ref' u tebdil olunmamıştır. Bu cihetle işbu irade-i seniyye hüküm-i şer'îyi nesh demek değildir.

Ânifen izah olunduğu üzere nesh, ancak helal olan bir şeyi hıll ü ibâhasını külliyyen ve aslı itibariyle ref' u izâle ederek haram li-aynihi idâdına idhal etmekle olur. Tabir-i diğerle nesh, bir şeyi kendisinden maksûd olan fiile, meselâ yemek fiiline sâlih mahall-i şer'î olmaktan çıkarmakla olur. Burada ise böyle bir şey yoktur. İrade-i seniyye ile memnû olan şey, olsa olsa haram li-gayrihi kabilinden olur.

Bunun içindir ki bir kimse, ekli bâ-irade-i seniyye memnû olan sığır veya koyun etini ekl edecek olsa li-aynihi haram olan bir şeyi ekl etmiş olmaz, bilâkis aynı ve aslı itibariyle helal olan bir şeyi ekl etmiş olur. Binaenaleyh bu cihetten muâhaze olunmaz. Lâkin diğer bir cihetten yani emr-i veliyyü'l-emre adem-i itaatinden ve bu itaatin vücûbunu ifade eden emr-i Şâri'e muhalefetinden dolayı muâhaze olunur. Nitekim bir kimse birinin ekmeğini bilâ-izn ekl etse, zaten ve aslen haram olan bir şeyi ekl etmiş olmayıp li-gayrihi haram olan yani başkasının mülkü olduğundan dolayı memnû olan bir fiili irtikâb eylemiş olur. Bu cihetle ol kimse fi'l-asl haram olan bir şeyi ekl ettiğinden dolayı değil, gayrın malını bilâ-izn itlâf demek olan bir fiil-i memnû'u irtikâb eylediğinden dolayı muâhaze olunur.

Elhasıl nesh, bir hüküm-i şer'îyi aslından ve esasından ref' etmek ve yerine başka bir hüküm ikâmesi suretiyle tebdil eylemektir. Bu da meselâ helali haram li-aynihi ve haramı helal li-aynihi yapmakla husule gelir. Halbuki emr-i veliyyü'l-emr ile, bir helal haram li-aynihi veya bir haram

helal li-aynihi yapılmış olmuyor. Yalnız haram li-gayrihi veya helal li-gayrihi hükmünün iktisab eylemiş oluyor. Bu ise nesh demek değildir. Onların hükm-i aslileri yine bakidir, tebeddül etmemiştir.

Bu makamda bir sual vârid-i hâtır olur ki şudur: Bir şeyde hill ü hürmet gibi birbirine zıt iki hükm-i şer'î ictimâ edebilir mi? Binaenaleyh bir şey, velev ki haram li-gayrihi olsun aynı zamanda hem helal ve hem haram olabilir mi?

Bu suale ber-vech-i âtî cevap verilir: Vâkıa bir şeyde bir zamanda ve bir cihetten yekdiğerine zıt iki hükm-i şer'î ictimâ edemez. Çünkü bu surette ictimâ'-ı zıddeyn lâzım gelir ki muhaldır ve teklif-i mâ-lâ-yutâkı müstelzimdir. Bu sebeple bir şey aynı cihetten hem vacip ve hem haram yahut hem helal ve hem haram olamaz.

Lâkin cihetler muhtelif olduğu takdirde bir şeyde başka başka cihetlerden birbirine zıt iki hükm-i şer'î ictimâ edebilir. Bunda bir mahzur yoktur. Zira bu surette ictimâ'-ı zıddeyn lazım gelmez. İctimâ'-ı zıddeyn mahzuru ancak cihetler müttehit olduğu takdirde vârid olur, cihetler muhtelif olunca vârid olmaz. Binaenaleyh cihetler muhtelif olmak şartıyla bir şey bir cihetten helal, diğer cihetten haram olabilir. Tabir-i diğerle bir cihetten matlûb, diğer cihetten memnû olabilir. Bunda muhaddis, fakih ve mütekellim umum ulema-yı Ehl-i sünnet müttefiktir. Yalnız İmam Ahmed b. Hanbel hazretleri muhalefet etmiştir. İmam Gazzalî *Mustasfâ* nam kitabında imam-ı müşarun ileyhten evvel eslâfın bu meselede icmâ'-ı mün'akid olduğunu beyan ediyor.

Bunun mesâil-i şer'iyede pekçok misâli vardır. Ez-cümle mekân-ı mağsûbda namaz kılmak meselesi bunun misâl-i meşhurdur. Malumdur ki hiçbir kimse diğerinin milkini işgal etmek hakkını haiz değildir. Bu gasb demektir ki suret-i kat'iyede memnûdur. Nazar-ı Şâri'de hukuk-ı ibâd pek muhterem olduğundan en büyük ibadet olan namaz için bile gayrın milkini işgal şer'an tecviz edilmemiştir. Şu halde bir kimse diğerinin meselâ arsasına bilâ-izn dahil olarak namaz kılsa, işbu salât namaz olmak cihet ve itibariyle sahih ve binaenaleyh fâil-i mükelleften deyn-i salât sâkıt olur. Kazâ lazım gelmez. Fakat bu namaz, aynı zamanda gayrın milkini izin ve rızası bulunmaksızın işgal ve bu da gasb demek olduğundan bu itibar ile bir fiil-i memnû irtikâb edilmiş olur. İşte bu meselede salât aslı itibariyle sahih ve meşru, vasfı yani emr-i mücâviri itibariyle mekruh ve gayrimeşrudur.

Kezâlik zevceye takarrüb keyfiyeti, esasen meşru olduğu halde âdet halinde yani vakt-i hayızda takarrub, "Ay halinde olan kadınlardan uzak

durun" [Bakara, 2/222] nass-ı celili ile memnûdur. Maahâzâ zevc, işbu memnûiyet-i şer'iyeye muhalefetle zevcesine takarrüb edecek olsa hal-i hayızda takarrub olmak itibariyle memnû, aslı itibariyle yani zevce-i menkûhaya takarrub itibariyle de sahih ve meşru olur, zina gibi bâtil olmaz. Binaenaleyh üzerine hükm-i şer'î terettüb eder. Şu halde bu takarrubdan tevellüd edecek çocuk veled-i meşru olur, beynlerinde tevârüs cereyan eder.

Kezâ dörde kadar taaddüd-i zevcâtın meşruiyetinde zevceler arasında adalete ve kaide-i müsavata tamamıyla riayet etmek, "Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın" [Nisâ, 4/3] nazm-ı kerîmi icâbınca şart olup aksi takdirde birden fazla zevce almak caiz değildir. Bununla beraber nef-sü'l-emirde hakkıyla riayeti müte'azzir olan bu şart-ı adalete ve müsavata riayet edemeyecek olan bir kimse, işbu memnûiyet-i şer'iyeye muhalif olarak iki veya üç kadın tezevvüc etse, ikinci ve üçüncü zevceleri ile vâki olan muamele-i izdivâciye zina nevinden olmaz. Bunlardan tevellüd edecek çocuklar da veled-i meşru ve babalarına vâris olurlar. Zira dörde kadar taaddüd-i zevcât aslı itibariyle ve "(...) Beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın" [Nisâ, 4/3] nass-ı münifi ile meşrudur. Mesele-i mefrûzadaki memnûiyet aslından değil, başka bir cihetten yani adl ü müsavata adem-i riayet kaziyesinden mütevelliddir.

Mâ-i mağsûb ile abdest almak, cuma namazına ezan vaktinde muamele-i bey' u şirâda bulunmak dahi böyledir. Mâ-i mağsûb, mağsûb olmak yani başkasının malı bulunmak haysiyetiyle onu vele'v ki abdest için olsun itlâf etmek katiyen caiz değildir, haramdır. Maahâza gâsıb onunla abdest alsa sahih olur. Artık tekrar ikinci bir abdest almak vacip olmaz. Fâil bununla vacibi eda etmiş olur. Çünkü mâ-i mağsûb, mâ-i tahûr olmak itibariyle onunla abdest almak meşrudur. Başkasının malı olmak itibariyle de onu itlaf memnû ve gayrimeşrudur. Evvelki itibar ile abdest sahih olur. İkinci itibar ile de aynı zamanda bir memnûiyet-i şer'iyeye irtikâb edilmiş demek olur. Cuma namazına ezan vaktinde bey' dahi bu hükümdedir. Yani bey'-i mezkûr nass-ı Kur'an ile memnû olmakla beraber aslı ve mahiyeti itibariyle meşru ve sahih olur, üzerine ahkâm-ı bey' terettüb eder.

Artık bunların şer'-i şerifte emsâl ve eşbâhı pekçoktur. Esası "hüsün ve kubuh" meselesidir. Aşağıda bahs-i mahsusunda tafsil olunacağı üzere bir şey haddizatında güzel olmakla beraber başka bir cihetten çirkin olabilir. Zira hüsn-i zatî kubh-i gayrîye münâfî değildir. Aksi de böyledir. Bunun içindir ki usûliyyûn ef'âl-i beşeriyeyi güzellik ve çirkinlik itibariyle

hasen li-aynihi ve hasen li-gayrihi, kabih li-aynihi ve kabih li-gayrihi namlarıyla taksim ve tefrik ederler.

İşte şu zikir olunan misâllerin herbirinde başka başka cihetlerden yek-diğerine zıt iki hüküm-i şer'î ictimâ etmiştir. Bunlarda böyle olduğu gibi emr-i veliyyü'l-emre muhalefet meselesinde dahi hüküm bu minval üzere carîdir. Meselâ yukarıda zikir olunan misâlde olduğu vechile bir kimse, bir maslahat-ı âmme mülâhazasına binaen taraf-ı hilafet-penâhiden ekli men olunan sığır etini ekl etmiş olsa, fi'l-asl nass-ı Şâri' ile mübah olan bir şeyi ekl etmiş olacağından aslı itibariyle helal ve meşru olur ve bu cihetten muâhaze olunmaz. Fakat aynı zamanda itaati yine nass-ı Şâri' ile vacip olan irade-i hilafet-penâhiye muhalefet itibariyle de memnû ve gayrimeşru olur ve bundan dolayı muâhaze olunur.

Meseleyi bir kat daha tenvîr etmiş olmak için şu ciheti de arz edeyim ki ahkâm-ı şer'îye, ahkâm-ı asliye ve ahkâm-ı gayr-ı asliye olmak üzere iki kısma tefrik olunur. Ahkâm-ı asliye, doğrudan doğruya ibtidâen ve asâleten vaz' u teşrî olunan ahkâmdır. Ahkâm-ı gayr-ı asliye, esbâb-ı ârızaya mebnî sâniyen meşru kılınan ahkâmdır. Meselâ lâşeyi ekl etmek haramdır, su içmek mübahdır, Ramazan ayında oruç tutmak farzdır. İşte bunlar, yani lâşenin hürmeti, suyun ibâhası, orucun farziyeti, esbâb-ı ârızaya mübtenî olmayarak doğrudan doğruya re'sen ve ibtidâen vaz' u tesis olundukları için birer hüküm-i aslîdirler.

Bununla beraber bir mahalde açlıktan helak olmak mertebesine gelip de lâşeden başka yiyecek bir şey bulamayan bir şahsın lâşeyi ekl etmesi, boğazında lokma kaldığından dolayı hayatı tehlikeye giren bir zatın su içmesi vacip, hasta olan bir kimsenin iştidâd-ı marazını mûcib olmamak için oruç tutmaması caizdir. Bu meselelerdeki vücûb ile cevaz da bir sebep-i ârizî ve öwr-i şer'îden dolayı meşru kılındıkları cihetle hüküm-i gayr-ı aslîdirler.

Kezâ bir kimsenin malını onun izni ve rızası bulunmaksızın itlâf etmek, meselâ birinin hanesini cebren yıkmak suret-i kat'iyede memnûdur, haramdır. Bu hürmet de ibtidâen ve asâleten vaz' u teşrî olunmuş bir hürmet olduğundan hüküm-i aslîdir. Maahâza civârda zuhur eden harîkin etrafa sirâyetini men etmek maksadına mebnî emr-i veliyyü'l-emr ile ol hanenin hedmi şer'an caiz olur. Bu cevaz da bir hüküm-i gayr-ı aslîdir, maslahat-ı âmme mazeretine mebnî meşru kılınmıştır.

Ahkâm-ı mezkûrenin şeriatta ve fıkhta emsâli pekçoktur. Bunların ve yukarıda geçen mesâilin hiçbirisi nesih değildir. Şer'an da aklen de bunla-

ra nesih ıtlâkı asla sahih olmaz. Nesh, bir hüküm-i aslîyi külliyyen ref' u ilga ve onu mücib olan delil-i şer'îyi amelden tamamen iskât etmek, yerine diğer bir hüküm-i aslî-i cedîd ikame eylemek suretiyle vukû bulur. Mesâil-i mezkûrede ise böyle bir şey vâki olmamıştır. Bunlarda hüküm-i aslî ve onun müstenid bulunduğu delil-i şer'î, kemâ-kân bâkî ve ma'mûlün bihtir. Gerek hüküm-i aslî ve gerek hüküm-i gayr-ı aslî her ikisi de şer'an ma'mûlün bih ve muteber olan birer delil-i şer'îye müstenid hüküm-i şer'idirler. Birincisi asıldır. Avâızdan kat'-ı nazar eyledikte zatı ve mahiyeti itibariyle sâbit ve lâ-yetegayyerdır, asla tahavvül etmez. İkincisi doğrudan doğruya onun fer'i değilse de fer'i mesâbesindedir. Ahvâl ve eşhâsa, avânz ve esbâba göre tahavvül eder.

Ahkâm-ı gayr-ı asliyenin ekserisi, a'zâr-ı ibâda binaen ahkâm-ı asliye-yi tahfif ve binaenaleyh halka yûsr ü suhûleti tahsil için meşru kılınmıştır. Lisan-ı şer'de bu kabil ahkâm-ı gayr-ı asliyeye "ruhsat", maadâsına da "azîmet" ıtlak olunur. Bahs-i mahsusunda tafsîlât i'tâ olunacaktır: "Allah azîmet hükümlerinin yerine getirilmesini istediği gibi, ruhsatlarının da yerine getirilmesini ister." (Hadisi, İmam Ahmed, el-Beyhakî ve et-Taberânî rivayet etmiştir).³⁰

İşte şu izahât-ı mufassala gösteriyor ki gerek ahkâmı şeriatla meskû-tün anı kalan umûr-ı mübâhada ve gerek ahkâmı mansûs olan ahvâl ü ef'âlde ulû'l-emre itaat kaziyesi ahkâm-ı mansûsayı nesh demek değildir. Bunun nesh ile asla münasebeti yoktur ve bu hususta ahkâm-ı gayr-ı mansûsa ile ahkâm-ı mansûsa müsavidir. Binaenaleyh yukarıda zikr olunan nesih itirazı min külli'l-vücûh bâtil ve gayr-ı vâriddir.

Sâlifü'z-zikr ahkâm-ı usuliye ve mesâil-i fıkhiyenin cümlesinden kat'-ı nazar edildiği takdirde dahi yine itiraz-ı mezkûr vârid değildir. Çünkü yukarıda tafsîlen beyan olunduğu vechile umûr-ı âmmeye müteallik hususâtta ulû'l-emrin maslahatı tazammun eden tasarrufâtının nefâzı, ol babda vârid olan müteaddit nusûs-ı şer'iyeye müstenid bir hüküm-i şer'î olduğu gibi ulû'l-emre itaatın vücûbu keyfiyeti de aynı nusûs-ı şer'iyeye ve icma'a müstenid bir hüküm-i şer'idir. Bunun içindir ki ulû'l-emre itaat, Şâri'e itaat demektir. Başka bir şey değildir.

Mesele haddizatında pek mühim ve gayet nazik bir mesele olmakla beraber anlaşılmayacak derecede dahi muğlak ve müşkil değildir. Hal

.....

³⁰ İbn Hibbân, *Sahih*, II, 59 (354). Farklı bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 108.

böyle iken yine ne kadar izahât verilse kâfi gelmiyor, birçok zihinlerin şüphe ve tereddütten kurtulmadığı görülüyor. Anlaşıyor ki bu meselede zihinleri tereddüde düşüren keyfiyet, “helal” ve “haram” kelimeleridir. Biri çıkıp da “Nasıl oluyor da hükümet veya halife, haramı helal, helali haram yapabiliyor?!. Hiç bu şer’an tecvîz olunabilir mi?.. Bu adeta...!! Ne’üzü billah!!” diyecek olsa, derhal gözler yere iniyor. Zihinler hayret ve tereddüt içinde kalıyor.

Halbuki mütalaât-ı sâlife ile mebâhis-i sâbıkada beyan olunan ahkâm-ı fıkhiye ve usûliye, im’ân u iz’ân ile tetkik ve teemmül olunacak olur ise bu babda tereddüde asla mahal olmadığı tebeyyün eder. Bir kerre hükümet yani ulû’l-emr, haramı helal veya helali haram yapabilir diyen yoktur. Bunu yapan ancak Şâri’dir. Şâri’den başka hiçbir kimsenin buna salâhiyeti yoktur, başta halife olmak üzere ale’l-umum ulû’l-emr de efrâd gibi şeriatın emr u nehyine tâbidir, ahkâm-ı şer’iye ile mukayyeddir. Bunda söz yoktur.

Lâkin düşünülüyor ki ulû’l-emrin umûr-ı âmmede tasarrufâtı ve onlara itaatin vücûbu da, şeriatın emr u nehyi muktezasıdır. O halde ulû’l-emrin emr u nehyinden ve onlara itaatin vücûbundan bir haramın helal -yani helal li-gayrihi- ve bir helalin haram -yani haram li-gayrihi- tabir-i diğerle caiz olmayan bir şeyin caiz ve bilâkis caiz olan bir şeyin gayr-ı caiz olması lazım geliyorsa bu, ulû’l-emrin doğrudan doğruya zatlarından mütevellid salâhiyetlerinden, re’sen ve müstakillen onların emr u nehiyelerinden dolayı lazım gelmiyor; belki Şâri’in bu hususa şeref-taalluk eden emr u nehyinin muktezası olarak lazım geliyor.

Maahâzâ yukarıda beyan olunduğu üzere ulû’l-emre itaatin vücûbu emrinde vücudu meşrût ve lâ-büdd olan iki şartı hatırdan çıkarmamalıdır. Biri ulû’l-emrin emr u nehyi, Şâri’e karşı ma’siyeti müstelzim olmak, diğeri maslahat-ı âmmeye mübtenî bulunmaktır. Daima ve her yerde bu iki kaydı nazar-ı itibara almak lazımdır. Bunlardan biri bulunmayacak olur ise ulû’l-emrin tasarrufu ve emr u nehyi caiz olmayacağı gibi itaat de vacip olmaz.

İşte buraya kadar vâki olan izahât ile halifeye ve ulû’l-emre itaatin nelerinde vacip olduğu, ne gibi yerlerde caiz olmayacağı ve bu babda serd edilen itirazâtın mücerred hakâyık-ı şer’iyeyle adem-i vukuftan neş’et etmiş bulunduğu tamamıyla anlaşılmıştır. Eğer şu lüzumundan fazla itâ olunan izahât dahi kanaat-bahş olmuyor veya sözümüze itimad edilmiyorsa, yukarıda sırası düştükçe gösterilen me’hazlara ve itimad olunan

herhangi kütüb-i fıkhiyeye müracaat edilsin, sözlerimiz doğru mudur, değil midir anlaşılır.

Huz mâ terâhu ve da' şey'en semî'te bihi
Fî tal'atî's-şemsi mâ yuğnîke an zühali.

[Duyduğün her şeyi gerçektir sanma, görüyorsan, başkasına inanma!//Güneş kâinâtı aydınlatırken, kızılsa da rengi Zuhal'e kanma!]³¹

5. Halifenin Vaz'-ı Kavâninde Derece-i Salahiyeti

Makam-ı hilafet, vaz'-ı kavânin hususunda muayyen bir müctehidin re'y ü ictihadiyla şer'an mukayyed değildir. Yukarıda "Din ve Şeriat" bahsinde beyan olunmuştu ki müctehidlerin mücerred re'y ü ictihadlarından mütevellid ahkâm-ı fıkhiye şeriat değildir. Şeriat, ancak vâzı'-ı şeriatın vaz' ettiği ahkâmdır ki ahkâm-ı mansûsadan ibarettir. Bu cihetle zat-ı hazreti padişâhî, hangi müctehidin ictihadâtını zamanın ihtiyacına muvâfık bulur ise onu tercih eder. Bu hususta salâhiyet-i kâmileyi haizdir.

Bu salâhiyeti beyan maksadıyladır ki fukaha "Mesâil-i ictihadiyede imamü'l-müslimîn hazretleri, herhangi bir müctehidin re'yiyle amel edilmesini emr eder ise onunla amel vacip olur" diyor. Nitekim bu cihet *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'nin 1801. maddesinde tasrih edildiği gibi mu'teberât-ı fıkhiyeden *Bedâyi'* namıyla maruf olan kitab-ı güzînin bu mesele hakkındaki ibaresi yukarıda aynen nakledilmişti.

Bunun sebebi şudur ki nusûsa müstenid olmayan akvâl-i fukahâ, mahsûl-i ârâdır. Nazar-ı şeriatte re'y olmak itibariyle bir re'yin diğer bir re'y üzerine rüchânı olamayacağından akvâl-i fukahânın, mevcut ve met-rûk bilcümle mezâhib-i fıkhiyenin şer'-i şerife nisbeti müsavidir. Devletçe tanzim-i kavânin hususunda gözetilecek esas ise menâfî'-i umumiye-i memleket, tabir-i istilâhîsi vechile maslahat-ı âmme-i millettir. Binaenaleyh hangi müctehidin re'y ü fikrî bu esasa tevafuk ediyorsa o tercih ve ihtiyar olunur.

.....

³¹ İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakkân* isimli eserinde de geçen şiirin tercümesi Mahmut Kaya, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003, s. 444'ten alınmıştır. [S.E.].

Devleti, avâmm-ı nâs menzilesine tenzil etmemelidir. Efrâdın bir mezheb-i muayyeni iltizam etmesinde bir vücûb-ı şer'î veya bir lüzum-ı siyâsî tasavvur olunabilir. Fakat hikmet-i teşrî'e ve makâsîd-ı Şâri'e nazaran devlet hakkında öyle bir vücûb ve böyle bir lüzum tasavvur olunamaz. Halbuki bahs-i âtîde izah olunacağı üzere efrâdın bile muayyen bir mezheb-i fikhîyi iltizam etmesi şer'an vacip değildir. Nitekim mezâhib-i mevcudenin takarrurundan evvel efrâd, zamanımızda olduğu gibi muayyen bir mezhebe sâlik değillerdi.

Efrâd hakkında sabit olmayan şu vücûb, hükümet hakkında nasıl tasavvur olunabilir? Hükümet işi efrâd işi değildir. Efrâd kendi hususî işlerinde muayyen bir mezhebi kendilerine düstûr-ı'l-amel ittihaz edebilirler ve şahıslarına münhasır kalır. Zat-ı hazreti padişâhî de şahs-ı hümayunlarına ait hususâtta bu suretle harekette muhtârdır. Lâkin umûr-ı devleti tedvîrde hâl ü zamanın icabâtını, milletin ve her sınıf halkın ihtiyacâtını, hülâsa devlet ve milletin terakki ve te'âlîsi ne gibi şeylere mütevakıf ise onları kemâl-i dikkat ve basiretle nazar-ı itibara alarak ona göre ittihaz-ı tedâbîre şer'an ve vazifeten mecburdur. Zira hilafet ve hükümet teşkilinden maksat ve gaye, "İslâm her şeyden üstündür, hiçbir şey ondan üstün olamaz"³² hadis-i şerifi mantûkunca devlet-i İslâmiye ve kelime-i ilâhiyeyi ilâ, millet-i İslâmiyenin saadetini istihşaldir. Gaye bu olunca bunun esbâb-ı husûlünü istikmale sarf-ı makderet emr-i mühimmi de makam-ı hilafet için ifâsı vacip bir vazife-i mübecceledir. Çünkü "Vacibin kendisine bağlı olduğu şey de vacip hükmündedir" kaide-i usuliyesi icabınca, bir şey vacip oldukça onun mevkûfun aleyhi olan şey dahi vacip olur.

Şu halde hükümeti bir müctehidin akvâliyle takyîd etmemek icab eder. Zira hükümet, o suretle takyîd edilecek olur ise vazifesini matlûb vechile ifâ edemez. Bundan da gaye-i maksûdeye bedel bili[n]meyerek, istenmeyerek aksi ve elim neticeler husule gelir. Nitekim maa't-teessüf şimdiye kadar öyle olmuştur. Zamanımızda bunun bazı netâyic-i mü'lîmesi görülmüş ve görülmekte bulunmuştur.

Mesâil-i fikhîye ve fetâvâ-yı vâkıa birer birer nazar-ı tetkik ve tetebbu'dan geçirilecek olur ise görülür ki fukahâ, efkâr-ı fikhîyelerinde muhtelif nazariyeler takip etmekle beraber zamanlarının şerâit-i hayatiyesine göre ictihadâtta bulunmuşlardır. Bununla beraber İmam Şa'rânî'nin dediği gibi bazıları teşdîd cihetini, bazıları da tahfîfi iltizam etmişlerdir. İhtimal ki bir müctehidin ictihadât-ı vâkıası, kendi zamanının ahvâl-i icti-

.....

maiye ve hadisât-ı hukukîyesine muvafıktır. Lâkin onun bütün ictihadâtının zamanımız ahval-i ictimaiye ve muamelat-ı hukukîyesine muvafakatını tasavvur etmek, vaktiyle *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* Cemiyeti'nin iddiası gibi safderûnluk ve hayatı takdir etmemek demek olur.

Zamanımızda hayat bütün bütün değişmiş, başka bir şekle girmiştir. Şerâit-i hâzıra-i hayatiye ile devr-i müctehidîndeki şerâit-i hayatiye arasında, bu iki zaman arasındaki fark kadar azîm fark vardır. Bu da pek tabii bir keyfiyettir. Çünkü her zamanın bir hayatı ve her hayatın kendine göre icabâtı bulunmak kanun-ı hayat yani sünnet-i ilâhiye muktezâsıdır. Bunun içindir ki zamanımızda medeniyet-i hâzıranın icabâtından olarak cereyan etmekte bulunan muamelât-ı cesîme ve mukavelât-ı mütenevvi'ayı, bir müctehidin bundan bin sene evvel tahaddüs eden hadisât-ı hukukîye için medâr-ı tatbik olmak üzere vukû bulan müctehedâtına tevfik eylemek imkân haricindedir.

Meselâ mezheb-i Hanefîde ehad-i âkideyne nef'i olan şart ile bey' fâsiddir. Kanun-ı medenîmiz olan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, mezheb-i Hanefî üzere tertip edilmiş olduğundan kanun-ı mezkûrın mevâdd-ı mahsusası bu esas üzerine tahrir olunmuştur. Mezheb-i Hanefînin müessis-i âlî-kadri imâmü'l-eimme İmam-ı A'zam Ebu Hanife (radiyallâhu anh) hazretlerinin işbu ictihad-ı âlîleri, kendi zamanlarında carî olan muamelât-ı nâsa muvafık olabilir. Lâkin afvlerine istinâden söylerim ki zamanımızda cereyan etmekte olan usul ve muamelât-ı ticariyeye muvafık değildir. Zamanımızda muamelât-ı medeniyenin üssü'l-esasını "serbestî-i mukavele" kaidesi teşkil ediyor.

Bugün muamelât-ı mezkûreyi zikr olunan meseleye tatbik edecek olursak cümlesinin fesadına hükm etmemiz icab eder. Vâkıa müşarun ileyh hazretlerine göre ehad-i âkideyne nef'i olan şart, müte'âref olur ise muteber olur. *Mecelle*'de de bu cihet tasrih edilmiştir. Fakat örfü takdir et onu isbat eylemek kaziyesi de, tarafeyni ve mehâkimi uzun müddet uğraştıracak müşkil bir meseledir.

Halbuki "serbestî-i mukavele" esası, İmam-ı A'zam'ın muasırlarından ve onun gibi eimme-i fıkıhtan İmam İbn Şübrüme hazretlerinin ictihadına tamamen tevafuk ediyor. "Müslümanlar şartlarına/sözlerine riayet ederler"³³ hadis-i meşhuru da İbn Şübrüme mezhebini teyid ediyor.

• • • • •

³³ Buharî, İcâre, 14 (Bâb başlığında); el-Hâkim en-Nisabûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhain*, II, 49, 50.

Gerçi İmam-ı A'zam şart ile bey'in men'i hakkında bir hadis rivayet ediyorsa da, İbn Şübrüme de ona karşı Risâlet-penâh Efendimiz'in bizzat şart-ı nâfi' ile akd-i bey' icra etmiş olduklarına dair bir hadis-i sahih nakl ediyor. Bu mesele hakkında nakl olunan hadisler müte'âriz olduklarından onlardan bir hüküm-i kat'î çıkarmak kâbil değildir. Bunun içindir ki müctehidler bu babda mütehâlif ictehadlarda bulunmuşlardır.

Hadisler müte'âriz, akvâl-i müctehidîn mütehâlif oldukları cihetle onlardan sarf-ı nazar ederek Kur'an-ı Kerim'e müracaat edecek olur isek İbn Şübrüme mezhebine ve "serbestî-i mukavele" esasına pek müsait olduğunu görürüz. Çünkü "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret hali olması müstesna, mallarınızı bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin" [Nisâ, 4/29] âyet-i celilesi, ehad-i âkideyne nâfi' bir şart bulunsun bulunmasın ale'l-ıtlak terâzî-i tarafeynle vâki olan muamelât-ı ticariyenin muteber olduğuna delâlet ediyor. İbn Şübrüme de bunu iddia eyliyor. "Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz" [Mâide, 4/1] ve "Verdiğiniz sözü de yerine getirin" [İsrâ, 17/34] âyet-i kerimleri ise bu babda daha sarihtir. Zira bu âyetlerin zâhir-i mânasından ve umum-ı elfâzından her nevi akd u şartın muteber ve meşru olduğu sarâhaten müstefâd oluyor.

Muhakkıkîn-i ulema-yı Hanbeliyeden meşhur İbn Kayyım'ın *İ'lâmü'l-Muvakkı'in*'de ekâbir-i fukahâ-yı Mâlikiyeden İmam Ebu Bekr b. Arabî'nin *Ahkâmu'l-Kur'an* namıyla mevsûm kitabında tahkiklerine göre bu âyetlerdeki "el-ukûd" ve "el-ahd" lafızları, mefhum-i istilâhîlerine de şamil olan mâna-yı lugavîleri üzerine vârid olmuştur. Bununla beraber birincisi cem'-i mu'arref, ikincisi ism-i cins-i mu'arrefdir. Kaide-i usuliyeye cem'-i muarrefler ile ism-i cins-i mu'arrefler elfâz-ı umumdandır. Âmm olan bir lafızda asl olan ise cem'-i efrâdına şümül ifade etmektir. Şu halde bu iki nazm-ı celil bilcümle ukûd ve şurûta, her nevi taahhüdât ve mukavelâta şamil demektir. Bu âyet-i celilelerin mâna-yı zahîrîlerini tevîl ve umumlarını tahsis eden hadisler ise bazıları müte'âriz, bazılarının da mâna-yı maksûda delâletleri hafî olduğundan bahs-i mahsusunda beyan olunacak kaide-i te'âruza nazaran Kur'an'ın zâhirine muâriz olabilecek kuvvet ve kifâyeti haiz değildirler.

Şu muhtasar tahkikâtan anlaşılıyor ki bugün müşarun ileyh İbn Şübrüme mezhebini tercih ve *Mecelle*'yi ona göre ta'dil eylemekte hiçbir memnûniyet-i şer'îye yoktur. Bilâkis Kur'an-ı Kerim'in zâhiri ile ânifen zıkr olunan ve te'âruzdan hariç kalan "Müslümanlar şartlarına/sözlerine riayet ederler" hadisine de muvafıktır. Bazı ulema-yı hadis, bu hadisin za-

afına kâil olmuşlarsa da İmam Süyûtî *el-Câmi'u's-Sağîr* nam kitab-ı meşhurlunda "sahlî" [sahih] keşidesiyle sıhhatini beyan ediyor. Eimme-i hadisten İmam Tirmizî, en meşhur ve muteber hadis kitaplarından olan yani *kütüb-i sitte* namıyla maruf altı hadis kitabından biri bulunan *Câmiu's-Sünen*'inde "bab-ı sulh"ta hadis-i mezkûru muhtevî şu hadis-i şerifi nakl ü tahrir ediyor: "Bir haramı helal veya bir helali haram hale getiren anlaşmalar hariç Müslümanlar arasında yapılan sulhler caizdir. Müslümanlar şartlarına riayet etmek zorundadırlar, ancak bir helali haram kılan veya bir haramı helal hale getiren şartlar müstesnadır".³⁴ İmam-ı müşarun ileyh bu hadisi tahrir ettikten sonra "Bu, hasen-sahih bir hadistir" diyerek sarâhaten tahsîn ve tashîh eyliyor. Artık bu hadis, bu babda pek sarîh ve kat'iyü'd-delâledir. Çünkü bu hadis-i şerif, yalnız bir şartı tecviz etmiyor ki o da helali haram veya haramı helal kılan şarttan ibarettir. Bundan mâ-adâ her nevi şartın muteber ve lâzîmü'r-rî'âye olduğunu sarâhaten ifade ediyor.

Huffâz-ı hadisten ve fukaha-yı Hanbeliyeden İbn Kayyım, Hindistan'ın Dehli şehrinde tab olunan *I'lâmü'l-Muvakkî'in* nam kitabının birinci cildinin 127. sahifesinde diyor ki:

"Cumhur-ı fukahaya göre ukûd ve şurûtta asl olan sıhhattir, meğer ki Şâri' iptal veya nehy etmiş ola. Kavl-i sahih de budur. Zira ukûd ve şurûtun butlânıyla hüküm, tahrîm ve te'sîmiyle hüküm demektir. Halbuki malum olduğu üzre haram ancak Cenabı Hak ve Resulü'nün tahrîm ettiği şeydir. İsm de ancak Cenabı Hak ve Resulü'nün fâilini te'sîm eylediği fiildir. Nitekim vacip de ancak hazreti Şâri'in vacip kıldığı fiildir. Kezâlik din dahi Hazreti Zü'l-celâl'in vaz' u teşrî' ettiği şeriattir". (Burada bahse taalluku olmayan ve ibadâta müteallik bulunan bir iki satırlık ibaresi ihtisar maksadıyla tercüme edilmemiştir. S.(eyyid Bey))."

Şu halde butlan ve tahrîmi hakkında bir delil-i şer'î kâim oluncaya kadar ukûd, şurût ve muamelâtta asl olan sıhhattir. Zira ukûd ve muâmelât, Şâri' tarafından tahrîm edilinceye kadar ma'fûvdür. Şâri' onların tahrîm ve ibâhasından sükût eder ise onları tahrîm ve iptal ile hüküm caiz olmaz. Çünkü *helal* Cenabı Hakk'ın ihlâl, *haram* da Cenabı Hakk'ın tahrîm ettiği şeydir. Hükmünden sükût eylediği şey ise ma'fûv demektir³⁵. Bina-

•••••

³⁴ Tirmizî, Ahkâm, 17.

³⁵ Müşarun ileyh'in makam-ı ta'lîlde söylediği bu söz, bir hadis-i şerifin meâlidir [bk. Tirmizî, Libâs, 6; İbn Mâce, Er'ime, 60].

enaleyh herhangi bir şart, akid ve muamele ki Şâri' onun hükmünü beyan etmeyip sükût etmiştir, artık onun hürmetine kâil olmak caiz değildir. Çünkü hazreti Şâri' mahzâ bir rahmet-i İlâhiye olmak üzere sükût etmiştir, yoksa nisyân ve ihmalinden dolayı değil.

Cenabı Şâri' hakkında nisyân ve ihmal nasıl tasavvur olunabilir ki birçok nusûs-ı şer'îye, Şâri'in tahrîm ettiği ukûd ve şurûtta mâadâ bilcümle ukûd, şurût ve muamelelâtın mübah olduğunu tasrih ediyor. Cenabı Hak bütün akid ve ahde vefayla emr etmiş ve Kur'an-ı Kerim'de "Verdiğiniz sözünü de yerine getirin" [İsrâ, 17/34] ve "Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz" [Mâide, 4/1] ve "Yine onlar (o müminler) ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler" [Müminün, 23/8] ve "Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir" [Bakara, 2/177] buyurmuştur. Bu babda Kur'an-ı Kerim'de daha birçok âyet vardır.

Müşarun ileyh kitab-ı mezkûrun 128. sahifesinde de zikr olunan âyetlerin âmme ve mutlak olduğunu ve bunları bazı ukûd ve şurûta tahsis suretiyle te'vile kıyam etmek, âyetlerin umumunu iptal eylemek demek olduğundan burhân-ı şer'î kâim olmadıkça caiz olmayacağını beyan ettikten, bazı gayr-ı vârid itirazâta dahi cevap verdikten sonra diyor ki:

"Cenabı Hak, 'Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna (...)' [Nisâ, 4/29] âyet-i münfesi ile âkideyn beyninde bi't-terâzî vâki olan ticareti meşru ve mübah kılmıştır. Şu halde âkideyn, hükm-i ilâhiye muhalif olmayan bir şarta razı olurlar ise ol şartın muteber ve caiz olması لازم gelir. Artık şart-ı mezkûru ilga ve onları iltizam etmedikleri ve Şâri'in de ilzâm eylemediği bir şeyle ilzâm caiz olmaz".

Müşarun ileyh İbn Kayyım'ın evvelki ifadâtı, nusûs-ı şer'iyenin ahkâmını beyandan ibaretti. Bu sözü de muktezâ-yı kıyası beyandır. Herhangi bir mesele hakkında bir hükm-i şer'îyi istihracın tariki de budur. Yani evvela nusûs-ı şer'îyeye müracaat etmek, onlardan hükm-i matlûb istihrac edilemediği takdirde sâniyen tarîk-i kıyasa sülûk eylemektir. Zaten bu hususta vârid olan ehâdis-i Nebeviye te'âruz ettikleri için ihticâca sâlih değıllerdir, denilecek ve zikr olunan âyât-ı Kur'aniye de bazı ulemanın zehâbları vechile te'vil edilecek olur ise, artık bi'z-zarure kıyasa müracaattan başka kendisiyle hükm-i matlûba tavassul olunacak bir tarîk kalmaz. Nitekim eimme-i Hanefiyyenin, şartı "şart-ı mülâyim", "şart-ı lağv" ve "şart-ı müfsid" namlarıyla üç kısıma tefrik etmeleri de kıyas tarikiyledir. Çünkü şartı bu suretle üçe tefrik eden bir nass-ı şer'î yoktur.

Hiss-i asabînin tevîd eylediği şâibe-i tarafgirîden tecrid-i nefis ile hak-ka'l-insaf doğrusu söylenecek olur ise, İbn Kayyım'ın tamamen haklı olduğunu teslim etmek iktiza eder. Çünkü mahiyet-i hakikiyeleri itibariyle akid ile şart arasında bir fark yoktur. İkisi de bir hususu ilzâm ve iltizamdan, tabir-i diğerle taahhüdden ibarettir.

(...)³⁶

Yukarıda fasl-ı evvelde, devr-i risâlette usul-i teşrî'den bahs olunduğu sırada beyan olunmuştu ki Cenabı Şâri' Resul-i Ekrem (s.a.) Efendimiz hazretleri "Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez" [Bakara, 2/185] ve "Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi" [Hac, 22/78] âyet-i kerîmeleri ile "Din kolaylıktır"³⁷ ve "Dininizin en hayırlı [tatbiki] kolaylık tarafında olanıdır"³⁸ ve "Allah katında en makbul din, müsamahakârlik dini olan hanîfliktir"³⁹ hadis-i sahihleri mantûkunca muamelâta ait ahkâm-ı fer'iyyede tahfîf ve teshîli sever, müsamaha cihetini iltizam ederdi. Ashâb-ı kirâma da daima bu ciheti yani halka suhûlet gösterilmesini, lüzumsuz yere İslâmiyetten tenfirî mûcib olacak şiddetler istimal edilmesini hâssaten tenbih ve tavsiye buyururdu. Bu babda şeref-varid olan "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz!"⁴⁰ hadis-i şerifi ise meşhur ve bilcümle mu'teberât-ı kütüb-i hadiste mes-tûrdur.

İmam-ı A'zam Ebu Hanife hazretleri de nâm-ı âlilerine izafetle tesis buyurduğu mezheb-i fikhîde vaz ettiği istihsan kaidesini, işte bu ve bu gibi nusûs-ı şer'îye ve makâsıd-ı teşrî'iyeden istihrac eylemiştir. İmam Se-rahsî istihsanın muhtelif tariflerini nakl ettikten sonra "Bu tarifâtın hülasası şudur: İstihsan kolaylık için güçlüğü terk etmekten ibarettir. Dinde asl olan da budur" diyor. Vaktiyle Buhara ahalisinde borç tekessür etmesi üzerine ekâbir-i fukahâ-yı Hanefiye işbu istihsan kaidesine binaen bey' bi'l-vefâyı ve onun bir nev'-i mahsus olan bey' bi'l-istiglâli tecvîz etmişler, esbâb-ı mûcibesi olarak da "Hâcet umumî olsun hususî olsun zaruret menzilesine tenzîl olunur"⁴¹ ve "Zaruretler memnû olan şeyleri mübah

.....

36 Bu teknik tartışmanın devamı mahiyetinde olan 153-55. sayfalardaki beş paragraf alınmamıştır. [f.K.].

37 Buhârî, İman, 29; Neseî, İman, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 69.

38 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 338; V, 32.

39 Buhârî, İman, 29 (bâb başlığında). Farklı lafızlarla rivayeti için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 236.

40 Farklı bir lafızla rivayeti için bk. Buhârî, Megâzî, 60; Ahkâm, 22; Dârimî, Mukaddime, 24.

41 [*Mecelle*, md. 32].

kılar"⁴² demişlerdir. Halbuki bey' bi'l-vefâ, hususiyle bey' bi'l-istiğlâl, ehad-i âkideyne nef'i olan şart ile bey'den başka bir şey değildir.

Demek ki hâl ü zamanın icâbâtından olmak üzere kaide-i istihsana istinaden İbn Şübrûme mezhebini ihtiyar ederek *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'yi ona göre ta'dil edecek olsak mezheb-i Hanefîden harice çıkmış olmayacağız. Çünkü fukahâ-yı Hanefiye, şu iki nevi akd-i bey'i tecvîz etmekle mezheb-i Hanefîden çıkmış olmadıkları gibi biz de çıkmış olmayız. Fukahâ-yı Hanefiyyenin "Meşakkat teysiri celb eder"⁴³, "Ezmânın tebeddülü ile ahkâmın tebeddülü inkâr olunamaz"⁴⁴ ve "Muamelât-ı nâsı fesâda nisbetten ise mehmâ-ermken sıhhatê haml etmek evlâdır" gibi kaide-i istihsanın mübtenî olduğu esasları göstermek için tahrîc ve tesis ettikleri kavâid-i fıkhiye, böyle yerlerde tatbik olunmayıp da ne gibi yerlerde tatbik olunacaktır? Fukahâ bu kaideleri tatbik olunmamak için mi vaz' etmişlerdir? Yoksa zamanın adeta zaruret derecesini aşan ihtiyacı hâzırı, henüz ihtiyaç nev'inden addolunmuyor mu?

(...)⁴⁵

(...) Hem sadedden bütün bütün ayrılmamak, hem de tatvîl-i makâl ile îrâs-ı kelâl etmemek için izahlarından sarf-ı nazarla cümlesine şamil olmak üzere ifadât-ı sâbıkayı hülâsatü'l-hülâsa olarak ber-vech-i âti telhîs ile lüzumundan ziyade uzamış olan işbu bahse nihayet verilmesi münasip görülmüştür. Şöyle ki:

Hükümet yani makam-ı hilafet, vaz'-ı kavânîn hususunda muayyen bir müctehidin kendi zamanında mütehaddis hadisât-ı hukukiye hakkında kâbil-i tatbik olan ictihadâtına değil, ahvâl ve ezmânın tebeddülü ile gayr-ı mütebeddil, sabit ve lâ-yetegayyer ahkâm-ı mansûsa-i kat'îye ve bu suretle sabit ve kat'î olmayan mesâilde de zamanın tevli'd ettiği ahvâl ve şerâit-i hayatiyenin ilcââtına tâbidir. Binaenaleyh herhangi müctehidin re'y ü ictihadını -tabir-i örfisi ile- "muamelât-ı nâsa erfak ve maslahat-ı asra evfak" bulur ise onu tercihe şer'an ve fıkhen mezûndur, daha doğrusu millet ve devletin vaziyet-i hâzırasına göre mecburdur. Bunu takdir etmemek, şeriâtı da fıkıhı da hayatı da vazife-i hükümeti de bilmemek ve anlamamak demektir.

.....

42 [*Mecelle*, md. 21].

43 [*Mecelle*, md. 17].

44 ["Ezmânın tegayyürüyle ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz", *Mecelle*, md. 39].

45 Bu teknik tartışmanın devamı mahiyetinde olan 156-160. sayfalardaki on paragraf alınmamıştır. [l.K.].

Hatta hükümet, sâir ulûm ve fûnûnda olduğu gibi icabında garb hukuk-ı medeniyesinden de istifade edebilir. Bunda da bir mahzur-ı şer'î yoktur. Çünkü "el-Kelimetu'l-hikmetu dâlletu'l-mü'min fe-haysü vecede-hâ fe-huve ehakku bihâ"⁴⁶ hadis-i sahihi mefhumunca hikmet, müslümanların zayıf edip de aramakta oldukları öz malıdır, nerede bulur ise onu ahze diğer milletlerden ziyade lâıyk ve müstahikdirler. Şu kadar var ki ahz edilecek şeyin, iktibas olunacak ahkâm-ı hukukiyenin hikmet olması, menâfi'-i mülk ü millet için müfid ve zarurî bulunması şarttır. Aksi takdirde faide-i matlûbeyeye bedel dâ'i-i mazarrât olur ki hiçbir sahib-i iz'ân indinde tecvîz olunamaz.

Bu münasebetle şu mühim ciheti de arz edeyim ki Şark'ın ilm-i fıkhi, hukuk-ı İslâmiye olmakla beraber, -lede'l-mukayese anlaşılacağı üzere- aslı Roma hukuku ve bir kısım ahkâmı âdât ve ahvâl-i mahalliye icabı olan Garb'ın ilm-i hukukundan daha esaslı, daha metîn ve hukuk-ı tabîiye-i beşeriye daha mülayim olduğundan ihtiyac-ı hakikî tahakkuk etmedikçe ahkâm-ı fıkhiyeyi bi'l-küllîye terk ile bilâ-lüzum ve ale'l-amyâ Avrupa kanunlarını tercüme ederek mevki-i tatbiki vaz'a müsâra'at, münâfi-i hikmet u basiret olacağı gibi şîme-i kadr-şinâsiye de muvafık düşmez.

Her şeyden ziyade bu bahiste ifrat ve tefritten mücânebet lazımdır. Bu hususta ifrat da tefrit de akvâm ve hükûmât-ı sâlifede olduğu gibi bizde de devlet ve milletin külliyyen inkırâzına bâis olur. Dünyada hakikat ve itidale riayet kadar güzel bir şey yoktur. Devletin te'âlisini, milletin sadetini istiyor isek hakikati görmeli, itidale riayet etmeliyiz. Din ve şeriat, akıl ve irfan, tecrübe ve tarih ve zaman bu babda müttefiktir. Hazreti Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz'in en büyük dualarından biri de "Ya Rabbi, bize hakâyık-ı eşyayı olduğu gibi göster" meâlinde olan "Allahumme erine'l-eşyâe kemâ hiye" duası idi.

Mehmed Seyyid, *Usul-i Fıkıh - Medhal*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333, s. 106-62.

Metindeki hadislerin tahriri ve tercümesi Halit Özkan tarafından yapılmıştır. Kendilerine müteşekkirim. [S.E.].

.....